

สัจจบันตสูตร

พระสูตรว่าด้วยการเจริญภาวนาของภิกษุผู้มีศีล

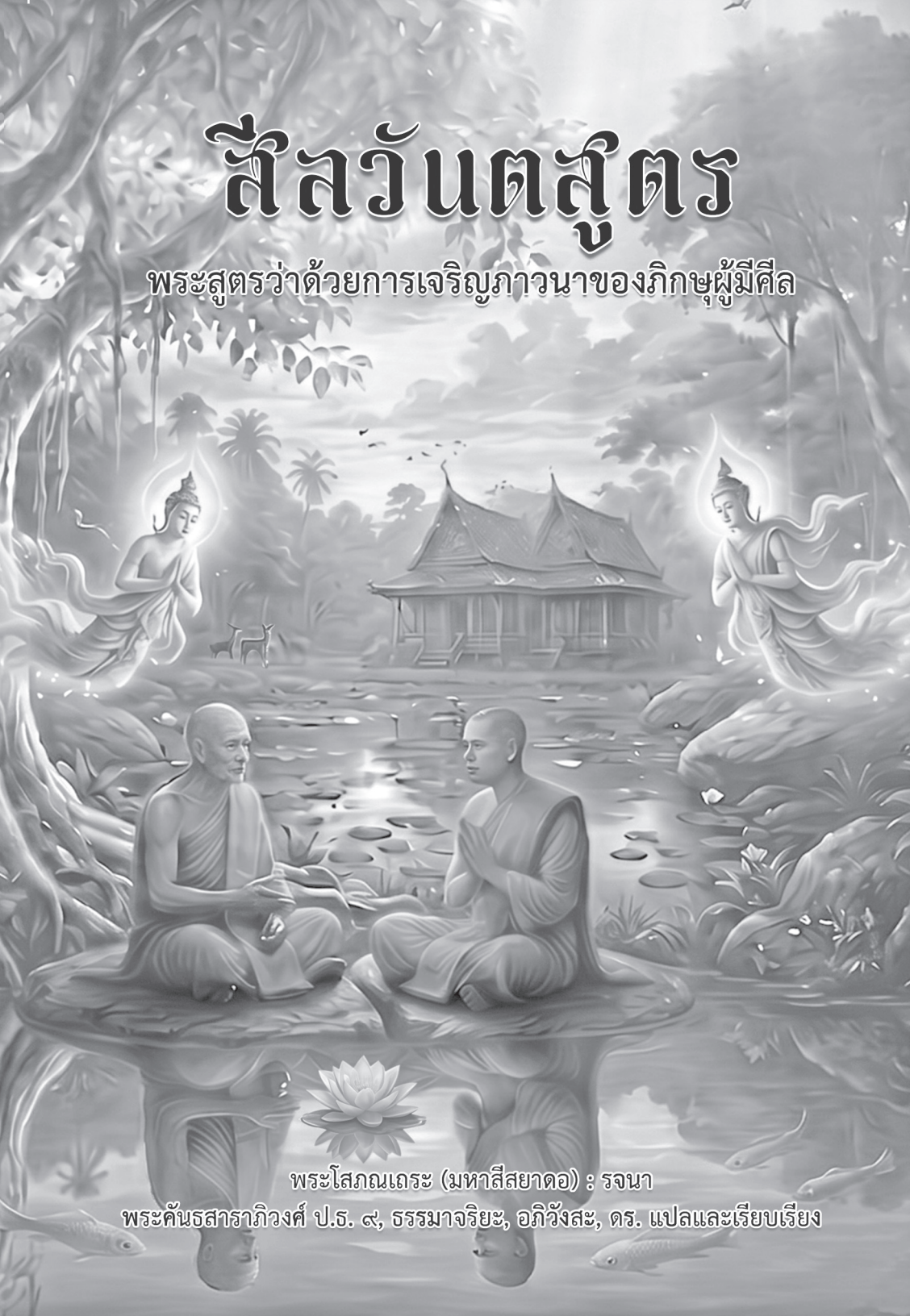

พระโสภณเถระ (มหาสิริยาตอ) : รจนา

พระคันธสารากวีวงศ์ ป.ธ. ๙, ธรรมาจริยะ, อภิวิงสะ, ดร. แปลและเรียบเรียง

สัลวันตสูตร

พระสูตรว่าด้วยการเจริญภาวนาของภิกษุผู้มีศีล

พระโสภณเถระ (มหาสีสยาตอ) : รจนา

พระคันธสารากวีวงศ์ ป.ธ. ๙, ธรรมาจริยะ, อภิวิังสะ, ดร. แปลและเรียบเรียง

สืลวันตสูตร

สืลวันตสูตร

พระสูตรว่าด้วยการเจริญภาวนาของภิกษุผู้มีศีล

พระคันธสาราภิงค์ : แปลและเรียบเรียง

จัดทำโดย : พระคันธสาราภิงค์

คณะ ๑๙ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร

ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอกำแพงแสน

จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๔๐

จัดพิมพ์เพื่อเผยแผ่เป็นธรรมทาน

เนื่องในโอกาสทำบุญอายุวัฒนมงคลครบ ๖๕ ปี พระคันธสาราภิงค์

ISBN : 978-616-631-717-6

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๔ เมษายน ๒๕๖๙

จำนวน : ๕,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์

๔๔/๑๓๒ ซอยก้านันแม่นัน ๓๖ ถนนก้านันแม่นัน

แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๕๐

โทรศัพท์ ๐๒-๘๐๒-๐๓๗๗, ๐๒-๘๐๒-๐๓๗๙

มือถือ ๐๘๑-๕๖๖-๒๕๔๐

สัณนิษฐาน

๒๔ เมษายน ๒๕๖๙ อายุวัฒนมงคล ๖๕ ปี

พระมหาคันธสราภิวังศ์ ปาฬิปาโมกษ์, ป.ธ.๙, ดร.

สถานปฏิบัติธรรม คณะ ๑๙

วัดพระปฐมเจดีย์ ต.หนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม

วันศุกร์ที่ ยี่สิบสี่ ทวีผล
ปลื้มปิติ มุทิตา สารยา

“พระมหาคันธสรา” ท่านหนักแน่น
คำศัพท์แปลก แดกฉาน ผ่านโดยตรง

สิ่งดีงาม ความหลัง จังหวะเปิด
“หลังสงกรานต์” ประสานใจ ในครรลอง

“หกลีบห้าอายุ” เต็มลู่ล่ง
แจ้งประจักษ์ หลักคติ วิชาการ

“สราภิวังศ์” พงศ์เผ่า เล่าทุกรุ่น
ได้ทายาท ศาสนา มาผลักดัน

“พระโขนง” โยงถึง ซึ่งถิ่นเก่า
บวชศรัทธา ผ้าเหลือง เปลื้องโลกีย์

ภาพดงาม “สามเณร” ชัดเจนยิ่ง
เมื่อบวชพระ ทักชะถึง จึงเป็นทุน

“คนธสาโร” ไหวหรร การปรากฏ
มุ่งบวชเรียน เขียนอ่าน รอบด้านไป

“เมษายน” มงคลเลิศ งามเจิดฉาย
จุดประกาย สายบาลี ดีมันคง

เข้าถึงแก่น แม่นยำ จำไม่หลง
เมื่อเจาะจง องค์ความรู้ ผู้ข้าของ

“คล้ายวันเกิด” เลิศล้ำ ผลสนอง
โอกาสทอง สอดคล้องกัน รังสรรค์งาน

สิ่งทั้งปวง ช่วงดี มีรากฐาน
เป็นแก่นสาร ผ่านสังคม ขึ้นชมกัน

“นามสกุล” บุญยิ่ง เป็นมิ่งขวัญ
ปัจจุบัน ขึ้นแนวหน้า แห่งบาลี

ภูมิลำเนา เข้าเมืองหลวง ช่วงแสงสี
“สิบสองปี” ชีวิต ติดสายบุญ

ตั้งใจจริง สิ่งดี มีเกื้อหนุน
ครบองค์คุณ รุ่งตำนาน เล่าขานไกล

คำมคร “บทญา” นำเลื่อมใส
คล่องฉับไว ในเนื้อหา ทางบาลี

สัณนิษฐาน

“ประโยคเก่า” เจ้าหลัก นักภาษา
“วัดท่ามะโอ” โตอยู่ รู้กันดี

“พระธรรมมานันทะ” ประกบช่วย
ไม่เคยนิ่ง มอบสิ่งดี ชี้อ่องทาง

“ปริญญาเอก” เฉกเช่น เป็นหัวจักร
“เรียก ดร.” ล้าเลอค่า งามน่ายล

ช่วงสิบปี มีไฟ “ไปพม่า”
แต่งหนังสือ คือกติ วิชาการ

“วัดพระปฐมเจดีย์” มีสาขา
“คณะดีที่สิบเก้า” เท้าความกัน

ลักษณะ “หนองกระทุ่ม” มุมมองแผน
“นครปฐม” สมควร ล้วนได้การ

ด้วยผลงาน ด้านบาลี ที่ล้ำหน้า
“พระมหาคันธสาราภิวังค์”

“หกสิบห้า” อายุครบ พบสิ่งเลิศ
ด้วยเดชะ พระไตรรัตน์ ชั่วกาล

เรียนจบมา คว่าเส้นชัย ในวิถี
การันตี มีครบเครื่อง “เมืองลำปาง”

เอื้ออำนวย ด้วยใจ ใหญ่กว้างขวาง
เป็นตัวอย่าง สร้างสรรค์ สดุดีบรรยาย

การฟุ่มฟัก ศักดิ์ศรี ทวีผล
สอนผู้คน บนความคิด จิตวิญญาณ

ได้นื้อหา บาลิใหญ่ ไวแตกฉาน
เห็นผลงาน ประมาณยัง สิ่งยืนยง

จำพรรษา มาอยู่ ดูแข็งขัน
เป็นหลักมั่น คัดสรรไว้ ให้สำราญ

“กำแพงแสน” แน่นแน่นอยู่ รู้ข่าวสาร
เรื่องอาคาร สถานที่ ชี้อันรง

สมัญญา ฐานะ งามระหง
สำเร็จลง องค์คุณ รุ่งอรุณ

“คล้ายวันเกิด” เปิดใจ พรไพศาล
ดลบันดาล สำราญสุข ทุกเมื่อเทอญ ฯ

พระมหาปริทัศน์ วรภิโจ ป.ธ.๙, ดร.

ประพันธ์ถวาย

ဆဋ္ဌသင်္ဂီတိပုစ္ဆက ၊ အဂ္ဂမဟာပဏ္ဍိတ

ကျေးဇူးတော်ရှင် ဗမာစည်ဆရာတော်တရားကြီး

သက်တော် (၇၈) နှစ်၊ သိက္ခာတော် (၅၈) ဝါ

၂၉-၇-၁၉၀၄-သောကြာနေ့တွင် ဖွားသန့်စင်၍၊ ၁၄-၈-၁၉၈၂-စနေနေ့တွင် စံလွန်တော်မူသည်။

၁၃-၈-၁၉၈၂-သောကြာနေ့တွင် ချီးမြှင့်ခဲ့သော နောက်ဆုံးပုံတော်

ဗုဒ္ဓသာသနာ့နွဲ့ဂဟအဖွဲ့ချုပ်

မဟာစည်သာသနာ့ရိပ်သာ
အမှတ်-၁၆၊ သာသနာ့ရိပ်သာလမ်း၊ မဟာနီပဗြူနယ်၊ ရန်ကုန်မြို့။

Buddha Sāsana Nuggaha Organization
MAHĀSĪ SĀSANA YEIKTHA

16, Thathana Yeiktha Road, Bahan Tsp, Yangon. (MYANMAR)

ဖုန်း - ၅၄၅၄၆၉
၅၄၁၉၇၁
ဖက်စ် - ၅၄၅၉၁၈
သံကြေးလိပ်၊ မဟာစည်

Phone - 545469
541971
Fax-No. - 545918
Cable: MAHĀSĪ

Email - Mahasi-ygn@mptmail.net.mm

Website - www.mahasi.org.mm.

www.mahasi.org

13-3-2017

Date

ထိုင်းရဟန်းတော် အရှင်ဂန္ဓသာရာတိဝံသမှ မဟာစည်ဆရာတော်ဘုရားကြီး ရေးသားတော်
မူခဲ့သော တရားစာအုပ်များကို ထိုင်းဘာသာသို့ ဘာသာပြန်ဆိုခွင့်ပြုရန် ခွင့်တောင်းခံလာရာ (၂၂-၃-
၂၀၁၇) ခုနှစ်၊ မဟာစည် ပရိယတ္တိပဋိပတ္တိ စာပေပြန့်ပွားရေးအဖွဲ့ငယ်၏ ၁/၂၀၁၇ အစည်းအဝေး
ဆုံးဖြတ်ချက်အရ ပူးတွဲဖော်ပြပါ စာအုပ်စာရင်းကို ထိုင်းဘာသာသို့ ပြန်ခွင့်ပြုပါသည်။

သို့သော် စာအုပ်ထုတ်ဝေရာတွင် အောက်ပါအချက်အလက်များ ပြည့်စုံရန် သတိပြုရမည်။

- ဓမ္မဒါနဖြစ်စေမှုသာဖြစ်ရမည်။
- စာအုပ်တွင် မဟာစည်ဆရာတော်ဘုရားကြီး၏ ထေရုပ္ပတ္တိအကျဉ်းကို ထည့်သွင်းပုံနှိပ်ပေးရန်။
- မည်သည့်အကြိမ် ထုတ်ဝေထားသည့်စာအုပ်ကို ဘာသာပြန်သည်ဖြစ်ကြောင်း ထည့်သွင်းဖော်ပြပေးရန်။
- ဘာသာပြန်ဆိုချက်များ အမှားအယွင်းဖြစ်ပေါ်လာပါက ဘာသာပြန်ဆိုသူ၏ တာဝန်သာဖြစ်ကြောင်းကို ဝန်ခံကတိပြုရမည်။

(ဒေါက်တာမြင့်ဆွေ)

ဥက္ကဋ္ဌ

ပရိယတ္တိပဋိပတ္တိစာပေပြန့်ပွားရေးအဖွဲ့ငယ်
မဟာစည်သာသနာ့ရိပ်သာ

ဗုဒ္ဓသာသနာ့နဂ္ဂဟအဖွဲ့ချုပ်

မဟာစည်သာသနာ့ရိပ်သာ

အမှတ်-၁၆၊ သာသနာ့ရိပ်သာလမ်း၊ ဗဟန်းမြို့နယ်၊ ရန်ကုန်မြို့။

Buddha Sāsanaṁ Nuggaha Organization

MAHĀSĪ SĀSANA YEIKTHA

16, Thathana Yeiktha Road, Bahan Tsp, Yangon.(MYANMAR)

ဖုန်း - ၅၄၅၄၆၉

၅၄၅၇၁

ဖက်စ် - ၅၄၅၉၁၈

သင်္ကြန်းလိပ်၊ မဟာစည်

Phone - 545469

541971

Fax-No. - 545918

Cable: MAHĀSĪ

Email - Mahasi-ygn@mptmail.net.mm

Website - www.mahasi.org.mm.

www.mahasi.org

Date 13.3.2017

ထိုင်းဘာသာသို့ ဘာသာပြန်ဆိုရန် ခွင့်ပြုသောစာအုပ်များ

1. ဟေမဝတသုတ်	- HEMAVATASUTTA
2. သစ္စာလေးပါးတရားတော်	- FOUR NOBLE TRUTHS
3. အာသီဝိသောပမသုတ်	- ĀSĪVISOPAMA SUTTA
4. သလ္လေသုတ်	- SALLEKHA SUTTA
5. အာဒိတ္တသုတ်	- ĀDITTA SUTTA
6. အရိယာဝါသသုတ်	- ARIYĀVĀSA SUTTA
7. သက္ကမဉ္ဇသုတ်	- SAKKAPAÑHA SUTTA
8. သီလဝန္တသုတ်	- SĪLAVANTA SUTTA
9. အဘိဓမ္မာတရားတော်	- ABHIDHAMA DISCOURSE
10. ဘာရသုတ်	- BHĀRA SUTTA
11. ပုရာဘောဒသုတ်	- PURĀBHEDA SUTTA
12. တုဝဋ္ဋကသုတ်	- TUVATAKA SUTTA
13. ဣဇ္ဇဝေဒလ္လသုတ်	- CULAVEDALLA SUTTA

(ဒေါက်တာမြင့်ဆွေ)

ဥက္ကဋ္ဌ

ပရိယတ္တိ၊ ပဋိပတ္တိစာပေပြန့်ပွားရေးအဖွဲ့ငယ်

မဟာစည်သာသနာ့ရိပ်သာ

ประวัติท่านอาจารย์ มหาศีลยาตอ

ท่านอาจารย์โสภณมหาเถระซึ่งรู้จักกันกว้างขวางในนามมหาศีลยาตอ เป็นบุตรคนที่ ๒ ถือกำเนิดเมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ (ค.ศ. ๑๙๐๔) เวลา ๓.๐๐ น. บิดาชื่อ อุ กันตอ (U Kan Htaw) มารดาชื่อ ดอ อุต (Daw Ok) ท่านเกิดที่หมู่บ้านซิกโข่น (Seikkhun) เมืองชเวโบ รัฐสะไกย ท่านมีชื่อเดิมว่า มอง ตวิน (หมู่บ้านซิกโข่นอยู่ห่างจากด้านตะวันตกของเมืองชเวโบไปประมาณ ๗ ไมล์ เมืองชเวโบนี้ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศสหภาพพม่า และเคยเป็นราชธานีของกษัตริย์อลองพญาผู้ก่อตั้งราชวงศ์สุดท้ายของพม่ามาก่อน)

ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ (ค.ศ. ๑๙๑๐) เมื่ออายุ ๖ ปีท่านเริ่มเข้าเรียนกับพระอาทิตย์จะ (เปียนมะนาสยาตอ) วัดอินจิน (วัดสาละ) ที่อยู่ในหมู่บ้านซิกโข่นนั่นเอง จนอายุได้ ๑๒ ปีใน พ.ศ. ๒๔๕๙ (ค.ศ. ๑๙๑๖) จึงบรรพชาเป็นสามเณรในสำนักของพระอาทิตย์จะด้วยการอุปถัมภ์ของโยมพ่อและโยมแม่ ท่านมีฉายาของสามเณรว่า โสภณะ (ผู้งดงามในพระศาสนา) และเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในวันพุธที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๖ (ค.ศ. ๑๙๒๓) เวลา ๘.๐๐ น. ด้วยการอุปถัมภ์ของ อุ อ่องบอ และดอ ติด ณ สี่มาในวัดอินจินตอ

(ปาสาละ) โดยมีพระนิมลมมหาเถระ วัดสุเมธา หมู่บ้านฉันทจิน (แถวตาล) เป็นอุปัชฌาย์

ในปีถัดมาท่านได้สอบผ่านในสนามสอบบาลีสนามหลวงของรัฐบาลพม่าตามลำดับ โดยสอบได้ชั้นปฐมมเญ (ชั้นต้น) ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ (ค.ศ. ๑๙๒๕) สอบได้ชั้นปฐมมัต (ชั้นกลาง) ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ (ค.ศ. ๑๙๒๗) และสอบได้ชั้นปฐมจ (ชั้นสูง) ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ (ค.ศ. ๑๙๒๘) และใน พ.ศ. ๒๔๘๔ (ค.ศ. ๑๙๔๒) ได้สำเร็จการศึกษาชั้นธรรมาจารย์ะ ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของการศึกษาของคณะสงฆ์พม่า ซึ่งทางรัฐบาลได้จัดสอบเป็นครั้งที่ ๒ โดยสอบได้ทั้ง ๓ คัมภีร์ในปีเดียวพร้อมกับคัมภีร์อื่นอีก ๕ คัมภีร์ ได้รับตำแหน่งทางการศึกษาว่า ภัททันตโสภณะ สาสนธชะ สิริปวระ ธรรมาจารย์ะ

ใน พ.ศ. ๒๔๗๑ (ค.ศ. ๑๙๒๙) ช่วงพรรษาที่ ๔ ท่านได้เดินทางไปศึกษาต่อที่เมืองมันดเลย์ (Mandalay) พร้อมกับพระเถระหลายรูปที่เป็นครูสอนหนังสือของท่านเอง ท่านพำนักอยู่ในวัดชินมะกันที่อยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองมันดเลย์ และศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาจากพระเถระหลายรูปที่มีชื่อเสียงว่าทรงปริยัติธรรมในสมัยนั้น เช่น ภัททันตลักขณะ วัดขันตาคี ภัททันตอินทวังสาวิวงศ์ วัดชินมะกัน จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๗๒ (ค.ศ. ๑๙๓๐) เดือน ๘ ท่านพระอาทิจจะผู้เป็นอาจารย์ของท่านได้เรียกตัวกลับให้ไปสอนปริยัติธรรมแก่ภิกษุสามเณร วัดตองไวกะเล (Taung-waing-galay) เมืองมอกลำโย (Mawlamyaing)

ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ (ค.ศ. ๑๙๓๒) ปีพรรษาที่ ๘ ท่านประสงคจะ เจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน จึงออกเดินทางจาริกไป

พร้อมกับพระภิกษุสหายอีกรูปหนึ่งชื่อภททันตเตชินทะ โดยมีเฉพาะ
เครื่องบริหารที่จำเป็นติดตัวไปด้วย เช่น บาตร และไตรจีวร ท่านเดินทาง
ไปสถานที่ต่างๆ เพื่อศึกษาวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องในเมืองชินไจ้ เมืองตะโง
เมืองเกลาส ภูเขาเมยะตะปิต (ภูเขาบาตรทับทิม) ภูเขาไจ้ทีโย (ภูเขา
คันฉัตรทอง) ภูเขาชเวยองปะยะ (ภูเขาสุวรรณรังสี) และวัดป่าของ อุ โองไซ
เป็นต้น ในที่สุดได้ฝากตนเป็นศิษย์ของท่านอาจารย์พระนารทมหาเถระ
ซึ่งชาวพม่าเรียกว่า มินกุน เซตวัน สยาดอ (Mingun Jetawun Sayadaw
the First) ณ เมืองตะโง (สะเทิมหรือสุธรรมบุรีในอดีต -Thaton) ท่าน
ปฏิบัติธรรมในสำนักของพระนารทมหาเถระนานหลายเดือน และได้
เดินทางกลับไปวัดตองไวกะเล เมืองมอกลำโย หรือเมืองมระหมั่ง
(Moulmein) ในวันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ พ.ศ. ๒๔๗๕ (ค.ศ. ๑๙๓๓) เพราะ
พระอาทิตย์จมหะเถระผู้เป็นอาจารย์ของท่านอาพาธหนัก จึงจำต้องเดิน
ทางกลับไปวัด หลังจากทีกลับมาถึงวัดได้ไม่นานท่านเจ้าอาวาสก็
มรณภาพ พระอาจารย์มหาสีสยาดอได้รับการขอร้องให้ดำรงตำแหน่ง
สืบต่อแทน และกลับมาสอนพระภิกษุสามเณรที่จำพรรษาที่นั่นอีกครั้ง

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ (ค.ศ. ๑๙๓๘) ท่านกลับไป
เยี่ยมบ้านเกิดเพราะน้องชายเสียชีวิตที่หมู่บ้านชิกโซ่น ได้พำนักอยู่ที่
หมู่บ้านเป็นเวลา ๗ เดือนเต็ม และเริ่มสอนสติปัญญาฐานวิปัสสนากาวนา
แก่ญาติ ๓ ท่าน คือ อุ ทวนเอ อุ โพโงง และสยาจัน หลังจากนั้นจึงกลับ
ไปวัดตองไวกะเล เมืองมอกลำโย ต่อมาในเดือน ๑ พ.ศ. ๒๔๘๔ (ค.ศ.
๑๙๔๑) ท่านได้เดินทางกลับไปอยู่ที่บ้านเกิดของท่านเพื่อหลีกเลี่ยงภัย
สงครามโลกครั้งที่ ๒ ในครั้งนั้นท่านได้แสดงธรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติ

สัณนิษฐาน

วิปัสสนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีชาวบ้านมาปฏิบัติธรรมมากขึ้นเรื่อยๆ ท่านเลือกจำพรรษาอยู่ที่วัดช่อมหาสี (Maha-Si Kyaung) หรือวัดกลองใหญ่ (ที่มาของชื่อวัดก็คือวัดนี้มีกลองขนาดใหญ่มาก ในภาษาพม่า สี = กลอง และ มหา = ใหญ่) และจากชื่อของวัดนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านขนานนามท่านต่อๆ มาว่า มหาสีสยาตอ (ท่านอาจารย์วัดกลองใหญ่) ตามชื่อวัดที่ท่านพำนักอยู่นั่นเอง

ใน พ.ศ. ๒๔๘๗ (ค.ศ. ๑๙๔๔) ท่านแต่งคัมภีร์วิปัสสนานัย เล่ม ๑ และเล่ม ๒ ที่มีจำนวนหน้าราว ๙๕๐ หน้าให้แล้วเสร็จภายใน ๗ เดือน และจัดพิมพ์เผยแพร่หลายครั้ง นอกจากนั้น ท่านได้แต่งคัมภีร์แปลของวิสุทธิมรรคมหาฎีกาชื่อว่า วิสุทธิมรรคมหาฎีกานิสสัย ๔ เล่ม พร้อมกับตำราเล่มอื่นๆ อีกราว ๘๐ กว่าฉบับ

ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ (ค.ศ. ๑๙๔๗) สมาคมพุทธศาสนานูกระาะห์ (Buddha Sasana Nuggaha Organization) ได้ก่อตั้งขึ้นในนครย่างกุ้ง โดยมีท่านเซอร์ อุ ตวิน (Sir U Thwin) เป็นประธานกรรมการบริหารสมาคมคนแรก ภายใต้งุดประสงค์ที่มุ่งจะสืบสานจรโลงพระพุทธานุสสา ต่อไปทั้งทางด้านปริยัติและปฏิบัติ ใน พ.ศ. ๒๔๙๑ (ค.ศ. ๑๙๔๗) ท่านเซอร์ อุ ตวินได้บริจาคที่ดิน 5 เอเคอร์ที่อำเภอพะนัน นครย่างกุ้งเพื่อให้สมาคมจัดสร้างเป็นศูนย์วิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งในกาลต่อมาสถานที่แห่งนี้ก็คือสำนักมมหาสีสสนยิกตา (Sasana Yeiktha) ในปัจจุบัน ซึ่งขยายใหญ่ขึ้นบนเนื้อที่ ๒๐ เอเคอร์พร้อมด้วยอาคารใหญ่น้อยมากมาย ประกอบด้วยธรรมศาลา ที่พักของนายกสยาตอ และที่พักของผู้ปฏิบัติที่เป็นพระภิกษุสามเณร คฤหัสถ์ทั้งชายหญิง

ใน พ.ศ. ๒๔๙๒ (ค.ศ. ๑๙๔๙) ท่าน อุ นู นายกรัฐมนตรีของสหภาพพม่าในขณะนั้น และท่านรัฐบุรุษ เซอร์ อุ ตวิน ได้ร่วมกันอาราธนาท่านอาจารย์มหาสีสยาตอเข้ามายังนครย่างกุ้งเพื่อสั่งสอนอบรมวิปัสสนากรรมฐานที่ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานแห่งนี้ โดยเริ่มสอนวิปัสสนากรรมฐานเป็นครั้งแรกให้แก่ผู้ปฏิบัติ ๒๕ คนเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ (ค.ศ. ๑๙๔๙) เพียงไม่กี่ปีหลังจากที่ท่านอาจารย์มหาสีสยาตอได้เริ่มเข้ามาสอนวิปัสสนากรรมฐานในนครย่างกุ้ง ได้มีการก่อตั้งศูนย์วิปัสสนาสาขาย่อยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อย่างกว้างขวาง ปัจจุบันมีศูนย์วิปัสสนาสาขาย่อยกว่า ๖๘๓ แห่งภายในประเทศเมียนมาร์ และเผยแพร่ไปสู่ประเทศเพื่อนบ้านที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท เช่น ประเทศไทย และศรีลังกา จำนวนของผู้ปฏิบัติธรรมที่เข้ารับการฝึกจากศูนย์วิปัสสนากรรมฐานทั้งหมดทั้งในและนอกประเทศเมียนมาร์ จนถึง พ.ศ. ๒๕๕๙ (ค.ศ. ๒๐๑๖) มีจำนวน ๔,๘๐๕,๘๔๔ คน และการฝึกวิปัสสนาตามแนวของท่านอาจารย์มหาสีสยาตอยังแพร่หลายอย่างต่อเนื่องในนานาประเทศ

หลังจากท่านอาจารย์มาพำนักอยู่ที่สำนักมมหาสีสาสนยิกตาครบ ๔ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ (ค.ศ. ๑๙๕๔) ทางรัฐบาลพม่าเลื่อนใสศรัทธาในศีล สมาธิ และปัญญาของท่าน จึงมอบถวายสมณศักดิ์ชั้นสำคัญยิ่งคือ อัครมหาบัณฑิต (Agga-Maha-Pandita)

ในคราวที่งานประชุมสังคายนาครั้งที่ ๖ (ฉัฏฐสังคายนา - Chattha Sangayana) เริ่มจัดขึ้นที่นครย่างกุ้งเป็นเวลา ๒ ปี เริ่มตั้งแต่วันที่เพ็ญเดือน ๖ ตรงกับวันพุธที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ (ค.ศ.

๑๙๕๔) ท่านอาจารย์มหาสีสยาตอได้มีบทบาทสำคัญยิ่งเช่นกันโดยรับหน้าที่สำคัญยิ่งอันได้แก่ เป็นผู้ตั้งปุจฉา-ปุจฉกะ (Pucchaka) ซึ่งเป็นผู้ถามข้อความในพระไตรปิฎกเพื่อให้ท่านพระวิจิตตสाराภังค์ (Venerable Vicittasara bhivamsa) ผู้ทรงพระไตรปิฎกได้วิสัชนาคำถามของท่านในสังคายนา นอกจากนี้ ท่านยังรับหน้าที่เป็นหนึ่งในคณะกรรมการการที่รับผิดชอบการตรวจชำระพระไตรปิฎกเป็นรอบสุดท้าย (โอสานวิโสธกะ) เพื่อให้สังฆสภาที่มาประชุมรับรองเพื่อร่วมกันสาธยายในงานสังคายนา

เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจถึงความสำคัญของหน้าที่ทั้งสองนี้ ก็อาจเปรียบเทียบได้ว่า เมื่อคราวปฐมสังคายนาที่จัดขึ้นเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้หนึ่งร้อยวัน ท่านพระมหากัสสปเถระได้ทำหน้าที่ตั้งปุจฉาเพื่อให้ท่านพระอุบาลีและท่านพระอานนท์เป็นผู้วิสัชนา ในกรณีเดียวกัน ท่านอาจารย์มหาสีสยาตอได้รับหน้าที่ปุจฉกะเหมือนท่านพระมหากัสสปะนั้นเอง หลังสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๖ เสร็จสิ้นลง ที่ประชุมได้มีมติให้ทำสังคายนาคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา (ancient commentaries and sub-commentaries) ซึ่งเป็นงานที่ยากและละเอียดลอออย่างยิ่ง ท่านอาจารย์มหาสีสยาตอก็เป็นหนึ่งในคณะกรรมการตรวจชำระคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาให้ถูกต้อง จัดว่าท่านได้รับหน้าที่หลักในงานสำคัญชิ้นนี้ในสมัยสังคายนา

ท่านอาจารย์มหาสีสยาตอได้ประพันธ์ตำรากว่า ๑๐๐ เล่ม โดยส่วนใหญ่ใช้ภาษาพม่า มีเพียงส่วนน้อยที่รจนาด้วยภาษาบาลี ตำราสำคัญเล่มหนึ่งที่ควรต้องกล่าวถึงไว้ในที่นี้คือ คัมภีร์แปลและอธิบาย

วิสุทธิมรรคมหาฎีกา (The Commentary to the Visuddhimagga : Visuddhimagga Maha-Tika) เป็นภาษาพม่า ชื่อว่า วิสุทธิมรรค-มหาฎีกานิสสัย ใช้เวลาเขียนราว ๖ ปีจึงเสร็จบริบูรณ์ในวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๕๐๙ (ค.ศ. ๑๙๖๗) เล่มแรกจัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๐๙ (ค.ศ. ๑๙๖๗) เล่มที่ ๒ และที่ ๓ จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ (ค.ศ. ๑๙๖๘) ส่วนเล่มที่ ๔ จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๑ (ค.ศ. ๑๙๖๙) นอกจากนั้น ยังได้จัดพิมพ์หมวดที่ว่าด้วยลัทธิของฝ่ายพราหมณ์ที่เรียกว่า สมัยนตระ ไว้ต่างหากโดยตั้งชื่อว่า วิสุทธิมรรค-มหาฎีกา หมวดสมัยนตระ คณฺฐินิสสัย

ท่านอาจารย์มหาสิสยาตอได้เดินทางไปเผยแพร่ศาสนาในต่างประเทศหลายครั้ง โดยเดินทางไปประเทศแถบเอเชีย เช่น ไทย ลาว เขมร ศรีลังกา อินเดีย เนปาล อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น และประเทศแถบยุโรป เช่น อเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี ท่านได้แสดงธรรมเกี่ยวกับสติปัฏฐานวิปัสสนาภาวนาเพื่อเผยแพร่คำสอนของศาสนาพุทธนิกายเถรวาทไปสู่นานาชาติทั่วโลก

สำนักปฏิบัติที่ใช้แนวปฏิบัติตามวิธีมหาสิสตีปัฏฐานภาวนามีเพิ่มขึ้นในทุกๆ ปี พระนิสิตที่สำเร็จหลักสูตรการศึกษาปริยัติภาคบังคับในวิทยาลัยพม่าทั้งย่างกุ้งและมันดเลย์ ต้องผ่านการปฏิบัติตามแนวมหาสิสตีปัฏฐานภาวนาที่สำนักมหาสิสศาสนิกตาก่อน จึงจะถือว่าการศึกษาและได้รับใบประกาศนียบัตรต่อไป

ในเวลาเย็นของวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ. ๑๙๘๒) ท่านอาจารย์มหาสิสยาตอได้แนะนำวิธีปฏิบัติแก่ผู้ปฏิบัติธรรม และใน

สัณนิษฐาน

เวลาเย็นของวันนั้นนั่นเอง ท่านเกิดอาการหัวใจวายคุกคาม ต่อมาจึงได้
ละสังขารที่กุฏิของท่านในเวลา ๑๓.๓๖ น. วันเสาร์ที่ ๑๔ สิงหาคม
ซึ่งตรงกับวันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ ที่สอง พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ. ๑๙๘๒)
สิริอายุรวม ๗๘ ปี พรรษา ๕๘ ทางสำนักได้จัดพิธีประชุมเพลิงในวันที่
๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ. ๑๙๘๒)

ท่านอาจารย์มหาสีสยาตอเป็นปูชนียบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วย
รูปสมบัติที่สูงสง่าน่าเลื่อมใส จัดว่าเป็นผู้ที่มีสติปัญญาล้ำเลิศและมี
ประสบการณ์ทางวิปัสสนาปัญญาอันลุ่มลึก ท่านได้ปฏิบัติสติปัฏฐานตาม
คำสอนของพระพุทธองค์จนรู้แจ้งเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง จึงสามารถ
แสดงธรรมเกี่ยวกับสติปัฏฐานให้สอดคล้องตามหลักปริยัติและปฏิบัติ
อย่างหาได้ยาก

หลักธรรมคำสอนที่ท่านอาจารย์ได้สั่งสอนศิษยานุศิษย์ตลอด
ระยะเวลาอันยาวนานด้วยการเทศน์สอนหรือเขียนเป็นตำรา ก่อให้
เกิดแรงบันดาลใจแก่ผู้คนนับแสนนับล้านทั้งในซีกโลกตะวันออกและ
ตะวันตก วัตรปฏิบัติอันน่าชื่นชมของท่านตลอดจนผลงานที่ทรงคุณค่า
สุดจะนับคณนา ส่งให้ท่านเป็นรัตนะน้ำเอกอีกหนึ่งดวงในวงการพุทธ-
ศาสนานิกายเถรวาท

(ฉบับตรวจชำระใหม่ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐)

คำนำ

สีลวันตสูตร คือ พระสูตรว่าด้วยการเจริญภาวนาของภิกษุผู้มีศีล พบในสังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค (ส.ข. ๑๖/๑๒๒/๑๓๒) เนื้อหาในพระสูตรนี้เกี่ยวกับคำถามของพระมหาโกณฑัญญะและคำตอบของพระสารีบุตร กล่าวโดยสรุปพระสูตรนี้ว่าด้วยวิธีปฏิบัติของภิกษุผู้มีศีล ด้วยการกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ด้วยอาการ ๑๑ ประการ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรคเรื้อรัง เป็นดังผีแตก เป็นดังหนาม เป็นบาป เป็นโรคไข้ เป็นเหมือนคนแปลกหน้า เสื่อมสลาย ว่างเปล่า และไม่ใช่อัตถน เมื่อวิปัสสนาญาณเจริญแก่กล้าขึ้น จึงได้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นต้นไปจนถึงอรหัตผลในที่สุด ดังนั้น แนวทางเจริญวิปัสสนาและการบรรลุผลที่พระสารีบุตรกล่าวไว้ในสีลวันตสูตรนี้จึงเป็นแนวปฏิบัติสำคัญของผู้ที่ต้องการจะพ้นไปจากทุกข์ในสังสารวัฏ

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) อัครมหาบัณฑิต อดีตเจ้าสำนักมหาสิริสาสนยิตดา จังหวัดอ่างทอง ประเทศเมียนมาร์ ได้เทศนาพระสูตรนี้ไว้ทุกวันอุโบสถ ณ วัดยโชนธรรมศาลา สำนักมหาสิริสาสนยิตดา เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑๐ มีนาคม - ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นจำนวน ๑๕ ครั้ง แล้วนำมาถอดเทปขัดเกลาสำนวนอีกรอบหนึ่ง ในภายหลังจึงจัดพิมพ์เป็นหนังสือฉบับพม่าใน พ.ศ. ๒๕๑๘

สิลวันตสูตร

หนังสือเกี่ยวกับวิปัสสนาภาวนาซึ่งเป็นผลงานของท่านอาจารย์มหาสีสยาตอเป็นที่นิยมอ่านของบรรพชิตและคฤหัสถ์ทั่วไปที่สนใจการปฏิบัติธรรม มีพระเถระผู้เชี่ยวชาญปริยัติธรรมรูปหนึ่งเล่าให้ฟังว่าท่านได้รับหนังสือวิปัสสนาที่พระอาจารย์มหาสีสยาตอแต่งไว้จากลูกศิษย์แต่เก็บวางไว้ไม่เคยหยิบขึ้นมาอ่านเพราะคิดว่าคงเหมือนกับหนังสือธรรมะของพระธรรมกถึกทั่วไป วันหนึ่งบังเอิญท่านมีเวลาว่างจึงหยิบหนังสือเล่มนั้นขึ้นมาอ่าน ทำให้เข้าใจว่าท่านผู้แต่งเขียนอธิบายความไว้อย่างกระจ่างชัดเจน เพียบพร้อมด้วยอรรถคือเนื้อหาที่สมบูรณ์ และพยัญชนะคือการใช้ถ้อยคำที่สละสลวยอ่านง่าย นอกจากนั้น ยังมีหลักฐานอ้างอิงจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาอย่างบริบูรณ์ ข้อนี้แสดงถึงปัญญาอันเฉียบแหลมในปริยัติและปฏิบัติของท่านผู้แต่ง

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นต้นมาจนถึงบัดนี้ ผู้แปลได้แปลตำราวิปัสสนาของมหาสีสยาตอ ๑๔ เล่ม คือ

๑. พ.ศ. ๒๕๔๘ วิปัสสนานัย เล่ม ๑
๒. พ.ศ. ๒๕๔๙ วิปัสสนานัย เล่ม ๒
๓. พ.ศ. ๒๕๕๐ มหาสติปัฏฐานสูตร
๔. พ.ศ. ๒๕๕๑ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
๕. พ.ศ. ๒๕๕๓ ปฏิจจสมุปบาท
๖. พ.ศ. ๒๕๕๔ นิพพานกถา
๗. พ.ศ. ๒๕๕๕ พรหมวิหาร
๘. พ.ศ. ๒๕๕๖ อนัตตลักขณสูตร
๙. พ.ศ. ๒๕๕๗ วัมมิกสูตร

สืลวันตสูตร

๑๐. พ.ศ. ๒๕๖๐ เหมวดสูตร
๑๑. พ.ศ. ๒๕๖๑ ปุราเภทสูตร
๑๒. พ.ศ. ๒๕๖๓ สัลเลขสูตร
๑๓. พ.ศ. ๒๕๖๕ อาทิตตปริยายสูตร
๑๔. พ.ศ. ๒๕๖๘ สืลวันตสูตร

หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาที่น่าสนใจหลายอย่าง กล่าวคือ

๑. ใช้ภาษาเข้าใจง่าย
๒. นำเรื่องที่พบในพระสูตรและอรรถกถามาแสดงไว้เป็นตัวอย่าง
๓. อธิบายความตามเนื้อหาในอรรถกถาและฎีกา
๔. เทียบเคียงกับประสบการณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาได้อย่างแท้จริงและชัดเจน

ในการแปลครั้งนี้ ผู้แปลได้เพิ่มเชิงอรรถเกี่ยวกับหลักภาษา และหลักธรรมโดยอ้างอิงหลักฐานจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และไวยากรณ์บาลี เพื่อให้หนังสือมีเนื้อหาพร้อมบริบูรณ์ในเชิงวิชาการ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้อ่าน และสะดวกง่ายดายในการค้นคว้ารายละเอียดเพิ่มเติม

ผู้แปลได้แปลตำราเกี่ยวกับวิปัสสนาภาวนาของพระโสภณมหาเถระตามคำปรารภเชิงขอร้องของพระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพะพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถระ ป.ธ.๙, Ph.D., ศาสตราจารย์เกียรติคุณ) ที่ต้องการให้คนไทยมีโอกาสศึกษาดำราที่ทรงคุณค่าจากประเทศสหภาพพม่า และเพื่อเป็นตำราประกอบการศึกษาของนิสิตปริญญาโท ในหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนา-

ภาวนา ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส จังหวัดนครปฐม และเป็นหลักฐานที่สำคัญในการเจริญวิปัสสนาอย่างถูกต้องของชาวพุทธทั่วไป บัดนี้ แม้หลวงพ่อบุญได้จะจะมีได้อยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของศิษย์แล้ว ผู้แปลก็ยังมุ่งมั่นสืบสานปณิธานในการธำรงรักษาศาสนาตามเจตจำนงของหลวงพ่อบุญเพื่อให้ท่านยึดด้วยความปลาบปลื้มในสัจธรรมที่แท้ที่ยังมีกำลังกายและสติปัญญาที่สามารถจะแปลตำราของพระอาจารย์มหาสิริยาตและตำราเล่มอื่น ๆ เช่น วิสุทธิมรรค เป็นต้นสืบไป

ในเบื้องต้นผู้แปลเห็นว่าหนังสือเล่มนี้มีฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ชื่อว่า A DISCOURSE ON SILAVANTA SUTTA แปลโดย U HTIN FATT จึงมอบหมายให้คุณนิภานันท์ หล่อยนต์ แปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยในครั้งที่ ๑ และมอบหมายให้ ดร.วิไล เทียนรุ่งโรจน์ แปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยในครั้งที่ ๒ แต่เมื่อผู้แปลมาเทียบเคียงกับต้นฉบับภาษาพม่าก็พบว่าฉบับแปลภาษาอังกฤษเป็นฉบับแปลแบบสรุปความจากต้นฉบับเดิม มีเนื้อหาน้อยและเข้าใจยาก คงเป็นเพราะว่าตำราเล่มนี้มีเนื้อหาหลักซึ่งเกี่ยวกับหลักภาษาและพระอภิธรรม แต่ผู้แปลฉบับอังกฤษไม่มีความรู้ในเรื่องทั้งสอง ทำให้ไม่อาจแปลให้ผู้อ่านเข้าใจชัดเจนได้ ดังนั้น ผู้แปลจึงแปลใหม่จากต้นฉบับภาษาพม่าโดยอัดเสียงแล้วพิมพ์ถอดเสียงด้วยความช่วยเหลือจากกลุ่มอรรถจารีของวัดญาณเวศกวัน คือ คุณจรรยา อินทรหนองไผ่, คุณกิตตินาคประสิทธิ์, คุณบุญเหลือ พริ้งลำภู, คุณเพชรรัตน์ ภัทรวรกุลวงศ์, คุณณรงค์กร กิจจสารโน, คุณวิศ เมธาพล และคุณวิศ โอภาสเมธิกุล

สัณนิษฐาน

ผู้แปลขอขอบวาทของหลวงพ่อดมมานันตมหาเถระ อัครมหา-
บัณฑิต อดีตเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ ที่สอนหลักภาษาบาลีแก่ผู้แปล และ
ขอขอบวาทของพระวิปัสสนาจารย์เหล่านี้ คือ

๑. พระสุชาตมหาเถระ อดีตครองเจ้าสำนักมหาสิยิตตา จังหวัดย่างกุ้ง
๒. พระชนกาภิงค์ เจ้าสำนักเขมเยยิตตา จังหวัดย่างกุ้ง
๓. พระชาคระ อดีตครองเจ้าสำนักเขมเยยิตตา จังหวัดย่างกุ้ง
๔. พระอินทวงศ์ เจ้าสำนักเขมเยยิตตา จังหวัดมอปี

ผู้แปลขออนุโมทนาขอบคุณ :-

พระมหาสงวน สุทธิธำณ (ป.ธ.๗) ผู้ตรวจแก้คำผิด

คุณอุดมพร สิริสุทธิ ผู้ตรวจแก้คำผิด

อ.สิลวดีธนภัทร (ณ นคร) รักประดิษฐ์ ผู้ตรวจแก้คำผิด
ขัดเกลาสำนวนแปล
ให้สละสลวยพร้อมทั้ง
ถวาคำแนะนำที่เป็น
ประโยชน์ในการแปล
แก้ไขดัชนีคำศัพท์
และออกแบบปก

คุณนงลักษณ์ มงคลยศ ผู้ช่วยตรวจแก้คำผิด

คุณกานดา เอนกสถาปกิจ ผู้ช่วยตรวจแก้คำผิด

อ.นันทนา สันตติวุฒิ ผู้จัดทำดัชนีคำศัพท์

สัปดาห์สุดท้าย

การบริจาคร่วมสร้างหนังสือธรรมะมีอานิสงส์มาก ทั้งนี้เพราะหนังสือธรรมะก็คือพระพุทธเจ้าผู้สามารถเทศน์และสั่งสอนเวไนยชนได้ จัดว่าเป็นการธำรงรักษาพระศาสนาและจุดประกายแห่งปัญญาแก่ปวงชน เหมือนการจุดประทีปในที่มืด และบอกทางแก่คนหลงทางเพื่อประโยชน์แก่มวลชนชั่วกาลนาน หนังสือที่ท่านทั้งหลายจัดพิมพ์เผยแพร่นี้จะนำไปมอบให้แก่นักเรียน ห้องสมุด และประชาชนทั่วไปที่สนใจใฝ่รู้ธรรมะเป็นธรรมทาน โดยไม่มีการจำหน่ายแต่อย่างใด

ขออนุโมทนากุศลจิตของท่านเจ้าภาพผู้อุปถัมภ์การแปลและจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ไว้เป็นสมบัติในบวรพระพุทธศาสนา ขอให้ทุกท่านที่ได้บำเพ็ญบุญร่วมกันในครั้งนี้จงมีความสุขสวัสดิ์ เจริญรุ่งเรืองในธรรมของพระอริยเจ้าทั้งปวง และบรรลู่สถานดีสุขอันเป็นจุดมุ่งหมายของชาวพุทธโดยพลันเทอญ

พระคันธสาราภิวังศ์

คณะ ๑๙ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร

ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอกำแพงแสน

จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๔๐

: sarabhivongs.com

: ธรรมะจากกำแพงแสน

: เติปฏุกสังฆวันทนา รักบาลี

จนารมโกล

๑. ปฏิภาวตํ อคฺโค เถโร ปณฺณวตํ อคฺคํ	มหาโกฏฐิตนามโก เถโร สาริปุตฺตวหฺยํ.
๒. อุปาคมม สุขมภีโร ปณฺหํ สีลวตํ ปุจฺฉิ	ปณฺธีตํ นิปุณฺโณ อณฺุ ภาวนานายสยฺยวตฺ.
๓. คมภีโร นิปุณฺโณ สณฺหํ ทุทฺทสํ ทุรณฺุโพธยจ	ตํ สุตฺตํ ภาวนารหํ ชเนหิ มนทพฺพุทฺธิ.
๔. มหาสี อิจฺจาหวเถเรน อาคเม ภาวนายยจ	สุตฺตยณฺุณา สุธีมตา พยตฺเตน ตํ ปกาสิตํ.
๕. สฏฺฐีกาฏฐกถาปาฬิ- อุชฺชํ พยตฺตํ อลํ ทาตุํ	อนฺุโลเมน ตํ กตํ ปฏฺฐิปตฺตินยํ สุภํ.
๖. เย เต คนฺธา กตา เตน ลสนฺติ สาสเน เขว	ญาณมพฺุโสธิตาว เต ปฺุณฺณมา มลนิสฺสโณ.
๗. มโหปการตํ เตสํ เถโร ทิสวาน อชณฺเณสิ	สมเดจฺปิระพฺุทฺธชินวํสํ อิติ มมํ เต ปรีวตฺติตุํ.
๘. อธฺนา กิตฺติเสสฺสตํ สุทฺธินนภาโร เม เตน	คโตะปิ วหิตุํ อลํ สาสนนทยการินา.
๙. เตน พุทฺธสฺส ธมฺมสฺส นโม กตฺวา สภาสาय	สงฺฆสฺส ครุณฺณจ เม ปรีวตฺตยาไม สาธุกํ.

จนธสาราภิวโส

พจนานาม

๑ - ๒. พระมหาโกณฑัญญะผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้แตกฉาน
ปฏิสัมภิทา ๔ ได้เข้าไปหาพระสารีบุตรเถระผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มี
ปัญญามาก แล้วถามปัญหาอันลุ่มลึกประณีตละเอียดอ่อน ซึ่งเนื่องด้วย
วิธีเจริญภาวนาของภิกษุผู้มีศีล

๓. พระสูตรนั้นละเอียดลึกซึ้ง ควรแก่การเจริญภาวนา แต่ชน
ผู้มีปัญญาน้อยรู้เห็นเข้าใจได้ยาก

๔. พระมหาสีเถระผู้ทรงปัญญาแตกฉานในปริยัติและปฏิบัติ
เข้าใจพระสูตรถ่องแท้ ได้แสดงพระสูตรนั้นไว้เป็นอย่างดี

๕. พระสูตรที่ท่านแสดงนั้นประพันธ์โดยคล้อยตามพระบาลี
อรรถกถา และฎีกา ตรงประเด็น ชัดเจน สามารถแสดงวิธีปฏิบัติ
อันดีงามได้

๖. ตำราที่พระอาจารย์นั้นรจนาไว้ได้รับการชำระด้วยสายธาร
แห่งปริชา จึงรุ่งโรจน์ในพระศาสนาประดุจพระจันทร์เพ็ญไร้มลทิน
ท่ามกลางนภากาศ

๗. พระเถระผู้ปรากฏสมณศักดิ์ว่า “สมเด็จพะพุทธชินวงศ์” เห็นว่าตำราเหล่านั้นอ่านวยประโยชน์มาก จึงมอบหมายให้ข้าพเจ้าแปลหนังสือดังกล่าว

๘. บัดนี้ แม้พระเดชพระคุณจะเหลือเพียงกิตติศัพท์ ข้าพเจ้าก็ควรสืบสานภาระที่ท่านผู้เผยแผ่พระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองนั้นมอบให้ต่อไป

๙. ด้วยเหตุนั้น ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และครูของตนแล้ว จักแปลด้วยภาษาไทยเป็นอย่างดี

พระคันธสาราภังค์

ความเป็นมา.....

แม้พระบรมศาสดาจะเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระธรรมวินัย ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระองค์ยังดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ จึงกล่าวได้ว่า พระองค์ยังคงดำรงพระชนม์ชีพอยู่เพื่อโปรดเวไนยชนผู้ประพฤติตาม คำสอน ทั้งคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาที่อธิบายพระไตรปิฎกซึ่งบูรพาจารย์ รจนาไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังเข้าใจความหมายอย่างถูกต้องก็มีอยู่ครบถ้วน นับว่าเป็นโชคคดียของชาวพุทธที่มีคัมภีร์ทางศาสนาบริบูรณ์

โดยเหตุที่พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา จารึกด้วยภาษาบาลี คนในยุคนี้จึงไม่อาจเข้าใจความหมายได้ แม้ว่าในปัจจุบันจะมีคัมภีร์แปล พระไตรปิฎกและอรรถกถาแล้ว แต่ก็เป็นการแปลตามศัพท์เท่านั้น ไม่มี คำอธิบายเกี่ยวกับหลักภาษาและหลักธรรม ทำให้ผู้ที่ไม่มีความรู้ภาษา บาลีและพระอภิธรรมไม่อาจเข้าใจเนื้อหาได้อย่างถ่องแท้ ส่วนคัมภีร์ฎีกา แทบจะไม่มีแปลเป็นภาษาไทย

ดังนั้น การแปลและอธิบายคัมภีร์สำคัญทางศาสนาจึงเป็น ศาสนกิจที่สำคัญมาก คณะ ๑๙ วัดพระปฐมเจดีย์ ซึ่งดำเนินการ โดย พระมหาประวัติ ถาวรจิตโต และพระมหา ดร.คันธสาราภังค์ ปาฬิปาโมกษ์ จึงดำเนินการสอนและแปลคัมภีร์พุทธศาสน์โดยพระมหา

สัปดาห์วันคัมภีร์

ประวัติ ถาวรจิตโต สอนคัมภีร์พาลาวตารในเวลา ๙.๐๐ - ๑๐.๐๐ น.
ทุกวันเสาร์ - อาทิตย์ และพระมหา ดร.คันธสาราภิงค์ ปาฬิปาโมกษ์
สอนคัมภีร์สุโพรลังการ, ปทฐุปสิทธิปกรณ อาชยาตกัณท์, วิสุทธีมรรค
และพระปริตรธรรม

คัมภีร์ที่กำลังแปลอยู่ในโครงการฯ ปัจจุบัน คือ มัชฌิมนิกาย
มัชฌิมปัณณาสก์ (พระสูตร เล่ม ๑๓), ปทฐุปสิทธิมัญจรี เล่ม ๔
อาชยาตกัณท์, สุโพรลังการ แปลและอธิบาย ฉบับบูรณาการ,
วิสุทธีมรรค เล่ม ๕ และอาสีวิโสปมสูตรของพระโสภณมหาเถระ

วัตถุประสงค์

- เพื่อการศึกษาค้นคว้าของพุทธศาสนิกชนทั่วไป
- เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลความรู้ทางพระพุทธศาสนา
- เพื่อป้องกันสัทธรรมปฏิรูปที่อาจเกิดขึ้นจากการตีความ
ผิดพลาด
- เพื่อสร้างมรดกธรรมไว้ในพระพุทธศาสนา
- เพื่อสร้างศาสนทายาทที่เพียบพร้อมทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ
อันจะเป็นผู้สืบทอดพระศาสนาสืบไป

วิธีดำเนินงาน

คณะกรรมการที่ดำเนินการสอนและแปลคัมภีร์พุทธศาสน์
เป็นผู้ที่ศึกษาบาลีมหาไวยากรณ์เป็นอย่างดี และมีความเชี่ยวชาญ
พระอภิธรรม จะร่วมกันดำเนินงานเพื่อให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยมี
บุคลากรผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านี้ คือ

ประธานโครงการ

พระมหา ดร.คันธสาราภิงค์ ปาฬิปาโมกษ์
(ป.ธ.๙, ธรรมาจริยะ, อภิวิังสะ, ดร.)

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

- พระมหานิติสนธิ์ คุณส่วโร (ป.ธ. ๙, ดร.)
- พระมหาสงวน สุทธิญาณ (ป.ธ. ๗)
- พระมหาญาณธวัช ญาณทุธโซ (ป.ธ. ๗, ศศ.ม. สันสกฤต)
- พระมหาประวัติ ถาวรจิตโต (ป.ธ. ๗)

คณะกรรมการที่ปรึกษา

- อ.นันทนา สันตติวุฒิ (วท.บ. เคมีฯ ม.จุฬาฯ Diploma Environmental Science and Technology, Delft university, Netherlands)
- คุณอุดมพร สิริสุทธิ (ป.อบ., บ.ศ. ๗)
- คุณวรปัญญา สุขเมธโส (น.ธ.เอก, ป.อบ.)
- สิวาติธนภัทร ณ นคร รักประดิษฐ์ (ธ.ศ.เอก, ป.อบ.)

คณะกรรมการฝ่ายอุปถัมภ์

- คุณกึ่งกาญจน์ อารักษ์พุทธนันท์
- ดร.วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ
- คุณปลิว มังกรกนก
- คุณชาญวิทย์ มโนธีรวัฒน์
- คุณกนกนารถ นำพาเจริญ
- นพ.ธีระชัย คงเอี่ยมตระกูล
- คุณชวนชื่น ชีวะกานนท์
- คุณสิริเยม ภัคดีดำรงฤทธิ์
- คุณเสริมสุข ปัทมสถาน
- คุณศรีสุวัฒน์ เอี่ยมเจริญ
- คุณวรรณิ - คุณวันเพ็ญ กัญจนายน
- นักศึกษาโครงการเตปฏุกสังฆณนาวิจัย

ประโยชน์ที่จะได้รับ

- ทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจหลักธรรมอย่างถูกต้อง
- เป็นตำราค้นคว้าของผู้สนใจใฝ่รู้ในพระพุทธศาสนา
- ทำให้สัทธรรมปฏิรูปเสื่อมสูญไป
- ได้มรดกธรรมไว้ในพระพุทธศาสนา
- ได้ศาสนทายาทที่เพียบพร้อมด้วยปริยัติและปฏิบัติ

สัจวันตสูตร

ท่านผู้ประสงคฺจะสร้างปัญญาบารมีและร่วมสนับสนุนกองทุน
พิมพ์หนังสือธรรมะเพื่อการเผยแผ่ สามารถร่วมบุญได้ที่บัญชีธนาคาร
ของประธานโครงการ

ชื่อบัญชี พระมหาคันธसारากิจฺ ปาฬิปาโมกข์
ธนาคาร ทหารไทยธนชาติ สาขากำแพงแสน
เลขที่บัญชี 345-2-61044-1

นตฺถิ จิตฺเต ปสฺนุนฺนํหิ อปฺปกา นาม ทกฺขิณา.

(ญ.วิ. ๒๖/๘๐๔/๗๖)

“เมื่อจิตเสื่อมใสแล้ว ทักขิณาชื่อนาน้อยย่อมไม่มี”

สารบัญ

	หน้า
ประวัติท่านอาจารย์มหาสีสยาตอ	[๙]
คำนำ	[๑๗]
วจนารมโม	[๒๓]
พจนารมภ์	[๒๔]
ความเป็นมา	[๒๖]
สีลวันตสูตร	๑
บทนำ	๖
คำเริ่มต้นพระสูตร	๗

บทที่ ๑

ผู้เห็นภัยในวัฏสงสาร	๑๐
ทุกข์ในสังสารวัฏที่น่ากลัว	๑๓
อุปาทานขันธคืออะไร	๑๗
ความยึดมั่นสองอย่าง	๑๘
สัตว์ทั้งหลายรักตนเองมากที่สุด	๑๙
อุปาทานขันธ ๕	๒๒
อุปาทานขันธ ๕ ในขณะเห็น	๒๓
อุปาทานขันธ ๕ ในขณะได้ยิน	๒๕
อุปาทานขันธ ๕ ในขณะรู้สึก	๒๖

สัณนิษฐาน

อุปาทานขันธ ๕ ในขณะลัมรส	๒๓
อุปาทานขันธ ๕ ในขณะกระทบสัมผัส	๒๔
การเกิดปัญญาในขณะเดิน	๓๑
อุปาทานขันธ ๕ ในขณะคิด	๓๔
การรู้เห็นความไม่เที่ยง	๓๖
การจำแนกอนิจจังและอนิจจลักษณะ	๓๗
การเกิดนิจจานุปัสสนา	๓๙

บทที่ ๒

ความรู้พื้นฐานของการปฏิบัติ	๔๑
วิปัสสนาญาณไม่อาจเกิดขึ้นด้วยสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา	๔๔
ปฏิจจนมุปบาทโดยสังเขป	๔๗
อุปาทานขันธที่พึงกำหนดรู้	๕๒
ชื่อว่ารูปเพราะแปรปรวน	๕๒
รูปแปรปรวนเพราะความเย็น	๕๓
รูปแปรปรวนเพราะความร้อน	๕๔
รูปแปรปรวนเพราะความหิวกระหาย	๕๕
รูปแปรปรวนเพราะแมลง เป็นต้น	๕๖
รูปบางประเภทไม่ได้แปรปรวน	๕๗
เหตุที่ขันธ ๕ ชื่อว่าอุปาทานขันธ	๖๐
การเกิดขึ้นของอุปาทานขันธ	๖๑
การรู้เห็นทุกข์	๖๑
การจำแนกทุกข์และทุกข์ลักษณะ	๖๒
เหตุของความเป็นทุกข์	๖๔
อุปาทานขันธ ๕ เหมือนดังโรคเรื้อรัง เป็นต้น	๖๖

บทที่ ๓

การยัดมันอิตตา ๔ อย่าง	๗๑
ปโลกโต (เสื่อมสลาย) สุญญโต (ว่างเปล่าจากตัวตน)	
และอนตโต (ไม่ใช่ตัวตน)	๗๗
การจำแนกอนัตตาและอนัตตลักษณะ	๗๙
การเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์	๘๐
การกำหนดรู้ปัจจุบันขณะทำให้เกิดปัญญา	๘๒
อิริยาบถปิดบังทุกข์	๘๓
ชนบัญญัติปิดบังอนัตตา	๘๕
๑. สันตติขณะ กลุ่มก่อนคือความต่อเนื่อง	๘๗
๒. สมุหขณะ กลุ่มก่อนคือหมู่	๘๘
๓. กิจจขณะ กลุ่มก่อนคือหน้าที่	๘๙
๔. อารัมมขณะ กลุ่มก่อนคืออารมณ์	๙๐
อนัตตาแท้กับอนัตตาเทียม	๙๓
อานิสงส์ของการใส่ใจกำหนดรู้	๙๖

บทที่ ๔

อนิจจสูตร	๑๐๒
นิพพิทาญาณที่แท้จริง	๑๐๔
การเกิดนิพพิทาญาณที่แท้จริง	๑๐๖
ประสบการณ์สอดคล้องกับคัมภีร์	๑๐๙
อุปมาเหมือนคนจับปลา	๑๑๑
เปรียบเทียบคำอุปมากับอุปไมย	๑๑๒
มูจติทัมยตาญาณ ปฏิสังขยาญาณ	๑๑๔
การรู้แจ้งพระนิพพาน	๑๑๕

สัณฺหิตสูตฺร

การกำจัดกิเลสเป็นเรื่องยาก	๑๑๖
คุณธรรมของโสดาปัตติมรรค	๑๑๗
อานิสงส์ที่ ๑ ของโสดาปัตติมรรค	๑๒๒
โสดาปัตติมรรคกำจัดสังโยชน์ ๓	๑๒๒
อานิสงส์ที่ ๒ ของโสดาปัตติมรรค	๑๒๓
โสดาปัตติมรรคยอมเผาทุกขในสังสารวัฏฏ์	๑๒๓
อานิสงส์ที่ ๓ ของโสดาปัตติมรรค	๑๒๕
โสดาปัตติมรรคปิดกั้นประตูอบาย	๑๒๕
อานิสงส์ที่ ๔ ของโสดาปัตติมรรค	๑๒๖
โสดาปัตติมรรคทำให้เกิดอริยทรัพย์ ๗	๑๒๖
เรื่องสุปปพุทธะ	๑๓๐
กุศลที่ทำให้สุปปพุทธะไปเกิดเป็นเทวดา	๑๓๕
โคตรภูกุศลก่อให้เกิดภพ	๑๓๘
เหล่าเทวดาอิจฉาเทพสุปปพุทธะ	๑๓๘
ความเป็นพระโสดาบันประเสริฐกว่าเทวดาและพรหม	๑๓๙

บทที่ ๕

อานิสงส์ที่ ๕ ของโสดาปัตติมรรค	๑๔๐
โสดาปัตติมรรคขจัดมิจฉามรรค ๘	๑๔๐
สัมมาทิฏฐิกำจัดมิจฉาทิฏฐิ	๑๔๐
สัมมาสังกัปปะกำจัดมิจฉาสังกัปปะ	๑๔๒
สัมมาวาจากำจัดมิจฉาวาจา	๑๔๓
สัมมากัมมันตะกำจัดมิจฉากัมมันตะ	๑๔๔
สัมมาอาชีวะกำจัดมิจฉาอาชีวะ	๑๔๕
สัมมาวายามะกำจัดมิจฉาวายามะ	๑๔๖

สัณนิษฐาน

สัมมาสติกัจฉามัจฉาสติ	๑๔๗
สัมมาสมาธิกัจฉามัจฉาสมาธิ	๑๔๘
อานิสงส์ที่ ๖ ของโสดาปัตติมรรค	๑๕๐
โสดาปัตติมรรคระงับเวรภัยทั้งหมด	๑๕๐
วิเคราะห์หิมหทัย ๒๕ อย่าง	๑๕๔
อานิสงส์ที่ ๗ ของโสดาปัตติมรรค	๑๖๒
โสดาปัตติมรรคทำให้เป็นพุทธรูปที่แท้จริง	๑๖๒
อานิสงส์ที่ ๘ ของโสดาปัตติมรรค	๑๖๓
โสดาปัตติมรรคทำให้ได้รับอานิสงส์มาก	๑๖๓
ปัจจุเวกขณะ ๒ ประเภท	๑๖๔
๑. ปัจจุเวกขณะที่เกิดขึ้นเนืองๆ	๑๖๔
๒. ปัจจุเวกขณะที่พิจารณาภิเลสของตน	๑๖๖
มหาปัจจุเวกขณะที่ ๑	๑๖๖
มหาปัจจุเวกขณะที่ ๒	๑๖๘
มหาปัจจุเวกขณะที่ ๓	๑๖๙
มหาปัจจุเวกขณะที่ ๔	๑๗๐
มหาปัจจุเวกขณะที่ ๕	๑๗๑
มหาปัจจุเวกขณะที่ ๖	๑๗๒
มหาปัจจุเวกขณะที่ ๗	๑๗๓

บทที่ ๖

พระโสดาบัน ๓ ประเภท	๑๗๕
พระโสดาบันผู้เสวยสุขตามลำดับภูมิ	๑๗๙
การนับภพของพระอริยบุคคล	๑๘๓
การเข้าผลสมาบัติ	๑๘๕

สัณฺทสูตฺร

การปฏิบัติเพื่อบรรลุสัททาคามิมรรค	๑๘๗
อารมณ์ในการใส่ใจกำหนดรู้ของพระโสดาบัน	๑๘๘
การบรรลุธรรมเป็นพระสัททาคามี	๑๙๐
เรื่องพระเจ้ามหานามะ	๑๙๑
กิเลสที่พระโสดาบันกำจัดได้	๑๙๔
พระสัททาคามีไม่ได้กำจัดกิเลสเพิ่มจากเดิม	๑๙๔
การปฏิบัติเพื่อบรรลุนาคามิมรรค	๑๙๘
กิเลสที่พระอนาคามีละได้	๒๐๑
เรื่องอุคคคหบดี	๒๐๑
เรื่องวิสาขเศรษฐี	๒๐๒
เรื่องของหญิงนักปฏิบัติธรรมในปัจจุบัน	๒๐๕
ไม่ติดในรสของบุหรืและหมากพลู	๒๐๖
ฉานอนาคามี	๒๐๗

บทที่ ๗

เรื่องพระเขมกะกับพระเถระ ๖๐ รูป	๒๑๑
อุทัจจะและอวิชชาที่พระอนาคามียังละไม่ได้	๒๑๔
ปugna-วิสันนาเนื่องด้วยความเป็นพระอรหันต์	๒๑๕
การปฏิบัติเพื่อบรรลอรหัตตผล	๒๑๗
ความพอใจในธรรม เป็นเหตุให้ไม่อาจบรรลอรหัตตมรรค	๒๑๘
ปัจฉเวกขณญาณของพระอรหันต์	๒๒๐
ชีณาสวพลสูตร	๒๒๒
กำลังปริชาญาณ ๑๐ ประการของพระอรหันต์	๒๒๓
กำลังปริชาญาณที่ ๑ ของพระอรหันต์	๒๒๔
รู้เห็นไตรลักษณ์อย่างแจ่มแจ้ง	๒๒๔

สีลวันตสูตร

กำลังปริชาญาณที่ ๒ ของพระอรหันต์	๒๒๘
รู้เห็นว่าการคุณเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง	๒๒๘
กำลังปริชาญาณที่ ๓ ของพระอรหันต์	๒๓๓
มีจิตน้อมไปในพระนิพพาน	๒๓๓
กำลังปริชาญาณที่ ๔ ของพระอรหันต์	๒๓๗
อบรมสติปัฏฐาน ๔	๒๓๗
คุณธรรมที่ภิกษุใหม่พึงอบรม	๒๓๘
การเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๒๔๐
การเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๒๔๒
พื้กำหนดรู้เวทนา ๓ อย่าง	๒๔๓
การเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๒๔๗
การเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๒๕๐
พระเสกขะพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔	๒๕๒
แม้พระอรหันต์ก็พึงเจริญสติปัฏฐาน ๔	๒๕๓
การกำหนดรู้อุปาทานขันธด้วยสติปัฏฐานเป็นหนทางหลุดพ้น	๒๕๔
พระอรหันต์ควรกำหนดรู้ธรรมอะไร	๒๕๖

บทที่ ๘

อานิสงส์จากการเจริญวิปัสสนาของพระอรหันต์	๒๖๐
พระอรหันต์เจริญวิปัสสนาเพื่ออยู่เป็นสุขในอัตภาพปัจจุบัน	๒๖๑
การเจริญสติสัมปชัญญะอยู่เสมอทำให้ง่ายต่อการเข้าผลสมาบัติ ...	๒๖๓
กำลังปริชาญาณที่ ๕ ของพระอรหันต์	๒๖๕
อบรมสัมมปปธาน ๔	๒๖๕
กำลังปริชาญาณที่ ๖ ของพระอรหันต์	๒๖๗
อบรมอิทธิบาท ๔	๒๖๗

สืลวันตสูตร

กำลังปริชาญาณที่ ๗ ของพระอรหันต์	๒๖๙
อบรมอินทรีย์ ๕	๒๖๙
กำลังปริชาญาณที่ ๘ ของพระอรหันต์	๒๘๐
อบรมพละ ๕	๒๘๐
กำลังปริชาญาณที่ ๙ ของพระอรหันต์	๒๘๒
อบรมโพชฌงค์ ๗	๒๘๒

บทที่ ๙

กำลังปริชาญาณที่ ๑๐ ของพระอรหันต์	๒๙๕
อบรมอริยมรรคมีองค์ ๘	๒๙๕
เขมสูตร	๓๐๔
การพยากรณ์อรหัตตผลของพระโสณะ	๓๐๖
การพยากรณ์อรหัตตผลของพระสารีบุตร	๓๑๐
พระอริยบุคคลรู้ได้ยาก	๓๑๒
บทสรุปสืลวันตสูตร	๓๑๔
คำลงท้าย	๓๑๗
เชิงอรรถ	๓๑๘

สืลวันตสูตร

เอกํ สมยํ อายสฺมา จ สารีปุตฺโต อายสฺมา จ มหาโกฏฐิตो
พารานสียํ วิหรนฺติ อัสสิตเน มิคทาเย. อถ โข อายสฺมา มหาโกฏฐิตो
สายณหสมยํ ปฏิสลลानา วุฏฺฐิตो เยนายสฺมา สารีปุตฺโต เตนุปสงกมิ
ฯเปฯ เอตทโวจ.

สืลวตาวุโส สารีปุตฺต ภิกฺขุณา กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิกาตพฺพาติ?

สืลวตาวุโส โกฏฐิต ภิกฺขุณา ปณฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต
ทุกฺขโต โรคฺโต คณฺหโต สลฺลโต อหฺมโต อาพารโต ปฺรโต ปโลกโต
สุณฺณโต อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาตพฺพา.

กตเม ปณฺจ? เสยฺยถิทํ- รุปฺปาทานกฺขนฺโธ เวทฺฐปาทานกฺขนฺโธ
สณฺณปาทานกฺขนฺโธ สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ วิณฺณณฺูปาทานกฺขนฺโธ.

สืลวตาวุโส โกฏฐิต ภิกฺขุณา อิเม ปณฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต
ทุกฺขโต โรคฺโต คณฺหโต สลฺลโต อหฺมโต อาพารโต ปฺรโต ปโลกโต สุณฺณโต
อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาตพฺพา.

สัณฺทสูต

จํา โข ปนตํ อวุโส วิชฺชติ, ยํ สีลวา ภิกฺขุ อีเม ปญฺจุปาทา
นภฺชนธ อนิจฺจโต ๕เป๕ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกรโนโต โสตาปตฺติผลํ
สจฺฉิกเรยยาติ.

โสตาปนเนน ปนาวุโส สารีปุตฺต ภิกฺขุณา กตเม ธมฺมา โยนิโส
มนสิกาตพฺพาติ?

โสตาปนเนนปิ โข อวุโส โภจฺจติ ภิกฺขุณา อีเม ปญฺจุปาทานภ-
ชนธ อนิจฺจโต ๕เป๕ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาตพฺพา. จํา โข ปนตํ
อวุโส วิชฺชติ, ยํ โสตาปนโน ภิกฺขุ อีเม ปญฺจุปาทานภฺชนธ อนิจฺจโต
๕เป๕ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกรโนโต สกทาคามีผลํ สจฺฉิกเรยยาติ.

สกทาคามินา ปนาวุโส สารีปุตฺต ภิกฺขุณา กตเม ธมฺมา โยนิโส
มนสิกาตพฺพาติ?

สกทาคามินาปิ โข อวุโส โภจฺจติ ภิกฺขุณา อีเม ปญฺจุปาทานภ-
ชนธ อนิจฺจโต ๕เป๕ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาตพฺพา. จํา โข ปนตํ
อวุโส วิชฺชติ, ยํ สกทาคามี ภิกฺขุ อีเม ปญฺจุปาทานภฺชนธ อนิจฺจโต ๕เป๕
อนตฺตโต โยนิโส มนสิกรโนโต อนาคามีผลํ สจฺฉิกเรยยาติ.

อนาคามินา ปนาวุโส สารีปุตฺต ภิกฺขุณา กตเม ธมฺมา โยนิโส
มนสิกาตพฺพาติ?

อนาคามินาปิ โข อวุโส โภจฺจติ ภิกฺขุณา อีเม ปญฺจุปาทานภฺชนธ
อนิจฺจโต ๕เป๕ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาตพฺพา. จํา โข ปนตํ อวุโส

สัณนิษฐาน

วิษุติ, ยัณณาคามี ภิกขุ อิมะ ปณฺณปาทานกฺขนเธ อนิจฺจโต ๆเปฯ อนตฺตโต โยนิโส มนสิโกโรนโต อรหตฺตํ สจฺฉิกเรยยาติ.

อรหตา ปณาวุโส สารีปุตฺต กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิกาตพฺพาติ?

อรหตาปิ โข อาวุโส โภกฺกจิตฺ อิมะ ปณฺณปาทานกฺขนเธ อนิจฺจโต ทฺกฺขโต โรคฺโต คณฺทโต สลฺลโต อมฺโต อาพาธโต พรฺโต ปโลกฺโต สุณฺณโต อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาตพฺพา.

นตฺถิ โข อาวุโส อรหโต อุตฺตริกรณียํ, กตสฺส วา ปติจโย, อปิจิมะ ธมฺมา ภาวิตา พหุสํกิตา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาราย เจว สํวตฺตนฺติ สติสมฺปชฺจณาย จ. (ส.ป. ๑๗/๑๒๒/๑๓๒-๓๓)

“สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏิฐิตะ พำนัก อยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ครั้งนั้น ท่านพระมหาโกฏิฐิตะออกจากผลสมาบัติในเวลาเย็นแล้ว ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตร ถึงที่อยู่ ฯลฯ ได้ถามดังนี้ว่า

โก. ท่านสารีบุตร ภิกษุผู้มีศีลควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหน โดยแยกกาย ขอรับ

สา. ท่านโกฏิฐิตะ ภิกษุผู้มีศีลควรใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ โดยแยกกาย (อย่างถูกต้อง) ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรคเรื้อรัง เป็นดังฝีแตก เป็นดังหนาม เป็นบาป เป็นโรคไข้ เป็นเหมือนคนแปลกหน้า เสื่อมสลาย ว่างเปล่า และไม่ใช่อัตถ์ตน

สัณฺทสูตฺร

อุปาทานขันธ ๕ มีอะไรบ้าง คือ

๑. รูปอุปาทานขันธ (อุปาทานขันธคือรูป)
๒. เวทนูปาทานขันธ (อุปาทานขันธคือเวทนา)
๓. สัญญูปาทานขันธ (อุปาทานขันธคือสัญญา)
๔. สังขารูปาทานขันธ (อุปาทานขันธคือสังขาร)
๕. วิญญาณูปาทานขันธ (อุปาทานขันธคือวิญญาณ)

สา. ท่านโกฏิฐิตะ ภิกษุผู้มีศีลควรใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้โดยแยบคาย[ด้วยอาการ ๑๑ ประการ]ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรคเรื้อรัง เป็นดังฝีแตก เป็นดังหนาม เป็นบาป เป็นโรคไข้ เป็นเหมือนคนแปลกหน้า เสื่อมสลาย ว่างเปล่า และไม่ใช่ตัวตน

เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้มีศีลใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ประการ เหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน อาจทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

โก. ท่านสารีบุตร ภิกษุผู้เป็นโสดาบันควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนโดยแยบคาย ขอรับ

สา. ท่านโกฏิฐิตะ แม้ภิกษุผู้เป็นโสดาบันก็ควรใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้เป็นโสดาบันใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ประการเหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน อาจทำให้แจ้งสกทาคามีผล

สัณทิตสูต

โก. ท่านสารีบุตร ภิกษุผู้เป็นสภากาฬามีควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรม
เหล่านี้โดยแยบคาย ขอรับ

สา. ท่านโกณฑัญญะ แม้ภิกษุผู้เป็นสภากาฬาก็ควรใส่ใจกำหนดรู้
อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน เป็นไป
ได้ที่ภิกษุผู้เป็นสภากาฬามีใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ประการเหล่านี้
โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน อาจทำให้แจ้งอนาคามีผล

โก. ท่านสารีบุตร ภิกษุผู้เป็นอนาคามีควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรม
เหล่านี้โดยแยบคาย ขอรับ

สา. ท่านโกณฑัญญะ แม้ภิกษุผู้เป็นอนาคามีก็ควรใส่ใจกำหนดรู้
อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน เป็น
ไปได้ที่ภิกษุผู้เป็นอนาคามีใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ประการเหล่านี้
โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน อาจทำให้แจ้งอรหัตตผล

โก. ท่านสารีบุตร ภิกษุผู้เป็นอรหัตต์ควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรม
เหล่านี้โดยแยบคาย ขอรับ

สา. ท่านโกณฑัญญะ แม้ภิกษุผู้เป็นอรหัตต์ก็ควรใส่ใจกำหนดรู้
อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน ท่าน
โกณฑัญญะ ภิกษุผู้เป็นอรหัตต์ไม่มีกิจที่จะพึงทำให้ยิ่งขึ้นไป หรือการเพิ่มพูน
กิจที่ทำแล้ว และธรรมเหล่านี้ที่ภิกษุผู้เป็นอรหัตต์เจริญ ทำให้มากแล้ว
ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และเพื่อสติสัมปชัญญะ”

บทนำ

ธรรมเทศนา ณ วันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

วันนี้อาตมาจะแสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง สีลวันตสูตร (พระสูตรว่าด้วยการเจริญภาวนาของภิกษุผู้มีศีล) จากสังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค^๑ พระสูตรนี้มีเนื้อหาใกล้เคียงกับสุตวันตสูตร (พระสูตรว่าด้วยการเจริญภาวนาของภิกษุผู้มีความรู้) ซึ่งอยู่ในสังยุตตนิกาย ชันธวารวรรคเช่นเดียวกัน^๒ เมื่อหลายปีก่อนอาตมาได้แสดงธรรมเกี่ยวกับพระสูตรทั้งสองไว้ ณ ธรรมศาลา^๓ แต่เกรงว่าผู้ที่เคยฟังอาจจะลืมเลือนกันไปบ้าง ดังนั้นอาตมาจึงจะแสดงพระสูตรนี้อีกครั้ง เนื่องจากเห็นว่าสีลวันตสูตรนี้มีอุปการะแก่ผู้ที่กำลังเจริญวิปัสสนาอยู่และผู้ที่ประสงค์จะเจริญวิปัสสนาต่อไป

ในตอนต้นของพระสูตรนี้ มีคำเริ่มต้นที่พระอานนทกล่าวว่า เอว เม สุต. (ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้) เหมือนพระสูตรอื่นๆ อาตมาจะไม่กล่าวอธิบายเนื้อหาของคำเริ่มต้นโดยพิสดาร แต่จะกล่าวเฉพาะเนื้อหาที่ต่อจากประโยคดังกล่าวนี้

คำเริ่มต้นพระสูตร

ในพระสูตรนี้มีคำเริ่มต้นว่า

เอกัม สมยํ อายสฺมา จ สารีปุตฺโต อายสฺมา จ มหาโกฏฐิตะ
พาราณสียํ วิหรนติ อีสิปตเน มิคทาเย.

“สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏฐิตะ พำนัก
อยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี”

สำหรับพระมหาเถระทั้งสองรูปนี้ พระสารีบุตรเป็นอัครสาวก
เบื้องขวาที่รู้จักกันโดยทั่วไป และได้รับแต่งตั้งในตำแหน่งเอตทัคคะ
ผู้เลิศทางปัญญา ส่วนพระมหาโกฏฐิตะแม้มิได้เป็นที่รู้จักกันมากเท่า
พระสารีบุตร แต่นั่นว่าท่านเป็นหนึ่งในพระมหาสาวก ๘๐ รูป ที่ได้รับแต่งตั้ง
ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เลิศในปฏิสัมภิทาญาณ ปฏิสัมภิทาญาณนี้คือ
ปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอด แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑. อตถปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแทงตลอดในเนื้อความที่ตน
ประสงค์จะแสดงให้ผู้อื่นฟัง รวมถึงธรรมที่เป็นผล^๑

๒. อัมมปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแทงตลอดในถ้อยคำของเทศนา
ที่ใช้แสดงแก่ผู้อื่นรวมถึงธรรมที่เป็นเหตุ^๒

๓. นิรุตติปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแทงตลอดในการจำแนกความ
ถูกต้องและความผิดพลาดของภาษาบาลี (ภาษามคร) ได้อย่างแม่นยำ^๓

เช่น เมื่อกล่าวถึงผัสสะ ต้องใช้เป็นรูปบุปผาลิงค์ว่า ผัสโส จะใช้เป็นรูปอิตถิลิงค์ว่า ผัสสา ไม่ได้ หรือแม้ในเรื่องวิภัตติกก็สามารถประกอบกับบทนั้นๆ ได้อย่างถูกต้อง เช่น บทที่ควรประกอบด้วยหุติยาวิภัตติ ดังคำว่า มหานาวที่แปลว่า ซึ่งเรือใหญ่ ต้องลงหุติยาวิภัตติ จะลงจตุตถิวิภัตติว่า มหานาวายที่แปลว่า แก่เรือใหญ่ ไม่ได้ การประกอบใช้วิภัตติกับบทต่างๆ อย่างถูกต้องนี้ก็เพื่อให้สามารถสัมพันธ์กับบทกิริยาที่เกี่ยวข้องกันได้ ยกตัวอย่างอื่นบทที่ลงจตุตถิวิภัตติซึ่งสัมพันธ์กับบทกิริยา ดังนี้

- สงฆสส เทม. (ถวายเป็นสงฆ์)
- นโม พุทธสส. (ขอนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้า)
- ธมมํ เต เทเสสสามิ. (จักแสดงธรรมแก่เธอ)

บทเหล่านี้ประกอบวิภัตติตามสมควรแก่เนื้อความของบทกิริยา ปัญญาที่เข้าใจบทที่ลงวิภัตติอย่างถูกต้องนี้ จัดเป็นนิรุตติปฐีสัมภิทาญาณ

๔. ปฏิภาณปฐีสัมภิทา คือ ปัญญาแห่งตลอดในการจำแนกปัญญาทั้งหมดได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญญาที่แตกฉานในประเด็นที่ตนต้องการจะพูดหรือเขียน^๖ กล่าวคือ สามารถพูดถึงประเด็นที่ตนต้องการได้ทันที มีการยกอุปมาขึ้นเปรียบเทียบเพื่อให้ผู้ฟังมีความเข้าใจอย่างชัดเจน เมื่อมีคนพูดคัดค้านก็สามารถกล่าวหักล้างได้ทันที ในการเขียนหนังสือก็สามารถเขียนได้ตรงตามประสงค์ ทั้งแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนได้อย่างไพเราะสละสลวย เมื่อจะแสดงธรรมก็สามารถเข้าถึงเนื้อหาของธรรม รวมไปถึงการใช้คำอธิบายที่เหมาะสมแก่การแสดงธรรมนั้นๆ

สัจวันตสูตร

บางท่านอาจแสดงธรรมเป็นบทร้อยกรองได้ทันทีโดยมิต้องเตรียมตัวล่วงหน้า ท่านเหล่านี้จัดว่าเป็นผู้มีอวิชชาจิตคล่องแคล่ว เพราะมโนทวารวิชชา-จิตสามารถน้อมจิตไปสู่อารมณ์ได้อย่างเหมาะสม จึงทำให้เข้าใจประเด็น ที่ต้องการจะพูดหรือเขียนได้รวดเร็วถูกต้องและชัดเจน เหล่านี้เป็นปัญญา ของผู้ที่มีปฏิภาณดี โดยเฉพาะพระอรหันต์ผู้บรรลุปฏิสัมภิทาญาณย่อม จะมีปัญญาเหนือกว่าคนทั่วไปหลายเท่า

พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณโดย ปกติ แต่พระอรหันต์ผู้บรรลุปฏิสัมภิทาญาณย่อมจะมีปัญญาพิเศษกว่า พระอรหันต์ทั่วไป และพระมหาโกฎฐิตะก็เป็นผู้มีปฏิสัมภิทาญาณสูงสุด จึงได้รับตำแหน่งเอตทัคคะว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุผู้แทงตลอดปฏิสัมภิทา-ญาณจากพระผู้มีพระภาค

บทที่ ๑

ผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสาร

พระเถระทั้งสองรูปนั้นผู้ได้รับแต่งตั้งในตำแหน่งเอตทัคคะ ดังกล่าวนี้อีก คือ พระสารีบุตรและพระมหาโกฏิฐิตะ พำนักอยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ณ จตุศาลาซึ่งเป็นสถานที่มีศาลา ๔ หลังปลูกอยู่โดยรอบ ตรงกลางเป็นพื้นที่โล่ง มีบ่อน้ำอยู่ สร้างถวายโดยเศรษฐีนั้นนทียะ ในประเทศอินเดียปัจจุบันยังคงมีซากปรักหักพังของจตุศาลานี้หลงเหลืออยู่ที่ป่ามฤคทายวัน ซึ่งมีเพียงต้นไม้ขึ้นประปรายบริเวณรอบทุ่งนา เข้าใจว่าในสมัยพุทธกาล ป่ามฤคทายวันคงเป็นป่าชัฏที่เต็มไปด้วยต้นไม้ พุ่มไม้ และสัตว์ป่า ทั้งยังเป็นป่าสงวนที่พระราชาผู้ปกครองประเทศไม่อนุญาตให้ทำร้ายสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ จึงได้ชื่อว่า มฤคทายวัน คือ ป่าเป็นที่ให้อภัยทานแก่เนื้อ

ในขณะที่พระมหาเถระทั้งสองรูปพำนักอยู่ที่ศาลาภายในป่าดังกล่าว วันหนึ่งพระมหาโกฏิฐิตะเข้าสมาบัติหลีกเร้นอยู่ในเวลากลางวัน อันเป็นวัตรปกติของพระอรหันต์ทั้งหลายที่มักใช้ช่วงเวลาระหว่างวันหลีกเร้นอยู่ด้วยการเข้าฌานสมาบัติหรืออภิญญาสมาบัติเพื่อยกเวลาให้ล่วงผ่านไปด้วยจิตอันหมดจดจากกิเลส หลังจากนั้นในเวลาเย็นท่านได้เข้าไปหาพระสารีบุตรเพื่อสนทนาธรรม ดังข้อความในคำเริ่มต้นของสิลวันตสูตรว่า

สัณฺทศุตร

อถ โข อายสฺมา มหาโกฏฐิตโต สายณฺหสมยํ ปฏิสลลํนา วุฏฺฐิตโต
เยนายสฺมา สารีปุตฺโต เตนฺอุปสงฺกมิ. อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมา สารีปุตฺเตน
สทฺธิ สมฺโมทิตฺ, สมฺโมทนียํ ถลํ สารณฺียํ วิตฺติสาเรตฺวา เอกมณฺตํ นิสิตฺติ, เอกมณฺตํ
นิสินฺโน โข อายสฺมา มหาโกฏฐิตโต อายสฺมณฺตํ สารีปุตฺตํ เอตทวโจ-
สึลวตาวุโส สารีปุตฺตํ ภิกฺขุณา กตเม ฐมา โยนิโส มนสิกาตพฺพาติ.

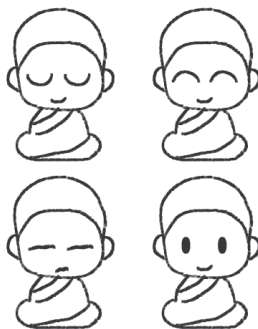
“ลำดับนั้นท่านพระมหาโกฏฐิตะออกจากการหลีกเร้น” (สมาบัติ)
ในเวลาเย็น ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตร สนทนาปราศรัยพอเป็นที่
บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ถามพระสารีบุตร
ดังนี้ว่า

‘ท่านสารีบุตร ภิกษุผู้มีศีลควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนโดย
แบบคาย ขอรับ’”

ใจความของคำถามนี้ คือ ภิกษุผู้มีศีลควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรม
เหล่าไหน ความจริงแล้วประโยชน์ของการใส่ใจกำหนดรู้ในเรื่องนี้ ปรากฏ
แล้วด้วยคำว่า ภิกษุ เพราะคำว่า ภิกษุ มีความหมายตามศัพท์ว่า ผู้เห็นภัย
ในวัฏฏสงสาร ตามรูปวิเคราะหฺ (คำจำกัดความ) ว่า สํสาเร ภยํ อิกฺขตฺติ
ภิกฺขุ.^{๔๔} (ผู้เห็นภัยในสงสาร ชื่อว่า ภิกษุ) หมายความว่า ภิกษุเป็นผู้ที่เห็นภัย
ในสังสารวัฏฏ์ คือ ความแก่ ความเจ็บ และความตาย เป็นต้น ว่าเป็นสิ่ง
ที่น่ากลัว จึงพยายามชวนชวายให้พ้นไปจากสังสารวัฏฏ์นี้ ดังจะเห็นได้
ว่า ในพิธีอุปสมบทของภิกษุ มีคำขอบวชเพื่อให้พ้นไปจากสังสารวัฏฏ์
ว่า สํสาร์วณฺณทุกฺขโต โมจนตฺถาย (เพื่อประโยชน์คือความพ้นทุกข์ใน
สังสารวัฏฏ์)

สัจวันตสูตร

ทุกข์ในสังสารวัฏ คือ สภาวะเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระบสัมผัส และนึกคิดเรื่องราวต่างๆ ทางใจ ซึ่งคนทั่วไปประสบอยู่ในชีวิตปัจจุบัน ทั้งหมดนี้เป็นทุกข์แท้ที่เรียกว่า ทุกขสัจ (ความจริงคือทุกข์) ชาวโลกไม่เข้าใจทุกขสัจตามความเป็นจริงว่าเป็นทุกข์ จึงเข้าใจผิดว่าเป็นสุขและดีงาม เนื่องจากอวิชชาทำให้เกิดความหลง เกิดตัณหา ยินดีพอใจ เมื่อยินดีพอใจก็ยึดติดผูกพันเป็นอุปาทาน ดังนั้น อวิชชา ตัณหา และอุปาทานเหล่านี้ จึงเป็นกิเลสวัฏ คือ วงเวียนกิเลส ผู้ที่ยึดมั่นแล้ว ทำกรรมที่ตนต้องการให้สำเร็จ จัดว่าได้ทำกรรมวัฏ คือ วงเวียนกรรม เมื่อกิเลสและกรรมยังมีอยู่ตราบใด หลังจากภพเก่าสิ้นสุดลง ภพใหม่ย่อมเกิดขึ้นเรื่อยไปตราบนั่น และในทุกภพก็ต้องแก่ เจ็บ ตาย เศร้าโศก คร่ำครวญรำพัน มีความทุกข์กายทุกข์ใจ และความคับแค้นใจนานัปการ ทั้งหมดนี้เป็นผลกรรมที่เรียกว่า วิปากวัฏ คือ วงเวียนวิปาก เพราะวงเวียนทั้งสามอย่าง คือ วงเวียนกิเลส วงเวียนกรรม และวงเวียนวิปาก เกิดขึ้นสลับกันอย่างไม่ขาดช่วง จึงกล่าวว่าเป็นทุกข์ในสังสารวัฏ การพ้นไปจากสังสารวัฏนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญมาก

ทุกข์ในสังสารวัฏฏ์น่ากลัว

ทุกข์ในสังสารวัฏฏ์เป็นสิ่งที่น่ากลัวมาก สัตว์ทั้งหลายต้องตายจากภพหนึ่งแล้วไปเกิดในอีกภพหนึ่ง หลังจากนั้นก็ตายจากภพนั้นไปเกิดในภพต่างๆ ต่อไปอีก จึงมีภพชาติมากมายนับไม่ถ้วน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

อนมตคโคยิ ภิกขเว สัสสาโร.^๙

“ภิกษุทั้งหลาย สังสารวัฏฏ์นี้ไม่ปรากฏเบื้องต้น”

สังสารวัฏฏ์นี้ยาวนานจนไม่มีใครรู้เบื้องต้นได้ ผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์โดยอาศัยสเปิร์มของบิดาและไข่ของมารดาช่วยก่อร่างสร้างร่างกายให้เจริญเติบโตในครุภพนั้น เป็นเรื่องที่ลำบากอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาถึงผู้ที่มีความพร้อมทั้งวัยวุฒิและคุณวุฒิที่จะต้องไปเกิดในครุภพของหญิงสาวที่มีอายุเท่าลูกหลาน อยู่ในครุภพ ๙-๑๐ เดือนอย่างอัดอัดทรมาน ข้าเกิดมาเป็นเด็กทารกก็ต้องอาศัยมารดาบิดาอยู่ ๑-๒ ปี จึงจะช่วยเหลือตัวเองได้ หลังจากเจริญเติบโตถึงวัยอันควรแล้ว มีการศึกษาเล่าเรียน ประกอบอาชีพการงาน แสวงหาอาหารและเครื่องนุ่งห่มเป็นต้นตามชาวโลกทั่วไป ทุกข์ในการแสวงหาที่เรียกว่าปริเยสนทุกขนี้ก็เป็นสิ่งที่น่ากลัว^{๑๐} เพราะในช่วงระหว่างนี้อาจถูกคนอื่นข่มเหงรังแกบ้าง เจ็บป่วยด้วยโรคภัยไข้เจ็บบ้าง ผิดหวังเพราะสิ่งที่คิดไว้ไม่สำเร็จบ้าง เมื่อถึงคราวแก่ชราก็ไร้เรี่ยวแรง และท้ายที่สุดต้องถูกความเจ็บป่วยบีบคั้นจนกระทั่งเสียชีวิต มนุษย์โลกต้องวนเวียนอยู่ในสภาพเช่นนี้เรื่อยไป

สัณนิษฐาน

สัตว์ดิรัจฉานย่อมต้องทนทุกข์ทรมานมากกว่ามนุษย์ พวกที่ถูกมนุษย์ฆ่าเพื่อทำอาหาร เช่น หมู ไก่ เป็ด แพะ ปลา พอเกิดมาไม่นานก็ต้องตาย แม้พวกโคกระบือที่ต้องแบกของหนัก ทำงานให้มนุษย์ในที่สุดก็ต้องถูกส่งไปโรงฆ่าสัตว์และตายด้วยความเจ็บปวด ส่วนพวกสัตว์ดิรัจฉานที่อยู่ในป่าไม่มีเจ้าของคุ้มครอง มักฆ่ากันเองเพื่อกินเป็นอาหาร เปรตหรือสัตว์นรกที่ชาวโลกไม่เห็น ยิ่งต้องทนทุกข์กว่าสัตว์ดิรัจฉานมากมายหลายเท่าตัว

บางคนอาจคิดว่าอบายภูมิจึงไม่เกี่ยวข้องกับตน คนที่เข้าใจผิดเช่นนี้จัดว่าข้องเกี่ยวกับอบายภูมิอย่างแท้จริง เพราะคนที่ไม่เชื่อกรรมและผลของกรรมมักจะไม่นับทำกุศล แต่จะทำอกุศลซึ่งที่จะส่งผลให้ไปเกิดในอบายภูมินั่นเอง

บางคนทำบุญไว้มากได้ไปเกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์ที่น่าจะมีแต่ความสุข แต่ในภพของเทวดาก็อาจได้รับความทุกข์ใจจากสิ่งที่ไม่สมปรารถนาบ้าง มีความอิจฉาริษยาเทวดาอื่นที่มีรัศมีสว่างสวยงามมากกว่าตนบ้าง ในที่สุดก็ต้องจุติจากภพของเทวดาไปเกิดในภพอื่นบ้างในอบายภูมิบ้าง

สัตว์ทั้งหลายต้องถือกำเนิดในภพใหม่เรื่อยไปตามสมควรแก่กรรมของตน และพบกับทุกข์ต่างๆ ที่เป็นความแก่ ความเจ็บ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความตาย เป็นต้น อีกทั้งภพชาติที่ได้เกิดมานั้นมีจำนวนมากมายหลายกัปหลายกัลป์ จนไม่อาจนับเป็นจำนวนแสนชาติ

ล้านชาติ หรือโกฏิชาติได้ ดังนั้น ถ้าเรายังไม่อาจเจริญวิปัสสนาภาวนาจนกระทั่งได้บรรลุถึงคุณวิเศษคือมรรคผล ก็จะต้องพบกับทุกข์ในสังสารวัฏฏ์ดังกล่าวแล้วๆ เล่าๆ นับชาติไม่ถ้วนเช่นนี้

ความเชื่อดังกล่าวไม่ใช่เป็นความมกมายไร้เหตุผล แต่เป็นความเข้าใจที่ประจักษ์ด้วยปัญญาตามหลักปฏิจจนูปาทว่า ผลในปัจจุบันเกิดจากเหตุที่ทำมาไว้ในอดีต และเมื่อทำเหตุในปัจจุบัน ย่อมจะส่งผลให้เกิดผลในอนาคตต่อไป เมื่อบุคคลพิจารณาความเชื่อมโยงระหว่างเหตุกับผลว่า สังสารวัฏฏ์เป็นสิ่งที่น่ากลัวตามที่กล่าวมานี้ ก็จะมีสติหวาดกลัวต่อทุกข์ในสังสารวัฏฏ์ ฝึกหัดในศาสนาของพระพุทธเจ้าจึงเป็นผู้ออกบวชโดยมุ่งหวังประโยชน์คือความพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏฏ์อันน่ากลัวนั้น

ผู้ที่ออกบวชเป็นภิกษุสามเณร จะต้องประพฤติศีลให้หมดจดเป็นลำดับแรก โดยไม่กระทำการที่ไม่สมควรทางกายและวาจา พร้อมทั้งศึกษาเล่าเรียนสิกขาบทให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เพื่อจักประพฤติตามข้อปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ และหลีกเลี่ยงข้อปฏิบัติที่ทรงห้าม โดยมีอุปัชฌาย์อาจารย์คอยแนะนำสั่งสอนให้เข้าใจ ถ้าภิกษุพบว่าตนมีศีลบกพร่อง ก็จะชำระศีลให้หมดจดด้วยการปลงอาบัติเป็นต้น เมื่อได้ปลงอาบัติและมีการรักษาศีลอย่างเคร่งครัด ก็นับว่าเป็นผู้มีศีลหมดจด พระมหาโกฏิฐิตะจึงได้ถามพระสารีบุตรว่า ภิกษุผู้บริบูรณ์ด้วยศีลหมดจดเช่นนั้น ควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนโดยแยบคายเพื่อจักได้ประจักษ์มรรคผลนิพพาน และพ้นไปจากทุกข์ในสังสารวัฏฏ์

สัลวันตสูตร

คำถามนี้สอดคล้องกับข้อแรกในวิสุทธิ ๗ ที่กล่าวว่า ภิกษุต้องบริบูรณ์ด้วยสัลวิสุทธิ คือ ความหมดจดแห่งศีล^{๑๑} นอกจากสัลวันตสูตรนี้ ในพระสูตรที่ชื่อว่า สุตวันตสูตร ก็มีเนื้อความที่พระมหาโกฏิฐิตะถามว่า ภิกษุผู้บริบูรณ์ด้วยความรู้ คือ เข้าใจหลักธรรมเป็นอย่างดี ควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนเช่นกัน ดังนั้น จึงอาจสรุปความในพระสูตรทั้งสองนี้จากคำถามของพระมหาโกฏิฐิตะได้ว่า ภิกษุผู้บริบูรณ์ด้วยศีลและความรู้ ควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนโดยแยบคาย

พระสารีบุตรตอบคำถามนั้นว่า

สัลวตาวุโส โกฏิฐิต ภิกขุณา ปญจุปาทานกฺขนธา อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคฺโต คณฺหโต สลฺลโต อหฺมโต อาพาธโต ปรโต บลฺกโต สฺสณฺณโต อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาตพฺพา.

“ท่านโกฏิฐิตะผู้มีอายุ ภิกษุผู้มีศีลควรใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ โดยแยบคาย (อย่างถูกต้อง) ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรค เรื้อรัง เป็นดังฝีแตก เป็นดังหนาม เป็นบาป เป็นโรคไข้ เป็นเหมือนคนแปลกหน้า เสื่อมสลาย ว่างเปล่า และไม่ใช่อัตตนะ”

คำตอบของพระสารีบุตรนี้ได้กล่าวแนะถึงวิธีปฏิบัติด้วยการให้กำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ด้วยอาการ ๑๑ ประการ มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ฯลฯ ซึ่งมีใช่เป็นคำแนะนำตามความคิดเห็นของท่านเอง แต่เป็นคำกล่าวที่สอดคล้องกับพระพุทธานุสัสนิเทศในอริยสัจ ๔ และสูตรอื่นๆ ซึ่งจะนำมาอ้างอิงไว้ต่อไป

อุปาทานชั้นคืออะไร

คำว่า อุปาทานชั้น เป็นบทสมาสที่มาจากคำสองคำ คือ อุปาทาน + ชั้น หมายความว่า กองรูปนามที่ถูกยึดมั่นด้วยตัณหาและทิฐิ โดยเป็นอารมณ์ของอุปาทาน ๔ คือ ๑) กามุปาทาน ๒) ทิฐุปาทาน ๓) สิลัพพัตตูปาทาน และ ๔) อัตตวาหุปาทาน ดังต่อไปนี้

๑. กามุปาทาน เป็นตัณหาที่ยึดมั่นพอใจในสิ่งที่ตนปรารถนา ส่วนอุปาทานสามอย่างที่เหลือ เป็นทิฐิที่ยึดมั่นผิด โดยเฉพาะอุปาทานสุดท้าย

๒. ทิฐุปาทาน เป็นความยึดมั่นผิดด้วยทิฐิอื่นที่นอกไปจากการยึดมั่นในศีลพรตและในตัวตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยึดมั่นว่าไม่มีกรรมและผลของกรรมเป็นต้น

๓. สิลัพพัตตูปาทาน เป็นความยึดมั่นผิดว่า ข้อปฏิบัติอื่นที่มีใช้อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางพ้นทุกข์

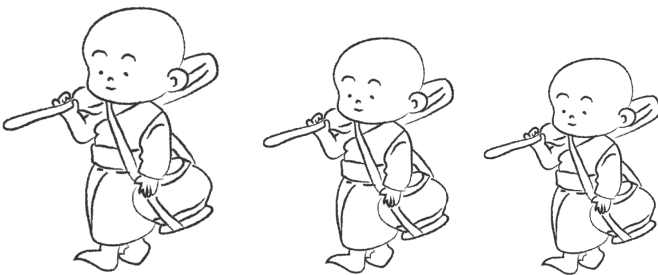
๔. อัตตวาหุปาทาน เป็นอัตตทิฐิที่ยึดมั่นรูปนามว่าเป็นตัวตน เป็นทิฐิที่เป็นรากฐานของความเห็นผิดอื่นๆ และมีขอบเขตกว้างขวาง

อุปาทานทั้ง ๔ นี้ กล่าวโดยย่อมีเพียง ๒ อย่าง คือ ตัณหา และทิฐิ (อุปาทาน ๓ อย่างหลังเป็นทิฐิที่ยึดมั่นผิดๆ)

ความยึดมั่นสองอย่าง

อุปาทาน ๒ อย่าง คือ **ทิฏฐุปาทาน** อุปาทานที่ยึดมั่นในความเห็นผิด และ **กามุปาทาน** อุปาทานที่ยึดมั่นด้วยความยินดีพอใจ ซึ่งเป็น **ความยึดมั่นในขั้น ๕** คือกองรูปนามที่ปรากฏในขณะที่เห็น ได้ยิน เป็นต้น เช่น ขณะเห็นรูป ในดวงตามีรูปใสคือปสาทรูป ที่ทำให้เกิดสภาวะเห็น สีต่างๆ ปรากฏเป็นรูปได้ ดังนั้น จึงเข้าใจว่าดวงตาและรูปทั้งหมดเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา มีการยึดมั่นว่ารูปที่เห็นเป็นใครคนใดคนหนึ่ง และยึดมั่นสภาวะเห็นว่าเป็นเราที่กำลังเห็นอยู่ นี่คือการยึดมั่นด้วยทิฏฐิ

ส่วนความยึดมั่นด้วยตัณหา คือ ความยินดีพอใจในดวงตา การเห็น และรูปกายทั้งหมด และเพราะไม่ตระหนักว่าสิ่งที่ตนยึดมั่นด้วยทิฏฐิ และตัณหานั้นมีจริงหรือไม่ ทำให้ยึดมั่นและรักในตัวตน และแท้จริงแล้ว ก็ไม่มีสิ่งใดที่สัตว์โลกรักมากไปกว่าตน สัตว์ทั้งหลายย่อมรักตนเองมากที่สุด

สัตว์ทั้งหลายรักตนเองมากที่สุด

ในสมัยพุทธกาล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมีพระนางมัลลิกาเป็นพระมเหสี ซึ่งพระนางเป็นลูกสาวของคนขายดอกไม้ มิได้เกิดในตระกูลกษัตริย์แต่กำเนิด วันหนึ่งในระหว่างทางที่จะไปสวนดอกไม้ นางได้พบกับพระผู้มีพระภาคที่เสด็จมาบิณฑบาต จึงถวายบังคมแล้วถวายขนมที่นางนำมาเพื่อบริโภคเองแด่พระพุทธเจ้า ด้วยอานิสงส์ของการถวายขนมดังกล่าว ทำให้นางได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศลในวันนั้นนั่นเอง^{๑๒}

ตอนที่นางได้พบกับพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น พระองค์เพิ่งรบแพ้พระเจ้าอชาตศัตรู และได้ทรงควบม้าหลบหนีมาเพียงลำพัง เมื่อบังเอิญเสด็จมาเจอนางที่สวนดอกไม้ นั้น นางได้ดูแลปรนนิบัติพระองค์เป็นอย่างดี ทำให้พระองค์พอพระทัยแล้วพากลับไปพระราชวัง พร้อมทั้งแต่งตั้งนางในตำแหน่งพระมเหสี เนื่องจากพระนางมัลลิกามีได้เป็นชาววังแต่กำเนิด จึงปราศจากญาติมิตรบริวารในพระราชวัง ทำให้มีความโดดเดี่ยวน้อยเนื้อต่ำใจบ้าง เมื่อพระราชาทรงทราบเรื่องนี้จึงให้ความสนใจสนทนากับพระนางเป็นพิเศษ เพื่อให้พระนางสามารถสนทนากับพระองค์ได้ด้วยความสบายใจ

วันหนึ่งขณะที่ทั้งสองอยู่ด้วยกัน พระราชาตรัสถามพระนางว่า “แน่ะมัลลิกา เธอมีคนที่เธอรักยิ่งกว่าตนเองหรือไม่ เธอรักใคร่มากที่สุด”

สัณนิษฐาน

จุดมุ่งหมายของคำถามนี้ก็เพื่อเปิดโอกาสให้พระนางตอบว่า พระนางรักพระองค์มากที่สุด รักยิ่งกว่าตัวของพระนางเอง แต่พระนางมัลลิกากลับทูลตอบตามตรงโดยไม่คล้อยตามอหยาศัยของพระองค์ว่า “หม่อมฉันย่อมรักตนเองมากที่สุด”

เมื่อพระนางมัลลิกาทูลตอบดังนี้แล้ว ได้ทรงถามพระสวามีกลับไปว่า “พระองค์มีผู้ใดที่รักใคร่ยิ่งกว่าตนเองหรือไม่เพคะ” พระราชาก็ตรัสว่า “เราไม่มีคนอื่นที่รักยิ่งกว่าตน เรารักตนเองมากที่สุด” วันต่อมาพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลถามพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

สพฺพา ทิสฺสา อนุปริคฺคม เจตฺสา

เนวชฺมคฺคา ปิยตรมตฺตนา กฺวจิ

เอวํ ปิโย ปุณฺณ อตฺตา ปเรสํ

ตสฺมา น หิเส ปรมตฺตกาโม.^{๑๓}

“แม้จะพยายามค้นหาทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบใครที่ไหนซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตน สัตว์เหล่าอื่นย่อมรักตนเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น ผู้รักตนเองจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”

ข้อความนี้ระบุว่า สัตว์ทั้งหลายยึดติดผูกพันในตนเองด้วยตัณหาที่เพเลิดเพเลินยินดี อาตมาจึงนำเรื่องนี้มาแสดงเพื่อให้เห็นว่า สัตว์โลกทั้งปวงยึดติดรูปนามว่าเป็นตัวตนด้วยตัณหาที่พอใจรูปนามเหล่านั้น และทฎฐิ คือความสำคัญผิดว่าเป็นเรา ของเรา เป็นบุรุษ หรือสตรี

ในขณะที่เห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สัตว์ทั้งหลายย่อมจะยึดติดในดวงตา และรูปกายทั้งหมดของตน (รูปภายใน) และยึดติดในสิ่งที่ตนเห็น (รูปภายนอก) พร้อมทั้งมีการยึดติดกับสภาวะเห็นที่เป็นการรู้อารมณ์ทางมโนทวาร (วิญญาณขันธ์ หรือมนายตนะ) โดยมีवेทนาที่รู้สึกว่าการเห็นนั้น น่าพอใจหรือไม่น่าพอใจ (เวทนาขันธ์) มีสัญญาที่จำได้หมายรู้สิ่งที่เห็นนั้น (สัญญาขันธ์) และมีสังขารที่เป็นเจตนาและมนสิการในการเห็น (สังขารขันธ์) เกิดขึ้น ถ้าเราได้กำหนดรู้ตามความเป็นจริงในทุกขณะที่มีสภาวะเห็น ย่อมจะมีความยึดติดในขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ดังนั้น รูปนามเหล่านี้จึงเรียกว่า อุปาทานขันธ์ แม้ในขณะที่ได้ยิน รูปใสคือ โสตประสาทที่ปรากฏในขณะที่ได้ยิน ก็เป็นอุปาทานขันธ์เช่นเดียวกัน ดังนี้ เป็นต้น

เมื่อบุคคลยึดติดในอุปาทานขันธ์ด้วยตัณหาและทิฏฐิตามที่กล่าวมานี้ ย่อมจะเข้าใจว่าสภาวะนี้เป็นเรา ของเรา ตามพระบาลีว่า

เอตัม มม, เอโสหสมสมิ, เอโส เม อตฺตา.^{๑๔}

“สภาวะนี้ของเรา สภาวะนี้เป็นเรา สภาวะนี้เป็นอัตตาของเรา”

แม้สิ่งที่เห็นนั้นจะไม่ใช่ของของเรา เราก็ยึดมั่นคิดครอบครองในลักษณะที่เป็นสมบัติของตน เกิดความยินดีพอใจด้วยตัณหา และยึดติดด้วยทิฏฐิว่าเป็นตัวตน ของตน เป็นต้น

ต่อจากนั้น พระสารีบุตรได้แสดงเรื่องอุปาทานขันธ์ ๕ ว่ามีอะไรบ้าง เพื่อให้เข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอยกข้อความในพระสูตรดังนี้ว่า

อุปาทานชั้น ๕

กตเม ปญจ. เสยฺยถิทํ- รูปูปาทานกฺขนโธ เวทฺฐูปาทานกฺขนโธ
สญฺญูปาทานกฺขนโธ สงฺขารูปาทานกฺขนโธ วิญฺญาณูปาทานกฺขนโธ.^{๑๕}

อุปาทานชั้น ๕ ประการ มีอะไรบ้าง อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้
คือ

๑. รูปูปาทานชั้น ๕ การยึดมั่นถือเอาในรูปชั้น ๕
๒. เวทฐูปาทานชั้น ๕ การยึดมั่นถือเอาในเวทนาชั้น ๕
๓. สัณญูปาทานชั้น ๕ การยึดมั่นถือเอาในสัญญาชั้น ๕
๔. สงฺขารูปาทานชั้น ๕ การยึดมั่นถือเอาในสังขารชั้น ๕
๕. วิญญาณูปาทานชั้น ๕ การยึดมั่นถือเอาในวิญญานชั้น ๕

สรุปความว่า อุปาทานชั้น ๕ คือ กองรูปนามที่ถูกยึดมั่นคิดว่า
เป็นตัวตน เป็นความยึดมั่นด้วยทิฐิที่เห็นผิดหรือด้วยตัณหาที่ยินดีพอใจ
ดังนั้น ธรรม ๕ ประการ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาน
ที่ชาวโลกยึดมั่นด้วยตัณหาและทิฐิเหล่านี้ จึงได้ชื่อว่าอุปาทานชั้น ๕

อุปาทานขันธ ๕ ในขณะเห็น

อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้เกิดขึ้นชัดเจนในทุกขณะที่เราเห็นภาพที่ปรากฏ (รูปารมณ) เช่น ตาที่เห็นและรูปที่ถูกเห็น เป็นรูปอุปาทานขันธ ความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ หรือเฉยๆ ที่เกิดจากการเห็น เป็นเวทณูปาทานขันธ การจำได้หมายรู้ในสิ่งที่เห็น เป็นสัญญาอุปาทานขันธ เจตนาและมนสิการในการเห็น เป็นสังขารอุปาทานขันธ จิตที่รู้การเห็น เป็นวิญญานอุปาทานขันธ

ถ้าเราไม่อาจเห็นประจักษ์รูปนามในขณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ย่อมเข้าใจผิดและยึดมั่นพอใจขันธ ๕ เหล่านี้ในความเป็นตัวตน ก็เลยคือตัณหาและทิฏฐิ ย่อมเกิดขึ้นตามสมควรแก่บุคคลที่มีได้เจริญวิปัสสนา เพราะเขาไม่สามารถเห็นประจักษ์รูปนามตามความเป็นจริงได้ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงชวนชวายเป็นเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการด้วยอำนาจของอุปาทานความยึดติดถือมั่น อันก่อให้เกิดกรรมที่เป็นกุศลและอกุศล เมื่อกรรมส่งผลตามเหตุปัจจัยอันควร ย่อมไปเกิดในอบายภูมิ ๔ หรือสุคติภูมิตามแรงกรรมของตน และย่อมจะได้รับความทุกข์ต่างๆ ในภพที่ไปเกิดนั้น นี้จัดว่าเป็นการเสวยทุกข์ในสังสารวัฏฏ์อย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้ เราจึงควรปฏิบัติโดยกำหนดรู้ในทุกขณะที่เห็น ฯลฯ เพื่อไม่ให้เกิดความยึดมั่น และในพระสูตรนี้ได้แสดงวิธีปฏิบัติดังกล่าวด้วยคำว่า ปณฺณูปาทานกฺขนฺธา โยนิโส มนสิกาตพฺพา. (ควรใส่ใจกำหนด

รู้อุปาทานขันธ ๕ โดยแยกคาย) หมายความว่า พึงกำหนดรู้อุปาทาน-
ขันธ ๕ ทุกๆ ขณะที่กำลังเกิดขึ้นในกระแสนจิตของตน ตามวิธีกำหนดรู้ที่
พระพุทธองค์ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร อาทิว่า

คจฺจนโต วา คจฺจามิตฺติ ปชานาติ.^{๑๖}

“เมื่อเดิน ย่อมรู้ชัดว่าเดินอยู่”

ในพระสูตรข้างต้น ทรงแนะนำให้ภิกษุระลึกรู้ว่า เดินอยู่ในขณะ
เดิน ยืนอยู่ในขณะยืน นั่งอยู่ในขณะนั่ง นอนอยู่ในขณะนอน คู้ อยู่ในขณะ
คู้ เหยียดอยู่ในขณะเหยียด รวมไปถึงการตามรู้อากัปภิกิริยาทุกอย่างใน
ขณะที่กำลังทำอากัปภิกิริยาทางกายอย่างใดอย่างหนึ่ง

พึงสังเกตว่า พระองค์ทรงชี้แนะให้กำหนดรู้สภาวะเดินในขณะ
เดิน มิได้ให้กำหนดรู้สภาวะเดินในขณะนั่งหรือนอน ดังนั้น จึงควรรับรู้
สภาวะธรรมต่างๆ เหล่านั้นในขณะที่เกิดขึ้นจริง ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้ปฏิบัติ
ควรกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ในทุกปัจจุบันขณะ เมื่อสมาธิและปัญญา
มีกำลังมากขึ้น ย่อมจะกำหนดแยกรูปรูปนามได้ว่า ตาที่เห็นและรูปที่
ถูกเห็น เป็นคนละอย่างกัน จิตที่รู้การเห็น เป็นสภาวะอีกอย่างหนึ่ง และ
สภาวะที่กำหนดรู้ ก็เป็นสภาวะอีกอย่างหนึ่ง และย่อมเห็นประจักษ์ว่า
ตาที่เห็น รูปที่ถูกเห็น จิตที่รู้การเห็น และสติที่กำหนดรู้ เกิดขึ้นแล้วดับ
ไปอย่างรวดเร็ว มีเพียงสภาวะธรรมใหม่ที่เกิดขึ้นต่อทันทีจากสภาวะธรรม
เก่าที่ดับไป จึงจะเข้าใจว่าสภาวะธรรมทุกอย่างไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัว
ตน ไม่ใช่เรา ของเรา เป็นบุรุษ หรือสตรี ผู้ที่เห็นประจักษ์เช่นนี้ย่อมจะไม่

ยึดมั่นในตัวตนจากการเห็น และไม่ยึดติดในความยินดีพอใจ นั่นคือความ
ยึดมั่นด้วยทวิภูมิตถะและตัณหาหมดสิ้นไปในขณะกำหนดรู้นั้น เมื่ออุปาทาน
ขันธหมดสิ้นไปเช่นนี้ กรรมภาพที่เป็นผลของอุปาทานย่อมหมดสิ้นไปด้วย
จัดว่าเป็นความดับสังสารทุกข์ได้ชั่วขณะด้วยวิปัสสนา หลังจากที่สามารถ
ปฏิบัติได้ตามที่กล่าวมาจนกระทั่งวิปัสสนาญาณเจริญขึ้น ขึ้นต่อไปเขา
ย่อมจะสามารถดับสังสารทุกข์ได้เด็ดขาดด้วยอรหัตตมรรคญาณ

อุปาทานขันธ ๕ ในขณะไฉย

การไฉยประกอบด้วยหุที่ไฉย, เสียงที่ถูกไฉย (รูปอุปาทาน-
ขันธ) และจิตที่รู้เสียงนั้น ทำให้เกิดความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ หรือเฉยๆ ที่
เกิดจากการไฉย (เวทูปาทานขันธ) ความจำได้หมายรู้ในเสียง (สัญญา-
อุปาทานขันธ) เจตนาและมนสิการในการฟัง (สังขารูปาทานขันธ) พร้อมทั้ง
จิตที่รู้การไฉย (วิญญานูปาทานขันธ) ผู้ที่มีได้กำหนดรู้รูปรูปนามปัจจุบัน
ในขณะไฉย ย่อมจะไม่รู้เห็นความไม่เที่ยงเป็นต้นตามความเป็นจริง จึง
เข้าใจผิดว่ารูปรูปนามที่เกิดขณะไฉยนั้นเป็นตัวตน แล้วยึดมั่นด้วยตัณหา
และทวิภูมิตถะ ดังนั้น รูปคือหุ รูปคือเสียง ฯลฯ จึงได้ชื่อว่าอุปาทานขันธ
เพราะทำให้สัตว์ทั้งหลายเกิดความยึดมั่นตามที่กล่าวมาแล้ว

ผู้ที่กำหนดรู้รูปรูปนามในขณะไฉย ย่อมจะเห็นไตรลักษณ์ตาม
ความเป็นจริง และไม่ยึดติดในรูปคือหุเป็นต้นว่าเป็นเรา ของเรา จัด
ว่าสามารถกำจัดความยึดมั่นคืออุปาทานได้ ดังนั้น ในขณะไฉยเสียง

จึงควรกำหนดรู้รูปนาม เพื่อไม่ให้อุปาทานชั้น ๕ เกิดขึ้นได้ในขณะที่กำหนดอยู่

อุปาทานชั้น ๕ ในขณะที่รู้กลิ่น

การรู้กลิ่นประกอบด้วยจมูก กลิ่น (รูปอุปาทานชั้น ๕) และจิตที่รู้กลิ่นนั้น ทำให้เกิดความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ หรือเฉยๆ (เวทณูปาทานชั้น ๕) ความจำได้หมายรู้ในกลิ่น (สัญญาอุปาทานชั้น ๕) เจตนาและมนสิการในการรู้กลิ่น (สังขารอุปาทานชั้น ๕) พร้อมทั้งจิตที่รู้กลิ่น (วิญญานอุปาทานชั้น ๕) ผู้ที่มีได้กำหนดรู้รูปนามในขณะที่รู้กลิ่น ย่อมจะไม่เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง จึงยึดมั่นรูปคือจมูกเป็นต้นว่าเป็นเรา ของเรา ดังนั้น รูปคือจมูก รูปคือกลิ่น ฯลฯ จึงได้ชื่อว่าอุปาทานชั้น ๕ เพราะทำให้เกิดความยึดมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐินั่นเอง

ผู้ที่กำหนดรู้รูปนามในขณะที่รู้กลิ่น ย่อมจะเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง ไม่ยึดติดรูปคือจมูกเป็นต้นว่าเป็นเรา ของเราจัดว่าสามารถกำจัดความยึดมั่นได้ ดังนั้น จึงควรกำหนดรู้รูปนามในขณะที่รู้กลิ่น เพื่อให้อุปาทานเหล่านั้นหมดสิ้นไปได้

อุปาทานขันธ ๕ ในขณะลิ้มรส

การลิ้มรสในขณะบริโภคอาหารซึ่งประกอบด้วยลิ้น รสอาหาร (รูปอุปาทานขันธ) และจิตที่รู้รสอาหารนั้น ทำให้เกิดความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ หรือเฉยๆ ที่เกิดจากการลิ้มรส (เวทณูปาทานขันธ) ความจำได้หมายรู้รสอาหาร (สัญญาอุปาทานขันธ) เจตนาและมนสิการเพื่อให้รู้รสอาหาร (สังขารอุปาทานขันธ) พร้อมทั้งจิตที่รู้รสอาหาร (วิญญานอุปาทานขันธ) ผู้ที่ไม่ได้กำหนดรู้รูปนามในขณะลิ้มรส ย่อมไม่อาจเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ได้ ดังนั้น รูปคือลิ้น รูปคือรสอาหาร ฯลฯ จึงเรียกว่าอุปาทานขันธ เพราะทำให้ยึดมั่นในรูปเหล่านั้นว่าเป็นเรา ของเรา

ผู้ที่กำหนดรู้ในขณะลิ้มรสอาหารว่า “รู้หนอๆ” ย่อมจะเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง และไม่ยึดมั่นรูปคือลิ้นเป็นต้นว่าเป็นเรา ของเรา ทำให้ขณะนั้นความยึดมั่นได้หมดสิ้นไป แท้จริงแล้วในขณะบริโภคอาหาร ย่อมประกอบด้วยสภาวะเห็น สภาวะกระทบสัมผัสมีการจับ หยิบ และเคี้ยว ฯลฯ และการรู้รสชาติอาหารว่าหวานหรือเปรี้ยว เป็นต้นในขณะลิ้มรสอาหาร ดังนั้น จึงควรกำหนดรู้รูปนามในขณะลิ้มรส เพื่อให้อุปาทานเหล่านั้นหมดสิ้นไป

จะเห็นได้ว่า หลังจากที่ได้เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น และลิ้มรสแล้วจะมีความรู้สึกทางใจเกิดขึ้นได้ ๓ อย่าง คือ พอใจ ไม่พอใจ หรือเฉยๆ ซึ่งแตกต่างจากการกระทบสัมผัสทางกายที่มีความรู้สึก ๒ อย่าง คือ ทุกข์กายหรือสุขกาย ดังต่อไปนี้

อุปาทานขันธ ๕ ในขณะกระทบสัมผัส

การกระทบสัมผัสประกอบด้วยกายประสาทที่รับการกระทบสัมผัสทั้งภายในร่างกาย เช่น เนื้อ เลือด กล้ามเนื้อ และกระดูก และทั้งภายนอกร่างกาย เช่น ผิวหนังที่ห่อหุ้มร่างกาย การกระทบสัมผัสจึงครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางมาก เพราะกายประสาทมียู่ทั่วร่างกาย แม้ในสถานที่เล็กขนาดปลายเข็มสัมผัสได้ ความรู้สึกที่เกิดจากการกระทบสัมผัสอาจมีได้เพราะส่วนต่างๆ ในร่างกายสัมผัสกัน เช่น นิ้วมือ ริมฝีปาก หรือสิ่งภายนอกมากระทบร่างกาย เช่น เสื้อผ้า ที่นั่ง ที่นอน พื้น น้ำ ลม ไฟ หรือแสงแดด คือการกระทบสัมผัสของธาตุดิน ธาตุไฟ หรือธาตุลม ซึ่งปรากฏชัดในลักษณะแข็งหรืออ่อนอันเป็นลักษณะเฉพาะของปฐวีธาตุบ้าง ในลักษณะเย็นหรือร้อนอันเป็นลักษณะเฉพาะของเตโชธาตุบ้าง ในลักษณะตึง หย่อน หรือเคลื่อนไหวอันเป็นลักษณะเฉพาะของวาโยธาตุบ้าง (รูปุปาทานขันธ)

ในขณะที่จิตกำหนดรู้สภาวะกระทบสัมผัสของธาตุเหล่านี้ ย่อมมีเวทนาเกิดขึ้นเพียง ๒ อย่างที่รู้สึกชอบหรือไม่ชอบซึ่งเป็นสุขเวทนาหรือทุกขเวทนาโดยตรงอย่างแท้จริง (เวทนูปาทานขันธ) สภาวะที่ผู้ปฏิบัติรู้สึกทนได้ยากในขณะกระทบสัมผัส เช่น ความเจ็บ ปวด เมื่อย ร้อน ขา คับ และอื่นๆ ที่เกิดขึ้นตามร่างกาย จัดเป็นทุกขเวทนา ส่วนสภาวะที่ผู้ปฏิบัติมีความรู้สึกเบาสบายกาย จัดเป็นสุขเวทนา อีกทั้งเกิดการจำได้หมาย

รู้การกระทบสัมผัส (สัญญาปาทานขันธ) มีเจตนาและมนสิการเพื่อให้อำนาจการกระทบสัมผัส (สังขารปาทานขันธ) ตลอดจนจิตที่รู้สัมผัส (วิญญาณ-ปาทานขันธ)

อนึ่ง ในพระอภิธรรมมีแสดงไว้ในอเหตุกจิต ๑๘ ว่าในขณะที่เห็น (จักขุวิญญาณจิต) ขณะได้ยิน (โสตวิญญาณจิต) ขณะรู้กลิ่น (ฆาน-วิญญาณจิต) ขณะลิ้มรส (ชีวาหาวิญญาณจิต) จิตที่กล่าวมานี้เกิดขึ้นพร้อมกับอุเบกขาเวทนาอย่างเดียวกันนั้น ถ้าเป็นฝ่ายอกุศลวิบากจิต จัดว่าเป็นผลของอกุศลกรรมที่เคยทำมาในอดีต แต่ถ้าเป็นฝ่ายอเหตุกกุศลวิบากจิต ก็จัดว่าเป็นผลของกุศลกรรมในอดีต

ผู้ที่มิได้กำหนดรู้ในขณะที่กระทบสัมผัส ย่อมจะไม่เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง จึงเข้าใจผิดยึดมั่นในรูปคือร่างกาย เวทนา และจิตที่รู้การกระทบสัมผัสเป็นต้นว่าเป็นเรา ของเรา ดังนั้น รูปคือร่างกายและรูปที่ถูกกระทบสัมผัส ฯลฯ จึงได้ชื่อว่าอุปาทานขันธ

ผู้ที่กำหนดรู้รูปนามในทุกขณะที่มีการกระทบสัมผัส ย่อมจะรู้เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง และสามารถละความยึดมั่นในรูปคือร่างกาย รูปที่ถูกกระทบสัมผัส และความรู้สึที่ชอบหรือไม่ชอบเป็นต้นว่าเป็นเรา ของเรา ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการกำจัดทวิภววิสัยความยึดมั่นผิดให้หมดสิ้นไป

การกำหนดรู้ในขณะที่เดินเป็นต้นตามที่ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า

สัจวันตสูตร

คจฺจนโต วา คจฺจามิตฺติ ปชานาติ.^{๑๗}

“เมื่อเดิน ย่อมรู้ชัดว่าเดินอยู่”

พระคาถานี้เป็นการชี้แนะให้ผู้ปฏิบัติเจริญสติรู้ตัวอยู่เสมอว่า กำลังเดินอยู่ในขณะเดิน กำลังยืนอยู่ในขณะยืน กำลังนั่งอยู่ในขณะนั่ง กำลังนอนอยู่ในขณะนอน หรือกำหนดรู้ทั่วทั้งปฏิกิริยาทางกายในขณะทำ อากัปกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่งทางกาย เพื่อให้กำหนดรู้อุปาทานชั้นธัมมในขณะกระทบสัมผัส เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดรู้สภาวะเดินในขณะเดินอย่างต่อเนื่องโดยปริกรรมว่า “เดินหนอๆ” หรือ “ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ” จนกระทั่งสมาธิและปัญญาเจริญขึ้นแล้ว ย่อมจะสามารถรู้เห็นจิตสิ่ง คือ จิตที่ต้องการจะเดิน หรือจิตที่ต้องการจะยก ย่าง และเหยียบตามลำดับ

ในขณะที่ผู้ปฏิบัติกำหนดจิตที่ต้องการจะเดิน หรือต้องการจะยก ย่าง และเหยียบ ถ้ารู้สึกยินดีพอใจในการเดินนั้น จัดว่าเกิดโสมนัส-เวทนา แต่ถ้ารู้สึกว่ารำกายเบาสบาย ไม่แข็งตึง จัดว่าเป็นสุขเวทนา ถ้าไม่ได้รู้สึกชอบใจแต่อย่างใด เป็นเพียงการเดินตามปกติทั่วไป จัดว่าเป็นอุเบกขาเวทนา (เวทนาชั้นธ) โดยมีสภาวะหมายรู้ทั่วทั้งปฏิกิริยาเดินเป็นสัญญาชั้นธ เจตนาและมนสิการในการเดินเป็นสังขารชั้นธ แท้จริงแล้ว ความดำริที่ต้องการจะเดิน กระทำ หรือพูด เป็นต้นนี้ เป็นสังขารที่ปรากฏชัดเจน เพราะมีลักษณะเหมือนชักชวนให้กระทำอากัปกิริยานั้นๆ^{๑๘} ส่วนสังขารคือความยินดีพอใจและความไม่ชอบใจเป็นต้นในขณะเดิน ย่อมปรากฏชัดเจนในบางขณะ ส่วนสภาวะที่มีการน้อมจิตไปในการเดิน จัดเป็นวิญญาณชั้นธ โดยมีรูปคือวาโยธาตุที่ปรากฏชัดในขณะเคลื่อนไหวร่างกาย เป็นรูปชั้นธ

การเกิดปัญญาในขณะเดิน

ผู้ที่มีได้กำหนดรู้เห็นรูปนามดังกล่าวย่อมเข้าใจผิติดัตตขันธ ๕ ว่าเป็นเรา ของเรา สภาวะเหล่านั้นจึงเรียกว่าอุปาทานขันธ แต่ผู้ที่สามารถ เจริญสติกำหนดรู้สภาวะที่ต้องการจะเดิน สภาวะเดิน หรือสภาวะที่ต้องการจะยก และสภาวะยก ฯลฯ ย่อมจะเห็นประจักษ์ว่าอุปาทานขันธ เป็นไตรลักษณ์ ดังคัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า

เอส เอว ปชานาติ “คจฺฉามีติ จิตฺตํ อูปปชฺชติ. ตํ วายํ ชเนติ. วาโย วิญญตฺตี ชเนติ. จิตฺตกิริยา วาโย ธาตุวิปฺผาเรณ สกลกายสฺส ปฺรโต อภินิหารโ คมนนฺติ วุจฺจติ.”^{๑๔}

“เธอย่อมรู้ซื่ออย่างนี้ว่า การเกิดจิตที่คิดว่าจะเดิน ย่อมยังธาตุลม ให้เกิดขึ้น ธาตุลมย่อมยังวิญญัตติรูปให้เกิดขึ้น การเคลื่อนไหวไปข้างหน้า ของร่างกายทั้งหมดอันเนื่องด้วยการขับเคลื่อนของธาตุลมที่จิตกระทำขึ้น เรียกว่า การเดิน”

ตามคำอธิบายนี้ บุคคลหรือตัวเราที่เดินไม่มีอยู่จริง มีเพียงรูป กายทั้งหมดที่เคลื่อนไหวไปข้างหน้าทีละน้อย เพราะการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องของวาโยธาตุอันเกิดจากจิตที่ต้องการจะเดิน สัตว์ทั้งหลายต่างกล่าวว่าเราไป เขาไป ทั้งที่ความจริงแล้วมีเพียงจิตและรูปที่เกิดดับดำเนินอย่าง ต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลาในขณะนั้น ด้วยสภาวะแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ผู้ปฏิบัติที่เจริญสติรู้เท่าทันรูปนามในขณะเดิน ย่อมรู้เห็นตาม ความเป็นจริงเช่นนี้

สัจวันตสูตร

แม้การกำหนดรู้สภาวะpongยุบว่า “pongหนอ ยุบหนอ” ก็นับเข้าในการเจริญสติรู้สภาวะสัมผัสของวาโยธาตุที่เคลื่อนไหว ดึงบ้าง หย่อนบ้าง ภายในท้อง ผู้ปฏิบัติพึงกำหนดรู้รูปคือร่างกายที่กระทบสัมผัสของสภาวะเคลื่อนไหวดึงหย่อนนั้น และจิตที่รับรู้การกระทบสัมผัสที่ปรากฏอยู่ในขณะนั้นด้วย มิเช่นนั้นย่อมจะเข้าใจผิดว่าเป็นเรา ท้องของเรา หรือร่างกายของเรา ส่งผลให้ไม่สามารถรู้เห็นความไม่เที่ยง ฯลฯ ได้ กล่าวคือยึดมั่นอุปาทานชั้นนั้นว่าเป็นเรา ของเรา แต่ผู้ที่กำหนดรู้อย่างต่อเนื่องในทุกขณะที่ปรากฏสภาวะpongยุบจนสมาธิและปัญญาเจริญแล้ว ย่อมจะกำหนดแยกรูปนาม คือ สภาวะเคลื่อนไหว ดึง หรือหย่อน และจิตที่กำหนดรู้เหล่านี้ว่าเป็นคนละส่วนกัน อีกทั้งสามารถรู้เห็นความเคลื่อนไหวและจิตตามรู้ซึ่งเกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างรวดเร็ว จึงนับว่าได้เห็นประจักษ์ความไม่เที่ยง เพราะรูั้ว่ารูปนามเกิดดับอยู่ทุกขณะ ต่อมาจึงรู้เห็นว่ารูปนามเป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตนที่ไม่สามารถบังคับบัญชาให้เที่ยงและเป็นสุขได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาย่อมไม่ยึดมั่นรูปนามคือสภาวะpongยุบหรือจิตที่กำหนดรู้ว่าเป็นเรา ของเรา จึงขจัดความยึดมั่นได้ด้วยการกำหนดรู้สภาวะpongยุบสภาวะกระทบสัมผัส และจิตที่รู้ดังกล่าว เพื่อกำจัดอุปาทานให้หมดสิ้นไป

การกำหนดรู้สภาวะpongยุบตามที่กล่าวมานี้ เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้ได้ง่าย ผู้ปฏิบัติสามารถกำหนดรู้ได้ต่อเนื่อง เนื่องจากเป็นอารมณ์ที่ปรากฏอย่างชัดเจนโดยไม่ต้องตั้งใจหา และก่อให้เกิดสมาธิง่าย จะเห็นได้ว่า เมื่อสภาวะpongเกิดขึ้นแล้วดับไป จึงเกิดสภาวะยุบ เมื่อสภาวะยุบเกิดขึ้นแล้วดับไป จึงเกิดสภาวะpong ติดต่อกันเช่นนี้ (pong ยุบ pong ยุบ ...)

ส่งผลให้สมาธิไม่มากไปกว่าวิริยะ เพราะไม่ต้องใช้ความพยายามจดจ่อให้ต่อเนื่องมากนัก เมื่อสมาธิกับวิริยะสมดุลกันเช่นนี้ (สมาธิในทริยและวิริยในทริยมีความเสมอกัน ไม่ยิ่งหรือหย่อนไปกว่ากัน) ในเวลาไม่นาน ผู้ปฏิบัติจะสามารถแยก रूपนาม ด้วยอำนาจของสมาธิและปัญญาที่เจริญแล้วว่า สภาวะพองเป็นอย่างหนึ่ง จิตที่กำหนดรู้เป็นอีกอย่างหนึ่ง เป็นต้น ปัญญาที่สามารถแยก रूपนาม เรียกว่า นามรูปปริจเฉทญาณ คือ ปัญญา กำหนดแยก रूपนาม

เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถแยก रूपนาม ออกจากกันได้ ในขณะกำหนดรู้สภาวะพองยุบแล้ว ลำดับต่อไป ย่อมจะสามารถกำหนดแยก रूपนาม ในขณะนั้น ฯลฯ ว่า

- สภาวะนั่งเป็นอย่างหนึ่ง จิตที่กำหนดรู้ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง
- สภาวะยืนเป็นอย่างหนึ่ง จิตที่กำหนดรู้ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง
- สภาวะเดินเป็นอย่างหนึ่ง หรือสภาวะยก ย่าง เหยียบ เป็นอย่างหนึ่ง จิตที่กำหนดรู้ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง
- สภาวะคู้ เหยียด เป็นอย่างหนึ่ง จิตที่กำหนดรู้ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง
- อากัปกริยาทางกายที่ถูกกำหนดในทุกขณะที่ทำอากัปกริยาทางกาย เป็นอย่างหนึ่ง จิตที่กำหนดรู้ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง

ผู้ที่สามารถรู้เห็นเช่นนี้ย่อมประจักษ์ได้ว่า มีเพียงสภาวะ ๒ อย่าง ซึ่งเป็นคนละอย่างกัน กล่าวคือ รูปที่ถูกรู้ในร่างกายและนามคือจิตที่รู้ อารมณ์ ไม่มีเรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี ที่เป็นอัตตาแต่อย่างใด เมื่อเขากำหนดรู้ต่อไปอย่างนี้ ย่อมจะรู้เห็นว่ารูปและนามเหล่านั้นเกิดขึ้นและดับไปตามลักษณะของความไม่เที่ยงเป็นต้น

นอกจากนี้ ผู้ที่กำหนดรู้สภาวะพองยุบย่อมรู้เห็นทุกขเวทนาในร่างกาย มีความรู้สึกเจ็บ ปวด เมื่อย ร้อน คั้น เป็นต้น อันเป็นเวทนาที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการรับรู้สภาวะกระทบสัมผัส ในขณะนั้นจึงควรกำหนดรู้ อุปาทานชั้นคือเวทนาตามความเป็นจริง

อุปาทานชั้น ๕ ในขณะคิด

ความคิดเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ แม้ในขณะนอนที่ยังหลับไม่สนิท ก็อาจเกิดความคิดเรื่องราวต่างๆ รูปในร่างกายอันเป็นที่ตั้งของความคิด จัดเป็นรูปอุปาทานชั้น ในขณะคิดด้วยความยินดีพอใจ มีโสมนัสเวทนาปรากฏบ้าง ในขณะคิดด้วยความไม่ชอบใจ มีโทมนัสเวทนาปรากฏบ้าง หรือในขณะคิดด้วยความเฉยๆ ไม่รู้สึกชอบหรือไม่ชอบ ก็มีอุเบกขาเวทนาปรากฏบ้าง เป็นเวทนาชั้น รวมไปถึงเจตสิกธรรมอื่นๆ ที่เกิดร่วมกับความคิด ได้แก่ วิตก วิจารณ์ ความโลภ ความถือตัว ศรัทธา และสติ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีสัญญาที่จำได้หมายรู้อารมณ์ที่คิด เป็นสัญญาชั้น มีเจตนาและมนสิการให้สภาวะคิดนั้นสำเร็จ ปรากฏในลักษณะชักชวนว่า ให้ทำอย่างไร พุดอย่างไร จงเหยียด จงคู้ จงนั่ง จงไป จงให้ จงรับ ส่วน

ความโกรธ ความถือตัว ความเลื่อมใส การระลึกได้ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังขารชั้นร์ ซึ่งมีขอบเขตกว้าง เพราะเป็นอาการปรากฏของเจตสิก ๕๐ ดวง นอกเหนือจากเวทนาและสัญญา สังขารชั้นร์นี้เป็นธรรมชาติที่ปรุงแต่งอาภักปิริยาให้ดำเนินไปทางทวาร ๓ คือกาย วาจา และใจ อารมณ์คือความคิดที่จิตเข้าไปรู้นั้นอาจเป็นรูปนามของตนเองบ้าง ของผู้อื่นบ้าง หรือเป็นบัญญัติอารมณ์บ้าง จึงมีขอบเขตกว้างขวางเช่นกัน ส่วนจิตเป็นวิญญานชั้นร์ที่เข้าไปรู้เรื่องราวความคิดต่างๆ เป็นสิ่งที่รู้เห็นได้ง่ายกว่า

ผู้ที่ไม่อาจกำหนดรู้รูปนามในขณะจิต ย่อมไม่สามารถรู้เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง จึงเข้าใจผิดว่ารูปอันเป็นที่ตั้งของจิตและเวทนาเป็นเรา สัตว์ บุคคล อีกทั้งยึดมั่นอารมณ์ที่มาปรากฏทางใจว่าเป็นสัตว์ บุคคลเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมักยึดมั่นสังขารปรุงแต่งที่ทำให้เกิดสภาวะเหยียด คู้ นั่ง ยืน เดิน และพูด ฯลฯ โดยเข้าใจผิดว่าเรารู้ได้ เราเหยียดได้ เป็นต้น

ผู้ที่กำหนดรู้รูปนามในขณะจิตทุกครั้งจนกระทั่งรู้เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง ย่อมจะไม่ยึดมั่นรูปนามว่าเป็นเรา ของเรา สัตว์ บุคคล จิตว่าได้ขจัดความยึดมั่นคืออุปาทานในขณะจิตให้หมดสิ้นไป

แม้ในพระสูตรนี้จะกล่าวถึงการกำหนดรู้รูปนามตามลักษณะ ๑๑ ประการ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นต้น โดยรวมเข้าในการกำหนดรู้ตามไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตน ดังที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงลักษณะของการกำหนดรู้ไตรลักษณ์ไว้ในพระสูตร

หลายร้อยสูตร อย่างไรก็ตาม พึงทราบวาลักษณะการกำหนดรู้ดังกล่าวยังนับเข้าในลักษณะอีก ๙ อย่างนอกนี้ คือ เป็นดังโรคเรื้อรัง เป็นดังฝีแตก เป็นดังหนาม เป็นบาป เป็นโรคไข้ เป็นเหมือนคนแปลกหน้า เสื่อมสลายว่างเปล่า และไม่ใช่ตัวตน ดังนั้น การกำหนดรู้รูปนามให้เห็นประจักษ์ไตรลักษณ์จึงเป็นหลักสำคัญในเรื่องนี้

การรู้เห็นความไม่เที่ยง

เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดรู้สภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ ในทุกปัจจุบันขณะ จนสติ สมาธิ และปัญญาเจริญขึ้น เขาย่อมเห็นประจักษ์ว่า อารมณ์ที่ถูกรู้และจิตที่รู้อารมณ์ มีการเกิดขึ้นแล้วดับไปอยู่ทุกขณะ ในเวลานั้นเขาย่อมเข้าใจว่า สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไปเป็นธรรมดา มีสภาพไม่เที่ยงอยู่เสมอ ปัญญาที่รู้เห็นเช่นนี้เป็นอนิจจานุปัสสนา คือ ปัญญาที่รู้เห็นความไม่เที่ยงซึ่งสำคัญมาก เพราะเมื่อบุคคลรู้เห็นความไม่เที่ยงอย่างชัดเจน ต่อมาเขาย่อมจะรู้เห็นลักษณะที่เป็นทุกข์และความไม่ใช่ตัวตนได้ ดังนั้น จึงขออธิบายลักษณะไม่เที่ยงเป็นลำดับแรก

การจำแนกอนิจจังและอนิจจลักษณะ

ในคัมภีร์อรรถกถาจำแนกลักษณะที่รู้เห็นความไม่เที่ยงออกเป็น
๓ ประเภท คือ

อนิจจ เวทิตพฺพํ. อนิจจตา เวทิตพฺพา.

อนิจจานุปัสสนา เวทิตพฺพา.^{๒๐}

“พึงทราบ:-

๑. สภาวะที่ไม่เที่ยง (อนิจจัง)
 ๒. ความไม่เที่ยง (อนิจจลักษณะ)
 ๓. การตามรู้ความไม่เที่ยง (อนิจจานุปัสสนา)”
- สภาวะที่ไม่เที่ยง คือ ชั้น ๕ ดังข้อความว่า

อนิจจนฺติ ปญฺจกฺขนธา^{๒๑}

“คำว่า อนิจจ (สภาวะที่ไม่เที่ยง) คือ ชั้น ๕”

อธิบายว่า รูปนามชั้น ๕ เป็นสภาวะที่เกิดดับอยู่ในทุกขณะที่มีการเห็น ได้ยิน กระพบสัมผัส หรือนึกคิดเรื่องราวต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้รูปนามซึ่งปรากฏในปัจจุบันขณะอย่างต่อเนื่องว่า “เย็นหนอ” “นึ่งหนอ” “ถูกหนอ” “เห็นหนอ” “ได้ยินหนอ” “ซาหนอ” “ปวดหนอ” “ร้อนหนอ” “คิดหนอ” เป็นต้น เมื่อสติ สมาธิ และปัญญาเจริญขึ้น ย่อมจะเห็นประจักษ์สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นแล้วดับไป

อยู่ตลอดเวลาในทุกขณะว่ามีลักษณะที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน (อนิจจ-
ลักษณะ) เพราะไม่สามารถคงอยู่ในสภาพเดิมของตน ดังข้อความว่า

อนิจจตาติ เตสเวยว อุปปาทวยณณตตํ, หุตฺวา อภาโว วา.^{๒๒}

“คำว่า อนิจจตา (ความไม่เที่ยง, อนิจจลักษณะ) คือ สภาวะ
เกิดขึ้น แปรปรวน และดับไปของชั้นทั้งหลายนั้น หรือสภาวะเกิดขึ้น
[จากความไม่มี]แล้วดับไป”

แท้จริงแล้วสภาวะเห็น ได้ยิน กระทบ หรือนึกคิดเป็นต้น มิได้
มีมาแต่เดิม แต่เป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป
ทันที บุคคลทั่วไปที่ไม่ได้เจริญวิปัสสนาย่อมจะไม่สามารถรู้เห็นตามความ
เป็นจริง ว่าสภาวะเห็นและได้ยิน ฯลฯ มีลักษณะที่เกิดขึ้นใหม่และดับ
ไปอยู่ตลอดเวลา ทำให้มีความเข้าใจผิดว่าเป็นเราที่มีอยู่ก่อน ที่สามารถ
เห็น ได้ยิน และดำรงอยู่เสมอไม่แปรเปลี่ยน โดยเป็นเราที่เห็นอยู่ ได้ยิน
อยู่ นึกคิดอยู่ ส่วนผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้อย่างต่อเนื่องย่อมจะเห็นประจักษ์
ลักษณะความเกิดขึ้นและดับของสภาวะธรรมดังกล่าวนี้ว่ารูปนามใหม่
ย่อมเกิดขึ้นอยู่เสมอเหมือนกับการไหลหน้าผลุดอกมานอกหน้าต่าง
แล้วก็ผลุดกลับไปที่ เช่นเดียวกับเปลวเทียนที่ดับไปเมื่อถูกลมพัด

อนิจจลักษณะนี้เป็นเครื่องสังเกตให้รู้ว่าไม่เที่ยง เพราะว่าเกิดขึ้น
แล้วย่อมดับไป เหมือนสายฟ้าแลบจากก้อนเมฆที่มีได้เคยมีมาก่อน เมื่อสว่าง
วบบแล้วก็สลายหายไปทันที^{๒๓} เฉกเช่นเดียวกับสภาวะเห็นและได้ยิน ฯลฯ
ก็ไม่เคยมีมาก่อนเช่นกัน ทันทีที่เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ดังนั้น ความไม่
เที่ยงจึงเป็นเครื่องสังเกตให้รู้ว่า สภาวะธรรมรูปนามเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง

การเกิดอนิจจานุปัสสนา

เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถประจักษ์ลักษณะไม่เที่ยงซึ่งเกิดขึ้นแล้วดับไปได้อย่างชัดเจน การเห็นประจักษ์ดังกล่าวนี้เป็นอนิจจานุปัสสนา คือ ปัญญารู้เห็นความไม่เที่ยง ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาว่า

อนิจจานุปัสสนาติ ตสฺสา อนิจฺจตาย

วเสน รูปาทีสุ อนิจฺจนฺติ อนุปัสสนา.^{๒๔}

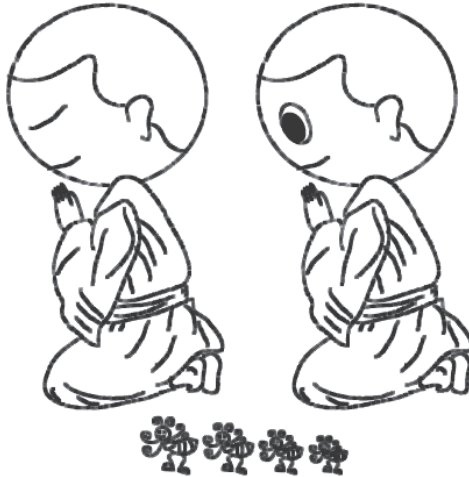
“คำว่า อนิจจานุปัสสนา (การตามรู้ความไม่เที่ยง) คือ การตามรู้รูปเป็นต้นว่าไม่เที่ยง อันเนื่องด้วยความไม่เที่ยงนั้น”

การรู้เห็นความไม่เที่ยงดังกล่าว มิใช่เกิดจากการคิดพิจารณาตามคัมภีร์ที่ตนเคยจดจำมา (จินตามยปัญญา) แต่เป็นปัญญาที่ผู้ปฏิบัติเห็นประจักษ์สภาวะเกิดดับอย่างแท้จริงของรูปนาม (ภาวนามยปัญญา) ผู้ที่ไม่ได้เข้าใจว่ารูปนามมีการเกิดขึ้นใหม่อยู่เสมอตลอดเวลาพร้อมทั้งดับไปทันที แล้วกำหนดการบริกรรมว่า “เกิดดับ” เช่นนี้ย่อมไม่ถูกต้อง เพราะผู้ปฏิบัติจะต้องเห็นประจักษ์ความเกิดขึ้นของรูปนามที่อุปมาเหมือนการเห็นสายฟ้าแลบจากก้อนเมฆตามที่กล่าวมาเสียก่อน จึงจะนับว่าเกิดอนิจจานุปัสสนาอย่างแท้จริง พระสารีบุตรได้มุ่งหมายถึงการเห็นประจักษ์ความไม่เที่ยงนั้นโดยกล่าวไว้ในพระสูตรนี้ว่า สีลวตฺวาโส โภฏจิตฺ ภิกฺขุนา ปณฺจุปาทานกฺขนฺธา อนิจฺจโต ฯ เปฯ โยนิโส มนสิกาตพฺพา (ท่านโภฏฐิตะผู้มีอายุ ภิกษุผู้มีศีลควรใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ โดยแยบคายว่าไม่เที่ยง)

สืลวันตสูตร

ผู้ที่เห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ในปัจจุบันขณะย่อมสามารถเห็นแจ้งพระนิพพานด้วยโสดาปัตติมรรคญาณ พร้อมทั้งได้บรรลุโสดาปัตติผลญาณตามมา โดยพระสารีบุตรกล่าวถึงการบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันด้วยการรู้เห็นความเกิดดับก่อน หลังจากนั้นบรรลุเป็นพระสกทาคามี พระอนาคามี จนถึงเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

ด้วยกุศลเจตนาที่เกิดจากการฟังสืลวันตสูตรนี้ ขอให้สาธุชนผู้ฟังธรรมทั้งหลายสามารถเห็นประจักษ์ลักษณะไม่เที่ยงเป็นต้นด้วยการกำหนดรู้รูปนาม เพื่อลดละความยึดมั่นในอุปาทานขันธมีการเห็นและการได้ยินเป็นต้น สามารถดับทุกข์ทั้งปวงด้วยมรรคญาณตามลำดับวิปัสสนาญาณ และบรรลุถึงพระนิพพานโดยพลันเทอญ

บทที่ ๒

ธรรมเทศนา ณ วันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

ความรู้พื้นฐานของการปฏิบัติ

ในสืลวันตสูตร พระสารีบุตรได้กล่าวว่า ผู้ที่มีศีลควรใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ และต่อมาได้กล่าวอีกในสืลวันตสูตรว่า ภิกษุผู้มีความรู้ควรกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ โดยผู้ที่จะเจริญวิปัสสนาไม่เพียงแต่ต้องมีศีลบริบูรณ์ แต่จำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติอีกด้วย ดังข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่ว่า ผู้ปฏิบัติที่ไม่มีวิปัสสนาจารย์คอยแนะนำ พึงศึกษาวิปัสสนาภูมิ ๖ คือ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อริยสัจ ๔ อินทริย์ ๒๒ และปฏิจกสมุปบาทมีองค์ ๑๒^{๒๔} ให้เข้าใจอย่างชัดเจน เพื่อจักสามารถแก้ไขอารมณ์กรรมฐานด้วยตนเองได้เมื่อมีความสงสัยเกิดขึ้นในขณะปฏิบัติ

ผู้เพียรปฏิบัติในสำนักของวิปัสสนาจารย์ที่เพียบพร้อมด้วยความรู้ในปริยัติและปฏิบัติย่อมเข้าใจว่า สิ่งมีชีวิตทุกอย่างมีเพียงรูปนามสองประการ และมีเพียงเหตุและผลที่ประกอบร่วมกัน เป็นสภาวะไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน กล่าวคือ ในกระแสนามของเรามีเพียงทุกข์สังขและสมุทยสังขเท่านั้นที่ผู้ปฏิบัติจะต้องตั้งจิตกำหนดรู้ เพื่อให้รู้เห็นทั้งนิโรธสังขและมรรคสังข^{๒๖} ถ้าผู้ปฏิบัติเข้าใจได้อย่างนี้ก็ถือว่าสมบูรณ์ด้วย

ความรู้ในปริยัติ ดังที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรมโปรดพระอินทร์ ที่กราบทูลว่า “ขอพระองค์ทรงแสดงแนวทางปฏิบัติโดยย่อเพื่อการบรรลุถึงพระนิพพานอันปราศจากตัณหาแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิดพระเจ้าข้า” โดยตรัสว่า

อิธ เทวานมินท ภิกขุโน สุตฺโต โหติ “สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสย. ^{๒๗}

“จอมเทพ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้สดับว่า
สภาวะธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น”

พระพุทธดำรัสนี้ทรงแสดงให้เห็นถึงการทำความเข้าใจในปริยัติเพื่อการปฏิบัติโดยย่อ กล่าวคือ ถ้าภิกษุได้สดับว่า สภาวะธรรมทั้งปวงที่สัตว์ทั้งหลายยึดมั่นว่าเที่ยง เป็นสุข เป็นอัตตาตัวตน เป็นเรา ของเรา เป็นสัตว์ บุคคล แท้จริงแล้วเป็นเพียงสภาวะธรรมที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน นับว่าภิกษุนั้นมีความเข้าใจในปริยัติโดยย่อ ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสแสดงการเกิดของนามรูปปริจเฉทญาณเป็นต้นด้วย พระดำรัสว่า

โส สพฺพํ ธมฺมํ อภิชานาติ.

สพฺพํ ธมฺมํ อภิญฺเวย สพฺพํ ธมฺมํ ปริชานาติ. ^{๒๘}

“เธอรู้เฉพาะสภาวะธรรมทั้งปวงอยู่ เมื่อเธอรู้เฉพาะสภาวะธรรมทั้งปวงแล้ว ย่อมจำแนกรู้สภาวะธรรมทั้งปวง”

ข้อความนี้สอดคล้องกับเทศนาในมหาสติปัฏฐานสูตรที่ตรัสสอนให้ภิกษุเจริญสติกำหนดรู้สภาวะธรรมทั้งหมดมีสภาวะเห็นเป็นต้นที่ปรากฏในปัจจุบันขณะด้วยสติและปัญญา การกำหนดรู้สภาวะธรรมที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเช่นนี้ เรียกว่า อภิญญาปัญญา คือ ปัญญารู้เฉพาะ ดังมีข้อความอธิบายในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกาตามนัยที่ ๑ ว่า

สภาวะมมานัน ลกฺขณสลลฺกขณโต เถยยาภิมฺขา ปญฺญา
อภิญญาปญฺญา.^{๒๙}

“ปัญญาที่รู้เฉพาะหน้าต่อธรรมที่ควรรู้ โดยกำหนดรู้ลักษณะ-
เฉพาะของสภาวะธรรมทั้งหลาย ชื่อว่า อภิญญาปัญญา”

ธรรมที่ควรรู้ คือ อุปาทานขันธ ๕ ที่ปรากฏในขณะเห็นเป็นต้น
นั่นเอง ส่วนการรู้เฉพาะหน้า คือ การรับรู้ถึงอุปาทานขันธด้วยสติและ
ปัญญา กล่าวคือ การกำหนดรู้ด้วยความจดจ่อ โดยกำหนดว่า “เห็นหนอ”
“ได้ยินหนอ” เป็นต้น จนสมาธิและปัญญาเจริญแล้ว บุคคลนั้นย่อมจะรู้
เห็นลักษณะเฉพาะของรูปนามแต่ละอย่างได้อย่างชัดเจน เช่น เมื่อรู้สึก
ร้อนแล้วกำหนดว่า “ร้อนหนอๆ” ย่อมจะรู้เห็นสภาวะร้อนของธาตุไฟ
ตามที่มีกล่าวในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า อุณหตตลกฺขณา เตโชธาตุ^{๓๐} (ธาตุไฟ
มีลักษณะร้อน) อีกทั้งย่อมจะกำหนดแยกรูปนามได้ว่า สภาวะร้อน เป็น
อย่างหนึ่ง สติที่กำหนดรู้ เป็นอีกอย่างหนึ่ง นี่คือนามรูปปริจเฉทญาณที่
เป็นปัญญากำหนดแยกรูปนามอย่างชัดเจน

ต่อมาเมื่อสมาธิและปัญญาเจริญยิ่งขึ้น ย่อมจะกำหนดแยกเหตุและผลตามนัยว่า การเห็นมีได้เพราะมีดวงตา และมีรูปารมณที่ถูกรู้เห็น ฯลฯ การรู้มีได้เพราะมีจิตที่ต้องการจะรู้ เป็นต้น นี่คือปัจจัย-ปริคคหญาณที่เป็นปัญญากำหนดเหตุปัจจัยของรูปนาม นามรูปปัจฉิ-ญาณและปัจจัยปริคคหญาณทั้งสองนี้เรียกว่า อภิญญาปัญญา พระพุทธองค์ทรงแสดงการเกิดขึ้นของอภิญญาปัญญาในพระดำรัสข้างต้นด้วยบทว่า อภิชานาติ (รู้เฉพาะอยู่, กำหนดรู้อยู่)

วิปัสสนาญาณไม่อาจเกิดขึ้น ด้วยสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา

คัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาภูิกามีคำอธิบายอภิญญาปัญญา ตามนัยที่ ๒ ว่า “ปัญญารู้พิเศษ” ดังข้อความว่า

อปิจ สุตมยาย จินตามยาย เอกจฺจภาวนามยาย จ
อภิวินฺนุจาย ปญฺญาย ญาตา อภินฺญาตา.^{๓๑}

“สภาวะธรรม (รูปกับนามและเหตุกับผล) ที่ถูกรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งกว่าสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และปัญญาที่เกิดจากภาวนาบางอย่าง (ปัญญาที่ประกอบกับฌาน) ชื่อว่า อภิญญาตะ (สภาวะธรรมที่ถูกรู้ด้วยปัญญาพิเศษ)”

ตามนัยที่ ๒ นี้ อภิญญาปัญญา หมายถึง ปัญญารู้เห็นที่พิเศษกว่าสุตมยปัญญาซึ่งเกิดจากการได้ยินได้ฟังสภาวะของรูปนามตามที่กล่าวไว้

ในพระอภิธรรม รู้เห็นที่พิเศษกว่าจินตามยปัญญาซึ่งเกิดจากการพิจารณา ไคร่ครวญสภาวะของรูปนาม และรู้เห็นที่พิเศษกว่าภวานามยปัญญา ที่ประกอบกับสมถฌาน ดังนั้น วิปัสสนาญาณทั้งสอง คือ นามรูปปริจเฉท- ญาณ และปัจฉยปริคคหญาณ จึงเรียกว่า อภิญญาปัญญา

การรู้เห็นพิเศษนี้เป็นการเห็นประจักษ์สภาวะของรูปนามที่เกิดขึ้นจริงในขณะเห็น ได้ยิน ฯลฯ ด้วยปัญญาของตน ดังจะเห็นได้จากที่ พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการรู้เห็นพิเศษในลักษณะนี้ ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ว่า

เอเต โข ภิกขเว อุโภ อนเต อนุคัมม มชฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมพุทฺธา จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺจาย สมโพธาย นิพพานาย สํวตฺตติ.^{๓๒}

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตได้ตรัสรู้ทางสายกลางโดยไม่เข้าถึงการปฏิบัติที่สุดโต่ง ๒ อย่างนั้น ด้วยปฏิบัติอันก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดปัญญา เป็นไปเพื่อความสงบกิเลส เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อการตรัสรู้ และเพื่อพระนิพพาน”

ดังนั้น จึงสรุปความได้ว่า ปัญญาที่เกิดจากการฟัง (สุตมยปัญญา) หรือการคิดไคร่ครวญ (จินตามยปัญญา) ไม่อาจก่อให้เกิดนามรูปปริจเฉท- ญาณอันเป็นวิปัสสนาญาณลำดับแรกของวิปัสสนาญาณ ๑๖

หลังจากภิกษุถึงพร้อมด้วยสุตมยปัญญาที่เกิดจากปริยัติโดยย่อ ตามที่กล่าวมานี้ ฟังเจริญสติกำหนดรู้เพื่อให้เกิดนามรูปปริจเฉทญาณ

และปัจจัยปริคคหญาณ ดังที่พระผู้มีพระภาคทรงกล่าวว่า “เมื่อเธอรู้เฉพาะสภาวะธรรมทั้งปวงแล้ว ย่อมจำแนกรู้สภาวะธรรมทั้งปวง” หมายความว่า เมื่อภิกษุนั้นรู้เฉพาะสภาวะธรรมทั้งปวง คือ การเห็น การได้ยิน ฯลฯ แล้ว ย่อมจำแนกรู้สภาวะธรรมทั้งปวงนั้นโดยลักษณะไม่เที่ยง เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยสุตมยปัญญาพึงกำหนดรู้สภาวะธรรมทุกอย่าง แล้วเจริญวิปัสสนาญาณตามลำดับจนกระทั่งบรรลุอรหัตตผลต่อไป

ในคัมภีร์อรรถกถามีคำอธิบายเพื่อความเข้าใจในการปฏิบัตินี้ว่า

“ในบรรดาสัจจะทั้งหลาย สัจจะสองอย่างแรก (ทุกขสัจและสมุทยสัจ) ชื่อว่า วิภูฏสัจจะ สัจจะสองอย่างหลัง (นิโรธสัจและมัคคสัจ) ชื่อว่า วิวิภูฏสัจจะ การเจริญกรรมฐานย่อมมีแก่ภิกษุในวิภูฏสัจจะ มิใช่ในวิวิภูฏสัจจะ

ภิกษุผู้ชื่อว่าปรารภความเพียรพึงเรียนรู้สัจจะสองอย่างแรกในสำนักของอาจารย์โดยย่ออย่างนี้ว่า ชั้น ๕ เป็นทุกข์ ตัณหาเป็นสมุทัย หรือเรียนรู้โดยพิสดารตามนัยว่า ชั้น ๕ มี รูปชั้น ๕ เป็นต้น คืออะไร แล้วสาธยายทางวาจาเนื่องๆ ดังนี้ ชื่อว่าย่อมกระทำความเพียร”^{๓๖}

ปฏิจจสมุปบาทโดยสังเขป

ความเข้าใจในการปฏิบัติตามคัมภีร์อรรถกถาที่แสดงข้างต้นนี้ ผู้ที่เข้าใจว่าชั้น ๕ เป็นทุกข์สัง ตั้งหาเป็นสมุทยสัง ถือว่าถึงพร้อมด้วยความรู้ที่เพียงพอจะปฏิบัติธรรมได้แล้ว ต่อมาเขาย่อมเข้าใจว่า ตั้งหา คือ สมุทยสังที่เป็นเหตุของทุกข์สัง ส่วนรูปนามโลกียชั้น ๕ คือ ทุกขสังที่เป็นผล เช่นนี้นับว่าเขาได้เข้าใจปฏิจจสมุปบาทโดยสังเขปแล้ว ดังข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกาที่ว่า “พระอัสสชิได้กล่าวคาถาว่า เย ธมมา เหตุปภวา, เตสํ เหตุํ ตถาคโต อาห. (ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุของธรรมเหล่านั้น) เป็นต้น เป็นการกล่าวสรุปปฏิจจสมุปบาทโดยอนุโลมและปฏิโลมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้โดยพิสดารในมัชฌิมนิกาย สีหนาทสูตร”^{๔๗}

ข้อความว่า “ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุของธรรมเหล่านั้น” คือการกล่าวสรุปถึงเหตุของธรรมที่เป็นผลตามปฏิจจสมุปบาทโดยอนุโลมนัยด้วยพระดำรัสในสีหนาทสูตรว่า อวิชชาปจฺจยา สงฺขารา. (เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร) สงฺขารปจฺจยา วิญญฺณ. (เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญฺณ) เป็นต้น ส่วนข้อความว่า เตสฺสจ โย นิโรธ. (และตรัสความดับไปของธรรมเหล่านั้น) คือการกล่าวสรุปความของปฏิจจสมุปบาทโดยปฏิโลมนัยที่ตรัสไว้โดยพิสดารว่า อวิชชานิโรธา สงฺขารนิโรธ. (เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ) เป็นต้น ดังนั้น ผู้ที่เข้าใจว่า “เมื่อมีเหตุจึงมีผล ถ้าไม่มีเหตุ ผลย่อมเกิดขึ้นไม่ได้” ย่อมถือว่าเข้าใจปฏิจจสมุปบาทโดยสังเขป

บางท่านมีความเห็นที่ไม่ถูกต้องว่า ผู้ที่ไม่เข้าใจปัจจุสมุปบาท โดยละเอียดย่อมไม่สามารถปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาได้โดยอ้างถึงพระสูตรในสังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค ฉัณฺนสูตร^{๓๕} เรื่องพระฉัณณะที่เกิดความสังเวชเมื่อถูกสงฆ์ลงพรหมทัณฑ์ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ต่อมาเมื่อท่านได้รับคำชี้แนะจากภิกษุรูปอื่น จึงใส่ใจพิจารณาว่า “รูปไม่เที่ยง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง รูปไม่ใช่อตตา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่ใช่อตตา สังขารทุกอย่างไม่เที่ยง ไม่ใช่อตตา” แม้จะพิจารณาเช่นนี้ท่านก็ไม่เข้าใจว่า เหตุใดสภาวะธรรมทุกอย่าง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ จึงไม่ใช่อตตา ทั้งนี้เพราะพระฉัณณะมีความยึดมั่นในอัตตามาแต่เดิม จึงกลัวว่าอัตตาจะสูญหายไปด้วยทิฏฐุปาทานที่ทำให้ยึดมั่นผิดว่า ถ้ารูปนามไม่ใช่อตตาแล้ว กรรมจะส่งผลที่ดีหรือไม่ดีให้แก่อัตตาไหนเล่า ซึ่งในคัมภีร์อรรถกถามืออธิบายไว้ดังนี้

“สตัมภมาว่า พระเถระนี้เริ่มเจริญวิปัสสนาโดยมิได้กำหนดปัจจัยเลย วิปัสสนาอย่างอ่อนของท่านนั้นจึงไม่อาจกำจัดการยึดถืออัตตา เมื่อสังขารเริ่มปรากฏความเสื่อมถอย จึงกลับเป็นปัจจัยให้เกิดอุจเฉททิฏฐิและความสะดุ้งกลัวว่า ‘เราจักขาดสูญ เราจักพินาศ’”^{๓๖}

ทั้งนี้เพราะพระฉัณณะมิได้เจริญสติกำหนดรู้รูปนามตามความเป็นจริง แท้จริงแล้วถ้าท่านกำหนดรู้รูปนามในขณะที่เห็น ได้ยิน ฯลฯ จนสมาธิและปัญญาเจริญขึ้น ย่อมจะกำหนดแยก रूपนาม ได้ก่อน ต่อมาเมื่อสามารถกำหนดเหตุปัจจัยของรูปนามได้ จึงจะเกิดวิปัสสนาญาณที่รู้เห็นว่ารूपนามไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน เพราะเห็นประจักษ์ความ

เกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็วของรูปนาม จะเห็นได้ว่า ถ้าไม่เกิดปัจจัย-
ปริคคหญาณ ผู้ปฏิบัติก็ไม่อาจเห็นประจักษ์ลักษณะไม่เที่ยงได้ ดังนั้น
การปฏิบัติของพระฉันทะจึงเป็นเพียงการคิดพิจารณาว่า ไม่เที่ยง ไม่ใช่
ตัวตน เพื่อจะให้เกิดวิปัสสนาเท่านั้น

ข้อความว่า วิปัสสนาอย่างอ่อน (ทุพพลวิปัสสนา) ที่กล่าวไว้ใน
คัมภีร์อรรถกถา ไม่ใช่วิปัสสนาแท้ซึ่งเห็นประจักษ์รูปนามที่เกิดดับอยู่ใน
ปัจจุบันขณะ แต่เป็นวิปัสสนาเทียม ในอรรถกถาของชั้นธรรวรรคมีเรื่อง
ที่กล่าวถึงวิปัสสนาเทียมของพราหมณ์คนหนึ่งไว้ว่า

“คำว่า ตาโส หเส (ยอมสะดุ้งอย่างนี้) เพราะเหตุว่า วิปัสสนาอย่าง
อ่อนที่เป็นไปอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริวารของเราก็ไม่พึงมี ทั้งไม่
อาจกำจัดความผูกพันในตนได้ ทำให้ปุถุชนผู้ขาดความรู้ความเข้าใจสะดุ้ง
กลัว ดังเช่นพระฉันทะที่คิดว่า ‘บัดนี้ เราจักขาดสูญ เราจักไม่มีอะไรๆ จึง
เห็นตนเสมือนกำลังตกไปในเหว’ เหมือนกับเรื่องพราหมณ์คนหนึ่ง ดังนี้

เรื่องมีอยู่ว่า ครั้งนั้น พราหมณ์คนหนึ่งกำลังยืนฟังพระจูฬนาค-
เถระผู้ทรงพระไตรปิฎกสาธยายธรรมที่เนื่องด้วยไตรลักษณ์อยู่ ณ ที่แห่ง
หนึ่งภายใต้โถหะปราสาท สังขารได้ปรากฏแก่พราหมณ์ผู้นั้นโดยความ
ว่างเปล่า เขารู้สึกเสมือนตกไปในเหว จึงรีบออกจากประตูที่เปิดไว้หนี
กลับเรือน ตอนที่ให้ลูกนอนบนอกอยู่ในเรือน เขากล่าวว่า “ลูกเอ๋ย เมื่อ
พ่อนึกถึงลัทธิของพระศากยมุณี ได้เกิดฉิบหายไปแล้ว”

เนื่องจากพราหมณ์นั้นได้พิจารณาธรรมที่พระเถระสาธยาย จึงเข้าใจว่าสังขารว่างเปล่าจากอัตตา ความเข้าใจเช่นนี้ไม่ใช่วิปัสสนาที่แท้จริง เป็นเพียงวิปัสสนาเทียม ในคัมภีร์อรรถกถาจึงเรียกว่า **ทุพพล-วิปัสสนา** คือ วิปัสสนาที่มีกำลังอ่อน เพราะตามลำดับวิปัสสนาญาณ ๑๖ การพิจารณาไตรลักษณ์โดยข้ามลำดับวิปัสสนาญาณ ๒ ประการแรก คือนามรูปปริจเฉทญาณ และปัจจัยปริคคหญาณ ที่ยังไม่มีกำลังนั้น จัดว่าเป็นเพียงการคิดพิจารณาเท่านั้น ไม่ใช่เป็นวิปัสสนาปัญญาที่เห็นประจักษ์อย่างแท้จริง

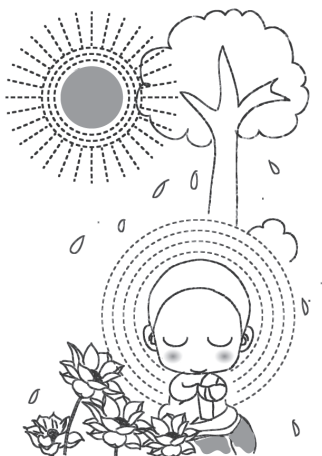
ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้ที่เห็นว่าบุคคลไม่อาจเจริญวิปัสสนาได้ ถ้าไม่เข้าใจปฏิจจนมุขบาทอย่างชัดเจน จึงนับว่าปฏิเสธคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการปิดกั้นการปฏิบัติที่ถูกต้อง เพราะผู้ที่เข้าใจว่า สภาวะธรรมทุกอย่างไม่ควรยึดมั่นว่าเป็นตัวตน ก็สามารถชวนชวายุปฏิบัติธรรมได้ด้วยการระลึกรูรูปร่างในปัจจุบันขณะ จนสมาธิและปัญญาเจริญขึ้นแล้ว เขาย่อมจะกำหนดแยกรูปร่างได้อย่างชัดเจน จากนั้นจึงรู้เห็นเหตุปัจจัยของรูปร่างว่า เพราะมีตาและสี จึงเห็นได้ เพราะมีหูและเสียง จึงได้ยิน เพราะมีจิตที่ต้องการจะไป จึงไปได้ เพราะไม่รู้เห็นอารมณ์ตามความเป็นจริง จึงเกิดความยินดีพอใจ เพราะยินดีพอใจ จึงยึดมั่น เพราะยึดมั่น จึงชวนชวายุกระทำตามที่ตนต้องการ และเพราะทำกรรมดี จึงได้เสวยผลของกรรมดีเป็นต้น เมื่อผู้ปฏิบัติรู้เห็นเหตุปัจจัยดังกล่าวแล้วย่อมจะเกิดปัญญาเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ตามความเป็นจริงในเวลาต่อมา ดังนั้น แม้พระฉันทะจะมีได้ศึกษาปฏิจจนมุขบาทให้เข้าใจโดยพิสดาร

สีลวันตสูตร

ก็อาจไม่มีอุปสรรคในการปฏิบัติ ถ้าท่านได้ปฏิบัติอย่างถูกวิธีดังกล่าวมาแล้ว

ต่อมาในภายหลังพระฉันนะได้สดับตรับฟังปัจจุสมุปาบาทที่พระอานนท์แสดง ทำให้ปราศจากความสับสนในการปฏิบัติ จึงบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

สรุปใจความของสีลวันตสูตรและสุตวันตสูตรได้ว่า ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีลและความรู้ที่ประสงคจะรู้แจ้งพระนิพพานด้วยมรรคญาณผลญาณ จะต้องกำหนดรู้รูปนามที่ตนยึดมั่น ซึ่งเรียกว่า อุปาทานขันธ ให้เห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง รูปนามขันธ ๕ ดังกล่าวเป็นสภาวะธรรมที่ปรากฏในกระแสจิตของตนอยู่ทุกขณะที่เห็น ได้ยิน กระทบ สัมผัส หรือนึกคิดเรื่องราวต่างๆ ดังนั้น อาตมาจะกล่าวถึงลักษณะของอุปาทานขันธแต่ละอย่างเป็นลำดับต่อไป

อุปาทานขันธที่พึงกำหนดรู้

อุปาทานขันธ ๕ เหล่านั้น กล่าวสรุปได้ว่ามีเพียงสภาวะธรรม ๒ อย่าง คือ รูปธรรม และนามธรรม รูปธรรมเป็นสิ่งที่ปรากฏชัดเจน สามารถเห็นได้ด้วยตา ได้ยินด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น กระทบสัมผัสด้วยกาย ตามหลักปรมัตถ์แล้ว รูปใสที่เรียกว่าปสาทรูปอันเป็นจักขุประสาท โสตรประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาท และกาย-ประสาท จัดเป็นรูปธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลพึงประจักษ์ได้

ชื่อว่ารูปเพราะแปรปรวน

สภาวะธรรมดังกล่าวเรียกว่า รูป เพราะแปรปรวนเป็นอย่างอื่นในเวลาที่กระทบกับปัจจัยที่ตรงข้ามกัน มีความเย็น ความร้อน เป็นต้น ดังพระพุทธดำรัสในสังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค ชัชชนียสูตรว่า (สูตร ๗๑)

รูปปติติ โข ภิกขเว ตสฺมา รูปนติ วุจฺจติ. เกณ รูปปติ. สีเตนปิ รูปปติ. อุณฺเหรณปิ รูปปติ. ชิฆฺจณฺายปิ รูปปติ. ปีปาสายปิ รูปปติ. ทํสมกสฺวาตาทปสรีสฺปสมฺพฺสเสนปิ รูปปติ.^{๓๗}

“ภิกษุทั้งหลาย ที่เรียกว่ารูป เพราะเป็นสภาวะแปรปรวน แปรปรวนเพราะอะไร แปรปรวนเพราะเย็นบ้าง เพราะร้อนบ้าง เพราะหิวบ้าง เพราะกระหายบ้าง เพราะสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และ สัตว์เลื้อยคลานบ้าง”

ตามพระบาลีข้างต้น รูปต่างๆ เช่น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม สี เสียง กลิ่น รส ตา หู จมูก ฯลฯ เมื่อพบกับปัจจัยที่ตรงข้ามกัน ย่อมไม่อาจดำรงอยู่ตามสภาพเดิมได้ ต้องแปรปรวนเป็นอย่างอื่น ดังนั้น สภาพธรรมเหล่านี้จึงเรียกว่ารูป เพราะแปรปรวนไปจากสภาพเดิมของตน เพื่อให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น จึงจะขอนำข้อความจากคัมภีร์อรรถกถา มาอธิบายเพิ่มเติม ดังนี้

รูปแปรปรวนเพราะความเย็น

ลักษณะของรูปที่แปรปรวนเพราะความเย็น จะเห็นชัดจากสัตว์นรกที่อยู่ในโลกันตรนรกซึ่งเป็นดินแดนที่มีดสนิพ อยู่ระหว่างจักรวาล ๓ แห่งที่บรรจบกัน สัตว์นรกเหล่านั้นจะห้อยหัวเหมือนคางคาว ใช้กรงเล็บเกาะอยู่ที่เชิงเขาบริเวณขอบจักรวาล พอหัวขึ้นมาก็ไม่อยู่เฉย ป่ายป็น อุตุลุดควานหาของกิน เมื่อไปโดนมือกันเข้าก็กินกันเองด้วยการตะครุบ จับ กอดรัดพิटकกันจนตกลงไปในน้ำที่เย็นเฉียบเบื้องล่าง ร่างแตกกระจายไป หลังจากนั้นก็ผุดเกิดขึ้นที่เชิงเขานั้นอีกซ้ำแล้วซ้ำเล่า^{๓๘}

เรื่องเหล่านี้มีปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา มิได้เป็นสิ่งที่คนทั่วไปจะพบเห็นได้จริง ส่วนตัวอย่างเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของรูปซึ่งเราสามารถเห็นได้ในปัจจุบัน เช่น เมืองปูนา ที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย หรือแคว้นมหิงสกะที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถา เป็นสถานที่ที่มีหิมะตกหนัก มีภูมิอากาศหนาวจัดในฤดูหนาว จึงพบเห็นสัตว์บางจำพวกที่ต้องตายกลายเป็นน้ำแข็งเพราะความเย็นอยู่เสมอ หรือสถานที่

ที่สูงกว่าน้ำทะเล ๖,๐๐๐ ฟุตก็เป็นสถานที่หนาวมากในประเทศพม่าเอง ก็มีหลายแห่งที่สูงกว่าน้ำทะเล ๔,๐๐๐ กว่าฟุต เช่นเมืองตองจี เมืองโมกุก เมืองจัตปยิน ที่เป็นสถานที่หนาวจัด ซึ่งถ้าเครื่องนุ่งห่มไม่เพียงพอ ก็อาจเสียชีวิตได้ อาตมาเคยได้ยินว่ามีผู้เฒ่าผู้แก่ชาวปะดองบางคนที่อยู่ทางใต้รัฐกะยาต้องเสียชีวิตลงเพราะความหนาวจัดในช่วงฤดูหนาว ชาวพม่าจึงมีคำพังเพยเกี่ยวกับฤดูกาลนี้ว่า “เดือนที่ชาวปะดองเสียชีวิต”

น้ำมักแข็งตัวเป็นน้ำแข็งในสถานที่เย็นจัด ทางภาคกลางของประเทศพม่ามีน้ำมันมะพร้าวที่แข็งตัวเพราะความเย็น คนทั่วไปแม้จะไม่ได้หนาวแข็งตาย แต่ก็จรรู้สึกได้ว่ารูปในร่างกายของตนมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อกระทบสัมผัสกับความเย็น หรือเมื่อรูปได้กระทบกับลมเย็นๆ ในขณะที่อยู่ที่อากาศร้อนหรือในที่อุณหภูมิปกติ รูปนั้นก็จะเป็นมีลักษณะเย็นขึ้นกว่าเดิม สรุปลักษณะเช่นนี้ได้ว่า รูปย่อมแปรปรวนเพราะความเย็น

รูปแปรปรวนเพราะความร้อน

ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวถึงนรกอเวจี^{๓๙} ซึ่งเป็นสถานที่ๆ มีการปรากฏของรูปที่แปรปรวนเพราะความร้อนชัดเจนที่สุด สำหรับบุคคลทั่วไปจะเห็นการเปลี่ยนแปลงของรูปนี้ได้จากการที่เหงื่อไหลออกมาจากร่างกายเพราะความร้อนบ้าง ร่างกายที่เป็นแผลไหม้เพราะถูกไฟลวกเผาบ้าง ร่างกายที่ร้อน ชา หรือเกร็งเพราะถูกไฟดูดบ้าง จะเห็นได้ว่า รูปที่กระทบกับความร้อนเพราะฤดูกาลหรือจากไฟไหม้และไฟฟ้าเหล่านั้น

จักแปรเปลี่ยนไปเรื่อยๆ จนกระทั่งเสียชีวิตก็มี นอกจากนี้ยังมีรูปที่แปรเปลี่ยนจากการดื่มน้ำชาหรือซूपที่ร้อนจัด ทำให้ลิ้นและเพดานในช่องปากพองแดงเพราะถูกลวก หรือคนที่อยู่ในห้องแอร์แล้วออกไปสู่สถานที่ร้อนอบอ้าวจนกระทั่งเหงื่อออก นี่จัดว่าเป็นการแปรปรวนของรูปเพราะความร้อน

รูปแปรปรวนเพราะความหิวกระหาย

ลักษณะของรูปที่แปรปรวนเพราะความหิวกระหายจักปรากฏชัดในภูมิของเปรต^{๔๐} สำหรับคนทั่วไปจะเห็นรูปที่แปรปรวนเพราะความหิวได้ชัดมากยามที่มีได้บริโภคอาหารในเวลาที่โลกมนุษย์เกิดทุกข์ภัย ส่วนลักษณะของรูปที่แปรปรวนเพราะความกระหาย จะปรากฏชัดในภพของอสุรกายมีกัลกัญชีกาสูรเป็นต้น^{๔๑} โดยมีเนื้อเรื่องว่า ครั้งหนึ่งมีกัลกัญชีกาสูรตนหนึ่ง (อสุรกายพวกหนึ่ง ปากเท่ารูเข็ม เวลากินต้องเอาหัวลงเพราะปากอยู่บนหัว) มีความกระหายมากจึงเที่ยวหาน้ำอยู่ พอไปถึงแม่น้ำ ฝืนน้ำก็เดือดแห้งเป็นไอเสมือนตนเดินบนแผ่นหินร้อน จากอกุศลกรรมของอสุรานั้น เมื่อได้ยินเสียงน้ำเขาก็วิ่งพล่านไปข้างโน้นข้างนี้เที่ยวหาน้ำอยู่ตลอดคืน จนรุ่งเช้าก็ไม่สามารถดื่มได้ ในขณะนั้นภิกษุ ๓๐ รูปที่ออกบิณฑบาตแต่เช้าตรู่ได้พบเขาแล้วกล่าวถาม เมื่อได้ฟังว่าอสุรกายนี้กำลังเที่ยวหาน้ำดื่มอยู่ ภิกษุเหล่านั้นจึงเอ่ยว่า น้ำในแม่น้ำคงคามีอยู่เต็มเจ้าไม่พบหรือ เขาตอบว่าไม่พบและดื่มไม่ได้ พวกภิกษุจึงให้เขาอนบนหาดทรายแล้วใช้บาตร ๓๐ ใบนั้นตักน้ำมาเทใส่ปากของเขา เมื่อใกล้ถึง

เวลาภิกขุอาจารย์ได้หยุดพลาถามว่า เจ้ารู้สึกอึดน้ำหรือยัง เขาตอบว่า น้ำที่พวกท่านใช้บาตรเทใส่ในปากของข้าพเจ้านั้นได้เข้าไปในลำคอเพียง ครึ่งอุ้งมือหนึ่งเท่านั้น เรื่องที่มีมาในคัมภีร์อรรถกถา^{๔๖}ของอสุรตนนี้ แสดงให้เห็นว่า เหล่าเปรตและอสุรกายต้องได้รับความทุกข์ทรมานจากความ หิวกระหายเพียงใด สำหรับคนทั่วไปจะเห็นเรื่องความแปรปรวนจาก ความหิวกระหายนี้ได้จากสถานที่ก้นดาร์น้ำต่างๆ อาตมาได้ยินว่าเมื่อ ประมาณ ๑๐๐ กว่าปีก่อน มีนักเดินทางคนหนึ่งกระหายน้ำมากจนเสีย ชีวิตที่ ขุนนะคอกโกง (เนินเขา ๗ ผลัด) ซึ่งเป็นสถานที่ห่างจากหมู่บ้าน จิกขุนที่เป็นบ้านเกิดของอาตมาออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ๔๐๐-๕๐๐ เมตร รูปในร่างกายของผู้ที่กระหายน้ำมากแม้จะ ยังไม่เสียชีวิตทันที ก็แปรปรวนอย่างเห็นได้ชัด

รูปแปรปรวนเพราะแผลง เป็นต้น

ทุกท่านทราบกันดีว่า เมื่ออยู่ในป่าที่มีแผลงมากแล้วถูกเหือบ ยุ้งกัด รูปจะแปรเปลี่ยนไปเพราะอาการคันบวม บางคนมีรูปที่แปรปรวน จากเดิมจนกระทั่งเสียชีวิตจากโรคลมที่เสียดแทงในท้องหรือหลัง บางคนมีรูปที่แปรปรวนเวลาเกิดความไม่สบายกายเมื่อมีลมร้อนหรือลมเย็น ภายนอกพัดมากระทบ และรูปที่แปรปรวนอย่างชัดเจนเพราะแดด ในสถานที่ก้นดาร์และทะเลทราย อาตมาได้ยินว่า ในสมัยก่อน คนที่ เดินทางผ่านทะเลทรายต้องทำเต็นท์ที่พักในเวลากลางวันเพื่อหลบแดด แล้วเดินทางในเวลากลางคืน ครั้งหนึ่งมีหญิงแม่ลูกอ่อนคนหนึ่งพลัดหลง

จากคณะเดินทาง เธอไม่มีเต็นท์สำหรับกันแดด จึงเอากระชอมที่เหินบนหัว ลงมาวางนั่งบนทะเลทรายที่ร้อนระอุ เมื่อกระชอมร้อนขึ้นก็เอาผ้ามาปูทับ บนกระชอม นั่งลงสักครู่ผ้าก็ร้อนมากจนทนไม่ไหว เธอจึงเอาลูกน้อยที่กอด ไว้ในอ้อมอกมาวางบนผ้า แล้วนั่งทับลูกน้อยของตนที่ร้องไห้ครวญคราง อยู่ สุดท้ายทั้งมารดาและบุตรนั้นก็ถูกแดดเผาจนเสียชีวิต ชาวพม่าจึงมี คำที่พูดสืบทอดกันมาว่า “เมื่อหมดหนทาง แม้บุตรก็ไม่สามารถพึ่งพา มารดาได้” ยังมีลักษณะที่รูปแปรปรวนเพราะความร้อนนอกนี้ เช่น เหงื่อ จำนวนมากที่ไหลออกจากร่างกายเวลาออกจากสถานที่พักที่มีความเย็น ไปสู่กลางแจ้งแดดในฤดูร้อน และรูปที่แปรปรวนเพราะถูกงูกัดหรือแมงป่อง ต่อย โดยจะเกิดความเจ็บปวด บวม แดง จนอาจเสียชีวิตได้ หรืออย่างน้อยที่สุดความรู้สึกคันเมื่อถูกมดกัด ก็จัดว่าเป็นลักษณะที่รูปแปรปรวน เช่นเดียวกัน

รูปบางประเภทไม่ได้แปรปรวน

ตามข้ออ้างอิงจากพระบาลีและอรรถกถาในเรื่องนี้ รูปมีลักษณะ แปรปรวน เพราะมีความแปรเปลี่ยนจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง เมื่อประจวบกับความเย็น ความร้อน เป็นต้น ความแปรปรวนของรูปดังกล่าว มิได้มุ่งหมายถึงการรู้เห็นด้วยวิปัสสนา แต่เป็นลักษณะแปรปรวน ที่สัตว์ทั้งหลายสามารถประสบและรู้ได้ด้วยดวงตาปกติ หรือด้วยการ กระทบสัมผัส

บางคนอาศัยข้อความจากคัมภีร์อรรถกถาที่ท่านกล่าวว่า รูปปนลกขณฺ์ รูป.^{๔๓} (รูปมีลักษณะแปรปรวน) จึงกล่าวว่า “รูปเหล่านี้ คือ ความแข็ง ความร้อน ความตึง ปสาทรูป จักขุปสาทรูป หรือสีที่เห็น ฯลฯ ไม่ใช่รูปแท้ แต่เป็นบัญญัติ” มีวิปัสสนาจารย์ที่เป็นฆราวาสท่านหนึ่ง กล่าวว่า “กองรูปที่เป็นอารมณ์ของกายานุปัสสนาสติปัฏฐานก็มีลักษณะแปรปรวน” ความเห็นที่กล่าวมานี้เกิดจากความไม่เข้าใจเนื้อความของ พระบาลีและอรรถกถาอย่างถ่องแท้ ที่จริงแล้วแม้จะกล่าวว่า รูปมีลักษณะแปรปรวน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า รูปทุกอย่างต้องแปรปรวนเสมอไป เพราะรูปเหล่านั้นอาจดำรงอยู่ตามเดิมขณะที่มีเหตุปัจจัยสมมูลกันและยังไม่ประจวบกับปัจจัยที่ตรงข้ามกัน ต่อเมื่อประจวบกับปัจจัยที่ตรงข้ามกันมีความเย็น ความร้อน เป็นต้น จึงแปรเปลี่ยนไปจากเดิมลักษณะเช่นนี้ จึงเรียกว่า **ความแปรปรวน** โดยจะขอนำข้อความจาก คัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาวิกกามาอ้างอิงไว้ ดังนี้

“คำว่า รูปปนลักษณะ คือ มีลักษณะแปรปรวน

คำว่า ธัมมชาตะ คือ ธรรมนั้นแหละ [คือ คำว่า ธรรม (ธมฺม) และธัมมชาตะ (ธมฺมชาต) เป็นคำไวพจน์กัน]

อนึ่ง การแปรปรวนในที่นี้เป็น การเกิดขึ้นของกระแสรูปภายหลังที่ไม่เหมือนกับกระแสรูปก่อน เมื่อมีการประจวบกับปัจจัยที่ตรงข้ามกัน มีความเย็น ความร้อน ฯลฯ

ถามว่า : แม้นามธรรมก็เกิดความแปรปรวนได้เมื่อมีการประจวบกับปัจจัยที่ตรงข้ามกันมิใช่หรือ

ตอบว่า : มิได้ก็จริง แต่ไม่ปรากฏชัดเจน แท้จริงแล้วพระพุทธร่องค์ทรงประสงค์เอาความแปรปรวนที่ปรากฏอย่างชัดเจนในเรื่องนี้ เพราะตรัสคำว่า สัต (ความเย็น) เป็นต้น

ถามว่า : เมื่อเป็นเช่นนั้น ชื่อว่ารูปย่อมมิได้ในรูปภูมิอย่างไร

ตอบว่า : แม้ว่ารूपในรูปภูมินั้นก็ไม่ล่วงพ้นไปจากสภาวะแปรปรวนถ้าได้พบประสบกับปัจจัยที่ตรงข้ามกันดังกล่าว”๕๔

รูปของพรหมดำรงอยู่เหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลงตั้งแต่ปฏิสนธิจนกระทั่งจุติ เพราะในพรหมโลก รูปไม่มีการกระทบกันกับปัจจัยที่ตรงข้ามกัน เช่น ความเย็นและความร้อน เป็นต้น พระภิกษุจารย์จึงถามว่า “รูปของพรหมดังกล่าวที่ไม่แปรปรวนจะเรียกว่ารูปได้อย่างไร” ท่านตอบเรื่องนี้ว่า “แม้รูปของพรหมนั้นจะไม่แปรปรวน แต่ก็ เป็นสภาวะที่สามารถแปรปรวนได้เมื่อกระทบกับปัจจัยที่ตรงกันข้าม เพราะชื่อว่ารูปย่อมไม่สามารถพ้นไปจากสภาวะที่แปรปรวน” ตามคำอธิบายนี้ทำให้ทราบว่า รูปทุกอย่างมิใช่แปรปรวนเองอยู่เสมอ แต่**รูปที่จะแปรปรวนไปเพราะได้ประจวบกับปัจจัยที่ตรงข้ามกันเท่านั้น** กล่าวคือ เปลี่ยนแปลงจากลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง เหมือนวัตถุที่ถูกไฟเผากลายเป็นถ่านหรือขี้เถ้า

เหตุที่ชั้น ๕ ชื่อว่าอุปาทานชั้น

อาตมาได้อธิบายลักษณะแปรปรวนของรูปโดยละเอียดแล้ว ต่อจากนี้จะกล่าวถึงลักษณะที่รูปเป็นต้นได้ชื่อว่าอุปาทานชั้น กล่าวคือ รูปที่คนทั่วไปเห็นว่ามีลักษณะแปรเปลี่ยนดังกล่าวเป็นรูปหยาบของร่างกายที่ปรากฏเห็นได้ชัด แท้จริงแล้วรูปกายนี้เกิดมาจากการรวมของรูปเล็กละเอียดที่ประกอบกันขึ้นมา เหมือนกองทรายที่เกิดจากเม็ดทรายจำนวนมากมารวมกัน หรือเหมือนก้อนขนมที่เกิดจากการนำแป้งมาผสมกับน้ำแล้วปั้นเป็นก้อน รูปกายนี้จึงมิใช่เป็นรูปใดรูปหนึ่งเพียงรูปเดียว แต่เป็นองค์รวมของรูปจำนวนมาก ส่งผลให้สัตว์โลกเข้าใจผิดยึดมั่นว่ารูปกายเป็นของบุคคลเดียวกันตั้งแต่วัยเด็กจนถึงปัจจุบัน จึงยึดมั่นว่าเป็นอัตตาตัวตน โดยเข้าใจว่ารูปกายค่อยๆ เติบโตขึ้นจากเด็กจนเติบโตใหญ่ถึงปัจจุบันเป็นบุคคลคนเดียวกันที่ไม่เปลี่ยนแปลง และยินดีพอใจในความยึดติดนั้นด้วยเหตุนี้ รูปกายทั้งหมดที่คนทั่วไปยึดมั่น จึงเรียกว่าอุปาทานชั้น แม้ตากับสี หูกับเสียง เป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน

ไม่เพียงแต่รูปเท่านั้น สัตว์ทั้งหลายยังยึดมั่นในนาม คือ จิตที่เห็นที่ได้ยิน ที่กระทบ และนึกคิดว่าเป็นเรา โดยเข้าใจว่า เราเห็นอยู่ ได้ยินอยู่ กระทบอยู่ คิดอยู่ ผู้ที่เห็น ได้ยิน กระทบ และคิด คือเรา เกิดความยินดีพอใจแล้วยึดมั่นในสภาวะคิดเป็นต้นนั้น ด้วยเหตุนี้ นามที่เป็นสภาวะเห็น ได้ยิน กระทบ นึกคิด ก็เป็นอุปาทานชั้นเช่นเดียวกัน โดยจำแนกเป็นเวทนาอุปาทานชั้น สัญญาอุปาทานชั้น สังขารอุปาทานชั้น และวิญญาณอุปาทานชั้น

การเกิดขึ้นของอุปาทานขั้น

อุปาทานขั้นเหล่านี้เกิดขึ้นทางทวาร ๖ ในขณะ ๖ คือ ขณะ เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระทบสัมผัส และขณะนึกคิด ไม่มีขณะอื่นที่พ้นไปจากขณะทั้ง ๖ ดังกล่าว บุคคลที่มีได้กำหนดรู้รูปรูปนามที่ปรากฏในขณะ ๖ เหล่านั้น ย่อมไม่สามารถเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง จึงยึดมั่นรูปนามว่าเป็นเรา ของเรา ต่อเมื่อมีการเจริญสติกำหนดรู้ปัจจุบันในขณะเห็นเป็นต้น จนเข้าใจไตรลักษณ์ตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมส่งผลให้ไม่ยึดมั่น ถือมั่น เมื่อกำจัดความยึดมั่นหรืออุปาทานเป็นสมุจเฉทปหาน ก็จะไม่กระทำการใดๆ เพื่อเป็นการสร้างกรรม เมื่อไม่มีกรรมก็ไม่มีภพใหม่

การรู้เห็นทุกข์

การที่กำหนดรู้ในขณะเห็นว่า “เห็นหนอ” อย่างต่อเนื่อง จนสมาธิและปัญญาเจริญขึ้น ย่อมกำหนดแยกได้ว่า รูปที่ถูกรู้ และจิตที่รู้เป็นคนละส่วนกัน จากนั้นย่อมกำหนดแยกเหตุกับผลได้ว่า สภาวะเห็นเกิดขึ้นเพราะมีจักขุ และสภาวะเห็นเกิดขึ้นเพราะมีรูปที่ถูกรู้ เป็นต้น เมื่อกำหนดรู้เช่นนี้ต่อไป เขาย่อมจะประจักษ์ว่า จิตที่รู้และอารมณ์ที่ถูกรู้ เกิดขึ้นแล้วดับไปทันทีอย่างต่อเนื่อง เมื่อเข้าใจและเห็นประจักษ์ สภาวะไม่เที่ยงได้เช่นนี้ (อนิจจโต) จัดว่าผู้ปฏิบัติได้เกิดปัญญาที่เรียกว่า อนิจจานุปัสสนา คือ ปัญญารู้เห็นความไม่เที่ยง อีกทั้งนับว่าเกิดปัญญา

รู้เห็นทุกข์อีกด้วย อย่างไรก็ตาม เขาจำเป็นต้องเห็นประจักษ์สภาวะธรรมทั้งหมดมี สภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ เหล่านั้นว่าเป็นทุกข์และเป็นสิ่งที่น่ากลัวอย่างแท้จริง จึงจะเกิดปัญญามองเห็นโทษ ทำให้รู้สึกเบื่อหน่ายในรูปนาม ปัญญาที่รู้เห็นความเบื่อหน่ายนี้ เรียกว่า นิพพิทาญาณ เมื่อบุคคลเกิดความเบื่อหน่ายด้วยนิพพิทาญาณแล้วย่อมจะบรรลุมรรคญาณได้ ดังพระพุทธดำรัสว่า นิพพิทํ วิรชติ.^{๕๕} (เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนด) ซึ่งหมายถึงการเกิดอริยมรรค เขาสามารถรู้แจ้งพระนิพพานได้ด้วยการเกิดปัญญาที่รู้เห็นทุกข์ตามที่กล่าวมานี้

การจำแนกทุกข์และทุกข์ลักษณะ

รูปนามที่ผู้ปฏิบัติรู้เห็นว่าไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วดับไปอยู่เสมอ ย่อมนับว่าเป็นทุกข์โดยแท้ (ทุกข์โต) ดังพระพุทธดำรัสว่า ยทนิจฺจํ, ตํ ทุกฺขํ.^{๕๖} (สภาวะธรรมใดไม่เที่ยง สภาวะธรรมนั้นเป็นทุกข์) ในคัมภีร์อรรถกถาแสดงเหตุของความเป็นทุกข์ไว้ ๓ ประการ คือ

๑. เพราะถูกบีบคั้นอยู่เสมอด้วยความเกิดขึ้นและดับไป (อุปาทายปิฏฐิปนตาย)^{๕๗}
๒. เพราะเป็นที่ตั้งของทุกข์ต่างๆ (ทุกข์ขวตฺถุตตาย)^{๕๘}
๓. เพราะเป็นสภาวะน่ากลัว (ภยภูเจน)^{๕๙}

ก่อนอื่นอาตมาจะขออธิบาย ๓ หัวข้อหลัก คือ ทุกข์ ทุกขลักษณะ และทุกขานุปัสสนาก่อน เพื่อที่จะให้เข้าใจเรื่องนี้ได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้

๑. **ทุกข์** คือ สภาวะธรรมที่ถูกบีบคั้นด้วยความเกิดดับ

๒. **ทุกขลักษณะ** คือ ลักษณะบีบคั้นอยู่เสมอ

๓. **ทุกขานุปัสสนา** คือ ปัญญาารู้เห็นว่าเป็นทุกข์ เพราะได้ประจักษ์ความเกิดดับในขณะเจริญสติรู้เท่าทันปัจจุบัน

แม้จะกล่าวว่า “ถูกบีบคั้นด้วยความเกิดดับ” แต่สภาวะบีบคั้นอย่างแท้จริงคือสภาวะดับ เพราะสภาวะธรรมทุกอย่างต้องดับสลายไปทุกขณะ หลังจากเกิดขึ้น ส่วนความเกิดซึ่งไม่ใช่สภาวะบีบคั้นที่แท้จริง ก็นับว่าเป็นสภาวะบีบคั้นได้ เพราะเกิดขึ้นเพื่อความดับ ยกตัวอย่างเช่น ปุทะเลที่ขุดรูเป็นที่อาศัยตามชายหาด เมื่อคลื่นมากก็ขุดรูของมันหายไป พอน้ำลดมันก็ขุดรูเพื่อเป็นที่อยู่ใหม่ เมื่อคลื่นซัดมาอีกรูของมันก็พังไปอีก การที่ปุขุดรูบ้าง การที่รูของปุเกิดขึ้นบ้าง ถูกคลื่นซัดหายไปบ้าง ก็เหมือนกับทุกข์ตามทัศนคติของสัตว์โลกทั้งหลายนั่นเอง หรือผู้ที่มีบุตรยากเมื่อมีโอกาสดูได้เป็นมารดาบิดาแล้ว ครั้นบุตรธิดาเสียชีวิตไปก็ต้องรู้สึกเป็นทุกข์อย่างมาก ทั้งที่แท้จริงแล้วการที่บุตรธิดาเสียชีวิตไปก็เหมือนกับการที่ไม่ได้มีบุตรธิดามาตั้งแต่ต้นแล้ว เช่นเดียวกัน สภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ ที่เกิดขึ้นแล้วดับไปอยู่เสมอ ย่อมปรากฏแก่ปัญญาของผู้ปฏิบัติเหมือนถูกบีบคั้นอยู่ ด้วยเหตุนี้ ภูปนามขันธ ๕ ที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดดับ จึงเรียกว่าทุกข์

เหตุของความเป็นทุกข์

เหตุของความเป็นทุกข์ ๓ ประการ คือ

๑. เพราะถูกบีบคั้นอยู่เสมอด้วยความเกิดขึ้นและดับไป
๒. เพราะเป็นที่ตั้งของทุกข์ต่างๆ
๓. เพราะเป็นสภาวะน่ากลัว

เหตุของความเป็นทุกข์ประการที่ ๑ คือ เพราะถูกบีบคั้นอยู่เสมอด้วยความเกิดขึ้นและดับไป (อุปฺปาทวยปฏฺฐิพฺพนตฺยา) หมายความว่า การบีบคั้นที่สัตว์ทั้งหลายมักประสบในบางคราว เป็นการบีบคั้นที่เป็นสมมุติบัญญัติ ส่วนรูปนามทั้งหลายที่สัตว์โลกประสบในทุกขณะที่เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระพบสัมผัส และนึกคิดเรื่องราวต่างๆ อยู่ตลอดเวลา นั่นคือลักษณะบีบคั้นที่เป็นเครื่องสังเกตให้รู้ว่าเป็นทุกข์ จึงเรียกว่า ทุกขลักษณะ หรือลักษณะที่เป็นทุกข์ ผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องเห็นประจักษ์ทุกขลักษณะดังกล่าวด้วยตนเองอย่างแท้จริง จึงจะเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่ารูปนามเหล่านั้นเป็นสภาวะน่ากลัว ไม่น่าชอบใจ

เหตุของความเป็นทุกข์ประการที่ ๒ คือ เป็นทุกข์เพราะเป็นที่ตั้งของทุกข์ต่างๆ (ทุกฺขวตฺถุตฺตา) หมายความว่า ผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้ปัจจุบันรูปนาม ย่อมเข้าใจว่าทุกข์ต่างๆ คือ ความทุกข์กายและความทุกข์ใจนั้น เกิดขึ้นได้เพราะมีรูปกายและจิตที่รับรู้ โดยเข้าใจว่าเพราะมีดวงตาและมีการเห็นในสิ่งที่เราไม่ชอบใจจึงเป็นทุกข์ เพราะมีทุกข์กับการ

ได้อินในเสียงที่เราไม่ชอบใจจึงเป็นทุกข์ เพราะมีจุมุกและการรับรู้กลิ่นที่เราไม่ชอบใจจึงเป็นทุกข์ เพราะมีลิ้นกับสภาวะลิ้มรสเมื่อเราบริโภคสิ่งที่ไม่น่าชอบใจแล้วจึงเป็นทุกข์ เพราะมีรูปร่างกับสภาวะกระทบสัมผัส จึงทำให้เราได้รับทุกข์ทางกายต่างๆ เช่น เจ็บ ปวด เมื่อยขบ เหน็บชา เย็น ร้อน เพราะมีการรับรู้ทางใจ เมื่อนึกคิดเรื่องราวต่างๆ ที่เราไม่ชอบใจทำให้เกิดทุกข์ทางใจ เช่น หงุดหงิด ไม่พอใจ เสียใจ กล่าวโดยสรุปคือ เมื่อมีรูปกายจึงได้รับทุกข์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับรูปกาย เมื่อมีจิตที่เป็นนามธรรม จึงได้รับทุกข์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับจิต ดังนั้น รูปนามดังกล่าวจึงเป็นเหตุหลักของทุกข์ต่างๆ นับว่าทุกข์เป็นสิ่งที่น่ากลัว ไม่น่าชอบใจ อย่างไรก็ตามถึงแม้จะพิจารณาเข้าใจรูปนามว่าเป็นทุกข์ และมีการกำหนดรู้ทุกข์ดังกล่าวเช่นนี้ แต่ผู้ปฏิบัติก็ยังไม่สามารถจะรู้เห็นทุกข์ทางทวาร ๖ ได้อย่างบริบูรณ์

เหตุของความเป็นทุกข์ประการที่ ๓ คือ เป็นสภาวะน่ากลัว (ภยภูจน) หมายความว่า ผู้ปฏิบัติที่รู้เห็นว่ารูปนามเกิดดับอย่างรวดเร็วไม่หยุดแม้เพียงชั่วขณะ ย่อมจะเข้าใจว่ารูปนามที่เมื่อก่อนเราสำคัญผิดว่าเป็นตัวตน มีความวิบัติเสื่อมสลายอยู่ตลอดเวลา ทำให้อาจจะตายเมื่อไรก็ได้ ดังนั้น รูปนามจึงเป็นสิ่งที่น่ากลัวที่ไม่น่าชอบใจ เหมือนกับคนที่อาศัยอยู่ในตึกทรุดโทรม รอวันที่ตึกจะพังทลายลงมาทับตายเท่านั้น ด้วยเหตุที่พระสารีบุตรมุ่งหมายถึงรูปนามชั้น ๕ ที่มีสภาวะเป็นทุกข์อันน่ากลัวนั้น จึงกล่าวว่า ทุกขโต โยนิโส มนสิกาตพพา. (พึงใส่ใจกำหนดรู้โดยแยบคายว่าเป็นทุกข์)

อุปาทานขันธ ๕ เหมือนดังโรคเรื้อรัง เป็นต้น

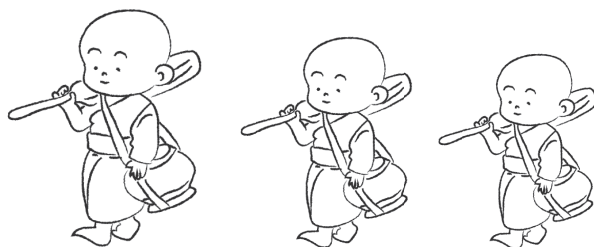
อุปาทานขันธ ๕ เหมือนโรคเรื้อรัง (โรคโต) เช่น โรคจิตสิดวง ทวาร โรคลม โรคกระเพาะอาหาร โรคเบาหวาน โรคความดัน หรือโรค อัมพฤกษ์อัมพาตอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้ผู้ป่วยด้วยโรคนั้นไม่อาจบริโภค อาหารได้ตามใจ ไม่อาจไปสถานที่ต้องการจะไป ไม่อาจทำสิ่งที่ตนอยาก ทำ ต้องใส่ใจคอยไปรับการรักษาอยู่เสมอ โดยที่โรคเหล่านั้นไม่สามารถจะ หายขาด การรักษาเพียงทำให้ยังพอมีชีวิตอยู่ได้ และบางครั้งโรคอาจทวี ความรุนแรงจนส่งผลให้ผู้ป่วยได้รับทุกข์มากขึ้น เช่นเดียวกัน รูปนามใน ร่างกายของเราก็เหมือนกับโรคเรื้อรังที่รักษาไม่ได้ ต้องใส่ใจดูแลมันตลอด เวลาด้วยการล้างหน้า แปรงฟัน อาบน้ำ บำรุงเลี้ยงดูด้วยอาหารและสวม ใส่เครื่องนุ่งห่มที่เหมาะสม ขับถ่ายสิ่งปฏิกูล ต้องคอยปรับเปลี่ยนอิริยาบถ ให้สมดุลกันด้วยการลุกขึ้นยืน เดิน นั่ง นอน เขยียด หรือคู้ ฯลฯ ถ้ามี อาการคันตามร่างกายหรือโบทหน้า ก็ต้องใช้มือเกาให้หายคัน อีกทั้งต้อง พยายามแสวงหาอารมณ์เพื่อให้เห็นหรือได้ยินสิ่งที่อยากได้หรือชอบใจ รูปนามเหล่านี้จึงเปรียบได้กับโรคเรื้อรังที่รักษาไม่ได้

อุปาทานขันธ ๕ เหมือนไฟแตก (คณฺฐโต) หมายความว่า ไฟที่เกิดขึ้นในร่างกาย เมื่อสุกแล้วย่อมแตกออกทำให้น้ำเลือดน้ำหนองไหลออกมา น่ารังเกียจ และทำให้เกิดความเจ็บปวดทรมาน รูปนามเหล่านี้ก็ก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานเช่นเดียวกัน โดยเปรียบน้ำเลือดน้ำหนองคือกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่ไหลออกจากทวาร ๖ มีตา หู

จมูก ลิ้น กาย และใจ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติจึงควรใส่ใจกำหนดรู้รูปรูปนามขั้น ๕ ให้เห็นประจักษ์ว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจเหมือนผิแตก

อุปาทานขั้น ๕ เหมือนหนาม (สลโต) หมายความว่า หนามที่แทงเข้าฝ่ามือฝ่าเท้าหรือนิ้วมือนิ้วเท้า ย่อมยากที่จะนำออกได้ และทำให้เรารู้สึกเจ็บปวดทรมาน เช่นเดียวกัน แม้เราจะเข้าใจว่ารูปรูปนามขั้น ๕ ที่ประกอบอยู่ในร่างกายของเราเป็นสิ่งที่ไม่ดีงาม เป็นทุกข์ แต่ก็ยากที่จะตัดหรือเอาออกไป ดังนั้น ผู้ปฏิบัติจึงควรกำหนดรู้รูปรูปนามเหล่านี้ว่ามีสภาวะบีบคั้นให้ทรมานเหมือนหนามที่ฝังลึกในร่างกาย

อุปาทานขั้น ๕ เหมือนบาป (อฆโต) หมายความว่า บาปย่อมให้ผลที่เป็นโทษ คนที่ทำผิดกฎหมายย่อมจะได้รับโทษ ฉะนั้น รูปนามขั้น ๕ ก็ก่อให้เกิดโทษที่ไม่น่าพอใจ ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ผู้ที่บาปกรรมส่งผลย่อมจะได้รับทุกข์ในอาชีพการงานที่ไม่ราบรื่น มีความเป็นอยู่ลำบากยากจน หรือถูกผู้อื่นทำร้าย บางคนแม้จะร่ำรวยเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงานและชีวิต ก็อาจได้รับทุกข์จากสุขภาพที่ทรุดโทรม และพบกับเรื่องที่ไม่พอใจเมื่อเวลาแก่ชรา ถ้าใช้รูปนามเหล่านี้ทำบาปแล้วยังอยู่ดีมีความสุข บาปที่ทำไว้อย่อมจะส่งผลให้เขาไปเกิดในอบาย ดังนั้น จึงควรกำหนดรู้รูปรูปนามในขณะที่เห็น ได้ยิน ฯลฯ ว่าเป็นสภาวะที่ให้โทษเหมือนผลของบาปนั่นเอง

สัณนิษฐาน

ในคัมภีร์อรรถกถาของฉานสูตรอธิบาย อมโต ว่า ทุกขภูมฺเณ อมโต.^{๕๐} (พึงใส่ใจกำหนดรู้ว่าเป็นทุกข์ เพราะมีสภาวะที่เป็นทุกข์) โดยแปล อมโต ว่า “ทุกข์” แต่ต่อมาแปลคำนี้ว่า “บาป” เพราะเห็นว่าการขัดแย้งกันจะคลาดเคลื่อนจากเดิม เพราะเข้าใจกับบทก่อนว่า ทุกขโต (ว่าเป็นทุกข์) ความเห็นนี้สอดคล้องกับข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๕๑} ดังนั้น วิครหณียตาย (เพราะเป็นสิ่งที่พระอริยะทั้งหลายพึงตำหนิ) อวตฺตอวหนตาย (เพราะนำความเสื่อมมาให้) อมวตฺตตาย จ (และเพราะเป็นเหตุที่ตั้งของบาป) ดังนั้น บุคคลจึงควรกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ว่าเหมือนบาปที่น่าตำหนิเตยน นำความเสื่อมมาให้ และเป็นเหตุที่ตั้งของบาปอื่น

อุปาทานชั้น ๕ เหมือนเป็นโรคไข้ (อาพาธโต) หมายความว่า ปกติคนทั่วไปเมื่อกินอาหารผิดสำแดงบ้าง อาบน้ำผิดเวลาบ้าง ฤดูกาลเปลี่ยนแปลงบ้าง ก็ทำให้เกิดไข้ขึ้นสูง และรู้สึกปวดเมื่อยทรมานจากไข่นั้น เช่นเดียวกัน รูปนามชั้น ๕ ก็ทำให้เราได้รับทุกข์เหมือนคนเป็นไข้ ในความเป็นจริงเราอาจกินยารักษาจนกระทั่งไข้ทุเลาและกลับมามีสุขภาพดีดังเดิม แต่รูปนามชั้น ๕ เป็นสิ่งที่ติดตามบีบคั้นเหล่าสัตว์ทุกๆ ชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ไปเกิดในนรกที่ต้องได้รับความทุกข์ทรมานในนั้นนับแสนนับล้านปี ทนทุกข์ยาวนานเช่นเดียวกันกับผู้ที่เป็นเปรต รวมทั้งสัตว์ดิรัจฉาน เช่น วัว ควาย แพะ แกะ หมู ไก่ ที่ต้องได้รับความทุกข์จากการถูกใช้ ถูกฆ่า ส่วนผู้ที่เกิดเป็นคนเข็ญใจหรือเทวดายากไร้ก็ต้องทุกข์ยากลำบากตลอดอายุขัยของมนุษย์หรือเทวดา ถึงจะเกิดเป็นคน

ร่ำรวยก็ต้องได้รับทุกข์จากความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นต้น เทวดาที่เสวยสุขในสวรรค์ก็มีความทุกข์จากความไม่สมหวังบ้าง ความตายจากภูมิของเทวดาบ้าง สัตว์ทั้งหลายไม่อาจหนีพ้นไปจากทุกข์เพราะรูปนามชั้น ๕ เหล่านี้ต่างก็มีอยู่ภายในกายของตน ท่านจึงเปรียบรูปนามชั้น ๕ ว่าเหมือนโรคไข้ที่ตามบิณฑุ์เหล่าสัตว์ในทุกภพชาติ

ด้วยเหตุนี้ พระสารีบุตรจึงแนะนำให้ผู้ปฏิบัติกำหนดรู้รูปนามชั้น ๕ ว่าเหมือนโรคไข้ โดยกำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันขณะให้เห็นว่าเป็นสภาวะบิณฑุ์เสมอเหมือนโรคไข้ที่บิณฑุ์ร่างกายให้ทรมาณ

สรุปความว่า อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้ไม่เที่ยง มีสภาวะเกิดดับอยู่เสมอ เป็นทุกข์ เพราะถูกความเกิดดับบิณฑุ์เหมือนโรคเรื้อรังที่เสียดแทงร่างกาย เหมือนไฟแตกที่ทำให้เจ็บปวด เหมือนหนามตำให้รู้สึกไม่สบาย เหมือนบาปที่ก่อให้เกิดโทษ และเหมือนโรคไข้ที่บิณฑุ์ร่างกายให้ปวดเมื่อยทรมาณ เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดรู้รูปนามชั้น ๕ โดยลักษณะที่ไม่เที่ยง ฯลฯ ตามที่กล่าวมานี้ วิปัสสนาญาณจะเจริญขึ้นตามลำดับ โสฬสญาณ ได้เห็นแจ้งพระนิพพานในขณะที่เกิดโสดาปัตติมรรคญาณ และโสดาปัตติผลญาณ พระสารีบุตรท่านกล่าวถึงการปฏิบัติดังกล่าวว่า สามารถทำให้เข้าถึงมรรคผลได้ด้วยข้อความว่า

สืลวันตสูตร

จณฺ โข ปเนตํ อาวุโส วิชชติ, ยํ สืลวา ภิกขุ อิเม ปญฺจุปาทานก-
ขนฺธเ อนิจฺจโต ๆเปฯ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกโรนฺโต โสตาปตฺติผลํ
สจฺฉิกเรยฺย.

“ผู้มีอายุ เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้มีศีลใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕
ประการเหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน อาจทำให้แจ้ง
โสดาปัตติผล”

ด้วยกุศลเจตนาที่เกิดจากการฟังสืลวันตสูตรนี้ ขอให้สาธุชน
ผู้ฟังธรรมทั้งหลายรู้เห็นลักษณะไม่เที่ยงเป็นต้น ด้วยการกำหนดรู้รูปรูปนาม
เพื่อไม่ให้เกิดความยึดมั่นในอุปาทานชั้น ๕ มีการเห็นและการได้ยิน ฯลฯ
และบรรลุถึงพระนิพพานอันดับทุกข์ทั้งปวงด้วยมรรคญาณตามลำดับ
แห่งวิปัสสนาญาณโดยพลันเทอญ

บทที่ ๓

ธรรมเทศนา ณ วันที่ ๕ เมษายน และ ๘ พฤษภาคม ๒๕๑๐

ในธรรมบรรยายที่ผ่านมา นั้น อาตมาได้กล่าวถึงการรู้เห็น
อุปาทานขันธ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ฯลฯ บัดนี้ จะกล่าวถึงการรู้เห็น
อนัตตา โดยจะกล่าวถึงเรื่องความยึดมั่นในอัตตาเป็นลำดับแรก

การยึดมั่นอัตตา ๔ อย่าง

อัตตา ๔ อย่าง คือ

๑. สามีอัตตา	๒. นิवासีอัตตา
๓. การก้อัตตา	๔. เวทก้อัตตา

ในคัมภีร์ของอินเดียสมัยก่อนมีกล่าวถึงการยึดมั่นอัตตาว่า สัตว์
ทั้งหลายมีอัตตาดั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา คนพมาส่วนใหญ่ก็มักจะเชื่อ
และเข้าใจตามทัศนะของคัมภีร์อินเดีย นั้น ทำให้มีความยึดมั่นผิดว่า อัตตา
ที่อยู่ภายในร่างกายเป็นสิ่งที่เราสามารถควบคุมให้เป็นไปตามต้องการได้
เรียกว่า **สามีอัตตา** คือ อัตตาผู้ควบคุม

ความยึดมั่นผิดนี้ทำให้เข้าใจว่า เมื่ออัตตาต้องการจะเดิน เราจึง
เดินได้ เมื่ออัตตาต้องการจะกิน ต้องการจะนั่ง พุด หรือทำอะไรสิ่งหนึ่ง
เราจึงกิน นั่ง พุด หรือทำอะไรสิ่งหนึ่งตามนั้นได้ กล่าวคือ อัตตาเป็นผู้ที่

สัณนิทสูตร

ควบคุมให้ร่างกายดำเนินไปตามต้องการ พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธอดีต
ดังกล่าวไว้ในอนัตตลักษณะสูตรว่า

รูปญจ หิ ภิขเว อตตา อภิสส, นยิ รัมปิ อาพาธาย สัตเตยฺย.
ลพภณ จ รูปเป “เอว เม รูปิ โหตุ, เอว เม รูปิ มา อโหสีติ. ยสฺมา จ โข
ภิขเว รูปิ อนตฺตา, ตสฺมา รูปิ อาพาธาย สัตตติ. น จ ลพภติ รูปเป “เอว
เม รูปิ โหตุ, เอว เม รูปิ มา อโหสีติ.”^{๕๒}

“ภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปนี้เป็นอตตาแล้ว รูปนี้คงไม่เป็นไปเพื่อ
เบียดเบียน และบุคคลย่อมจัดแจงรูปได้ว่า รูปของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด
(จงอยู่ในสภาพดี) รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย (จงอย่ามีสภาพไม่ดี)
แต่เพราะรูปเป็นอนัตตา จึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียน และบุคคลย่อมไม่
สามารถจัดแจงรูปได้ว่า รูปของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด (จงอยู่ในสภาพดี)
รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย (จงอย่ามีสภาพไม่ดี)”

จากนั้นยังตรัสต่อไปอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวทนา สัญญา
สังขาร และวิญญาณไม่ใช่อตตา ถ้าเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ
นี้เป็นอตตาแล้ว เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณนี้คงไม่เป็นไปเพื่อ
เบียดเบียน และบุคคลย่อมจัดแจงเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ
ว่าเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด เวทนา
สัญญา สังขาร และวิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะ
เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเป็นอนัตตา จึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียน
ตน และบุคคลย่อมไม่สามารถจัดแจงเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ
ว่าเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด เวทนา

สีลวันตสูตร

สัญญา สังขาร และวิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย”

คำว่า อนตตา มาจากบท ๒ บท คือ น + อตตา (แปลง น เป็น อน) แปลตามศัพท์ว่า “ไม่ใช่อัตตา” แต่โบราณจารย์ผู้แต่งคัมภีร์นิสสัย ในสมัยก่อนนิยมแปลว่า “บังคับบัญชาไม่ได้” โดยแปลความหมายจาก ลักษณะที่อัตตาเป็นผู้ควบคุม คือ สามีอัตตา ซึ่งในสีลวันตสูตรนี้ก็ปฏิเสธ สามีอัตตาดังกล่าวด้วยข้อความว่า ปรโต (เป็นเหมือนคนแปลกหน้า) เพราะควบคุมไม่ได้

ทั้งนี้เพราะปกติเราอาจร้องหรือไห้อ่านเพื่อนสนิทได้ แต่ไม่อาจสั่งหรือบังคับคนแปลกหน้าให้ทำตามที่เราต้องการ เช่นเดียวกับรูปนาม ในร่างกายที่ถูกยึดมั่นว่าเป็นเรานั้นก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจควบคุมให้เป็นไปตามที่เราต้องการดูคนแปลกหน้า ดังนั้น พระสารีบุตรจึงแนะนำให้กำหนดรู้รูปนามเหมือนเป็นคนแปลกหน้า คือเป็นสภาวะที่บังคับบัญชาไม่ได้นั่นเอง

นอกจากนั้น ผู้ที่ยึดมั่นในอัตต้ามักเข้าใจผิดว่า อัตตาดำรงอยู่ เสมอในร่างกายของตน เชื่อว่าอัตตานั้นมาจากภพอื่นโดยเข้ามาอยู่ในร่างกายนี้ตั้งแต่ปฏิสนธิลงในครรภ์มารดา เมื่อเสียชีวิต อัตตานั้นจะออกจากร่างกายทางช่องปากหรือช่องจมูกเพื่อหาร่างกายใหม่ เพราะยึดมั่นว่า อัตตานั้นดำรงอยู่ในร่างกายของตนเสมอไม่มีความแตกดับ ความยึดมั่น อัตตาในลักษณะนี้เรียกว่า **นิวาสีอัตตา** คือ อัตตาผู้อาศัย

สัจวัตสูตร

บุคคลผู้เชื่อว่ามีอัตตาที่อาศัยอยู่ในร่างกายเสมอ มักเข้าใจว่า
อัตตานั่นไม่แตกดับไปหลังจากการตาย เมื่อร่างกายปัจจุบันพินาศไป
อัตตานั้ก็จักเข้าไปอาศัยอยู่ในร่างกายใหม่ในเวลาแสวงหาร่างกายใหม่
นั้น อัตตาดจะมีลักษณะเล็กมากเท่าปลายเข็ม และสามารถทะลุผ่าน
ภูเขาหรือผาผนังได้ พระผู้มีพระภาคทรงปฏิเสธอัตตาดังกล่าว ด้วย
พระดำรัสว่า

น รูปสมิ วา อุตตานิ, น เวทนาย วา อุตตานิ, น สญญาย วา
อุตตานิ, น สงขารสฺสุ วา อุตตานิ, น วิญญานสมิ วา อุตตานิ.

(ส.สพ. ๑๘/๓๔๕/๒๖๒)

“ไม่เห็นอัตตาในรูปบ้าง ไม่เห็นอัตตาในเวทนาบ้าง ไม่เห็นอัตตา
ในสัญญาบ้าง ไม่เห็นอัตตาในสังขารบ้าง ไม่เห็นอัตตาในวิญญานบ้าง”

ผู้ที่ยึดมั่นว่า เราเห็น เราได้ยิน เราคิด เราพูด เรากระทำ เรายืน
เดิน นั่ง นอน เหยียด คู้ ฯลฯ เช่นนี้เป็นการยึดมั่นที่เรียกว่า **การกัฏฐา**
คือ อัตตาผู้จัดแจงให้กระทำการทุกอย่างทางกาย วาจา และใจ บุคคล
ผู้เจริญสติกำหนดรู้รูปนามในทุกปัจจุบันขณะที่เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส
กระทบสัมผัส เหยียด คู้ เดิน ยืน นั่ง นอน พุด ฯลฯ จนสมาธิและปัญญา
พัฒนาขึ้นย่อมจะเข้าใจว่า ไม่มีตัวเราที่กระทำการเห็น ได้ยิน หรือนึกคิด
เรื่องราวต่างๆ แต่มีเพียงรูปกับนาม ๒ อย่างเท่านั้น และรู้เห็นตามความ
เป็นจริงว่าอัตตาที่ทำให้เหยียด คู้ เดิน ยืน นั่ง นอน ก็ไม่มีจริง มีเพียงจิตที่
ต้องการจะเหยียดกับรูปที่เหยียด จิตที่ต้องการจะเดินกับรูปที่เดิน เป็นต้น
อีกทั้งเห็นประจักษ์จิตอันเป็นเหตุและรูปอันเป็นผลด้วยปัญญา ดังนั้น

ผู้ปฏิบัติจึงควรกำหนดรู้ว่า “เห็นหนอ” ในขณะที่เห็น “ได้ยินหนอ” ในขณะที่ได้ยิน หรือกำหนดว่า “เหยียดหนอ” “คู้หนอ” “เดินหนอ” “ยกหนอ” “ย่างหนอ” “เหยียบหนอ” ในขณะที่เคลื่อนไหวร่างกาย โดยมีอธิบายไว้อย่างละเอียดในคัมภีร์อรรถกถาของมหาสติปัฏฐานสูตร

ยิ่งไปกว่านั้น ในเวลาเกิดเวทนาที่ดีหรือไม่ดี คนทั่วไปมักเข้าไปยึดมั่นเวทนานั้นเป็นอัตตาว่า “เรารู้สึก เราเป็นทุกข์ เราเจ็บ เราร้อน เราเป็นสุข เราสบาย” ซึ่งเรียกว่า **เวทกัตตา** คือ อัตตาผู้สวयरสของอารมณ์ (เวทนา) พระพุทธองค์ทรงแนะนำการกำหนดรู้เวทนาทั้ง ๓ คือ สุข ทุกข์ และอุเบกขา ที่ปรากฏในปัจจุบันขณะ เพื่อกำจัดเวทกัตตานี้ ด้วยพระดำรัสในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า

อิธ ภิกขเว ภิกขุ-

๑. สุขํ วา เวทณํ เวทยมาโน สุขํ เวทณํ เวทยามีติ ปชานาติ.
๒. ทุกขํ วา เวทณํ เวทยมาโน ทุกขํ เวทณํ เวทยามีติ ปชานาติ.
๓. อทุกขมสุขํ วา เวทณํ เวทยมาโน อทุกขมสุขํ เวทณํ เวทยามีติ ปชานาติ.^{๕๓}

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระศาสนา-

๑. เมื่อสวयरสเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าสวयरสเวทนาอยู่
๒. เมื่อสวयरทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าสวयरทุกขเวทนาอยู่
๓. เมื่อสวयरอุเบกขาเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าสวयरอุเบกขาเวทนาอยู่”

ผู้ที่กล่าวว่า ไม่ควรกำหนดรู้สุขเวทนาและทุกขเวทนา ควรกำหนดรู้เพียงอุเบกขาเวทนา เป็นคำสอนที่ขัดแย้งกับพระพุทธดำรัส เพราะผู้ปฏิบัติที่ได้กำหนดรู้สุขเวทนาและทุกขเวทนา ย่อมจะเกิดอนุสัยกิเลสที่เนื่องด้วยเวทนาทั้งสองนั้น^{๕๔} และนับว่ามีความยึดมั่นในอัตตา ผู้แสวง ส่วนอุเบกขาเป็นเวทนาที่ไม่ชัดเจน จึงกำหนดรู้ได้ยาก^{๕๕} และก่อให้เกิดอนุสัยเช่นกันด้วยความยึดมั่นว่า ความรู้สีกว้างเฉยเป็นเรา^{๕๖} เช่นนี้ จึงจัดว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่ตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

ผู้ที่กำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันขณะจนเห็นประจักษ์ความไม่เที่ยง และความเป็นทุกข์ของรูปนาม ย่อมจะเกิดปัญญาให้เห็นอนัตตาที่เพิกถอนอัตตาได้ คำสอนที่ทรงให้พิจารณาว่า “รูปกายเป็นองค์รวมของรูปกลาปต่างๆ จึงมีสภาพเป็นอนัตตา” เช่นนี้ ย่อมไม่สามารถเพิกถอนความยึดมั่นในอัตตาได้ เพราะการที่รูปร่างสัณฐานของรูปกายสลายไป ยังไม่นับว่าเป็นอนัตตานุปัสสนาอย่างแท้จริงด้วยยังมีความยึดมั่นในอัตตาที่อาศัยเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญูณว่า “เราเป็นสุข เราหมายรู้ เรากำหนดรู้ เรารับรู้” อยู่ จะเห็นได้ว่า อรูปพรหมทั้งหลายไม่มีรูป แต่อรูปพรหมยังเป็นปุถุชนที่ยังมีอัตตทิฏฐิยึดมั่นในเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญูณว่าเป็นตัวตน เป็นเรา ของเรา เป็นสัตว์ บุคคล

สรุปความว่า ผู้ที่เจริญสติกำหนดรู้อุปาทานขันธในปัจจุบันขณะที่เห็น ได้ยิน ฯลฯ ย่อมเห็นประจักษ์ว่า สภาวะธรรมรูปนามเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้วดับไปทันทีอย่างต่อเนื่อง ไม่มีอัตตาที่ควบคุมร่างกาย (สามีอัตตา) อัตตาผู้อาศัย (นิวาสีอัตตา) อัตตาผู้กระทำอาภักปกิจริยา (การกอัตตา) หรือ

อิตตาผู้เสวยเวทนา (เวทกอิตตา) มีเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นตามปัจจัยแล้วดับไป ในขณะที่ความยึดมั่นในอิตตาของเขาย่อมหมดสิ้น ด้วยเหตุนี้ พระสารีบุตรจึงแนะนำให้ปฏิบัติเจริญสติกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ เพื่อให้เกิดอนัตตานุปัสสนาอย่างแท้จริง

ปโลกโต (เสื่อมสลาย) สุลฺลโต (ว่างเปล่าจากตัวตน) และอนตฺโต (ไม่ใช่ตัวตน)

นอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติพึงเจริญสติรู้เห็นว่า รูปนามเสื่อมสลาย อยู่เสมอ (ปโลกโต) หมายความว่า พึงกำหนดรู้ให้เห็นความดับไปอยู่ในทุกภังคขณะของรูปนาม เหมือนมองเห็นกระดาษที่ถูกฉีกขาดออกทันที ผู้ที่เห็นประจักษ์เช่นนี้ ย่อมจะเข้าใจถึงการดับของรูปนามเป็นครั้งสุดท้าย เวลาสิ้นชีวิต ผู้ที่รู้เห็นความเสื่อมสลายอยู่เสมอย่อมจะเข้าใจว่า รูปนามขันธ ๕ ไม่เที่ยง ดังนั้น บทว่า ปโลกโต นี้ จึงนับเข้าในลักษณะไม่เที่ยงเช่นกัน

ผู้ปฏิบัติพึงเจริญสติรู้เห็นรูปนามขันธ ๕ ว่า ว่างเปล่าจากตัวตน (สุลฺลโต) ซึ่งคนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นสัตว์ บุคคล มีตัวตน มีเรา ของเรา ถึงแม้จะพิจารณารูปว่าเป็นองค์รวมของรูปกลาปที่เล็กละเอียด หรือมีการพิจารณาแยกนามที่เป็นเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณก็ตาม แต่ก็ยังคงเข้าใจว่ามีตัวเราที่พิจารณาอยู่ ส่วนผู้ที่เจริญสติกำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันขณะ และสามารถรู้เห็นความเกิดดับของรูปนามได้ ย่อมจะเข้าใจว่า อารมณ์ที่ถูกรู้และสภาวะรู้ เกิดขึ้นแล้วดับไปทันที ไม่มีการเข้าใจผิด

สัจวันตสูตร

ว่าสิ่งใดเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน อุปมาเหมือนผู้เห็นลานกว้างที่ปราศจากมนุษย์ บ้าน ต้นไม้หรืออื่นๆ ก็ย่อมจะไม่เห็นสิ่งใดทั้งสิ้น นอกจากความว่างเปล่า ในกรณีเดียวกัน ผู้ที่รู้เห็นว่าอารมณ์ภายนอกที่ถูกรู้ และจิตที่รู้อารมณ์ เกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างรวดเร็ว ย่อมจะเห็นประจักษ์ความไม่มีตัวตน นั่นคือจัดว่าเกิดปัญญาที่รู้เห็นอนัตตา

ผู้ปฏิบัติควรกำหนดรู้รูปนามให้เห็นประจักษ์ว่าไม่ใช่ตัวตน (อนตตโต) ผู้ที่รู้เห็นความเกิดดับได้ย่อมจะกำจัดความยึดมั่นในอัตตาที่เข้าใจว่า อัตตานั่นเป็นผู้ควบคุมร่างกายที่เรียกว่า สามี หรือเป็นผู้อาศัยอยู่ตลอดเวลาในร่างกายที่เรียกว่า นิวาสี หรือเป็นผู้กระทำอาภักปิริยาทุกอย่างที่เรียกว่า การก หรือเป็นผู้สวดยเวทนาที่เรียกว่า เวทกะ

เมื่อบุคคลกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ในขณะเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระทบสัมผัส หรือนึกคิดอย่างต่อเนื่อง จนสมาธิและปัญญาเจริญแล้ว ต่อมาย่อมจะกำหนดแยก รูปที่ถูกรู้ ว่าเป็นคนละส่วนกับจิตที่รู้อารมณ์ ทั้งสิ่งที่ถูกรู้และจิตที่รู้อารมณ์เกิดขึ้นแล้วดับไปอยู่เสมอ จึงจะเห็นประจักษ์ในความไม่มีอัตตาตัวตน เรา ของเรา ว่ามีเพียงแต่สภาวะธรรมที่เกิดดับอย่างต่อเนื่องกันไม่ขาดช่วง

การจำแนกอนัตตาและอนัตตลักษณะ

ก่อนอื่นควรทำความเข้าใจ ๓ หัวข้อหลัก คือ อนัตตา อนัตต-
ลักษณะ และอนัตตานุปัสสนา ดังนี้ว่า

๑. อนัตตา คือ รูปนามชั้น ๕ ที่เกิดดับอยู่เสมอไม่ขาดช่วง

๒. อนัตตลักษณะ คือ ลักษณะที่รูปนามเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย
แล้วดับไป ไม่เป็นไปตามที่ตนต้องการ

๓. อนัตตานุปัสสนา คือ ปัญญาหยั่งเห็นรูปนามว่าไม่ใช่ตัวตน

อธิบายว่า พระสารีบุตรได้ชี้แนะให้ผู้ปฏิบัติเจริญสติกำหนดรู้
อุปาทานชั้น ๕ โดยจำแนกลักษณะ ๑๑ ประการเหล่านี้ว่ารวมลงได้ใน
ไตรลักษณ์ ๓ ประการ ดังนี้คือ

ไตรลักษณ์ ๓ ประการ	ลักษณะ ๑๑ ประการ
๑. ความไม่เที่ยง (อนิจจลักษณะ)	ไม่เที่ยง (อนิจจโต) เพราะมีความ เสื่อมสลายอยู่เสมอ (ปโลกโต)
๒. ความเป็นทุกข์ (ทุกข์ลักษณะ)	เป็นทุกข์ (ทุกข์โต) เพราะเป็นดัง โรคเรื้อรัง (โรคโต) เป็นดังผีแตก (คณฑโต) เป็นดังหนาม (สลลโต) เป็นบาป (อฆโต) เป็นโรคไข้ (อาพาธโต)
๓. ความไม่ใช่ตัวตน (อนตตลักษณะ)	เพราะมีลักษณะเหมือนคนแปลก หน้า (ปรโต) ว่างเปล่า (สุญญโต) และไม่ใช่ตัวตน (อนตตโต)

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้ปฏิบัติจึงจำเป็นต้องเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์เป็นหลักสำคัญ ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมซึ่งเนื่องด้วยการเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ดังกล่าวไว้ในพระสูตรจำนวนมาก

การเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์

ในบรรดาไตรลักษณ์ ๓ ประการนั้น สาเหตุที่อนิจจลักษณะไม่ปรากฏชัดเจน มีปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า

อนิจจลักษณะ อตฺตา อุทยพฺพยานํ อมนสิการา สนตติยา ปฏิจฺจนนตฺตา น อุปฺปจฺจติ. อุทยพฺพยมฺปน ปริคฺคเหตฺวา สนตติยา วิโกปิตาย อนิจจลักษณะ ยถาสสรสโต อุปฺปจฺจติ.^{๕๗}

“อนิจจลักษณะย่อมไม่ปรากฏเป็นลำดับแรก เพราะถูกความต่อเนื่องของกระแสรูปนามปิดบังไว้ ซึ่งเกิดจากการไม่ได้ใส่ใจกำหนดรู้ความเกิดดับ แต่เมื่อบุคคลจำแนกรู้ความเกิดดับได้ สันตติบัญญัติจึงถูกทำลาย จากนั้นอนิจจลักษณะย่อมปรากฏตามสภาวะที่แท้จริง”

อนิจจลักษณะเป็นอาการที่เกิดขึ้นแล้วดับไป ดังที่คัมภีร์วิสุทธิมรรคมีกกล่าวไว้ว่า

หุตฺวา อภาวากาโร วา.^{๕๘}

“อีกอย่างหนึ่ง สภาวะเกิดขึ้น[จากความไม่มี]แล้วดับไป ชื่อว่า อนิจจตา (ความไม่เที่ยง, อนิจจลักษณะ)”

ยกตัวอย่างเช่น สายฟ้าแลบตอนฝนตกที่จะสว่างวาบจากก้อนเมฆแล้วดับไปทันที แรกเริ่มสายฟ้าแลบนั้นไม่ได้ปรากฏมาก่อน แต่เมื่อแลบเกิดขึ้นแล้วจึงดับหายไป รูปนามมีการเห็น ได้ยิน ฯลฯ ก็เช่นเดียวกัน เกิดขึ้นใหม่อยู่เสมอจากที่ไม่เคยมีมาก่อน เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไปทันที โดยไม่มีระหว่างคั่น อย่างไรก็ตาม แม้รูปนามจะมีลักษณะไม่เที่ยงคือเกิดดับอย่างรวดเร็วตามที่กล่าวมานี้ บุคคลทั่วไปก็ไม่อาจรู้เห็นอนิจจลักษณะได้ เพราะถูกสันตติบัญญัติ คือ ความต่อเนื่องของกระแสรูปนามปิดบังไว้

ผู้ที่ไม่เจริญสติให้เห็นประจักษ์ความเกิดดับของรูปนาม ย่อมถูกความต่อเนื่องของกระแสรูปนามปิดบังความไม่เที่ยง ในขณะเห็น ฯลฯ ที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลา การพิจารณานี้ก็คิดโดยปริกรรมว่า “เกิดดับๆ” ไม่นับว่าเป็นการหยั่งเห็นลักษณะความเกิดดับของรูปนามอย่างแท้จริง ทั้งนี้ผู้ปฏิบัติต้องพึงกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ในปัจจุบันขณะ เพื่อจะเห็นประจักษ์ความเกิดดับนั้น ในมหาสติปัฏฐานสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า คจฺจนฺโต วา คจฺจามิตฺติ ปชานาติ.^{๕๔} (เมื่อเดิน ย่อมรู้ชัดว่าเดินอยู่) เป็นต้น เพื่อให้ผู้ปฏิบัติกำหนดสติรู้เห็นว่า เดินอยู่ ในขณะเดิน ยืนอยู่ ในขณะยืน ฯลฯ รู้เห็นอากัปภิกิริยาทางกายในขณะเหยียด คู้ และเคลื่อนไหวกาย รู้เห็นความรู้สึกในขณะเสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นสุข ทุกข์ หรือ อุเบกขา รู้เห็นจิตที่ประกอบด้วยความพอใจและจิตที่กำลังคิด เป็นต้น ในขณะนั้น หรือรู้เห็นสภาวะธรรมมีกามฉันทะ ฯลฯ รวมไปถึงสภาวะเห็นและได้ยิน ฯลฯ ตามความเป็นจริง

การกำหนดรู้ปัจจุบันขณะทำให้เกิดปัญญา

ผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้สภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ ตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร สมาธิและปัญญาย่อมจะเจริญขึ้นได้จนกระทั่งรู้เห็นลักษณะเฉพาะ (สภาวะลักษณะ) ของรูปนามที่ปรากฏในปัจจุบันขณะ ต่อมาเขาย่อมจะเห็นประจักษ์ความเกิดดับของรูปนามได้ เหมือนผู้เห็นสายฟ้าแลบที่ย่อมจะเห็นลักษณะของสายฟ้าที่สว่างวาบเป็นลำดับแรกก่อน จากนั้นจึงเห็นการดับหายไปของสายฟ้านั้น

สันตติบัญญัติปิดบังไม่ให้คนทั่วไปรู้เห็นความไม่เที่ยงของรูปนามอุปมาเหมือนการเดินทางของมดปลวกที่เราเห็นในระยะไกลว่าเป็นแนวแถวเดียวกัน ต่อเมื่อดูใกล้ๆ จึงพบว่ามีช่องว่างห่างกันระหว่างมดปลวกแต่ละตัวเหล่านั้น เช่นเดียวกับผู้ที่มิได้กำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันขณะที่เข้าใจว่าสภาวะเห็น ได้ยิน กระทบ หรือนึกคิด มีความต่อเนื่องกันโดยไม่ขาดช่วง นี่คือลักษณะที่สันตติบัญญัติปิดบังความไม่เที่ยง คนทั่วไปจึงเข้าใจผิดว่าเราเป็นผู้เห็น เราเป็นผู้ได้ยิน สภาวธรรมทุกอย่างเป็นตัวเราที่ดำรงอยู่ตลอดตั้งแต่วัยเด็กจนถึงปัจจุบันโดยไม่เปลี่ยนแปลง

ผู้ที่ใส่ใจกำหนดรู้เห็นความเกิดดับของรูปนามในปัจจุบันขณะ ย่อมจะทำลายสันตติบัญญัติได้ เมื่อสันตติบัญญัติถูกกำจัดไป อนิจจลักษณะย่อมปรากฏชัดเจน จึงนับว่าผู้ปฏิบัตินั้นเกิดปัญญาที่เรียกว่า อนิจจานุปัสสนา คือ ปัญญารู้เห็นความไม่เที่ยง

อิริยาบถปิดบังทุกข์

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแสดงไว้ว่า

ทุกขลกขณฺโณ อภินฺนสมฺปฏฺฐิปปิพนฺสส อมนสิการา อิริยาปเถหิ
ปฏฺฐิจฺจนฺนตฺตานา น อุปฺปจฺจติ. อภินฺนสมฺปฏฺฐิปปิพนฺ มนสิคตฺวา อิริยาปเถ
อุคฺคมาภฺยเต ทุกขลกขณฺโณ ยถาวสฺสสโต อุปฺปจฺจติ.^{๖๐}

“ทุกขลักษณะย่อมไม่ปรากฏเพราะถูกอิริยาบถปิดบัง เนื่องจาก
มิได้ใส่ใจกำหนดรู้การบีบคั้นอยู่เสมอ(ของรูปนาม) แต่เมื่ออิริยาบถถูก
เพิกถอนได้ ทุกขลักษณะย่อมปรากฏตามสภาวะที่เป็นจริง เพราะใส่ใจ
กำหนดรู้การบีบคั้นอยู่เสมอ”

ทุกขลักษณะเป็นสภาวะที่บีบคั้นรูปนามอยู่ตลอดเวลา จะเห็น
ได้จากการที่เราต้องขยับตัวเปลี่ยนจากอิริยาบถหนึ่งไปเป็นอิริยาบถอื่น
อยู่เรื่อยๆ เนื่องจากรู้สึกเมื่อยล้ากับอิริยาบถเดิม คนทั่วไปถูกความ
ทุกข์กายมีการปวดเมื่อยชาตามร่างกาย เป็นต้น บีบคั้นอยู่เสมอโดยไม่มีสติ
ใส่ใจรับรู้ว่าร่างกายของตนกำลังถูกบีบคั้น เพราะเขาจะเปลี่ยนอิริยาบถ
ตามที่ตนต้องการเพื่อหลีกเลี่ยงจากความทุกข์กายนั้น จากการคู้เป็นการ
เหยียด จากการเหยียดเป็นการคู้ จากการนั่งเป็นการยืน ฯลฯ ด้วย
ความเคยชินเมื่อรู้สึกเมื่อยล้าหรือเจ็บปวดเพียงเล็กน้อย ด้วยเหตุนี้ การ
เปลี่ยนแปลงอิริยาบถอยู่ตลอดเวลาจึงเป็นการปิดบังทุกขลักษณะมิให้
ปรากฏชัดเจน

ด้วยเหตุที่คนทั่วไปมักไม่ได้ใส่ใจความรู้สึกทนได้ยากที่ถูกรบกวน
อยู่เสมอ จึงเปลี่ยนอิริยาบถตามความเคยชิน ทำให้อิริยาบถปิดบังทุกข์ไว้
ผู้ปฏิบัติที่นั่งกำหนดสภาวะพองยุบเป็นต้นว่า “พองหนอ” “ยุบหนอ”
“นั่งหนอ” “ถูกหนอ” มักกำหนดรู้สภาวะปวด หรือเมื่อยชาเมื่อมีสภาวะ
นั้นๆ เกิดขึ้นตามร่างกาย ในบางครั้งที่ต้องการจะขยับตัวเปลี่ยนอิริยาบถ
จึงกำหนดว่า “อยากเปลี่ยนหนอๆ” แล้วกำหนดรู้สภาวะที่ทนได้ยากนั้น
ก็จึงกำหนดว่า “ปวดหนอ ะ” “ชาหนอ ะ” หรือมีละนั้นก็อาจอดทนนั่ง
กำหนดทุกขเวทนาโดยรับรู้อารมณ์หลักว่า “พองหนอ” “ยุบหนอ” โดย
ไม่ได้เปลี่ยนอิริยาบถในทันที เมื่ออดทนกำหนดทุกขเวทนาเช่นนี้ บาง
ครั้งมันก็หายไปเอง แต่ถ้ารู้สึกเจ็บปวดจนทนไม่ได้ ก็ควรเริ่มกำหนดจิต
ที่ต้องการจะเปลี่ยนอิริยาบถก่อน จากนั้นจึงกำหนดอากัปภิกิริยาที่จะ
เปลี่ยนอิริยาบถ

ผู้ที่รู้สึกถึงทุกขเวทนาที่เกิดกับร่างกายนี้ย่อมเข้าใจว่า แต่เดิมตน
ไม่เคยรู้ว่ามิทุกขเวทนาเช่นนี้ แต่เมื่อกำหนดอย่างต่อเนื่องจึงเข้าใจว่า รูป
นามคือร่างกายเป็นกองทุกข์ที่ทนได้ยาก นี่คือการเข้าใจทุกขลักษณะ
ด้วยการกำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันขณะ ผู้ที่กำหนดรู้อย่างต่อเนื่องแล้ว
รู้เห็นความเกิดดับตันทีของรูปนาม ย่อมจะเห็นประจักษ์ทุกขลักษณะที่
ถูกรบกวนด้วยความเกิดดับ ความเข้าใจเช่นนี้เป็นทุกขานุปัสสนาที่รู้เห็น
ว่ารูปนามเป็นทุกข์ที่น่ากลัวอย่างแท้จริง

ขนบัญญัติปิดบังอนัตตา

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแสดงไว้ว่า

อนตตลกฺขณํ นานาธาตุวินิพฺโกลคสฺส อมนสิการา ขนเนน
ปฏิจจนฺตตา น อุปฺปจฺจติ. นานาธาตุโย วินิพฺยุชิตฺวา ขนวินิพฺโกลเค
กเต อนตตลกฺขณํ ยาถาวสสรสโต อุปฺปจฺจติ.^{๖๑}

“อนัตตลักษณะย่อมไม่ปรากฏเพราะถูกขนบัญญัติ (บัญญัติ
อาศัยกลุ่มก้อน) ปิดบังไว้ เนื่องจากมิได้ใส่ใจกำหนดรู้การแยกธาตุต่างๆ
(รูปธาตุและนามธาตุ) แต่เมื่อบุคคลแยกธาตุต่างๆ ออกจากกัน โดยแยก
ขนบัญญัติที่เข้าใจผิดว่าเป็นกลุ่มก้อนตัวตนแล้ว อนัตตลักษณะย่อม
ปรากฏตามสภาวะที่แท้จริง”

อนัตตลักษณะ คือ อาการที่ไม่เป็นไปตามต้องการ ดังคัมภีร์
วิสุทธิมรรคกล่าวว่า

อวสวตฺตนาภาโร อนตตลกฺขณํ.^{๖๒}

“อาการที่ไม่เป็นไปตามต้องการ ชื่อว่า อนัตตลักษณะ”

คนทั่วไปที่ไม่ได้กำหนดรู้รูปนามชั้น ๕ มักเข้าใจว่า ตนเป็น
ผู้กระทำการต่างๆ เช่น เห็น ได้ยิน กระทบ เหยียด คู้ เดินไปที่โน่นที่นี้
พูดจา หรือนึกคิดเรื่องราวต่างๆเอง จึงทำให้มีความเห็นผิดยึดมั่นในอัตตา
ตัวตน ทว่าผู้ปฏิบัติที่มีสมาธิและปัญญาถึงพร้อมดีแล้วจากการกำหนดรู้
รูปนามซึ่งปรากฏในปัจจุบันขณะที่เห็น ได้ยิน ฯลฯ ย่อมเห็นประจักษ์

สัณนิบาตสูตร

ถึงสภาวะทั้งหลายว่ามีเพียงรูปและนามเท่านั้น ตามนัยว่า รูปคือตา รูปคือรูปารมณฺ์ และนามคือจิตที่เห็น หรือ รูปคือหู รูปคือสัททารมณฺ์ และนามคือจิตที่ได้ยิน เป็นต้น และย่อมประจักษ์ว่า รูปนามเหล่านี้เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย เพราะมีตาและรูปารมณฺ์จึงมีการเห็น แม้ไม่อยากจะเห็น แต่ถ้าเราลืมตาและมีรูปารมณฺ์ปรากฏอยู่ข้างหน้า ก็จะต้องเห็นแน่นอน เพราะมีหูและเสียง จึงมีการได้ยิน ถึงเราไม่อยากจะได้ยินแต่ถ้ามีเสียงดังขึ้นมา ก็จะต้องได้ยินแน่นอน เพราะมีร่างกายกับสิ่งที่กระทบสัมผัส จึงมีการกระทบสัมผัส แม้เราจะไม่อยากรับรู้การกระทบสัมผัสแต่ถ้ามีสิ่งที่มากระทบสัมผัส ก็จะต้องรู้สภาวะกระทบสัมผัสนั้นแน่นอน เราไม่อาจคาดหวังว่าขอให้ไม่ต้องพบเจอกับอารมณ์ที่ไม่ดี รวมทั้งไม่อาจคาดหวังว่าขออารมณ์ที่ดีจงดำรงอยู่กับเรานานๆ เพราะผู้ที่เจริญสติกำหนดรู้ดังกล่าวย่อมจะเข้าใจว่า สภาวะธรรมรูปนามเป็นอนัตตาที่ไม่อาจบังคับให้อยู่ในอำนาจตามที่เรต้องการได้

ผู้ที่เจริญสติกำหนดรู้เช่นนี้นับว่าสามารถจำแนกธาตุต่างๆ คือ รูปธาตุกับนามธาตุออกจากกันในขณะที่เห็น ฯลฯ ได้ ตรงกันข้ามกับคนที่ทั่วไปที่ไม่ได้กำหนดรู้รูปนามชั้น ๕ ที่เข้าใจผิดว่าสภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ เป็นกลุ่มก้อนตัวตนที่คงอยู่ตลอดไป เพราะถูกมณฺ์บัญญัติปิดบังอยู่

สัลวันตสูตร

ชนบัญญัตินี้แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. สันตติขนะ	กลุ่มก่อนคือความต่อเนื่อง
๒. สมุหขนะ	กลุ่มก่อนคือหมู่
๓. กิจจขนะ	กลุ่มก่อนคือหน้าที่
๔. อารัมมณขนะ	กลุ่มก่อนคืออารมณ์

๑. สันตติขนะ กลุ่มก่อนคือความต่อเนื่อง

สันตติขนะคือความปรากฏอย่างต่อเนื่องจนเหมือนเป็นสิ่งเดียวกัน กล่าวคือ เข้าใจผิดว่าสภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ ที่เกิดขึ้นก่อนๆ กับสภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ ที่เกิดภายหลัง เป็นอย่างเดียวกันเนื่องจากความต่อเนื่องนั้น

แท้จริงแล้วการเห็นกับการได้ยินย่อมเกิดขึ้นต่างขณะกัน เช่น เกิดสภาวะเห็นแล้วจึงเกิดสภาวะได้ยิน หรือสภาวะเห็นที่เกิดก่อนเป็นคนละขณะกับสภาวะเห็นที่เกิดภายหลัง ผู้ที่ไม่ได้กำหนดรู้ในปัจจุบันขณะที่รูปรูปนามเกิดขึ้น ย่อมยึดมั่นว่า สภาวะเห็นเป็นของเรา สภาวะคิดเป็นของเรา สภาวะได้ยินเป็นของเรา เราเห็นสิ่งหนึ่งๆ เป็นเวลานาน ฯลฯ เนื่องด้วยสันตติขนะที่ปรากฏอยู่เช่นนี้ จึงทำให้บุคคลไม่อาจเห็นรูปนามว่าไม่เที่ยง แต่เข้าใจผิดว่าเที่ยง และไม่รู้เห็นว่าไม่ใช่ตัวตน แต่เข้าใจผิดว่าเป็นตัวตน เป็นเราที่ดำรงอยู่เสมอไม่เปลี่ยนแปลงเลยจากเดิม ส่วนผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้รูปนามในขณะเห็น ได้ยิน กระทบ นึกคิด ย่อมจะเห็นประจักษ์ว่า อารมณ์ที่ถูกรู้และจิตที่รู้อารมณ์ดับไปอย่างรวดเร็ว ทำให้

ไม่สำคัญผิดว่า สภาวะเห็น ได้ยิน กระทบ รู้ เป็นสภาวะเที่ยง หรือเป็นตัวตน ที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงจากเดิม แต่มีความเข้าใจอย่างถูกต้องว่า รูปนามทุก อย่างไม่เที่ยง ไม่ใช่อัตตาตัวตน ทั้งนี้จึงนับว่าเกิดอนิจจานุสสนาและ อนัตตานุสสนาอย่างแท้จริง เพราะสามารถกำหนดรู้รูปนามจนกระทั่ง ทำลายสันตติขณะได้

๒. สมุหมนะ กลุ่มก้อนคือหมู่

คำว่า หมู่ ในที่นี้ คือกลุ่มรูปนาม ได้แก่ สภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ รวมถึงรูปทั้งภายในและรูปภายนอก เช่น ตา สี การเห็น หู เสียง การ ได้ยิน การกระทบทางตาหรือหู ความรู้สึกในขณะที่เห็นหรือได้ยิน ฯลฯ ซึ่งคนทั่วไปคิดว่ากลุ่มรูปนามทั้งหมดนี้รวมเป็นสิ่งเดียวกันหรือเป็นบุคคล คนเดียวกัน จัดว่าสมุหมนบัญญัติปิดบังให้เข้าใจผิดว่าเป็นตัวตน ผู้ที่ไม่ได้ เจริญวิปัสสนาจึงเข้าใจผิดว่า ตัวเราเห็น ได้ยิน หรือเคลื่อนไหวร่างกายได้ ตามต้องการ

ผู้ที่เจริญวิปัสสนากำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันขณะที่กำหนดแยก รูปนามได้ว่า ในขณะที่เห็นมือเท้าของตน รูปคือตา เป็นคนละส่วนกับรูป ที่ถูกเห็น จิตที่เห็นก็เป็นคนละส่วนกับรูปดังกล่าว อีกทั้งยังเข้าใจว่า เวทนา ที่รู้สึกชอบใจหรือไม่ชอบใจก็เป็นคนละส่วนกับการเห็น แต่คนทั่วไป ไม่ได้เห็นประจักษ์เช่นนี้เพราะเข้าใจผิดไปว่า ตากับร่างกายทั้งหมดเป็น เรา มือเท้าเป็นต้นที่ถูกเห็น สภาวะเห็น สภาวะกระทบจากการเห็น และ ความรู้สึกชอบใจในขณะที่เห็น ก็เป็นเราเช่นกัน แม้ในขณะที่ได้ยิน ฯลฯ ก็

ยึดมั่นว่าเป็นตัวตน ตัวเรา ตามนัยที่กล่าวมานี้ นั่นคือ สมุหชนบัญญัติ
ปิดบังอนัตตาไว้ จึงทำให้บุคคลทั่วไปเข้าใจผิด ยึดมั่นหมู่รูปนามอันเป็น
สภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ ว่าเป็นตัวตนนั่นเอง

เมื่อผู้ที่เจริญสติรู้เท่าทันในทุกขณะที่เห็น ได้ยิน กระพบ นึกคิด
จนได้บรรลุถึงอุทยัพพญาณและกัมมญาณเป็นต้นแล้ว จะสามารถแยก
สภาวะธรรมออกจากกันว่า ตาเป็นอย่างหนึ่ง รูปที่เห็นเป็นอีกอย่างหนึ่ง
สภาวะเห็นเป็นอีกอย่างหนึ่ง ฯลฯ รูปนามที่ปรากฏในขณะที่เห็นก็จักหมด
สิ้นไปทันที แม้กระทั่งจิตที่กำหนดรู้ก็หมดสิ้นไปเช่นกัน นับว่าผู้นั้นได้ทำลาย
สมุหชนบัญญัติที่ทำให้ยึดมั่นว่าเป็นตัวตนได้ และเมื่อทำลายบัญญัตินี้ได้
ก็ย่อมจะเข้าใจว่ามีเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยเท่านั้น ไม่มี
อัตตา ตัวตน เรา ของเรา นี้จัดว่าได้เกิดอนัตตานุปัสสนาอย่างแท้จริง

๓. กิจจขณะ กลุ่มก้อนคือหน้าที่

แต่ละสภาวะธรรมย่อมมีหน้าที่แตกต่างกัน เช่น จักขุวิญญาณ
มีหน้าที่เห็น โสทวิญาณมีหน้าที่ได้ยิน ผู้ที่ไม่ได้ใส่ใจกำหนดรู้ในขณะที่
เห็น ฯลฯ ย่อมเข้าใจผิดด้วยกิจจขณะบัญญัติว่า เราเป็นผู้กระทำสภาวะ
เห็นหรือได้ยิน แท้จริงแล้วสภาวะเห็นเกิดจาก ตาคือจักขุประสาทรูปที่ช่วย
ให้เห็น สัตว์รูปที่ทำหน้าที่ถูกเห็น และจักขุวิญญาณที่ทำหน้าที่รู้สภาวะ
เห็นนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ต่างก็ทำหน้าที่ของตนๆ รูปที่เป็นรูปารมณ
มีหน้าที่ถูกเห็น รูปที่เป็นโณฏฐัพพารมณมีหน้าที่ถูกกระทบสัมผัส รูปที่
เป็นวาโยธาตุมีหน้าที่เคลื่อนไหว แต่สัตว์โลกกลับสำคัญผิดว่า ตา ส

สภาวะเห็น กระทบ เคลื่อนไหว ทั้งหมดนี้เป็นตัวเรา ของเรา เนื่องจากหน้าที่ของแต่ละสภาวะธรรมเหล่านี้ปรากฏเหมือนเป็นกลุ่มก้อนตัวตน จึงเรียกว่ากิจจขณะ กลุ่มก้อนคือหน้าที่ ดังนั้น อนัตตลักษณะย่อมไม่ปรากฏแก่บุคคลที่เข้าใจว่ากลุ่มก้อนคือหน้าที่นั้นเป็นตัวตนอย่างแน่นอน

ผู้ที่เพียรฝึกปฏิบัติจนสมาธิและปัญญาเจริญแล้ว ย่อมเข้าใจความต่างกันในขณะเห็นส่วนต่างๆในร่างกายของตนว่า ตาที่เห็นเป็นอย่างหนึ่ง สีคืออวัยวะที่ถูกเห็นเป็นอย่างหนึ่ง จิตที่เห็นก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง สภาวะกระทบเป็นคนละส่วนกับจิตที่รับรู้ การเหยียด คู้ ก็เป็นเพียงสภาวะเคลื่อนไหวของธาตุลม เขาย่อมเข้าใจว่ารูปนามเหล่านี้เป็นคนละส่วนกัน และมีหน้าที่ต่างกัน เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทันที ทำให้ไม่เห็นรูปนามที่แตกต่างกันโดยหน้าที่ว่าเป็นกลุ่มก้อนตัวตนเพราะกิจจขณะ-บัญญัติเหล่านั้น ทั้งยังเกิดปัญญารู้เห็นอนัตตลักษณะทำให้ประจักษ์ได้ว่า รูปนามเหล่านี้ไม่ใช่อัตตาตัวตน เป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย และมีสภาวะเกิดดับในปัจจุบันขณะเท่านั้น

๔. อารัมมณขณะ กลุ่มก้อนคืออารมณ์

ผู้ที่ไม่ได้เจริญสติย่อมเข้าใจผิดในอัตตาตัวตน เพราะไม่อาจแยกแยะนามธรรมคือจิตว่ามีการรับรู้อารมณ์ที่ต่างกัน เช่น สภาวะเห็นรับเอาสีเป็นอารมณ์ (จักขุวิญญาณรู้รูปารมณ) สภาวะได้ยินรับเอาเสียงเป็นอารมณ์ (โสตวิญญาณรู้สัทธารมณ) สภาวะรู้กลิ่นรับเอากลิ่นเป็นอารมณ์ (ฆานวิญญาณรู้คันธารมณ) สภาวะรู้รสรับเอารสเป็นอารมณ์

(ชีวหาวิญญูณฐัรสารมณ) สภาวะกระทบสัมผัสรับเอาโณฐัพพารมณ เป็นอารมณ (กายวิญญูณฐัโณฐัพพารมณ) สภาวะคิดทางใจรับเอา อารมณต่างๆ มากมายเป็นอารมณ (มนโณวิญญูณฐัธัมมารมณ) คนทั่วไป จึงเข้าใจผิดว่า ตนเป็นผู้รับรู้อารมณจากสภาวะเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระทบสัมผัส หรือนึกคิด เหล่านั้น นี่คือลักษณะที่กลุ่มกอนคืออารมณ เกิดขึ้นปิดบังอนัตตา ส่งผลใหม่มีความยึดมั่นในอนัตตาตัวตน

ผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้ว่า “เห็นหนอ” “ได้ยินหนอ” ในทุกขณะ ที่เห็น ได้ยิน ฯลฯ จนสมาธิและปัญญาเจริญขึ้น ย่อมจะรู้เห็นความต่างกัน ของจิตที่รู้อารมณว่า สภาวะเห็นเป็นอยางหนึ่ง สภาวะได้ยินก็เป้นอีก อยางหนึ่ง แม่สภาวะเห็นจะรับอารมณอยางเดียวกัน แต่มี่มีความต่างกัน ของสภาวะเห็นที่เกิดขึ้นกอน กับสภาวะเห็นที่เกิดขึ้นภายหลัง อีกทั้งยัง เห็นประจักษ์ความดับไปของสภาวะเห็นได้ทันที จึงไม่เข้าใจผิดสภาวะ เห็นว่าเราเห็นซึ่งเป็นอนัตตาตัวตน แต่เข้าใจว่าเป็นเพียงสภาวะธรรมที่รับ อารมณต่างๆเท่านั้น นี่คือลักษณะของการทำลายอารัมมณชนบัญญัติ กลุ่มกอนคืออารมณ จากนั้นจึงจะเห็นประจักษ์ปัญญาที่รู้เห็นอนัตตา

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาภูิกามีอธิบายถึงการเกิดของกลุ่มกอน สำหรับบุคคลทั่วไปดังกล่าวข้างต้น และการทำลายกลุ่มกอนจนเห็น ประจักษ์อนัตตลักษณะสำหรับผู้ทีเจริญวิปัสสนา ดังต่อไปนี้

“คำว่า ฆนวินิพโยเค กเต (กระทำการจำแนกกลุ่มกอน) กล่าวคือ เมื่อกลุ่มกอนคือความต่อเนื่อง หมู่ หน้าที่ และอารมณ ถูกจำแนก แยกแยะได้ อธิบายว่า

สิลวันตสูตร

การเกิดขึ้นของความเป็นกลุ่มก้อนที่ผู้ไม่ได้กำหนดรู้รูปรูปนามขั้น ๕ อย่างเชี่ยวชาญถือเอาเพราะการยึดมั่นรูปธรรมและนามธรรมด้วยความเป็นอย่างเดียวกันในกระแสนั้นซึ่งเกิดต่อเนื่องกัน (สันตติ)

กลุ่มก้อนที่บุคคลผู้มีได้กำหนดรู้นั้นถือเอาด้วยความเป็นอย่างเดียวกันในหมู่ของสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นอุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน (สมุหะ)

กลุ่มก้อนที่บุคคลผู้มีได้กำหนดรู้นั้นถือเอาด้วยความเป็นอย่างเดียวกันของแต่ละสภาวะธรรมที่ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ต่างกัน (กิจจะ)

กลุ่มก้อนคืออารมณ์ที่บุคคลผู้ไม่ได้กำหนดรู้นั้นถือเอาด้วยความเป็นอย่างเดียวกันในการรับรู้ของแต่ละสภาวะธรรมที่มีอารมณ์แตกต่างกัน (อาร์มมณะ) ดังนั้น กลุ่มก้อนทั้งหลายที่ถูกรู้เห็นและแยกแยะธาตุต่างๆ [คือ รูปธาตุและนามธาตุ ได้แก่ ตา สี และสภาวะเห็น เป็นต้น] ย่อมถึงความพินาศไปด้วยปัญญาจากการกำหนดรู้สังขารธรรมเหล่านั้น ดังเช่นฟองน้ำที่ถูกบีบจากนั้นอนัตตลักษณะย่อมปรากฏชัดเจนว่า ธรรมเหล่านี้เป็นเพียงสภาวะธรรมที่ว่างเปล่าและดำเนินไปตามเหตุปัจจัย”๖๓

อนัตตาแท้กับอนัตตาเทียม

บางท่านเชื่อว่า ปัญญารู้เห็นอนัตตาสามารถเกิดขึ้นได้จากการรู้เห็นรูปกายหายไปโดยการพิจารณาว่าประกอบขึ้นจากรูปกลาปเล็กละเอียด หรือโดยการเจริญภาวนาอย่างใดอย่างหนึ่ง การที่รูปกายหายไปดังกล่าวนี้อย่างไรก็ยังไม่เป็นปัญญารู้เห็นอนัตตาอย่างแท้จริง เพราะแม้รูปกายจะหายไปแต่ก็ยังมียึดที่นึกคิดอยู่ และบุคคลก็ยังยึดมั่นจิตที่ตนนึกคิดว่าเป็นอัตตาตัวตน เช่นเดียวกันกับพวกพรหมปุณฺณในอรูปภูมิที่แม้จะไม่มีรูปกาย แต่ก็ยังมีความยึดมั่นจิตว่าเป็นอัตตาตัวตน

ผู้ที่ใส่ใจกำหนดรู้รูปร่างนามทุกอย่างในปัจจุบันขณะย่อมเห็นประจักษ์ว่า สภาวะของรูปร่างนามเหล่านั้นมีความเกิดดับเป็นธรรมดา มิได้เป็นไปตามที่เราต้องการ จึงมีลักษณะบังคับบัญชาไม่ได้ ความเข้าใจเช่นนี้จัดว่าเป็นปัญญารู้เห็นอนัตตาอย่างแท้จริง ในคัมภีร์สัมโมหวิโนทนี^{๒๔} มีกล่าวไว้ว่า นักบวชนอกศาสนาย่อมไม่สามารถจะแสดงเรื่องอนัตตาได้ แม้ในสมัยก่อนพุทธกาล ครั้งที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤษีสรณังคะที่เป็นผู้มีปัญญามาก ก็ได้แสดงความไม่เที่ยงและความเป็นทุกข์เท่านั้น แต่ไม่อาจแสดงเรื่องอนัตตา นอกจากนั้น สภาวะของอนัตตาเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยาก พระพุทธองค์ทรงแสดงลักษณะที่ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ก่อนแล้ว จึงทรงแสดงลักษณะของอนัตตาเป็นลำดับสุดท้าย **พระองค์จักไม่ทรงแสดงให้เห็นเข้าใจด้วยอนัตตาอย่างเดียว**

ในคัมภีร์มูลฎีกามีอธิบายเพิ่มเติมว่า “การแสดงอนิจจลักษณะ และทุกขลักษณะเพื่อที่จะให้เข้าใจสภาวะของอนัตตา มิได้แต่ในสมัย พุทธกาลเท่านั้น ส่วนก่อนพุทธกาลไม่อาจแสดงลักษณะของอนัตตา ได้”^{๖๕} แท้จริงแล้วลักษณะไม่เที่ยงซึ่งกล่าวไว้ในลัทธิอื่นนอกศาสนาพุทธ เป็นความเข้าใจความไม่เที่ยงในลักษณะของสมมุติบัญญัติที่เรียกว่า หม้อแตก หรือคนตาย แม้ลักษณะของทุกข์จากการถูกหนามแทงหรือเดินสะดุดตอ เหล่านี้ ก็เป็นความเข้าใจทุกข์ในลักษณะของสมมุติบัญญัติเช่นกัน ความเข้าใจว่าเป็นทุกข์เพราะความเจ็บปวด มิใช่เป็นการรู้สึกสภาวะ ที่แท้จริงของเวทนาที่ทนได้ยาก เพราะยังมีความรู้สึกที่มีตัวตนว่าเรา เจ็บ ดังนั้น แม้ความเข้าใจทุกข์ดังกล่าวนี้ ก็เป็นทุกข์ที่รู้สมมุติบัญญัติเป็น อารมณ์ เหล่านี้จึงกล่าวได้ว่าเป็นความไม่เที่ยงและเป็นทุกข์เทียม เพราะ รู้เห็นความไม่เที่ยงและความเป็นทุกข์ของสมมุติบัญญัติ ทำให้ไม่อาจรู้เห็น ลักษณะของอนัตตา เนื่องจากปัญญาที่รู้เห็นอนัตตาย่อมไม่เกิดขึ้นด้วย ความเข้าใจความไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ในลักษณะของสมมุติบัญญัติได้

การกำหนดรู้รูปรูปนามในปัจจุบันขณะจนเห็นประจักษ์ความเกิดดับ ของรูปนามเหล่านั้น ชื่อว่ารู้เห็นความไม่เที่ยงที่เป็นปรมาตถ์ และต่อมาก สามารถเข้าใจว่า การที่รูปรูปนามถูกบีบคั้นอยู่เสมอด้วยความเกิดดับเป็น สิ่งที่น่ากลัว จัดว่าได้รู้เห็นทุกข์ที่เป็นปรมาตถ์ เมื่อบุคคลนี้รู้เห็นความ ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ในลักษณะของปรมาตถ์เช่นนี้ ย่อมจะเข้าใจว่า รูปนาม มีสภาวะเกิดดับตามธรรมชาติ ไม่ได้เป็นไปตามต้องการ ไม่มีใครบังคับ บัญชาให้เที่ยงและเป็นสุขได้ เป็นการเกิดอนัตตานุปัสสนามีปัญญารู้เห็น ลักษณะของอนัตตาที่แท้จริง ซึ่งสามารถทำให้บรรลุลุริยมรรคได้

โดยปกติผู้ปฏิบัติที่รู้เห็นความไม่เที่ยงแล้ว ต่อมาย่อมจะรู้เห็นความเป็นทุกข์ที่ถูกบีบคั้น แล้วจึงจะรู้เห็นลักษณะของอนัตตาได้ดังกล่าวตามที่มีปรากฏในอังคุตตรนิกาย นวกนิบาตว่า

อนิจจสณฺณโน ภิกฺขเว อนตฺตสณฺณวา สณฺณจาทิ.^{๖๖}

“ภิกษุทั้งหลาย การรู้เห็นอนัตตาย่อมดำรงอยู่แก่บุคคลผู้รู้เห็นความไม่เที่ยง”

และในคัมภีร์อรรถกถามีการอธิบายเรื่องนี้ว่า

อนิจฺจลกฺขณํ ทิฏฺฐเ จ อนตฺตลกฺขณํ ทิฏฺฐเมว โหติ.

เอเตสุ หิ ตีสุ ลกฺขณेषु เอกสฺมี ทิฏฺฐเ อิตฺรทฺยํ ทิฏฺฐเมว โหติ.^{๖๗}

“เมื่อบุคคลรู้เห็นอนิจจลักษณะก็ย่อมรู้เห็นอนัตตลักษณะได้แท้จริงแล้ว เมื่อบุคคลรู้เห็นลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาลักษณะ ๓ อย่างนี้ ก็เป็นอันรู้เห็นลักษณะทั้ง ๒ อย่างอื่นจากนั้นได้นั่นเอง”

อธิบายข้อความนี้ได้ว่า เมื่อบุคคลรู้เห็นลักษณะที่แท้จริงอย่างใดอย่างหนึ่งของไตรลักษณ์ ก็สามารถรู้เห็นลักษณะทั้งสองที่เหลือได้ เช่น ถ้ารู้เห็นอนิจจลักษณะ ก็สามารถรู้เห็นทุกขลักษณะและอนัตตลักษณะได้ ในทำนองเดียวกัน ถ้ารู้เห็นทุกขลักษณะ ก็สามารถรู้เห็นอนิจจลักษณะและอนัตตลักษณะได้ หรือถ้ารู้เห็นอนัตตลักษณะ ก็สามารถรู้เห็นอนิจจลักษณะและทุกขลักษณะได้

สัณนิทสูตร

เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดสติรู้รูปรูปนามในปัจจุบันขณะจนสมาธิและปัญญาเจริญแล้ว ย่อมเห็นประจักษ์รูปรูปนามที่เกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างรวดเร็วในทุกขณะว่าไม่เที่ยง ต่อมาย่อมเห็นประจักษ์รูปรูปนามที่เกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างดังกล่าวว่าเป็นทุกข์ที่น่ากลัว อีกทั้งเห็นประจักษ์รูปรูปนามโดยความไม่ใช่ตัวตนว่าเกิดดับตามเหตุปัจจัย ไม่เป็นไปตามต้องการ ไม่มีใครบังคับบัญชาได้ ด้วยเหตุนี้ พระสารีบุตรจึงกล่าวสอนผู้ปฏิบัติให้ใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๓ ประการ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตา ด้วยคำว่า อนิจฺจโต ทุกฺขโต อนตฺตโต (ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน) เมื่อบุคคลได้รู้เห็นไตรลักษณ์แล้ว ลักษณะอื่น ๘ ประการที่กล่าวว่า โรคฺโต คณฺหโต สลฺลโต อหฺมโต อาพารโต ปรโต บลฺกโต สุณฺนโต (เป็นดังโรคเรื้อรัง เป็นดังผีแตก เป็นดังหนาม เป็นบาป เป็นโรคไข้ เป็นเหมือนคนแปลกหน้า เสื่อมสลาย ว่างเปล่า) ย่อมมาปรากฏแก่ผู้ปฏิบัติตามกำลังแห่งการมีของตน ดังนั้น พระพุทธองค์จึงได้ตรัสย้ำเรื่องไตรลักษณ์นี้ไว้ในพระสูตรจำนวนมากที่เนื่องด้วยการเจริญวิปัสสนา

อานิสงส์ของการใส่ใจกำหนดรู้

พระสารีบุตรกล่าวถึงอานิสงส์ของการใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ในปัจจุบันขณะตามลักษณะ ๑๑ ประการ ดังนี้

จํานํ โข ปเนตํ อาวุโส วิชฺชติ, ยํ สีลวา ภิกฺขุ อิมะ ปญฺจุปาทานกฺขนฺธะ อนิจฺจโต ฯ เปฯ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกโรนฺโต โสตาปตฺติผลํ สจฺจิกเรยฺยาติ.

สืลวันตสูตร

“ผู้มีอายุ เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้มีศีลใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้นธ ๕ ประการเหล่านี้โดยแยกคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน อาจทำให้แจ้ง โสดาปัตติผล”

พระสารีบุตรกล่าวถึงอานิสงส์ของการใส่ใจกำหนดรู้ ว่า ผู้ที่เจริญสติกำหนดรู้อุปาทานชั้นธ ๕ ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ย่อมจะรู้แจ้งโสดาปัตติผล ได้บรรลุธรรมเป็น พระโสดาบัน ด้วยเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติที่ประสงค์จะบรรลุธรรม เป็นพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาพึงใส่ใจกำหนดรู้ อุปาทานชั้นธ ๕ ที่เกิดในกระแสนามของตนให้เห็น ประจักษ์ไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง

ด้วยกุศลเจตนาที่เกิดจากการฟังสืลวันตสูตรในครั้งนี้ ขอให้ สาธุชนผู้ฟังธรรมทั้งหลายรู้เห็นลักษณะไม่เที่ยง เป็นต้นด้วยการกำหนดรู้ รูปนาม เพื่อไม่ให้เกิดความยึดมั่นในอุปาทานชั้นธมีการเห็นและได้ยิน เป็นต้น และบรรลุถึงพระนิพพานอันดับทุกขทั้งปวงได้ด้วยมรรคญาณ ตามลำดับวิปัสสนาญาณโดยพลันเทอญ

สืลวันตสูตร

บทที่ ๔

ธรรมเทศนา ณ วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

ในการแสดงสืลวันตสูตรครั้งก่อนๆ อาตมาได้อธิบายถึงวิธีใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ที่บุคคลยึดมั่นว่าเป็นอัตตาตัวตน โดยลักษณะ ๑๑ ประการ จนถึงการรู้แจ้งโสดาปัตติผลไปแล้ว บัดนี้ จะกล่าวถึงวิธีการใส่ใจกำหนดรู้ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ในอังกุตรนิกาย นวกนิบาต ฌานสูตร ซึ่งสอดคล้องกับสืลวันตสูตร ดังนี้

อิธ ภิกขเว ภิกขุ วิวิจเจว กาเมหิ วิวิจจ อกุสเลหิ ฌมเมหิ สวิตกัม สวิจาร์ วิเวกขัม ปีติ สุขัม ปรมัม ฌานัม อุปสมปชช วิหริตี. โส ยเทว ตตถ โหติ รูปคตัม เวทนาคตัม สญญาคตัม สงขารคตัม วิญญานคตัม, เต ฌมเม อนิจจโต ทุกขโต โรคโต คณขโต สลลโต อมโต อาพาธโต ปรโต บัโลกโต สญญโต อนตตโต สมนุสสสติ. โส เตหิ ฌมเมหิ จิตตัม ปฏิวาเปติ. โส เตหิ ฌมเมหิ จิตตัม ปฏิวาเปตวา อมตยา ธาตุยา จิตตัม อุปสัหริตี, “เอตัม สนตัม เอตัม ปณีตัม, ยทิตัม สพพสงขารสมโธ สพพูปธิปฏินิสสัคโค ตณ्हกขโย วิราโค นิโรโธ นิพพานนติ. โส ตตถ ธิโต อาสวานัม ขยัม ปาปุณนติ.”^{๖๘}

ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามและอกุศลธรรมแล้ว เข้าถึงปฐมฌานประกอบด้วยวิตกและวิจารอยู่ มีปีติและสุขอันเกิดจากความสังัด เหยื่อย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร

สีลวันตสูตร

และวิญญาน ที่มีในปฐมฌานนั้นว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรคเรื้อรัง เป็นดังฝีแตก เป็นดังหนาม เป็นบาป เป็นโรคไข้ เป็นเหมือนคนแปลกหน้า เสื่อมสลาย ว่างเปล่า และไม่ใช่อัตตณ เธอยังจิตให้หลีกออกจากธรรม เหล่านั้น (ยังอุปกิเลสมีฉันทราคะ เป็นต้นที่เนื่องด้วยขันธเหล่านั้นให้ หดลั่นไป คือปราศจากความผูกพันในขันธเหล่านั้น) จากนั้นจึงน้อมจิต สู่สมถะธาตุว่าเป็นสภาวะสงบ ระงับสังขารทั้งปวง สละขันธทั้งหมด หดลั่นตณหา คลายกำหนด ดับทุกข์ นิพพานนี้สงบประณีต เธอดำรง อยู่ในวิปัสสนานั้นแล้ว ย่อมบรรลอรหัตตผลสิ้นอาสวะ”

ใจความของฉานสูตรนี้ คือ ในเวลาที่ฌานจิตสิ้นสุดลงหลังจากปฐมฌานแล้ว ภิกษุพึงกำหนดรู้ขันธ ๕ คือ รูปอันเป็นที่ตั้งของฌานจิต (หทยวัตถุ) และรูปพิเศษที่เกิดจากฌานจิต (จิตตขรูรูป เป็นต้น) รวมทั้ง เวทนา สัญญา และสังขาร ที่ประกอบร่วมกับจิตโดยลักษณะ ๑๑ ประการ คือความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ... ว่างเปล่าและไม่ใช่อัตตณ

จะเห็นได้ว่า ลักษณะ ๑๑ ประการที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในฉานสูตรนี้ สอดคล้องกับลักษณะการใส่ใจกำหนดรู้ที่พระสารีบุตรได้อธิบายไว้ในสีลวันตสูตร กล่าวคือ เมื่อฌานจิตสิ้นสุดลงหลังจากปฐมฌานแล้ว ฌานลาภบุคคลพึงใช้กามาวจรกุศลวิปัสสนาจิตกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ที่เกิดในขณะเข้าฌานโดยลักษณะ ๑๑ ประการนั้น ส่วนผู้ที่ยังไม่ได้บรรลุมาน พึงใช้กามาวจรกุศลจิต เช่น จิตที่เห็น จิตที่ได้ยิน ฯลฯ โดยลักษณะ ๑๑ ประการดังกล่าว กำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ที่ปรากฏในขณะเห็น ฯลฯ

สิลวันตสูตร

แท้จริงแล้ว ข้อความในพระสูตรทั้งสองต่างกันเพียงเป็นฉานจิต และกามาวจรกุศลจิตเท่านั้น แต่วิธีการใส่ใจกำหนดรู้ และขั้นที่ถูกต้อง กำหนดรู้ มิได้ต่างกัน นอกจากนี้ อุปาทานขั้นที่ระบุไว้ในสิลวันตสูตร ก็นับเข้าในขั้น ๕ ที่ฉานลาภบุคคลผู้บรรลุนานพึงกำหนดรู้ในขณะที่ออกจากฉานเช่นกัน จึงนับว่าใจความของฉานสูตรกับสิลวันตสูตรนั้น สอดคล้องกัน

ในฉานสูตร มีข้อความว่า “**น้อมจิตสู่สมตธาตุ**” หมายถึง วิปัสสนาจิตที่ได้เห็นโทษของสังขาร จึงน้อมไปสู่พระนิพพานอันปราศจากสังขาร เกิดจิตที่เป็นอริยมรรคซึ่งรับเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ ดังคัมภีร์ อรรถกถาอธิบายว่า

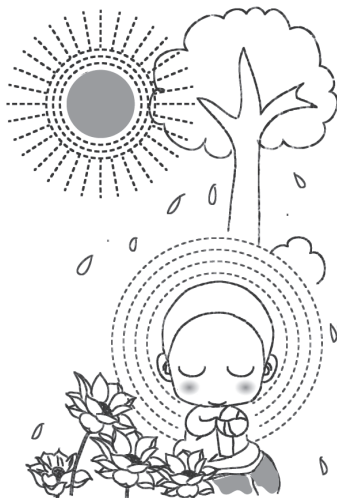
“คำว่า อุปสมฺหติ (น้อมจิต) หมายความว่า ภิกษุ น้อมวิปัสสนาจิต สู่สมตธาตุที่เป็นอสังขตธรรมอย่างนี้ว่า ‘พระนิพพานเป็นสภาวะสงบ’ โดยเนื่องด้วยการฟัง สรรเสริญ ศึกษาเล่าเรียน และเข้าใจชัดเจน ส่วน มรรคจิตย่อม น้อมรับพระนิพพานเป็นอารมณ์ แม้จะไม่กล่าวอย่างนี้ว่า ‘สภาวะนี้สงบ สภาวะนี้ประณีต’ แต่ถึงกระนั้นบุคคลผู้รู้แจ้งแทงตลอด พระนิพพานย่อม น้อมจิตสู่พระนิพพานโดยลักษณะนี้ [คือ สภาวะนี้สงบ ประณีต]

คำว่า โส ตตถ จิตฺโต. (เธอดำรงอยู่ในวิปัสสนานั้น) หมายความว่า เธอดำรงอยู่ในวิปัสสนาอันมีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์นั้น

สืลวันตสูตร

คำว่า อาสวานํ ขยํ ปาปุณาติ. (ยอมบรรลอรหัตตผลสิ้นอาสวะ)
หมายความว่า เธอยอมเจริญอริยมรรคทั้ง ๔ ตามลำดับแล้วบรรลุ
อรหัตตผล”๖๙

ข้อความตอนท้ายของคัมภีร์อรรถกถานี้แสดงว่า บุคคลไม่อาจ
บรรลุอรหัตตผลได้ทันที กล่าวคือ เมื่อวิปัสสนาญาณเจริญแก่กล้าขึ้น
จึงจักบรรลุโสดาปัตติมรรคเป็นครั้งแรก สกทาคามิมรรคเป็นครั้งที่ ๒
อนาคามิมรรคเป็นครั้งที่ ๓ และอรหัตตมรรคเป็นครั้งที่ ๔ เมื่อบรรลุ
อรหัตตมรรคแล้วจึงบรรลุอรหัตตผลได้ คำอธิบายนี้สอดคล้องกับ
ข้อความในสืลวันตสูตรที่กล่าวถึงการเห็นแจ้งอริยผล ๔ ตามลำดับ ดังนั้น
จึงสรุปความได้ว่า แนวทางเจริญวิปัสสนาและการบรรลุอริยผลที่
พระสารีบุตรกล่าวอธิบายไว้ในสืลวันตสูตรสอดคล้องกับแนวทางที่
พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในฉนาคสูตร

สัจจสูตร

อนิจจสูตร

บัดนี้ อาตมาจะกล่าวถึงอนิจจสูตรอันเนื่องด้วยการกำหนดรู้
อุปาทานขันธ ๕ ว่าไม่เที่ยงแล้วส่งผลให้บรรลอรหัตตผล ในสังยุตตนิกาย
ชั้นธรวารวรรค มีข้อความว่า

รูป ภิกขเว อนิจจัง, เวทนา อนิจจา, สขยา อนิจจา, สงขาร
อนิจจา, วิญญาณ อนิจจัง. เอวํ ปสฺสํ ภิกขเว สุตฺวา อริยสาวโก รูปสมิมปิ
นิพพินฺทติ, เวทนายปิ นิพพินฺทติ, สขยายปิ นิพพินฺทติ, สงฺขารสฺสุปิ
นิพพินฺทติ, วิญญาณสมิมปิ นิพพินฺทติ. นิพพินฺทํ วิรชชติ. วิราคา วิมฺจจติ.
วิมุตตสมิ “วิมุตตมิติ ญาณโหติ. “ซีณา ชาติ, วุสิตํ พรหมจริยํ, กตํ กรณียํ,
นาปรํ อิตถตตยาติ ปชานาติ.”^{๗๐}

“ภิกษุทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง อริย
สาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร
และวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด (เกิดอริยมรรค) เพราะ
คลายกำหนัด จิตจึงหลุดพ้น (เกิดอริยผล) เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า
หลุดพ้นแล้ว (เกิดปัจจุเวกขณญาณ) รู้ชัดว่า ชาตีสิ้นแล้ว อยู่จบ
พรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความสิ้นกิเลส
อย่างนี้อีกต่อไป”

ในพระสูตรข้างต้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงการเห็นประจักษ์อุปาทานชั้น ๕ ว่าไม่เที่ยง ทำให้เกิดนิพพิทาญาณ มรรคญาณ ผลญาณ และปัจจเวกขณญาณ โดยตรัสแนะนำว่า ผู้ปฏิบัติพึงใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ในขณะที่เห็น ฯลฯ ให้รู้เห็นความไม่เที่ยง เมื่อเขารู้เห็นความไม่เที่ยงตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมไม่ยินดีพอใจในความไม่เที่ยงของสภาวะเห็น ฯลฯ และเกิดความเบื่อหน่ายในอุปาทานชั้นเหล่านั้น บางท่านมีความเห็นที่ไม่ถูกต้องว่า “เป็นที่รู้กันว่ารูปนามนั้นไม่เที่ยง จึงไม่จำเป็นต้องใส่ใจกำหนดรู้” ความเห็นนี้ไม่ใช่ปัญญาเห็นประจักษ์ความไม่เที่ยงของรูปนาม แต่เป็นเพียงความเข้าใจในความไม่เที่ยงและความเบื่อหน่ายตามที่ได้ยินได้ฟังมา อีกทั้งไม่ใช่ความเบื่อหน่ายในรูปนามอันเนื่องด้วยสภาวะเห็น เป็นต้นอย่างแท้จริง เมื่อเขามีได้บรรลุนิพพิทาญาณ ย่อมไม่อาจบรรลุมรรคญาณและผลญาณได้ ด้วยเหตุนี้ การเจริญวิปัสสนาให้เห็นประจักษ์อุปาทานชั้น ๕ จึงจะเห็นโทษว่าไม่เที่ยง แล้วจักเกิดนิพพิทาญาณที่แท้จริงได้

หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสอนิจจสูตรแล้ว ทรงแสดงทุกข-สูตรและอนัตตสูตรเป็นลำดับต่อมาในสังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค^{๗๑} ข้อความที่ทรงแสดงไว้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ทรงสอนให้กำหนดรู้ชั้น ๕ ว่าเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน เมื่อเห็นประจักษ์เช่นนี้ย่อมจะเกิดนิพพิทาญาณ แล้วคลายกำหนดด้วยมรรคญาณ หลุดพ้นด้วยผลญาณ จากนั้นจึงมีการพิจารณาใคร่ครวญด้วยปัจจเวกขณญาณ

นิพพิทาญาณที่แท้จริง

นอกจากมานสูตรและอนิจสูตรเหล่านี้ ยังมีพระสูตรอื่นอีกเป็นจำนวนมากที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเพื่อให้เข้าใจว่า อูปาทานขันธ ๕ อยู่ในวัฏวนของไตรลักษณ์ ผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องใส่ใจกำหนดรู้อูปาทานขันธ ๕ จนเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ เพื่อให้เกิดนิพพิทาญาณที่เบื่อหน่ายรูปนามสังขารอย่างแท้จริงก่อน จึงจะเกิดวิปัสสนาญาณเบื้องสูงต่อไป คือ มรรคญาณ ผลญาณ และปัจจเวกขณญาณได้

บุคคลที่เติบโตและอาศัยอยู่ในสถานที่กันดารตั้งแต่เกิด มักไม่รู้สึกรู้หาหรือไม่เห็นโทษของสถานที่นั้นว่าไม่น่าอยู่ ต่อเมื่อมีเพื่อนสนิทหรือคนใกล้ชิดพูดว่า สถานที่นี้ไม่น่าอยู่ ขาดแคลนอาหาร มีโรคภัยหลายประการ เขาจึงจะรู้สึกว่าการที่ตนอยู่นั้นไม่น่ารื่นรมย์ มีความรู้สึกเบื่อหน่ายต้องการย้ายไปสู่สถานที่อื่น ฉันทะสัตว์ทั้งหลายก็มักเพเลิดเพลินยินดีหลงติดในตัวตน คือ อูปาทานขันธ ๕ ที่ตนเข้าไปยึดมั่นถือมั่น ฉันทะนั้นไม่ว่าสัตว์ดิรัจฉาน เช่น วัว สุนัข ไก่ ฯลฯ หรือคนยากไร้ ก็เพเลิดเพลินพอใจกับการมีการใช้ชีวิตของตน จักกล่าวไปไปถึงความเพเลิดเพลินความสะดวกสบายในชีวิตของคนร่ำรวย ทั้งนี้ก็เพราะสัตว์ทั้งหลายมิได้รู้เห็นในความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ตัวตนของอูปาทานขันธ ๕ อย่างแท้จริงนั่นเอง

มีบางท่านกล่าวว่า “ธรรมดาแล้วทุกคนย่อมรู้จักไตรลักษณ์ จึงไม่จำเป็นต้องกำหนดรู้ให้เห็นประจักษ์แต่อย่างใด” ความเห็นนี้จัดว่าเป็นการปิดกั้นการปฏิบัติวิปัสสนา ซึ่งขัดแย้งกับพระพุทธพจน์ เนื่องเพราะตนเองมิได้เห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ จึงแสดงความเห็นที่ทำลายปฏิบัติศาสนา ผู้ที่หลงเชื่อความเห็นเหล่านี้ชื่อว่าปิดกั้นทางแห่งมรรคผลนิพพานของตน

ผู้ที่ไม่รู้ว่า รูปนามที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์หรือตำราต่างๆ ก็คือสถานะเห็น ฯลฯ ซึ่งเป็นอุปาทานชั้น ๕ ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงไม่เข้าใจว่าการเจริญวิปัสสนาคือการกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ในขณะที่เห็น ฯลฯ นั้นๆ และไม่เข้าใจว่า ผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องใส่ใจกำหนดรู้ให้เห็นประจักษ์อุปาทานชั้นว่าเป็นไตรลักษณ์ ตามที่พระสูตรจำนวนมาก เช่น ฌานสูตร อนิจจสูตร และสืลวันตสูตร ซึ่งกำลังแสดงอยู่ มีกล่าวสอนไว้ ดังนั้น อาตมาจึงได้กล่าวซ้ำแล้วซ้ำอีกเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจว่า การเจริญวิปัสสนาต้องเป็นการเจริญสติกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ในขณะที่เห็น ฯลฯ มิใช่เป็นความเข้าใจตามตำราที่ทรงจำมา

ที่จริงแล้วความเข้าใจผิดเข้าไปยึดมั่นสถานะเห็น ได้ยิน ฯลฯ ที่เกิดในกระแสรูปนามของตนว่า เทียง เป็นสุข มีตัวตน เป็นอารมณ์ของความยึดมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิ จึงได้ชื่อว่าอุปาทานชั้น เมื่อบุคคลไม่อาจเห็นประจักษ์สภาวะธรรมเหล่านั้นว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ย่อมจะเพลิดเพลนยินดีไม่มีความเบื่อหน่ายในสภาวะธรรมเหล่านั้น เมื่อไม่เบื่อหน่ายก็ย่อมไม่อาจเกิดนิพพิทาญาณที่แท้จริง การเกิดอริยมรรคญาณในลำดับต่อมาย่อมมีไม่ได้แน่นอน

การเกิดนิพพิทาญาณที่แท้จริง

ผู้ที่ใส่ใจกำหนดรู้รูปาทานชั้น ๕ ในขณะที่เห็น ฯลฯ มีการเจริญสมาธิและปัญญาจนกระทั่งสามารถกำหนดแยก रूपนามว่า มีเพียงรูปที่ถูกรู้และจิตที่รู้อารมณ์ได้แล้ว หลังจากนั้น เขาจึงสามารถกำหนดรู้เหตุปัจจัยและผลของ रूपนาม ย่อมรู้ว่า रूपนาม ไม่ได้คงอยู่ตลอดไป เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ด้วยเหตุนี้ รูปนามจึงไม่เที่ยง และเป็นทุกข์ที่ถูกบีบคั้นจากสภาวะที่ไม่เที่ยงด้วยความเกิดดับนั้น อีกทั้งย่อมพิจารณาเห็นว่า รูปนามเกิดขึ้นแล้วดับไปตามธรรมชาติของตน ไม่อยู่ในบังคับบัญชา ไม่ใช่อัตตาตัวตน การพิจารณาเห็นเช่นนี้เป็นวิปัสสนาญาณที่ ๓ ซึ่งเรียกว่า **สัมมสนญาณ** คือ ปัญญาพิจารณาเห็นไตรลักษณ์ของ रूपนาม

จากนั้น เมื่อผู้ปฏิบัติใส่ใจกำหนดรู้โดยแยกคายถึง रूपนามที่ปรากฏในปัจจุบันขณะต่อไป ย่อมเห็นประจักษ์ว่า อารมณ์ที่ถูกกำหนด มีการเกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างรวดเร็ว ในระหว่างนั้นอาจเห็นแสงสว่างบ้าง เกิดปีติปราโมทย์ตลอดทั้งร่างกายบ้าง หรือรู้สึกอึดใจเหมือนมีคลื่นกระจายไปทั่วร่างกายบ้าง มีกายใจที่สงบหรือตัวเบาสบายบ้าง สติที่กำหนดรู้และปัญญาที่เข้าใจมีความชัดเจนคล่องแคล่วว่องไวกว่าเดิมบ้าง มีความรู้สึกเป็นสุขล้นพ้นอย่างไม่เคยประสบมาก่อนบ้าง เหล่านี้เป็นปรากฏการณ์พิเศษที่มักเกิดขึ้นในขณะที่บรรลุ **อุทยัพพญาณ** คือ ปัญญา **รู้เห็นความเกิดดับ** ถ้าผู้ปฏิบัติยังไม่สามารถรู้เห็นปรากฏการณ์พิเศษเช่นนี้ ถือว่ายังไม่บรรลุอุทยัพพญาณ

อย่างไรก็ตาม ผู้ปฏิบัติไม่พึงให้ความสำคัญต่อปรากฏการณ์พิเศษดังกล่าวมากนัก แต่ควรเจริญสมาธิและปัญญาต่อไปจนกระทั่งแสงสว่างและปิติ เป็นต้นหายไป มีแต่เพียงปัญญาที่รู้เห็นความเกิดดับปรากฏชัดเจนเท่านั้น จากนั้น เขาจะเห็นประจักษ์ว่า อารมณ์ที่ถูกรู้และจิตที่รู้อารมณ์มีสภาวะดับไปอย่างรวดเร็ว แม้จะกำหนดว่า “พองหนอ” “ยุบหนอ” “นั่งหนอ” “ถูกหนอ” ก็ไม่พบรูปร่างของท้องหรือร่างกาย แม้จะกำหนดว่า “เหยียดหนอ” “คู้หนอ” “ยกหนอ” “ย่างหนอ” “เหยียบหนอ” ก็ไม่พบรูปร่างของมือ เท้า หรือร่างกาย แต่พบเพียงสภาวะความดับไปอย่างรวดเร็ว และไม่เพียงอารมณ์ที่ถูกกำหนดรู้จะดับไปเท่านั้น แม้กระทั่งจิตที่กำหนดรู้อารมณ์ก็ดับไปอย่างรวดเร็วเช่นกัน

ผู้ปฏิบัติที่ประจักษ์ได้ว่า อารมณ์ที่ถูกกำหนดรู้และจิตที่รู้อารมณ์มีการดับไปเป็นคู่ๆ นี่คือนิลักษณะของการบรรลุ**ภังคญาณ** คือ ปัญญาที่รู้เห็นความดับ ซึ่งมีกล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า

ฉาณ เตจฺจ วทนฺเต สงฺขารสุ ลหุ อปฺภูจฺจนฺตสุ อปฺปาทำ วา จิตฺติ วา ปวตฺตํ วา นิमित्तํ วา น สมฺปาปุณาติ. ขยวยเภทนิโรธเยว สติ สนฺติภูจฺติ. (วิสุทธิ. ๒/๗๔๑/๓๑๓)

“เมื่อญาณดำเนินไปอย่างแก่กล้า พร้อมทั้งสังขารที่ปรากฏอย่างรวดเร็ว เขาย่อมไม่ใส่ใจความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความเป็นไปต่อเนื่องของรูปนาม และรูปร่างสณฐาน สติย่อมตั้งมั่นอยู่ในนิโรธคือความสิ้นไป ความเสื่อมไป และความพินาศไปอย่างเดียว”

สัจวันตสูตร

เมื่อผู้ปฏิบัติยังไม่อาจรู้เห็นความเกิดดับอย่างแท้จริงก่อนที่จะบรรลุสัมมสนญาณ จึงรู้เห็นเพียงกระแสรูปนามที่ดำเนินไปไม่ขาดช่วงเหมือนกระแสน้ำ (ปวัตตะ) และยังมีรูปร่างสัณฐาน (นิमित) ปรากฏอยู่ ครั้นได้บรรลุสัมมสนญาณ แม้จะรู้เห็นว่ารูปนามไม่เที่ยงเพราะเกิดขึ้นแล้วดับไป แต่ก็เป็นการรู้ในลักษณะของสันตติ คือ ความต่อเนื่อง ที่มีสติขณะ คือ ขณะตั้งอยู่ในระหว่างที่เกิดขึ้นและดับไป ต่อเมื่อเขาได้บรรลุอุทยัพพญาณ จึงจะรู้เห็นการเริ่มเกิดขึ้นและการดับไปของรูปนามอย่างรวดเร็ว โดยไม่มีสติขณะนั้นแทรกอยู่ ต่อมาเมื่อได้บรรลุภังคญาณ แม้กระทั่งการเริ่มเกิดขึ้น (อุปปาตะ) ของรูปนามก็ไม่ปรากฏชัดเจน อีกทั้งการดำรงอยู่ในระหว่าง (ฐิตี) และรูปร่างสัณฐานที่รู้เห็นอยู่เสมอ ก็ไม่ปรากฏเช่นกัน สิ่งปรากฏในขณะนั้นมีเพียงสภาวะดับไปอย่างรวดเร็วในทุกขณะที่กำหนดรู้เท่านั้น

ประสบการณ์สอดคล้องกับคัมภีร์

ผู้ที่กำหนดรู้รูปนามจนเกิดปรากฏการณ์พิเศษ เช่น เห็นแสงสว่าง เกิดปิติและ ปัสสัทธิ แล้วสามารถผ่านพ้นอุทกัพพญาณไปได้ แม้เขา จะกำหนดว่า “พองหนอ” “ยุบหนอ” ก็ไม่พบสภาวะเริ่มเกิดขึ้นของ สภาวะพองหรือยุบตรงท้องหรือร่างกาย แต่พบเพียงสภาวะที่ดับไป เหมือนเงาที่เคลื่อนผ่านไป ถ้ากำหนดสภาวะเหี่ยยด คู้ ยก ย่าง เหี่ยยบ ก็ไม่พบรูปร่างของมือ เท้า หรือร่างกายที่เคลื่อนไหว เพียงรู้เห็นว่าสภาวะธรรม เหล่านั้นดับไปทันที มิได้ดำเนินจากสถานที่หนึ่งไปสู่อีกสถานที่หนึ่ง บาง ท่านรู้เห็นสภาวะทางกายดับไปก่อน จากนั้นจิตที่กำหนดรู้จึงดับไป ข้อนี้ สอดคล้องกับข้อความที่กล่าวถึงภังคญาณ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่แต่งขึ้น ในราว ๑,๕๐๐ กว่าปีที่ผ่านมา

บางท่านอาจพบว่า แม้กระทั่งอารมณ์ที่ถูกกำหนดรู้และวิปัสสนาจิต ที่กำหนดรู้ ก็ดับไปเป็นคู่ๆ ซึ่งมีคำอธิบายในคัมภีร์วิสุทธิมรรคดังกล่าว และยังสอดคล้องกับข้อความที่มีในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ดังนี้

อารมณ์ณ จ ปฏิสงขา ภงคณ จ อนุปสสตี
สุณฺณโต จ อุปฺภูจํ อธิปณฺณาวิปสฺสนา.^{๗๒}

“การรู้เห็นอารมณ์[ว่าดับไป]และความดับไป[ของวิปัสสนาจิต]
ด้วยการปรากฏเป็นความว่างเปล่า ชื่อว่า วิปัสสนาที่มีปัญญาอันยิ่ง”

สัจวันตสูตร

กล่าวคือ ผู้ปฏิบัติที่เห็นประจักษ์ว่าอรรถมมีการดับไปในทุกขณะที่ถูกกำหนดรู้ จากนั้นมีการรู้เห็นความดับไปของวิปัสสนาจิตที่กำหนดรู้อรรถมดังกล่าวด้วยปฏิวิปัสสนา คือ วิปัสสนาที่รู้เห็นในลำดับต่อมา เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นประจักษ์อรรถมที่ถูกกำหนดรู้และวิปัสสนาจิตว่าดับไปเป็นคู่ๆ ย่อมจะปราศจากความยึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็นผู้กำหนดรู้ทั้งอรรถมที่ถูกกำหนดรู้และวิปัสสนาจิตเป็นเพียงสังขารธรรมที่ดับไปอยู่ทุกขณะ ไม่ใช่อัตตาตัวตน วางเปล่าจากอัตตาโดยสิ้นเชิง

เมื่อเขาเห็นประจักษ์ว่า อรรถมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและวิปัสสนาจิตดับไปอย่างรวดเร็ว ย่อมจะเกิดปัญญาที่เรียกว่า **ภยญาณ** คือ ปัญญา
รู้เห็นความน่ากลัว จากการดับสูญไปทุกขณะของสภาวะธรรมเหล่านั้น
ต่อมาจึงเกิดปัญญาที่เรียกว่า **อาทินวญาณ** คือ ปัญญา
รู้เห็นโทษของอุปาทานขันธในขณะเห็น ฯลฯ

เมื่อรู้เห็นโทษแล้วย่อมจะรู้สึกเบื่อหน่ายไม่เพลิดเพลินใน
อุปาทานขันธดังกล่าว ทำให้เกิดปัญญาที่เรียกว่า **นิพพิทาญาณ** คือ
ปัญญา
รู้เห็นความเบื่อหน่าย

การเจริญวิปัสสนาของเราทั้งหลายมีประโยชน์เพื่อให้เกิด
นิพพิทาญาณที่แท้จริง ซึ่งผู้ปฏิบัติควรเพียรเจริญให้มากเพื่อให้เกิด
วิปัสสนาญาณอย่างแท้จริง

เมื่อผู้ปฏิบัติรู้สึกเบื่อหน่ายด้วยนิพพิทาญาณแล้ว ย่อมมีความ
ต้องการที่จะพ้นไปจากอุปาทานขันธ ไม่ต้องการจะครอบครองเป็นของตน

อีกต่อไป ทำให้เกิด**มัจจุจิตกัมมตาญาณ** คือ ปัญญาต้องการจะหลุดพ้น เมื่อเขาต้องการจะหลุดพ้นเช่นนี้ ก็จะใส่ใจกำหนดรู้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าเพื่อให้หลุดพ้น การกลับมากำหนดรู้ตามลักษณะนี้เป็นการรู้เห็นลักษณะของไตรลักษณ์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า **ปฏิสังขชาญาณ** คือ ปัญญาพิจารณา
ทบทวน

เมื่อเจริญปฏิสังขชาญาณจนแก่กล้าแล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมจะวางใจเป็นกลางไม่ยินดียินร้ายในรูปนาม โดยเกิดปัญญาที่เรียกว่า **สังขาร-
เพกชาญาณ** คือ ปัญญาวางใจเป็นกลางในสังขาร เพื่อให้ท่านทั้งหลายมีความเข้าใจในเรื่องนี้มากขึ้น อาตมาจะขอนำอุปมาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค มาอธิบายเพิ่มเติม ดังนี้

อุปมาเหมือนคนจับปลา

คนหาปลา มักยื่นมือเข้าไปล้วงเอาปลาที่อยู่ในอวนหรือข้องขึ้นมา ครั้นเมื่อรู้สึกว่าจะจับได้ปลาตัวใหญ่เต็มไม้เต็มมือก็ดีใจ แต่พอยกมือขึ้นเหนือน้ำ เขาจึงได้เห็นลายที่ลำตัวของสิ่งที่จับขึ้นมา แล้วรู้ว่าเป็นงู เมื่อเขาเห็นโทษภัยของงูนั้น จึงรู้สึกกลัว ต้องการที่จะขว้างมันทิ้งไป แต่เกรงว่าถ้าไม่ระมัดระวัง ก็จะถูกกัดเอาได้ คนหาปลาผู้นั้นจึงแกว่งงูเหนือศีรษะ เป็นวงกลมสองสามรอบให้มันอ่อนแรงก่อนแล้วจึงขว้างออกไป เสร็จแล้วก็รีบวิ่งหนีไปอยู่ตรงสถานที่ที่ปลอดภัย

เปรียบเทียบคำอุปมากับอุปไมย

ก่อนที่ผู้ปฏิบัติจะรู้เห็นว่า สภาวะเห็น ฯลฯ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตตา ย่อมเพติดเพลินยินดีในรูปนามขันธ ๕ ของตน เหมือนคนจับปลาที่รู้สึกยินดีเพราะเข้าใจผิดคิดว่าเป็นปลา ส่วนผู้ปฏิบัติที่รู้เห็นไตรลักษณ์แล้วรู้สึกหวาดกลัว เห็นโทษ และเบื่อหน่ายในรูปนาม ก็เหมือนคนจับปลาที่เห็นลายบนลำตัวของสิ่งที่จับมาถึงได้รู้ว่าเป็นงู จึงรู้สึกหวาดกลัว เห็นโทษในการที่จับงูไว้ในมือ และไม่ต้องการที่จะจับมันไว้ในมืออีกต่อไป โดยมีการอุปมากับอุปไมย ดังนี้

- การที่ผู้ปฏิบัติรู้สึกกลัวรูปนาม อุปมาเหมือนการที่บุรุษหาปลากลัวงู (ภยญาณ)
- การที่ผู้ปฏิบัติเห็นโทษของรูปนาม อุปมาเหมือนการเห็นโทษของการจับงู (อาทีนวญาณ)
- การที่ผู้ปฏิบัติรู้สึกเบื่อหน่ายต้องการจะหลุดพ้นไปจากรูปนาม อุปมาเหมือนบุรุษหาปลาที่ไม่ต้องการงูที่อยู่ใมือ (นิพพิทาญาณ)
- การที่ผู้ปฏิบัติเกิดปัญญาที่ไม่ยึดมั่นว่าเป็นเรา ของเรา ต้องการจะพ้นไปจากรูปนาม อุปมาเหมือนบุรุษหาปลาที่ต้องการจะโยนงูทิ้งไป (มูญจิตุกัมยตาญาณ)
- การพิจารณาทบทวนด้วยการกำหนดรู้ให้ยิ่งไปกว่าเดิมเพื่อให้พ้นไปจากรูปนาม อุปมาเหมือนการแกว่งงูเพื่อจะขว้างออกไป (ปฏิสังขญาณ)

ผู้ที่มีความเข้าใจจากการได้ยินได้ฟังคนอื่นพูดว่า “รูปนามไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน” เช่นนี้ไม่ใช่ปัญญาเห็นประจักษ์อย่างแท้จริง ดังนั้น จึงไม่ทำให้เกิดความรู้สึกล้วในรูปนามที่กำลังเห็น ฯลฯ เมื่อมีคนมาชี้แนะว่า “รูปนามน่ากลัว” ก็มักกล่าวแย้งว่าเป็นเพียงความเข้าใจที่ผู้ชี้แนะนั้นคิดขึ้นเอง ไม่มีสาระ จึงทำให้ไม่เห็นโทษของสภาวะเห็นได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระพบสัมผัส หรือนึกคิดเรื่องราวต่างๆ เขายังคงมีความต้องการจะเห็นสิ่งที่ตนอยากเห็น ได้ยินเสียงที่อยากจะฟัง อยากดมกลิ่นที่หอม ลิ้มรสอาหารที่อร่อย ต้องการสัมผัสเฉพาะโผฏฐัพพารมณ์ที่ตนชอบใจ และนึกคิดเรื่องราวที่ตนพอใจเท่านั้น ทั้งเห็นว่าการปล่อยจิตให้เป็นอิสระพลัดเปลีนกับสิ่งที่ต้องการ เป็นสิ่งที่น่ารื่นรมย์ยินดี จึงไม่ต้องการจะปฏิบัติธรรมที่ปิดกั้นจิตจากนิเวศทั้งหลายเหล่านั้น นอกจากนี้ เพียงแค่ได้ฟังว่ารูปนามน่ากลัว ก็ไม่อาจจะทำให้คนทั่วไปอยากจะหลุดพ้นไปจากรูปนามในขณะที่เห็น ฯลฯ เหมือนเช่นคนหาปลาที่ต้องการจะโยนงูทิ้งไปหรือไม่ ข้อนี้อย่อมเป็นไปไม่ได้เลย เพราะแม้กระทั่งผู้ที่แตกฉานปริยัติที่เข้าใจรูปนามเป็นอย่างดีก็ยากที่จะเกิดมูญจิตุภักมยตาญาณได้

ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคมีอธิบายไว้โดยละเอียด เกี่ยวกับผู้ปฏิบัติที่กำหนดแยกรูปนามจนบรรลุวิปัสสนาญาณขั้นต่างๆ จนถึงปฏิสังขชาญาณและสังขารุเปกขญาณ รวมทั้งในอนิจจสูตรเป็นต้น พระพุทธองค์ทรงแสดงเน้นถึงภังคญาณด้วยพระดำรัสว่า

เวอํ ปสสํ ภิกขเว สุตฺวา อริยสาวโก รูปสมิมปิ นิพฺพินฺทติ,
เวทนายปิ นิพฺพินฺทติ, สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ, สงฺขารेषูปิ นิพฺพินฺทติ,
วิญฺญาณสมิมปิ นิพฺพินฺทติ.^{๗/๓}

“อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เวทนา
สัญญา สังขาร และวิญญาน”

มฺยจิตฺตํกมฺยตาญฺณ ปฏิสังขาญฺณ

วิปัสสนาญฺณที่เกิดตอจกนิพพิทาญฺณ คือ มฺยจิตฺตํกมฺยตาญฺณ
ปฏิสังขาญฺณ สังขารูปกขาญฺณ และอนุโลมญฺณ มิได้ถูกระบุไว้โดยตรง
ในพระสูตรข้างต้นนี้ จึงสรุปได้ว่า ในสัลวันตสูตรนี้แสดงการเห็นประจักษ์
วิปัสสนาญฺณทั้งหมดด้วยประโยคที่กล่าวโดยย่อว่า ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา
อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคฺโต คณฺหาโต สลฺลโต อหฺมโต อาพาธโต ปรโต โปโลกโต
สุญฺญโต อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาตพฺพา. (ควรใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น
๕ ประการโดยแยกคายว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรคเรื้อรัง เป็นดัง
ผีแตก เป็นดังหนาม เป็นบาป เป็นโรคไข้ เป็นเหมือนคนแปลกหน้า
เสื่อมสลาย ว่างเปล่า และไม่ใช่อัตน)

ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาระดับปฏิสังขาญฺณอย่างแก่กล้า ย่อมจะ
บรรลुสังขารูปกขาญฺณซึ่งมีลักษณะวางใจเป็นกลาง ไม่รักไม่ชังใน
สังขาร จัดเป็นวิปัสสนาญฺณที่น่าพอใจอย่างยิ่ง ผู้ที่ได้บรรลุสังขารูปกขา
ญฺณที่เป็นญฺณระดับสูงนี้ไม่จำเป็นต้องชวนขยายเพื่อให้อารมณ์ที่พึง
กำหนดปรากฏชัดเจน อีกทั้งไม่ต้องชวนขยายเพื่อให้สติตามรู้เท่าทัน

อารมณ์ เพียงแต่รับรู้อารมณ์ที่มาปรากฏเองตามธรรมชาติ อีกทั้งไม่รู้สึกริ
ยินดียินร้ายในอารมณ์ดีหรือไม่ดีที่มาปรากฏทางทวาร ๖ มีการกำหนดรู้
เห็นอารมณ์ทุกอย่างทั้งที่ดีและไม่ดีโดยวางใจเป็นกลาง อีกทั้งสติที่กำหนดรู้
ก็ดำเนินไปต่อเนื่องไม่ขาดช่วงเป็นเวลาหนึ่งชั่วโมงบ้าง สองชั่วโมงบ้าง
ฯลฯ เมื่อสังขารเปกขาญาณมีกำลังแก่กล้าบริบูรณ์แล้ว สติและปัญญาที่
กำหนดรู้จะว่องไวมากขึ้น ทำให้บรรลุถึงนิพพานธาตุที่ดับรูปนามสังขาร
ด้วยโสดาปัตติมรรคญาณ ติดต่อกันทันทีด้วยโสดาปัตติผล จึงถือได้ว่า
บุคคลนั้นได้บรรลุความเป็นพระโสดาบัน

การรู้แจ้งพระนิพพาน

ในคัมภีร์มิลินทปัญหามีข้อความเกี่ยวกับการรู้แจ้งพระนิพพาน
ว่า

ตสฺส ตํ จิตฺตํ อปรูปํ มนสิโกโรโต ปวตฺตํ สมติกกมิตฺวา อปรูปวตฺตํ
โอกฺกมตฺติ, อปรูปวตฺตมณฺุปรูปตฺโต มหาราช สมมาปฏิปนฺโน “นิพพานํ
สจฺฉนิโกโรตฺติ วุจฺจติ.”^{๗๔}

“เมื่อผู้ปฏิบัติใส่ใจกำหนดรู้อย่างต่อเนื่อง จิตนั้นย่อมล่วง
กระแสนูปนามที่เป็นไปไม่ขาดช่วง หยั่งลงสู่ภาวะที่ไม่มีกระแสนูปนาม,
มหาบพิตร บุคคลผู้ปฏิบัติชอบ บรรลุความไม่มีกระแสนูปนาม เรียกว่า
กระทำพระนิพพานให้แจ้ง”

กล่าวคือ ผู้ปฏิบัติที่ใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ โดยแบบคาย ย่อมจะเห็นแจ้งความดับของรูปนามคืออารมณ์ที่ถูกรู้และจิตที่รู้อารมณ์ นั้น อันเป็นสภาวะดับที่ขาดช่วงไปของกระแสรูปนาม จึงเรียกว่า รู้แจ้ง พระนิพพาน

การกำจัดกิเลสเป็นเรื่องยาก

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแสดงไว้ว่า ผู้ที่เห็นแจ้งพระนิพพานย่อมจะ บรรลุโสดาปัตติมรรคที่ทำลายกิเลสคือความโลภ โกรธ หลง ซึ่งตนไม่เคย ทำลายมาก่อน (อปทาลิตปุพฺพ)^{๗๕} หมายความว่า กิเลสดังกล่าวเหมือนดัง ศิลาใหญ่ซึ่งมีฐานอันมั่นคง จึงยากที่จะถูกทำลาย จะเห็นได้ว่าแม้เรา จะไม่ยอมมีความโลภ แต่ธรรมชาติของความโลภย่อมเกิดขึ้นเองเมื่อพบ กับอารมณ์ที่น่ายินดีพอใจ เช่นเดียวกับโทสะที่เกิดขึ้นเมื่อพบกับอารมณ์ ที่ตนไม่ชอบใจ ส่วนโมหะนั้นย่อมเกิดขึ้นในทุกอารมณ์ที่ตนเข้าใจว่าเที่ยง และดีงาม การให้ทานไม่อาจกำจัดกิเลสเหล่านั้นได้ ผู้ที่เป็นเจ้าภาพสละ ทรัพย์สินจำนวนมากเพื่อจัดงานถวายทาน อีกทั้งให้มีการร้องรำประโคม ดนตรีในงาน ครั้นเห็นผู้คนที่มาดูการร้องรำเหล่านั้นย่อมเกิดอารมณ์ ยินดีพอใจ ชื่อว่าเกิดโลภะ แม้ทานกุศลจะสำเร็จและให้ผลพอสมควร ก็ ไม่อาจกำจัดความโลภที่ยินดีพอใจอารมณ์ที่ตนต้องการ ในทางกลับกัน ถ้าเกิดมีสิ่งที่ไม่ราบรื่นในงานก็ย่อมมีโทสะรู้สึกไม่ชอบใจ การให้ทานจึง ไม่สามารถขัดโทสะได้ จะกล่าวไปถึงถึงโมหะที่เข้าใจผิดว่าเที่ยง เป็นสุข เป็นอัตตาตัวตน ย่อมไม่อาจถูกกำจัดได้ด้วยการให้ทานแน่นอน

สีลวันตสูตร

เช่นเดียวกัน การรักษาศีลสามารถกำจัดกิเลสอย่างหยาบที่ล่วงละเมิดเฉพาะทางกายและวาจาได้ (วิติกมกิเลส) ดังนั้น แม้ว่าศีลจะไม่ขาด แต่ศีลก็ไม่อาจกำจัดความโลภ โกรธ หลงที่เกิดทางใจได้เวลาที่เกิดความยินดีพอใจหรือโกรธเคือง

สมถภาวนาสามารถกำจัดกิเลสที่ฟุ้งขึ้นทางใจ (ปริยภูฐานกิเลส) ด้วยการข่มกิเลสหยาบคือนิวรณ์มีกามราคะและพยาบาท เป็นต้น ในขณะที่ที่ฌานสมาธิยังปรากฏอยู่ แต่ไม่อาจกำจัดกิเลสละเอียด (อนุสัยกิเลส) คือ สักกายทิฏฐิ และภวราคะ เป็นต้น ดังนั้น ผู้ที่บรรลุดมหรือพรหมปุถุชนจำนวนมากจึงไม่สามารถบรรลุธรรมเป็นพระอริยะ ทั้งนี้ เพราะสมถภาวนาไม่อาจกำจัดความโลภโกรธหลงได้โดยสิ้นเชิง

คุณธรรมของโสดาปัตติมรรค

การเจริญวิปัสสนาสามารถกำจัดกิเลสที่เรียกว่า อารัมมณานุสัย (กิเลสนอนเนื่องในอารมณ์) ซึ่งปรากฏในอารมณ์ที่ผู้ปฏิบัติเห็นประจักษ์ความไม่เที่ยง ฯลฯ แต่ไม่อาจกำจัดสันตทานานุสัย (กิเลสนอนเนื่องในกระแสนิจ) มีเพียงอริยมรรคเท่านั้นที่สามารถกำจัดกิเลสที่เป็นสันตทานานุสัยได้ แม้โสดาปัตติมรรคสามารถกำจัดกิเลสที่ตนไม่เคยกำจัดมาก่อน รวมทั้งกำจัดกิเลสที่ทำให้ไปเกิดในอบายภูมิ ๔ ซึ่งเรียกว่า อกุศลมนัส (นำไปเกิดในอบายภูมิ) อย่างแน่นอน แต่ก็ไม่อาจกำจัดกิเลสละเอียดอื่นๆ ได้โดยสิ้นเชิง

ผู้ปฏิบัติที่ยังไม่ได้บรรลุโสดาปัตติมรรคแล้วหยุดการเจริญวิปัสสนา แม้จะรู้เห็นว่ามีเพียงรูปและนามที่เกิดดับอยู่ทุกขณะ ไม่มีอัตตาตัวตน แต่ก็อาจจะกลัวยึดมั่นถือมั่นในอัตตาตัวตนเหมือนเดิม ถึงแม้ว่าจะไม่ได้กลัวยึดมั่นในชาตินี้ แต่ก็อาจจะมีความยึดมั่นผิดในชาติต่อไปได้อีก ต่อเมื่อบรรลุโสดาปัตติมรรคซึ่งสามารถกำจัดสัkkายทิฏฐิโดยสิ้นเชิง ไม่เห็นผิดในกองรูปนามว่าเป็นตัวตนได้แล้วนั้นแหละ สัkkายทิฏฐิ คือ ความเข้าใจผิดว่าเป็นตัวตน^{๗๖} จึงจะไม่เกิดขึ้นอีกอย่างแน่นอน

นอกจากนั้น พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงโสดาบันบุคคลด้วยพระดำรัสเป็นต้นว่า

โส พุทธ อเวจฺจปฺปสาเทน สมฺนาคโต โหติ.^{๗๗}

“ภิกษุผู้บรรลุโสดาบันนั้นย่อมมีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระพุทธเจ้า”

พระโสดาบันเชื่อว่าเป็นผู้ที่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยปัญญา รู้แจ้งของตน จึงมีศรัทธาอย่างมั่นคง การเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า หมายถึง การเห็นแจ้งพระธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสชี้แนะไว้ จึงเข้าใจชัดว่าผู้สอนพระธรรมเป็นพระพุทธเจ้าที่แท้จริง ผู้ปฏิบัติที่เจริญวิปัสสนาภาวนาจนเห็นประจักษ์ในความไม่มีอัตตา เป็นเรา ของเรา มีเพียงรูปนามที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะ อีกทั้งเห็นรูปนามเหล่านั้นโดยเป็นเหตุเป็นผลกัน ต่อมา จะรู้เห็นความเกิดดับของรูปนามในทุกขณะแล้วเห็นประจักษ์ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถเห็นประจักษ์เช่นนี้ย่อม

เกิดศรัทธาเลื่อมใสมีความเชื่อมั่นว่า พระพุทธรองค์ทรงเป็นพระสัพพัญญูอย่างแท้จริง ตราบจนผู้ปฏิบัตินั้นบรรลุมรรคญาณผลญาณที่รับเอาพระนิพพานอันเป็นสภาวะดับรูปนามเป็นอารมณ์แล้ว ความศรัทธาของเขาก็ยังแน่วแน่นมั่นคงและไม่วิบัติไปด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง

ข้อนี้เปรียบเสมือนคนป่วยหนักด้วยโรคร้ายรักษายาก ที่พอได้กินยาของหมอแล้วก็หายจากโรคนั้น เขาย่อมมีความเชื่อมั่นอย่างมากว่าหมอนั่นนั้นเป็นผู้เชี่ยวชาญอย่างแท้จริง อีกทั้งมีความมั่นใจว่ายาของหมอนั่นเป็นยาดี คนป่วยหนักที่กินยานี้ย่อมจะหายจากโรคอย่างแน่นอน โดยหลักการเดียวกัน ผู้บรรลุโสดาปัตติมรรคที่ารู้แจ้งมรรคผลนิพพานย่อมเกิดศรัทธาเชื่อมั่นว่า มรรคผลสามารถกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปได้ อริยสาวกที่สามารถกำจัดกิเลสได้บางส่วนเช่นเราย่อมมีอยู่ อีกทั้งเข้าใจได้ว่า เมื่อบุคคลพยายามกำหนดรู้ต่อไปเช่นนี้ ย่อมจะบรรลุถึงความเป็นพระอรหันต์ผู้กำจัดกิเลสได้โดยสิ้นเชิง จึงนับว่าเป็นศรัทธาที่แน่วแน่นของอริยสาวกตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ ที่ปราศจากวิจิติจณา คือความลังเลสงสัยที่เนื่องด้วยพระพุทฺธ พระธรรม และพระอริยสงฆ์ อีกทั้งมีศรัทธาที่มั่นคงในพระรัตนตรัยจากคุณวิเศษของคุณธรรมที่ตนประสบมาด้วยตนเอง และยังมีศรัทธาที่มั่นคงในการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับไตรสิกขา อันได้แก่ การรักษาศีล การเจริญสมาธิ และการอบรมปัญญาของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิปัสสนาปัญญา โดยการกำหนดรู้อุปาทาน-ขันธในขณะเห็น ฯลฯ มีความเชื่อมั่นว่า ผู้ที่เจริญวิปัสสนาตามนัยนี้ย่อมจะรู้เห็นไตรลักษณ์แล้วเห็นแจ้งมรรคผลนิพพาน ด้วยเหตุนี้ พระโสดาบัน

จึงเป็นอริยสาวกอันดับแรกผู้ปราศจากความสงสัยในพระรัตนตรัย และในไตรสิกขาอันเป็นข้อปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์จากสังสารวัฏฏ์

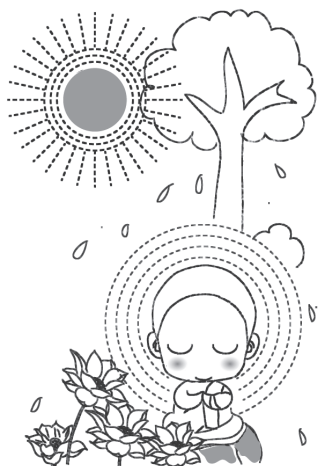
ยิ่งไปกว่านั้น โสดาปัตติมรรคยังกำจัดความเห็นผิดที่เกี่ยวกับ **สัณฺทพฺพตปฺรามาส** คือ ความถือมั่นในศีลและวัตรนอกศาสนาว่าเป็นทางพ้นทุกข์ พระโสดาบันย่อมไม่ยอมรับแนวปฏิบัติที่ผิด เนื่องจากเป็นผู้รู้หนทางปฏิบัติอันถูกต้อง ได้เห็นประจักษ์อริยมรรคมีองค์ ๘ อันนับเข้าในข้อปฏิบัติคือไตรสิกขา (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ) เป็นอริยมรรคที่นับเข้าในหมวดศีล, สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เป็นอริยมรรคที่นับเข้าในหมวดสมาธิ ส่วนสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ เป็นอริยมรรคที่นับเข้าในหมวดปัญญา) จึงเข้าใจว่าไม่มีแนวปฏิบัติอื่นใดนอกจากการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่จะทำให้รู้เห็นอริยสัจ และพ้นไปจากสังสารวัฏฏ์ได้

ในสมัยก่อนมีนักบวชที่ประพฤติปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์โดยใช้ชีวิตการกินการอยู่เลียนแบบสัตว์ดิรัจฉาน เช่น เปลือยกาย เดินสี่ขา ก้มหน้ากินอาหารเหมือนสุนัข วัว ฯลฯ การบูชาว่าวว่าเป็นพระเจ้า หรือความเชื่อว่าการบูชาเทวดา พระอินทร์ หรือพระพรหม จะทำให้พ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏฏ์แล้วอยู่เป็นสุขชั่วนิรันดร์ รวมทั้งความเห็นที่ว่าเพียงการทำจิตให้สงบ แม้จะไม่ได้เจริญวิปัสสนาเพื่อให้เห็นสัจจะ ๔ ก็สามารถบรรลุพระนิพพานได้ เหล่านี้จัดว่าเป็นสัณฺทพฺพตปฺรามาสทั้งสิ้น

เป็นธรรมดาที่ปุถุชนผู้ไม่ได้เห็นประจักษ์อริยสัจ ๔ ด้วยตนเอง อาจมีความเข้าใจผิดในข้อปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องต่างๆ ทั้งนี้ผู้ที่ได้ชื่อว่า ปุถุชน ก็เพราะมีความเชื่อถ้อยยอมรับศาสนาอื่นที่ปฏิบัติผิดว่าเป็นครูของตนได้ โดยง่าย คำว่าปุถุชน มีรากศัพท์มาจาก ปุถุ (มาก) และ ชน (ผู้มีศาสนา) เพราะเป็นผู้มิได้เห็นประจักษ์อริยสัจ ๔ จึงยังปฎิญาณตนเป็นศิษย์ของ อาจารย์อื่นอยู่^{๗๘} ส่วนพระโสดาบันที่เข้าใจดีว่า ข้อปฏิบัติอื่นที่นอกจาก การเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่ใช่หนทางปฏิบัติที่ถูกต้อง จึงไม่ยอมรับ ทั้งแนวทางปฏิบัติ และไม่ยกย่องนับถือศาสนาอื่นที่ปฏิบัติผิดเหล่านั้น เพียงก้มหน้าดูด้วยความดำหนิเท่านั้น

ดังตัวอย่างในสมัยพุทธกาลที่เศรษฐีผู้เป็นพ่อสามีของนางวิสาขา ได้เชื่อเชื่องล่อกที่เป็นนักบวชเปลือยมาเลี้ยงอาหารที่บ้าน เขาส่งคนไป เรียกนางวิสาขาโดยกล่าวว่า ขอให้มาไหว้พระอรหันต์ นางวิสาขาเข้าใจ ผิดว่าเป็นพระอรหันต์จริง จึงรับมาด้วยความยินดี แต่เมื่อมาถึงแล้วเห็น พวกชีเปลือยไม่นุ่งผ้า จึงพูดตำหนิว่าคนเหล่านี้คือพระอรหันต์หรือ แล้ว เดินหลีกไป เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าพระโสดาบันย่อมไม่ยกย่องศรัทธาใน ศาสนาอื่น

อานิสงส์ที่ ๑ ของโสดาปัตติมรรค

โสดาปัตติมรรคก่าจัดสังโยชน์ ๓

อานิสงส์ที่ ๑ ของโสดาปัตติมรรค คือ พระโสดาบันสามารถ
ก่าจัดสังโยชน์ ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสัลฺพตปฺรามาส
ดังพระพุทธรจารย์ที่ว่า

ตสฺส เอว โยนิโส มนสิโรโต ตีณิ สัโยชนานิ ปหิยนติ

สกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัลพตปฺรามาโส.^{๗๙}

“เมื่ออริยสาวกนั้นใส่ใจโดยแยบคายอย่างนี้ (ตามอริยสัจ ๔)
สังโยชน์ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ (ความเห็นผิดว่าเป็นตัวตน) วิจิกิจฉา (ความ
ลังเลสงสัย) สัลพตปฺรามาส (ความยึดมั่นในศีลและวัตรนอกศาสนา)
ย่อมถูกก่าจัดไป”

ในคัมภีร์อรรถกถามีอธิบายเพิ่มเติมว่า พระโสดาบันยังก่าจัด
สังโยชน์อีก ๒ ประการ ได้แก่ อิสสา ความริษยาที่ไม่ต้องการให้ผู้อื่น
เป็นสุขกว่าตน และมัจฉริยะ ความตระหนี่หวงแหนไม่ต้องการให้ทรัพย์
ของตนตกเป็นของคนอื่น

สรุปได้ว่า โสดาปัตติมรรคสามารถก่าจัดสังโยชน์ ๓ ประการ คือ
สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสัลพตปฺรามาส พร้อมทั้งกิเลสหายาที่เป็น
ความโลภ โกรธ หลง ซึ่งจะส่งผลให้ไปเกิดในอบาย และก่าจัดสังโยชน์อีก
๒ ประการ คือ อิสสา และมัจฉริยะ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถา^{๘๐}

อานิสงส์ที่ ๒ ของโสดาปัตติมรรค

โสดาปัตติมรรคย่อมเผาทุกขในสังสารวัฏฏ์

อานิสงส์ที่ ๒ ของโสดาปัตติมรรค มีกล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค
ว่า

น เกวลญเจส มคโค โลกกฺขนธาทีนํ นิพพิชฌนเมว กโรติ,
อปิง โข อนมตคฺคสํสํสํสรวุทฺถกฺขสมุทฺทํ โสเสตี.^{๙๑}

“อนึ่ง โสดาปัตติมรรคนี้ไม่ใช่ทำลายกองโลภะ เป็นต้นอย่างเดียว
เท่านั้น แต่ยังทำสาครแห่งทุกขในสังสารวัฏฏ์อันไม่ปรากฏเบื้องต้นให้
เหือดแห้ง”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เบื้องต้นของสังสารวัฏฏ์ไม่ปรากฏ^{๙๒}
(อนมตคค) หมายความว่า บุคคลไม่อาจรู้ถึงเบื้องต้นโดยการย้อนกลับไป
หาชาติก่อนๆ ได้ ดังนั้น เบื้องปลายของสังสารวัฏฏ์จึงถือว่าสำคัญว่า
เบื้องต้น เพราะเราไม่อาจกำจัดทุกขที่เคยผ่านมาในชาติก่อน แต่บุคคล
สามารถกำจัดทุกขในอนาคตได้ ถ้ายังไม่คิดกำจัดทุกขในอนาคตนั้นด้วย
อริยมรรค ทุกขของบุคคลนั้นก็จะมีที่สิ้นสุด จึงทรงให้พิจารณาทุกขใน
สังสารวัฏฏ์นี้ว่ามีมากกว่าน้ำในมหาสมุทรที่กว้างใหญ่เสียอีก ในปัจจุบัน
ที่นักวิทยาศาสตร์สามารถคำนวณน้ำในมหาสมุทรได้แล้ว แม้จะเป็นการ
คำนวณที่คลาดเคลื่อน โดยจำนวนน้ำในมหาสมุทรจริงอาจจะมีมากกว่า
ที่คำนวณ ๒ เท่า แต่ก็ยังเปรียบไม่ได้กับทุกขของสังสารวัฏฏ์ในอนาคตที่
มีมากหลายกับหลายกลับ นับชาติมิได้

โสดาปัตติมรรคกำจัดทุกข์ในอบายที่มากกว่าน้ำในมหาสมุทร และกำจัดทุกข์ที่เป็นความแก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ หลังจากไปอุบัติในสุคติภูมิ คือมนุษย์และเทวดาอีกไม่เกิน ๗ ชาติ ความจริงในทุกข์ทั้งหลาย ทุกข์ในอบายย่อมมีมากที่สุด เพราะเหล่าสัตว์มักมีใจเร้นรมย์ในบาปมากกว่า บุญ เมื่อทำบาปมากก็ต้องตกไปในอบายภูมิบ่อย ดังในคัมภีร์อรรถกถา ที่กล่าวว่า

ปมตตสฺส จ นาม จตฺตารโ อปายา สกเคสฺสทิสฺสา.^{๘๓}

“อนึ่ง ขึ้นชื่อว่าอบายภูมิ ๔ ของผู้ที่ประมาทแล้ว เป็นเช่นกับ
เคหสถานของตน”

คนทั่วไปมักจะอยู่ในเรือนของตนเป็นส่วนมาก เมื่อมีกิจธุระจึงไปสถานที่อื่นชั่วคราว เช่นเดียวกัน สัตว์ทั้งหลายก็มักไปเกิดในอบายภูมิ มากกว่าที่จะไปเกิดในสุคติภูมิ เพราะอาจไม่มีโอกาสหรือประมาทหลงลืม ในการสร้างบุญกุศล ทำให้ต้องได้รับทุกข์ในทุกชาติที่เกิดอยู่ในอบาย ตลอดกาลนานตราบเท่าที่ยังเวียนว่ายในสังสารวัฏฏ์ แต่โสดาปัตติมรรค สามารถระงับทุกข์ในอบายดังกล่าว อีกทั้งระงับทุกข์ทั้งหลายที่ต้องไปเกิดในกามสุคติภูมิมากกว่า ๗ ชาติ

อานิสงส์ที่ ๓ ของโสดาปัตติมรรค

โสดาปัตติมรรคปิดกั้นประตูปาย

อานิสงส์ที่ ๓ ของโสดาปัตติมรรค มีกล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค
ว่า

สพฺพอปายทวารานิ ปิพฺพติ.^{๔๔}

“โสดาปัตติมรรคปิดกั้นประตูที่นำไปสู่อบายทั้งหมด”

แม้พระโสดาบันจะไม่อาจกำจัดความโลภ โกรธ หลงได้ทั้งหมด
แต่อกุศลกรรมที่เคยทำไว้ในภพก่อนๆ และการไม่สร้างบาปกรรมใน
ปัจจุบันชาติ ก็ไม่อาจส่งผลให้ไปเกิดในอบายภูมิอีก เพราะสามารถกำจัด
กิเลสที่เป็นเหตุให้ไปเกิดในอบายภูมิได้แล้ว เมื่อท่านมาเกิดในสุคติภูมิ ก็
จะไม่เป็นมนุษย์หรือเทวดาชั้นต่ำผู้ยากไร้ แต่จะเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสุข
สมบัติ ดังนั้น การบรรลุเป็นพระโสดาบันได้เปิดหนทางแห่งสุคติภูมิ และ
ปิดหนทางไปสู่อบายภูมิ

อานิสงส์ที่ ๔ ของโสดาปัตติมรรค

โสดาปัตติมรรคทำให้เกิดอริยทรัพย์ ๗

อานิสงส์ที่ ๔ ของโสดาปัตติมรรค มีกล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค
ว่า

สตตนํ อริยณานํ สมมุขีภาวํ กโรติ.^{๔๕}

“โสดาปัตติมรรคทำให้พร้อมด้วยอริยทรัพย์ ๗ ประการ”

ผู้ที่สมหวังในสิ่งที่ตนปรารถนามักรู้สึกปีติยินดี เช่น ผู้ที่ได้พบเจอ
สิ่งที่ตนต้องการจะซื้อ ชาวบ้านหาของป่าที่ได้เจอผักหรือเห็ดที่ต้องการใน
ป่า หรือผู้ที่แสวงหาอณูมณีนที่ได้พบอณูมณีสักค่าที่ตนหาอยู่ บุคคลเหล่านั้น
ต่างก็รู้สึกปีติยินดี ฉะนั้น ผู้ที่แสวงหาและได้พบอริยทรัพย์ของพระอริยเจ้า
ทั้งหลาย ก็ฉนั้น เขาย่อมรู้สึกปีติยินดีมากกว่าการได้รับทรัพย์ทางโลก
ทั้งหลาย เพราะทรัพย์ทางโลกแม้จะมีค่ามากเท่าใด ก็เป็นทรัพย์ที่ใช้ได้ใน
ชาตินี้เพียงชาติเดียว ไม่อาจนำไปใช้ในชาติต่อไป ต่างจากอริยทรัพย์ที่จะ
ติดตามไปในทุกๆ ชาติ สามารถนำไปใช้ได้ตลอดสังสารวัฏที่ยาวนาน
ผู้บริบูรณ์ด้วยอริยทรัพย์ย่อมไม่ลำบากเข็ญใจ เป็นผู้มีความสุขอยู่เสมอ
ไม่ไปเกิดในภพภูมิที่ต่ำทราม ทั้งนี้อริยทรัพย์ดังกล่าวสามารถได้รับมา
จากโสดาปัตติมรรค อริยทรัพย์ ๗ ประการ เหล่านั้นคือ

สีลวันตสูตร

สพธธานํ สีลธนํ

หิริ โอตตปปิยํ ธนํ

สุตธณญจ จาโค จ

ปญญา เว สตตมํ ธนํ.

ยสส เอเต ธนา อตถิ

อิตถิยา ปุริสสส วา

อทลิตุโทธิ ตํ อาหุ

อโมฆํ ตสส ชีวิตํ.^{๘๖}

“สตรีหรือบุรุษใดก็ตาม ผู้มีทรัพย์ ๗ ประการเหล่านี้ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ ความรู้[ธรรมะ] การบริจาค และปัญญา บัณฑิตทั้งหลายกล่าวเรียกบุคคลนั้นว่าเป็นคนไม่ขัดสน เป็นผู้มีชีวิตไม่สูญเปล่า”

อริยทรัพย์ประการแรก คือ **ศรัทธา** พระโสดาบันมีความเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในรัตนะทั้งสาม คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระอริยสงฆ์ นอกจากนี้ ศรัทธายังเป็นคุณธรรมประการหนึ่งในองค์คุณ ๔ ประการของพระโสดาบันอีกด้วย กล่าวคือ ๑) มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธเจ้า ๒) มีศรัทธามั่นคงในพระธรรม ๓) มีศรัทธามั่นคงในพระอริยสงฆ์ ๔) มีศีล ๕ บริบูรณ์^{๘๗}

อริยทรัพย์ที่ ๒ คือ **ศีล** ขรवासทั่วไปที่มีศีล ๕ บริบูรณ์ย่อมจะไม่ไปตกในอบายและจะได้ไปเกิดในสุคติภูมิที่มีแต่ความสุขความเจริญรุ่งเรือง ผู้ที่รักษาศีล ๘ หรือศีล ๑๐ อย่างเคร่งครัด เช่น แม่ชี (สีลวดี) หรือสามเณรที่รักษาศีลของตนได้อย่างหมดจด ก็จะได้รับกุศลวิบากที่เจริญยิ่งขึ้น

ผู้ที่บรรลุเป็นพระโสดาบันแล้ว ย่อมจะไม่ทำผิดศีลอย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะศีล ๕ ที่เรียกว่าอริยกันตศีล คือ ศีลซึ่งเป็นที่พักพอใจของ

สัณนิทสูตร

พระอริยะ เมื่อพระโสดาบันเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยอริยกันตศีลเช่นนี้ ย่อมจะพ้นไปจากอบายภูมิ ๔ แน่นอน อีกทั้งศีลดังกล่าวเป็นองค์คุณประการหนึ่งในคุณธรรม ๔ ประการของพระโสดาบัน ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสไว้ในธัมมทาสสูตร (พระสูตรที่เหมือนกระจกส่องธรรม) คำว่า ธัมมทาสมาจาก ธัมม (ธรรม) + อาทาส (กระจก) กล่าวถึง บุคคลเมื่อส่องกระจก รูปร่างของตนก็จะรู้ว่า รูปร่างของตนดีหรือไม่ดี เช่นเดียวกัน คุณธรรม ๔ ประการนี้จึงเปรียบเสมือนกระจกเงา ที่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าตนเป็นพระโสดาบันจริงหรือไม่

อริยทรัพย์ที่ ๓ และที่ ๔ ได้แก่ **hiri** คือ ความละอายบาป และ **โอตตปปะ** คือ ความเกรงกลัวผลบาป จัดเป็นอริยทรัพย์ที่สำคัญมาก พระโสดาบันย่อมเป็นผู้หมดจดจากอกุศลเสมอ เหมือนผู้ที่เกรงกลัวอาชญาบ้านเมืองย่อมจะไม่กล้ากระทำความผิดเพื่อไม่ให้ตนต้องถูกลงโทษตามกฎหมาย ดังนั้น พระโสดาบันจึงเป็นผู้มีปกติเพียบพร้อมด้วยอริยทรัพย์สองประการนี้ (เทวธรรม) เป็นผู้ที่มีศีลหมดจด ห่างไกลจากอกุศลและทุจริตกรรมทุกประการ

อริยทรัพย์ที่ ๕ ได้แก่ **สุตะ** คือ เป็นผู้มีความรู้มาก โดยการฟังธรรมหรือศึกษาเองจากตำราที่เรียกว่า **อาคมสุตะ** (ความรู้จากตำรา) ส่วนความรู้ความเข้าใจที่ได้จากการปฏิบัติจนแทงตลอดธรรมด้วยปัญญาของตน เรียกว่า **อธิคมสุตะ** (ความรู้จากการบรรลุธรรม) พระโสดาบันเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยความรู้จากการศึกษาธรรมและการบรรลุธรรมด้วยสุตะทั้งสอง

อริยทรัพย์ที่ ๖ ได้แก่ **จาคะ** คือ การบริจาค พุทธศาสนิกชน โดยส่วนมากมักให้ทานจะน้อยหรือมากตามกำลังของตน ผู้ที่เป็น พระโสดาบันแล้วย่อมจะมีการบริจาคสิ่งของแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยากและมีการถวายทานแก่ผู้ทรงศีลโดยไม่จำกัด

อริยทรัพย์ที่ ๗ ได้แก่ **ปัญญา** คือ ความรอบรู้เข้าใจในหลักธรรม ในที่นี้ขอกล่าวถึงปัญญา ๓ ประเภท คือ ๑) สุตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการฟัง นับเข้าในอริยทรัพย์คือความรู้ที่เรียกว่าสุตะซึ่งกล่าวมาข้างต้น โดยสุตะเน้นการได้ฟังมาจากผู้อื่น ส่วนสุตมยปัญญานั้นความเข้าใจเป็นพิเศษ ๒) จินตามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการพิจารณา ไตร่ตรอง และ ๓) ภวานมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการอบรมจิต โดยเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ปัญญา ๓ ประการนี้ย่อมมีแก่พระโสดาบันตามสมควร

นักปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า เป็นต้นย่อมกล่าวสรรเสริญบุคคลไม่ว่าหญิงหรือชายก็ตาม ที่มีอริยทรัพย์ ๗ ประการนี้ว่าเป็นคนไม่เขี้ยวใจ เป็นผู้มีชีวิตไม่สูญเปล่าและมีคุณค่า

เรื่องสุปปพุทธะ

อาตมาจะขอเล่าถึงเรื่องสุปปพุทธะให้ฟังเพื่อให้ทุกท่านได้เกิดศรัทธาในอริยทรัพย์เหล่านี้ เรื่องมีอยู่ว่า ในสมัยพุทธกาลมีคนเขื่องใจคนหนึ่ง ชื่อว่า สุปปพุทธะ อาศัยอยู่ในเมืองราชคฤห์ ชายผู้นี้เป็นโรคเรื้อนตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา ทำให้มีจมูกและใบหูแหว่งผิดรูปผิดร่าง ตั้งแต่ที่เขาถือปฏิสนธิ มารดาของเขาก็อดอยากยากไร้ หลังคลอดแล้วนางต้องเลี้ยงดูเขาด้วยความยากลำบาก จนสุปปพุทธะเติบโตใหญ่พอจะขอทานเลี้ยงชีพได้ นางจึงให้ขามกระเบื้องแก่ลูกน้อยไว้เพื่อขอทานแล้วหนีจากเขาไป เขาจึงพบแต่ความลำบากยากไร้มาตั้งแต่เด็ก ต้องขอทานเลี้ยงชีพจนเติบโตโดยไม่มีที่พักอาศัย ต้องนอนข้างถนนในเมือง อีกทั้งโรคเรื้อนทำให้เขาเจ็บปวดทรมาน ส่งเสียงครวญครางไม่อาจหลับได้ในเวลากลางคืน ส่งผลให้คนยากไร้ที่นอนหลับอยู่รอบข้างต้องตื่นขึ้นเพราะเสียงนั้น เขาจึงได้ชื่อว่า สุปปพุทธะ คือ ผู้ปลุกคนอื่นให้ตื่น

เขาใช้ชีวิตอยู่ด้วยความทุกข์ทรมานเป็นอย่างมากเช่นนี้ เพราะในชาติก่อนเคยด่าว่าพระตครสีปิปัจเจกพุทธเจ้าว่า “ผู้เป็นโรคเรื้อนในดงกันหม่มผ้าสกปรกของคนที่โรคเรื้อนเที่ยวไปตามถนน” แล้วถ่มน้ำลายเดินเวียนซ้ายด้วยความดูหมิ่น ด้วยบาปกรรมนั้นทำให้เขาตกนรกเป็นเวลานานนับแสนปี แล้วมาเกิดเป็นคนโรคเรื้อนเขื่องใจด้วยเศษกรรมที่เหลือ^{๔๔}

สีลวันตสูตร

วันหนึ่ง หลังจากพระผู้มีพระภาคเสวยภัตตาหารแล้ว พระองค์ได้ประทับนั่งในสถานที่อันสมควรเพื่อแสดงธรรมแก่เหล่าพุทธบริษัท ขณะนั้นสุปปพุทธะเที่ยวขอทานอยู่ เห็นกลุ่มคนมากมายก็คิดว่ามีคนมาแจกอาหาร จึงได้เข้าไปสถานที่นั้น เมื่อเห็นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางบริษัทเหล่านั้น จึงนั่งฟังธรรมโดยเคารพที่ปลายแถวของบริษัท ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคทรงทราบด้วยพุทธจักขุว่าสุปปพุทธะมีบารมีจะได้รับรลฺกคุณวิเศษในวันนี้ จึงทรงแสดงธรรมอันสมควรแก่เขา คือ อนุปฺพุทฺธิกาและอริยสัจ ๔ ในขณะที่ฟังธรรมเขาได้ใส่ใจกำหนดรู้โดยแยบคายอยู่เช่นนี้ จึงบรรลุโสดาปัตติมรรคตามลำดับวิปัสสนาญาณ ๑๖

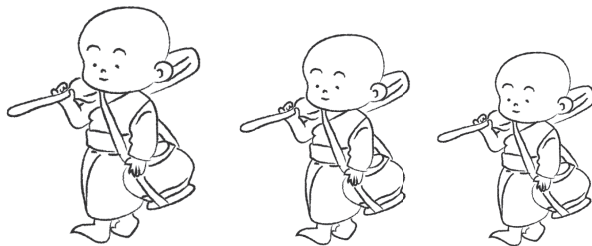
สุปปพุทธะได้รับรลฺกธรรมเป็นพระโสดาบันด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ เป็นผู้ที่มีบารมีพอที่จะบรรลุมรรคผล และตั้งใจฟังธรรมด้วยจิตที่สังเวชในความทุกข์ของตน เนื่องจากสุปปพุทธะเป็นคนยากไร้ขัดสนทั้งน้ำและอาหาร ถูกโรคเรื้อนรบกวนอยู่เสมอ ทำให้เกิดความสลดใจ ซึ่งผู้ที่มีความสุขทั่วไปไม่เคยประสบ เขามีศรัทธาอย่างแรงกล้าในการฟังธรรม มีจิตน้อมตามโดยเคารพเช่นนี้ จึงบรรลุโสดาปัตติมรรค หลังจากที่เขาบรรลุเป็นพระโสดาบันแล้ว ได้มีความปรารถนาจะกราบทูลคุณธรรมที่ตนได้รับบรรลุแด่พระพุทธองค์ แต่ไม่กล้าเข้าไปในบริษัทที่มีคนจำนวนมาก จึงเดินตามหลังพระพุทธองค์ขณะที่เสด็จกลับวัดเพื่อกราบทูลคุณวิเศษของตนนั้น

ในขณะนั้นพระอินทร์ทรงประสงค์จะทดสอบศรัทธาของเขา จึงแสดงอานุภาพของพระองค์แล้วตรัสว่า “แน่ะ สุปปพุทธะ เจ้าเป็นคน

ยากไร้ เราจะช่วยให้เจ้าหายจากโรคและจะให้ทรัพย์สมบัติหาที่สุดมิได้
แก่เจ้า เจ้าจงประกาศว่า พระโคตมะไม่ใช่พระพุทเจ้า ธรรมที่พระโคตมะ
ทรงแสดงก็ไม่ใช่ธรรมที่น่าออกจากวิญญูทุกข์ สาวกของพระโคตมะก็ไม่ใช่
อริยสงฆ์ผู้หมดจดจากกิเลสอย่างแท้จริง เราไม่ต้องการพระโคตมะ เราไม่
ต้องการพระธรรม เราไม่ต้องการพระอริยสงฆ์”

สุปปพุทธะถามว่า “ท่านเป็นใคร” เมื่อพระอินทร์ตรัสว่า “เรา
คือพระอินทร์” สุปปพุทธะจึงกล่าวว่า “ท่านเป็นถึงพระอินทร์กลับพูด
ถ้อยคำที่ไม่เหมาะสม เป็นอันธพาลไร้ยางอาย เป็นผู้ไม่สมควรสนทนากับ
เรา ท่านกล่าวว่า เราเป็นคนเขี้ยวใจ แต่เราเป็นพุทธบุตร ไม่ใช่คนเขี้ยวใจ
ผู้มีปัญญากล่าวว่า ผู้ที่บริบูรณ์ด้วยอริยทรัพย์ ๗ ประการ ไม่ใช่คนเขี้ยวใจ
เป็นผู้มีความสุข มีทรัพย์มาก และเราก็มีอริยทรัพย์ ๗ ประการเหล่านี้”

ครั้งพระอินทร์ได้กราบทูลเรื่องนี้แก่พระผู้มีพระภาค พระองค์
ตรัสว่า “แม้เทวดานับร้อยผู้มีฤทธานุภาพเช่นท่านก็ไม่อาจหลอกล่อ
สุปปพุทธะให้กล่าวว่า พระโคตมะไม่ใช่พระพุทเจ้า ฯลฯ เพราะสุปป-
พุทธะเห็นแจ้งอริยสังฆธรรมที่แท้จริงแล้ว” หลังจากนั้นสุปปพุทธะได้เข้า
เฝ้าพระพุทเจ้าเพื่อกราบทูลคุณธรรมที่ตนได้บรรลุ พระองค์ทรงแสดง
ธรรมอันสมควรแก่เขา เขาได้ฟังธรรมโดยเคารพแล้วเดินทางกลับเข้าไป
ในเมือง

ในคัมภีร์อุทานมีข้อความเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

อถ โข อจิรปุกนตํ สุปปพุทธํ ภูฏฐิ คาวี ตรุณวจฺณา อธิปาเตตฺวา
ชีวิตา โวโรเปสิ.^{๘๙}

“ทันใดนั่นเอง โคแม่ลูกอ่อนได้ขวิดชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะ
ผู้เพิ่งเดินจากไปไม่นาน จนล้มลงเสียชีวิต”

ทั้งนี้โดยเนื่องในคัมภีร์อรรถกถาซึ่งมีเนื้อเรื่องว่า ในอดีตชาติบุตร
เศรษฐี ๔ คนได้พาหญิงงามเมืองเข้าไปเริงรมย์ในป่า จากนั้นได้ช่วยกัน
ฆ่าแล้วชิงทรัพย์และเครื่องประดับของนางไป ก่อนสั่นลม หญิงงามเมือง
นั้นได้อธิษฐานว่า คนชั่วช้าเหล่านี้พาเรามาหาความสำราญแล้วยังฆ่าชิง
ทรัพย์อีก พวกเขามาเราได้เพียงชาตินี้ชาติเดียวเท่านั้น แต่ภพชาติต่อไป
ไปเราจะขอเกิดเป็นนางยักษิณตามฆ่าพวกเขา เมื่ออธิษฐานเช่นนั้นแล้วนาง
ก็เสียชีวิตลง และได้เกิดเป็นนางยักษิณเฝ้าตามฆ่าบุตรเศรษฐี ๔ คนเหล่านี้น
ต่อมาอีกหลายชาติ^{๙๐}

ในสมัยพุทธกาลนี้บุตรเศรษฐีทั้ง ๔ คนนั้นได้มาเกิดเป็นพระเจ้า
ปุกกุสาติ พาหิยทารุจริยะ โจรคราแดงชื่อว่าตัมพาทฐิกะ และสุปปพุทธะ
ส่วนแม่วัวที่ขวิดคนทั้ง ๔ จนเสียชีวิตก็คือนางยักษิณที่เคยเกิดเป็นหญิง
งามเมืองซึ่งถูกฆ่าในครั้งก่อนนั่นเอง นางยักษิณนั้นได้จำแลงกายเป็น
แม่วัวมาฆ่าบุคคลเหล่านี้ตามท้ออธิษฐานผูกเวรกันไว้ ปัจจุบันบางท่าน
อาจไม่เห็นด้วยกับข้อความที่กล่าวไว้ในอรรถกถา ถ้ากระนั้นจะถือว่า
นางยักษิณได้เข้าไปสิงในร่างของแม่วัว แล้วขวิดพวกเขา หรือจะถือเอา
ข้อความตามพระบาลีว่า มีโคแม่ลูกอ่อนมาขวิดพวกเขาก็ได้

มีประเด็นที่น่าสังเกตในเรื่องนี้ว่า การอธิษฐานจงเวรนั้นเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์และเป็นไปเพื่อความเสื่อมเพียงอย่างเดียว หลวงงามเมืองที่รอเวลาเพื่อตามฆ่าพาหิยะทาร์จิริยะที่เป็นพระอรหันต์ และพระเจ้าปุกกุสาตีที่เป็นพระอนาคามี ย่อมมีโทษหนักมาก ส่วนการฆ่าโจรเคราแดง ตัมพทาฐิกะที่เป็นปฤชนผู้ได้บรรลุปัสสนาญาณระดับสูงแล้ว ก็มีโทษมากกว่าการฆ่าปฤชนทั่วไป อีกทั้งการฆ่าสุปปพุทธะที่เป็นพระโสดาบัน ย่อมมีโทษเป็นอันมาก ในทางตรงกันข้าม ผู้ที่เสียชีวิตเหล่านั้นกลับไม่ได้พบกับหายนะใดๆ เลย จะเห็นได้ว่า พาหิยะทาร์จิริยะได้บรินิพพาน พระเจ้าปุกกุสาตีได้ไปเกิดเป็นพรหมในชั้นสุทธาวาส โจรเคราแดง ตัมพทาฐิกะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ฝ่ายสุปปพุทธะก็ถึงแก่ชีวิต พ้นจากการทรมานด้วยโรคเรื้อน และความยากไร้ในโลกมนุษย์ เขาตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เหมือนคนนอนหลับแล้วตื่นขึ้น เพราะจุติจิตในภพก่อนกับปฏิสนธิจิตในภพต่อไปนั้น เกิดขึ้นติดต่อกันทันที สุปปพุทธะได้กายทิพย์ของเทวดาแล้ว มีนางอัปสรหอมล้อม มีวิมานใหญ่โตกว้างขวาง เพราะไม่มีรูปร่างอวัยวะเหมือนตอนเกิดเป็นมนุษย์ที่เป็นโรคเรื้อน การเสียชีวิตของเขาจึงนับได้ว่าเป็นกำไร ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวเหตุอีกอย่างหนึ่งว่า ความเป็นพระโสดาบันไม่เหมาะสมกับอัมภพอันทรามของเขาในภพนี้ จึงต้องเสียชีวิตอย่างรวดเร็ว^{๙๑}

กุศลที่ทำให้สุปปพุทธะไปเกิดเป็นเทวดา

มีข้อคิดที่ว่า ในเมื่อสุปปพุทธะไม่เคยทำบุญกุศลมาก่อน แล้วเขาไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ด้วยอำนาจของกุศลอะไร ในเรื่องดังกล่าวนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ในคัมภีร์อุทานว่า

โส ตถาคตปเวทิตํ ฌมวินยํ อากมม สหฺมํ สมํทียิ, สีลํ สมํทียิ, สุตํ สมํทียิ, จาคํ สมํทียิ, ปญฺญํ สมํทียิ. โส ตถาคตปเวทิตํ ฌมวินยํ อากมม สหฺมํ สมํทียิตฺวา สีลํ สมํทียิตฺวา สุตํ สมํทียิตฺวา จาคํ สมํทียิตฺวา ปญฺญํ สมํทียิตฺวา กายสฺส เภทา ปรี มรณา สุขฺตี สุขํ โลกํ อุปปนฺโน เทวานํ ดาวตีสานํ สหฺพยุตํ, โส ตตฺถ อญฺเญ เทเว อติโรจติ วณฺณเณน เจวยสฺสา จ.^{๙๒}

“เขาอาศัยธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว เป็นผู้ยึดมั่นด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ครั้นแล้ว หลังชีพวายกายแตกดับได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ด้วยธรรมดังกล่าว เข้าถึงการอยู่ร่วมกันกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ รุ่งโรจน์ด้วยวรรณะและบริวารเหนือกว่าเทวดาเหล่าอื่นในชั้นดาวดึงส์นั้น”

ในคัมภีร์อุทานอรรถกถา^{๙๓} อธิบายว่า สุปปพุทธะได้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๒ ประการ คือ ศรัทธาที่เกิดก่อนการบรรลุธรรม และโลกุตระศรัทธาในขณะบรรลุธรรม มีความเชื่อมั่นว่าพระผู้มีพระภาคเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง พระธรรมเป็นธรรมอันประเสริฐที่

สัณนิทสูตร

พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว และพระอริยสงฆ์เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ดังนี้แล้วจึงยังศรัทธาทั้งสองอย่างนั้นให้เกิดขึ้นในกระแสนจิตของตน

เขาย่อมมีโลกียศีลในขณะฟังธรรม และมีอริยศีลคือมรรคผลในขณะบรรลุธรรม มีความถึงพร้อมด้วยสุตะ คือ การสดับทั้งปริยัติในขณะฟังธรรมและปฏิเวธในขณะบรรลุธรรม ส่วนจาคะ คือ การสลະกิเลสและอภิสังขารซึ่งเป็นกรรมที่ถูกกำจัดด้วยโศดาปัตติมรรค เหมือนดังปกติ พระอริยะทั้งหลายที่ย่อมจะบริจาควัตถุสิ่งของด้วยความปล่อยวางไม่หวงแหน แม้สุปปพุทธะจะไม่เคยบริจาทานมาก่อน แต่นับว่าถึงพร้อมด้วยเจตนาที่จะบริจาทานอันเป็นคุณธรรมของพระโศดาบันนั้น อีกทั้งปัญญาของเขานั้นย่อมบริบูรณ์ด้วยการเจริญวิปัสสนาตามธรรมที่ได้ฟัง และการบรรลุมรรคผลนั่นเอง

กุศล ๕ ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา เป็นอริยทรัพย์ซึ่งเป็นเหตุทำให้สุปปพุทธะไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนโลกุตตรศรัทธาที่ประกอบในมรรคผลเป็นธรรมที่ดับภพชาติ ไม่อาจก่อให้เกิดภพใหม่ ดังที่ในพระอภิธรรมกล่าวว่า มรรคกุศลเป็นอุปายคามี คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพาน^{๙๔} จึงอาจพิจารณาได้ว่าสุปปพุทธะไปเกิดเป็นเทวดาเพราะโลกียศรัทธา คือ ศรัทธาที่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระอริยสงฆ์

อาตมามีความเห็นว่ สุปปพุทธะไปเกิดเป็นเทวดาด้วยการ
อุปถัมภ์ของศรัทธาเป็นต้นและวิปัสสนากุศล ซึ่งเป็นกุศลระดับสูงสุดใ
กามาวจรกุศล หากถามว่า วิปัสสนากุศลสามารถระงับทุกข์ในภพได้หรือไม่
ตอบว่า วิปัสสนากุศลทำให้ระงับทุกข์ในภพแค้โดยอ้อม แต่สามารถ
ระงับกิเลสได้โดยตรง กล่าวคือ ผู้ที่ใส่ใจกำหนดรู้ปัจจุบันรูปนาม เมื่อเห็น
ประจักษ์ไตรลักษณ์แล้วย่อมไม่เกิดกิเลสที่ยึดมั่นว่าเที่ยง เป็นสุข เป็นตัวตน
อันเป็นวิปัสสนากุศลที่กำจัดกิเลสประเภทอารัมมณานุสัย คือ อนุสัย
ซึ่งนอนเนื่องในอารัมณ ทำให้กรรมฝ่ายกุศลและอกุศลที่มีกิเลสเป็นเหตุ
ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ซึ่งเท่ากับเป็นการระงับผลของกรรมที่จะทำให้เกิดภพ
ต่อไป เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงกล่าวได้ว่า วิปัสสนากุศลระงับกรรมและภพได้
อย่างไรรักก็ตาม แม้อารัมณที่บุคคลเห็นประจักษ์ด้วยวิปัสสนาญาณจะ
มิได้เป็นเหตุให้กิเลส กรรม และภพที่ถูกระงับนั้น ดับได้โดยเด็ดขาด แต่
วิปัสสนากุศลซึ่งเป็นอากยคามมี คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงปฎิสนธิและจติ
ตามที่กล่าวไว้ในพระอภิธรรมปิฎก^๕ นั้น นับเข้าในกุศลเจตนาฝ่ายโลกียะ
ที่นำไปสู่สุคติภูมิได้

โคตรภูกุตลก่อให้เกิดภพ

ในคัมภีร์ปัญฐานมีข้อความว่า กุศลเจตนาที่รับอุปมาณธรรมคือ มรรคผลนิพพานเป็นอารมณ์ เป็นปัจจัยแก่วิบากขันธ์ที่รับเอากามาจร-
ธรรมเป็นอารมณ์ด้วยอำนาจของกัมมปัจจัย^{๖๖} ในคัมภีร์อรรถกถาได้
อธิบายเพิ่มเติมว่า เจตนาที่รับอุปมาณธรรมเป็นอารมณ์ หมายถึง
โคตรภูเจตนาและปัจเจกขณเจตนา^{๖๗} ดังนั้น พึงกล่าวได้ว่า สุปปพุทธะ
ไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วยอำนาจของโคตรภูเจตนาอัน
เป็นกุศลระดับสูงสุดในบรรดาวิปัสสนากุศล จึงนับว่าเหมาะสมที่สุด

เหล่าเทวดาอิจฉาทพสุปปพุทธะ

เทพสุปปพุทธะเสวยสุขในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วยเหล่าบริวาร
ทรัพย์สมบัติ ความสุข ฯลฯ มีอานุภาพและรัศมีมากกว่าเทวดาอื่นที่เกิด
ด้วยกุศลนอกพุทธศาสนา จึงเป็นที่อิจฉาและมักถูกถากถางว่า ในสมัยที่
เกิดเป็นมนุษย์ เทพสุปปพุทธะเคยเป็นคนชั้นต่ำยากจนเชื่องโง่ เป็นโรค
เรื้อนน่ารังเกียจ ที่บัดนี้กลับมาอยู่เหนือกว่าพวกตน ครั้นพระอินทร์ทรง
ได้ยินจึงกล่าวตักเตือนว่า พวกท่านไม่ควรมีความริษยาดูหมิ่นเทพสุปป-
พุทธะผู้เจริญอริยทรัพย์ ๗ ประการในศาสนาของพระผู้มีพระภาค การที่
เทพสุปปพุทธะได้เกิดเป็นเทวดามีศักดิ์ใหญ่ มีอานุภาพมากก็ด้วยอำนาจ
ของวิปัสสนากุศลที่ตนได้สั่งสมไว้ครั้งเป็นมนุษย์ เช่นนี้แล้วพวกท่านจึง
ควรที่จะรู้สึกปิติยินดีในผู้ที่เจริญวิปัสสนาว่ากำลังสั่งสมกุศลอันยิ่งใหญ่
น่าสรรเสริญ

สรุปได้ว่า สุปปพุทธะผู้ยากไร้ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย คนเลี้ยงดู และมิตรสหาย มีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ทรมานด้วยโรคเรื้อนที่อาจไม่มีใครเป็นทุกข์ยิ่งกว่า เขาใส่ใจสดับและน้อมจิตตามพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าจนได้บรรลุเป็นพระโสดาบันผู้พร้อมด้วยอริยทรัพย์ ๗ ประการ และด้วยอานุภาพของโสดาปัตติมรรคนั้น เมื่อเสียชีวิตแล้วจึงได้ไปเกิดเป็นเทวดาที่มีอานุภาพมาก เสวยบรมสุขในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ความเป็นพระโสดาบันประเสริฐกว่าเทวดาและพรหม

การบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันประเสริฐกว่าการเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ปกครองทวีปทั้ง ๔ เหนือกว่าเทวดาในสวรรค์ และทำมหาพรหมผู้เป็นใหญ่ในโลกทั้งหมด ดังพระพุทธดำรัสว่า

ภพพยา เอกรชเชน สคคสุส คมเนน วา

สพฺพโลกาธิปฺเจเน โสตาปัตติผลํ วร^{๙๘}

“ยิ่งกว่าราชันย์ผู้เป็นหนึ่งในแผ่นดิน ยิ่งกว่าจอมเทพบนสวรรค์ ยิ่งกว่ามหาพรหมผู้เป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง คือ โสดาปัตติผลบุคคล”

บทที่ ๕

ธรรมเทศนา ณ วันที่ ๒๑ มิถุนายน และ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

อานิสงส์ที่ ๕ ของโสดาปัตติมรรค

โสดาปัตติมรรคขจัดมิจฉามรรค ๘

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวว่า

อภฺยङฺคิโก มิจฉามคฺคํ ปชหติ.^{๙๙}

“โสดาปัตติมรรคกำจัดมิจฉามรรคที่มีองค์ ๘”

พระโสดาบันไม่ต้องกังวลว่าจะหลงไปในทางที่ชั่ว เพราะโสดาปัตติมรรคย่อมขจัดหนทางผิดที่เรียกว่ามิจฉามรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ และมิจฉาสมาธิ ที่ตรงกันข้ามกับสัมมามรรคที่มีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ เป็นต้น

สัมมาทิฏฐิกำจัดมิจฉาทิฏฐิ

มิจฉาทิฏฐิคือความเห็นผิดในกองรูปนามว่าเป็นอัตตาตัวตนที่เรียกว่าสัkkายทิฏฐิ กล่าวคือ ในสัสสตทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดว่าโลกเที่ยง, อุจเฉททิฏฐิ คือ ความเห็นผิดว่าโลกขาดสูญ และนัตถิกทิฏฐิ คือ ความ

เห็นผิดว่าไม่มีผลกระทบ เป็นต้น สัสสตทิฏฐินั้นเป็นความเห็นผิดว่ามีอัตตาที่ดำรงอยู่เสมอ ไม่ขาดสูญ จึงเชื่อว่าอัตตานี้จะเปลี่ยนจากร่างกายนี้ไปหาร่างกายอื่นเมื่อเสียชีวิต เพราะเข้าใจผิดว่ามีอัตตาตัวตน ผู้มีสัสสตทิฏฐีย่อมไม่ชวนชวายในการเจริญวิปัสสนา เมื่อไม่เห็นการดับของกองรูปนาม จึงไม่สามารถเห็นแจ้งพระนิพพานด้วยอรรถตมมรรคได้ สัสสตทิฏฐินี้จึงเป็นอันตรายแก่มรรคโดยแท้ (มักคันตราย) เป็นสิ่งปิดกั้นไม่ให้บุคคลบรรลุมรรค

ส่วนอุจเฉททิฏฐิ คือ ความเห็นผิดว่าโลกขาดสูญโดยเชื่อว่า อัตตามีอยู่ และจักขาดสูญเมื่อเสียชีวิตแล้ว จึงไม่มีภพหน้าอีกต่อไป เมื่อไม่เชื่อเรื่องภพหน้าก็ไม่จำเป็นต้องทำกุศลหรือหลีกเลี่ยงการละเว้นจากบาปอกุศลใดๆ ผู้มีความเห็นผิดเช่นนี้เชื่อว่าไม่มีบุญบาป ไม่มีผลกระทบ จัดว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิที่มีโทษมาก เพราะห้ามทางสวรรค์และนิพพาน^{๑๐๐}

มิจฉาทิฏฐิ ๓ ประการเหล่านี้ คือ สักกายทิฏฐิ สัสสตทิฏฐิ และอุจเฉททิฏฐิ สามารถกำจัดได้ด้วยกัมมัสสกตาสัมมาทิฏฐิที่เข้าใจว่ากรรมและผลกระทบมีจริง และวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิที่รู้เห็นว่ามีเพียงรูปและนาม ๒ อย่าง และรูปนามเหล่านั้นก็เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน มีสภาวะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตตาตน ความเห็นผิดดังกล่าวย่อมจักไม่เกิดขึ้นเนื่องจากบุคคลผู้ใส่ใจกำหนดรู้ว่า “เห็นหนอ” “ได้ยินหนอ” ฯลฯ ที่กำลังปรากฏอยู่ในปัจจุบันขณะ ย่อมจะรู้เห็นสภาวะธรรมมีสภาวะเห็น ฯลฯ ตามความเป็นจริงด้วยสัมมาทิฏฐิ มิใช่อนุมานรู้สภาวะที่ไม่ได้เกิดขึ้นจริง เขาย่อมกำหนดแยก रूपนาม ในขณะนั้นได้ว่า จักขุ รูปที่เห็น และสภาวะ

สัณนิทสูตร

เห็น เป็นคนละส่วนกัน และเข้าใจว่าสภาวะเห็นมีได้เพราะมีจักขุและ
รูปารมณ์ สภาวะคู้มีได้เพราะมีจิตที่ต้องการจะคู้ สภาวะรู้อารมณ์ทางใจ
มีได้เพราะมีธรรมารมณ์ เป็นต้น เมื่อรู้เห็นว่ามีเพียงรูปนาม และเหตุกับผล
ที่เกี่ยวข้องกัน ไม่มีอิตตาตัวตน เมื่อนั้น เขาย่อมจะกำจัดสักกายทิฏฐิ
สัสสตทิฏฐิ และอุจเฉททิฏฐิให้หมดสิ้นไปในชั่วขณะที่เจริญวิปัสสนาอยู่
ยิ่งเมื่อเข้าใจว่า เมื่อมีเหตุจึงมีผลใหม่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ย่อมจะทำให้
อุจเฉททิฏฐิหมดสิ้นไป และเมื่อรู้เห็นว่ารูปนามดับไปอยู่เสมอ ย่อมจะ
กำจัดสักกายทิฏฐิได้

การเจริญวิปัสสนาสามารถละทิฏฐิเหล่านั้นได้ชั่วขณะด้วย
อำนาจของตทังคปหาน และโดยการข่มไว้ด้วยอำนาจของวิกขัมภนปหาน
คือ ละได้ด้วยการข่มไว้ ไม่ใช่การขจัดได้โดยเด็ดขาด^{๑๐๑} บุคคลสามารถ
กำจัดมิจฉาทิฏฐิทั้งหมดได้อย่างเด็ดขาดก็ต่อเมื่อได้บรรลุเป็น
พระโสดาบันแล้ว เพราะสัมมาทิฏฐิในโสดาปัตติมรรคขุดรากถอนโคน
มิจฉาทิฏฐิเหล่านั้นได้ทั้งในชาตินี้และในชาติต่อไป ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค
กล่าวว่า โสดาปัตติมรรคนอกจากจะกำจัดทิฏฐินั้นได้อย่างเด็ดขาดแล้ว
ยังสามารถกำจัดทางผิดที่เรียกว่ามิจฉามรรคได้ เพราะเมื่อมิจฉาทิฏฐิถูก
กำจัดไป มิจฉามรรคอื่น ๆ ก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

สัมมาสังกัปปะกำจัดมิจฉาสังกัปปะ

มิจฉาสังกัปปะคือความดำริผิด จัดเป็นอกุศลวิตก ๓ คือ
กามวิตก (ความดำริในกาม) พยาปาหวิตก (ความดำริในการมุ่งปอง

ร้าย) และวิหิงสาวิตก (ความด่าในการเบียดเบียน) แม้พระโศดาบันจะยังเสวยกามคุณอยู่ แต่ท่านก็ไม่มีความดำริผิดในกามที่จะทำให้ไปตกในอบายภูมิ ไม่มีความดำริที่ต้องการจะลักทรัพย์ของผู้อื่น ไม่แย่งชิง หลอกหลวง หรือกระทำเรื่องที่ผิดทำนองคลองธรรม แม้พระโศดาบันยังมีโทษ มีความโกรธอยู่บ้าง แต่ก็ไม่มีพยาบาทวิตกที่คิดปองร้ายผู้อื่น หรือแม้ยังมีวิหิงสาวิตกอยู่ แต่ก็ไม่ได้คิดข่มเหงรังแกสัตว์เหล่านั้น ไม่มีความดำริที่จะเบียดเบียนให้ผู้อื่นทุกข์ยากลำบาก เช่น ในขณะที่ขีวหรือม้า ก็เพียงต้องการใช้เป็นพาหนะ ทั้งนี้เพราะพระโศดาบันกำจัดความดำรินั้นได้แล้ว

สัมมาวาจากำจัดมิจฉาวาจา

ผู้ที่สมทานศีล ๕ เมื่อกล่าวคำสมทานว่า มุสาวาทา เวมณิสิกขาบทํ สมายามิ. (ข้าพเจ้าขอสมทานสิกขาบททั้งดเว้นจากการพูดเท็จ) ย่อมจะหลีกเลี่ยงจากมุสาวาท (การพูดเท็จ) รวมทั้งวาจาที่ไม่ดีอื่นๆ คือ ปิสุณวาจา (การพูดส่อเสียด) ผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ) และสัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) เมื่อสมทานรักษาศีลอยู่ บุคคลนั้นพึงหลีกเลี่ยงมิจฉาวาจาเหล่านี้ หรือผู้ที่สมทานอาชีวัฏฐมกศีล^{๑๐๒} (ศีลที่มีการเลี้ยงชีพเป็นที่ ๘) ก็จำต้องงดเว้นจากวจีหุจริต ๔ จึงจัดว่าสัมมาวาจาที่กล่าวสมทานรักษาศีลเหล่านั้นกำจัดมิจฉาวาจาได้

ผู้ปฏิบัติที่เจริญวิปัสสนาอยู่ ไม่มีโอกาสกล่าวมิจฉาวาจาเนื่องด้วยอารมณ์ซึ่งตนกำหนดรู้อยู่ สัมมาวาจาที่เกิดร่วมกับวิปัสสนาเป็นฝ่าย

โลกียะ จึงกำจัดมิจฉาวาจาได้โดยตทังคปหาน คือ ละได้เพียงชั่วคราว หรือโดยวิกัมภนปหาน คือ การข่มมิจฉาวาจาไว้ แต่สัมมาวาจาที่เกิดร่วมกับโสตาปัตติมรรคเป็นฝ่ายโลกุตตระ จึงสามารถขุดรากถอนโคนมิจฉาวาจา กำจัดวิจฺจุจฺริตทั้งหลายที่จะทำให้ตกอบายได้โดยเด็ดขาด ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวว่า อนาคามีมรรคสามารถกำจัดมิจฉาสังกับปะปิสุณวาจา และผรุสวาจาได้โดยสิ้นเชิง^{๑๐๓} ส่วนอรหัตตมรรคสามารถกำจัดสัมผัปปลาปะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ และมิจฉาสมาธิได้โดยสิ้นเชิง^{๑๐๔} อย่างไรก็ตาม แม้พระโสตาบันจะยังมีปิสุณวาจา ผรุสวาจา และสัมผัปปลาปะอย่างหยาบอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สามารถที่จะส่งผลให้ตกอบายได้

สัมமாகัมมันตะกำจัดมิจฉากัมมันตะ

ผู้ที่สมทานศีล ๕ ย่อมขจัดมิจฉากัมมันตะ คือ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และประพฤติดนีกามด้วยองค์มรรคคือสัมமாகัมมันตวิรตี ซึ่งเป็นการงดเว้นจากกายทุจริตทั้งหลาย สำหรับผู้ที่เจริญวิปัสสนาที่กระทำแต่กายสุจริต เป็นต้นโดยเนื่องด้วยการกำหนดรู้ปัจจุบันอารมณ์ในทุกขณะ นี้จัดเป็นสัมமாகัมมันตะที่ประกอบกับวิปัสสนาซึ่งสามารถกำจัดมิจฉากัมมันตะได้โดยตทังคปหาน ส่วนสัมமாகัมมันตะที่ประกอบกับโสตาปัตติมรรคจึงจะสามารถขุดรากถอนโคนกายทุจริตทั้ง ๓ ที่เป็นมิจฉากัมมันตะได้โดยสิ้นเชิง ดังนั้น พระโสตาบันจึงเป็นผู้ไม่ก่อล่วงการกระทำผิดทางกายเหล่านั้น

สัมมาอาชีวะกัจจิมิจฉาอาชีวะ

ผู้ที่รักษาศีลโดยเคารพเป็นผู้เลี้ยงชีพด้วยทรัพย์ที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ ไม่แสวงหาทรัพย์ด้วยการทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่นทางกายหรือวาจา ส่วนผู้ที่เจริญวิปัสสนาอยู่ย่อมไม่มีโอกาสแสวงหาทรัพย์ที่ไม่ชอบธรรมโดยเนื่องด้วยอารมณ์ปัจจุบันที่กำหนดรู้อยู่ เหล่านี้เป็นลักษณะที่สัมมาอาชีวะในวิปัสสนาสามารถกัจจิมิจฉาอาชีวะได้ สำหรับพระโสดาบัน ย่อมสามารถกัจจิมิจฉาอาชีวะทั้งหมดได้อย่างสิ้นเชิงด้วยโสดาปัตติมรรค

ขออธิบายคำว่าทุจฺจิตกับทุราชีวะให้เข้าใจชัดเจนดังนี้ คือ อกุศลทางกายและวาจาที่ไม่เกี่ยวกับการเลี้ยงชีพเรียกว่าทุจฺจิต การหลีกเลี้ยงจากทุจฺจิตเหล่านี้เรียกว่าสัมมากัมมันตะและสัมมาวาจา

ส่วนอกุศลทางกายและวาจาที่เกี่ยวกับการเลี้ยงชีพเรียกว่า ทุราชีวะ การหลีกเลี้ยงจากทุราชีวะเหล่านี้เรียกว่าสัมมาอาชีวะ ทุราชีวะนั้นคือการเลี้ยงชีพที่ไม่ดีงาม เช่น การโกงตาชั่ง ฯลฯ ส่วนมิจฉาอาชีวะ เป็นการเลี้ยงชีพผิด เช่น การค้ามนุษย์ การค้าอาวุธ ฯลฯ

สัมมาวายามะกัจจิมิจฉายายามะ

อกุศลทุกอย่างย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้ถ้าไม่มีมิจฉายายามะ เพราะมิจฉายายามะ คือ ความเพียรผิดในการกระทำ พุท หรือคิดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอกุศล ส่วนสัมมาวายามะเป็นความเพียรโดยชอบในทุกขณะที่กระทำ พุท หรือคิดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกุศล สัมมาวายามะที่เกิดขึ้นในขณะที่ศึกษาปริยัติหรือเจริญสติกำหนดรู้อย่างต่อเนื่องย่อมกัจจิมิจฉายายามะ ไม่ให้อกุศลจิตมีโอกาสดังเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัมมาวายามะที่ประกอบอยู่ในการเจริญวิปัสสนาเพื่อให้สติมีการจดจ่ออย่างต่อเนื่อง ถ้าสัมมาวายามะมีกำลังน้อย การจดจ่อก็น้อยลง ส่งผลให้การเจริญสติไม่ต่อเนื่อง ต่อเมื่อสัมมาวายามะมีกำลังมาก ผู้ปฏิบัติจะกำหนดสติรู้เท่าทันรูปนามปัจจุบันในทุกขณะได้โดยสติไม่ขาดช่วง ตามนัยนี้สัมมาวายามะที่เกิดขึ้นในทุกขณะจึงเป็นการกัจจิมิจฉายายามะ พยายามป้องกันระวังเพื่อไม่ให้อกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น พยายามละอกุศลที่เคยเกิดขึ้นแล้ว พยายามเจริญเพื่อให้เกิดภาวนากุศลและมรรคกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และพยายามรักษาเพื่อให้ภาวนากุศลที่เกิดขึ้นแล้วดำรงตั้งมั่นและเจริญไพบูลย์จนกระทั่งบรรลุนิยามรรค (สรุปสั้นๆ ว่า เป็นความเพียรพยายาม ๔ อย่าง คือ เพียรระวัง - เพียรละ - เพียรเจริญ - เพียรรักษา)

เนื่องจากสัมมาวายามะที่ประกอบพร้อมกับโสดาปัตติมรรคกัจจิมิจฉายายามะที่ทำให้ตกสู่อบายได้ ดังนั้น พระโสดาบันย่อมไม่ชวนชวายนในการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ

สัมมาสติกำจัดมิจฉาสติ

มิจฉาสติ คือ กลุ่มของอกุศลจิตและอกุศลเจตสิกที่ระลึกใส่ใจต่ออกุศลต่างๆ แล้วรู้สึกยินดีพอใจ มีทั้งเรื่องสนุกสนานรื่นเริงหรืออกุศลที่เคยทำมาแล้ว รวมทั้งเรื่องของคนใกล้ชิด หรือการคิดที่จะกระทำการที่เป็นอกุศล เมื่อมีสัมมาสติที่ระลึกถึงกุศลย่อมจะกำจัดมิจฉาสติได้ เช่น สัมมาสติในสมถภาวนาที่ระลึกถึงพระพุทธรูป ฯลฯ หรือสัมมาสติที่เกิดขึ้นในขณะที่ระลึกถึงสภาพเห็น ได้ยิน ฯลฯ ย่อมจะกำจัดมิจฉาสติที่ระลึกถึงเรื่องไม่ดี ส่วนสัมมาสติที่ประกอบร่วมกับโสดาปัตติมรรคย่อมกำจัดมิจฉาสติที่ระลึกถึงอกุศลอันทำให้ไปตกอบายได้อย่างเด็ดขาด ดังนั้น แม้พระโสดาบันอาจมีการระลึกสิ่งที่เป็นอกุศลบ้าง แต่ก็จัดว่าเล็กน้อยจนไม่ทำให้เกิดตกอบายได้

สัมมาสมาธิกัจจิมิจฉาสมาธิ

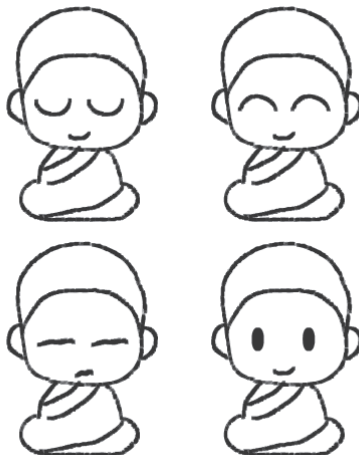
มิจฉาสมาธิเป็นภาวะที่จิตดำรงมั่นอันจะยังการกระทำ พูด หรือ การคิดสิ่งทีเกี่ยวกับกุศลมีความสนุกสนานรื่นเริง ฆ่าสัตว์ หรือลักทรัพย์ ฯลฯ ให้สำเร็จ ดังนั้น สัมมาสมาธิที่ตั้งมั่นในเรื่องที่เป็นกุศลจึงสามารถ กัจจิมิจฉาสมาธินั้นได้ สัมมาสมาธิที่ตั้งมั่นอยู่ในสมถภาวนา เช่น ใน ลมหายใจเข้าออก กสิณอารมณ์ ในพระพุทธรูป ในฉานสมาธิหรือใน ผู้ที่เจริญวิปัสสนาแล้วเกิดขณิกสมาธิ^{๑๐๕} อันเป็นความตั้งมั่นชั่วขณะใน อารมณ์ที่กำหนดรู้อยู่ เหล่านี้ย่อมจะกัจจิมิจฉาสมาธิได้ ส่วนสัมมาสมาธิ ที่เกิดร่วมกับโสดาปัตติมรรคย่อมกัจจิมิจฉาสมาธิที่ทำให้ตกอบายได้ ทั้งหมด

มิจฉามรรคเป็นหนทางไปสู่อบาย แม้จะได้เกิดเป็นมนุษย์อีกครั้ง ก็ทำให้ได้รับความทุกข์ยากนานัปการ เช่น อายุสั้น เป็นทุกข์จากโรคร้าย มีความลำบากยากไร้ สุปปพุทธะที่ในชาติก่อนเคยกล่าวพรสุวาจาจ้วงจาบ พระปัจเจกพุทธเจ้า จึงต้องตกนรกเพราะมิจฉามรรค มิจฉาวาจา ซึ่งมีมิจฉาสังกัปปะที่เป็นความด่าริษิต และมิจฉามรรคอื่นๆ คือ มิจฉา วายามะ มิจฉาสติ และมิจฉาสมาธิ ซึ่งก็คือ ความพยายาม การระลึกถึง และความตั้งใจมั่นเพื่อจะกล่าวคำหยาบนั้นๆ เกิดร่วมด้วย เพราะเหตุ แห่งมิจฉามรรคดังกล่าว หลังจากต้องตกนรกแล้วเขายังมาเกิดเป็นคน ไรเรื้อนที่ขัดสนยากไร้ อีกทั้งในอดีตชาติที่เคยฆ่าหญิงงามเมือง จึงต้อง

สัจวันตสูตร

ถูกตามเข้ามาอีกหลายชาติ นี่คือมิจฉามรรคที่เป็นมิจฉากัมมันตะและมี
มิจฉาสังกับปะเป็นต้นประกอบไปด้วย

เนื่องจากโสดาปัตติมรรคเป็นอริยมรรคเปื่องต่ำซึ่ง
กำจัดมิจฉามรรคที่ทำให้ตกไปสู่อบาย และไม่ให้เกิดเป็น
มนุษย์ที่ยากไร้หรือเวทดาชั้นต่ำ การปฏิบัติของผู้ปฏิบัติธรรม
ทั้งหลายในครั้งนี่จึงเป็นการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความเป็น
พระโสดาบันผู้ได้รับอานิสงส์อันยิ่งใหญ่

อานิสงส์ที่ ๖ ของโสดาปัตติมรรค

โสดาปัตติมรรคระงับเวรภัยทั้งหมด

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวว่า

สพฺพเวรภยานิ วูปสมมติ.^{๑๐๖}

“โสดาปัตติมรรคย่อมระงับเวรภัยทั้งหมด”

เวรในเรื่องนี้ คือ ศัตรูที่หมายปองร้าย ส่วนภัยคือความวิบัติ
สิ่งที่น่ากลัว หรืออันตรายต่างๆ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึงเวรภัย ๕
ประการ ได้แก่ ๑) ปาณาติบาต [การฆ่าสัตว์] ๒) อทินนาทาน [การลัก
ทรัพย์] ๓) กาเมสุมิฉฉาจาร [การประพฤติดีในกาม] ๔) มุสาวาท [การ
พูดเท็จ] ๕) สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน [การเสพของมีนเมาคือสุราและ
เมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท] โดยเวรและภัยนั้นแม้จะมีความ
หมายต่างกัน แต่มีองค์ธรรมที่เหมือนกัน คือ อกุศลเจตนาในอกุศลกรรม
๕ ประการดังกล่าว ซึ่งโสดาปัตติมรรคสามารถสงบระงับเวรภัยเหล่านี้ได้
และในอังกุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เวรสูตร ก็ยังมีข้อความอ้างอิงในเรื่อง
เวรภัย ๕ ประการ ดังนี้

“คหบดี อุบาสกผู้ละเวรภัย ๕ ประการไม่ได้ เรียกว่า ผู้ทุศีล และ
เขาย่อมไปเกิดในนรก เวรภัย ๕ ประการ มีอะไรบ้าง เวรภัย ๕ ประการ
เหล่านี้ คือ ๑) การฆ่าสัตว์ ๒) การลักทรัพย์ ๓) การประพฤติดีในกาม
๔) การพูดเท็จ ๕) การเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่ง
ความประมาท

คหบดี เราเรียกอุบาสกผู้ละเวรภัย ๕ ประการนี้ไม่ได้
ว่า ผู้มีศีล และเขาย่อมไปเกิดในนรก”^{๑๐๗}

“คหบดี อุบาสกผู้ละเวรภัย ๕ ประการได้แล้วเรียกว่า ผู้มีศีล
และเขาย่อมไปเกิดในสุคติ เวรภัย ๕ ประการมีอะไรบ้าง เวรภัย ๕ ประการ
เหล่านี้ คือ ๑) การฆ่าสัตว์ ๒) การลักทรัพย์ ๓) การประพฤติดิฉันท์ในกาม
๔) การพูดเท็จ ๕) การเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่ง
ความประมาท

คหบดี เราเรียกอุบาสกผู้ละเวรภัย ๕ ประการนี้ได้แล้ว
ว่า ผู้มีศีล และเขาย่อมไปเกิดในสุคติ”^{๑๐๘}

อนึ่ง แม้ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปัญจเวรภัยสูตร ก็กล่าว
ถึงเรื่องนี้ไว้เช่นกัน ดังนี้

“คหบดี ในกาลใด อริยสาวกสงบระงับเวรภัย ๕ ประการนี้ได้
แล้ว เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่เป็นองค์แห่งโสดาปัตติผล ๔ ประการ
เห็นแจ้งปฏิจจนมุขบาท ทางตลอดดีแล้วด้วย[วิปัสสนา]ปัญญาในกาลนั้น
อริยสาวกนั้นเมื่อหวังอยู่ พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้ว่า เราเป็นผู้มีนรก
สิ้นแล้ว มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานสิ้นแล้ว มีเปรตวิสัยสิ้นแล้ว มีอบาย ทุกคติ
วินิบาตสิ้นแล้ว เราเป็นโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้ที่ไม่
จะตรัสรู้ในกาลภายหน้าแน่นอน คหบดี อริยสาวกสงบระงับเวรภัย
๕ ประการได้แล้ว เป็นอย่างไร กล่าวคือ

สัจวันตสูตร

๑. บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ย่อมประสบเวรภัยใด ทั้งในชาตินี้บ้าง ชาติหน้าบ้าง และย่อมเสวยทุกข์โศกนันททางใจ เพราะการฆ่าสัตว์ เป็นปัจจัย อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ย่อมสงบระงับเวรภัย นั้น ด้วยอาการอย่างนี้

๒. บุคคลผู้ลักทรัพย์ ย่อมประสบเวรภัยใด ทั้งในชาตินี้บ้าง ชาติหน้าบ้าง และย่อมเสวยทุกข์โศกนันททางใจ เพราะการลักทรัพย์เป็น ปัจจัย อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ย่อมสงบระงับเวรภัยนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

๓. บุคคลผู้ประพฤติดิในกาม ย่อมประสบเวรภัยใด ทั้งในชาตินี้ บ้าง ชาติหน้าบ้าง และย่อมเสวยทุกข์โศกนันททางใจ เพราะการประพฤติดิ ในกามเป็นปัจจัย อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการประพฤติดิในกาม ย่อม สงบระงับเวรภัยนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

๔. บุคคลผู้พูดเท็จ ย่อมประสบเวรภัยใด ทั้งในชาตินี้บ้าง ชาติหน้า บ้าง และย่อมเสวยทุกข์โศกนันททางใจ เพราะการพูดเท็จเป็นปัจจัย อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ ย่อมสงบระงับเวรภัยนั้น ด้วยอาการ อย่างนี้

๕. บุคคลผู้เสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่ง ความประมาท ย่อมประสบเวรภัยใด ทั้งในชาตินี้บ้าง ชาติหน้าบ้าง และ ย่อมเสวยทุกข์โศกนันททางใจ เพราะการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นปัจจัย อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการเสพ

ของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ย่อมสงบระงับ
เวรภัยนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

คหบดี อริยสาวกสงบระงับเวรภัย ๕ ประการได้แล้ว เป็นอย่าง
นี้แล”^{๑๐๙}

แม้ในสังยุตตนิกายอรรถกถา นิทานวรรค ปัญจเวรภัยสูตร ก็
กล่าวว่าเวรกับภัยไม่ต่างกัน ด้วยคำว่า

ภย เวรนติ อตฺถโต เอกิ^{๑๑๐}

“คำว่า ภัย และ เวร มีความหมายเหมือนกัน”

ด้วยเหตุดังกล่าว อกุศลเจตนาทั้ง ๕ ในอกุศลกรรมเหล่านั้นจึงถูก
เรียกว่า เวรและภัย เพราะเป็นศัตรูภายในที่ปองร้าย และเป็นความวิบัติ
ที่น่ากลัว เป็นต้นเหตุที่ทำให้ศีลขาด ส่งผลให้ไปเกิดเป็นอบายสัตว์ ๔ คือ
สัตว์นรก ดิรัจฉาน เปต และอสุรกาย อีกทั้งถ้าเกิดเป็นมนุษย์หรือเกิด
เป็นเทวดาด้วยอำนาจของกุศลบางอย่าง ก็จะทำให้ได้รับความลำบาก
ทุกข์ยากต่างๆ เช่น เจ็บป่วย อายุสั้น ปราศจากความสุข ในขณะที่โสดา-
ปัตติมรรคซึ่งระงับอกุศลเจตนา ๕ อย่างตามที่กล่าวมาแล้ว จะสามารถ
กำจัดเวรภัยเหล่านั้นได้ ข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้เป็นที่เข้าใจได้
ชัดเจน

วิเคราะห์มหากัณฑ์ ๒๕ อย่าง

อย่างไรก็ตาม ในอรรถกถามูลปณณาสกและอรรถกถาของขุททกนิกายกล่าวว่า ตราบใดที่บุคคลยังกำจัดการแสสรูปนามด้วยอหัตตมรรคไม่ได้ เขาย่อมไม่อาจพ้นจากภัยใหญ่ ๒๕ อย่าง^{๑๑๑} ในคัมภีร์ฎีกาที่อธิบายอรรถกถาทั้งสองฉบับเหล่านั้นกล่าวถึงภัยใหญ่ ๒๕ อย่างสั้นๆ ว่าคือ ราชภัยเป็นต้น^{๑๑๒} แม้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกาก็ก้าวเพียงย่อๆ ว่า

ปาณาติปาตาทิปญฺจเวรานิ เจว ปญฺจวิสฺสติ มหากฺขานิ จาติสพฺพเวรกฺขานิ.^{๑๑๓}

“เวรภัยทั้งหมด คือ เวร ๕ อย่างมีการฆ่าสัตว์ เป็นต้น และภัยใหญ่ ๒๕ อย่าง”

ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกามีได้กล่าวถึงจำนวนของภัย ๒๕ อย่างเหล่านั้นไว้โดยละเอียดว่าภัย ๒๕ อย่างดังกล่าวมีอะไรบ้าง อาตมาจึงขอวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

๑. ในคัมภีร์มิลินทปัญหา (หน้า ๒๐๘) กล่าวถึงพยสนะ คือ ความวิบัติ ๕ อย่างไว้ร่วมกับภัย แต่มีภัยไม่ครบ ๒๐ อย่าง^{๑๑๔}

๒. คัมภีร์สังเวควัตถุทีปนีกล่าวถึงภัยและพยสนะ ๒๕ อย่างว่าเป็นภัย ๒๕ อย่าง โดยนำข้อความมาจากพระปริตรตั้งแต่ ราชโต วา (จากผู้ปกครองประเทศ) เป็นต้นไป จนถึง ยกขรภขสาทีหิ (จากยักษ์และรากษสเป็นต้น)^{๑๑๕} แม้จะนับภัยทั้งหมดได้ ๒๙ อย่าง แต่ก็ถือว่าเป็น ๒๕

อย่าง โดยรวม มณิสปฺป (งูเขียว) ไวโน อหิ (งู) อีกทั้งรวม ยกฺข (ยักษ์) ปิสาจ (ปีศาจ) และ รกฺขส (รากษส) ไวโน อมนุสฺส (อมนุษย์) จึงเข้าใจว่าข้อความข้างต้นคงจะหมายอธิบายเรื่องภัยที่กล่าวในคัมภีร์อรรถกถา และฎีกาคือราชภัย เป็นต้น

๓. อาตมามีความเห็นว่าการที่คัมภีร์วิภังค์มีหลักฐานที่หนักแน่น น่าเชื่อถือ และส่วนใหญ่ก็สอดคล้องกับข้อความในคัมภีร์มีลิตทปัญหาดังนั้น จึงจะกล่าวถึงภัย ๒๕ อย่าง โดยอ้างอิงคัมภีร์วิภังค์เป็นหลัก ดังนี้

๓.๑ ภัยกลุ่มที่หนึ่งมี ๔ อย่าง^{๑๑๖} คือ

๑) ขาติภัย	๒) ชราภัย
๓) พยาธิภัย	๔) มรณภัย

ยังไม่อาจกล่าวได้ว่าโสดาปัตติมรรคกำจัดภัย ๔ อย่างแรกนี้โดยสิ้นเชิง เพราะพระโสดาบันยังต้องมีการเกิดแก่เจ็บตายจนถึงชาติที่ ๗ แต่ถ้าจะถือว่าสามารถกำจัดภัย ๔ ดังกล่าวที่จะเกิดขึ้นต่อไปในภพที่ ๘ เป็นต้นไปจึงจะสมควร

๓.๒ ภัยกลุ่มที่สองมี ๔ อย่าง^{๑๑๗} คือ

๕) ราชภัย[ภัยจากผู้ปกครองประเทศ]	๖) โจรภัย
๗) อัคคีภัย	๘) อุทกภัย

โสดาปัตติมรรคไม่อาจจะสงบระงับภัย ๔ อย่างนี้ได้ แต่ถ้าถือว่าสามารถสงบระงับได้ในภพถัดไป หรือหมดสิ้นไปในภพที่ ๘ เป็นต้นไป จึงจะสมควร

สัณทสูตร

๓.๓ ภัยกลุ่มที่สามมี ๔ อย่าง^{๑๑๘} คือ

- ๙) อุมิภัย [ภัยจากคลื่น]
- ๑๐) กุมภิลภัย [ภัยจากจระเข้]
- ๑๑) อาวัณณภัย [ภัยจากน้ำวน]
- ๑๒) สสุกาภัย [ภัยจากปลาร้าย]

ภัย ๔ อย่างเหล่านี้แม้จะเป็นภัยที่ผู้ลงไปในน้ำหรือทะเลต้องประสบโดยตรง แต่ในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต อุมิภัยสูตร^{๑๑๙} พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุปมาภัย ๔ อย่างนี้ในลักษณะของภัยที่จะเกิดกับภิกษุในศาสนา โดยเริ่มจากอุมิภัย คือ **ภัยจากคลื่น** ว่า

ในสมัยพุทธกาล กุลบุตรมีความประสงค์จะพ้นจากทุกข์ในวัฏฏสงสาร คือ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ จึงออกบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาค พระอุปัชฌาย์และครูบาอาจารย์ได้แนะนำสั่งสอนข้อวัตรปฏิบัติทั่วไปของภิกษุ เริ่มตั้งแต่การนุ่งห่มจีวร การนั่ง การเดิน การขบฉัน เป็นต้น แก่กุลบุตรที่เป็นภิกษุใหม่นั้น เนื่องจากภิกษุผู้สอนบางรูปมีอายุน้อย จึงทำให้ภิกษุใหม่ที่มีอายุมากกว่าคิดว่า เมื่อครั้งเป็นฆราวาส ตนมีแต่แนะนำว่ากล่าวผู้อื่น แต่บัดนี้ตนกลับถูกภิกษุที่มีอายุคราวลูกคราวหลานเหล่านี้มาตักเตือนสั่งสอน จึงเกิดความขัดเคืองไม่พอใจ และได้ลาสิกขากลับไปเป็นฆราวาสดังเดิม เช่นเดียวกับภิกษุในปัจจุบัน ถ้าเขาเกิดโทสะไม่พอใจเมื่อได้รับคำแนะนำจากภิกษุที่มีอายุน้อยกว่า จนทนไม่ได้ต้องลาสิกขาก่อนวันที่กำหนดไว้ ความโกรธ ความคับแค้นใจที่ภิกษุนั้นประสบจึงถูกเปรียบว่าเป็นภัยจากคลื่นดังกล่าว

ส่วนภิกษุใหม่บางรูปที่ได้รับคำแนะนำห้ามปรามจากครูบาอาจารย์ว่าไม่พึงฉันสิ่งนี้ ไม่พึงฉันในเวลานี้ ฯลฯ แล้วคิดด้วยความไม่พอใจว่า เมื่อเป็นฆราวาสตนสามารถบริโภคสิ่งที่ต้องการและบริโภคในเวลาใดก็ได้ แต่บัดนี้กลับถูกห้ามว่า อย่าบริโภคสิ่งนั้นสิ่งนี้ อย่าบริโภคในเวลาอันเวลานี้ ฯลฯ จึงรู้สึกอึดอัดขัดเคืองแล้วลาสิกขาไป ภิกษุเช่นนี้เปรียบได้กับจระเข้ที่ตะกละอาหาร เรียกได้ว่า **เป็นภัยจากจระเข้** เพราะเป็นผู้วิบัติจากพระศาสนาโดยเห็นแก่ปากแถมต้องเป็นมูลเหตุ ซึ่งในปัจจุบันก็มีภิกษุประเภทนี้อยู่บ้าง

ส่วนภัยจากน้ำวนอุปมาถึงภิกษุบางรูปที่ไม่ได้สำรวมอินทรีย์ มีสติไม่ตั้งมั่น เมื่อเข้าไปสู่เมืองหรือหมู่บ้าน เห็นคหบดีหรือบุคคลในที่นั้นเอิบอัมพรั่งพร้อมเสพงามคุณ ๕ รื่นรมย์อยู่ จึงคิดว่าเมื่อเราเป็นฆราวาสก็มีโภคทรัพย์ที่จะบำเรอกามคุณเช่นนี้ได้ จึงลาสิกขาไปเพราะการไม่สำรวมอินทรีย์ดังกล่าว จึงเปรียบภิกษุผู้ประสบ**ภัยจากน้ำวน** คือ กามคุณ ๕ จูกรั้งและถูกดูดจมลงวิบัติได้ ภัยนี้มักเกิดกับภิกษุหนุ่มเป็นส่วนใหญ่

ภัยประการต่อมา คือ **ภัยจากปลาร้าย** อุปมาถึงภิกษุที่ไม่สำรวมอินทรีย์ เมื่อเข้าไปสู่เมืองหรือหมู่บ้าน เห็นหญิงสาวนุ่งห่มไม่มิดชิดเรียบร้อย ทำให้มีความฟุ้งซ่านเกิดราคะรบกวนจิตใจ ไม่อาจทนอยู่ในเพศบรรพชิต ต้องลาสิกขาเป็นฆราวาส จึงเปรียบมาตุคามเหมือนดังปลาร้ายที่ทิ้งกินภิกษุผู้ไม่สำรวมอินทรีย์นั้น ภัยนี้มักเกิดกับภิกษุหนุ่มเช่นเดียวกัน

สัณนิทสูตร

สำหรับภิกษุผู้เป็นพระโสดาบันนั้นย่อมกำจัดการ ๔ ประการ คือ ภัยจากคลื่น ภัยจากจระเข้ ภัยจากน้ำวน และภัยจากปลาร้ายได้ พึงทราบ ว่าภัย ๔ อย่างนี้ไม่เกี่ยวกับพระโสดาบันที่เป็นฆราวาส

๓.๔ ภัยกลุ่มที่สี่มี ๔ อย่าง^{๑๒๐} คือ

๑๓) อัตตานุวาทภัย [ภัยจากการตำหนิตนเอง] โดยเกิดจากการที่ตนกระทำทุจริตผิดศีล ซึ่งพระโสดาบันไม่มีการผิดศีลหรือกระทำทุจริตใดๆ ที่จะทำให้ตำหนิตนเอง ดังนั้น โสดาปัตติมรรคจึงกำจัดการนี้ได้

๑๔) ปรานุวาทภัย [ภัยจากการถูกผู้อื่นตำหนิตน] ซึ่งภัยนี้ไม่เกิดกับพระโสดาบันผู้ไม่ประพฤติทุจริต ผู้อื่นจึงไม่สามารถตำหนิได้

๑๕) ราชภัย [ภัยจากผู้ปกครองประเทศ] หรือทัณฑภัย [ภัยจากการได้รับอาญา] พระโสดาบันอาจประสบกับภัยประเภทนี้ได้บ้าง โดยเกิดจากการถูกกล่าวโทษอย่างไม่ชอบธรรม แต่ภัยนี้จะหมดสิ้นไปด้วยอำนาจของโสดาปัตติมรรคในภพต่อไป

๑๖) ทุกติภัย [ภัยที่เกิดในทุกติภูมิ] ซึ่งแน่นอนว่าพระโสดาบันย่อมหลุดพ้นจากภัยนี้โดยสิ้นเชิง

ภัย ๑๖ อย่างที่กล่าวมาข้างต้น พบในพระอภิธรรมปิฎก คัมภีร์วิภังค์^{๑๒๑} และอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต^{๑๒๒} ส่วนในคัมภีร์ สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา กล่าวถึงภัย ๑๖ เหล่านี้ว่าเป็นมหากภัย ๑๖ อย่าง^{๑๒๓} (โสฬสมหากภัย)

๓.๕ ภัยกลุ่มที่ห้ามี ๕ อย่าง เรียกว่า พยสนะ คือ ความวิบัติ
๕ ได้แก่

- ๑๗) ญาติพยสนะ [ความวิบัติแห่งญาติ]
- ๑๘) โภคพยสนะ [ความวิบัติของทรัพย์]
- ๑๙) โรคพยสนะ [ความวิบัติเพราะถูกรโรคเบียดเบียน]
- ๒๐) สีสพยสนะ [ความวิบัติแห่งสี]
- ๒๑) ทิฏฐิพยสนะ [ความวิบัติแห่งทิฏฐิ]

๓.๖ ภัยกลุ่มที่หกมี ๓ อย่าง คือ

๒๒) อาชีวกภัย คือ ภัยที่เกิดจากการเลี้ยงชีพ หมายความว่า ผู้ที่เกิดความกลัวในเวลาทีเห็นนิมิต ๓ อย่าง คือ อุกุศลกรรม กรรมนิมิต หรือคตินิมิต ที่มาปรากฏในเวลาใกล้จะเสียชีวิต เนื่องจากตนแสวงหา ทรัพย์เลี้ยงชีพโดยไม่ชอบธรรม^{๑๒๔}

๒๓) อสิลอกภัย คือ ภัยที่เกิดจากการเสื่อมเสียชื่อเสียง จากโทษที่ตนกระทำ เป็นความกลัวที่จะถูกผู้อื่นตำหนิ

๒๔) ปริสาสาร์ชภัย คือ ความครั่นคร้ามเก้อเขินเมื่อ ผู้กระทำความบาปเข้าไปในท่ามกลางบริษัท ซึ่งพระโสดาบันย่อมเป็นผู้ปราศจากความกลัวในภัยทั้ง ๓ เหล่านี้

ภัย ๕ อย่างที่แสดงไว้ในคัมภีร์วิวัฏฐ^{๑๒๕} ต่อจากการแสดงโทษ ของความไม่อดทน (อกุขันติ) ในภัย ๕ อย่างเหล่านี้ ภัย ๒ อย่าง คือ มรณภัย และทุกตภัย มีกล่าวไว้ในภัย ๒๐ อย่างแรก จึงเหลือภัย ๓ อย่าง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สัณฺทสูต

แม้ในคัมภีร์มหานิทเทส^{๑๒๖} ก็แสดงภัยเหล่านี้ไว้เหมือนคัมภีร์วิภังค์และอังคุตตรนิกาย ภัยทั้งหมดนี้นับจำนวนได้ ๒๔ อย่าง เหลืออีกเพียงอย่างเดียว โดยในคัมภีร์มีลินทปัญหาก็กล่าวถึงภัย ๒๐ อย่าง ไม่มีภัยที่ ๒๓ คือ อสัโลกภัย แต่มีเวรีภัยและทพภิกขภัยมาแทน รวมไปถึงพยสนะ ๕ อย่าง ถ้านับเวรีภัยและทพภิกขภัยสองอย่างโดยนำอสัโลกภัยออก ก็จะครบภัย ๒๕ อย่าง แต่เนื่องจากอสัโลกภัยนี้มีปรากฏในคัมภีร์ทั้งสาม คือ คัมภีร์วิภังค์ อังคุตตรนิกาย และมหานิทเทส ดังนั้น จึงไม่ควรนำอสัโลกภัยออก ทั้งนี้อาจจะต้องนับเอาภัยอย่างหนึ่งจากภัยสองอย่าง คือ เวรีภัย (ภัยจากศัตรู) และทพภิกขภัย (ภัยจากการขาดแคลนอาหาร) เป็นภัยที่ ๒๕ โดยอาจมาเข้าใจว่าควรนับเอาทพภิกขภัย เพราะเวรีภัยมี ๒ อย่าง ได้แก่ ศัตรูภายใน และศัตรูภายนอก ศัตรูภายในหมายถึงอกุศลเจตนา ๕ อย่างมีการฆ่าสัตว์ เป็นต้น ดังที่เคยกล่าวมาแล้ว และในอรรถกถาของปัญจเวรภัยสูตรกล่าวว่า ศัตรูภายนอกมิได้เพราะอาศัยศัตรูภายใน^{๑๒๗} และศัตรูภายในก็นับว่าเป็นสัลพยสนะ คือ ความวิบัติแห่งศีล ที่เป็นข้อหนึ่งในภัยเหล่านั้น เมื่อโสดาปัตติมรรคกำจัดภัยภายในคือสัลพยสนะได้แล้ว ก็นับว่าได้กำจัดภัยภายนอกอีกด้วย ดังนั้น เวรีภัยจึงนับเข้าในสัลพยสนะที่เป็นภัยภายใน เช่นนั้นจึงควรนับทพภิกขภัยเป็นภัยที่ ๒๕ ในเรื่องนี้

อย่างไรก็ตาม ไม่อาจกล่าวว่าคุณคนสามารถพ้นจากทพภิกขภัยได้ด้วยความเป็นพระโสดาบัน ดังเรื่องของพระเถระในสมัยพุทธกาลชื่อว่าโลกติสสะที่แม้ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ก็ไม่เคยได้รับอาหาร

สัณนิษฐาน

อิมท้องเลย ด้วยอำนาจของบาปกรรมที่เคยทำมาก่อน ในวันที่จะปรินิพพาน ท่านได้ฉันทิมท้องเพียงครั้งเดียวในชีวิตด้วยจตุมรุธที่พระสารีบุตรมอบให้^{๑๒๘} แต่อาจกล่าวได้ว่า พระโสดาบันจะพ้นจากทุกข์ภิกขุได้ในภพต่อไป ด้วยอำนาจของโสดาปัตติมรรค

ในพระปริตรของคัมภีร์สังเวควัตถุที่ปณีได้กล่าวถึงภัย ๒๕ อย่าง ว่า ราชโต วา (จากผู้ปกครองประเทศ) เป็นต้น แม้ความเห็นนี้จะสอดคล้องกับคัมภีร์ฎีกาของมัชฌิมนิกายและอังคุตตรนิกายที่กล่าวว่า ราชภยาทีนิ ปญจวิสติ มหาภยานิ.^{๑๒๙} (ภัยใหญ่ ๒๕ อย่างมีราชภัย เป็นต้น) แต่ภัยบางอย่างในภัย ๒๕ เหล่านี้ก็เป็นเพียงภัยเล็กน้อย เช่น ขาณุกภัย (ภัยจากต่อไม้) กัณฏกภัย (ภัยจากหนาม) จัณทกุกุรภัย (ภัยจากสุนัขดุ) จัณทวิจฉิกภัย (ภัยจากแมงป่อง) เป็นต้น เมื่อเป็นภัยเล็กน้อย จึงไม่สอดคล้องกับข้อความในคัมภีร์ฎีกาที่กล่าวว่าเป็นมหาภัย คือ ภัยใหญ่ ที่จริงแล้วราชภัยที่กล่าวถึงในเรื่องนี้ก็คือทณทภัย เพราะทณทภัย เป็นภัยจากอาชญาที่ได้รับจากผู้ปกครองประเทศนั่นเอง

อานิสงส์ที่ ๗ ของโสดาปัตติมรรค

โสดาปัตติมรรคทำให้เป็นพุทธบุตรที่แท้จริง

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวว่า

สมมาสมพุทฺธสฺส โอรสฺสฺสฺสฺส อูปเนติ.^{๑๓๐}

“โสดาปัตติมรรคนำไปสู่ความเป็นบุตร
ที่เกิดจากพระอรุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า”

แม้ว่าชาวพุทธที่เป็นปุถุชนจะมีความเคารพเลื่อมใสใน
พระพุทฺธเจ้าเพียงใดก็ตาม ก็ยังไม่นับว่าเป็นกุลบุตรของพระพุทฺธองค์
อย่างแท้จริง トラบที่ผู้นั้นยังมิได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ทั้งนี้เพราะ
ปกติปุถุชนทั่วไปมักมีครูบาอาจารย์มาก แม้ในตอนนี้จะคิดว่าตนเป็น
ผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทฺธเจ้า เชื่อว่าพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้ชอบโดย
แท้จริง แต่ก็ยังไม่มีความหนักแน่นพอและอาจหันไปนับถือศาสนาอื่น
ในภายหลังหรือในภพชาติต่อไป トラบเมื่อบุคคลนั้นได้บรรลุธรรมเป็น
พระโสดาบันแล้วเท่านั้น ความเลื่อมใสในพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้าจึงจะไม่
วิบัติไป อีกทั้งความเลื่อมใสในพระธรรมก็มั่นคง เพราะเป็นผู้ได้รู้แจ้งเห็น
ธรรม รวมทั้งอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่พระพุทฺธองค์ทรงตรัสสั่งสอนแล้ว เช่นนี้
จึงจะกล่าวได้ว่าบุคคลนั้นเป็นพุทธบุตรอย่างแท้จริง

อานิสงส์ที่ ๘ ของโสดาปัตติมรรค

โสดาปัตติมรรคทำให้ได้รับอานิสงส์มาก

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวว่า

อญญะสญจ อเนกสถานํ อานิสํสํ ปฏิลายาย สํวตตติ.^{๑๓๑}

“โสดาปัตติมรรคย่อมเป็นไปเพื่อให้ได้อานิสงส์อื่นๆ อีกนับร้อย”

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็กล่าวถึงอานิสงส์ดังกล่าวด้วย พระบาลีว่า รตนตตเย นิวิฏฐสทฺธาทีน^{๑๓๒} (มีศรัทธาที่มั่นคงเป็นต้นในพระรัตนตรัย) หมายความว่า เมื่อบุคคลบรรลุมรรคเป็นพระโสดาบันแล้วย่อมจะมีความเลื่อมใสที่มั่นคงในพระพุทธ พระธรรม และพระอริยสงฆ์ ไม่มีความต้องการที่จะแสวงหาธรรมหรือสดับฟังคำสั่งสอนของศาสดาอื่นอีกนอกจากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้อยู่ด้วยความสุขเพราะได้เห็นแจ้งพระธรรมที่ถูกต้องแล้ว

นอกจากนี้พระโสดาบันจะเกิดในกามสุคติภูมิอีกเพียง ๗ ชาติเป็นอย่างมาก และมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอย่างมั่นคงในภพที่มีแต่ความสุขบริบูรณ์เหล่านั้น จวบจนกระทั่งบรรลุมรรคหัตถมรรคเป็นพระอรหันต์ในที่สุด จึงนับว่าเป็นอานิสงส์ที่ได้จากโสดาปัตติมรรคนี้

ปัจจเวกขณะ ๒ ประเภท

ลำดับถัดไปจะขอกล่าวถึงปัจจเวกขณะ ๒ ประเภท คือ ๑) ปัจจเวกขณะที่เกิดขึ้นเนื่องๆ เพื่อพิจารณามรรค ผล นิพพาน ที่ตนได้บรรลุแล้ว ๒) ปัจจเวกขณะที่พิจารณากิเลสที่เหลืออยู่และกิเลสที่ตนละแล้ว

๑. ปัจจเวกขณะที่เกิดขึ้นเนื่องๆ

ผู้ปฏิบัติที่ใส่ใจกำหนดรู้สภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ จนเห็นประจักษ์สภาวะที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการเข้าถึงสภาวะดับไปของอารมณ์ที่ถูกรู้และจิตที่รู้อารมณ์ ลักษณะที่เข้าถึงสภาวะเหล่านี้เรียกว่าเข้าถึงโคตรภูมรรค และผล ขณะเกิดสภาวะดับของรูปนามที่กำลังตกิเลสด้วยมรรคผลนั้นเรียกว่า นิพพาน พระอริยบุคคลผู้ที่ได้เข้าถึงสภาวะดับของรูปนามเช่นนี้ ย่อมมีปกติหวนกลับมาพิจารณาเนื่องๆ โดย

๑. พิจารณาการเห็นประจักษ์สภาวะเกิดดับอย่างต่อเนื่องไม่ขาดช่วงจนบรรลุถึงสภาวะดับสนิทของรูปนาม เป็นการพิจารณามรรคที่เปรียบได้กับการหันกลับไปดูทางที่เดินผ่านมา

๒. พิจารณาสภาวะดำรงอยู่ชั่วขณะของการดับนั้น เป็นการพิจารณาผล ซึ่งจะปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อเข้าผลสมบัติ

๓. พิจารณาความปราศจากการเกิดดับของรูปนาม ในขณะนั้นนับเป็นการพิจารณานิพพาน

พระอริยบุคคลที่บรรลุมรรคผลย่อมจะพิจารณาขณะทั้ง ๓ นี้ อย่างถ่องแท้ ประดุจบุคคลที่มีการพิจารณาขณะที่กำลังก้าวเดินอยู่บนถนนที่ตนเคยตกหลุมบ่อมาก่อน ดังคัมภีร์ปรมัตถวินิจัยกล่าวว่า

มคฺคํ ผลณฺจ นิพฺพานํ อวสฺสํ ปจฺจเวกฺขติ.^{๑๓๓}

“พระอริยะย่อมพิจารณามรรค ผล และนิพพานอย่างแน่แท้”

พระอริยบุคคล (เบื้องต้น ๓) ที่เข้าใจเรื่องกิเลสที่ละแล้วและกิเลสที่ยังเหลืออยู่ของตนได้เท่านั้น จึงจักมีปัญญาในการพิจารณาดังกล่าวนั่นอนว่าผู้ที่ไม่เข้าใจก็ย่อมไม่สามารถพิจารณาได้ ดังในคัมภีร์ปรมัตถวินิจัยและอภิธัมมัตถสังคหะที่กล่าวว่า

ทีเเน กิเลเส เสเส จ ปจฺจเวกฺขติ วา น วา.^{๑๓๔}

“พระอริยบุคคล (เบื้องต้น ๓) บ้างก็พิจารณา บ้างก็ไม่พิจารณา ซึ่งกิเลสทั้งหลายอันตนละแล้วและที่ยังคงเหลืออยู่”

เมื่อพระเจ้ามahanama ได้บรรลุธรรมเป็นพระสกทาคามี พระองค์ไม่รู้ว่าสกทาคามีมรรคปหานกิเลสใดได้บ้าง จึงทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าพระองค์ละกิเลสบางอย่างได้ และยังละกิเลสบางอย่างไม่ได้ เหตุใดในบางคราว ความโลภ ความโกรธ และความหลง จึงเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์เล่า”^{๑๓๕} พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ความสงสัยเช่นนี้ย่อมเกิดขึ้นแก่ท่านก็เพราะท่านยังละความโลภ ความโกรธ และความหลงไม่ได้เด็ดขาดนั้นแหละ”^{๑๓๖}

๒. ปัจจเวกขณะที่พิจารณากิเลสของตน

ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ โกสัณฺพียสฺสูตร พระพุทธเจ้าทรง
จำแนกการพิจารณาไว้ ๗ อย่างซึ่งมีขอบเขตกว้างกว่าปัจจเวกขณะที่ได้
เคยกล่าวมาแล้ว เพื่อให้พระโสดาบันได้พิจารณากิเลสของตน เรียกว่า
มหาปัจจเวกขณะ โดยมีเนื้อหาโดยย่อ ดังนี้

มหาปัจจเวกขณะที่ ๑

อิธ ภิกขเว ภิกขุ อรณฺณคโถ วา รุกฺขมูลคโถ วา สฺสยฺหาคารคโถ
วา อิติ ปฏฺฐิสฺสจฺจุทฺติ “อตุตฺติ นฺุ โข เม ตํ ปริยฺภูจฺจํ อชฺฌตฺตํ อปฺปหีนํ,
เยนาหํ ปริยฺภูจฺจํเนน ปริยฺภูจฺจิตฺตจิตฺโต ยถาภฺตํ นปฺปชาเนยฺยํ น สฺสเสย-
ยนฺติ.”^(๑๓๗)

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่า โคนไม้ หรือเรือนว่าง ย่อมพิจารณา
เห็นดังนี้ว่า จิตของเราถูกกิเลสใดที่พัวพันครอบงำแล้วไม่รู้เห็นตามความ
เป็นจริง กิเลสภายในที่เรายังละไม่ได้นั้นมีอยู่หรือ”

บุุคคลที่ใส่ใจกำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันขณะมักเกิดปริยฺภูจฺจํ-
กิเลสคือความคิดถึงกามฉันทะ ฯลฯ ทำให้ไม่อาจรู้เห็นรูปนามที่เกิดดับ
ทางทวาร ๖ อย่างแท้จริง ส่วนพระโสดาบันจักไม่พิจารณาว่า ปริยฺภูจฺจํ-
กิเลสยังมีอยู่ในใจของตนหรือไม่ แต่มีการใส่ใจเจริญวิปัสสนาดูรูปนามใน
ปัจจุบันขณะนั้นๆ ทำให้ความคิดฟุ้งซ่านที่เกี่ยวกับกามฉันทะ ฯลฯ หายไป
เมื่อใดที่รู้เห็นรูปนามที่เกิดดับอย่างรวดเร็วเป็นเวลาครึ่งชั่วโม่งบ้าง
หนึ่งชั่วโม่งบ้าง หรือนานกว่านั้นบ้าง อีกทั้งเข้าใจว่า การกำหนดรู้เช่นนั้น

จักสามารถทำให้ปริยภูฐานกิเลสที่รบกวนใจอันตรธานไป พร้อมทั้งเห็น
ประจักษ์ถึงความหมดสิ้นไปของกิเลสดังกล่าว เมื่อนั้นท่านย่อมตัดสินได้
ว่าตนเป็นพระโสดาบัน สมดังพระพุทธานุญาตในพระสูตรนี้ว่า

โส เอว ปชานาติ “นตฺถิ โข เม ตํ ปริยภูฐานํ อชฺฌตตํ อปปทินํ,
เยนาหํ ปริยภูฐานเณน ปริยภูจิตฺตจิตฺโต ยถาภูตํ นปฺปชานเณยฺยํ น ปสฺสเณยฺยํ.
สุปฺปนิหิตํ เม มานสํ สจฺจานํ โปธายาติ.”^{๑๓๘}

“เธอรู้ชัดอย่างนี้ว่า เราถูกกิเลสใดพัวพันครอบงำจิตแล้วไม่รู้
เห็นตามความเป็นจริง กิเลสพัวพันที่เรายังละไม่ได้ภายในนั้น มิได้มีเลย
เราตั้งจิตไว้ดีแล้วเพื่อตรัสรู้สัจธรรม”

พระโสดาบันพึงอยู่ในสถานที่เหมาะสม เช่น ป่า โคนไม้ หรือ
สถานที่เงียบสงัด เพื่อความรู้เห็นการเกิดดับของรูปนามอย่างแจ่มแจ้ง
ขณะที่ประจักษ์ว่า กิเลสหยาบคือความคิดทางใจที่เป็นอุปสรรคต่อการ
ใส่ใจกำหนดรู้รูปนามได้หมดสิ้นไป นี่คือมหাপัจจเวกขณะที่ ๑ โดยสรุป
ได้ดังนี้ว่า

อิทมฺสส ปรมํ ญาณํ อธิคตํ โหติ อริยํ โลกุตฺตรํ อสาธารณํ
ปฺปยุชฺชนหิ.”^{๑๓๙}

“เมื่อเธอรู้ชัดอย่างนี้แล้ว นี่คือปัจจเวกขณะที่ ๑ ซึ่งมีแก่
พระอริยะ เป็นโลกุตตระ ไม่ทั่วไปแก่ปุถุชน อันบุคคลนั้นบรรลุแล้ว”

เมื่อใดที่ผู้ปฏิบัติธรรมมีความเชื่อมั่นว่าตนได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันแล้ว ก็ควรมีการพิจารณาตนด้วยมหาปัจจเวกขณะนี้ ถ้าจิตยังถูกรอบงำด้วยความคิดฟุ้งซ่านจนไม่อาจเห็นประจักษ์ความเกิดดับของรูปนามก็ยังมีไฉ่พระอริยะ สำหรับผู้เป็นพระโสดาบัน เมื่อกำหนดรู้รูปนามก็จะสามารถจัดความคิดฟุ้งซ่านทุกอย่างได้ทันที ความคิดฟุ้งซ่านนั้นไม่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเจริญสติได้ ท่านจึงเห็นประจักษ์รูปนามที่กำลังเกิดดับอยู่อย่างแท้จริง

มหาปัจจเวกขณะที่ ๒

ในโกสัมพียสูตรกล่าวถึงปัจจเวกขณะที่ ๒ ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก คือ ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเสพคุ่น ภาวนา เจริญความเห็นนี้ (สัมมาทิฐิอันประกอบด้วยโสดาปัตติมรรค) ได้สมาธิที่ข่มนิวรณ์ภายในตนบ้าง ได้ความดับกิเลสมีสีกาย-ทิฐิ เป็นต้นภายในตนบ้าง เธอรู้ชัดอย่างนี้ว่า เราเสพคุ่น ภาวนา เจริญความเห็นนี้ ได้สมาธิภายในตน ได้ความดับกิเลสภายในตน”^{๑๔๐}

พระโสดาบันผู้เห็นประจักษ์การดับของรูปนามด้วยมรรคญาณ ย่อมเกิดปัญญาที่ประจักษ์ในสภาวะเห็น ฯลฯ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ในทุกขณะที่ได้กำหนดรู้ซ้ำแล้วซ้ำเล่า เป็นผู้ชื่อว่าเจริญสัมมาทิฐิอันประกอบด้วยโสดาปัตติมรรค เมื่อท่านมีการเสพคุ่น ภาวนา และเจริญสัมมาทิฐิอยู่เช่นนี้ ย่อมจะเกิดสมาธิภายในตน สามารถเข้าถึงสมาธิที่ข่มนิวรณ์ในจิตได้ กล่าวได้ว่า ก่อนที่ปุถุชนจะบรรลุอริยมรรค เขาย่อมไม่อาจกำจัดความคิดฟุ้งซ่านได้ทันที ต่อเมื่อบรรลุเป็นพระโสดาบันจึงจะ

สัลวันตสูตร

สามารถกำหนดรู้เท่าทันปัจจุบันรูปนามได้โดยง่าย อีกทั้งยังระงับความ
ฟุ้งซ่านได้เป็นส่วนใหญ่ จนเกิดสมาธิภายในตน จึงบรรลุถึงสภาวะดับ
อารมณ์ที่ถูกรู้และจิตที่รู้อารมณ์ด้วย

พระโสดาบันย่อมพิจารณาความดับกิเลสภายในว่า ตนสามารถ
ระงับสังโยชน์ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ฯลฯ ได้แล้ว
หรือไม่ โดยพิจารณาจากกิเลสหายาบที่ฟุ้งขึ้นมาในใจว่าได้ถูกระงับไป
ไม่เกิดขึ้นอีกในขณะที่ท่านกำหนดรู้รูปนามนั้นๆ ท่านย่อมเห็นประจักษ์
ว่า ไม่มีอนุสัยกิเลสที่ทำให้เห็นผิดว่า เทียง เป็นสุข เป็นอัตตาตัวตน เพราะ
อารมณ์ที่ถูกกำหนดรู้ขึ้นถูกระงับไป และประจักษ์ได้ว่าสังโยชน์มีสักกาย-
ทิฏฐิ เป็นต้น ไม่เกิดขึ้นอีกเหมือนดังในอดีตที่เป็นปุถุชน นี่คือนมहाปัจจเวก-
ขณะที่ ๒ ของพระโสดาบัน

มหาปัจจเวกขณะที่ ๓

มหาปัจจเวกขณะที่ ๓ คือ การที่พระโสดาบันพิจารณาว่า การ
สอนให้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อให้เห็นประจักษ์ไตรลักษณ์นั้นย่อม
ไม่มีในลัทธิหรือศาสนาอื่น แน่แน่นอนว่าผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาเห็นประจักษ์
คือพระอริยบุคคลนั้นก็ย่อมไม่มีเช่นกัน ทั้งนี้เพราะผู้ที่มีได้กำหนดรู้
อุปาทานชั้น ๕ อันเป็นทุกขสัจ และมีได้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อม
ไม่อาจบรรลุคุณธรรมพิเศษนี้ได้ด้วยวิธีอื่น ผู้เป็นพระโสดาบันย่อมเข้าใจ
เรื่องนี้จากประสบการณ์ของตนว่า นอกจากในพระพุทธศาสนานี้ ในลัทธิ
หรือศาสนาอื่นย่อมไม่มีการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ และไม่มีพระอริยะ
ผู้ระงับกิเลสได้^{๑๔๑}

มหาปัจจเวกขณะที่ ๔

มหาปัจจเวกขณะที่ ๔ คือ การที่พระโสดาบันพิจารณาว่า ตนเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยญาณทัสสนะ มีความรู้ความเข้าใจในธรรมได้อย่างถ่องแท้หรือไม่ รวมทั้งเป็นผู้มีปกติเข้าใจในอาบัติที่พระอริยะอาจล่วงละเมิดได้ ด้วยการปลงอาบัติและรักษาตนเพื่อกลับคืนสู่ความบริสุทธิ์ดังเดิม ที่เรียกว่า ปณณตติวัชชะ (โทษจากบัญญัติของพระพุทธเจ้า) มิใช่โลกวัชชะ (โทษที่ชาวโลกตำหนิ) พระโสดาบันอาจต้องอาบัติดังกล่าวได้ด้วยความไม่รู้หรือไม่ตั้งใจ เช่น อาบัติที่เกิดจากการนอนในที่มุงบังร่วมกับคฤหัสถ์เพศชายหรือสามเณรเกิน ๓ วัน หรืออาบัติที่เกิดจากการนุ่งห่มจีวรที่มีได้อิฐฐานเป็นเตจิวริกอิฐฐาน^{๔๒} (การอิฐฐานผ้าให้เป็นไตรจีวร) ธรรมดาพระโสดาบันที่ต้องอาบัตินี้ มักแสดงตนปลงอาบัตินั้นทีในเวลารุณขึ้น ข้อนี้นี้เปรียบเหมือนเด็กน้อยที่มีผิวบาง ย่อมริบช้ำมือกลับเมื่อแตะถูกถ่านไฟ ส่วนผู้ใหญ่อาจตั้งมือกลับซ้ำกว่าเพราะทนความร้อนได้มากกว่า ภิกษุผู้เป็นพระโสดาบันก็เช่นเดียวกัน มักจะรีบปลงอาบัตินั้นที่และพยายามสำรวมระวังไม่ให้ต้องอาบัตินั้นอีกในอนาคต ส่วนฆราวาสที่เป็นพระโสดาบันที่เผลอกระทำหรือพูดสิ่งที่เป็นโทษอย่างใดอย่างหนึ่งไป ก็จะมีรู้สึกผิดและตั้งใจว่าจะไม่ทำสิ่งที่ไม่ควรกระทำนั้นอีกแม้โทษจะไม่หนักจนตกอบายก็ตาม

การพิจารณาดังกล่าว ย่อมเนื่องเพราะพระโสดาบันมีปกติเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติอย่างแท้จริง ธรรมดาปุถุชนทั่วไปมักไม่รู้ว่าการเสวยกามคุณเป็นอกุศล พวกเขาไม่เห็นโทษและเสวยกามคุณเหล่านั้น

ด้วยความเพลิดเพลินยินดี คิดว่าเป็นสิ่งมีคุณค่าน่าครอบครอง ส่วนพระโศดาบันที่แม้จะเสวยกามคุณอยู่ ก็รู้ถึงความพอใจในกามคุณนั้นเป็นราคะกิเลส เป็นอกุศลที่มีโทษ ท่านจึงพึงละอกุศลดังกล่าวเท่าที่สามารถจะกระทำได้ อุปมาเหมือนคนรักความสะอาดที่พบเห็นช้างดูล้าย ต้องหนีไปหลบซ่อนอยู่ในสถานที่สกปรก นี่คือการต่างกันระหว่างบุรุษกับพระโศดาบัน^{๑๔๓}

มหาปัจจุเวกขณะที่ ๕

มหาปัจจุเวกขณะที่ ๕ คือ การพิจารณาว่า แม้ธรรมดาพระโศดาบันจะชวนชวายเป็นกิจน้อยใหญ่ของสงฆ์ แต่ก็ยังมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าต้องการที่จะประพฤติไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ท่านที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงการประกอบอาชีพการงานที่ไม่ร่ำรวยทางโลกเหล่านั้น จะไม่ประมาทหลงลืม และพยายามชวนชวายเป็นกิจน้อยใหญ่ตามเวลาที่ตนจะจัดสรรได้ ข้อนี้เปรียบได้กับวัวแม่ลูกอ่อนที่เล็มหญ้าพางเผ่าช้าเลื่องตุลุกของตนไปด้วย

เมื่อพิจารณาได้ว่า พระโศดาบันทั่วไปแม้จะชวนชวายเป็นกิจน้อยใหญ่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ก็มีฉันทะที่จะเจริญไตรสิกขาอย่างแรงกล้า และตนก็เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยปกติดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นคุณสมบัติของพระโศดาบันโดยไม่ต้องพิจารณาเป็นพิเศษ^{๑๔๔}

มหาปัจจเวกขณะที่ ๖

มหาปัจจเวกขณะที่ ๖ คือ การพิจารณาใคร่ครวญว่า ตนบริบูรณ์ด้วยพลังของความเป็นพระโสดาบัน คือ ความเคารพอนุโมทนาในขณะฟังพระธรรมเทศนาที่บุคคลอื่นแสดงอยู่หรือไม่ เพราะพระโสดาบันนั้นจะตั้งใจฟังทุกถ้อยคำในธรรมะที่ผู้อื่นแสดงโดยมิให้หลุดไปแม้แต่เพียงคำเดียว การฟังธรรมด้วยความใส่ใจในทุกขณะจิตนี้จึงเป็นพลังของพระอริยะทั้งหลาย เปรียบเหมือนการชวนขวยประกอบอาชีพการงานเพื่อให้ได้ทรัพย์มาโดยไม่ให้ขาดตกหล่นไปแม้เพียงสตางค์เดียว

บุคคลผู้มีศรัทธาย่อมมีปิติและตั้งใจฟังธรรมด้วยความเคารพบูชาจนทั่วไปที่ห่างไกลจากพระสัทธรรมมักไม่ใส่ใจที่จะฟังธรรม หรือในขณะฟังธรรมก็คิดฟุ้งซ่านไปต่างๆ นานาบ้าง พุดคุยกันบ้าง ครั้งหนึ่งในการเปิดวิหิงส์แสดงธรรมตอนปัจฉิมวชิรสนาในสมัยสังคายนา มีสุภาพสตรีที่กล่าวว่าตนเป็นชาวพุทธท่านหนึ่งส่งเสียงร้องว่า “ปิดเสียงเดี๋ยวนี้ได้ยีน คำว่า ย เตน ภควตา (พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นตรัสพระสูตรได้ไว้) มาอีกแล้ว น่ารำคาญเหลือเกิน” นี่คือนัยของปุถุชนที่ไม่เคารพในธรรมผู้นับถือต่างศาสนาบางท่านที่ไม่เคยฟังธรรมของชาวพุทธมาก่อนเสียอีกที่กลับตั้งใจฟังด้วยความเคารพ ส่วนพระโสดาบันนั้นมีพลังในการตั้งใจฟังธรรมอยู่ทุกขณะจิต ตั้งสติไม่ให้ธรรมเทศนานั้นหลุดไปแม้กระทั่งคำเดียวหรือบาทคาถาเดียว^{๑๔๕}

มหาปัจจุเวกขณะที่ ๗

มหาปัจจุเวกขณะที่ ๗ เป็นการพิจารณาว่า ตนมีความบริบูรณ์ด้วยกำลังของพระอริยะ คือความปิติปราโมทย์ที่เกิดขึ้นในขณะฟังธรรมหรือไม่ ธรรมดาปุลุชนักชอบฟังเรื่องราวที่เป็นละครชีวิตชวนให้เศร้า-โศกน้ำตาไหล หรือหัวเราะชอบใจเมื่อได้ยินเรื่องตลกขบขัน ครั้นมาฟังธรรมที่ไม่ได้เทศน์ให้เศร้าโศกหรือสนุกขบขันก็มักรู้สึกเบื่อหน่าย ไม่สนใจ ฟังธรรมจนกระทั่งอ้าปากหาออกมาบ้าง นั่งสัปหงกบ้าง พุดคุยกันบ้าง บางคนยังบ่นว่า พระแสดงธรรมยาวเกินไป ทำไมยังไม่จบเสียที อาตมาเองก็มักแสดงธรรมที่เกี่ยวกับวิปัสสนาล้วนๆ อาจทำให้ผู้ฟังเหล่านั้นไม่ชอบใจ นี่เป็นกำลังของปุลุชนที่เกี่ยวกับการฟังธรรม

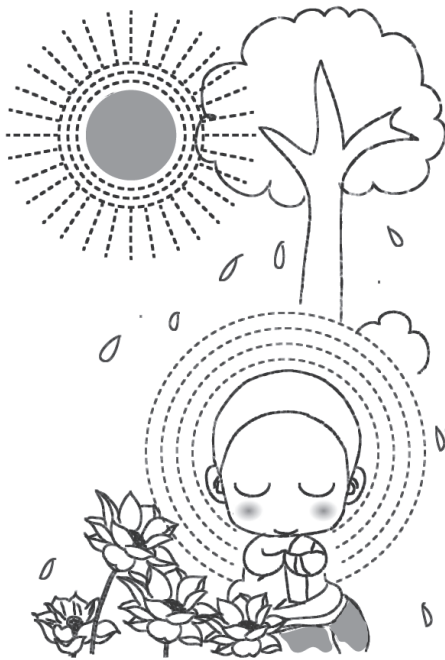
มีนักปฏิบัติบางท่านที่กล่าวว่า เพียงเขาได้ยินอาตมาแสดงธรรมเกี่ยวกับวิปัสสนาที่สาธยายด้วยภาษาบาลีเท่านั้น ก็เกิดปิติโสมนัสจนลุกทั่วร่างกาย ยิ่งเข้าใจคำอธิบายก็ยิ่งเกิดปิติโสมนัส ปกติพระโสดาบันนั้นย่อมมีโสมนัสเมื่อได้ยินคำบาลีอันเป็นพระพุทฺธพจน์และเกิดความปิติเมื่อมีความเข้าใจธรรมสาระในธรรมเทศนานั้น อีกทั้งมีการพิจารณาอยู่เนืองๆ ว่าตนเพียบพร้อมด้วยพลังของพระอริยะนี้จริงหรือไม่ นี่คือมหาปัจจุเวกขณะที่ ๗^{๑๔๖}

สรุปความว่า ผู้ที่พิจารณาแล้วประจักษ์ว่าตนมีความเพียบพร้อมด้วยมหาปัจจุเวกขณะทั้ง ๗ นี้ ย่อมตัดสินใจได้ว่าเป็นพระโสดาบันอย่างแท้จริง

สืลวันตสูตร

จากข้อความที่กล่าวไว้ในสืลวันตสูตรว่า “ผู้ที่ใส่ใจกำหนดรู้
อุปาทานขันธ ๕ โดยแยกคายด้วยลักษณะ ๑๑ ประการ ย่อมเห็นแจ้ง
โสดาปัตติผลบรรลุลุธรรมเป็นพระโสดาบัน” อาตมาจึงได้กล่าวถึง
คุณสมบัติของโสดาปัตติมรรคว่าสามารถทำลายกองกิเลสที่ยังไม่เคย
ทำลายมาก่อน ฯลฯ และได้อธิบายปัจจเวกขณญาณอันเป็นการพิจารณา
ทั่วไปของพระโสดาบันทั้งหลาย พร้อมทั้งการพิจารณาอย่างละเอียดที่
เรียกว่า มหาปัจจเวกขณะ ๗ ของพระโสดาบัน อันเป็นหลักธรรมที่สุขุม
ลุ่มลึก และสมควรที่จะใส่ใจจดจำไว้ให้ดี

บทที่ ๖

ธรรมเทศนา ณ วันที่ ๑๓ และ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

การเทศนาธรรมในวันนี้ อาตมาจะขอกล่าวถึงประเภทต่างๆ
ของพระโสดาบัน ดังนี้

พระโสดาบัน ๓ ประเภท

พระโสดาบันมี ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) สัตตักขัตตูปรมะ
๒) โกลังโกละ ๓) เอกพีชี

๑) พระโสดาบันประเภทแรก คือ สัตตักขัตตูปรมะ เป็นผู้ที่จะ
เกิดอีก ๗ ชาติเป็นอย่างมาก ในคัมภีร์ปุคคัลบัญญัติและอังคุตตรนิกาย
มีอธิบายว่า

กตโม จ ปุคคโล สตตกขตตูปรมโ. อิเธกัจโจ ปุคคโล ตินณั
สญโณชนานั ปริกขยา โสตาปนโน โหติ อวินิปาตธมโม นิยโต สมโพธิ-
ปรายโน, โส สตตกขตตุดุ เทเว จ มานุเส จ สนธาวิตวา สัสริตวา
ทุกขสสันตัง กโรติ, อยั วุจจติ ปุคคโล สตตกขตตูปรมโ.^{๑๔๗}

“ บุคคลผู้เป็นสัตตักขัตตูปรมะเป็นอย่างไร กล่าวคือ บุคคล
บางคนในโลกนี้ เป็นโสดาบัน ไม่ตกต่ำในอบาย แน่นอนต่อมรรค
มีมรรคญาณเบื้องสูง ๓ เป็นเบื้องหน้า เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ ประการ

สัณนิทสูต

บุคคลนั้นท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก ๗ ชาติแล้วจึงจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสัตตักขัตตูปรมะ (ผู้ที่เกิดอีกไม่เกิน ๗ ครั้งเป็นอย่างมาก ก็จะบรรลอรหัตตผล)”

สัตตักขัตตูปรมโสดาบันจะเกิดในมนุษย์ภูมิหรือเทวภูมิอีกไม่เกิน ๗ ชาติ จากนั้นจึงบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้วปรินิพพาน

๒) พระโสดาบันประเภทที่สอง คือ โกลังโกละ ในคัมภีร์วิภังค์ อภิธรรมปิฎกกล่าวว่า เป็นพระโสดาบันที่จะเวียนเกิดได้อีก ๒-๓ ภพ แล้วจึงกระทำที่สุดแห่งภพชาติได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ซึ่งก็หมายถึงการเวียนเกิดตั้งแต่ชาติที่ ๒-๖ ตามที่มีอธิบายไว้ในคัมภีร์อรรถกถา^{๑๔๘} คำว่า โกลังโกละ มีความหมายตามศัพท์ว่า “ผู้ไปสู่ตระกูลหนึ่งจากตระกูลหนึ่ง” หรือ “ผู้ไปสู่ภพหนึ่งจากภพหนึ่ง” ตระกูลที่พระโสดาบันประเภทนี้ไปเกิดก็เป็นตระกูลที่เจริญรุ่งเรืองด้วยทรัพย์สมบัติ มิใช่ตระกูลต่ำทราม^{๑๔๙}

พระโสดาบันประเภทโกลังโกละ มี ๕ จำพวก โดยจำแนกเป็นผู้จะเกิดอีก ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง จนถึง ๖ ชาติบ้าง เป็นต้น^{๑๕๐} จากนั้นจึงบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้วปรินิพพานในชาติสุดท้าย

๓) พระโสดาบันประเภทที่สาม คือ เอกพีซี เป็นพระโสดาบันที่จะเกิดอีกภพเดียว คำนี้มีความหมายตามศัพท์ว่า “ผู้มีเม리트พันธุ คือปฏิสนธิวิญญูณครั้งเดียว” หมายถึง บุคคลที่บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันแล้ว จากนั้นจะไปเกิดในโลกมนุษย์หรือสวรรค์อีกเพียงหนึ่งชาติจึงบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้วปรินิพพาน ดังข้อความว่า

“บุคคลผู้เป็นเอกพีชีเป็นอย่างไร กล่าวคือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นโสดาบัน ไม่ตกต่ำในอบาย แน่นอนต่อมรรค มีมรรคญาณชั้นสูง ๓ เป็นเบื้องหน้า เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ ประการ บุคคลนั้นจะเกิดในมนุษยโลกหรือเทวโลกอีกภพเดียวเท่านั้นก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นเอกพีชี (ผู้เกิดอีกอภัพเดียว)”^{๑๕๑}

พระโสดาบันทั้ง ๓ ประเภทนี้จะไม่ได้บรรลุธรรมเป็นพระสกทาคามีหรือพระอนาคามีในระหว่างภพชาติดังกล่าว โดยดำรงอยู่ในความเป็นพระโสดาบันจนถึงชาติสุดท้าย จึงบรรลุมรรคผลเบื้องบน ๓ เข้าถึงความ เป็นพระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ตามลำดับแล้ว ปรีณิพพานในชาตินั้น

ประเภทของพระโสดาบัน ยังอธิบายถึงการเจริญวิปัสสนาที่ทำให้บรรลุมรรคผลเบื้องบน ๓ ที่มีกำลังต่างกันด้วยความแก่กล้าหรือไม่แก่กล้า ในคัมภีร์อรรถกถา^{๑๕๒} กล่าวว่า พระโสดาบันผู้เจริญวิปัสสนาเพื่อให้การบรรลุมรรคผลเบื้องบนที่มีกำลังแก่กล้า คือ เอกพีชีโสดาบัน ผู้จะเกิดในโลกมนุษย์หรือสวรรค์อีก ๑ ชาติ จึงบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้ว ปรีณิพพานในชาตินั้น

ถ้าการเจริญวิปัสสนามีได้แก่กล้าถึงเพียงนั้น ก็เป็นโกลังโกละ ๕ ประเภท โดยผู้ที่เจริญวิปัสสนามีกำลังแก่กล้าจะเกิดเพียง ๒ ชาติแล้วบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ส่วนผู้ที่เจริญวิปัสสนามีกำลังน้อยที่สุดจะเกิดถึงชาติที่ ๖ แล้วเป็นพระอรหันต์ในชาติสุดท้าย

สัณนิทสูตร

พระโสดาบันประเภทนี้มีการเจริญวิปัสสนาที่มีกำลังน้อยกว่า
โกลังโกละ

ถ้าเป็นสัตตักขัตตูประมาที่จะเกิดอีก ๗ ชาติ ก็จะมีบรรลุนิพพานเป็น
พระอรหันต์แล้วปรินิพพานในชาติสุดท้าย

ดังนั้น หลังจากที่ได้บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบันแล้ว ผู้ที่ต้องการ
จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์เร็วก็ควรจะเจริญวิปัสสนาให้แก่กล้าเพื่อให้
บรรลุถึงมรรคผลเบื้องต้นโดยเร็ว

แน่นอนว่าบุคคลผู้เจริญวิปัสสนาอย่างแก่กล้าจนกระทั่งได้
รู้แจ้งเห็นธรรมจนบรรลุมรรคผลเบื้องต้น ๓ เป็นพระสกทาคามีบ้าง
พระอนาคามีบ้าง พระอรหันต์บ้าง ย่อมไม่เรียกว่า พระโสดาบัน แต่เรียกว่า
พระสกทาคามี พระอนาคามี หรือพระอรหันต์ จะเห็นได้ว่าในสมัย
พุทธกาลมีบุคคลจำนวนมากที่เจริญวิปัสสนาอย่างแก่กล้าจนได้บรรลุ
มรรคผลเบื้องต้น ๓ ติดต่อกันภายในบัลลังก์เดียวในชาตินั้น

พระโสดาบันผู้เสวยสุขตามลำดับภูมิ

พระโสดาบันบางท่านที่บรรลุนิพพานเป็นพระสกทาคามีหรือพระอนาคามี ในชาติที่ ๒ และที่ ๓ เป็นต้น จากนั้นได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ แล้วปรินิพพานในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ไม่นับเข้าในพระโสดาบัน ๓ จำพวกที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โบราณจารย์กล่าวว่าพระโสดาบันประเภทนี้เป็นผู้เสวยสุขตามลำดับภูมิ ส่วนในคัมภีร์อรรถกถา กล่าวว่าท่านเหล่านี้เป็นผู้ปรารถนาวิมุตติ (วิมุตติขณาสายะ) หรือ ผู้ร่ำมรย์ในวิมุตติ (วิมุตติภริตตะ) ดังข้อความว่า

“อธิบายว่า พระโสดาบันบางท่านคือ อนาถบิณฑิกเศรษฐี วิชาชาอุบาสิกา จูฬรตเทพบุตร มหารตเทพบุตร อเนกวันณเทพบุตร ท้าวสักกเทวราช และนาคทัตตเทพบุตร เป็นผู้ที่ยังมีความปรารถนาในวิมุตติ เพลิดเพลินในวิมุตติ จึงท่องเที่ยวอยู่ในวิมุตติซ้ำแล้วซ้ำอีก หลายชาตินับไม่ถ้วน เพราะท่านยินดีพอใจในวิมุตติ เพลิดเพลินในวิมุตติ ท่านเหล่านี้จึงท่องเที่ยวเกิดอยู่ในเทวภูมิทั้ง ๖ ชั้นเริ่มตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตติภูมิ โดยชาติสุดท้ายจะดำรงอยู่ในชั้นอนิรุทธภูมิแล้วจะปรินิพพาน ท่านเหล่านี้จึงไม่จัดอยู่ในกรณีนี้”^{๑๕๓}

พระโสดาบันมีท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นต้นเหล่านี้ มิได้ดำรงอยู่ในความเป็นพระโสดาบันจนถึงชาติสุดท้าย แต่จะบรรลุนิพพานเป็นพระสกทาคามี และพระอนาคามีในระหว่างไปเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้น

กามาวจรทั้ง ๖ หรือระหว่างไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสทั้ง ๕ ชั้น (อวิหา อตปปา สุตัสสา สุตัสสี และอกนิฏฐา) หลังจากนั้นจะบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในชั้นอกนิฏฐภูมิ (อริยภวัคคภูมิ) อันเป็นชั้นสูงสุดของสุทธาวาสภูมิ ๕ แล้วปรินิพพานในภูมินั้นนั่นเอง จึงไม่นับพวกท่านเหล่านี้เข้าในพระโศดาบันทั้ง ๓ ประเภท

โบราณจารย์ชาวพม่าบางท่านเรียกพระโศดาบันประเภทนี้ว่า “ผู้แสวงสุขตามลำดับภูมิ” เพราะท่านเหล่านั้นแสวงสุขตามลำดับภูมิในสวรรค์ทั้ง ๖ และตามลำดับสุทธาวาสภูมิทั้ง ๕ ดังกล่าว แต่อาตมาเข้าใจว่า น่าจะหมายถึง การบรรลุจากชั้นโศดาปัตติภูมิไปสู่ชั้นสกทาคามีภูมิและชั้นอนาคามีภูมิภายในชาติเดียว จากนั้นเข้าถึงชั้นอรหัตตภูมิในภพชาติสุดท้ายแล้วจึงปรินิพพาน ตามเทศนาที่กล่าวถึงกลุ่มอริยภูมิทั้ง ๔ ในคัมภีร์ธัมมสังคณีว่า ปฐมา ภูมิยา (เพื่อบรรลุภูมิเบื้องต้น คือ โศดาปัตติภูมิ) ทุตติยา ภูมิยา (เพื่อบรรลุภูมิที่ ๒ คือ สกทาคามีภูมิ) เป็นต้น^{๑๕๔}

ส่วนความเห็นที่ว่า พระโศดาบันไปเกิดในสวรรค์ ๖ ชั้นตามลำดับนั้น ไม่แน่นอนเสมอไป โดยกล่าวถึง ท้าวสักกะที่ไปเกิดในโลกมนุษย์แล้วจะบรรลุธรรมเป็นพระสกทาคามี ต่อมาไปเกิดเป็นท้าวสักกะอีกครั้งหนึ่งแล้วบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี จากนั้นจุติแล้วไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ๕ ตามลำดับ ซึ่งมีกล่าวไว้หลายคาถาในสัจกปัญหสูตร^{๑๕๕} และในคัมภีร์อรรถกถาของสัจกปัญหสูตร ดังข้อความว่า

“มีเรื่องเล่าว่า ท้าวสักกเทวราชเมื่อบรรลุนาคามิมรรคใน
อัฐภาพแห่งท้าวสักกะนั้นแล้ว ท้าวเธอจักจุติไปบังเกิดในชั้นอวิหา เป็นต้น
เพราะเป็นผู้มีกระแสนในผลเบื้องสูงจนถึงอกนิฐาภูมิ ท้าวเธอจึงหมายเอา
อกนิฐาภูมินั้นแล้วจักไปบังเกิดที่ภูมินี้เป็นภพสุดท้าย

ได้สดับมาว่า ท้าวเธอจักเสวยอายุแห่งพรหมเป็นเวลารวม
๓๑,๐๐๐ กัป คือ ในชั้นอวิหา ๑,๐๐๐ กัป ชั้นอตปปา ๒,๐๐๐ กัป ชั้น
สุทฺธสสา ๔,๐๐๐ กัป ชั้นสุทฺธสี ๘,๐๐๐ กัป และชั้นอกนิฐา ๑๖,๐๐๐ กัป
โดยแท้จริงแล้ว ท้าวสักกเทวราช ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี และนาง
วิสาขามหาอุบาสิกาทั้งสามท่านนี้ เป็นผู้ที่มีจำนวนอายุชั้ยเดียวกัน ขึ้นชื่อว่า
เป็นชนผู้เปลิดเพลินยิ่งนักในวัฏฏะ ผู้มีความสุขเสมอเหมือนกับท่าน
ทั้งสามนี้ย่อมไม่มี”^{๑๕๖}

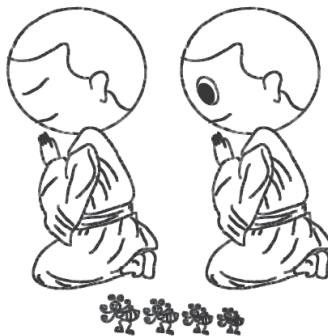
ตามข้อความข้างต้นแสดงว่า ในชาติที่พระองค์เกิดเป็นท้าวสักกะ
อีกครั้งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระองค์จะได้บรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี
จากนั้นจุติไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสโดยไม่ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้น
อื่นเลย

ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีจะได้บรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี
ในภพที่ตนเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต ส่วนนางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นพระอนาคามีใน
ชั้นนิมมานรดี จากนั้นท่านทั้งสองจึงไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสเช่นกัน
ดังนั้น ความเห็นที่กล่าวว่าพระโสดาบันไปเกิดในสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นตาม
ลำดับจึงไม่แน่นอน แต่ข้อความที่ว่า ท่านเหล่านั้นไปเกิดในพรหมโลก
ชั้นสุทธาวาส ๕ ภูมิตามลำดับ เป็นสิ่งที่แน่นอน

สัณนิทสูต

อย่างไรก็ตาม คำกล่าวที่ว่า การที่ท่านดำเนินขึ้นไปสู่ภูมิที่ละชั้น ด้วยอริยผลทั้ง ๔ จึงเรียกว่า ผู้เสวยสุขตามลำดับภูมิ ย่อมมีความสมควรมากกว่า เนื่องจากท่านบรรลุอริยมรรคที่สูงขึ้นไปโดยลำดับอีก ๓ ชั้นในชาติที่แตกต่างกัน ไม่เหมือนกับพระสัตตักขัตตอุปรมโสดาบันที่จะเวียนเกิดจนถึงชาติที่ ๗ แล้วบรรลุอริยมรรคเบื้องบนทั้ง ๓ ชั้นในชาติเดียวกัน แล้วจึงปรินิพพาน พระโสดาบันอีก ๒ ประเภท คือ โกลังโกละ และ เอกพิชี ก็เป็นไปในทำนองนี้

นอกจากนั้น พระโสดาบันอีกสองประเภท คือผู้ที่ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันในโลกมนุษย์แล้วมาเกิดซ้ำในมนุษย์ภูมิอีกทั้ง ๗ ชาติ หรือผู้ที่บรรลุเป็นพระโสดาบันในสวรรค์แล้วเกิดซ้ำในสวรรค์อีก ๗ ชาติ จากนั้นจึงจะได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในชาติสุดท้าย เหล่านี้ไม่เรียกว่าสัตตักขัตตอุปรมะ เพราะต้องเป็นพระโสดาบันที่เกิดในโลกมนุษย์ สลับพบกับโลกสวรรค์ ๗ ครั้ง เท่านั้น จึงเรียกว่า สัตตักขัตตอุปรมะ แม้พระโสดาบันประเภทโกลังโกละ ก็มีนัยเดียวกันนี้

การนับภพของพระอริยบุคคล

ในคัมภีร์ธัมมสังคณีมูลฎีกากล่าวถึงการนับภพของพระอริย-บุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้นว่า ไม่เกี่ยวกับจำนวนครั้งที่มาปฏิสนธิ แต่หมายถึงภพชาติหรือภพภูมิที่ต่างกันโดย กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ หรืออรุปาวจรภูมิ ดังข้อความว่า

“คำว่า เอกิ ภว (ภพหนึ่ง) ท่านกล่าวโดยถือเอาว่าเป็นภูมิหนึ่ง (รูปภูมิหนึ่งหรืออรุปภูมิหนึ่ง) ด้วยอำนาจของการไม่เวียนกลับลงมาสู่ กามาวจรภูมิเบื้องต่ำของพระอนาคามีผู้จะเกิดอยู่หลายครั้งในรูปภูมิ และอรุปภูมิเหล่านั้น”^{๑๔๗}

ส่วนคัมภีร์อรรถกถาที่มีข้อความว่า “การที่พระสกทาคามีเกิด อีกเพียงชาติเดียว เป็นเรื่องที่น่ากังขากำหนดด้วยปฏิสนธิหรือภพภูมิ” ในคัมภีร์มูลฎีกาอธิบายไว้ว่า พระอนาคามีอาจไปเกิดในพรหมโลกชั้น สุทธาวาสภูมิทั้ง ๕ ชั้น หรืออาจไปเกิดในอรุปภูมิทั้ง ๔ ชั้นได้ เมื่อเป็น เช่นนั้น จะเข้าใจเรื่องที่พระสกทาคามีจะไม่เกิดอีกในชาติที่ ๒ ได้อย่างไร คำตอบก็คือ พระอนาคามีจะไปเกิดในสุทธาวาส ๕ ชั้น หรือในอรุปภูมิ ๔ ชั้น คือในรูปภูมิหรืออรุปภูมิภพภูมิใดภพภูมิหนึ่งด้วยอำนาจของปฏิสนธิ จะไม่มีการกลับลงมาเกิดในกามาวจรภูมิเบื้องล่างอีก เพราะมีคุณวิเศษที่ไม่ระคนกับกามาวจรภูมิ เช่นเดียวกัน คำกล่าวที่ว่า “พระโสดาบันเกิดอีก ๗ ชาติ พระสกทาคามีเกิด ๒ ชาติ” ก็ไม่ได้กำหนดด้วยการปฏิสนธิ แต่ กำหนดด้วยภพภูมิที่ต่างกันนั่นเอง

นอกจากนี้ คัมภีร์อนฎีกายังมีอธิบายเพิ่มเติมว่า

“คำว่า เอโก ภโวติ คเหตวา วุตตัม (ท่านกล่าวโดยถือเอาว่าเป็น ภพหนึ่ง) นี้ อธิบายคำว่า สตต ภเว (๗ ภพ) เทว ภเว (๒ ภพ) ว่าเป็น เนื้อความโดยอ้อม ไม่ควรหมายเอาคำกล่าวถึงชาติ (ปฏิสนธิ) โดยตรง โดยมีใจความดังนี้ว่า ไม่พึงรู้ขอบเขต[ว่าเป็น ๗ ชาติหรือ ๒ ชาติ]ของ ปฏิสนธิอย่างหนึ่งในบุคคลเหล่านั้น พึงรู้การปฏิสนธิที่ระคนกันอย่างไรว่า ไปเกิดในเทวภูมิชั้นกามาวจรครั้งหนึ่ง ไปเกิดในมนุษย์ภูมิครั้งหนึ่ง”^{๑๕๘}

แม้พระโสดาบันหรือพระสกทาคามีจะเกิดในเทวภูมิก็ครั้งก็ตาม ก็จัดว่าเป็นหนึ่งภพชาติหรือหนึ่งภพภูมิ เพราะไม่ระคนกับมนุษย์ภูมิ หรือถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์อีกก็ครั้ง ก็จัดเป็นหนึ่งภพชาติหรือหนึ่งภพภูมิ เพราะไม่ระคนกับภูมิของเทวดา ความเห็นนี้สอดคล้องกับในมูลฎีกาที่กล่าวว่า รูปภูมิทั้ง ๕ หรืออรูปภูมิทั้ง ๔ ที่ไม่ระคนกับกามภูมิ นับเป็น ภพชาติเดียว

อาตมาเข้าใจว่า การเปลี่ยนจากภพหนึ่งไปยังอีกภพหนึ่งของ พระโสดาบันและพระสกทาคามีที่จุติจากภพของเทวดาแล้วเกิดเป็นมนุษย์ หรือเมื่อตายจากภพของมนุษย์แล้วไปเกิดเป็นเทวดา ตามความเห็น ของบางท่านนั้นเป็นเรื่องซึ่งเกิดขึ้นได้ยากมาก อีกทั้งไม่สอดคล้องกับ ความเห็นที่ว่า รูปภูมิ ๕ ชั้นและอรูปภูมิ ๔ ชั้นของพระอนาคามี จัดเป็น ภพชาติเดียวดังที่กล่าวมานอกจากนั้นในคัมภีร์อิทธิธรรมปิฎกยังมีเรื่องของ พระโสดาบันที่เกิดในเทวโลกตั้งแต่สมัยของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า และดำรงอยู่มาจนถึงสมัยของพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๑๕๙} ด้วย ดังนั้น

ภพชาติของพระอริยบุคคลจึงไม่ได้กำหนดด้วยชาติที่ปฏิสนธิ แต่กำหนดด้วยภพภูมิที่มีประเภทต่างกันว่าเป็นกามภูมิ รูปภูมิ หรืออรุภูมิ

การเข้าผลสมบัติ

บัดนี้ อาตมาจะกล่าวถึงการเข้าผลสมบัติของพระโสดาบัน โดยขออธิบายเนื้อหาที่ค่อนข้างเป็นวิชาการในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๑๐} ให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังนี้

โสดาปัตติผลเป็นสภาวะที่เข้าถึงความสงบ ซึ่งเกิดขึ้นสืบเนื่องติดต่อกันทันทีจากการบรรลุโสดาปัตติมรรค ซึ่งมรรคจิตนี้เกิดขึ้นเพียง ๑ ขณะเท่านั้น พระโสดาบันที่ต้องการจะเข้าผลสมบัติต้องใส่ใจกำหนดรู้รูปนามอันเป็นอุปาทานขันธ ๕ มีการเห็น ฯลฯ ที่ปรากฏทางทวาร ๖ เหมือนกับการเจริญวิปัสสนา เพียงแต่ต้องน้อมจิตไปว่า ขอให้บรรลุถึงความดับรูปนาม เมื่อใส่ใจกำหนดรู้โดยแยบคายเช่นนี้ย่อมจะเกิดอุทยัพพญาณที่รู้เห็นความเกิดดับก่อน ต่อมาจึงบรรลุวิปัสสนาญาณขั้นต่างๆ ตามลำดับจนถึงสังขารูปেকชาญาณ บางท่านที่คุ้นเคยกับการเจริญวิปัสสนา อาจบรรลุสังขารูปেকชาญาณนี้ภายในหนึ่งหรือสองนาทีก่อนด้วยการใส่ใจกำหนดเพียง ๔ - ๑๐ ครั้งเท่านั้น

เมื่อเจริญสังขารูปেকชาญาณจนมีกำลังเต็มที่ ย่อมจะเข้าถึงความดับรูปนามเหมือนที่ตนเคยผ่านมาก่อน การบรรลุความดับรูปนามในลักษณะนี้ เป็นการเห็นแจ้งพระนิพพานด้วยโสดาปัตติผล ที่จริงแล้วผล

สัจวันตสูตร

ที่เกิดขึ้นต่อจากมรรคจะดำรงอยู่เพียง ๒-๓ ขณะจิตแล้วดับไป มิได้ดำรงอยู่นาน แต่ผลที่เกิดขึ้นในขณะที่เข้าผลสมาบัติจะดำรงอยู่ได้นาน ๒-๓ นาทีบ้าง ๕-๑๐ นาทีบ้าง หรืออาจจะนานกว่านั้น เป็นสภาวะดำรงอยู่ในความสงบ ไม่มีรูปนามที่ถูกกำหนดและจิตที่กำหนดรู้รูปนาม มีเพียงกระแสผลจิตที่เห็นแจ้งสภาวะสงบเท่านั้น

กล่าวคือ เมื่อกระแสผลจิตดับลง วิธีจิตที่เกิดต่อก็จะเกิดปัจจุเวกขณญาณที่กลับมาพิจารณาทบทวนตามปกติ พระโสดาบันจะรู้เห็นความเกิดดับเหมือนเดิมด้วยอำนาจของอุทยัพพญาณ เมื่อใส่ใจกำหนดต่อไปก็จะบรรลุถึงสังขารูปেকชาญาณ กระทั่งสังขารูปেকชาญาณนั้นเจริญขึ้นจนมีกำลังเต็มที่ ก็จะบรรลุความดับรูปนามอีก พระโสดาบันควรฝึกฝนให้บรรลุความดับรูปนามอย่างรวดเร็วตามที่กล่าวมานี้ อีกทั้งควรอธิษฐานให้ดำรงอยู่ในผลสมาบัติได้นาน ๑๐ นาทีบ้าง ครึ่งชั่วโมงบ้าง หนึ่งชั่วโมงบ้าง ฯลฯ บางท่านที่มีสมาธิมากอาจบรรลุถึงความดับได้เร็วและดำรงอยู่ในผลสมาบัติได้นานตามที่อธิษฐานไว้เป็นเวลาหนึ่งชั่วโมง หรือสองชั่วโมง ฯลฯ มีพระโสดาบันที่พิเศษกว่าทั่วไปบางท่านสามารถเข้าถึงความดับรูปนามได้บ่อยๆ ตั้งแต่บรรลุมรรคผลครั้งแรก และดำรงอยู่ในความดับรูปนามได้นานโดยไม่ต้องฝึกบ่อยๆ

การปฏิบัติเพื่อบรรลुสภกหาคามิมรรค

พระโสดาบันที่ฝึกฝนจนสามารถเข้าผลสมาบัติได้อย่างรวดเร็ว และดำรงอยู่ได้นานตามวิธีข้างต้น ควรเพียรพยายามกำจัดกิเลสที่ยังกำจัดไม่ได้ เพื่อให้บรรลุคุณพิเศษที่ยังไม่ได้บรรลุ ในสืลวันตสูตรมีปุจฉา-วิสัชนาของพระมหาโกฏฐิตะกับพระสารีบุตร ว่า

โสตาปนเนน ปนาวุโส สารีปุตฺต ภิกขุนา กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิกาตพฺพาติ.

“ท่านสารีบุตรผู้มีอายุ ภิกษุผู้เป็นโสดาบันควรใส่ใจกำหนดรู้ ธรรมเหล่าไหนโดยแยบคาย ขอรับ”

โสตาปนนาปิ โข อาวุโส โกฏฐิต ภิกขุนา อิมะ ปญฺจุปาทานก-
ขนธา อนิจฺจโต ๆเปฯ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาตพฺพา.

“ท่านโกฏฐิตะผู้มีอายุ แม้ภิกษุผู้เป็นโสดาบันก็ควรใส่ใจกำหนดรู้ อูปาทานชั้น ๕ เหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน”

จากคำตอบของพระสารีบุตรนี้ ท่านทั้งหลายพึงสังเกตว่า เพื่อ บรรลุสุโสตาปัตติผล ปุจฉาต้องใส่ใจกำหนดรู้ อูปาทานชั้น ๕ ตามที่ ได้กล่าวมาแล้วด้วยลักษณะ ๑๑ ประการ เหมือนกับวิธีปฏิบัติของ พระโสดาบันที่จะเข้าสู่ผลสมบัตินั่นเอง

อารมณ์ในการใส่ใจกำหนดรู้ของพระโสดาบัน

อารมณ์ที่ปุถุชนต้องใส่ใจกำหนดรู้เป็นอารมณ์เดียวกับอารมณ์ที่พระโสดาบันต้องกำหนดรู้ จริงอยู่ ปุถุชนผู้ไม่ได้กำหนดรู้ตามความเป็นจริง ย่อมจะยึดมั่นรูปนามด้วยตัณหาและทิฏฐิว่าเที่ยง เป็นสุข เป็นอัตตาตัวตน เหน็ดเช่นเดียวกัน แม้พระโสดาบันจะไม่ยึดมั่นด้วยทิฏฐิ แต่ก็ยังมีความยึดมั่นพอใจด้วยตัณหา มีอสมิมานะที่ยึดมั่นสำคัญตนว่ามีความเป็นเรา เรา รู้ เราทำได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์ผู้ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันเพื่อกำจัดอสมิมานะดังกล่าว เนื่องจากธรรมที่ถูกกำหนดรู้และวิธีกำหนดรู้นั้นเป็นอย่างเดียวกัน พระโสดาบันจึงต้องใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน เหมือนปุถุชน

แต่พระโสดาบันเป็นผู้เห็นประจักษ์รูปนามว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน อย่างแท้จริง ไม่ใช่รู้ตามที่ได้สดับมาเหมือนปุถุชนทั่วไป ท่านมีความเข้าใจลักษณะและกำหนดรู้รูปนามทั้งปวงโดยความเป็นไตรลักษณ์ เมื่อการใส่ใจกำหนดรู้มีความเจริญบริบูรณ์พร้อม จึงจะบรรลुสกทาคามิ-มรรคต่อไป อย่างไรก็ตาม แม้พระโสดาบันสามารถกำจัดสักกายทิฏฐิว่ารูปนามขันธ ๕ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา และอย่าถวามานะคือความหลงตัวเองและความถือตัวในสิ่งที่ไม่เป็นจริงได้ก็ตาม แต่ยังไม่สามารถกำจัดอสมิมานะที่ถือตัวว่า เรา รู้ เราประเสริฐ เรามีความสามารถ ฯลฯ และอย่าถวามานะที่ถือตัวด้วยคุณธรรมหรือความสามารถที่มีจริงในตน ว่า

ตนเหนือกว่าผู้อื่น เพราะอสมิมานะนี้มีสภาวะใกล้เคียงกับทิฐฐิ ท่านจึงต้องกำหนดรู้รูปนามว่าเป็นไตรลักษณ์เพื่อกำจัดอสมิมานะดังกล่าว มีเพียงพระอรหันต์เท่านั้นที่จะกำจัดมานะได้โดยเด็ดขาด

พระโสดาบันมีการใส่ใจกำหนดรู้รูปนามตามวิธีที่กล่าวมานี้ในทุกขณะที่เห็น ได้ยิน กระทบ นึกคิด ฯลฯ เหมือนเวลาที่เคยเจริญวิปัสสนา แม้ท่านจะกำหนดรู้รูปนามปัจจุบัน เข้าถึงสภาวะดับรูปนาม และบรรลุถึงสังขารุเปกขาญาณที่มีสภาวะสงบละเอียดได้ง่าย แต่ก็ยังยากที่จะบรรลุคุณธรรมวิเศษขั้นสูงขึ้นไป เพราะต้องประสบกับทุกขเวทนาทางกายที่ทนได้ยาก หรืออาจต้องกำหนดรู้ความคิดฟุ้งซ่านที่ทำให้ผลอหลงลืมสติขณะกำหนดปัจจุบันรูปนามนั้น ๆ หรือบางขณะอาจพบว่าตนไม่อาจกำหนดรู้เท่าทันปัจจุบันรูปนามได้ ข้อนี้ไม่ถ่วงนักเหมือนกับการเข้าผลสมาบัติที่คล้ายกับการทรงจำหนังสือที่เคยท่องบ่นมาก่อน สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการจะบรรลุคุณธรรมวิเศษขั้นสูงขึ้นไปนั้นจะต้องเพิ่มความเพียรพิเศษที่เป็นสัมมปปธานนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การใส่ใจกำหนดรู้ของพระโสดาบันย่อมไม่ยากเหมือนตอนที่เพิ่งเริ่มเจริญวิปัสสนาใหม่ๆ พระโสดาบันอาจบรรลุวิปัสสนาญาณระดับสูงคือสังขารุเปกขาญาณได้ภายในเวลา ๑-๒ ชั่วโมง ถ้าอินทรีย์ยังไม่แก่ล้าก็จะเพียงแต่กำหนดรู้โดยไม่มีความก้าวหน้าไปสู่สภาวะดับเป็นครั้งที่ ๒ แม้จะใช้เวลาเป็นชั่วโมงหรือหลายวันก็ไม่อาจบรรลุถึงความดับรูปนามนั้น ทั้งที่ท่านเคยเข้าถึงความดับรูปนามได้ภายในเวลา ๕ หรือ ๑๐ นาที ในขณะที่นั้นอมจิตเพื่อให้เข้าถึงธรรมที่เคยบรรลุมาก่อนก็ตาม

การบรรลุนิพพานเป็นพระสกทาคามี

พระโสดาบันที่มีอินทรีย์แก่กล้าพอที่จะได้บรรลุนิพพานผลเบื้องต้น ครั้นสังขารเบกขาญาณมีกำลังมากพอแล้ว ก็จะเข้าถึงสภาวะดับรูปนาม อันเป็นสภาวะดับไปของอารมณ์ที่เคยถูกรู้และจิตที่รู้อารมณ์ทั้งหมด นี้ จิตว่าได้บรรลุสกทาคามีมรรคและสกทาคามีผลตามลำดับ พระสารีบุตร ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของสกทาคามีมรรคและผลว่า

จານํ โข ปเนตํ อาวุโส วิชชติ, ยํ โสตาปนโน ภิกขุ อิเม ปญฺจุ-
ปาทานกฺขนฺธะ อนิจฺจโต ฯ เปฯ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกโรนฺโต
สกทาคามีผลํ สจฺฉิกเรยฺย.

“ผู้มีอายุ เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้มีศีลใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ประการเหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน อาจทำให้แจ้ง สกทาคามีผล”

เมื่อได้บรรลุนิพพานเป็นพระสกทาคามีแล้ว จะเกิดปัจจุเวกขณญาณ หวนพิจารณาถึงสภาวะดับรูปนามที่ตนเคยผ่านมาก่อน อีกทั้งท่านผู้มีความรู้ในปริยัติย่อมจะพิจารณาภิเลสที่ละแล้วและภิเลสที่ยังเหลืออยู่ อาตมาขอกล่าวถึงเรื่องของพระเจ้ามหานามะเพื่อให้เข้าใจเรื่องนี้ได้ ชัดเจนยิ่งขึ้น

เรื่องพระเจ้ามahanama

พระเจ้าสุทโธทนะผู้เป็นพระราชบิดาของพระพุทธเจ้า มีพระเชษฐาและพระอนุชา ๔ พระองค์ คือ สุกโกทนะ สักโกทนะ โธโตทนะ และอมิตทนะ พระเจ้าสุกโกทนะมีโอรส ๒ พระองค์ คือ พระเจ้ามahanama และพระอนุรุธะ ส่วนพระอานนท์ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าอมิตทนะนั้นมีพระชนมายุน้อยกว่าพระพุทธเจ้า ตามคัมภีร์อรรถกถาที่กล่าวไว้ว่า โส ภควโต กนิฏฺฐโ.^{๑๖๑} (พระอานนท์นั้นเป็นพระอนุชาของพระผู้มีพระภาค) ส่วนพระเจ้ามahanamaมีพระชนมายุมากกว่าพระพุทธเจ้า ดังที่กล่าวว่า มหานาโม มหุตตโร สกทาคามี อริยสาวโก.^{๑๖๒} (พระเจ้ามahanamaผู้ที่มีพระชนมายุมากกว่านั้น เป็นอริยสาวกที่เป็นพระสกทาคามี)

ครั้งหนึ่งพระเจ้ามahanamaได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

ตสฺส มยฺหิ ภนฺเต เอวํ โหติ “โกสุ นาม เม ธมฺโม อชฺชตฺตํ อปฺปหิโน, เยน เม เอกทา โลภธมฺมาปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ, โทสธมฺมาปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ, โมหธมฺมาปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺตฺติ.”^{๑๖๓}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เกิดความสงสัยอย่างนี้ว่า ธรรมชื่ออะไรเล่า ที่ข้าพระองค์ยังละไม่ได้เด็ดขาดในภายใน อันเป็นเหตุให้ โลภธรรมก็ดี โทสธรรมก็ดี โมหธรรมก็ดี ยังครอบงำจิตของข้าพระองค์ไว้ได้เป็นครั้งคราว”

สัณนิทสูตร

พระเจ้ามahanามะมีความเข้าใจผิดคิดว่า สกทาคามีมรรคสามารถกำจัดความโลภ โกรธ หลง ได้โดยสิ้นเชิง แต่เมื่อประจักษ์ว่าพระองค์ยังมีกิเลสเหลืออยู่ ทั้งกิเลสที่ถูกละไปแล้วก็สามารถเกิดขึ้นมาอีกโดยอาศัยกิเลสที่ยังละไม่ได้นั้น (ปุณ ปจจโต วา วตตตีติ สยถิโหติ.^{๑๖๔} = จึงสำคัญว่ากิเลสที่ได้ละไปแล้ว ได้เวียนกลับมาเกิดขึ้นอีกในภายหลัง) ในเรื่องนี้ คัมภีร์อรรถกถามีอธิบายว่า

“ได้สดับมาว่า พระราชาพระองค์นี้ทรงสำคัญว่า สกทาคามีมรรคละความโลภ ความโกรธ และความหลงได้อย่างสิ้นเชิง ครั้นทรงทราบว่ามีกิเลสที่พระองค์ยังละไม่ได้เด็ดขาด จึงทรงเข้าใจผิดว่ากิเลสที่ละได้แล้วเวียนกลับมาอีกในภายหลังโดยอาศัยกิเลสที่ยังละไม่ได้

ถามว่า ความสงสัยเช่นนี้ย่อมเกิดขึ้นแก่อริยสาวกได้หรือ

ตอบว่า ถูกต้องแล้ว ย่อมเกิดความสงสัยขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะอริยสาวกผู้นั้นไม่ฉลาดใน[เทศนา]บัญญัติว่า กิเลสนี้ถูกละได้เด็ดขาดด้วยอริยมรรคโน้น

ถามว่า ท่านไม่มีปัจเจกขณญาณหรือ

ตอบว่า มี แต่ปัจเจกขณญาณนั้นมิได้บริบูรณ์แก่ทุกท่าน เพราะบางท่านพิจารณาเฉพาะกิเลสที่ตนละได้แล้ว บางท่านพิจารณาเฉพาะกิเลสที่เหลืออยู่ บางท่านพิจารณาเฉพาะมรรค บางท่านพิจารณาเฉพาะผล บางท่านพิจารณาเฉพาะพระนิพพาน

อริยสาวกที่มีการพิจารณาเพียงหนึ่งหรือสองอย่างในการพิจารณาทั้ง ๕ นั้นย่อมมีอย่างแน่นอน

ฉะนั้น ผู้ที่มีปัจจเวกขณญาณไม่บริบูรณ์ อาจเกิดความสงสัยเช่นนี้ได้ เนื่องเพราะตนเป็นผู้ไม่ฉลาดในบัญญัติเกี่ยวกับกิเลสที่ควรถูกขจัดด้วยมรรค”^{๑๖๕}

อย่างไรก็ตาม ไม่ควรเข้าใจว่าพระอริยะบางท่านผู้พิจารณากิเลสที่ละได้แล้ว จักไม่ได้พิจารณากิเลสที่ยังละไม่ได้และมรรคผลนิพพาน ในบทที่ ๕ ของคัมภีร์อรรถกถาข้างต้นอธิบายว่า พระอริยะย่อมพิจารณา มรรค ผล และนิพพานแน่นอน แต่เฉพาะท่านผู้ฉลาดในปริยัติเทศนา เท่านั้นย่อมพิจารณากิเลสที่ละแล้วและกิเลสที่ยังเหลืออยู่ได้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็มีกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ปหีนาวสิฏฺฐกิเลสปัจจเวกขณญฺหิ เสกฺขานมปิ โหติ วา น วา.^{๑๖๖}

“การพิจารณากิเลสที่ละแล้วและกิเลสที่ยังเหลืออยู่ ย่อมมีบ้างหรือไม่มีบ้างแก่พระเสกขะทั้งหลาย”

กิเลสที่พระโสดาบันกำจัดได้

พระโสดาบันสามารถกำจัดมิจฉาภิกฺขุทั้งหลายอย่างมีสักกายภิกฺขุเป็นต้น และกำจัดวิจิกิจฉาคือความล่งเลงสัยในคุณของพระรัตนตรัย กรรม และผลของกรรม อีกทั้งกำจัดความเห็นผิดที่เกี่ยวกับลัทธิศาสนา ซึ่งเรียกว่า สิลฺลพตฺตปฺรามาส นอกจากนั้น ยังกำจัดกิเลสมีความโลภ โกรธ หลง เป็นต้น ที่ส่งผลให้ไปเกิดในอบาย ด้วยเหตุนี้ พระโสดาบันจึงไม่ไปเกิดในอบายภูมิ ๔ และจะไม่เกิดไม่เกิน ๗ชาติในกามสุคติภูมิ จนในที่สุดบรรลุนิพพานที่ดับทุกข์ทั้งปวงได้ในชาติสุดท้ายดังที่กล่าวมาแล้ว

พระสกทาคามีไม่ได้กำจัดกิเลสเพิ่มจากเดิม

สกทาคามีมรรคไม่อาจกำจัดกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งได้โดยสิ้นเชิง เพียงแค่ทำให้กิเลสหยาบคือกามราคะและพยาบาทเบาบางลง ท่านจึงไม่มีกิเลสหยาบเหมือนปุถุชนที่มีกิเลสหนาแน่นมากจนกระทั่งฆา มารดาบิดาของตัวเองได้ ดังกรณีของพระเจ้าอชาตศัตรูที่ปลงพระชนม์ พระเจ้าพิมพิสารที่เป็นพระราชบิดา หรือพระเทวทัตที่พยายามจะปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาค แน่แน่นอนว่าเมื่อพระอริยะระดับพระโสดาบันขึ้นไปสามารถกำจัดกิเลสหยาบดังกล่าวได้ จึงย่อมไม่ฆ่าสัตว์แม้กระทั่งมดปลวก ไม่ลักทรัพย์แย่งชิงของผู้อื่น ไม่ประพฤติดิฉินกาม ไม่พูดเท็จให้ผู้อื่นเสียหาย และไม่ดื่มสุราน้ำเมา

พระสกทาคามีสามารถบรรเทากิเลสคือกามราคะและพยาบาทให้เบาบางลงได้มากกว่าพระโสดาบัน แต่พระสกทาคามีไม่อาจจะกำจัดกิเลสเหล่านั้นได้อย่างเด็ดขาด ดังข้อความในคัมภีร์ธัมมสังคณีว่า กามราคพยาบาทานํ ตณฺหาวย^{๑๖๗} (เพื่อทำกามราคะและพยาบาทให้เบาบาง) และในคัมภีร์ธัมมสังคณีอรรถกถาว่า

“ในเรื่องนั้น พึงทราบการบรรเทากิเลสด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. การเกิดขึ้นบางครั้งว คือ กิเลสย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระสกทาคามีตลอดเวลาเหมือนมหาชนผู้ท่องเที่ยวไปในวัฏฏะ แต่ย่อมเกิดขึ้นบางครั้งบางครั้งวโดยลักษณะนานๆ ครั้ง เหมือนหน่อพืชในนาที่บุคคลหว่านไว้ห่างๆ กัน

๒. การฟูขึ้นอย่างอ่อน คือ แม้เมื่อกิเลสเกิดขึ้นก็จะไม่แผ่ไปทำร้ายหรือปกปิดตนให้มีติดบอดเหมือนมหาชนผู้ท่องเที่ยวไปในวัฏฏะ เพราะถูกมรรคเบี่ยงต่ำทั้งสองกระทำให้อ่อนกำลังแล้ว กิเลสที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะเบาบางเหมือนกลีบเมฆหรือเหมือนปีกแมลงวัน”^{๑๖๘}

อธิบายว่า กิเลสคือกามราคะและพยาบาทเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นกับพระสกทาคามีได้ยาก แม้เกิดขึ้นแล้วก็ไม่มีกำลังมาก ท่านไม่ได้แสดงโดยละเอียดว่า จิตของพระสกทาคามีเปลี่ยนแปลงอย่างไรในขณะโกรธ มีเพียงการปรากฏบนสีหน้าใช้หรือไม่ และในเวลาที่ท่านเกิดกามราคะมีลักษณะอย่างไร เพียงต้องการเห็นรูปารมณ์ที่ตนชอบใจ หรือต้องการกระทบสัมผัสโดยไม่ได้เสพสังวาสเลย แต่เข้าใจว่าอาจจะมีเพียงการ

กระทบสัมผัสที่ไม่ได้ถึงขั้นเสพสังวาส ดังมีข้อความที่ท่านกล่าวปฏิเสธความเห็นของพระเถระบางรูปว่า

“ในเรื่องนั้น พระเถระบางท่านกล่าวว่า จริงอยู่ที่นานๆ ครั้งจะมีกิเลสเกิดขึ้นแก่พระสกทาคามี แต่ก็ยังเป็นกิเลสอย่างหนาทีเดียว เพราะพระสกทาคามียังมีบุตรและธิดาปรากฏอยู่ แต่คำกล่าวนี้ย่อมไม่เป็นประมาณ เพราะบุตรและธิดาย่อมมีได้ด้วยเพียงการสัมผัสอวัยวะน้อยใหญ่เช่นกัน”^{๑๖๙}

ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ท่านจึงสำคัญถึงการไม่เกิดกามราคะอย่างแรงกล้าจนกระทั่งเสพสังวาส แต่ผู้ที่เชื่อในวิทยาการของแพทย์ปัจจุบันอาจยอมรับไม่ได้ว่าพระสกทาคามีจักมีบุตรธิดาได้ด้วยการสัมผัสร่างกายโดยไม่มีการเสพสังวาส เพราะการถือปฏิสนธิด้วยการเห็น ได้ยิน หรือกระทบสัมผัส ฯลฯ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก^{๑๗๐} มีพบได้บ้างเพียง ๑ ในแสนหรือ ๑ ในล้านเท่านั้น

ตามข้อความที่มีกล่าวไว้ในพระบาลีว่า ไม่มีพระอนาคามีผู้ปราศจากกามราคะแล้วในเทวภูมิทั้ง ๖^{๑๗๑} แต่เทพบุตรเทพธิดาที่เป็นพระสกทาคามี และพระอินทร์ผู้เป็นพระโสดาบันซึ่งจะไปเกิดและบรรลุธรรมเป็นพระสกทาคามีในโลกมนุษย์ เมื่อจุติจากภพมนุษย์นั้นก็จะมาเกิดเป็นพระอินทร์อีกครั้งหนึ่ง ท่านเหล่านั้นย่อมเกิดในเทวภูมิได้ ดังนั้นถ้าไม่พิจารณาข้อความข้างต้นให้ถี่ถ้วน ก็ย่อมกังขาว่า เมื่อท่านผู้เป็นพระสกทาคามีเหล่านั้นได้กระทบสัมผัสร่างกายกับเทพที่เป็นพระสกทาคามี

สัจวันตสูตร

แล้วไซ้ จะทำให้เกิดความพึงพอใจได้หรือ อย่างไรก็ตาม กิเลสคือราคะ และโทสะของพระสกทาคามีที่มีกำลังอ่อนกว่าพระโสดาบัน จะส่งผลให้ท่านเกิดในกามสุคติภูมิอีกเพียงชาติเดียวแล้วบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ กล่าวคือ

บุคคลที่บรรลุนิพพานเป็นพระสกทาคามีในโลกมนุษย์แล้วไปเกิดในสวรรค์ อาจบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ในเทวโลกนั้น

ถ้าหากว่ายังไม่บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ ก็จะกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งแล้วจึงบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ในชาตินั้น

หรือท่านที่เป็นพระสกทาคามีในเทวโลกแล้วจุติมาเกิดเป็นมนุษย์ หากยังไม่บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ ก็จะไปเกิดในสวรรค์อีกครั้งแล้วบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์

ตามที่กล่าวมานี้ ท่านจึงได้ชื่อว่า สกทาคามี คือ ผู้จะมา[ในโลก] อีกครั้งเดียว ต่างจากพระโสดาบันที่จะต้องเกิดในกามภูมิอีก ๗ ชาติ

จบจากเรื่องพระสกทาคามีแล้ว อาตมาจะกล่าวถึงการปฏิบัติ เพื่อให้ก้าวหน้าสู่ความเป็นพระอนาคามี และลักษณะของพระอนาคามี เป็นลำดับต่อไป

การปฏิบัติเพื่อบรรลุนาคามิมรรค

จากที่ได้กล่าวถึงวิธีฝึกฝนเพื่อให้เข้าผลสมบัตได้โดยเร็วและเชี่ยวชาญแล้ว ผู้ปฏิบัติควรพยายามที่จะบรรลุคุณวิเศษที่สูงยิ่งขึ้นไปเพื่อกำจัดกามราคะและพยาบาทที่ยังเหลืออยู่ได้อย่างเด็ดขาด นั่นคือการบรรลุนาคามิมรรคดังที่ พระมหาโกณฑิยะได้ถามพระสารีบุตรว่า

สกทาคามินา ปนาวุโส สารีบุตรต ภิกขุณา กตเม ชมมาโยนิโส มนสิกาตพพาติ.

“ท่านสารีบุตรผู้มีอายุ ภิกษุผู้เป็นสกทาคามีควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนโดยแยบคาย ขอรับ”

พระสารีบุตรตอบว่า

สกทาคามินาปิ โข อาวุโส โกณฑิต ภิกขุณา อิมะ ปณฺจุปาทานกฺขนธา อนิจฺจโต ฯ เปฯ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาตพพา.

“ท่านโกณฑิยะผู้มีอายุ แม้ภิกษุผู้เป็นสกทาคามีก็ควรใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน”

วิธีใส่ใจกำหนดรู้ของพระสกทาคามีก็ไม่แตกต่างไปจากวิธีปฏิบัติของปุถุชนและพระโสดาบัน โดยต้องกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ มีสภาวะ

เห็น ฯลฯ แล้วน้อมจิตเพื่อบรรลุอนุคามิผล แท้จริงแล้วการใส่ใจกำหนดรู้ เพื่อให้บรรลุธรรมที่ยังมิได้บรรลุเป็นสิ่งที่ทำได้ยากกว่าการใส่ใจกำหนดรู้ เพื่อเข้าผลสมาบัติดังที่ตนเคยผ่านมา พระสกทาคามีผู้ปฏิบัติจนบรรลุ สังขารุเปกขาญาณแล้วอาจจะไม่สามารถเจริญวิปัสสนาให้ก้าวหน้า จนบรรลุอนุคามิผลได้โดยง่าย และต้องใช้เวลาปฏิบัตินานกว่าตอนที่บรรลุ สกทาคามีผล เพราะพระโสดาบันและพระสกทาคามีเป็นผู้ประพาศศีล อย่างบริบูรณ์ ดังพระพุทธพจน์ว่า สีเลสุ ปริปุรการี.^{๑๗๒} (ผู้กระทำความ บริบูรณ์ในศีลอยู่เสมอ) ส่วนพระอนาคามีเป็นผู้ประพาศสมาธิอย่าง บริบูรณ์ ดังพระพุทธพจน์ว่า สมาธิสมี ปริปุรการี.^{๑๗๓} (ผู้กระทำความ บริบูรณ์ในสมาธิอยู่เสมอ) ดังนั้น พระโสดาบันจึงปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็น พระสกทาคามีได้ง่ายเพราะเป็นผู้กระทำความบริบูรณ์ในศีลอยู่เสมอ เหมือนกัน ส่วนระดับสมาธิของพระสกทาคามี้น้อยกว่าสมาธิของ พระอนาคามีจึงทำให้บรรลุธรรมได้ยากกว่า เราสามารถทราบได้จาก จำนวนของพระอริยะในสมัยพุทธกาล ตามที่มีเรื่องเล่าในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ดังนี้

ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ตำบลกัถฐิ หมู่บ้าน นาทิกะ ใกล้เมืองเวสาลี ขณะนั้นพระพุทธองค์ตรัสถึงชาวบ้านนาทิกะ ที่ล่วงลับไปแล้วว่า ในจำนวนนั้นมีอุบาสกกว่า ๕๐ คนเป็นพระอนาคามี อุบาสกกว่า ๙๐ คนเป็นพระสกทาคามี และอุบาสกกว่า ๕๐๐ คน เป็นพระโสดาบัน^{๑๗๔} จะเห็นได้ว่า ในอุบาสกเหล่านี้ พระโสดาบันมี จำนวนมากที่สุด พระสกทาคามีมีจำนวนระดับกลาง และพระอนาคามี

สัจวันตสูตร

มีจำนวนน้อยที่สุด แม้จะกล่าวถึงอุบาสกอย่างเดียว แต่อุบาสิกาก็น่าจะมีจำนวนไม่น้อย การที่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งมีพระอริยบุคคลจำนวนมาก เช่นนี้ย่อมเป็นเรื่องน่าชื่นชมยินดี แต่ในปัจจุบันกลับมีผู้กล่าวตำหนิว่าการที่บุคคลใช้เวลาแค่ ๑ หรือ ๒ เดือนเป็นต้น เจริญวิปัสสนาจนได้บรรลุมรรคเป็นพระโสดาบัน ย่อมเป็นไปได้ไม่ได้ บุคคลซึ่งกล่าวตำหนิโดยที่มิได้ปฏิบัติธรรมให้เห็นประจักษ์ด้วยตนเองเช่นนั้น จัดว่าเป็นผู้ปราศจากคุณธรรมของสัตบุรุษ การที่อาตมานำจำนวนพระอริยบุคคลมาเทียบให้เห็นความแตกต่างกันนี้ก็เพื่อใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงว่า การปฏิบัติให้บรรลุมรรคผลเบื้องบนไม่ใช่เรื่องง่าย พระสกทาคามีผู้มีอินทรีย์แก่กล้าเมื่อใส่ใจกำหนดรู้เช่นนี้ ย่อมจะเห็นประจักษ์สภาวะดับรูปนามแล้วบรรลุนาคามิมรรคและผลในที่สุด พระสารีบุตรยังได้กล่าวอีกว่า

จານํ โข ปเนตํ อาวุโส วิชชติ, ยํ สกทาคามี ภิกขุ อิเม
ปญฺจุปาทานกฺขนธะ อนิจฺจโต ฯเปฯ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาโรนโต
อนาคามีผลํ สจฺจิกิเรยยาติ.

“ผู้มีอายุ เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้มีศีลใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕
ประการเหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน อาจทำให้แจ้ง
อนาคามีผล”

กิลลิตที่พระอนาคามีละได้

อนาคามีบรรพสามารถกำจัดกามราคะและปฏิฆะได้โดยสิ้นเชิง จึงปราศจากกามราคะที่ยินดีพอใจในกามคุณ คือ ทั้งไม่มีความกำหนด ยินดีในเรื่องเพศตรงกันข้าม ทั้งไม่มีความปรารถนาในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสของเพศตรงกันข้าม เช่นคนจำนวนมากในโลกที่ต้องประสบ ทุกข์ภัยนานัปการด้วยเหตุจากกามราคะ การเป็นพระอนาคามีจึงนับว่า ประเสริฐมาก ท่านย่อมอยู่เป็นสุขอย่างยิ่ง เพราะสามารถกำจัดกามคุณ ทั้งหลายได้โดยสิ้นเชิง ดังจะขอยกเรื่องต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง

เรื่องอุคคหบดี

สมัยพุทธกาลมีคหบดีผู้หนึ่งในเมืองเวสาลีชื่อว่าอุคคะ เมื่อท่าน ได้บรรลुरुธรรมเป็นพระอนาคามีแล้ว จึงกล่าวกับภรรยาทั้ง ๔ คนว่า ‘น้องหญิง บัดนี้เราสมาทานสิกขาบทประพฤติพรหมจรรย์ ถ้าเธอประสงค์ จะใช้สอยทรัพย์ในเรือนนี้ ก็คงอยู่ใช้สอยได้ตามอัธยาศัย อีกทั้งสามารถ ทำบุญได้ตามต้องการ แต่ถ้าปรารถนาจักมีสามีก็จงบอกเราเถิดว่าจะ ให้ส่งมอบไปให้แก่บุรุษใด’ ภรรยาคนแรกกล่าวว่า ‘ขอให้ส่งดิฉันไปให้ แก่บุรุษโน้น’ อุคคหบดีจึงเรียกบุรุษผู้นั้นมา จับมือภรรยาวางไว้ในมือ ของบุรุษผู้นั้นแล้วใช้คนโทหลั่งน้ำทักษิโณทกมอบให้ โดยไม่ได้มีความ รู้สึกขัดเคืองใจ เพราะท่านปราศจากกามราคะและปฏิฆะโดยสิ้นเชิงแล้ว

เรื่องวิสาขเศรษฐี

ครั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จไปสู่เมืองราชคฤห์เป็นครั้งแรก พระเจ้าพิมพิสารได้เสด็จมาต้อนรับพระสงฆ์พร้อมกับชาวเมือง ๑๒๐,๐๐๐ คน พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมที่เหมาะสมแก่บุคคลเหล่านั้น ส่งผลให้พระเจ้าพิมพิสารกับบริษัท ๑๑๐,๐๐๐ คนบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ซึ่งในบริษัทเหล่านั้นมีวิสาขเศรษฐีอยู่ด้วย เมื่อวิสาขเศรษฐีได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันแล้ว ก็มักไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเพื่อฟังธรรมอยู่เสมอ จนวันหนึ่ง ท่านได้บรรลुเป็นพระอนาคามีในขณะที่ฟังธรรมนั่นเอง ตอนกลับจากวัด ทุกครั้งนางธัมมทินนาภรรยาของวิสาขเศรษฐีจะรอคอยสามีอยู่ที่เชิงบันได เมื่อพบหน้ากัน เศรษฐีก็จะยิ้มทักทายภรรยาของตน แล้วยื่นมือให้จับเกาะกุ่มกันขึ้นบ้าน แต่เมื่อวิสาขเศรษฐีได้บรรลุธรรมเป็นพระอนาคามีแล้ว ก็สำรวมตนไม่ได้แลดูภรรยา แล้วเดินขึ้นเรือนไปคนเดียว

นางธัมมทินนาพลันรู้สึกกังวลว่า เกิดเหตุอะไรขึ้นเล่า วันนี้อาภักิริยาของสามีจึงไม่เหมือนเมื่อก่อน เราพึงรอดูในเวลาบริโภคอาหารเช้า แล้วขึ้นเรือนตามไป เวลาที่ปรนนิบัติสามีบริโภคอาหาร วิสาขเศรษฐีที่แต่ก่อนมักจะสนทนากัน แต่วันนี้ก็ไม่ยอมพูดจาอะไรทั้งสิ้น เศรษฐีไม่ได้แลดูนางและบริโภคอาหารตามลำพังด้วยความสำรวมเหมือนภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมที่ใส่ใจเจริญสติอยู่

สี่วันศุกร

ครั้นเวลานอนวิสาขเศรษฐีได้เข้าไปนอนในห้องอื่นที่เหมาะสม
เพียงลำพัง ไม่ได้เข้าไปนอนในห้องเดียวกันเหมือนเมื่อก่อน นางจัมมทินนา
จึงหวั่นวิตกว่า สามีอาจพึงพอใจหญิงอื่น หรืออาจมีผู้ใดพุดูยแหยงให้สามี
โกรธ หรือว่าตนอาจจะทำผิดอย่างใดอย่างหนึ่งต่อสามี

พอผ่านไป ๒-๓ วัน นางก็อดทนไม่ได้อีกต่อไป จึงได้เข้าไปหา
เศรษฐี ยืนประนมมืออยู่ เมื่อเศรษฐีเห็นเช่นนั้นจึงถามว่า

เศรษฐี น้องหญิงมาหาเราด้วยธุระอันใดหรือ

ภรรยา ข้าแต่นาย อากัปภิกขีของท่านไม่ได้เหมือนเมื่อก่อน
ท่านต้องการจะมีหญิงอื่นเป็นภรรยาหรือ

เศรษฐี เราได้มีความต้องการเช่นนั้น

ภรรยา มีคนพุดใส่ร้ายกล่าวโทษดิฉันหรือ

เศรษฐี ไม่มี

ภรรยา เมื่อเป็นเช่นนั้นดิฉันมีโทษอะไรหรือ

เศรษฐี เธอไม่มีโทษแต่อย่างใด

ภรรยา เช่นนั้นเหตุใดท่านจึงไม่สนทนาปราศรัยกับดิฉันเหมือน
เมื่อก่อนเล่า

ในขณะนั้นเศรษฐีดำริว่า โลกุตตรธรรมเป็นสิ่งที่ประเสริฐอย่างยิ่ง ไม่ควรที่จะประกาศให้ผู้อื่นรู้ แต่ถ้าตนไม่บอกเหตุผลที่แท้จริง นางจัมมทินนาจะออกแตกตายเป็นแน่ จึงกล่าวถึงโลกุตตรธรรมที่ได้บรรลุแก่นางด้วยความอนุเคราะห์ว่า “เราได้ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาจนได้บรรลุโลกุตตรธรรมอันวิเศษแล้ว ย่อมไม่อาจกระทำความสนทนาคັນเคยฉันทามีภรรยาได้อีก ถ้าเธอประสงค์จะอยู่ที่เรือนนี้ก็จงอยู่เถิด และจงรับเอาทรัพย์ ๘๐ โกฏิในเรือนนี้ทั้งหมด จงถือตนเฉกเช่นมารดาหรือน้องสาว หรือธิดาของเรา เราจักอยู่อย่างพอเพียงด้วยก้อนข้าวที่เธอเลี้ยงดู ทว่าถ้าเธอปรารถนาจะแต่งงานใหม่ ก็จงรับเอาทรัพย์นั้นกลับสู่บ้านมารดาบิดาของตนเถิด”

ขณะนั้นนางจึงตระหนักได้ว่า บุรุษทั่วไปคงไม่สามารถกล่าวถ้อยคำเช่นนี้ ท่านเศรษฐีต้องได้บรรลุโลกุตตรธรรมอย่างแท้จริงเป็นแน่ ธรรมที่ทำให้บุคคลไม่ยึดมั่นในทรัพย์และกามคุณได้ ย่อมเป็นธรรมอันเลิศ นางจึงถามว่า สตรีอาจบรรลุธรรมได้เหมือนบุรุษหรือไม่ เศรษฐีตอบว่า พระธรรมเป็นสิ่งที่บรรลุได้โดยไม่จำกัดเพศว่าเป็นบุรุษหรือสตรี นางเกิดศรัทธาอย่างแรงกล้าประสงค์จะบวช เศรษฐีจึงอนุญาตและส่งนางไปสำนักภิกษุณี ต่อมาไม่นาน นางก็ได้บำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ที่หมดสิ้นอาสวะกิเลส และเป็นผู้มีความสามารถในการวิชันาธรรม พระผู้มีพระภาคจึงทรงแต่งตั้งนางไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะที่เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในด้านธรรมกถึก

เรื่องนี้มุ่งแสดงให้เห็นถึงคุณวิเศษจากการบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามีของวิสาขเศรษฐี ที่ไม่มีความยึดติดผูกพันในทรัพย์สินและภรรยา เพราะตัดขาดกามราคะและภริยาได้แล้วโดยสิ้นเชิง และนางธัมมทินนาหญิงผู้บำเพ็ญเพียรจนได้บรรลุธรรมขั้นสูงสุดเป็นพระอรหันต์ในสมัยพุทธกาล

เรื่องของหญิงนักปฏิบัติธรรมในปัจจุบัน

ประมาณ ๘-๙ ปีที่แล้ว อาตมาได้ฟังเรื่องเล่าของหญิงนักปฏิบัติธรรมผู้หนึ่ง เธอน่าจะมีอายุไม่เกิน ๕๐ ปี และเป็นผู้มีความพากเพียรในการปฏิบัติธรรมอย่างมาก จนวันหนึ่งเธอได้กล่าวว่าตนไม่รู้สึกมีความยินดีพอใจในกามคุณอีกแล้ว เมื่อกลับบ้านแล้ว พอสามีมากระทบถูกต้องตัวเธอจ๊กร้อนรอนทนได้ยาก เมื่อเธอปราศจากความยินดีในการครองชีวิตคู่แบบสามีภรรยาแล้ว จึงได้ยกสามีให้แต่งงานกับน้องสาว และเพราะครอบครัวมีฐานะดีพอสมควร เธอจึงดำรงตนอยู่ในพรหมจรรย์ เรื่องที่จะสละกามคุณทั้งหลายได้โดยปราศจากเยื่อใยเช่นนี้ย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้ง่ายกับสตรีทั่วไป แต่สามารถเกิดกับเธอได้ด้วยคุณธรรมที่บรรลุจากการตั้งใจปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง อาตมาจึงนำเรื่องนี้มากล่าวอ้างอิงว่าไม่เพียงแต่ในสมัยพุทธกาล แม้แต่ในปัจจุบัน ก็มีสตรีที่ตั้งใจปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุคุณวิเศษเช่นกัน

ไม่ติดในรสของบุหรีและหมากพลู

พระอนาคามีไม่เพียงแต่จะตัดขาดจากกามคุณที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม แต่ยังปราศจากความยึดติดในกามคุณที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม สิ่งบันเทิงต่างๆ สถานที่อยู่ และความยินดีในรสทั้งหลาย เช่น การติดในรสของการสูบบุหรีหรือการเคี้ยวหมากพลู หรือการบริโภคอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นพิเศษ เป็นต้น

นอกจากกามคุณทั้งหลายแล้ว พระอนาคามียังสามารถกำจัดปฏิกษะ คือ ความโกรธ ความหงุดหงิดขัดเคืองใจ ความเดือดร้อนใจ เป็นต้น ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า แม้พระโสดาบันก็สามารถกำจัดอัสสา คือ ความริษยาและมัจฉริยะคือความตระหนี่ ซึ่งเป็นอกุศลที่เกิดร่วมกับโทสะได้แล้ว ดังนั้น พระอนาคามีย่อมปราศจากความริษยาและความตระหนี่ได้อย่างแน่นอน การที่ท่านปราศจากความยินดีพอใจในกามคุณเป็นพิเศษเช่นนี้ เมื่อจุติจากกามภูมิแล้ว จึงไปเกิดในรูปภูมิหรืออรูปภูมิ หรืออาจไปเกิดในรูปาวจรภูมิชั้นสุทธาวาสตามลำดับความแก่กล้าของอินทรีย์ ๕^{๑๗๔} หลังจากไปเกิดในพรหมโลกแล้วย่อมจะไม่กลับมาเกิดในกามภูมิอีก จึงได้ชื่อว่าอนาคามี (น + อาคามิ = ผู้จะไม่กลับมาสู่กามภูมิ)

ฉานอนาคามี

พระโสดาบันและพระสกทาคามีที่ไปเกิดเป็นพรหมในรูปภูมิและอรูปภูมิ ย่อมบรรลุมรรคผลเบื้องต้น แล้วบริณีพพานในพรหมภูมิเหล่านั้น จึงไม่มาเกิดในกามาวจรภูมิอีก เรียกบุคคลประเภทนี้ว่า ฉานอนาคามี คือ พระอริยะผู้ไม่มาเกิดในกามาวจรภูมิด้วยกำลังฉาน^(๑๗) ตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสปรารภอุณณภพราหมณ์ ในสังยุตตนิกาย มหาวรรค อุณณภพราหมณสูตร ว่า

สมัยหนึ่ง อุณณภพราหมณ์ได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาค ขณะสัสสีกำหนดรู้ตามธรรมเทศนานั้น ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันผู้เข้าถึงปฐมฉาน พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงพรามณ์ผู้นี้ว่า

อิมมहि เจ ภิกขเว สมเย อุณฺณโก พราหมโณ กาลิ กเรยฺย, นตฺถิ ตํ สลฺโลชนํ, เยน สลฺโลชเนน สลฺยุตฺโต อุณฺณโก พราหมโณ ปุณ อิมิ โลกํ อาคจฺเจยฺย.^(๑๗)

“ถ้าอุณณภพราหมณ์พึงสิ้นชีพในเวลานี้ เขาย่อมไม่มีสังโยชน์ที่จะทำให้กลับมาสู่โลก (กามภูมิ) นี้อีก”

พระพุทธองค์ตรัสข้อความนี้โดยทรงมุ่งหมายการจำกัดเวลาว่า หลังจากบรรลุปฐมฉานแล้ว ถ้าอุณณภพราหมณ์เสียชีวิตลงก่อนที่จะกลับถึงบ้านในวันนั้น ฉานของเขาย่อมไม่เสื่อม แต่ถ้าเขากลับมาถึงบ้านแล้วโลกียฉานที่ได้บรรลุอาจเสื่อมไปได้ด้วยอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับบุตตรภรรยา

สัจวินตสูตร

เมื่อฉณาสี้อม เขาก็ต้องไปเกิดในกามาวจรภูมิเท่านั้น ไม่อาจไปเกิดในพรหมโลกได้ ดังนั้น ถ้าเขาเสียชีวิตในเวลาที่ยังไม่สี้อม เขาก็จะไม่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาในกามาวจรภูมิอีก เพราะปราศจากสังโยชน์ที่ทำให้มาเกิดในกามาวจรภูมินั้น

แม้พระอนาคามีก็เช่นเดียวกัน เมื่อเสียชีวิตลงแล้วย่อมไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภูมิอีก เพราะไม่มีสังโยชน์คือกามราคะและปฏิมะ จึงได้ชื่อว่าเป็นฉณาสี้อม อนาคามี ถ้าท่านเหล่านั้นยังไม่บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ในปฐมฉณานภูมิ ๓ (ปาริสัชชา บุโรหิตา มหาพรหมา) ก็อาจบรรลุเป็นพระอรหันต์ในทุติยฉณานภูมิ ๓ (ปริตตภา อปฺปมาณาภา อาภัสสรา) หรือตติยฉณานภูมิ ๓ (ปริตตสุภา อปฺปมาณสุภา สุภกิณหา) ถ้าไม่ได้เป็นพระอรหันต์ในภูมิเหล่านั้น ก็อาจจะไปเกิดในพรหมโลกชั้นเวทฬผลา (ปุถุชนภวคคภูมิ) บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วปรินิพพานในภูมินั้น

หรือเป็นพระอนาคามีที่เรียกว่า อุทังโสตอกนิฏฐคามิ คือพระอนาคามีผู้เข้าถึงอกนิฏฐาภูมิ โดยไปเกิดในสุทธาวาส ๔ ภูมิตามลำดับ คือ อวิหา อตปฺปา สุทฺธสสา หรือสุทฺธสสี แต่ยังมีได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในชั้นใดชั้นหนึ่งเหล่านั้น ในที่สุดก็จะไปเกิดในอกนิฏฐาภูมิ (อริยภวคคภูมิ) ซึ่งเป็นภูมิชั้นสูงสุดของสุทธาวาสภูมิ ๕ และบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ พร้อมทั้งปรินิพพานในภูมินั้นอย่างแน่นอน

แม้พระอนาคามีประเภทนี้ จะเกิดถึง ๕ ครั้งในสุทธาวาสภูมิ ๕ ดังกล่าว แต่ก็นับเป็นชาติเดียวหรือภพภูมิเดียว เพราะถือว่าเกิดขึ้นในรูปาวจรภูมิเท่านั้นซึ่งไม่ระคนกับกามาวจรภูมิ ข้อความที่กล่าวไว้ว่า “พระอนาคามีดับทุกข์ในภพเกินกว่า ๑ ชาติ” ระบุถึงชาติที่เกิดในรูปาวจรภูมิหรือรูปาวจรภูมิ ซึ่งนับว่าเป็นชาติเดียว แม้พระสกทาคามีที่เกิดอีกชาติเดียว หรือพระโสดาบันที่เกิดอีก ๗ ชาติเป็นอย่างมาก ก็มีนัยในการนับเดียวกันที่ว่า พระอริยะเหล่านั้นไม่ได้เกิดในชาติต่าง ๆ ตามกำหนดปฏิสนธิในกามภูมิ แต่กำหนดตามภูมิที่แตกต่างกันดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์มูลฎีกาและอนุฎีกาที่ได้นำมาอ้างอิงไว้ (รูปภูมิมี ๑๖ ได้แก่ ปฐมฌานภูมิ ๓ ทุติยฌานภูมิ ๓ ตติยฌานภูมิ ๓ และจตุตถฌานภูมิ ๗ ส่วนอรุปปภูมิมี ๔ ได้แก่ อากาสานัญจายตนภูมิ วิญญานัญจายตนภูมิ อากิญจัญญายตนภูมิ และเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ อนึ่ง พระอริยะบุคคลจะไม่ไปเกิดในอสังขยสัตตภูมิแน่นอน)

บทที่ ๗

ธรรมเทศนา ณ วันที่ ๘ และ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๐

วันนี้あたมาจะกล่าวถึงกิเลสที่พระอนาคามียังกำจัดไม่ได้ พร้อมทั้งวิธีปฏิบัติเพื่อละกิเลสเหล่านั้นดังนี้

พระอนาคามียังมีกิเลสที่กำจัดไม่ได้ เรียกว่า สังโยชน์เบื้องสูง ๕ อย่าง คือ

๑. รูปราคะ ความยินดีพอใจในรูปภูมิ
๒. อรูปราคะ ความยินดีพอใจในอรูปภูมิ
๓. มานะ ความถือตัว
๔. อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน
๕. อวิชา ความไม่รู้ที่ยังเข้าใจว่ารูปภูมิ เป็นต้นเป็นสิ่งที่ตั้งาม

พระอนาคามียังไม่สามารถกำจัดรูปราคะและอรูปราคะได้ จึงไปเกิดเป็นพรหมในรูปภูมิและอรูปภูมิได้อีก ส่วนอภยาถมานะ (ความถือตัวที่ไม่มีจริง) นั้น ถูกพระโสดาบันกำจัดได้แล้ว พระสกทาคามีและพระอนาคามียังมีมานะที่เหลืออยู่อีก คือ ยถาถมานะ (ความถือตัวที่มีจริง โดยเปรียบเทียบกับคุณธรรมที่มีจริงของตน) ซึ่งแม้มีกำลังน้อย แต่นับว่ายังมีอยู่บ้างในกระแสดิจิตของพระอริยบุคคลทั้งสอง โดยความถือตัวเปรียบเทียบกับตามความเป็นจริงว่า เราเหนือกว่า เรารู้ เราเห็น เป็นต้น

ที่เรียกว่า อัสมิมานะ แต่ไม่มีความยึดมั่นว่าเป็นตัวตนด้วยอำนาจของมานะนั้น ดังตัวอย่างของพระเขมกะผู้เป็นพระอนาคามีและพระเถระ ๖๐ รูป ต่อไปนี้

เรื่องพระเขมกะกับพระเถระ ๖๐ รูป

ครั้งหนึ่ง พระทาสกะได้รับมอบหมายจากพระมหาเถระ ๖๐ รูป ให้ไปถามปัญหากับพระเขมกะ ดังนี้

พระทาสกะ : ท่านพิจารณาอุปาทานชั้น ๕ อย่างไรขอรับ

พระเขมกะ : ผมไม่เห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นตนหรือของตน ในอุปาทานชั้น ๕ มีสภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ

พระทาสกะ : เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านก็เป็นพระอรหันต์แล้วใช่ไหม

พระเขมกะ : ผมไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ผมยังมีความสำคัญว่า ‘เรามี’ อยู่ในอุปาทานชั้น ๕ (อสมิตี อจิตฺต.) แต่ผมก็ไม่ได้พิจารณาเห็นว่าอุปาทานชั้น ๕ นี้เป็นเรา (อยมหมสมิตี น จ สมนุปสสามิ.)

พระทาสกะ : คำที่ท่านกล่าวว่า ‘เรามี’ หมายถึงอะไร หมายถึงรูปหรือสิ่งอื่นจากรูป หมายถึงเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรืออื่นๆ จากเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

ครั้นพระเขมกะได้ฟังคำถามนี้แล้วจึงเข้าไปหาพระเถระ ๖๐ รูป ถึงที่พัก แล้วอธิบายว่า

สัจวันตสูตร

ผู้มีอายุ ผมไม่ได้กล่าวว่า ‘เรามีรูป’ ทั้งไม่ได้กล่าวว่า ‘เรามี’ นอกจากรูป ผมไม่ได้กล่าวว่า ‘เรามี’ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ทั้งไม่ได้กล่าวว่า ‘เรามี’ นอกจากสิ่งอื่นเหล่านั้น แต่ผมมีความเข้าใจว่า ‘เรามี’ ในอุปาทานขันธ ๕ เพียงแต่ไม่พิจารณาเห็นว่าสิ่งนี้เป็นเรา^{๑๗๘}

ข้อความนี้หมายความว่า ท่านไม่เห็นอุปาทานขันธ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะว่า ‘เรามี’ แต่เข้าใจอุปาทานขันธ ๕ โดยรวมทั้งหมดว่า ‘เรามี’ คำกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงมานะซึ่งเป็นคุณธรรมที่มีจริงว่า เราทำได้ เราเหนือกว่า โดยท่านมุ่งหมายจะแสดงว่าตนยังมีมานะเช่นนี้ อยู่ยังไม่สามารถกำจัดมานะทั้งหมดได้ อุปมาเหมือนการกล่าวเจาะจงว่า กลิ่นของดอกอูบลเป็นกลิ่นของใบ (กลีบดอก) เป็นกลิ่นของสี หรือเป็นกลิ่นของเกสร ย่อมไม่ถูกต้อง^{๑๗๙} แต่พึงเข้าใจว่าเป็นกลิ่นของดอกทั้งหมดในกรณีเดียวกัน พระเขมกะก็ไม่ได้กล่าวเจาะจงว่า ‘เรามี’ รูป ทั้งไม่ได้กล่าวว่า ‘เรามี’ เวทนา สัญญา สังขาร หรือวิญญาณ แต่เข้าใจว่า ‘เรามี’ ในอุปาทานขันธ ๕ ประการ และมีได้พิจารณาเห็นว่า สิ่งนี้เป็นเรา พระเขมกะกล่าวต่อไปอีกว่า แม้อริยสาวกกำจัดสังโยชน์เบื้องต่ำ (โอรัมภาคียสังโยชน์) ๕ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สิล্পพตปรามาส กามราคะ และภฺรุษะ ได้ก็จริง แต่ก็ยังกำจัดมานะ ฉันทะ และอนุสยอย่างละเอียด ในอุปาทานขันธ ๕ ว่า ‘เรามี’ ไม่ได้ ต่อมาเมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในอุปาทานขันธ ๕ บรรลอรियมรรคที่สูงยิ่งขึ้นไป มานะ ฉันทะ และอนุสยนั้นย่อมถูกเพิกถอนได้

สัจวันตสูตร

พระเชมกะยังกล่าวอุปมาผ้าสกปรกมีรอยเปื้อนที่คนซักผ้านำไปซักขยี้นน้ำต่างขี้เถ้า น้ำต่างเกลือ หรือน้ำขี้วัว แล้วล้างออกด้วยน้ำสะอาด แม้ผ้านั้นจะสะอาดก็จริง แต่กลิ่นของน้ำต่างขี้เถ้าเป็นต้น ก็ยังเหลืออยู่ ต่อเมื่อนำผ้านั้นไปเก็บไว้ในหีบที่อบด้วยของหอมอยู่ ก็สามารถกำจัดกลิ่นเหล่านั้นให้หายไป^{๑๘๐} ฉนใดก็ฉนนั้น เมื่อสาวกพิจารณาเห็นความเกิดดับในอุปาทานขันธ ๕ อยู่ ก็ย่อมกำจัดอัสมิมานะที่เป็นอนุสัยอย่างละเอียดในอุปาทานขันธ ๕ ว่า ‘เรามี’ ได้

ในขณะที่พระเชมกะผู้กำลังกล่าวถ้อยคำนี้อยู่ พระเถระทั้ง ๖๐ รูปได้ใส่ใจกำหนดรู้ตามถ้อยคำนั้น ส่งผลให้ทั้งหมดได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ นี่นับว่าทุกท่านเป็นผู้มีบารมีสูง จึงสามารถบรรลุธรรมได้โดยง่าย อย่างไรก็ตาม พุทธบริษัทที่กำลังเจริญธรรมอยู่ในขณะนี้ก็อย่าเพิ่งท้อถอยหมดกำลังใจ แม้บารมีเก่าของเรายังไม่เต็มเปี่ยม ก็พึงสั่งสมเพื่อที่จะบรรลุมรรคผลในโอกาสต่อไป

อุทัจจะและอวิชาที่พระอนาคามียังละไม่ได้

พระอนาคามีเป็นผู้มีอุทัจจะคือความฟุ้งซ่านอย่างเบาบางที่ยังละไม่ได้ และเป็นผู้มีสมาธิบริบูรณ์ ดังพระพุทธพจน์ว่า สมาธิสมิบริบูรณ์ (ผู้กระทำความบริบูรณ์ในสมาธิอยู่เสมอ) ดังนั้น ท่านอาจบรรลุนิพพานได้ก่อนเสียชีวิตและไปเกิดในพรหมโลกได้

แม้พระอนาคามียังละอวิชาไม่ได้ แต่ขอบเขตของอวิชาที่ไม่ได้กว้างขวางมากนัก ท่านมีเพียงวิปัสสา ๒ อย่างจากวิปัสสา ๑๒ อย่าง^{๑๙๑}ได้แก่ สัญญาวิปัสสาและจิตตวิปัสสา^{๑๙๒} คือความสำคัญผิดและความเข้าใจผิดว่า การเกิดและดำรงอยู่ในรูปภูมิหรืออรูปภูมิดีงามและเป็นสุข นี่จึงเป็นอวิชาคือความไม่รู้จริงของพระอนาคามีที่เข้าใจว่า รูปนามที่เกิดในรูปภูมิและอรูปภูมิมีความสุข

พระอนาคามียังต้องชวนชวนใส่ใจกำหนดรู้เพื่อให้บรรลุอรหัตตมรรค ด้วยวิธีปฏิบัติคือการกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ เหมือนที่เคยปฏิบัติมาก่อน ทั้งนี้เพื่อกำจัดสังโยชน์เบื้องบน ๕ อย่าง คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทัจจะ และอวิชา พระสารีบุตรยังกล่าวถึงวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นพระอรหันต์ตามที่พระมหาโกณฑัญญะได้เอ่ยถาม ดังนี้

ปฏิจา-วิธานเนื่องด้วยความเป็นพระอรหันต์

อนาคามินา ปนารุโส สารีปุตฺต ภิกขุณา กตเม ธมฺมา โยนิโส มนสิกาตพฺพาติ.

“ท่านสารีบุตรผู้มีอายุ ภิกษุผู้เป็นอนาคามีควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่านี้โดยแยบคาย ขอรับ”

อนาคามินาปิ โข อารุโส โภจฺจติ ภิกขุณา อิมะ ปณฺจุปาทานก-
ชนธา อนิจฺจโต ฯเปฯ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกาตพฺพา.

“ท่านโภจฺจติะผู้มีอายุ แม้ภิกษุผู้เป็นอนาคามีก็ควรใส่ใจกำหนดรู้
อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน”

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า วิธีปฏิบัติเพื่อให้พระอนาคามีบรรลु
ธรรมเป็นพระอรหันต์ ก็ยังมีหลักปฏิบัติเดียวกันกับของปุถุชนที่บรรลु
ธรรมเป็นพระโสดาบัน การบรรลุเป็นพระสกทาคามี และการบรรลุเป็น
พระอนาคามี ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทว่าแม้วิธีปฏิบัติจะเหมือนกัน แต่
ลักษณะรู้เห็นและการกำจัดสังโยชน์ของบุคคลเหล่านั้นย่อมแตกต่างกัน
กล่าวคือ

๑. ปุถุชนรู้เห็นลักษณะ ๑๑ ประการที่ต่อไปจักสามารถกำจัด
สัkkายทิณฺณ วิจิกิฉา สิลฺลพตฺตปรามาส บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน

๒. พระโสดาบันรู้เห็นลักษณะเหล่านั้นที่ต่อไปจักสามารถกำจัด
กามราคะและพยาบาทอย่างหยาบ บรรลुธรรมเป็นพระสกทาคามี

๓. พระสกทาคามีรู้เห็นลักษณะเหล่านั้นที่ต่อไปจักสามารถ
กำจัดกามราคะและพยาบาทโดยสิ้นเชิง บรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี

๔. พระอนาคามีรู้เห็นลักษณะเหล่านั้นอย่างบริบูรณ์ที่ต่อไป
จึงสามารถกำจัดสังโยชน์เบื้องสูงที่เหลือ ๕ ประการโดยสิ้นเชิง โดย
เฉพาะการรู้เห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า รูปนามสังขารทั้งหมดเป็นทุกข์ที่ไม่น่า
เพลิดเพลินยินดี และสามารถนำตนออกจากวัฏฏทุกข์ด้วยบรรลุธรรม
เป็นพระอรหันต์

จะเห็นได้ว่า ลักษณะรู้เห็นด้วยวิปัสสนาญาณของพระอริยบุคคล
แต่ละระดับมีความแตกต่างกันเช่นนี้ จึงทำให้มรรคผลเบื้องบนมีความ
แตกต่างกันในการกำจัดอนุสัยกิเลส ซึ่งวิธีการใส่ใจกำหนดรู้ตามลักษณะ
๑๑ ประการนี้เอนกเช่นเดียวกับที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสืลวันตสูตร
หรือฉานสูตร เป็นต้น

การปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตตผล

จณฺโฆ ปเนตฺ อาวุโส วิชชติ, ยํ อนาคามี ภิกขุ อิเม ปญฺจุปาทานกฺ-
ขนฺธะ อนิจฺจโต ๆเปฯ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกรโนโต อรหตฺตํ สจฺฉิ-
กเรยยาติ.

“ผู้มีอายุ เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้มีศีลใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕
ประการเหล่านี้โดยแยกคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน อาจทำให้แจ้ง
อรหัตตผล”

แม้พระอนาคามีเองก็ต้องเจริญวิปัสสนาด้วยการใส่ใจกำหนดรู้
อุปาทานชั้น ๕ ด้วยลักษณะ ๑๑ ประการดังกล่าวเช่นกัน เมื่อปฏิบัติ
จนสังขารเพิกขานญาณแก่กล้า ก็จะกำจัดความพอใจในวิปัสสนาที่เรียกว่า
ธรรมราคะ ธรรมนันทิ ทำให้เกิดอนุโลมญาณ โวทาน และอรหัตตมรรค-
ญาณตามลำดับ เข้าถึงสภาวะดับรูปนามทั้งหมดบรรลุธรรมเป็น
พระอรหันต์ การกำจัดตัณหาที่พอใจในวิปัสสนานี้จึงเป็นสิ่งสำคัญมาก

ความพอใจในธรรม เป็นเหตุให้ไม่อาจบรรลอรหัตตมรรค

ในอังคุตตรนิกาย นวกนิบาต ฌานสูตร มีพระพุทธดำรัสว่า

โส ตตถ จิโต อาสวานํ ขยํ ปาปุณาติ. โน เจ อาสวานํ ขยํ ปาปุณาติ. เตเนว ธมฺมาเคน ตาย ธมฺมนนฺதியา ปญฺจนํ โอรมภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ, ตตถ ปรีนิพฺพายี อนาวตฺติธฺมโม ตสฺมา โลกา.^{๑๘๓}

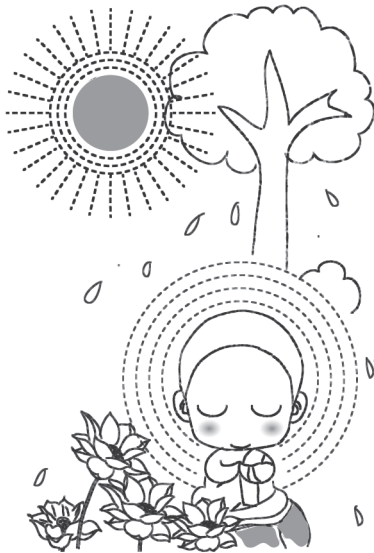
“เธอดำรงอยู่ในปฐมฌานนั้น ย่อมบรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หากยังไม่บรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เป็นผู้ผู้เกิด [เป็นพรหมชั้นสุทธาวาส] แล้วจักปรินิพพานในพรหมโลกนั้น ไม่ต้องกลับมา [จากโลกนั้น]อีก เพราะสิ้นโอรัมภาคิยสังโยชน (สังโยชนเบื้องต่ำ) ๕ ประการ ด้วยความยินดีพอใจในธรรมนั้น”

ถ้าพระอนาคามียังไม่อาจกำจัดความยินดีพอใจในสมณะและวิปัสสนา ก็ไม่อาจบรรลอรหัตตมรรคได้ สมณะในที่นี้เป็นสมณะที่พระอนาคามีเข้าถึงโดยความเป็นปาทกฌาน คือ ฌานที่เป็นบาทฐานของวิปัสสนา ส่วนวิปัสสนาคือสังขารูปกชาญาณที่เป็นวิปัสสนาญาณระดับสูงสุดของปุถุชนหรือพระอริยเจ้าก่อนที่จะบรรลุคุณธรรมเบื้องสูงต่อไปอย่างไรก็ตาม ในสิลวันตสูตรที่มีได้ระบุดังการใช้สมถฌานเป็นบาทฐานของวิปัสสนา จึงน่าจะหมายเอาความยินดีพอใจในวิปัสสนาฝ่ายเดียวด้วยเหตุนี้ พระอนาคามีที่ยังรู้สึกยินดีพอใจในสังขารูปกชาญาณ

สัจวันตสูตร

จึงไม่อาจเจริญปัญญาให้เข้าถึงอรรถตมรรคได้ เพราะสังขารูปกษณญาณนั้น เป็นญาณที่ละเอียดอ่อนน่ายินดีพอใจที่สุดในบรรดาญาณฝ่ายโลกียะทั้งหลาย ถ้าถามว่า อนุโลมญาณและโคตรภูญาณมิได้เป็นที่ย่นยินดีพอใจ ยิ่งกว่าสังขารูปกษณญาณหรือ ตอบว่า ญาณทั้งสองนี้เป็นญาณที่ดำเนินไปสู่ มรรคญาณโดยตรง จึงไม่มีโอกาสที่จะทำให้เกิดความยินดีพอใจได้ ดังนั้น ในที่นี้จึงเรียกความยินดีพอใจในสังขารูปกษณญาณว่าธรรมราคะ ธรรมนั้นที่

เมื่อพระอนาคามีใส่ใจกำหนดรู้ความยินดีพอใจนั้นแล้วกำจัด ให้หมดสิ้นไป ย่อมจะเห็นแจ้งพระนิพพานอันเป็นสภาพดับรูปนามด้วย อรรถตมรรคญาณ บรรลุตมรรคเป็นพระอรหันต์อย่างแท้จริง

ปัจจเวกขณญาณของพระอรหันต์

หลังจากได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้วจะเกิดปัจจเวกขณญาณที่กลับมาพิจารณาทบทวนว่า เมื่อเราใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ที่ปรากฏชัดเจนอยู่ ได้เกิดปัญญาพิเศษบางอย่างขึ้นแล้วบรรลุถึงความดับรูปนาม อีกทั้งยังพิจารณาขณะที่สภาวะรูปนามนั้นดับอีกด้วย ทั้งสองอย่างนี้เป็นลักษณะที่พิจารณามรรค ผล และนิพพาน จากนั้นมีการพิจารณากิเลสที่ละได้แล้ว มีความประจักษ์แจ้งว่า การเกิดขึ้นในภพใหม่หมดสิ้นไปแล้ว วิธีพิจารณาดังกล่าวมีปรากฏอยู่ในพระสูตรดังข้อความว่า

ชีณมา ชาติ, วุสิตํ พรหมจริยํ, กตํ กรณียํ,

นาปริ อิตถตตยาติ ปชานาติ.^{๑๘๔}

“รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว

ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”

ข้อความนี้กล่าวถึงลักษณะของการพิจารณากิเลสที่ถูกละแล้ว เพราะถ้ายังมีกิเลสที่ยินดีพอใจในอุปาทานขันธอยู่ ก็ยังต้องมีภพใหม่แท้จริงแล้วการที่ท่านใส่ใจกำหนดรู้รูปนามที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ อย่างต่อเนื่องด้วยลักษณะ ๑๑ ประการเหล่านั้น จัดว่าได้กำจัดกิเลสที่ยินดีพอใจอุปาทานขันธ ๕ ซึ่งเป็นกิเลสที่ยินดีพอใจในภพได้โดยสิ้นเชิง ดังนั้นภพใหม่ย่อมหมดสิ้นไป ท่านจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์

สีวันตสูตร

(ข้อประพตอันประเสริฐ) เพราะทำให้กิเลสไม่อาจเกิดขึ้นอีก และได้กระทำกิจที่ควรกระทำสำเร็จแล้ว

การพิจารณาภาวะความดับรูปนามเป็นการพิจารณาอรรถ-มรรคที่ตนพึงได้ผ่านมา

การพิจารณาลักษณะที่ดำรงอยู่ชั่วขณะในสภาวะดับรูปนาม เป็นการพิจารณาอรรถัตถผล โดยจะรู้เห็นชัดเจนมากยิ่งขึ้นหลังจากผลสมาบัติ

การพิจารณาสภาวะดับไปของรูปนามทั้งหมดเมื่อบรรลุความดับรูปนามแล้ว เป็นการพิจารณานิพพาน

ผู้ที่เพ็งบรรลุเป็นพระอรหันต์จะเกิดปัจจเวกขณญาณ ๔ อย่าง ที่พิจารณามรรค ผล นิพพาน และกิเลสที่ละได้แล้วเท่านั้น ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่ เพราะพระอรหันต์ปราศจากกิเลสที่ยังละไม่ได้โดยสิ้นเชิง

พระอริยบุคคลเบื้องต้น ๓ จะมีปัจจเวกขณญาณโดยมีการพิจารณามรรค ผล นิพพาน กิเลสที่ละได้ และกิเลสที่ยังเหลืออยู่ ตามลำดับมรรคผลประเภทละ ๕ อย่าง (๓ x ๕) จึงมีปัจจเวกขณญาณ ๑๕ อย่าง ส่วนพระอรหันต์มีปัจจเวกขณญาณ ๔ อย่างตามที่กล่าวมาแล้วดังในคัมภีร์อรรถกถาที่กล่าวถึงผู้ปฏิบัติจนกระทั่งได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยปัจจเวกขณญาณ ๑๙ อย่าง ด้วยปัจจเวกขณวิถี ๑๙ วิถี

สัจวันตสูตร

พระอนาคามีที่ใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ จนกระทั่งบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์นั้น ส่วนมากเป็นภิกษุ ทั้งนี้เพราะการบรรลุเป็นพระอรหันต์ในเพศของฆราวาสเป็นเรื่องยาก แม้ในสมัยพุทธกาลเอง ผู้ที่บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้วปรินิพพานในเพศฆราวาส เช่น พระเจ้าสุทโธทนะ^{๑๘๕} สันตติอำมาตย์^{๑๘๖} ฯลฯ ก็มีจำนวนน้อยมาก

อาตมาได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติที่เริ่มตั้งแต่การเป็นพระโสดาบัน จนได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้ว บัดนี้ เพื่อให้ท่านผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสในคุณธรรมของพระอรหันต์ จะขอกล่าวถึงกำลังปรีชาญาณของพระอรหันต์เป็นลำดับต่อไป

ชีณาสวพลสูตร

ในอังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ชีณาสวพลสูตร มีข้อความว่า สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสถามพระสารีบุตรว่า

กติ นุ โข สารีปุตฺต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พฺลานิ เยหิ พฺเลหิ สมฺนนาโคตฺติ ชีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิขานาติ “ชีณา เม อาสวาติ.”^{๑๘๗}

“สารีบุตร ภิกษุชีณาสพมีปรีชาญาณเท่าไร จึงปฏิเสธความสิ้นอาสวะทั้งหลาย (อรหัตตผล) ว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

สัจวันตสูตร

พระสารีบุตรทูลตอบพระผู้มีพระภาค ดังนี้

ทส ภณเต ชีณาสวสส ภิกขุโน พลานิ, เยหิ พลลหิ สมณนาคโต
ชีณาสโว ภิกขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิกขานาติ “ชีณา เม อาสวาติ.”^{๑๘๘}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุชีณาสพมิปรีชาญาณ ๑๐ ประการ
จึงปฎิญาณความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า “อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

กำลังปรีชาญาณ ๑๐ ประการของพระอรหันต์

๑. รู้เห็นไตรลักษณ์อย่างแจ่มแจ้ง
๒. รู้เห็นว่ากามคุณเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง
๓. มีจิตน้อมไปในพระนิพพาน
๔. อบรมสติปัฏฐาน ๔
๕. อบรมสัมมปธาน ๔
๖. อบรมอิทธิบาท ๔
๗. อบรมอินทรีย์ ๕
๘. อบรมพละ ๕
๙. อบรมโพชฌงค์ ๗
๑๐. อบรมอริยมรรคมีองค์ ๘

กำลังปรีชาญาณที่ ๑ ของพระอรหันต์

รู้เห็นไตรลักษณ์อย่างแจ่มแจ้ง

อิธ ภนฺเต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อนิจฺจโต สพฺเพ สงฺขารํ ยถาภูตํ
สมฺมปฺปณฺณาย สุทฺธิจฺ्ञา โหนติ. ยมฺปิ ภนฺเต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อนิจฺจโต
สพฺเพ สงฺขารํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปณฺณาย สุทฺธิจฺ्ञา โหนติ. อิทมฺปิ ภนฺเต
ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ชีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ
ปฏฺิขานาติ “ชีณา เม อาสวาติ.”^{๑๘๙}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สังขารทั้งปวงเป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพ
ในพระธรรมวินัยนี้เห็นประจักษ์ว่าไม่เที่ยงด้วยปัญญาอันชอบ (วิปัสสนา-
ปัญญาและมรรคปัญญา) ตามความเป็นจริง แม้การเห็นประจักษ์สังขาร
ทั้งปวงว่าไม่เที่ยงด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงนี้ ก็เป็นกำลัง
ปรีชาญาณของภิกษุชีณาสพ ซึ่งท่านอาศัยแล้ว จึงปฏิญาณความสิ้น
อาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

กล่าวคือ การที่พระอรหันต์เห็นประจักษ์รูปนามทั้งปวงตาม
ความเป็นจริงว่าไม่เที่ยง จัดเป็นกำลังปรีชาญาณประการแรก ซึ่งทำให้
ท่านปฏิญาณว่าตนเป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว

กำลังปรีชาญาณที่ ๑ นี้ แสดงให้เห็นว่าพระอริยบุคคลเบื้องต้น ๓
ย่อมไม่เกิดปัญญาเห็นประจักษ์รูปนามทั้งปวงว่าไม่เที่ยงได้อย่างแจ่มแจ้ง

บริบูรณ์เทียบเท่าได้ แม้ปุณณผู้เจริญวิปัสสนาตั้งแต่ภังคญาณเป็นต้นไปจนแก่กล้า ก็รู้เห็นสังขารว่าไม่เที่ยงได้ในบางครั้งเท่านั้น จึงมีต้องพุดถึงผู้ที่มีวิปัสสนาญาณไม่แก่กล้า หรือเวลาที่ผู้นั้นไม่ได้ใส่ใจกำหนดรู้ปัจจุบันรูปนามเลย

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวว่า พระโสดาบันปราศจากวิปัสสาส ๓ อย่าง คือ สัญญาวิปัสสาส จิตตวิปัสสาส และทัญญูวิปัสสาส ที่ทำให้สำคัญผิดว่าเที่ยง^{๑๙๐} ซึ่งพระอรหันต์ปราศจากวิปัสสาสที่สำคัญผิดว่าเที่ยง และหยั่งเห็นสังขารทั้งหมดว่าไม่เที่ยง จะเห็นได้ว่า แม้พระโสดาบันจะมีปัญญาที่รู้เห็นว่าสังขารไม่เที่ยง แต่ท่านก็ยังมีความที่ยึดถือในลักษณะเที่ยงอยู่ ยกเว้นเวลาที่ท่านกำหนดรู้เห็นว่ารูปนามไม่เที่ยง มีความเกิดดับอยู่เสมอ ในขณะนั้นมานะย่อมไม่เกิดขึ้น ดังที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่พระเมฆิยะให้เจริญอนิจจสัญญาเพื่อกำจัดอัสมิมานะว่า

อนิจจสณฺหา ภาวตพฺพา อสฺมิมานสมฺมุคฺขมาตย. อนิจจสณฺหิโน เมฆิย อนตตสณฺหา สณฺหาติ. อนตตสณฺหิ อสฺมิมานสมฺมุคฺขมาตํ ปาปุณฺหาติ ทิฏฺฐเจว ธมฺเม นิพฺพาน.^{๑๙๑}

“ภิกษุพึงเจริญอนิจจสัญญา (ความสำคัญว่าไม่เที่ยง) เพื่อกำจัดอัสมิมานะ (ความถือตัวว่าเป็นเรา เรา รู้ เราเหนือกว่า) อนัตตสัญญา (ความสำคัญว่าเป็นอนัตตา) ย่อมปรากฏแก่ผู้รู้เห็นไม่เที่ยง ผู้รู้เห็นไม่ใช่ว่าตนย่อมถึงการเพิกถอนอัสมิมานะ และบรรลุลความดับกิเลสในอรรถภาพนี้”

สัจวันตสูตร

ทั้งนี้พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอาการเจริญอนิจจสัญญา อยู่เสมอเพื่อกำจัดมานะที่ทำให้เข้าใจผิดว่า ‘มี’ ซึ่งเป็นเหตุให้สำคัญผิด ว่าเที่ยง เหมือนกับเวลาที่เราคิดว่าเราจะต้องตาย มานะก็จะลดลงทันที ถ้าผู้ปฏิบัติรู้เห็นตามความเป็นจริงว่า รูปนามเกิดดับอยู่ทุกขณะ ไม่เที่ยงแท้ แน่นนอน มานะก็ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ เมื่อเข้าใจว่ารูปนามไม่เที่ยง ความยึดมั่น อึดตื้อตัวตนก็ย่อมไม่เกิดขึ้นเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ผู้ที่รู้เห็นความไม่เที่ยงย่อมจะเกิดปัญญาที่รู้เห็นว่ามีไม่ใช่ตัวตน

ในคัมภีร์อรรถกถามีอธิบายว่า

อนิจจลกฺขณฺเห ทิ ทิฏฺเฐ อนตฺตลกฺขณํ ทิฏฺฐเมว โหติ. ตีสุ ลกฺขณฺเสุ
ทิ เอกสฺมี ทิฏฺเฐ อิตฺรทวํ ยํ ทิฏฺฐเมว โหติ.^{๑๙๒}

“เมื่อบุคคลรู้เห็นอนิจจลักษณะ ย่อมนับว่ารู้เห็นอนัตตลักษณะ ด้วย เป็นความจริงที่เมื่อลักษณะหนึ่งในลักษณะทั้งสามอย่างเหล่านี้ ปรากฏชัดเจน ลักษณะสองอย่างอื่นที่เหลือย่อมปรากฏชัดเจนเช่นกัน”

อธิบายว่า เมื่อบุคคลรู้เห็นความไม่เที่ยงอย่างชัดเจน ย่อมไม่เกิด มานะ แต่ถึงกระนั้นพระโสดาบันก็ยังกำจัดมานะไม่ได้ แม้กระทั่ง พระอนาคามีก็ยังมีอัสมีมานะ ดังนั้น หากพิจารณาข้อความที่ถามว่าลักษณะ ที่พระโสดาบันปราศจากวิปลาสที่เป็นความสำคัญผิดว่าเที่ยง (สัญญา-วิปลาส) รวมทั้งความรู้ผิดว่าเที่ยง (จิตตวิปลาส) และความเห็นผิดว่า เที่ยง (ทิฏฐิวิปลาส) เป็นอย่างไร ตอบว่า พระโสดาบันกำจัดทิฏฐิได้ จึงไม่มี ทิฏฐิวิปลาส ส่วนลักษณะที่พระโสดาบันไม่มีสัญญาวิปลาสและ

จิตตวิปลาส คือ การที่ท่านไม่ยึดมั่นว่าเที่ยง เหมือนเวลาพิจารณาใคร่ครวญหรือใส่ใจกำหนดรู้ปัจจุบันรูปนามตอนที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ ซึ่งไม่ได้หมายความว่าท่านรู้เห็นว่ารูปนามไม่เที่ยงในทุกขณะที่เห็นหรือได้ยิน ฯลฯ แต่พระอรหันต์รู้เห็นความเกิดดับอยู่เสมอ มานะย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ อีกทั้งความยินดีพอใจในกามคุณ ทั้งความเพลิดเพลินยินดีที่เนื่องด้วยภพก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้เช่นกัน

พระอรหันต์เป็นผู้รู้เห็นความไม่เที่ยงอย่างแจ่มแจ้ง ตามข้อความในฉานสูตรว่า อนิจจโต สุกฺขิภูตา (เห็นชัดว่าไม่เที่ยง) ดังนั้น ท่านจึงยังเห็นความไม่เที่ยงอยู่เสมอ ทั้งนี้ เนื่องจากท่านมีปัญญาที่บริบูรณ์ด้วยอรหัตตมรรคญาณซึ่งได้รับอุปถัมภ์จากวิปัสสนาปัญญาตั้งแต่เริ่มปฏิบัติจนกระทั่งบรรลุอรหัตตมรรค ดังนั้นในคัมภีร์อรรถกถาจึงอธิบายคำว่า สมมปฺปญฺญา (ด้วยปัญญาอันชอบ) ว่า สห วิปัสสนาย มคฺคปญฺญา (ด้วยมรรคปัญญาและวิปัสสนาปัญญา) หมายความว่า มรรคปัญญาไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยปราศจากวิปัสสนา แต่เกิดขึ้นพร้อมกับวิปัสสนาปัญญาแนนอน และด้วยอำนาจของมรรคปัญญากับวิปัสสนาปัญญานี้ พระอรหันต์จึงไม่ใช่รู้เห็นว่ารูปนามไม่เที่ยงในบางเวลา แต่รู้เห็นว่าไม่เที่ยงตลอดเวลา อีกทั้งได้กำจัดอัสมิมานะที่สำคัญว่าเที่ยงและกำจัดความปรารถนาที่เนื่องด้วยรูปภูมิกับอรูปภูมิได้โดยเด็ดขาด

กำลังปรีชาญาณที่ ๒ ของพระอรหันต์

รู้เห็นว่ากามคุณเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง

จากนั้นพระสารีบุตรได้กราบทูลกำลังปรีชาญาณที่ ๒ ของพระอรหันต์ ว่า

บุณ จปริ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน อังคารกาสุปมา กามา ยถา ภูตํ สมมปปญญา ย สุทฺธิจฺจา โหนติ. ยมปิ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน อังคารกาสุปมา กามา ยถา ภูตํ สมมปปญญา ย สุทฺธิจฺจา โหนติ. อิทมปิ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมม ชีณาสโว ภิกขุ อาสวานํ ขยํ ปฏฺฐานาติ “ชีณา เม อาสวาติ.”^{๑๙๓}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก กามคุณทั้งหลายเป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพเห็นว่าเปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิง ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง แม้ข้อที่กามคุณทั้งหลายเป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพเห็นว่าเปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิงด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงนี้ ก็เป็นกำลังปรีชาญาณของภิกษุชีณาสพ ซึ่งท่านอาศัยแล้ว จึงปฏิญาณความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

การรู้เห็นว่ากามคุณ ๕ เป็นสิ่งที่น่ากลัวเหมือนหลุมถ่านเพลิง จัดว่าเป็นกำลังปรีชาญาณที่ ๒ ของพระอรหันต์ ซึ่งท่านอาศัยกำลังนี้ กล่าวปฏิญาณว่าตนสิ้นอาสวะแล้ว

กามคุณ (เครื่องผูกคือสิ่งที่น่ายินดีพอใจ) เป็นอารมณ์ที่เหล่าสัตว์ ยินดีชอบใจในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ได้แก่ สัตว์ต่างๆ วัตถุสิ่งของ บุรุษ สตรี (รูปารมณ์) เสียง (สัททวารมณ์) กลิ่น (คันธารมณ์) รสต่างๆ (รสารมณ์) สิ่งที่เกิดกระทบสัมผัส (โผฏฐัพพารมณ์) เหล่านี้ที่เรียกว่าเป็น กามคุณ ๕ ซึ่งพระอรหันต์รู้เห็นว่ามันล้นเหมือนหลุมถ่านเพลิง เปรียบเหมือน บุรุษผู้หนึ่งที่ถูkbุรุษแข็งแรงสองคนจับแขนแล้วโยนลงในหลุมถ่านเพลิง ลึก ๔-๕ ศอก หรือจับโยนไปในกองถ่านที่สุ่มไฟอยู่จนเต็ม บุรุษผู้นั้น ย่อมรู้สึกละแล้ว พยายามดิ้นรนให้พ้นไปจากความร้อนที่แสนทุกข์ทรมาน เช่นเดียวกับพระอรหันต์ที่รู้เห็นว่าการกามคุณ ๕ เป็นสิ่งที่ล้นเหมือน หลุมถ่านเพลิงหรือกองถ่านเพลิงเหล่านั้น ทั้งนี้เพราะกามคุณทั้งหลาย ย่อมทำให้เกิดกิเลสเร้าร้อนแล้วเพิ่มพูนมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็น ความลุ่มหลงหรือความยินดีพอใจ ความวิตกกังวลหรือความห่วงใย ความริษยาและความตระหนี่ ก็ทำให้เร้าร้อนไม่สงบ อีกทั้งยังส่งผล ให้ไปตกอบาย รวมไปถึงจุดรังไว้มิให้หลุดพ้นไปจากวัฏฏะ

สัตว์ทั้งหลายย่อมยินดีพอใจในเพศตรงข้าม ก่อเกิดกามราคะ ทำให้จิตใจเร้าร้อน พยายามหาทางใกล้ชิดคิดจะครอบครอง และเมื่อ ครอบครองแล้วก็มีวิตกกังวลระแวงว่าคู่ครองของตนจะนอกใจ ไปสนิทสนมกับคนอื่น หรือมีอันต้องแยกจากกัน ทำให้เศร้าโศกทุกข์ร้อน ความริษยาคนอื่นที่เหนือกว่า ความตระหนี่หวงแหนไม่ต้องการให้ผู้อื่น ครอบครองของๆ ตน การพยายามให้ได้มาในสิ่งที่ยังไม่ได้หรือการรักษาสິงที่ได้อีกแล้วให้คงอยู่กับตน ก็ทำให้เร้าร้อนเป็นทุกข์ ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ที่

สัจวันตสูตร

ยอมทำบาปทุจริตเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ต้องการ ก็ย่อมจะทุกข์ร้อนหนักขึ้น
ในอบาย แม้ผู้ที่สมหวังเสวยกามคุณอยู่ก็จัดว่าเร่าร้อนด้วยวราคะที่ยินดี
พอใจ เพราะเข้าใจว่าการเสวยกามคุณดังกล่าวเป็นความสุข ตรงข้ามกับ
พระอรหันต์ที่ประจักษ์ว่ากามคุณเหล่านั้นเป็นทุกข์ เป็นความเร่าร้อนที่
หาประโยชน์ไม่ได้

พระอรหันต์ย่อมเห็นกามคุณที่คนทั่วไปมีความยึดติดพอใจว่า
ไร้สาระหาแก่นสารมิได้โดยสิ้นเชิง เปรียบได้กับบุคคลที่เห็นหญ้าอ่อนซึ่ง
วัวชอบกินว่าไม่น่าบริโภค หรือการมองเห็นสิ่งปฏิกูลต่างๆ ที่เป็นอาหาร
ของสัตว์ เช่น หนู ไก่ นก แมลง ฯลฯ ว่าน่ารังเกียจ หรือผู้ใหญ่ที่มองว่า
สิ่งของเด็กเล็กชอบเล่นมีตุ๊กตาเป็นต้น ไม่น่าสนุกแต่อย่างใด หรือบุคคล
ที่รังเกียจบุหรีและสุราที่คนชอบสูบและชอบดื่มว่ามีรสชาติดี รังเกียจผืน
และยาเสพติดอื่นๆ ที่ผู้เสพเหล่านั้นรู้สึกเพลิดเพลินพอใจ หรือบุคคลซึ่ง
เบื่อหน่ายงานบันเทิงรื่นเริงต่างๆ ที่ผู้ที่ชอบไปเที่ยวงานเหล่านั้นคิดว่าน่า
สนุกสนาน ทั้งๆ ที่ทำให้สิ้นเปลืองเงินทองและเสียเวลาหลับนอน เณก
เช่นเดียวกัน พระอรหันต์ก็เห็นกามคุณดังกล่าวที่เป็นที่พอใจของสัตว์
ทั้งหลาย ว่าเป็นสิ่งไร้สาระและก่อให้เกิดความทุกข์ยากอย่างเดียว ใน
ที่นี้พระสารีบุตรจึงกล่าวเปรียบกามคุณว่าเหมือนหลุมถ่านเพลิงที่
พระอรหันต์เห็นประจักษ์ด้วยวิปัสสนาปัญญาและอรรถตมมรรคปัญญา
การรู้เห็นเช่นนี้เกิดขึ้นได้ตั้งแต่ตอนที่เจริญวิปัสสนาและมีปัญญาบริบูรณ์
ด้วยอรรถตมมรรคนั่นเอง

สัลวันตสูตร

สัตว์ทั้งหลายยินดีพอใจที่จะเวียนตายเวียนเกิดในสังสารวัฏฏ์ เพราะยึดติดผูกพันในกามคุณอารมณ์ มากกว่าการไปเกิดในรูปภูมิและ อรูปภูมิที่ปราศจากกามคุณ กล่าวคือ รูปพรหมในรูปาวจรภูมิมีดวงตา มี หู จึงสามารถเห็นและได้ยิน ส่วนจมูก ลิ้น และกาย มีเพียงรูปร่างสัณฐาน ไม่มีขนานประสาทที่จะรับกลิ่นเป็นอารมณ์ แม้จะสามารถพุทได้ แต่ก็ไม่มี ชีวิตาประสาทที่จะรับรสเป็นอารมณ์ มีร่างกาย มีมือ เท้า ศีรษะ ใบหน้า แต่ไม่มีกายาประสาทที่จะรับโผฏฐัพพะอารมณ์ได้ และปราศจากอวัยวะเพศ ชายหรือหญิงเพราะไม่มีความต้องการเสพสังวาส มีการดำรงอยู่อย่างสุข สงบ ผู้ที่พอใจในกามคุณทั้งหลายจึงไม่ปรารถนาจักไปเกิดในรูปภูมิ

อรูปภูมิเป็นภูมิที่มีเพียงจิตกับเจตสิก ไม่มีรูปใดๆ เมื่อไม่มีตา หู จมูก ลิ้น และกาย จึงไม่อาจรับอารมณ์จากการเห็น การฟัง การรู้กลิ่น การลิ้มรส และการกระทบสัมผัส มีเพียงเสวยอารมณ์ที่เกิดทางใจเท่านั้น ไม่อาจเสวยกามคุณทั้ง ๕ ได้ ผู้ที่ยึดติดกามคุณจึงไม่ปรารถนาไปเกิดใน อรูปภูมิเช่นกัน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ชาวโลกที่มีราคะหนาแน่นในกามคุณจึงไม่ ขวนขวายในการเจริญฌานกุศลเพราะไม่ต้องการไปเกิดในรูปภูมิและ อรูปภูมิที่มีอายุยืนนานหลายกัป พวกเขาเหล่านั้นชอบไปเกิดในกามภูมิ ที่มีอายุสั้น ต้องได้รับความทุกข์จากการเกิดแก่เจ็บตาย การพลัดพราก ฯลฯ สลับกันไป เพราะยังยินดีพอใจในกามคุณอย่างยิ่งเช่นนี้ จึงไม่คิดที่จะเจริญวิปัสสนาเพื่อทำให้บรรลुพระนิพพาน เพราะพระนิพพานสามารถ ตัดขาดจากรูปนามโดยสิ้นเชิง เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกเขาจึงไม่สามารถ

หลุดพ้นไปจากสังสารวัฏฏ์ได้ ดังนั้น กามคุณจึงเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง เพราะจุดคร่าชีวิตของเหล่าสัตว์ไว้ไม่ให้พ้นไปจากสังสารวัฏฏ์

ข้อความที่กล่าวว่า พระอรหันต์ปราศจากกามาสวะคือความยินดีพอใจในกามคุณ เพราะเห็นว่ากามคุณเหมือนหลุมถ่านเพลิงที่น่ากลัว จึงปฏิญาณตนว่าเป็นผู้หมดสิ้นอาสวะกิเลสแล้ว อีกทั้งยังปราศจากอาสวะอื่นๆ ด้วยกำลังของปรีชาญาณข้อแรกที่ว่าท่านรู้เห็นไตรลักษณ์อย่างแจ่มแจ้ง ผู้ที่เชื่อว่าตนได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ควรใคร่ครวญสำรวจตนเองให้ดีว่าปราศจากความเพลิดเพลินยินดีในกามคุณอารมณ์ หรือเห็นว่ากามคุณน่ากลัวเหมือนหลุมถ่านเพลิงอย่างแท้จริงหรือไม่

บุคคลที่ไม่อาจสละกามคุณเล็กๆ น้อยๆ เช่น ยังอยากสูบยาสูบหรือเคี้ยวหมาก ยังพอใจในรสอาหารที่ปรุงอร่อยถูกปาก ยังเลือกหาเสื้อผ้าและสถานที่พักผ่อนที่ชอบใจ ย่อมไม่อาจปฏิญาณตนว่าปราศจากกามาสวะแล้ว เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาเอง บุคคลอื่นไม่อาจพิจารณาแทนได้

ในราวพุทธศักราช ๗๐๐ กษัตริย์ชาวสิงหลพระนามว่า วสกะ ได้นิมนต์พระเถระรูปหนึ่งที่พระองค์เข้าใจว่าเป็นพระอรหันต์มาที่เรือนรับรองในพระราชวัง จากนั้นได้ให้ข้าราชการบริพารเตรียมน้ำปานะโดยคั้นน้ำพุราต่อหน้าพระเถระรูปนั้น ส่งผลให้พระเถระน้ำลายสอด้วยความอยากในรส พระองค์จึงทรงทราบ bahwa พระเถระรูปนี้ไม่ใช่พระอรหันต์ดังมีกล่าวรับรองไว้ในคัมภีร์อุปัฏฐากอรรถกถาว่า

ชีณาสวสฺส หิ รสตนฺหา นาม สุปฺปหีนา ทิพฺเพสุปิ รสสุ นิกฺกนฺติ
นาม น โหติ.^{๑๙๔}

“พระชีณาสพกกำจัดความทะยานอยากในรสได้ดีแล้ว ไม่มีความ
พอใจแม้ในรสที่เป็นทิพย์”

กำลังปรีชาญาณที่ ๓ ของพระอรหันต์

มีจิตน้อมไปในพระนิพพาน

พระสารีบุตรกราบทูลอีกว่า

ปุณ จปริ ภนฺเต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน วิเวกนินฺนํ จิตฺตํ โหติ,
วิเวกโปณํ วิเวกปพฺภารํ วิเวกภูจํ เนกขมฺมาภิรตํ พยฺยนฺตึฏฺฐตํ สพฺพโส
อาสวภูจฺจานิเยหิ ฌมฺเมหิ. ยมฺปิ ภนฺเต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน วิเวกนินฺนํ จิตฺตํ
โหติ วิเวกโปณํ วิเวกปพฺภารํ วิเวกภูจํ เนกขมฺมาภิรตํ พยฺยนฺตึฏฺฐตํ สพฺพโส
อาสวภูจฺจานิเยหิ ฌมฺเมหิ. อิทมฺปิ ภนฺเต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ
อาคมฺม ชีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏฺฐิขานาติ “ชีณา เม อาสวาติ.”^{๑๙๕}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก จิตของภิกษุชีณาสพยอม
น้อมไป โน้มไป โอนไป ตั้งอยู่ในพระนิพพานอันสงัดจากสังขาร (ด้วยการ
เข้าผลสมาบัติ) ยินดียิ่งในเนกขัมมะ ปราศจากกิเลสอันเป็นที่ตั้งแห่ง
อาสวะโดยสิ้นเชิง แม้การที่จิตน้อมไป โน้มไป โอนไป ตั้งอยู่ใน
พระนิพพานอันสงัดจากสังขาร ยินดียิ่งในเนกขัมมะที่พ้นไปจากกามคุณ
ปราศจากกิเลสอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะโดยสิ้นเชิงนี้ ก็เป็นกำลังปรีชาญาณ

สัจวินตสูตร

ของภิกษุชีณาสพ ซึ่งท่านอาศัยแล้ว จึงปฏิญาณความสิ้นอาสวะทั้งหลาย ว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

กล่าวคือ พระอรหันต์ย่อมมีจิตน้อมไปในพระนิพพานซึ่งสังกัดจากรูปนามด้วยการเข้าผลสมาบัติ ตามปกติพระอรหันต์ทั้งหลายท่านมักเข้าผลสมาบัติทุกครั้งที่มีโอกาส ในบางครั้งก็อาจเข้าฌานสมาบัติบ้าง จะเห็นได้จาก พระเวรตะผู้เป็นพระอรหันต์และเป็นประธานในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ที่มักเจริญเมตตามหานิยมอยู่เสมอ^{๑๔๖} แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงเข้าผลสมาบัติระหว่างที่พุทธบริษัทกล่าวสาธุการในขณะฟังธรรม^{๑๔๗} ข้อนี้เป็นหลักฐานที่แสดงว่าจิตของพระอรหันต์น้อมไปในวิเวกที่สังกัดจากรูปนามสังขาร

ปกติคนทั่วไปมักไม่ชอบอยู่คนเดียวตามลำพังโดยปราศจากมิตรสหาย สัตว์โลกในชั้นกามาวจรภูมิมักมีกรรมด้วยกามคุณและสังขารธรรม จึงไม่ปรารถนารูปภูมิและอรูภูมิซึ่งไม่มีกามคุณ มีคนจำนวนน้อยที่คิดจะมุ่งสู่พระนิพพานอันปราศจากรูปนามทุกอย่าง บางคนกังวลว่า เมื่อนิพพานแล้วรูปนามทุกอย่างจะดับสูญไปจึงสรรหาตรรกะขึ้นมาว่า พระอรหันต์ทั้งหลายยังมีรูปพิเศษและนามพิเศษอยู่ในแดนนิพพาน ทั้งที่แท้จริงแล้ว แม้พระอรหันต์เหล่านั้นจะยังไม่ดับขันธปรินิพพาน ท่านก็ไม่ปรารถนาการมีชีวิตที่เนื่องด้วยรูปนาม จึงได้น้อมจิตไปสู่พระนิพพานที่เป็นอุปวิเวก คือ สัตถจากรูปนามสังขารทุกอย่างโดยสิ้นเชิง ดังพระพุทธดำรัสว่า

สัณฺฑิตสูตร

นาภินนทามิ มรณํ นาภินนทามิ ชีวิตํ
กาลลฺยจ ปฏิกงฺขามิ นิพฺพิสฺสํ ภตฺโต ยถา.^{๑๙๘}

“เราไม่ได้ยินดีความตาย ไม่ได้เพิลิตเพลินการมีชีวิต
และรอเวลาอยู่ เหมือนลูกจ้างรอรับค่าจ้าง”

ข้อความว่า “เราไม่ได้ยินดีความตาย” หมายถึง การไม่ปรารถนา
ความสูญสิ้นชีวิตคือรูปนามชั้น ๕ ที่แตกดับไป แท้จริงแล้วคนที่ได้รับ
ความทุกข์อย่างมากจนกล่าวว่าอยากตายนั้น เป็นการกล่าวด้วยโทสะที่
ไม่ชอบใจรูปนามซึ่งประกอบด้วยทุกขเวทนาในขณะนั้น ทว่าพระอรหันต์
ไม่มีโทสะจึงไม่ได้เกลียดรูปนาม ทั้งไม่มีความปรารถนาว่า ขอให้รูปนาม
นี้จงพินาศไป จงดับสิ้นไป

ข้อความว่า “ไม่ได้เพิลิตเพลินการมีชีวิต” หมายถึง ความ
ปรารถนาจะมีชีวิตอยู่ เป็นความพอใจการดำรงอยู่ของรูปนามชั้น ๕
โดยเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ทว่าพระอรหันต์ไม่มีความยึดติดในรูปนาม
ท่านจึงไม่ได้เพิลิตเพลินพอใจกับการมีชีวิตอยู่หรือกลัวความตาย

ข้อความว่า “รอเวลาอยู่ เหมือนลูกจ้างรอรับค่าจ้าง” หมายถึง
พระอรหันต์มีจิตโน้มไปสู่พระนิพพานที่ว่างจากรูปนาม เหมือนคนงาน
ที่รอรับค่าจ้างอยู่

คำว่า เนกขมมาริฏฺถ (ยินดียิ่งในการออกบวช) ในคัมภีร์อรรถกถา
อธิบายว่า ปพฺพชฺชชย อภิฏฺถ^{๑๙๙} (รื่นรมย์ยิ่งในการออกบวช) ทั้งนี้ คำว่า
เนกขมม อาจแสดงความหมายว่า พระนิพพาน ดังนั้น คำนี้จึงแปลว่า

สัจวันตสูตร

“ยินดียิ่งในพระนิพพาน” ได้อีกด้วย เนื่องจากพระอรหันต์มีจิตน้อมไปในพระนิพพานที่สกัดจากรูปนาม จึงย่อมไม่เกิดอาสวะ ๔ อย่าง คือ ๑) กามาสวะที่พอใจกามคุณ ๒) ภวาสวะที่พอใจรูปภูมิและอรุณภูมิ ๓) ทิณฐาสวะที่เห็นผิดในรูปนาม และ ๔) อวิชชาสวะที่เข้าใจผิดรูปนามว่าตังาม ดังนั้น พระอรหันต์จึงกล่าวปฎิญาณว่าตนหมดสิ้นอาสวะแล้วด้วยอรหัตตผล เพราะอาศัยปรีชาญาณคือการน้อมจิตไปในอุปปิวิเวก ซึ่งก็คือพระนิพพานนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป กำลังปรีชาญาณพระอรหันต์ ๓ ประการ ได้แก่

๑. รู้เห็นไตรลักษณ์อย่างแท้จริง กล่าวคือ รู้เห็นรูปนามสังขารว่าเป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดตามเหตุปัจจัย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน
๒. รู้เห็นกามคุณ ๕ ว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัวเหมือนหลุมถ่านเพลิง
๓. มีจิตน้อมไปยินดียิ่งในพระนิพพานที่สกัดจากรูปนามสังขาร

กำลังปรีชาญาณที่ ๔-๑๐ มี ๗ ข้อ คือ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ที่มี ๗ หมวด ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘^{๒๐๐} ดังข้อความว่า

พระอรหันต์เป็นผู้เจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวดเป็นอย่างดี ธรรมเหล่านี้จึงเป็นกำลังปรีชาญาณ ๗ ประการของพระอรหันต์ตามลำดับ ต่อไปอาตมาจะขอกล่าวถึงกำลังปรีชาญาณ คือสติปัฏฐาน ดังนี้

กำลังปรีชาญาณที่ ๔ ของพระอรหันต์

อบรมสติปัฏฐาน ๔

พระสารีบุตรกราบทูลต่อไปว่า

ปุณ จปร ิ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน จตตารโ สติปัฏฐานา ภาวิตา โหนติ สุภาวิตา. ยมปิ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน จตตารโ สติปัฏฐานา ภาวิตา โหนติ สุภาวิตา. อิทมปิ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน พลั โหติ, ยัม พลั อากมม ชีณาสโว ภิกขุ อาสวานัม ขยัม ปฏิชานาติ “ชีณา เม อาสวาติ.”^{๒๐๑}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก สติปัฏฐาน ๔ เป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้การเจริญอบรมสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างดีนี้ ก็เป็นกำลังปรีชาญาณของภิกษุชีณาสพ ซึ่งท่านอาศัยแล้ว จึงปฏิญาณความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

อธิบายว่า พระอรหันต์เป็นผู้ที่เจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่างบริบูรณ์ ไม่บกพร่อง จึงกล่าวปฏิญาณว่าตนหมดสิ้นอาสวะกิเลสแล้ว เพราะอาศัยกำลังปรีชาญาณข้อนี้

คุณธรรมที่ภิกษุใหม่พึงอบรม

สติปัฏฐาน ๔ นี้เป็นธรรมที่มีอุปการะมากซึ่งบุคคลควรเจริญ
เริ่มตั้งแต่เป็นติเหตุกบุรุษน เมื่อมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องโดยมีการใส่ใจ
กำหนดรู้สภาวะธรรมต่างๆ โดยแยบคาย จนวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นตาม
ลำดับ ก็จะสามารถบรรลุคุณพิเศษเป็นพระโสดาบันและจะไม่กระทำ
อกุศลอย่างหยาบที่ทำให้ไปตกอบาย สามารถปิดอบายได้แน่นอน ต่อจากนั้น
พระโสดาบันก็เจริญสติปัฏฐาน ๔ ต่อจนกระทั่งบรรลุเป็นพระสกทาคามี
> พระอนาคามี และบริบูรณ์เต็มทีเมื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์ การได้บรรลุ
อริยมรรคและอริยผลตามลำดับนี้ เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการเจริญสติ
ปัฏฐาน ๔ ไว้ตั้งแต่ยังเป็นบุรุษน ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสชี้แนะภิกษุ
ทั้งหลายไว้ในสังยุตตนิกาย สาลสูตรว่า

เย เต ภิกขเว ภิกขุ นวา อจิริปปพพิชิตา อธุนาคตา อิมํ ธมฺมวินยํ,
เต โว ภิกขเว ภิกขุ จตฺตุนํ สติปัฏฐานานํ ภาวนาย สมฺมาทเปตพฺพา
นิเวเสตพฺพา ปติฏฺฐาเปตพฺพา.^{๒๐๒}

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดยังเป็นผู้ใหม่ บวชได้ไม่นาน เพิ่ง
มาสู่ธรรมวินัยนี้ เธอทั้งหลายพึงชักชวนภิกษุเหล่านั้นให้ตั้งมั่น ให้ดำรง
อยู่ในการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ”

ในสมัยพุทธกาล ผู้ที่เกิดศรัทธาจากการฟังธรรมของพระพุทธองค์ มักเป็นผู้นับถือศาสนาอื่นมาก่อน ซึ่งในปัจจุบันมีบุคคลประเภทนี้ น้อยมาก อาตมาเคยถามคนที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธว่า เหตุใดจึง เปลี่ยนศาสนา เขาตอบว่า เพราะพอใจคำสอนที่กล่าวว่าสภาวะธรรม ทั้งหลายต้องรู้แจ้งเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง บุคคลเช่นนี้เหมาะสมที่จะ เจริญสติปัฏฐานอย่างยิ่ง สมดังที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ภิกษุและ พระเถระทั้งหลายสอนการเจริญสติปัฏฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ ทั้งที่เป็น ผู้เริ่มเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ และชาวพุทธที่เพิ่งบวช ก็ควรให้เจริญ สติปัฏฐานเช่นกัน

การที่ภิกษุบวชใหม่สมควรจะเจริญสติปัฏฐาน เพราะภิกษุเหล่านั้น ย่อมมีกำลังศรัทธาที่แรงกล้า และตั้งใจรักษาศีลให้บริสุทธิ์หมดจด เมื่อมาเจริญสติปัฏฐานก็ย่อมจะบรรลุคุณวิเศษและวิปัสสนาญาณโดยเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าภิกษุนั้นได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยเจ้า ก็จะเป็น ผู้มีศีลหมดจดตลอดชีวิต อีกทั้งส่งผลให้มีความเข้าใจอรรถในปริยัติที่ ละเอียดลึกซึ้งได้ และถึงแม้จะมีได้บรรลุธรรม ท่านเหล่านั้นก็ย่อมมี พื้นฐานในการคุ้มครองจิตของตนได้เป็นอย่างดี ดังนั้น พระพุทธองค์จึง ทรงแนะนำให้ภิกษุบวชใหม่ปฏิบัติธรรมอย่างน้อย ๒-๓ เดือน ด้วยวิธี ปฏิบัติดังนี้

การเจริญกายนุปัสสนาสติปัฏฐาน

เอถ ตุมहे อาวุโส กาเย กายนุปัสสีโน วิหรธ อาตปิโน
สมปชานา เอโกทิภูตา วิปสन्नจิตตา समाहिตา เอกคจิตตา กายสส
ยถาภูตํ ญาณาย. ๒๐๓

“มาเถิต ผู้มีอายุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตามเห็นในกองรูปว่า
เป็นกองรูปอยู่ เพียรเพากิเลส มีปัญญาหยั่งเห็น เกิดสมาธิ มีจิตผ่องใส
ตั้งมั่น มีอารมณ์เดียว เพื่อปัญญารู้เห็นกองรูปตามความเป็นจริง[ว่าไม่
เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่งาม]”

ในพระสูตรนี้พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ภิกษุใหม่เจริญสติ
กำหนดรู้กายคือกองรูปว่าเป็นเพียงกองรูป ไม่ใช่เรา ของเรา บุรุษ หรือ
สตรี และมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน และไม่งาม เพื่อให้รู้เห็น
กองรูปตามความเป็นจริง นอกจากนั้น ได้ทรงแนะนำองค์ประกอบอื่น
คือวิริยะ สมาธิ และปัญญา เพื่อใช้อุปถัมภ์การเจริญสติ ด้วยพระดำรัส
ว่า อาตปิโน สมปชานา เอโกทิภูตา วิปสन्नจิตตา समाहिตา เอกค-
จิตตา (เพียรเพากิเลส มีปัญญาหยั่งเห็น เกิดสมาธิ มีจิตผ่องใส ตั้งมั่น
มีอารมณ์เดียว) โดยมีใจความหลักอยู่ที่สองบทว่า อาตปิโน (เพียรเพา
กิเลส) หมายถึง ความเพียรอย่างแรงกล้าไม่ย่อท้อ และบทว่า समाहिตา
(ตั้งมั่น) หมายถึง การตั้งจิตไว้มั่นในอารมณ์คือกองรูป

ผู้ที่เจริญสติตามหมวดอานาปานะ พึงดำรงสติไว้โดยใส่ใจกำหนดรู้ในทุกขณะที่ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก โดยตั้งจิตให้สงบในทุกขณะที่กำหนดรู้อารมณ์คือลมหายใจเข้าออกเป็นอย่างดี หรือถ้าเจริญสติตามหมวดวิปัสสนา ก็พึงรู้เห็นความเกิดดับ ฯลฯ ตามความเป็นจริง แม้การกำหนดอาการ ๓๒ มีผม ขน เล็บ เป็นต้น ก็มีนัยเดียวกัน

ผู้ที่เจริญสติตามหมวดอิริยาบถ พึงจดจ่อให้รู้เท่าทันอิริยาบถนั้นๆ โดยตั้งจิตไว้ให้แนบแน่นเป็นอย่างดีในสภาวะยก ย่าง และเหยียบ ในขณะที่เดิน เช่นเดียวกับอิริยาบถยืน และอิริยาบถนั่ง โดยขณะนั่งอยู่อาจกำหนดรู้สภาวะพองและสภาวะยุบของท้อง ว่า “พองหนอ” “ยุบหนอ” พยายามตั้งจิตให้แนบแน่นเป็นอย่างดีในทุกขณะที่เกิดสภาวะตั้ง หย่อน และเคลื่อนไหวของท้องจนคุ้นเคยกับการรับรู้สภาวะธรรม เวลานั้นจะพบว่จิตของตนผ่องใสขึ้น มีการรับรู้เท่าทันปัจจุบันอารมณ์ที่ถูกกำหนดและจิตที่กำหนด อีกทั้งประจักษ์ว่าจิตที่ประกอบด้วยสติตามรู้ซึ่งเกิดขึ้นก่อน และสติตามรู้ในภายหลังมีความสงบนิ่งเสมอกัน

ต่อมาผู้ปฏิบัติจะสามารถกำหนดแยก रुपนามได้ว่า มีเพียงรูปที่ถูกรู้และจิตที่รู้อารมณ์เท่านั้น ไม่มีรูปร่างสณฐาน ตัวตน เรา ของเรานอกจากนั้น ยังสามารถกำหนดเหตุปัจจัยและผลของ रुपนามทั้งสองได้ จนในที่สุดเห็นประจักษ์ตามความเป็นจริงว่า रुपนามเกิดขึ้นแล้วดับไปทันที มีสภาวะไม่เที่ยง สามารถรู้ถึงความไม่เที่ยงอย่างชัดเจนว่า रुपนามถูกบีบคั้นด้วยความเกิดดับ มีสภาวะเป็นทุกข์ และ रुपนามเกิดขึ้นแล้วดับไปตามเหตุปัจจัย มีสภาวะไม่ใช่ตัวตน ผู้ที่รู้เห็นเช่นนี้เรียกว่า สมุปขานา

คือ มีปัญญายังเห็นเป็นอย่างดี คำนี้สอดคล้องกับข้อความว่า กายสสยถาภูตํ ญาณาย (เพื่อปัญญาารู้เห็นกองรูปตามความเป็นจริง)

ข้อความในพระสูตรที่นำมาแสดงนี้เพื่อเป็นหลักฐานแสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะให้ภิกษุใหม่เจริญกายนุสสนาสติปัฏฐาน ฉะนั้น ถ้าบุคคลมีความเชื่อมั่นเลื่อมใสในพระพุทธดำรัสอย่างแท้จริงแล้ว ก็พึงชวนขวยอีกทั้งชักชวนศิษยานุศิษย์ให้เจริญสติปัฏฐานดังกล่าว ด้วยแนวปฏิบัติที่ได้รับการแนะนำมาหรือตามวิธีที่คิดว่าเหมาะสมกับตน พึงระวังว่าการไม่เจริญวิปัสสนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เพียงแต่กล่าวโทษแนวปฏิบัติของผู้อื่น เป็นการเพิ่มพูนอกุศลอย่างเดียว จัดว่าเป็นผู้ที่ไม่มีศรัทธาและไม่ดำเนินตามคำสอนของพระพุทธองค์อีกด้วย

การเจริญเวทนานุสสนาสติปัฏฐาน

ลำดับต่อจากนั้น พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้เจริญเวทนานุสสนา เป็นต้น ด้วยพระดำรัสว่า

เวทนาสุ เวทนานุสสติโน วิหรต อาตาปีโน สมปชานา เอโกทิภูตา วิปสสนนจิตตา สมาหิตา เอกคคจิตตา เวทนานํ ยถาภูตํ ญาณาย.^{๒๐๔}

“เธอทั้งหลายจงตามเห็นในเวทนาทั้งหลายว่าเป็นเวทนาอยู่ เพียรเพากิเลส มีปัญญายังเห็น เกิดสมาธิ มีจิตผ่องใส ตั้งมั่น มีอารมณ์เดียว เพื่อปัญญาารู้เห็นเวทนาตามความเป็นจริง[ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่งาม]”

พึงกำหนดรู้เวทนา ๓ อย่าง

เวทนา คือ การเสวยอารมณ์มีความรู้สึกสุข ทุกข์ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ หรือเฉยๆ เมื่อผู้ปฏิบัติเกิดทุกขเวทนาคือทุกข์ทางกาย เช่น ความรู้สึก เจ็บ ปวด เมื่อย ชา ร้อน คั้น ซึ่งทนได้ยาก ผู้ปฏิบัติควรจดจ่อกำหนดว่า “เจ็บหนอ” “ปวดหนอ” “ปวดหนอ” “เมื่อยหนอ” “ชาหนอ” “ร้อนหนอ” “คั้นหนอ” ฯลฯ บางขณะเมื่อกระทบกับโณฏฐัพพารมณ์แล้ว เกิดสุขเวทนาคือความสุขทางกาย ก็ควรกำหนดจดจ่อว่า “สุขหนอ” “ดีหนอ” ฯลฯ หรือบางขณะที่เกิดความทุกข์ใจ เช่น ความหงุดหงิด ไม่พอใจ ไม่สบายใจ น้อยใจ พึงกำหนดจดจ่อว่า “หงุดหงิดหนอ” “ไม่สบายใจหนอ” ฯลฯ ในบางครั้งเมื่อเกิดความสุขใจ เช่น รู้สึกเบิกบาน ดีใจ ก็ควรใส่ใจกำหนดรู้สภาวะดังกล่าวว่า “เบิกบานหนอ” “ดีใจหนอ” ฯลฯ และบางขณะอาจเกิดอุเบกขาเวทนาคือความรู้สึกปานกลางไม่สุขไม่ทุกข์ ซึ่งเป็นสิ่งที่รู้เห็นได้ยาก และมีสภาวะธรรมอื่นเกิดร่วมด้วย เช่น จิต เจตนา โลภะ ศรัทธา สติ ฯลฯ ผู้ปฏิบัติอาจกำหนดรู้สภาวะธรรมที่ปรากฏชัดเจน เหล่านั้นจนวิปัสสนาญาณแก่กล้า อุเบกขาเวทนาจึงจะปรากฏชัดเจนขึ้นเอง ขณะนั้นพึงใส่ใจกำหนดรู้อุเบกขานั้นว่า “เฉยหนอ” พระพุทธองค์ทรงหมายเอาการกำหนดรู้เวทนาทั้ง ๓ อย่างนี้ คือ ทุกข์ สุข และอุเบกขา จึงตรัสด้วยบทพหุพจน์ว่า เวทนาสุ (ในเวทนาทั้งหลาย)

ความเห็นที่ว่า ผู้ปฏิบัติไม่ควรกำหนดรู้สุขเวทนาและทุกขเวทนา แต่ควรกำหนดรู้อุเบกขาเวทนาอย่างเดียวนั้น ไม่ถูกต้อง เพราะพระพุทธองค์ ได้ตรัสถึงการกำหนดรู้เวทนาทั้ง ๓ ในมหาสติปัฏฐานสูตร ด้วยพระดำรัสว่า

สุขํ วา เวทนํ เวทมาโน สุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ.^{๒๐๕}

“เมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยสุขเวทนาอยู่”

นอกจากนี้ ยังมีข้อความในสฬายตนสังยุตต์ ว่า

ยมปิทํ จกขุสมฺผสสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทียิตํ สุขํ วา ทุกขํ วา อทุกขมสุขํ วา, ตมปิ อภิญฺญา ปริญฺญา ปหาตพฺพ.^{๒๐๖}

“แม้การเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข ทุกข์ หรืออุเบกขา ซึ่งเกิดขึ้น เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ก็เป็นสิ่งที่ควรละด้วยการรู้เฉพาะ[ให้ทัน ปัจจุบัน] และการกำหนดรู้[ว่าไม่เที่ยง เป็นต้น]”

ยมปิทํ จกขุสมฺผสสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทียิตํ สุขํ วา ทุกขํ วา อทุกขมสุขํ วา, ตมปิ อนิจฺจโต ชานโต ปสฺสโต อวิชฺชา ปหียติ, วิชฺชา อุปฺปชฺชติ.^{๒๐๗}

“เมื่อภิกษุรู้เห็นการเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข ทุกข์ หรืออุเบกขา ซึ่งเกิดขึ้น เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความไม่เที่ยง ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาจึงจะเกิดขึ้น”

โส สุขญเญ เวทนํ เวทยติ, สา อนิจจาติ ปชานาติ, อนชโณสสิตาติ ปชานาติ, อนภินนหิตาติ ปชานาติ. ทุกขญเญ เวทนํ เวทยติ ฯเปฯ อทุกขมสุขญเญ เวทนํ เวทยติ, สา อนิจจาติ ปชานาติ, อนชโณสสิตาติ ปชานาติ, อนภินนหิตาติ ปชานาติ.^{๒๐๘}

“ถ้าภิกษุนั้นเสวยสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า สุขเวทนานั้นไม่เที่ยง ไม่น่าใส่ใจ ไม่น่าเพลิดเพลิน ถ้าเธอเสวยทุกขเวทนา ฯลฯ ถ้าเธอเสวยอุเบกขาเวทนา ก็รู้ชัดว่า อุเบกขาเวทนานั้นไม่เที่ยง ไม่น่าใส่ใจ ไม่น่าเพลิดเพลิน”

สพฺพํ ธมฺมํ ปริณายาย ยํ ภิกฺขุ เวทนํ เวทยติ สุขํ วา ทุกขํ วา อทุกขมสุขํ วา. โส ตาสฺส เวทนาสุ อนิจฺจานุสสํ วิหริติ.^{๒๐๙}

“ภิกษูกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงแล้วเสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นสุข ทุกข์ หรืออุเบกขา เธอตามเห็นความไม่เที่ยงในเวทนานั้นอยู่”

พระพุทธดำรัสนี้เป็นการตรัสสอนภิกษุให้กำหนดรู้เวทนาทั้ง ๓ อย่างชัดเจน ดังนั้น ความเห็นว่า นักปฏิบัติไม่ควรกำหนดรู้สุขเวทนาและทุกขเวทนา จึงขัดแย้งกับพระพุทธพจน์อย่างแท้จริง

รูปนามที่มาปรากฏทางทวารทั้ง ๖ เป็นอุปาทานชั้น ๕ ซึ่งผู้ปฏิบัติควรใส่ใจกำหนดรู้โดยแยบคายด้วยการเจริญวิปัสสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรกำหนดรู้เวทนาทั้ง ๓ ตามหมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถ้าผู้ปฏิบัติมิได้กำหนดรู้ในขณะที่ทุกขเวทนาปรากฏ ก็จะทำให้เกิดภูมิกามุขมอดเนื่องในกระแสจิต^{๒๑๐} เพราะเป็นเหตุเกิดของโทสะว่า เราเจ็บ ถ้ามิได้กำหนดรู้ตามในขณะที่เกิดสุขเวทนาจากการกระทบสัมผัสที่น่าพอใจ

ดีใจ ฯลฯ รากานุสสัยย่อมจะนอนเนื่อง^{๒๑} เพราะเป็นเหตุของความยินดีพอใจ แต่ถ้าผู้ปฏิบัติกำหนดรู้ทุกขเวทนาและสุขเวทนาในทุกขณะที่เกิดขึ้น ปฏิฆานุสสัยและรากานุสสัยย่อมจะสงบ^{๒๒} ไม่สามารถนอนเนื่องในกระแสจิตได้ จึงไม่เกิดความชอบใจหรือไม่ชอบใจ ด้วยเหตุจากสุขหรือทุกข์เหล่านี้

กล่าวถึงตอนนี้ อาตมาจะเล่าถึงประสบการณ์ของตัวเองตอนที่ถูกแมลงป่องต่อย อาตมารู้สึกเจ็บปวดมาก ทรมานอยู่เป็นอาทิตย์ ดังนั้นอาตมาจึงเพ่งจิตจดจ่อไปตรงบริเวณที่เจ็บปวดและกำหนดว่า “ปวดหนอๆ” เวลานั้นอาตมาพลันรู้สึกว่าความเจ็บปวดไม่ใช่สิ่งที่ทนได้ยากเท่าไร รู้สึกดีขึ้น ไม่เกิดโทสะจากความเจ็บปวดนั้น สภาวะปวดก็ไม่ได้เกิดขึ้นต่อเนื่อง แต่ขาดหายไปเป็นช่วงๆ เหมือนเวทนาใหม่เกิดขึ้นแล้วดับไป ไม่ได้เป็นเวทนาเดียวกัน ทำให้อาตมาประจักษ์ในความไม่เที่ยงอย่างชัดเจน เรื่องนี้จึงเป็นตัวอย่างของการกำจัดปฏิฆานุสสัยด้วยการจดจ่อกำหนดรู้เวทนาตามความเป็นจริง ดังนั้น การจดจ่อกำหนดรู้ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะ จึงเป็นวิธีปฏิบัติที่ดีมาก และสอดคล้องกับพระพุทธดำรัสที่ทรงแนะนำให้กำหนดรู้เวทนาตามความเป็นจริง เพื่อให้รู้เห็นลักษณะที่แท้จริงของเวทนาเหล่านั้น

การเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ในสาธสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงการเจริญจิตตานุปัสสนา ว่า

จิตเต จิตตานุปสสิโน วิหระธ อาตปิโน สมปชานา เอโกทิภูตา
วิปสสนนจิตตา สมาหิตา เอกคฺคจิตตา จิตตสส ยถาภูตํ ญาณาย.^{๒๑๓}

“เธอทั้งหลายจงตามเห็นในจิตว่าเป็นจิตอยู่ เพียรเพากิเลส
มีปัญญาหยั่งเห็น เกิดสมาธิ มีจิตผ่องใส ตั้งมั่น มีอารมณ์เดียว เพื่อปัญญา
รู้เห็นจิตตามความเป็นจริง[ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่งาม]”

พระพุทธดำรัสสั่งทรงแนะนำให้ภิกษุตามรู้ในจิตว่าเป็นจิตอยู่ให้รู้
เห็นจิตตามความเป็นจริง แม้ในมหาสติปัฏฐานสูตรก็ตรัสสอนให้ผู้ปฏิบัติ
กำหนดรู้จิตเช่นกันว่า

สราคํ วา จิตตํ สราคํ จิตตนฺติ ปชานาติ. วิตราคํ วา จิตตํ วิตราคํ
จิตตนฺติ ปชานาติ.^{๒๑๔}

“เมื่อจิตมีราคะก็รู้ว่าจิตมีราคะ เมื่อจิตปราศจากราคะก็รู้ว่า
จิตปราศจากราคะ”

ปกติคนทั่วไปมักจะกระทำสิ่งต่างๆ ตามที่จิตปรารถนา เช่น ไป
สถานที่ที่ต้องการจะไป ใครก็ห้ามไม่ได้ หรือพอใจจะคิดถึงเรื่องที่ต้องการ
จะคิดอย่างอิสระ เมื่อจิตไม่ได้ถูกควบคุม ย่อมทำให้ความโลภหรือความ
โกรธที่ประกอบในจิตนั้นๆ มีกำลังเพิ่มพูนขึ้น เทียบทำสิ่งที่ตนอยากจะทำ

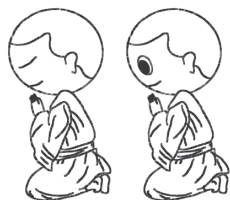
โดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น ถ้าทำผิดกฎหมายก็ได้รับโทษทางอาญา ถ้าทำทุจริตกรรมก็ต้องไปเกิดในอบายภูมิ จากนั้นย่อมได้รับความทุกข์ยากลำบากจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์อีก ดังนั้น เราจึงควรฝึกควบคุมจิตด้วยการใส่ใจกำหนดรู้ กล่าวคือ เมื่อจิตเกิดความยินดีพอใจ ควรกำหนดรู้เท่าทันจิตดังกล่าวว่า “ชอบหนอ” “อยากหนอ” “พอใจหนอ” ฯลฯ ซึ่งเป็นลักษณะการกำหนดรู้ว่าจิตมีราคะ (สราคจิต) ในคัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า จิตมีราคะ คือ จิต ๘ ดวงที่ประกอบกับโลกเจตสิก (มีโลกเจตสิกเป็นประธาน เป็นมูลเหตุ) เป็นการจำแนกองค์ธรรมตามอภิธรรมนัย

ทว่าในเวลากำหนดรู้จริง ผู้ปฏิบัติไม่จำเป็นต้องพิจารณาจิตนั้นว่าเป็นดวงไหน มีจำนวนเท่าไร เพียงแต่ใส่ใจกำหนดรู้เท่าทันจิตที่กำลังเกิดอยู่เท่านั้น สุดท้ายสราคจิตนั้นย่อมจะหายไป แล้วเกิดจิตที่ปราศจากราคะ (วितราคจิต) ซึ่งเป็นกุศลจิตขึ้นแทน ผู้ปฏิบัติก็พึงกำหนดรู้จิตดังกล่าวด้วย เช่นเดียวกับขณะที่จิตมีโทสะ หรือจิตที่ซัดส่ายฟุ้งซ่าน ฯลฯ ก็ให้ใส่ใจกำหนดรู้จิตเหล่านั้นตามความเป็นจริง

อย่างไรก็ตาม ในเบื้องต้นของการปฏิบัติย่อมจะเกิดสมาธิได้ยาก ผู้ปฏิบัติจึงควรเริ่มกำหนดรู้รูปเป็นลำดับแรกตามที่คัมภีร์วิสุทธิมรรคมีกล่าวแนะนำไว้^{๒๑๔} ในสำนักนี้อาตมาจะสอนให้ผู้ปฏิบัติเริ่มกำหนดรู้รูปคือสภาวะพองยุบก่อน โดยปริกรรมว่า “พองหนอ” “ยุบหนอ” “นั่งหนอ” “ลุกหนอ” ฯลฯ ในระหว่างนั้นถ้าจิตมีความปรารถนายินดี ก็กำหนดว่า “โลภหนอ” “ยินดีหนอ” ซึ่งอาจจะต้องกำหนด ๒ หรือ ๓ ครั้ง

เป็นต้นไปเรื่อยๆ จนกว่าโลกจิตนั้นจะหายไป ข้อนี้ก็เหมือนการบริโภคยา ถ้าบริโภค ๑ หรือ ๒ ครั้ง โภคยังไม่หาย ก็ต้องบริโภคอีกหลายครั้งจนกว่าจะหาย เมื่อกำหนดรู้โลกจิตนั้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนหายไป ก็พึงกลับมา กำหนดสภาวะพองยุบตามเดิม ในกรณีเดียวกัน เมื่อโทสจิตและอุทธัจจจิต (จิตที่คิดฟุ้งซ่าน) เป็นต้นเกิดขึ้น ก็ให้ใส่ใจกำหนดรู้จิตเหล่านั้นจนหายไป แล้วกลับมากำหนดรู้อารมณ์หลักคือสภาวะพองยุบอีกครั้ง

นอกจากผู้ปฏิบัติต้องกำหนดรู้ขณะนั่งเจริญกรรมฐาน เมื่อเกิดทุกข์เวทนา เช่น ความเมื่อย ชา หรือถ้าสภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ อย่างใด อย่างหนึ่งปรากฏชัดเจนขึ้น ผู้ปฏิบัติก็ต้องกำหนดรู้เช่นกัน บางคนที่สงสัยว่า การตามกำหนดรู้ปัจจุบันอารมณ์ที่มาปรากฏลักษณะนี้จักไม่ทำให้จิตฟุ้งซ่านหรือ ข้อนี้เกิดจากการที่ผู้นั้นไม่เข้าใจเรื่องวิปัสสนาสมาธิ เพราะความจริงวิปัสสนาสมาธิมิได้เกิดขึ้นในอารมณ์เดียวเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่ต้องกำหนดรู้ในทุกอารมณ์ที่มาปรากฏชัดเจนทางทวาร ๖ ดังที่ พระพุทธองค์ตรัสว่า สพฺพํ ภิกฺขเว ปริยญฺเอย.^{๒๑๖} (ภิกษุทั้งหลาย พึง กำหนดรู้อารมณ์ทุกอย่าง) วิปัสสนาสมาธิจะตั้งมั่นชั่วขณะในทุกอารมณ์ ที่มาปรากฏตามที่วิปัสสนากำหนดรู้เห็น จากนั้นสมาธิจักเจริญแนบแน่น และดำรงตั้งมั่นในอารมณ์ที่กำลังกำหนดรู้อยู่ เมื่อนั้นวิปัสสนาปัญญา ก็ จะรู้ชัดไตรลักษณ์ตามความเป็นจริงได้

การเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

จากนั้น พระพุทธองค์ตรัสถึงวิธีการเจริญธัมมานุปัสสนาดังนี้

ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสีโน วิหฺรธ อตฺตปิโน สมฺปชานา เอโกทิสฺสุตา
วิปฺปสนฺนจิตฺตา สมาหิตา เอกคฺคจิตฺตา ธมฺมานํ ยถาภูตํ ญาณาย. ^{๒๑๓}

“เธอทั้งหลายจงตามเห็นในสภาวะธรรมว่าเป็นสภาวะธรรมอยู่
เพียรเพากิเลส มีปัญญายังเห็น เกิดสมาธิ มีจิตผ่องใส ตั้งมั่น มีอารมณ์
เดียว เพื่อปัญญาจะเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง[ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์
ไม่ใช่ตัวตน ไม่งาม]”

สภาวะธรรม คือ ธรรมที่ปรากฏโดยความเป็นสภาวะทั่วไป ไม่ได้
ปรากฏชัดเจนด้วยความเป็นกายคือกองรูป เวทนาคือความรู้สึก (เสวย
อารมณ์) และจิตที่รู้อารมณ์ แต่จัดว่าเป็นการตามรู้สภาวะที่ปรากฏด้วย
ความยินดีพอใจ ความโกรธ ฯลฯ หรือด้วยสภาวะเห็น ฯลฯ หรือด้วย
สภาวะที่เป็นทั้งจักขุ รูปารมณ์ และสภาวะเห็น ฯลฯ

พระบาลีที่ทรงชี้แนะให้เจริญธัมมานุปัสสนาว่า ธมฺมานํ ยถาภูตํ
ญาณาย (เพื่อปัญญาจะเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง) กล่าวถึงการ
เจริญสติปัฏฐาน ๔ ว่ามีประโยชน์ต่อการกำหนดรู้เห็นรูปนามที่เรียกว่า
กาย เวทนา จิต และสภาวะธรรมตามความเป็นจริงว่ามีเพียงรูปกับนาม
เหตุกับผล สภาวะที่เกิดขึ้นแล้วดับไปอยู่ทุกขณะ และสภาวะที่ไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่ปกติเราไม่สามารถเกิดปัญญา

เห็นได้เอง การเจริญสติปัฏฐานเท่านั้นที่จะทำให้เห็นประจักษ์ตามความเป็นจริง

มีข้อพึงสังเกตว่า ผู้ที่ท่องจำด้วยปัญญาที่เคยได้เรียนรู้มาก่อน เมื่อพิจารณารูปนาม หรือพิจารณาเหตุผลตามหลักปฏิจจสมุปบาท หรือพิจารณาความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนไปตามที่ตนเคยท่องจำมานั้น ไม่ชื่อว่าเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง แต่เป็นเพียงความเข้าใจตามที่ได้ท่องจำกันมา ดังนั้น การเจริญสติปัฏฐาน ๔ จึงเป็นการใส่ใจกำหนดรู้ โดยแยกกายให้เห็นประจักษ์อารมณ์ ๔ อย่าง คือ กาย เวทนา จิต และสภาวะธรรม ซึ่งกำลังเกิดขึ้นจริงๆ ในปัจจุบันขณะที่กำหนดรู้อยู่ โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาใคร่ครวญสภาวะธรรมต่างๆ ตามที่เคยได้ยินได้ฟังมา เมื่อเราจดจ่อกำหนดรู้อย่างต่อเนื่องเช่นนี้ ย่อมจะเห็นประจักษ์อารมณ์ทั้ง ๔ เหล่านั้นตามความเป็นจริง พระพุทธองค์จึงตรัสไว้ในสาธสุตตราว่า ยถาภูตํ ญาณาย (เพื่อปัญญาารู้เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง)

พระเสกขะพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔

พระบาลีจากพระสูตรที่ยกมาอ้างอิงข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงชี้แนะให้ภิกษุใหม่เพียรเจริญสติปัฏฐาน ๔ จนกระทั่ง บรรลุโสดาปัตติมรรคเป็นพระโสดาบันบุคคล ซึ่งเป็นพระอริยะประเภท เสกขะ คือ ผู้กำลังศึกษาปฏิบัติอยู่ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงการปฏิบัติ ของพระเสกขะต่อไปว่า

เยปิ เต ภิกขเว ภิกขุ เสกขา อปฺปตฺตมานสา อนุตฺตร โยคก-
เขมํ ปตฺถยมานา วิหรนฺติ; เตปิ กายเญ กายานุปฺปสฺสิโน วิหรนฺติ อาตาปีโน
สมฺปชานา เอโกทิกฺขตา วิปฺปสนฺนจิตฺตา สมาหิตา เอกคฺคจิตฺตา กายสฺส
ปริณฺญา^{๒๑๘}.

“แม้ภิกษุที่เป็นเสกขะ ยังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์ บรรารณา
อรหัตผลอันยอดเยี่ยมปลอดจากกิเลสอยู่ ย่อมตามเห็นในกองรูปว่า
เป็นกองรูป เพียรเพิกกิเลส มีปัญญาหยั่งเห็น เกิดสมาธิ มีจิตผ่องใส
ตั้งมั่น มีอารมณ์เดียว เพื่อกำหนดรู้ชัดกองรูปตามความเป็นจริง[ว่าไม่
เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่งาม]”

จะเห็นได้ว่า แม้พระเสกขะก็ยังคงกำหนดรู้กองรูป ฯลฯ ให้
เห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ต่อไป เพื่อจะกำจัดกิเลสได้อย่างเด็ดขาดด้วย
ปหานปริณฺญา^{๒๑๙} ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงแสดงวิธีเจริญสติปัฏฐาน ๔
แก่พระเสกขะ ตั้งแต่ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันจนกระทั่งสำเร็จเป็น
พระอรหันต์

แม่พระอรหันต์ก็พึงเจริญสติปัฏฐาน ๔

ไม่เพียงพระเสกขะเท่านั้น แม้แต่พระอรหันต์ผู้เป็นพระอเสกขะ คือ ผู้ศึกษาปฏิบัติครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว ไม่มีข้อปฏิบัติอื่นที่ต้องศึกษาเพิ่มเติมอีก ก็ควรเจริญสติปัฏฐาน ๔ เช่นกัน ดังพระพุทธดำรัสว่า

เยปี เต ภิกขเว ภิกขุ อรหันโต ซีณาสวา วุสิตวนโต กตกรณียา โอิหิตการา อนุปตตสทตถา ปริกขีณภวสญโณชนา สมมทณฺหาวิมุตตา, เตปี กาเย กายานุปสฺสีโน วิหรนติ อาตapiโน สมฺปชานา เอโกทิภูตา วิปฺสนนจิตฺตา สમાหิตา เอกคฺคจิตฺตา กาเยน วิสยฺตฺตา.^{๒๒๐}

“แม้ภิกษุผู้เป็นอรหันต์ สิ้นอาสวะ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จสิ้น ปลงภาระได้ บรรลุประโยชน์ตน สิ้นเครื่องผูกมัด หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ย่อมตามเห็นในกองรูปว่าเป็นกองรูปอยู่ เพียรเพากิเลส มีปัญญาหยั่งเห็น เกิดสมาธิ มีจิตผ่องใส ตั้งมั่น มีอารมณ์เดียว ปราศจากกายแล้ว”

การกำหนดรู้อุปาทานชั้นด้วยสติปัฏฐาน เป็นหนทางหลุดพ้น

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในสาลสูตรว่า เริ่มตั้งแต่
ปุถุชนที่เพิ่งบวชเป็นภิกษุ เรื่อยมาจนถึงพระเสกขะ และพระอเสกขะ
บุคคลทั้งสามประเภทนี้ควรเจริญสติปัฏฐาน ๔ ข้อความนี้มีอรรถกถา
ที่กล่าวไว้ในสีลวันตสูตรว่า ปุถุชน พระโสดาบัน พระสกทาคามี
พระอนาคามี และพระอรหันต์ พึงกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ โดยแท้จริง
แล้วการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ก็คือการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ
สัมมาทิฐิ ... สัมมาสมาธิ การกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ก็เป็นการรู้เห็น
อารมณ์คือเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ จึงเป็นการกำหนดรู้อุปาทาน
ชั้น ๕ เพราะอารมณ์ของสติปัฏฐาน ๔ คือกายในกายานุปัสสนา เวทนา
ในเวทนานุปัสสนา จิตในจิตตานุปัสสนา ก็คือรูปุปาทานชั้น
เวทนุปาทานชั้น วิญญาณุปาทานชั้น และธรรมในธัมมานุปัสสนาก็คือ
สัญญาชั้น และสังขารชั้น พร้อมด้วยสภาวะธรรมทั่วไปที่เป็นรูป เวทนา
และจิต ในอุปาทานชั้น ๕ นั่นเอง

ดังนั้น ผู้ที่ประสงค์จะเห็นแจ้งมรรคผลนิพพาน จึงต้องกำหนดรู้
๑) อุปาทานชั้น ๕ หรือ ๒) ต้องกำหนดรู้อารมณ์เจริญสติปัฏฐาน ๔
อันได้แก่ กาย เวทนา จิต และสภาวะธรรม ทั้งสองวิธีนี้ได้ชื่อว่าเป็นการ

เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่มีวิธีอื่นใดที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงมรรคผลนิพพานได้ นอกเหนือจากการปฏิบัติด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าว

ถ้าถามว่า สมถกรรมฐานประเภทอื่นมีพุทธานุสสติเป็นต้นก็ทำให้บรรลุพระนิพพานได้เช่นกันมิใช่หรือ ตอบว่า สมถกรรมฐานเหล่านั้นเป็นเพียงบาทฐานของการเจริญวิปัสสนาและเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ผู้ที่เจริญสมถภาวนาอย่างเดียวโดยมิได้เจริญวิปัสสนาไม่อาจบรรลุมรรคผลนิพพานได้ อย่างไรก็ตาม ถ้าเขามีจิตหมกจกจากนิรวรณด้วยกำลังของสมถภาวนาแล้ว ต่อจากนั้นจึงเจริญวิปัสสนากำหนดรู้จิตเจตสิกที่ปรากฏชัดเจนในสมถภาวนานั้น หรือกำหนดรู้รูปร่างนามอื่นว่าเป็นไตรลักษณ์ ก็จะเข้าถึงวิปัสสนาญาณตามลำดับจนบรรลุมรรคผลได้ ดังนั้น ย่อมกล่าวได้ว่าไม่มีวิธีอื่นที่ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานนอกจากวิธีเจริญสติปัฏฐานและวิธีกำหนดรู้อุปาทานชั้นธตามทีกล่าวมาแล้ว

ด้วยเหตุที่กำลังปรีชาญาณของพระอรหันต์ตั้งแต่ข้อ ๔-๑๐ คือ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ ฯลฯ มีความบริบูรณ์ ดังนั้นพระอรหันต์จึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ ได้ตลอดเวลา ไม่มีการเคลื่อนไหวร่างกายครั้งใดที่ทำโดยปราศจากสติ จึงไม่มีความคะนองมือเท้า (หัตถกุกกัจจะ ปาทกุกกัจจะ) อีกทั้งมีสติในการกล่าววาจา กำหนดรู้ทันจิตหรือสภาวะธรรมอื่นๆ ได้ในทุกปัจจุบันขณะ ปราศจากการร้องคร่ำครวญหรือแม้จะขยับร่างกายด้วยความเจ็บปวดเพราะท่านกำหนดรู้ทุกขเวทนาได้ เมื่อพระอรหันต์อาศัยกำลังที่กำหนดรู้สติปัฏฐาน ๔ อย่างบริบูรณ์เช่นนี้ จึงทำให้ท่านกล่าวปฏิญาณว่าตนเป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว

พระอรหันต์ควรกำหนดรู้ธรรมอะไร

บัดนี้ เป็นปุจฉาและวิสัชนาอันดับสุดท้ายของสีลวันตสูตรเมื่อพระมหาโกณฑัญญะได้ถามพระสารีบุตรว่า

อรหตา ปนาวุโส สารีปุตต กตเม ธมมา โยนิโส มนสิกาตพพาติ.

“ท่านสารีบุตรผู้มีอายุ ภิกษุผู้เป็นอรหันต์ควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนโดยแยบคาย ขอรับ”

คำถามของพระมหาโกณฑัญญะที่กล่าวถามในพระสูตรนี้ เป็นคำถามที่เกี่ยวกับการเจริญวิปัสสนาอย่างบริบูรณ์ พระสารีบุตรได้ตอบว่า

อรหตาปี โข อาวุโส โกณฑิต อิเม ปญจุปาทานกขนเธ อนิจจโต ทุกขโต โรคโต คณชโต สลลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต บโลกโต สุนณโต อนตตโต โยนิโส มนสิกาตพพา.

“ท่านโกณฑัญญะผู้มีอายุ แม้ภิกษุผู้เป็นอรหันต์ก็ควรใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ ไม่ใช่ตัวตน”

อธิบายว่า แม้พระอรหันต์ก็ควรกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ด้วยลักษณะ ๑๑ ประการ เหมือนปุถุชน พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี

การกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ เหมือนกับ
การกำหนดรู้สติปัฏฐาน ๔ เพราะองค์ธรรมของ
กาย เวทนา จิต ธรรม ก็คืออุปาทานชั้น ๕
แตกต่างกันเพียงชื่อ อีกทั้งการเจริญสติปัฏฐาน ๔
ที่กำหนดรู้กายเป็นต้นนั้นและการกำหนดรู้
อุปาทานชั้น ๕ ดังกล่าวย่อมเกิดร่วมกับองค์มรรค
ที่เป็นกลุ่มสมาธิ ๓ (สัมมาวายามะ สัมมาสติ
สัมมาสมาธิ) และกลุ่มปัญญา ๒ (สัมมาทิฐิ
สัมมาสังกัปปะ) จึงจัดเป็นองค์มรรค ๕ และเกิด
ร่วมกับองค์มรรคที่เป็นกลุ่มศีล ๓ (สัมมาวาจา
สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ) นับรวมกันเป็น
องค์มรรค ๘ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ จึงเป็น
การกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ด้วยเหตุดังกล่าว
นอกจากนั้น ธรรมเหล่านี้จัดว่าเสมอกันโดยบุคคล
เพราะเป็นธรรมที่ปุถุชนจนถึงพระอรหันต์พึงเจริญ
อบรมให้เกิดขึ้นในจิตของตน^{๒๒๑}

บทที่ ๘

ธรรมเทศนา ณ วันที่ ๑๑ และ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

ตามที่กล่าวมาแล้วว่า พระอรหันต์ควรกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ เหมือนปุณฺณ พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี จึงมีคำถามว่า พระอรหันต์ที่กำหนดรู้เช่นนี้ย่อมจะได้รับอานิสงส์อะไร ท่านสามารถเป็นพระปัจเจกพระพุทธเจ้าหรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้หรือไม่

ตอบว่า ตามคำสอนของศาสนาพุทธนิกายเถรวาท พระอรหันต์เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของนักบวช เมื่อบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้วย่อมสามารถกำจัดกิเลสได้โดยสิ้นเชิง (สมุจเฉทปหาน) ได้บรรลุพระนิพพานที่จะดับทุกข์ภัยทุกอย่างซึ่งเป็นอานิสงส์อันประเสริฐสุด ทว่าพระอรหันต์เหล่านั้นย่อมไม่อาจเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า เพราะพระปัจเจกพุทธเจ้าจะต้องเป็นผู้ที่สร้างบารมีด้วยความปรารถนาจะตรัสรู้เอง แล้วปฏิบัติธรรมจนกระทั่งได้บรรลุธรรมเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าในเวลาที่ไม่มีการศาสนา และย่อมไม่อาจเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะต้องเป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ยากมาก บางกัปก็เป็นสุญญกัป คือกัปที่ไม่มีพระพุทธรูปอุบัติเลย ซึ่งกินระยะเวลายาวนานนับแสนล้านโกฏิปีหรือสองไชยทีเดียวกัปที่มีพระพุทธรูปก็จะมีอุบัติขึ้นเพียงพระองค์เดียวบ้าง ๒-๔ พระองค์บ้าง หรือมากที่สุดก็มี ๕ พระองค์เหมือนในภัทรกัปนี้ ทั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็น

ผู้ที่ตรัสรู้เองด้วยปัญญาของตนโดยไม่ได้รับคำแนะนำจากผู้อื่น อย่างไรก็ตาม ทั้งสองพระองค์นั้นเป็นผู้บรรลุความดับกิเลสหมดสิ้นจากทุกข์ทั้งปวงและมีการปรินิพพานเฉกเช่นเดียวกับพระอรหันต์ทั้งหลาย นี่คือการสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเถรวาท

ส่วนในศาสนาพุทธนิกายมหายานมีความเชื่อว่า ภาระของพระอรหันต์หรือแม้กระทั่งพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ กล่าวคือท่านจะต้องปรารถนาพุทธภูมิแล้วสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ได้ก่อน จากนั้นจึงจะเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อเป็นพระพุทธเจ้าแล้วก็ยังไม่อาจเข้าถึงพระนิพพาน เพราะจะต้องช่วยรื้อชนเหล่าสัตว์ทั้งหมดให้เป็นพระพุทธเจ้า แล้วจึงจักเข้าสู่พระนิพพานพร้อมกัน อาตมาพิจารณาว่าการที่จะช่วยเหล่านี้นั้นทั้งหมด เช่น พวกหนอนแมลงที่ไม่รู้อะไรหรือกล่าวสอนไม่ได้ในชาตินั้นๆ ให้เป็นพระพุทธเจ้าจนเข้าถึงพระนิพพาน เป็นภาระใหญ่หลวงที่ทำได้ยาก อีกทั้งพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้แล้วจะต้องรอคอยเหล่านี้อีกที่เหลืออีกนานเท่าไรจึงจะนิพพานได้ อีกทั้งจะจัดการตามสถานะอย่างไร นี่จัดว่าไม่มีตรรกะเหตุผลอันเหมาะสมที่ควรเชื่อถือได้ อีกทั้งนักวิชาการหลายท่านก็ตรวจสอบแล้วว่า มหายานเป็นลัทธิใหม่ที่เกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพานราว ๓๐๐-๔๐๐ ปีเป็นต้นมา โดยมีหลักฐานยืนยันแน่นอนว่าในสมัยตติยสังคายนาเมื่อราวพุทธศักราช ๒๓๐ ก็ยังไม่มีลัทธิมหายานนี้

แท้จริงแล้วการปรินิพพานคือการระงับดับทุกข์อันเป็นรูปนามทั้งหมดในภพใหม่ เพราะดับกิเลสและกรรมได้ด้วยอำนาจของอรหัตต-

มรรคญาณ พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมจะเข้าถึงสภาวะดับรูปนามนี้เหมือน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า ท่านเหล่านั้นไม่จำเป็นต้อง รอผู้ใดก่อนเพื่อที่จะเข้าถึงพระนิพพาน ดังนั้น พระอรหันต์จึงชื่อว่าได้ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่จำเป็นต้องเพิ่มภาระเพื่อกระทำการใดๆ อีก

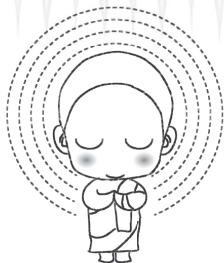
อานิสงส์จากการเจริญวิปัสสนาของพระอรหันต์

นอกจากนี้ พระอรหันต์ที่ยังเจริญวิปัสสนาโดยกำหนดรู้อุปาทาน ชั้น ๕ ย่อมจะได้รับอานิสงส์อื่นอีก ดังที่พระสารีบุตรได้กล่าวว่า

นตถิ โข อาวุโส อรหโต อุตตริกรณียํ, กตสส วา ปติจโย, อปิจเม ฌมมา ภาวิตา พหุสิกตา ทิฏฐธมมสุขวิหาราย เจว สํวตตนติ สติสมปชฌณาย จ.

“ท่านโกณฑิยะผู้มีอายุ ภิกษุผู้เป็นอรหันต์ ไม่มีกิจที่จะพึงทำให้ ยิ่งขึ้นไป หรือเพิ่มพูนจากกิจที่ทำแล้ว และธรรมทั้งหลายที่ภิกษุผู้เป็น อรหันต์เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และ เพื่อสติสัมปชัญญะ”

เพราะพระอรหันต์ไม่มีข้อประพัตต์อื่นที่ควรปฏิบัติยิ่งไปกว่าการ เข้าถึงอภัตตมรรคอีกแล้ว ท่านจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ประพัตต์พรหมจรรย์จบ แล้ว และไม่จำเป็นต้องเจริญศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งบริบูรณ์ครบถ้วน แล้วซ้ำอีก จึงมีคำถามว่า การกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ หลังจากเป็น พระอรหันต์แล้วมีประโยชน์อย่างไร พระสารีบุตรจึงกล่าวว่ามีประโยชน์ ต่อการอยู่เป็นสุขในปัจจุบันชาติ และเพื่อให้มีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ

พระอรหันต์เจริญวิปัสสนาเพื่ออยู่เป็นสุข ในอรรถภาพปัจจุบัน

พระอรหันต์ได้กำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ด้วยลักษณะ ๑๑ ประการ ซึ่งถือว่าได้เจริญวิปัสสนาและโพชฌงค์ที่รู้เห็นตามความเป็นจริง ดังนั้น ท่านย่อมจะได้รับอานิสงส์จากการอยู่เป็นสุขในอรรถภาพปัจจุบัน และการมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะพระอรหันต์สามารถกำจัด โทมนัสที่เป็นความทุกข์ใจได้ด้วยอนาคามิมรรคมามาก่อนแล้ว ท่านจึงไม่เกิดความทุกข์ใจหรือรู้สึกไม่สบายใจกับอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนาในขณะ เห็น หรือไม่ชอบใจในอาหารที่บริโภค ฯลฯ เมื่อท่านปราศจากอารมณ์ที่ไม่ชอบใจโดยสิ้นเชิง ความทุกข์ใจย่อมสงบระงับไปตามธรรมชาติ อีกทั้ง ท่านเป็นผู้เจริญสติสัมปชัญญะอยู่เสมอจึงรู้สึกเป็นสุขที่ได้กำหนดรู้เท่าทัน ปัจจุบันรูปนาม ข้อนี้คล้ายกับคนที่ชอบอ่านตำราที่รู้สึกมีความสุขกับการ อ่านตำรามากกว่าตอนที่ไม่ได้อ่าน ส่วนคนที่ไม่มีความรู้หรือเข้าใจอะไร ยากก็มักจะรู้สึกเบื่อหน่ายกับการอ่านตำราเป็นปกติ

เช่นเดียวกับคนทั่วไปที่เข้าใจว่า การกำหนดรู้รูปนามตลอดเวลา ในขณะเห็น ฯลฯ เป็นสิ่งน่าเบื่อหน่ายและยากลำบาก ตรงกันข้ามกับ พระอรหันต์ผู้ชำนาญในการรู้เท่าทันปัจจุบัน ที่เข้าใจว่าการเจริญวิปัสสนา ในทุกขณะเป็นเรื่องน่ายินดีพอใจและเป็นสุข จะสังเกตได้ว่า ผู้ปฏิบัติ ที่ประสบความสำเร็จก้าวหน้าพอสมควร มักจะมีความสุขกับการเจริญ สติปัฏฐานอยู่ที่สำนึกมากกว่าการใช้ชีวิตปกติอยู่ที่บ้าน

พระอรหันต์สามารถกำหนดรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อดับความทุกข์จากการเจ็บปวดทางร่างกายซึ่งเกิดขึ้นตามสมควรแก่เหตุปัจจัยได้โดยสิ้นเชิง ยิ่งวิปัสสนามีกำลังมากเพียงใด ความทุกข์ทรมานกายที่ทนได้ยากก็จะถูกกำจัดได้เร็วเพียงนั้น ผู้ปฏิบัติบางท่านก็อาจจะเห็นความดับทุกข์ดังกล่าวได้ด้วยตนเองจากการเจริญวิปัสสนา เช่น ท่านที่มีความรู้สึกระคายคอชอบกระแอมไอ เมื่อสามารถเข้าถึงสังขารูปกษายาณแล้วจะพบว่าอาการนั้นหายสนิท หรือในขณะที่กำลังเจริญสติให้ปรากฏอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา ๑-๒ ชั่วโมง ฯลฯ แม้จะอยู่ในอิริยาบถนั่งเป็นเวลานานทุกขเวทนาทางกายก็จะไม่เกิดขึ้น หรือการหายจากโรคร้ายที่ไม่สามารถรักษาได้ของผู้ปฏิบัติบางท่านที่กำลังเจริญวิปัสสนา

เรื่องนี้สามารถพิจารณาอ้างอิงได้จากการที่พระมหากัสสปะและพระมหาโมคคัลลานะหายจากอาพาธ^{๒๒๒} เมื่อได้ฟังและน้อมจิตตามโพชฌงค์ ๗ ประการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโปรด และครั้งหนึ่งขณะพระพุทธองค์ทรงจำพรรษาสุดท้ายอยู่ที่หมู่บ้านเวฬุวัน พระองค์ได้เกิดอาพาธรุนแรงที่อาจทำให้ปรินิพพานภายในพรรษา ครั้นพระองค์ทรงเจริญวิปัสสนาโดยพิสดาร อาพาธดังกล่าวก็หายไป^{๒๒๓} จึงกล่าวได้ว่าพระอรหันต์ย่อมได้รับอานิสงส์จากการดำรงอัมฤตภาพปัจจุบันอย่างเป็นสุขด้วยการเจริญวิปัสสนา เพราะวิปัสสนาสามารถกำจัดทุกขเวทนาและอาการของโรคได้

การเจริญสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ ทำให้ง่ายต่อการเข้าผลสมาบัติ

การเจริญวิปัสสนาอย่างต่อเนื่องย่อมทำให้สติสัมปชัญญะเกิดขึ้นอยู่เสมอ ดังนั้น พระอรหันต์จึงเข้าอรหัตตผลสมาบัติได้ในทุกเวลาที่ต้องการ ในคัมภีร์อุปปีณณาสกัรอรกถกถามีกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

เทว หิ ชีณาสว สตตวิหารี จ โนสตตวิหารี จ. ตตถ สตตวิหารี ยัม ภิกขุ กมมัม กตวาปี ผลสมาปตตี สมาปชชิตุ สกโกติ, โน สตตวิหารี ปน อปปมตตเกปิ ภิกขเจ ภิกขจปปสุโต หุตวา ผลสมาปตตี อปเปตุน สกโกติ.^{๒๒๔}

“กล่าวโดยพิสดารว่า พระชีณาสพมี ๒ ประเภท คือ

๑. สตตวิหารี (ผู้เจริญสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ) คือ พระชีณาสพผู้แม้ทำการงานอย่างใดอย่างหนึ่งก็สามารถเข้าผลสมาบัติได้

๒. โนสตตวิหารี (ผู้ไม่ได้เจริญสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ) คือ พระชีณาสพผู้ชวนชวายนแม้เพียงเล็กน้อย ก็ไม่สามารถจะแน่วแน่มั่นเข้าผลสมาบัติได้”

อธิบายว่า พระอรหันต์ที่เจริญวิปัสสนาอยู่เสมอ แม้จะชวนชวายนทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ก็สามารถเข้าผลสมาบัติได้ แต่พระอรหันต์ที่ไม่ได้เจริญวิปัสสนาอยู่เสมอ แม้ชวนชวายนทำกิจเพียงประมาณเล็กน้อย ก็ไม่อาจเข้าผลสมาบัติ ในคัมภีร์อรกถกถามีกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

สามเณรรูปหนึ่งได้ติดตามไปอยู่จำพรรษากับพระเถระในวัดป่า เมื่อพระเถระได้ที่พัก ก็ดำริว่าศิษย์ของตนไม่ได้ที่พัก ทำให้ท่านไม่อาจเข้าผลสมาบัติได้ภายในพรรษานั้น ส่วนสามเณรกลับเข้าผลสมาบัติได้ตลอดพรรษาอย่างสุขสงบ ครั้นเมื่อถึงเวลาออกพรรษา สามเณรได้ถามพระเถระว่า “ท่านอยู่ที่วัดป่าสัปปายะหรือไม่ขอรับ”

พระเถระตอบว่า “วัดป่าไม่สัปปายะสำหรับเรา”

ทั้งนี้สามเณรที่เป็นศิษย์ เป็นพระอรหันต์ที่เจริญสติสัมปชัญญะ อยู่เสมอ (สตตวิหารี) ดังนั้น แม้จะไม่ได้ที่พักก็เข้าผลสมาบัติได้โดยไม่ทุกข์ร้อน แต่พระเถระผู้เป็นอาจารย์ เป็นพระอรหันต์ที่ไม่ได้เจริญสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ (โนสตตวิหารี) เมื่อท่านคำนึงถึงแต่เรื่องที่ลูกศิษย์ไม่มีที่พัก จึงทำให้ไม่อาจเข้าผลสมาบัติได้

จบการอธิบายกำลังปริชาญาณที่ ๔ ของพระอรหันต์แล้ว บัดนี้ อาตมาจะกล่าวถึงกำลังปริชาญาณที่ ๕ เป็นลำดับต่อไป

กำลังปรีชาญาณที่ ๕ ของพระอรหันต์

อบรมสัมมปปธาน ๔

พระสารีบุตรกราบทูลพระพุทธเจ้าต่อไปว่า

บุณ จปริ ภนฺเต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน จตฺตาริ สมมฺปปธานา ภาวิตา โหนติ สุภาวิตา. ยมปิ ภนฺเต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน จตฺตาริ สมมฺปปธานา ภาวิตา โหนติ สุภาวิตา. อิทมปิ ภนฺเต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลฺลโหติ, ยํพลฺล อาคมฺม ชีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิชานาติ “ชีณา เม อาสวาติ.”^{๒๒๕}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก สัมมปปธาน ๔ เป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้การเจริญสัมมปปธาน ๔ ที่ภิกษุชีณาสพเจริญอบรมดีแล้วนี้ ก็เป็นกำลังปรีชาญาณของภิกษุชีณาสพซึ่งท่านอาศัยแล้ว จึงปฏิญาณความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

สัมมปปธาน ๔^{๒๒๖} คือ สัมมาวายามะในองคัมมรค ๘ องค์ธรรมคือวิริยเจตสิก พระองค์ทรงแสดงสัมมปปธาน ๔ ประการตามหน้าที่เพื่อให้สำเร็จผล คือ

สัณนิทสูตร

- ๑) ความเพียรเพื่อระวังอกุศลที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น
- ๒) ความเพียรเพื่อละอกุศลที่เคยเกิดขึ้นแล้ว ไม่ให้เกิดขึ้นอีก
- ๓) ความเพียรเพื่อเจริญสร้างกุศลที่ยังไม่เคยเกิด ให้เกิดขึ้น
- ๔) ความเพียรเพื่อรักษาอกุศลที่เคยเกิดขึ้นแล้วให้ดำรงตั้งมั่นและเจริญยิ่งขึ้นไป

พุทธศาสนิกชนควรพยายามสำรวมระวังตนไม่ให้เกิดกิเลสที่ยังไม่เกิดขึ้นในขณะเห็นหรือได้ยินคนอื่นที่กำลังเกิดกิเลสเช่นนั้นอยู่ อุปมาเหมือนกับการได้ยินว่ามีโรคระบาด เช่น ไข้หวัดใหญ่ เป็นต้น ก็ควรเพียรรักษาตนไม่ให้ติดโรคระบาดนั้นตามผู้อื่น

นอกจากนี้ แม้เราจะเคยเกิดอกุศลที่เจือด้วยความโลภหรือความโกรธไปแม้เพียงขณะจิตหนึ่ง ต่อไปก็ต้องรักษาตนไม่ให้เกิดอกุศลเช่นนั้นอีก เพราะถึงแม้อกุศลดังกล่าวจะไม่ได้เกิดขึ้นจริงๆ แต่ก็ได้ชื่อว่าเสพอารมณ์ทำให้อกุศลนอนเนื่องไปแล้วตามเทศนานัย^{๒๒๗} อีกทั้งควรพากเพียรเจริญวิปัสสนาเพื่อจะได้เข้าถึงอริยมรรคในการกำจัดอนุสัยกิเลสที่อาจเกิดขึ้นเมื่อมีเหตุปัจจัยอันสมควร และควรหมั่นชวนช่วยเจริญกุศลคือทาน ศีล ภาวนา เพื่อให้เกิดกุศลที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนเหล่านั้น พอเกิดขึ้นแล้วก็พยายามให้กุศลเหล่านั้นดำรงมั่นและเพิ่มพูนมากขึ้น โดยเฉพาะการเจริญภาวนากุศลที่เป็นสมถะและวิปัสสนาให้พัฒนาจนกระทั่งบรรลุฌานและอริยมรรคสุดท้ายให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้นจนบรรลุถึงอรหัตตมรรคกุศล

ด้วยอรหัตตมรรคกุศล พระอรหันต์จึงเป็นผู้มีกำลังปรีชาญาณ คือ สัมมปปธาน ๔ อย่างบริบูรณ์ไม่บกพร่อง ท่านจึงกล่าวปฎิญาณว่า ตนเป็นผู้หมดสิ้นกิเลสแล้วเพราะอาศัยกำลังปรีชาญาณที่ ๕ นี้

กำลังปรีชาญาณที่ ๖ ของพระอรหันต์

อบรมอิทธิบาท ๔

จตตารโ อธิปปาทา ภาวิตา โหนติ สุภาวิตา. ยมปิ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน จตตารโ อธิปปาทา ภาวิตา โหนติ สุภาวิตา. อิทมปิ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน พลโหติ, ยัมพล อากมม ชีณาสโว ภิกขุ อาสวานํ ขยัม ปฏิกขานาติ “ชีณา เม อาสวาติ.”^{๒๒๘}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก อิทธิบาท ๔ เป็นธรรมที่ภิกษุชীณาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้การเจริญอบรมอิทธิบาท ๔ เป็นอย่างดีนี้ก็กำลังปรีชาญาณของภิกษุชীณาสพ ซึ่งท่านอาศัยแล้ว จึงปฎิญาณความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

คำว่า อิทธิบาท มาจากคำบาลี คือ อิทธิ แปลว่า ความบริบูรณ์, ความสำเร็จ และ ปาธ แปลว่า เหตุ ดังนั้น อิทธิบาท ๔ จึงหมายถึง ธรรมทั้ง ๔ ที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ องค์ธรรม คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และปัญญาที่เรียกว่าวิมังสา ซึ่งเกิดขึ้นอย่างแรงกล้า

สัจวันตสูตร

แท้จริงแล้วหน้าที่การงานในทางโลกที่ยิ่งสำคัญก็ยิ่งต้องอาศัยอิทธิบาท ๔ ที่มีกำลัง จึงจะสำเร็จได้ การบำเพ็ญกุศลทั่วไปคือทานและศีลจะสำเร็จได้ก็อาศัยอิทธิบาท ๔ ที่มีกำลังพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเจริญสมณะภวานาจนกระทั่งบรรลุนิพพานอภิญญา และการเจริญวิปัสสนาภวานาจนบรรลุวิปัสสนาญาณขั้นสูงและอริยมรรคญาณ ก็ย่อมอาศัยอิทธิบาท ๔ ที่มีกำลังมากเช่นกัน

ผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ต้องเจริญสมณะและวิปัสสนาด้วยอิทธิบาท ๔ ที่มีกำลังแรงกล้า จึงจะสามารถบรรลุอรหัตตมรรคได้ ดังนั้นการเจริญอิทธิบาท ๔ อย่างบริบูรณ์โดยไม่บกพร่องจนถึงอรหัตตมรรคจึงเป็นกำลังปรีชาญาณอย่างหนึ่งของพระอรหันต์ ท่านอาศัยความบริบูรณ์ด้วยกำลังปรีชาญาณดังกล่าว จึงปฏิญาณว่าตนเป็นผู้ปราศจากกิเลสแล้ว

ด้วยเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติที่พากเพียรปฏิบัติธรรมอยู่ จำต้องเจริญอิทธิบาท ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งให้มีกำลังแก่กล้า มิเช่นนั้น ก็ไม่อาจคาดหวังที่จะบรรลุวิปัสสนาญาณหรือคุณวิเศษที่ตนปรารถนา ถ้าผู้ปฏิบัติรู้ว่าตนมีฉันทะอย่างแรงกล้า ก็ควรเพิ่มพูนฉันทะนั้นให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น ถ้าตนมีวิริยะอย่างแรงกล้า ก็ควรอาศัยวิริยานั้นเพียรพยายามขวนขวายให้ปฏิบัติได้ก้าวหน้า ถ้าตนมีจิตที่มีกำลังแรงกล้า ก็ควรจะพยายามปฏิบัติธรรมด้วยการพัฒนาจิตนั้นให้บริบูรณ์ ส่วนผู้ที่มีปัญญาแก่กล้าเมื่อปฏิบัติธรรมแล้ว มักจะบรรลุวิปัสสนาญาณและคุณวิเศษได้โดยเร็ว อย่างไรก็ตาม ผู้ที่มีความเพียรน้อย การเจริญอิทธิบาทย่อมไม่บริบูรณ์ เป็นเหตุให้ไม่อาจพัฒนาสมาธิและปัญญาจนสำเร็จได้ ดังนั้นผู้ปฏิบัติควรพากเพียรพยายามอย่างมุ่งมั่นโดยไม่ให้วิริยะย่อหย่อนด้วย

กำลังปริชาญาณที่ ๗ ของพระอรหันต์

อบรมอินทรีย์ ๕

ปณฺจินทฺรียานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิ. ยมปิ ภนฺเต ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน ปณฺจินทฺรียานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิ. อิทมปิ ภนฺเต ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิขานาติ “ขีณา เม อาสวาติ.”^{๒๒๙}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก อินทรีย์ ๕ เป็นธรรมที่ภิกษุขีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้การเจริญอบรมอินทรีย์ ๕ เป็นอย่างดีนี้ ก็เป็นกำลังปริชาญาณของภิกษุขีณาสพ ซึ่งท่านอาศัยแล้ว จึงปฏิญาณความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

คำว่า อินทรีย์ แปลว่า สภาวะเป็นใหญ่ กล่าวคือ มีความเป็นใหญ่ตามสถานะของตน จำแนกเป็นรูปและนามได้ ๒๒ อย่าง ดังนี้

๑-๕. จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ และกายินทรีย์ คือ จักขุประสาท โสตประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาท และกายประสาท ที่เป็นใหญ่ในการเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส และกระทบสัมผัส

๖-๗. อิตถินทรีย์ และปุริสินทรีย์ คือ ภารูป ๒ ที่เป็นใหญ่ในการก่อให้เกิดรูปร่าง เป็นต้นของเพศหญิงและเพศชาย

๘. ชีวิตินทรีย์ คือ ชีวิตรูปและชีวิตินทรีย์เจตสิกที่เป็นใหญ่ในการดำรงชีวิตอยู่ ซึ่งอินทรีย์ที่เป็นรูปและนามทั้งสองนี้ไม่ใช่สิ่งที่บุคคลพึงเจริญให้ไพบูลย์ได้

๙. มนินทรีย์ คือ จิตที่เป็นใหญ่ในการรับรู้อารมณ์ หมายถึง มหากุศลจิตและมหากิริยาจิตที่สามารถเจริญอบรมได้ในจิต ๘๙ ดวง

๑๐-๑๔. สุขินทรีย์ ทุกขินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ และอุpekขินทรีย์ คือเวทนา ๕ ที่เป็นใหญ่ในการเสวยรสของอารมณ์ในอินทรีย์ ๕ เหล่านี้ โสมนัสสินทรีย์และอุpekขินทรีย์ ที่ประกอบกับมหากุศลจิตและมหากิริยาจิต เป็นสิ่งที่บุคคลพึงเจริญอบรมได้ อีกทั้งยังประกอบกับสัทธินทรีย์เป็นต้นอีกด้วย

๑๕-๑๙. สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ และปัญญินทรีย์ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ที่เป็นใหญ่ในความเชื่อมั่นเลื่อมใส เป็นต้น อินทรีย์เหล่านี้นับเข้าในโพธิปักขิยธรรม กล่าวคือ ปัญญินทรีย์จำแนกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ ปัญญาฝ่ายโลกียะ และปัญญาฝ่ายโลกุตตระซึ่งก็คือมรรคญาณที่ ๑ อันนับเข้าใน อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ ความจริงแล้วในพระธรรมเทศนาที่แสดงกำลังปรีชาญาณของพระอรหันต์ ได้กล่าวถึงปัญญาทุกอย่างว่าเป็นปัญญินทรีย์ โดยไม่ได้จำแนกว่าเป็นฝ่ายโลกียะหรือโลกุตตระ

๒๐. อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ คือ มรรคญาณที่ ๑ (โสดาปัตติมรรคญาณ)

๒๑. อัญญินทรีย คือ มรรคผลอันได้แก่ มรรคญาณเบื้องต้น ๓ (โสดาปัตติมรรคญาณ สกทาคามิมรรคญาณ และอนาคามิมรรคญาณ) ผลญาณเบื้องต้น ๓ (โสดาปัตติผลญาณ สกทาคามิผลญาณ และอนาคามิผลญาณ)

๒๒. อัญญาตาวินทรีย คือ ผลญาณที่ ๔ (อรหัตตผลญาณ)

อนึ่งในอินทรีย ๕ (ข้อ ๑๕-๑๙) ที่นับเข้าในโพธิปักขิยธรรมเหล่านี้ อธิบายว่า :-

๑๕. สัทธินทรีย คือ ศรัทธาความเชื่อมั่นเลื่อมใสซึ่งเป็นใหญ่ในการทำให้ใจผ่องใส แต่การเชื่อมั่นเลื่อมใสทุกอย่างไม่ใช่ศรัทธา จะต้องเป็นความเชื่อมั่นเลื่อมใสในสิ่งที่สมควรเท่านั้น อย่างเช่นความเชื่อมั่นเลื่อมใสพระพุทธเจ้าเทียมหรือศาสดาเทียม ไม่จัดว่าเป็นสัทธินทรีย แต่จัดเป็นมิจฉาอธิโมกข์ คือ ความเชื่อมั่นผิด เพราะไม่มีปัญญาเกิดขึ้นพร้อมกัน จึงทำให้เป็นความเชื่องมงาย ส่วนศรัทธาที่ถูกต้องแท้จริงจะเกิดขึ้นพร้อมกับปัญญาและต้องเป็นความเชื่อมั่นเลื่อมใสในพระรัตนตรัย กรรม และผลของกรรม

อนึ่ง สัทธินทรียและปัญญินทรียนี้ต้องมีความเสมอกัน จึงจะเชื่อมั่นเลื่อมใสและมีปัญญาเข้าใจในสิ่งที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง

การจำแนกว่าเป็นศรัทธาแท้หรือศรัทธาเทียม สามารถพิจารณาได้จากคุณธรรมความถูกต้องในสิ่งที่ตนเชื่อมั่นเลื่อมใส กล่าวคือ

สัณนิทสูตร

พระพุทธเจ้าแท้ จะต้องเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ๙ ประการ เช่น ทรงเป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง^{๒๓๐} แต่ถ้าไม่ได้เพียบพร้อมด้วยพระพุทธานุภาพทั้ง ๙ ประการเหล่านั้นก็จัดว่าเป็นพระพุทธานุภาพเทียม

พระธรรมแท้ คือ โลกุตตรธรรม ๙ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ และ นิพพาน ๑ รวมถึงพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงเพื่อให้เข้าถึงโลกุตตรธรรม ๙ (ปริยัติ) ก็เป็นพระธรรมแท้ที่ควรเชื่อมั่นเลื่อมใส จึงรวมเป็นพระธรรมแท้ ๑๐ ประการ^{๒๓๑} เหล่านี้เป็นพระธรรมที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้ง ๖ เช่น เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว เป็นธรรมที่เห็นได้ด้วยตนเอง^{๒๓๒} ส่วนธรรมที่ไม่เกี่ยวเนื่องด้วยพระธรรมคุณ ๖ ประการนี้ก็จัดว่าเป็นพระธรรมเทียม

พระสงฆ์แท้ คือ พระอริยบุคคล ๘ จำพวกที่บริบูรณ์ด้วยพระสังฆคุณ ๙ ประการ เช่น เป็นผู้ปฏิบัติดี เป็นผู้ปฏิบัติตรง^{๒๓๓} เพราะท่านเหล่านี้เป็นผู้เจริญไตรสิกขาอันเป็นข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส คือ โภคะ โภชะ หลง แม้กัลยาณปุถุชนผู้ประพฤติดี เป็นต้นโดยเคารพ และกำลังปฏิบัติเพื่อให้บรรลุโสดาปัตติผลพร้อมทั้งบริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติมีความเป็นผู้ปฏิบัติดีเป็นต้น ก็นับเข้าในพระสงฆ์โดยอ้อม ส่วนศาสดาหรือสาวกของศาสนาอื่นที่ไม่ได้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติดังกล่าว ก็จัดว่าเป็นพระสงฆ์เทียม

สัจวันตสูตร

ความศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย กรรม และผลของกรรมนั้น จัดเป็นสัทธินทรีย์ ทั้งนี้เพราะเป็นใหญ่ในความเชื่อมั่นเลื่อมใสในคุณของ พระรัตนตรัยอย่างแท้จริง บุคคลควรเพียรเจริญสัทธินทรีย์นี้ให้บริบูรณ์ มั่นคง ทว่าการพิจารณาพระพุทธรูปเป็นต้นอย่างเดียวไม่อาจทำให้ ศรัทธามั่นคงได้ จึงจะต้องเจริญวิปัสสนาจนกระทั่งบรรลุโสดาปัตติมรรค เมื่อนั้นศรัทธาจะแน่วแน่มั่นคลอนอย่างแน่นอน กล่าวคือ ศรัทธาย่อม มั่นคงยิ่งขึ้นตามลำดับ ของการเจริญวิปัสสนาจนกำหนดแยก रूपนาม ด้วย ปัญญาเห็นประจักษ์ เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดเหตุและผลของ रूपนามว่า ผล คือรูปที่คู่ เป็นต้นย่อมเกิดขึ้นเพราะจิตที่คิดจะคู่เป็นเหตุ ก็จะสามารถ กำหนดรู้เท่าทันปัจจุบัน ได้รู้เห็นความเกิดขึ้นและดับไปในทุกขณะของ รูปนาม อีกทั้งเห็นประจักษ์ว่า रूपนามไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน และ ท้ายที่สุดเมื่อเขาเห็นแจ้งพระนิพพานด้วยโสดาปัตติมรรคญาณ เมื่อนั้น ศรัทธาย่อมจะบริบูรณ์มั่นคงจนไม่มีใครทำให้หวั่นไหวหรือวิบัติได้

ศรัทธาที่ทำให้จิตผ่องใสที่ประกอบกับกุศลจิตซึ่งเกิดขึ้นในทุก ขณะที่เกิดวิปัสสนาญาณมีอุทัยัพพญาณ เป็นต้น และจะปรากฏชัดเจน มากขึ้นเวลาบรรลุสังขารูปกชาญาณ ในบางครั้งผู้ปฏิบัติอาจเพียงกำหนดรู้ จิตที่ผ่องใสในท่ามกลางความว่างเปล่าว่าเหมือนร่างกายทั้งหมดได้หายไป เมื่อบรรลุถึงโสดาปัตติมรรคศรัทธาย่อมบริบูรณ์ แต่การเจริญสัทธินทรีย์ ที่เป็นความเชื่อมั่นเลื่อมใสและจิตที่มีความผ่องใสทั้งสองจะบริบูรณ์ครบถ้วน ก็ต่อเมื่อบรรลุถึงอรหัตตมรรคเท่านั้น

๑๖. วิริยินทรีย คือ สัมมปปธาน ๔ ที่เคยกล่าวมาแล้ว เมื่อบุคคลเจริญสัมมปปธานได้อย่างบริบูรณ์ การเจริญวิริยินทรียก็นับว่าบริบูรณ์ สัมมปปธาน แปลว่า ความเพียรชอบ เป็นความเพียรอย่างแรงกล้า ส่วนวิริยินทรียเป็นความเพียรที่เป็นใหญ่ตามหน้าที่ของวิริยะ ทั้งสองคำต่างกันโดยรูปศัพท์ โดยองค์ธรรมเหมือนกันคือวิริยเจตสิกที่นับเข้าในวิปัสสนาและอริยมรรค ที่จริงแล้ววิริยะเป็นธรรมที่สำคัญมาก เพราะหากความเพียรในการปฏิบัติย่อหย่อนก็ไม่อาจทำให้เกิดวิปัสสนาญาณได้ ยิ่งไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงมรรคญาณเลย ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติพึงต้องกำหนดรู้รูปนามที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ ให้ทันปัจจุบัน ไม่ขาดช่วงด้วยความพากเพียรอย่างแรงกล้า จึงจะก่อให้เกิดวิปัสสนาญาณจนกระทั่งบรรลุอรหัตตมรรคญาณ พระอรหันต์จึงเชื่อว่าเป็นผู้เจริญวิริยินทรียอย่างบริบูรณ์

๑๗. สตินทรีย คือ สติปัฏฐานที่เคยกล่าวมาข้างต้น ที่เรียกว่า สตินทรียก็เพราะว่าเป็นใหญ่ในการกำหนดรู้สภาวะธรรมต่างๆ ก่อนหน้านี้ อาตมาได้กล่าวถึงวิธีเจริญสติปัฏฐานมาแล้ว จึงจะไม่ขอกล่าวซ้ำอีก ^{๒๓๔}

๑๘. สมาธินทรีย หมายถึง สมาธิที่เรียกว่าเอกัคคตา ซึ่งเป็นใหญ่ในการตั้งจิตไว้ให้สงบไม่ฟุ้งซ่าน สมาธินทรียเป็นธรรมที่สำคัญมาก เพราะถ้ามีกำลังไม่พอ จิตของผู้ปฏิบัติย่อมไม่สงบ ทำให้ไม่อาจกำหนดแยก รูปนามด้วยนามรูปปริจเฉทญาณได้ บางคนที่เข้าใจว่า การท่องจำพิจารณา สภาวะธรรมตามที่แสดงไว้ในคัมภีร์อภิธรรมก็นับว่าเกิดวิปัสสนาญาณแล้ว ที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้นั้นไม่เข้าใจลำดับของวิสุทธิ กล่าวคือ

สีลวันตสูตร

เมื่อสีลวิสุทธิและจิตตวิสุทธิบริบูรณ์แล้ว นามรูปปริจเฉทญาณ และทวิวิสุทธิทั้งสองจึงเกิดขึ้นได้ ส่วนทวิวิสุทธิที่เป็นความหมดจดแห่งความเห็น และวิสุทธิที่เหลืออีก ๔ จะเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่นามรูป-ปริจเฉทญาณที่กำหนดแยกรูปนาม เป็นต้นไปเจริญขึ้น

อนึ่ง จิตตวิสุทธิจะบริบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อมีฌานสมาธิหรืออุปจารสมาธิที่ปราศจากนิวรณ์

ผู้ที่พิจารณาจากการท่องจำตามตำราย่อมไม่ใช่ผู้มีสมาธิเหล่านี้ บริบูรณ์หรือมีศีลที่หมดจดอย่างแท้จริง ดังนั้น ความเข้าใจที่เกิดจากการพิจารณาโดยไม่มีสีลวิสุทธิและจิตตวิสุทธิเป็นฐานจึงไม่นับว่าเป็นนามรูปปริจเฉทญาณ

ผู้ปฏิบัติที่มีศีลหมดจดแล้วย่อมเกิดฌานสมาธิได้บรรลุนานอย่างไร อย่างหนึ่ง หรือบรรลุอุปจารสมาธิที่ปราศจากนิวรณ์ หรือได้บรรลุวิปัสสนาขณิกสมาธิที่มีกำลังเทียบเท่าอุปจารสมาธิซึ่งปราศจากนิวรณ์เหมือนกัน ครั้นสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่งในสมาธิ ๓ อย่างนี้บริบูรณ์แล้ว ในขณะที่กำหนดรู้รูปนามซึ่งปรากฏอยู่ภายในตน ย่อมจะเกิดนามรูป-ปริจเฉทญาณที่กำหนดแยกรูปนามตามความเป็นจริง เมื่อญาณนี้แก่กล้าขึ้น ก็จะทำให้เกิดปัจจัยปริคคหญาณที่กำหนดเหตุปัจจัยของรูปนาม พอญาณที่สองบริบูรณ์แล้วจึงจะเกิดสัมมสนญาณ และอุทยัพพญาณ ฯลฯ ทำให้ประจักษ์แจ้งความเกิดขึ้นและดับไปของอารมณ์ที่ถูกกำหนด จะเห็นได้ว่าในทุกขณะที่วิปัสสนาญาณเกิดขึ้น สมาธิในทรีย์เป็นธรรมสำคัญที่ทำให้

สัจวันตสูตร

ผู้ปฏิบัติมีจิตตั้งมั่นในอารมณ์ที่ถูกกำหนดจนเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์
ดังพระพุทธดำรัสในสังยุตตนิกาย สฬายตนสังยุตต์ สมာธิสูตร ดังนี้

สมาริ อิกฺขเว ภาวเถ, สมหิโต อิกฺขเว อิกฺขุ ยถาภูตํ ปชานาติ.^{๒๓๕}

“อิกฺขุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเจริญสมาริเถิด อิกฺขุผู้มีจิตตั้งมั่น
ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง”

ผู้ปฏิบัติย่อมจะประจักษ์แจ้งว่า เมื่อสมาริเกิดขึ้น ปัญญาที่รู้เห็น
ตามความเป็นจริงก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่จิต
ตั้งมั่นจดจ่อในอารมณ์กรรมฐานอย่างต่อเนื่อง เวลานั้นเขาย่อมจะเห็น
ประจักษ์รูปนามคือสภาวะเห็น ฯลฯ ว่าเกิดขึ้นแล้วดับไป จึงเป็นสภาวะ
ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงลักษณะการเกิด
ของปัญญาในเรื่องนี้ว่า

กิลฺล ยถาภูตํ ปชานาติ. “จกฺขุ อนิจฺจนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ,
“รูปา อนิจฺจาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “จกฺขุวิญฺญาณํ อนิจฺจนฺติ ยถาภูตํ
ปชานาติ, “จกฺขุสมฺมสฺสโส อนิจฺโจติ ยถาภูตํ ปชานาติ. ยมฺปิ หิ
จกฺขุสมฺมสฺสปฺจจยา อฺปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา,
ตมฺปิ อนิจฺจนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ.^{๒๓๖}

“อิกฺขุผู้มีจิตตั้งมั่นย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง ย่อมรู้ชัดอะไรเล่า
ตามความเป็นจริง คือ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า

๑. จักขุไม่เที่ยง (จักขุประสาท)
๒. รูปไม่เที่ยง (รูปารมณ)

๓. จักขุวิญญาณไม่เที่ยง (จักขุวิญญาณจิต)
๔. จักขุสัมผัส (สัมผัสทางจักขุ) ไม่เที่ยง
๕. ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข ทุกข์ หรืออุเบกขา ที่เกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยไม่เที่ยง” (เวทนา)

สมาธิดังกล่าวจะตั้งมั่นเป็นอย่างดีในขณะที่เกิดอริยมรรคญาณ ทั้ง ๔ เหมือนที่ตั้งมั่นในขณะที่เจริญวิปัสสนา ผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ได้ เจริญสมาธินี้ท่านเจริญวิปัสสนาจนได้บรรลุอรหัตมรรค นั้นนับได้ว่าเป็นการเจริญสมาธิบริบูรณ์อย่างบริบูรณ์^{๒๓๗}

๑๙. ปัญฺฑินทรีย์ คือ ปัญญา แต่ไม่ใช่ปัญญาที่เกิดจากการฟัง ที่เรียกว่า สุตมยปัญญา หรือปัญญาที่เกิดจากการพิจารณาใคร่ครวญที่เรียกว่า จินตามยปัญญา หากแต่เป็นปัญญาเห็นประจักษ์ที่เกิดจากการอบรมจิต ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ ว่าเป็นปัญญาที่พิเศษกว่า สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญาที่ประกอบกับฌานในสมถภาวนา

วิปัสสนาปัญญาได้ชื่อว่า ปัญฺฑินทรีย์ เพราะว่าเป็นใหญ่ในการรู้เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน ในขณะที่เจริญวิปัสสนา อีกทั้งมรรคญาณ ๔ ก็ได้ชื่อว่าปัญฺฑินทรีย์ เพราะเป็นใหญ่ในการรู้เห็นพระนิพพานในขณะที่เกิดมรรคญาณ ๔ เหล่านั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้โดยพิสดารว่า โสดาปัตติมรรคญาณได้ชื่อว่า อนัญญาตัญญูสามินทรีย์ หมายถึง ปัญญาที่ดำเนินไปว่า เราจะรู้แจ้งพระนิพพานหรือสังขะ ๔ ที่

สีลวันตสูตร

ยังไม่เคยรู้มาก่อน^{๒๓๘} ส่วนมรรคญาณเบื้องต้น ๓ และผลญาณเบื้องต้น ๓ ได้ชื่อว่าอัญญินทรีย์ หมายถึง ปัญญาที่รู้ซ้ำอีกตามขอบเขตที่ได้รู้มาก่อนแล้ว^{๒๓๙}

ปัญญินทรีย์ที่เป็นภาวานามยปัญญาฝ่ายโลกียะและโลกุตระเหล่านี้ บุคคลสามารถเจริญได้ด้วยการกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ มีการเห็น เป็นต้นซึ่งปรากฏชัดในขณะเห็น ฯลฯ ตามที่กล่าวไว้ในสีลวันตสูตรนี้ การกำหนดรู้ว่า “เห็นหนอ” ในขณะเห็น “ได้ยินหนอ” ในขณะได้ยิน ฯลฯ แล้วรู้เห็นปัจจุบันรูปนามที่กำลังเกิดขึ้นอยู่อย่างแท้จริง จัดเป็นปัญญินทรีย์ที่รู้เห็นตามความเป็นจริง อย่างไรก็ดีตาม ในขณะเริ่มปฏิบัติ คนทั่วไปมักจะไม่สามารถกำหนดรู้สภาวะเห็น ฯลฯ อย่างครบถ้วนได้ตามลำดับ เพราะสมาธิมีกำลังไม่เพียงพอ ดังนั้น จึงควรเริ่มกำหนดรู้จากสภาวะกระทบสัมผัสในร่างกายก่อนตามหมวดอิริยาบถที่พระพุทธรองค์ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรเป็นต้นว่า คจฺจนฺโต วา คจฺฉามิตฺติ ปชานาติ.^{๒๔๐} (เมื่อเดินย่อมรู้ชัดว่าเดินอยู่) ถ้าอยู่ในอิริยาบถนั้น ผู้ปฏิบัติก็อาจกำหนดรู้สภาวะนั้นอย่างเดียวกันว่า “นั่งหนอฯ” ก็ได้ แต่การกำหนดรู้อารมณ์กรรมฐานเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งซ้ำๆ เป็นสิ่งที่ง่ายเกินไป ส่งผลให้วิริยินทรีย์ที่จดจ่อสภาวะธรรมมีกำลังน้อย ส่วนสมาธิมีกำลังมาก เป็นเหตุให้ถิ่นมิตระค่อยๆ เกิดขึ้น จึงทำให้นักปฏิบัติวังเวงเหงาเกียจคร้าน และปัญญาก็จะย่อหย่อนไป

ดังนั้น เพื่อไม่ให้วิริยะย่อหย่อน อาตมาจึงแนะนำให้กำหนดรู้สภาวะธรรมเริ่มตั้งแต่สภาวะพองยุบของท้องว่า “พองหนอ” หรือ “ยุบ

หนอ” ในขณะที่พองยุบมีสภาวะตั้งและเคลื่อนไหวคือวโยธาตุเกิดขึ้น
อยู่จริง การรับรู้สภาวะตั้งหย่อนในขณะที่กำหนดว่า “พองหนอ” หรือ
“ยุบหนอ” ก็เป็นการรู้เห็นสภาวะหย่อนและเคลื่อนไหวคือรู้เห็นวโย-
ธาตุตามความเป็นจริงเช่นกัน เมื่อผู้ปฏิบัติฝึกกำหนดอยู่แบบนี้ สมาธิ
จะไม่มากไปกว่าวิริยะเพราะมีอารมณ์กรรมฐาน ๒ อย่าง อีกทั้งวิริยะ
ก็ไม่มากไปกว่าสมาธิ เพราะไม่ได้ใส่ใจจดจ่อมากกว่า ๒ อารมณ์ ดังนั้น
สมาธิกับวิริยะจึงสมดุลกัน ส่งผลให้การเจริญสมาธิกับปัญญาก้าวหน้า
จนกระทั่งเกิดปัญญินทรีย์ที่กำหนดแยกอุปนามออกจากกันได้ การ
กำหนดรู้ตามนัยนี้ วิปัสสนาญาณจะพัฒนาไปจนกระทั่งบรรลุสังขารุ-
เปกขญาณระดับแก่กล้า ทำให้เกิดปัญญินทรีย์ที่นับเข้าในอริยมรรคเพื่อ
เห็นแจ้งพระนิพพาน ต่อมาเมื่อได้เจริญปัญญินทรีย์ที่เป็นอรหัตตมรรค
ตามวิธีกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ที่กล่าวมาแล้ว จึงจะนับได้ว่า
ปัญญินทรีย์รวมทั้งอินทรีย์ ๔ ที่เหลือ (สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์
และสมาธินทรีย์) ได้สำเร็จบริบูรณ์ไปพร้อมกัน ด้วยเหตุนี้ พระอรหันต์
จึงไม่มีอารมณ์คืออุปนามอุปาทานขันธ ๕ ที่ท่านกำหนดรู้ไม่ได้ อีกทั้ง
สามารถกำหนดรู้ทั้งหมดได้ในทุกเวลาที่ต้องการ นี่คือการกำลังปรีชาญาณ
ที่ ๗ ของพระอรหันต์ที่สามารถเจริญอินทรีย์ ๕ ได้อย่างบริบูรณ์

กำลังปรีชาญาณที่ ๘ ของพระอรหันต์

อบรมพละ ๕

พระสารีบุตรกราบทูลต่อไปว่า

บุณ จปริ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน ปญจ พลานิ ภาวิตานิ โหนติ
สุภาวิตานิ. ยมปิ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน ปญจ พลานิ ภาวิตานิ โหนติ
สุภาวิตานิ. อิทมปิ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมม
ชีณาสโว ภิกขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิขานาติ “ชีณา เม อาสวาติ.”^{๒๔๐}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก พละ ๕ เป็นธรรมที่ภิกษุ
ชีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้การเจริญอบรมพละ ๕ เป็นอย่างดีนี้ ก็เป็น
กำลังปรีชาญาณของภิกษุชีณาสพ ซึ่งท่านอาศัยแล้ว จึงปฏิญาณความสิ้น
อาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

คำว่า พละ ๕ แปลว่า กำลังทั้ง ๕ โดยมีองค์ธรรมเดียวกับอินทรีย์ ๕
ตามที่กล่าวมาแล้ว คือ

ผู้มีศรัทธาพละ ย่อมจะมีกำลังศรัทธาที่เลื่อมใสมั่นคงต่อ
พระรัตนตรัย ซึ่งแม้ว่าผู้ใดจะกล่าวแย้งหรือนำเหตุผลมาอ้างเพื่อไม่ให้
ศรัทธาอย่างไรก็ตาม ผู้มีศรัทธาพละก็จะเข้มแข็งไม่สั่นคลอน ศรัทธา
ของเขาย่อมตั้งมั่นตั้งภูเขาศิลาที่ไม่หวั่นไหวด้วยแรงลมอันมาจากทิศทั้ง ๔
พระโสดาบัน เป็นต้นจึงเชื่อว่าเป็นผู้มีศรัทธาพละ เพราะมีกำลังศรัทธา
ที่มั่นคงในพระรัตนตรัย

ผู้มีวิริยะพละ ย่อมจะบากบันอดทนไม่เกียจคร้านในการเจริญโพธิปักขิยธรรมด้วยการกำหนดรู้รูปนามปัจจุบันอยู่เสมอ เช่นเดียวกับผู้มีสติพละที่มีสติรู้เท่าทันปัจจุบันรูปนามในทุกขณะที่เห็น ได้ยิน กระทบหรือนึกคิด ฯลฯ กล่าวคือ ท่านย่อมมีสติรู้ตัวอยู่เสมอ ไม่มีอารมณ์ใดที่ไม่สามารถระลึกรู้เท่าทัน ส่วนผู้มีสมาธิพละคือผู้ที่มีกำลังของจิตใจที่ตั้งมั่นไม่ฟุ้งซ่านหวั่นไหว สามารถจดจ่อกำหนดรู้รูปนามปัจจุบันได้อย่างดี และต่อเนื่องจนบรรลุสังขารูปกษายาณได้ บางท่านสามารถกำหนดรู้อย่างต่อเนื่องเป็นเวลา ๑-๒ ชั่วโมง ฯลฯ โดยไม่มีความฟุ้งซ่านเลย รู้สึกเพียงว่าเวลาเพียงผ่านไปชั่วขณะไม่นาน บางท่านอธิษฐานว่าจะไม่คิดฟุ้งซ่าน โดยจดจ่ออยู่ที่อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเพียงอย่างเดียวแล้วกำหนดรู้อารมณ์นั้น ทำให้สามารถอยู่ในสิ่งที่กำหนดรู้นั้นตลอดหนึ่งชั่วโมง เป็นต้น โดยปราศจากความฟุ้งซ่าน นี่คือน้ำกำลังของสมาธิพละ

ผู้มีปัญญาพละ ย่อมจะมีกำลังรอบรู้ ไม่หวั่นไหวจากอวิชชาที่เห็นผิดว่าเที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช้ตัวตนในขณะที่กำหนดรู้สภาวะเห็น ฯลฯ โดยสามารถเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง แล้วดำรงมั่นอยู่ในปัญญานั้นในทุกขณะที่กำหนดรู้ ติเหตุกบุณฺณผู้เข้าถึงอุทยัพพญาณ ภังคญาณ หรือสังขารูปกษายาณ ย่อมมีกำลังปัญญาที่พิจารณาการเห็นประจักษ์ไตรลักษณ์ชัดเจนขึ้นตั้งแต่บรรลุโสดาปัตติมรรค พระอรหันต์ปราศจากความหวั่นไหวเพราะอวิชชาคือความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ ความเห็นผิด ท่านมีกำลังที่มั่นคงในการพิจารณาเห็นความเกิดดับว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช้ตัวตนเพราะมีการเจริญปัญญาพละที่บริบูรณ์และมีกำลังแก่กล้ามาก

เมื่อบุคคลเจริญอินทรีย์ ๕ อย่างบริบูรณ์แล้ว พละ ๕ ก็จัดว่า
บริบูรณ์ด้วยเช่นกัน ดังนั้น อาตมาจะไม่กล่าวถึงวิธีเจริญพละ ๕ อีก

กำลังปรีชาญาณที่ ๙ ของพระอรหันต์

อบรมโพชฌงค์ ๗

พระสารีบุตรกราบทูลต่อไปว่า

บุณ จปรํ ภนเต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน สตฺต โพชฌงฺกคา ภาวิตา โหนติ
สุภาวิตา. ยมปิ ภนเต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน สตฺต โพชฌงฺกคา ภาวิตา โหนติ
สุภาวิตา. อิทมปิ ภนเต ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมม
ชีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏฺฐิขานาติ “ชีณมา เม อาสวาติ.”^{๒๔๒}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก โพชฌงค์ ๗ เป็นธรรมที่
ภิกษุชীณาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้การเจริญอบรมโพชฌงค์ ๗ เป็นอย่างดี
นี้ ก็เป็นกำลังปรีชาญาณของภิกษุชীณาสพ ซึ่งท่านอาศัยแล้ว จึงปฏิญาณ
ความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

คำว่า โพชฌงฺก มาจากคำว่า โพธิ แปลว่า ผู้ที่รู้เห็นอริยสัจ ๔
และ องค์ แปลว่า เหตุ ดังนั้น คำว่า โพชฌงฺก จึงมีความหมายว่า เหตุ
ของผู้รู้เห็นอริยสัจ ๔ ทั้งนี้เพราะผู้ที่จะเจริญวิปัสสนารู้เห็นอริยสัจ ๔
ได้ จะต้องอาศัยโพชฌงค์ ๗ จึงกล่าวว่าโพชฌงค์ ๗ เป็นเหตุของผู้รู้เห็น
อริยสัจ ๔^{๒๔๓}

อีกนัยหนึ่ง คำว่า โโพธิ แปลว่า หมู่ธรรม ๗ ประการมีสติ ฯลฯ ที่เป็นเหตุให้รู้เห็นอริยสัจ ๔ และ องค์ แปลว่า องค์ประกอบ อธิบายว่า ธรรมแต่ละประการมีสติ ฯลฯ เป็นองค์ประกอบของหมู่ธรรมที่ทำให้รู้เห็นอริยสัจ ๔ จึงเรียกว่า โพชฌงค์ หรือหมายถึง องค์ของหมู่ธรรมที่ทำให้รู้เห็นอริยสัจ ๔ นั่นเอง^{๒๔๔} ตามความหมายที่ ๒ นี้ผู้ที่มิได้ศึกษาปริยัติมากนักอาจจะเข้าใจได้ยาก ด้วยเหตุนี้ จึงอาจจำแต่ความหมายโดยย่อตามปฐมนัยว่า โพชฌงค์ คือ เหตุของผู้รู้เห็นอริยสัจ ๔

โพชฌงค์ ๗ ได้แก่ ๑) สติสัมโพชฌงค์ ๒) ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ๓) วิริยสัมโพชฌงค์ ๔) ปีติสัมโพชฌงค์ ๕) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ๖) สมาธิสัมโพชฌงค์ และ ๗) อุเบกขาสัมโพชฌงค์^{๒๔๕}

คำว่า โพชฌงค์ และสัมโพชฌงค์ มีความหมายเหมือนกัน ต่างกันเพียงคำว่า สัมโพชฌงค์ มี ส์ อุปสรรคเป็นบทหน้า (แปลว่า ด้วยดี) จึงมีความหมายว่า เหตุของผู้รู้เห็นด้วยดีในอริยสัจ ๔ มีคำอธิบายโดยย่อ ดังนี้

๑. สติสัมโพชฌงค์ ก็คือ สติปัฏฐาน ๔ นั่นเอง พระพุทธองค์ตรัสในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า ผู้ปฏิบัติที่มีการเจริญสติกำหนดรู้ร่างกาย ทางกาย ความรู้สึกทางใจ และสภาวะธรรม ซึ่งกำลังเกิดขึ้นในปัจจุบันขณะ เป็นผู้ที่มีสติสัมโพชฌงค์กำลังเกิดขึ้นและดำเนินไปอยู่ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าผู้ที่มิได้กำหนดรู้ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรย่อมไม่ใช่ผู้เจริญสติสัมโพชฌงค์ แม้สติสัมโพชฌงค์จะเจริญไปบุลย์แก่ผู้ปฏิบัติในทุกขณะ

ที่กำหนดรู้อยู่ แต่ก็มีใช้จะเกิดขึ้นทันทีในช่วงเริ่มปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะปัญญาพิเศษยังไม่เกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติต้องบรรลุถึงอุทยัพพญาณเป็นต้นไป จึงจะเกิดองค์โพชฌงค์ได้ ดังคัมภีร์อรรถกถาระบุว่า โพชฌงค์เป็นธรรมที่ปรากฏตั้งแต่อุทยัพพญาณเป็นต้นไป^{๒๔๖} อย่างไรก็ตาม ตอนเริ่มปฏิบัติโพชฌงค์ ๔ คือ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ และสมาธิ ที่มีกำลังอ่อนอาจเกิดขึ้นได้

เมื่อผู้ปฏิบัติได้บรรลุอุทยัพพญาณ สติสัมโพชฌงค์ที่เป็นการกำหนดรู้อย่างชัดเจนย่อมจะเกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากสามารถกำหนดรู้รูปนามทั้งหมดได้ทันที จึงทำให้รู้เห็นเท่าทันปัจจุบัน จนกระทั่งไม่มีปัจจุบันขณะใดที่กำหนดรู้ไม่ได้ เมื่อสติมีกำลังมากเช่นนี้ ผู้ปฏิบัติย่อมจะรู้เห็นการเกิดดับของรูปนามที่กำหนดรู้้อย่างชัดเจน ดังนั้น จึงเรียกสตินี้ว่า โพชฌงค์ คือ เหตุของผู้รู้เห็น[อริยสัจ ๔] หรือเหตุแห่งบุคคลผู้ตรัสรู้

๒. ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ก็คือ ปัญญินทรีย์ มาจากคำว่า ธมฺม (สภาวะธรรม) + วิจย (การใคร่ครวญรู้ การพิจารณารู้) หมายถึง ปัญญาที่พิจารณารู้สภาวะธรรมว่าเป็นกุศลหรืออกุศล ตามพระพุทธานุญาต เป็นต้นว่า กุสลากุสลา ธมฺมา.^{๒๔๗} (ธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศล) อาจมีคำถามว่า ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์นี้ได้พิจารณารู้ธรรมอื่นนอกจากกุศลและอกุศลคือ วิบาก กิริยา นิพพาน และรูปหรือ ตอบว่า ปัญญินทรีย์เป็นปัญญาที่รู้เห็นสภาวะธรรมที่ควรรู้ทั้งหมด หรือก็คือสัมมาทิฏฐิอันเป็นกำลังปรีชาญาณที่ ๑๐ ซึ่งสามารถรู้เห็นอริยสัจ ๔ ทั้งหมดที่อาตมาจะแสดงภายหลังใน

เรื่องอริยมรรค เพราะอัมมวิจยสัมโพชฌงค์นี้มีองค์ธรรมเหมือนปัญญนทริย และสัมมาทิฐิ จึงสามารถพิจารณารู้สภาวะธรรมทั้งหมดเช่นเดียวกัน

พระพุทธองค์ทรงแสดงสิ่งที่เป็นหลักสำคัญคือการพิจารณารู กุศลและอกุศลนั้นโดยเข้าใจว่าเป็นธรรมที่ดีหรือไม่ดี เป็นธรรมที่มีโทษ หรือไม่มีโทษแล้ว ยังทรงหมายรวมถึงสิ่งที่สำคัญรองลงมาก็คือรูปนาม อีกด้วย ด้วยเหตุนี้ การพิจารณารูรูปนามทั้งหมดจึงจัดว่าเป็นอัมมวิจย- สัมโพชฌงค์

ผู้กำหนดรู้สภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ ในปัจจุบันขณะ ย่อมจะรู้ชัด จักขุ รูปารมณฺ์ และสภาวะเห็น ฯลฯ ตามลักษณะเฉพาะของธรรมนั้นๆ เกิดปัญหาพิจารณาสภาวะการรู้ชัดจักขุโดยเข้าใจว่าจักขุประสาทนั้น คือที่ตั้งอยู่ของสภาวะเห็น เมื่อรู้ชัดรูปารมณฺ์ ย่อมพิจารณารูว่ามีสภาวะ กระทบที่จักขุแล้วจึงเกิดสภาวะที่ถูกเห็น เช่นเดียวกับเมื่อพิจารณาการ รู้ชัดโสตประสาทแล้วเข้าใจสภาวะได้ยินว่าเกิดขึ้นจากที่ตั้งคือ โสตประสาท บางท่านอาจจำแนกต้นเหตุได้อย่างชัดเจนว่า สภาวะได้ยิน เกิดขึ้นทางหูวาครั้งหนึ่ง ทางหูซ้ายอีกครั้งหนึ่ง โดยได้ยินไม่พร้อมกัน เมื่อรู้ชัดเสียงแล้วมีการพิจารณารูว่าเสียงมากกระทบโสตประสาทจึงเกิด สภาวะที่ถูกได้ยิน เหล่านี้จัดว่าเป็นอัมมวิจยสัมโพชฌงค์ พอเข้าใจการ เห็นประจักษ์สภาวะเห็นและได้ยินเช่นนี้แล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมพิจารณาดังนี้ ว่า รูปเป็นสภาวะไม่รู้อารมณ์ ดังพระพุทธดำรัสว่า อนารมมณา ธมมา.^{๒๔๘} (สภาวะธรรมที่ไม่รู้อารมณ์มีอยู่) เขาย่อมจะพิจารณารูนามธรรมว่าเป็น สภาวน้อมสู่อารมณ์ อีกทั้งพิจารณาโดยสามารถแยกรูปนามในขณะ

กำหนดรู้รูปว่า รูปที่ถูกกำหนดรู้ เป็นส่วนหนึ่ง จิตผู้รู้อารมณ์ เป็นอีกส่วนหนึ่ง

เมื่อสมาธิและปัญญาเจริญขึ้น เขาจะพิจารณารู้โดยจำแนกเหตุและผลได้ว่า รูปเดินเกิดขึ้นเพราะมีจิตที่ต้องการจะเดิน อารมณ์ที่ถูกกำหนดอยู่นั้น เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นใหม่และดับไปอยู่เสมอ จึงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน และย่อมประจักษ์ได้ทันทีว่าสภาวะธรรมรูปนามเกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งบรรลुถึงญาณ ก็จะไม่พบรูปร่างสัณฐานทั้งหมดหรือส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย และไม่รู้เห็นสภาวะเกิด แต่จะรู้เพียงสภาวะดับไปอย่างรวดเร็วเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ปฏิบัติอาจรู้เห็นอารมณ์ที่ถูกกำหนดรู้และจิตที่รู้อารมณ์ซึ่งดับไปอย่างรวดเร็ว จนเมื่อบรรลุสังขารุเปกขาญาณ ก็จะมีรูปร่างนามที่ละเอียดนุ่มนวลได้โดยไม่จำเป็นต้องจดจ่อมากกับอารมณ์ที่ดับไปอยู่ทุกขณะ จากนั้นเมื่อบรรลุอุปริยมรรค เขาจะรู้เห็นสภาวะดับรูปนามสังขารทั้งหมด แม้การพิจารณารู้ในมรรคญาณที่รู้เห็นความดับรูปนามในตอนนี้จะไม่ค่อยชัดเจนนัก แต่ก็นับเข้าในธัมมวิจยสัมโพชฌงค์เช่นกัน

๓. วิริยสัมโพชฌงค์ ก็คือ วิริยอินทรีย์ และสัมมัปปธาน เป็นความเพียรที่ปรากฏชัดเจนจากความขวนขวายในการปฏิบัติอย่างไม่ย่อหย่อนท้อถอย วิริยสัมโพชฌงค์จะเกิดขึ้นหลังจากบรรลุอุทัพพญาณเป็นต้นไป ธรรมดาแล้วถ้าวิริยะย่อหย่อนกว่าสมาธิ สติที่กำหนดรู้ย่อมจะไม่ชัดเจน หรือถ้าวิริยะยิ่งเกินกว่าสมาธิ สติก็ไม่ชัดเจนเช่นกัน เมื่อวิริยะ

สมดุลกัปปสมาธิ สติจึงสามารถกำหนดรู้เท่าทันปัจจุบันได้บริบูรณ์ ดังนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ จึงหมายถึง วิริยะที่พอดีไม่ยิ่งหรือหย่อนไปกว่าสมาธิ

๔. ปิติสัมโพชฌงค์ คือ ความอึดใจ ความปิติยินดี ซึ่งจะยังไม่ปรากฏในช่วงเริ่มปฏิบัติ เมื่อกำหนดรู้ต่อไปอีกสักระยะจนสติมีความต่อเนื่องพอสมควรแล้ว จะเกิดสภาวะขณลูกชู้ขึ้นตามร่างกายซึ่งเป็นปิติอย่างอ่อนที่เรียกว่า ปราโมทย์ ครั้นบรรลุลุทฺถัพพญาณ ปิตินี้จะมีกำลังมากขึ้น เป็นความอึดเฝอใจจากการได้เห็นแสงสว่างและการเกิดขึ้นของสติและปัญญาเป็นต้นเป็นพิเศษ บางท่านอาจรู้สึกลัวว่าทั่วร่างกายเป็นรูปจากปิติที่เย็นชาบชานจนไม่อาจบรรยายได้ ในขณะนั้นให้ผู้ปฏิบัติจดจ่อกำหนดรู้ปิติดังกล่าวจนกระทั่งหายไป และให้กำหนดรู้แบบเดียวกันกับปิติที่อาจจะเกิดขึ้นอีกในขณะบรรลุลสังขารุเปกขญาณ

อาจารย์บางท่านที่เห็นว่าลูกศิษย์ของตนไม่เกิดปิติ ไม่อึดเฝอใจ ไม่เห็นแสงสว่างเหล่านั้น จึงกล่าวให้กำลังใจลูกศิษย์ว่า ปิติ ฯลฯ ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นเสมอไป ทั้งที่ความจริงแล้วแสงสว่าง ปิติ และความสุข ฯลฯ ย่อมต้องเกิดขึ้นในขณะบรรลุลุทฺถัพพญาณ ถ้าปิติเหล่านี้ไม่เกิดขึ้น ก็ตัดสินใจได้ว่ายังไม่ใช่อุทฺถัพพญาณที่แท้จริง นอกจากนี้ ปิตีย่อมจะเกิดในขณะบรรลุมรรคญาณเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะปิติจัดเป็นโพชฌงค์ประการหนึ่ง เป็นโพธิปักขิยธรรมที่ผู้ปฏิบัติต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์

๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ คือ ปัสสัทธิเจตสิก ๒ ดวง ได้แก่ กาย-ปัสสัทธิ คือ ความสงบของนามกายอันเป็นกองเจตสิกที่เกิดร่วมกับจิต

คำว่า กาย ในที่นี้ หมายถึง หมุ่นามคือเจตสิก กล่าวคือ เมื่อหมุ่นามดังกล่าวสงบ แม้รูปกายก็สงบไปด้วย และจิตตปัสสัทธิ คือ ความสงบแห่งจิต แม้ปัสสัทธิทั้งสองนี้มีอยู่ในกุศลจิตทุกดวง แต่จะปรากฏชัดเจนก็ต่อเมื่อบรรลุลุทथัပ္ပยญาณ เนื่องจากในช่วงแรกเริ่มผู้ปฏิบัติมักจะตั้งใจจดจ่อให้สติเกิดอย่างต่อเนื่องจึงทำให้รู้สึกเหน็ดเหนื่อยร้อนรนทั้งทางกายและใจ แต่เมื่อพากเพียรเจริญจนกระทั่งบรรลุลุทथัပ္ပยญาณสติจะมีความต่อเนื่องเป็นอย่างดี ทำให้กายใจรู้สึกสงบ นี่แหละคือปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ความรู้สึกถึงความสงบทางกายและใจนี้จะมีในขณะที่บรรลุลักขารูปกษญาณเช่นกัน ปัสสัทธินี้เป็นสภาวะธรรมที่ประกอบในขณะที่เกิดอริยมรรคอีกด้วย^{๒๔๙}

นอกจากนี้ ยังมีสภาวะธรรมอื่นอีก ๕ ลักษณะที่เกิดร่วมกับปัสสัทธิ คือ ลหุตา (ความเบา) มุทุตา (ความอ่อน) กัมมัณฺญตา (ความควรแก่การทำงาน) ปาคุญญตา (ความคล่องแคล่วว่องไว) และอุชุกตา (ความซื่อตรง) ดังนั้น ในขณะที่เกิดอุทथัပ္ပยญาณ ผู้ปฏิบัติจึงรู้สึกเบาทั้งกายและใจ ทำให้บางครั้งอาจรู้สึกเหมือนร่างกายลอยขึ้นจากพื้นด้วยอำนาจของอุพเพกคา-ปิตีบ้าง หรือแม้ผู้ปฏิบัติที่เคยเป็นผู้มีจิตหยาบกระด้างก่อนมาปฏิบัติ ก็อาจรู้สึกว่ากายและใจมีความอ่อนโยนนุ่มนวลบ้าง หรือบางครั้งรู้สึกว่ากายและใจเหมาะสมแก่การทำงาน คือกำหนดได้ดีไม่ลำบากร้าง ในบางครั้งรู้สึกว่ากายและใจมีความคล่องแคล่วว่องไวในการกำหนดรู้เท่าทันปัจจุบันได้ชัดเจนบ้าง ในบางครั้งรู้สึกว่ากายและใจเกิดความซื่อตรงจากที่ตนเคยมีจิตไม่ซื่อตรง หรือเคยชอบข่มคนอื่นมาก่อนที่จะมาปฏิบัติจนบรรลุลุทथัပ္ပยญาณบ้าง

๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ ก็คือ สมาธินทรีย์นั่นเอง อาตมาได้กล่าวเรื่องสมาธิมาหลายครั้งแล้วจึงจะไม่ขอกล่าวซ้ำอีก

๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ โพชฌงค์ประเภทนี้เป็นสภาวะที่รู้เห็นได้ยาก อุเบกขามืออัมภคธรรมเฉพาะคือตัตรมัชฌัตตตาเจตสิก อุเบกขานั้นมีหลายประการ เพราะอยู่ในเวทนาบ้าง ปัญญาบ้าง วิริยะบ้าง กล่าวคือในเวทนา ๓ อย่างมี สุข ทุกข์ และอุเบกขาที่เป็นความรู้สึกปานกลาง ไม่สุขไม่ทุกข์ หรือปัญญาอุเบกขา ๒ อย่างในวิปัสสนาอนุpekha และสังขารุpekha เป็นวิปัสสนาญาณที่รู้เห็นโดยความสม่ำเสมอและความมีแต่ละอินทรีย์ที่สมดุลไม่มากหรือน้อยกว่ากัน หรือในวิริยูปেকาซึ่งเป็นความเพียรที่สมดุลกัน ไม่ยิ่งหรือหย่อนเกินไปกว่าสมาธิ สำหรับอุเบกขาที่เป็นโพชฌงค์ รวมทั้งฉัพพังคูปেকา พรหมวิหารูปেকา ฌานูปেকา และปาริสุทฺธูปেকาที่กล่าวมานี้ มืออัมภคธรรมคือตัตรมัชฌัตตตาเจตสิก ซึ่งทำให้จิตและเจตสิกที่ประกอบรวมมีความสมดุลไม่ยิ่งหรือหย่อนไปกว่ากัน

คำว่า ตัตรมัชฌัตตตา มาจาก ตตร + มชฺฌตตตา แปลว่า ความมีสภาวะเป็นกลางในที่นั้นๆ จัดว่าเป็นสภาวะซึ่งรู้เห็นได้ยากมาก แม้ผู้เชี่ยวชาญปริยัติที่พอจะเข้าใจลักษณะของเจตสิกดวงนี้พอสมควรตามที่คัมภีร์กล่าวไว้ ก็ไม่อาจเห็นประจักษ์ด้วยตนเองได้ ส่วนผู้ปฏิบัติที่เจริญสติปัฏฐานวิปัสสนาภาวนา จะสามารถรู้เห็นสภาวะของอุเบกขานี้ได้หลังจากบรรลุอุทยัพพญาณเป็นต้นไปเท่านั้น

สัณนิษฐาน

ผู้ปฏิบัติบางท่านมีศรัทธามากแต่มีปัญญาน้อย ทำให้อาจมีความเชื่อวิธีที่ไม่ถูกต้องและทำให้ปฏิบัติธรรมผิดหนทาง บางท่านมีปัญญามากแต่มีศรัทธาน้อย ก็อาจไม่เชื่อถือนวิธีปฏิบัติที่ได้รับการชี้แนะจากผู้รู้ ทำให้ไม่มีความชวนชววยปฏิบัติตามวิธีที่ถูกต้องนั้นๆ หรือถึงแม้เขาจะตั้งใจปฏิบัติ ก็อาจไม่ประสบความสำเร็จก้าวหน้าเท่าที่ควร เพราะมักใคร่ครวญพิจารณา ส่งผลให้สมาธิไม่ตั้งมั่นเป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้น บางท่านที่มีศรัทธามากกว่าปัญญา พอได้เจอกับสภาวะธรรมพิเศษที่ตนยังไม่เคยพบมาก่อนเพียงเล็กน้อย ก็มักยินดีพอใจ ส่งผลให้ไม่อาจก้าวหน้าในการปฏิบัติ

ผู้ปฏิบัติบางท่านกำหนดรู้อารมณ์กรรมฐานเพียงอารมณ์เดียว ทำให้สมาธิมากกว่าวิริยะ จึงถูกความง่วงเหงาเกียจคร้านครอบงำ ส่วนผู้ที่มีสมาธิกับปัญญาที่มีกำลังไม่มากนัก ก็มักพยายามกำหนดรู้อารมณ์ทุกอย่างที่มาปรากฏ ทำให้ฟุ้งซ่านได้ง่าย บางท่านอาจจะเดินจงกรมนานเกินไปหรือจดจ่อจนเกินไป ทำให้วิริยะมีกำลังมาก ไม่สมดุลกับสมาธิ ด้วยเหตุที่กล่าวมา อาจทำให้บุคคลเหล่านี้ไม่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติเท่าที่ควร

ดังนั้น อาตมาจึงแนะนำให้ผู้ปฏิบัติเริ่มกำหนดรู้อารมณ์กรรมฐาน ๒ อย่าง คือ สภาวะpongและสภาวะยุบของท้องในช่วงเริ่มปฏิบัติธรรม เพื่อให้วิริยะกับสมาธิมีความสมดุลกัน โดยเหตุที่อารมณ์กรรมฐานไม่ได้มากเกินไปและมีใจมีเพียงอารมณ์เดียว อีกทั้งยังแนะนำให้นั่งกรรมฐาน ๑ ชั่วโมงและเดินจงกรม ๑ ชั่วโมง เพื่อเป็นการปรับเปลี่ยนอิริยาบถ

สลับการนั่งและการเดินซึ่งดีต่อสุขภาพกายกว่าด้วย การปฏิบัติเช่นนี้ จะทำให้วิริยะกับสมาธิไม่ยิ่งหรือหย่อนไปกว่ากัน ส่วนการปรับศรัทธากับปัญญาให้สมดุลกันนั้น เป็นหน้าที่ของวิปัสสนาจารย์ที่จะพิจารณาชี้แนวทางให้เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติ

เมื่อปรบอินทรีย์ ๒ คู่ คือ ศรัทธากับปัญญาและสมาธิกับวิริยะให้สมดุลกัน^{๒๕๐} ตามที่กล่าวมานี้ ผู้ปฏิบัติย่อมสามารถเจริญวิปัสสนาปัญญาได้อย่างต่อเนื่อง ครั้นอินทรีย์ ๕ สมดุลกัน จะพบว่าถึงแม้ต้นจะไม่เจดจ่อมากนัก แต่ก็สามารถกำหนดรู้ได้เองอย่างเป็นธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในขณะที่บรรลุลุทฺथัพพญาณและสังขารูปกชาญาณ อุปมาเหมือนนายเกวียนที่สามารถนั่งพึงเกวียนอย่างสบายๆ ในเวลาที่วัว ๒ ตัวเดินลากเกวียนนั้นไปได้อย่างสม่ำเสมอพร้อมเพรียงกัน เช่นนี้จัดว่าผู้ปฏิบัติได้เห็นประจักษ์สภาวะของอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่มีสัมปยุตตรธรรมสมดุลกัน ดังข้อความว่า จิตตเจตสิกานํ สมวาหิตลกขณา.^{๒๕๑} (มีลักษณะนำจิตและเจตสิกให้ดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอ) เมื่ออุเบกขาสัมโพชฌงค์มีกำลังบริบูรณ์ วิปัสสนาญาณย่อมจะพัฒนาต่อไปได้ง่าย ซึ่งจะประจักษ์ชัดเมื่อได้บรรลุลุทฺथัพพญาณเป็นต้นไป

ในบรรดาโพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ ปิติสัมโพชฌงค์จะปรากฏชัดเจนในขณะที่สุด (สตินทรีย์) มีกำลังแก่กล้าและสามารถถูกกำหนดรู้ได้เป็นอย่างดี โดยมีโพชฌงค์ทั้ง ๕ ที่เหลือนับเข้าประกอบด้วย โพชฌงค์ ๗ ทั้งหมดจะเกิดในเวลาบรรลุมรรคญาณ ๔ และ ในมรรคที่ประกอบกับปฐมฌานและทุติยฌานตามจตุกกนัย แต่ในมรรคที่ประกอบกับตติยฌาน

สัณฺทสฺส

และจตุตถฌานจะไม่มีปีติประกอบร่วม การเจริญโพชฌงค์ ๗ เหล่านี้จะนับว่าสำเร็จบริบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อบรรลุอรหัตตมรรค ดังที่พระสารีบุตรกราบทูลว่า สตฺต โพชฌงคภาวิตา โหนติ สุภาวิตา. (โพชฌงค์ ๗ เป็นธรรมที่ภิกษุชীณาสพฺเพจริยอบรมดีแล้ว)

ในสมัยหนึ่ง พระสารีบุตรได้กล่าวกับภิกษุทั้งหลายเรื่องที่ท่านสามารถเจริญโพชฌงค์ ๗ อย่างชำนาญไว้ในสังยุตตนิกาย มหาวรรค วัตถสสูตร ดังนี้

“บรรดาโพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ ผมประสงค์จะอยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อใดๆ ในเวลาเช้า ก็อยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อนั้นๆ ประสงค์จะอยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อใดๆ ในเวลาเที่ยง ก็อยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อนั้นๆ ประสงค์จะอยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อใดๆ ในเวลาเย็น ก็อยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อนั้นๆ ถ้าสติสัมโพชฌงค์ของผมมีอยู่ ผมก็รู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์ของผมไม่มีประมาณ บรรารกดีแล้ว ผมรู้ชัดสติสัมโพชฌงค์ที่ดำรงอยู่ว่าดำรงอยู่ ถ้าแม้สติสัมโพชฌงค์ของผมเคลื่อนไป ผมก็รู้ชัดว่าเคลื่อนไป เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย ... ถ้าอุเบกขาสัมโพชฌงค์ของผมมีอยู่ ผมก็รู้ชัดว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์ของผมไม่มีประมาณ บรรารกดีแล้ว ผมรู้ชัดอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ดำรงอยู่ว่าดำรงอยู่ ถ้าแม้อุเบกขาสัมโพชฌงค์ของผมเคลื่อนไป ผมก็รู้ชัดว่าเคลื่อนไป เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย

เฉกเช่นหีบเก็บผ้าของพระราชาหรือของมหาอำมาตย์ซึ่งบรรจุผ้าสีต่างๆ ไว้ เมื่อพระราชาหรือมหาอำมาตย์ประสงค์จะนุ่งห่มผ้าคู่ใดๆ ในเวลาเช้า ก็นุ่งห่มผ้าคู่่นั้นๆ ประสงค์จะนุ่งห่มผ้าคู่ใดๆ ในเวลาเที่ยง

ก็นุ่งห่มผ้าคู่นั้นๆ ประสงค์จะนุ่งห่มผ้าคูใดๆ ในเวลาเย็น ก็นุ่งห่มผ้าคู่นั้นๆ ฉนใด บรรดาโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ก็ฉนนั้น ผมประสงค์จะอยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อใดๆ ในเวลาเช้า ก็อยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อนั้นๆ ประสงค์จะอยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อใดๆ ในเวลาเที่ยง ก็อยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อนั้นๆ ประสงค์จะอยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อใดๆ ในเวลาเย็น ก็อยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อนั้นๆ”^{๒๕๒}

กล่าวโดยสรุปคือ ผู้ที่เจริญโพชฌงค์ ๗ อย่างบริบูรณ์ สามารถเจริญโพชฌงค์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนต้องการได้ตลอดเวลา ข้อความที่ว่าการก่อให้เกิดสติสัมโพชฌงค์สามารถกระทำได้โดยเพียงน้อมจิตไปเท่านั้น เพราะโพชฌงค์ ๗ ของพระอรหันต์ย่อมเกิดขึ้นเสมอตามปกติ ในขณะที่เจริญวิปัสสนา แม้ในขณะที่เข้าผลสมาบัติก็เช่นเดียวกัน ดังคัมภีร์อรรถกถาของพระสูตรนี้ที่พระสารีบุตรได้ระบุถึงการเข้าผลสมาบัติไว้^{๒๕๓}

นอกจากนั้น โพชฌงค์ยังเป็นธรรมที่รักษาโรคได้อีกด้วย ดังเรื่องที่ปรากฏในสมัยพุทธกาล ๓ เรื่อง ต่อไปนี้

๑. สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน ในกรุงราชคฤห์ พระมหากัสสปเถระได้อาพาหนะที่ถ้าปีปผลึกุหา พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปเยี่ยมและทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ เมื่อพระเถระสดับโพชฌงค์เหล่านี้ ก็เกิดปีติว่า โพชฌงค์ ๗ เคยปรากฏแก่เราในขณะที่รู้เห็นสังขารมหลั่งออกบวชแล้ว ๗ วัน คำสอนของพระพุทธองค์เป็นทางพ้นทุกข์โดยแท้ ครั้นดำรงเช่นนี้พระเถระได้เกิดความปีติอิมเอบใจ ทำให้เลือดในกายและรูปธรรมผ่องใส โรคของพระเถระจึงอันตรธานไปเหมือนหยาดน้ำกลิ้งลงจากใบบัว^{๒๕๔}

๒. พระพุทธเจ้ายังตรัสโพชฌงค์ ๗ โปรดพระมหาโมคคัลลานะ
ผู้อาพาที่ภูเขาคิชฌกูฏอีกด้วย ครั้นพระเถระสดับโพชฌงค์นี้แล้วก็หาย
จากอาพาธนั้นทันที^{๒๕๕}

๓. เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประจวบพรหมกษณะประทับอยู่ที่วัด
เวฬุวัน ได้รับสั่งให้พระจุนทะสาธยายโพชฌงค์ ๗ ถวาย ครั้นสดับแล้ว
พระองค์ทรงหายจากพระประชวรนั้นด้วยอานุภาพของโพชฌงค์ ๗^{๒๕๖}

ด้วยเหตุดังกล่าว โพชฌงค์ ๗ จึงเป็นคุณธรรมอันประเสริฐที่
บุคคลควรอบรมให้เกิดขึ้นในกระแสนจิตของตน ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์
อย่างยิ่งทั้งฝ่ายโลกียะและโลกุตระ ผู้ที่ประสงค์จะเจริญโพชฌงค์ควร
ปฏิบัติตามวิธีที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร ด้วยการ
กำหนดรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในอารมณ์ ๔ อย่าง คือ กาย เวทนา จิต
และสภาวะธรรม ที่จริงแล้วในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานเองก็มีธรรม
หมวดหนึ่งที่กล่าวถึงการเจริญโพชฌงค์ ๗ ด้วย ผู้ที่เริ่มปฏิบัติแล้วยัง
ไม่เกิดโพชฌงค์ ก็ไม่ควรเจริญโพชฌงค์เป็นลำดับแรก แต่ควรเริ่มเจริญ
วิปัสสนาด้วยการกำหนดรู้รูปนามอย่างใดอย่างหนึ่งก่อน สติสัมโพชฌงค์
 ฯลฯ อย่างอ่อนจึงจะเกิดขึ้น เช่นนี้ย่อมจัดว่าได้เริ่มเจริญโพชฌงค์แล้ว
เมื่อเจริญโพชฌงค์ตามวิธีที่กล่าวมาจนได้บรรลุอรหัตตมรรค จึงจักนับได้
ว่าการเจริญโพชฌงค์สำเร็จบริบูรณ์ นี่คือการล้างปรีชาญาณที่ ๙ ของ
พระอรหันต์

บทที่ ๙

ธรรมเทศนา ณ วันที่ ๑ และ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐

อาตมาได้แสดงสีลวันตสูตรมาแล้ว ๑๔ ครั้ง ครอบคลุมกำลัง
ปริชาญาณ ๙ อย่างของพระอรหันต์ บัดนี้จะกล่าวถึงกำลังปริชาญาณที่ ๑๐
ของพระอรหันต์ต่อไป

กำลังปริชาญาณที่ ๑๐ ของพระอรหันต์

อบรมอริยมรรคมีองค์ ๘

พระสารีบุตรได้กราบทูลกำลังปริชาญาณที่ ๑๐ ของพระอรหันต์
ไว้ดังนี้

ปุณ จปร ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน อริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค ภาวีโต
โหติ สุภาวิโต. ยมปิ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน อริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค
ภาวีโต โหติ สุภาวิโต. อิทมปิ ภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ
อาคมม ชีณาสโว ภิกขุ อาสวานํ ขยํ ปฏฺฐิขานาติ “ชีณา เม อาสวาติ.”^{๒๕๗}

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็น
ธรรมที่ภิกษุชีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้การเจริญอบรมอริยมรรคมีองค์ ๘
เป็นอย่างดีนี้ ก็เป็นกำลังปริชาญาณของภิกษุชีณาสพ ซึ่งท่านอาศัยแล้ว
จึงปฏิญาณความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

สัณนิทสูตร

คำว่า อริยมรรค แปลว่า หนทางอันประเสริฐ เป็นหนทางที่หมดจดปราศจากโทษ กล่าวคือ หนทางในโลกนี้มีหลายประเภท เช่น ทางบก ทางน้ำ ทางลม ทางไปเมือง ทางไปหมู่บ้าน ทางไปป่า ทางไปตลาด ทางไปโรงงาน ทางไปวัด ทางไปเจดีย์ ในพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงทางที่เรียกว่าคติ ๕ อย่าง^{๒๕๘} และทางที่พ้นจากคติ ๕ อย่าง^{๒๕๙} ทางไปสู่คติ ๕ อย่าง ได้แก่ ๑) ทางไปนรก ๒) ทางไปสู่ภพของสัตว์ดิรัจฉาน ๓) ทางไปภพของเปรต ทางทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นทางทุจริตที่เกิดจากบาปอกุศล มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ ๔) ทางไปสู่ภพของมนุษย์ ๕) ทางไปสู่ภพของเทวดา ทางทั้งสองนี้เป็นทางสุจริตที่เกิดจากกุศล คือ ทาน ศีล สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ส่วนทางที่พ้นไปจากคติทั้งปวงที่กล่าวมา คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ทำให้บรรลุนิพพาน ซึ่งเรียกในภาษาบาลีว่า นิพพานคามิมัคค, อมตคามิมัคค (ทางไปสู่พระนิพพาน) เป็นต้น นั่นเอง

พระอรหันต์เป็นผู้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ อย่างบริบูรณ์ โดยเริ่มตั้งแต่เมื่อครั้งเป็นปุถุชนตามที่ได้กล่าวมาแล้ว อริยมรรคมีองค์ ๘ เหล่านี้ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ	ความเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา	การกล่าวชอบ
๔. สัมมากัมมันตะ	การกระทำชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ	การเลี้ยงชีพชอบ

สัณฺทกสูตร

๖. สัมมาวายามะ	ความเพียรชอบ
๗. สัมมาสติ	การระลึกชอบ
๘. สัมมาสมาธิ	ความตั้งมั่นชอบ

สัมมาทิฐิที่กล่าวถึงในอริยมรรคมีองค์ ๘ มี ๕ ประเภทบ้าง^{๒๖๐}

๖ ประเภทบ้าง^{๒๖๑} ดังนี้ คือ

๑. กัมมัสสกตาสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบเกี่ยวกับกรรม
๒. ฌานสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบที่เกิดร่วมกับฌาน
๓. วิปัสสนาสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบที่เกิดร่วมกับวิปัสสนา
๔. มัคคสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบที่เกิดร่วมกับมรรคญาณ
๕. ผลสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบที่เกิดร่วมกับผลญาณ

เมื่อเพิ่มปัจจัยเวกชนสัมมาทิฐิเข้ามาในสัมมาทิฐิทั้ง ๕ เหล่านี้
ก็รวมเป็นสัมมาทิฐิ ๖ ประเภท

กัมมัสสกตาสัมมาทิฐิ คือ ปัญญาที่เชื่อในกรรมและผล
ของกรรมซึ่งส่วนใหญ่พุทธศาสนิกชนทั่วไปมักได้รับการปลูกฝังอบรมมา
ตั้งแต่เด็ก จึงไม่จำเป็นต้องพยายามเจริญเป็นพิเศษ บุคคลที่จะมีสัมมา
ทิฐิประเภทแรกนี้ ย่อมจะบำเพ็ญกุศลที่เป็นทาน ศีล และภาวนาได้
อย่างหมดจดบริบูรณ์ ผู้ที่เชื่อว่าสัตว์โลกไปเกิดในรูปภูมิและอรุภูมิ
ด้วยอำนาจของรูปาวจรฉนากุศลกรรมและอรุปาวจรฉนากุศลกรรม
ย่อมจะชวนขยายเจริญสมถภาวนาคือ ฌานสัมมาทิฐิ ส่วนผู้ที่เชื่อว่
การเจริญวิปัสสนาส่งผลให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้ ก็ย่อมจะชวนขยาย
เจริญวิปัสสนา ทั้งนี้โดยมีกัมมัสสกตาสัมมาทิฐิเป็นบาทฐาน

สีลวันตสูตร

นอกจากผู้เจริญภาวนาจะต้องมีศีลที่หมดจด (สีลวิสุทธิ) แล้ว ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ก็จะต้องมีสมาธิอย่างบริบูรณ์ (จิตตวิสุทธิ) ด้วย จึงจะเกิดทวิวิสุทธิตีและวิสุทธิตีที่เลือนมีวิปัสสนาญาณคือนามรูป ปริจเฉทญาณเป็นต้น ดังนั้น ผู้ปฏิบัติจึงต้องรักษาศีลให้หมดจดก่อนจะ เจริญภาวนา หรือถ้าเคยมีศีลไม่หมดจดมาก่อน ก็จำเป็นต้องสมทานศีล ให้บริบูรณ์ในช่วงเวลาใกล้จะเข้ากรรมฐาน ส่วนภิกษุก็ควรชำระศีลให้ หมดจดด้วยการปลงอาบัติหรือด้วยวุฏฐานกรรม (การเข้าปริวาส มานัต และอัปทาน^{๒๖๒}) เมื่อมีศีลหมดจดเช่นนี้แล้ว ก็พึงพากเพียรเจริญสมถ- ภาวนาอย่างใดอย่างหนึ่งให้บรรลุฌานสมาธิ ถ้าไม่อาจเจริญสมาธิภาวนา จนกระทั่งบรรลุฌาน อย่างน้อยก็ควรบรรลุอุปจารสมาธิ โดยเฉพาะผู้ที่ ไม่สามารถเจริญสมถภาวนา ควรเจริญวิปัสสนาที่ตามรู้อิริยาบถและธาตุ ๔ ฯลฯ ตามสติปัฏฐานสูตร จนกระทั่งบรรลุวิปัสสนาขณิกสมาธิ ซึ่งมีกำลัง เทียบเท่าอุปจารสมาธิ^{๒๖๓} จะเห็นได้ว่า กัมมัสดกตาสัมมาทิฏฐิ ศีล และสมาธิ (อุปจารสมาธิ อัปนาสมาธิ หรือวิปัสสนาขณิกสมาธิ) เป็นองค์มรรคที่เป็นบาทฐานของวิปัสสนา เรียกว่า มูลมรรค ซึ่งเป็น แนวทางปฏิบัติขั้นต้น

มัคคสัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาที่เป็นหลักสำคัญที่ผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องอบรมให้เกิดขึ้นในกระแสจิตของตน มัคคสัมมาทิฏฐินี้ไม่ใช่สิ่งที่ ผู้เริ่มปฏิบัติจะเจริญให้เกิดขึ้นได้ทันที แต่จะต้องเริ่มเจริญวิปัสสนาสัมมา- ทิฏฐิซึ่งเป็นบุรพภาคมรรคก่อน เพราะวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิคือหนทาง อันเป็นปฏิปทาเบื้องต้น เป็นบาทฐานของมัคคสัมมาทิฏฐิ กล่าวคือ เมื่อ

เจริญวิปัสสนามรรคจนแก่กล้าบริบูรณ์แล้ว จึงจะเกิดมรรคญาณที่เรียกว่า มัคคสัมมาทิฏฐิ แม้การเจริญวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิก็จำเป็นต้องมีบาทฐาน คือ ความมีศีลหมดจดอันประกอบด้วยกัมมัฏสกตาสัมมาทิฏฐิ และสมาธิ ที่ประกอบกับฌานสัมมาทิฏฐิเช่นกัน

ในสัมมาทิฏฐิทั้ง ๖ นี้ ผลสัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นในผลจิต ๔ ดวง ผลญาณนั้นเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นต่อจากมรรคทัณฑ์ คือเกิดขึ้นโดย ความเป็นผลของมรรคนั่นเอง จึงเป็นปัญญาที่ผู้ปฏิบัติไม่ต้องพยายามให้ บรรลุโดยเฉพาะ รวมทั้งปัจจเวกขณสัมมาทิฏฐิก็เป็นปัญญาที่มาพิจารณา ใคร่ครวญทบทวนมรรค ผล ฯลฯ หลังจากได้บรรลุอุทยมรรคแล้ว ดังนั้น ปัจจเวกขณญาณจึงไม่ใช่ปัญญาที่ต้องพยายามปฏิบัติเป็นพิเศษเช่นกัน

เมื่อองค์มรรคที่เป็นบาทฐานบริบูรณ์แล้ว ผู้ปฏิบัติควรใส่ใจ กำหนดรู้รูปนามอุปาทานขันธ ๕ ที่กำลังเกิดขึ้นทางทวาร ๖ แล้วเจริญ วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ ตามวิธีที่อาตมาได้อธิบายไว้ จนกระทั่งเกิดปัญญา ที่กำหนดแยกอุปาทาน เป็นวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ ที่ ๑ เรียกว่า นามรูป- ปริจเฉทญาณ

ตามมาด้วยปัญญาที่กำหนดรู้เหตุปัจจัยโดยเข้าใจเหตุและผลของ รูปนามอย่างชัดเจน เป็นวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิที่ ๒ เรียกว่า ปัจจัยปริคคหญาณ

ต่อจากนั้น ปัญญาที่รู้เห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของ รูปนาม ทำให้เข้าใจว่ารูปนามไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นปัญญาที่พิจารณาเห็น ไตรลักษณ์ของรูปนาม เป็นวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิที่ ๓ เรียกว่า สัมมสนญาณ

สัณนิทสูต

อันดับถัดไปเกิดปัญญาที่รู้เห็นความเกิดดับอย่างรวดเร็วของรูปนาม เป็นวิปัสสนาสัมมาทิฐิที่ ๔ เรียกว่า อุทยัพพญาณ

จากนั้นวิปัสสนาญาณมีกัณฺหาณ เป็นต้นที่รู้เห็นความดับของรูปนาม ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับ จนในที่สุดเกิดสังขารุเพกขาญาณที่วางใจเป็นกลางในรูปนาม โดยไม่ต้องจดจ่อเป็นพิเศษ เมื่อเจริญสังขารุเพกขาญาณนี้จนแก่กล้าบริบูรณ์ ก็จะเกิดวิปัสสนาญาณพิเศษ คือ มรรคเกิดขึ้น ๑ ครั้งและผลเกิดขึ้นติดต่อกับมรรคทันที ๒-๓ ครั้ง แล้วหยั่งลงสู่ความดับรูปนาม มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

วิปัสสนาญาณพิเศษดังกล่าวที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วนี้ เรียกว่า วุฏฺฐานคามินีวิปัสสนา เป็นวิปัสสนาญาณที่นำไปถึงมรรค เพราะเมื่อเจริญวิปัสสนาถึงระดับนี้จะเกิดวิปัสสนาสัมมาทิฐิปัญญาที่ทำให้บรรลุลความดับรูปนาม และเกิดมัคคสัมมาทิฐิในที่สุดด้วยกำลังของวิปัสสนาสัมมาทิฐิ ว่าโดยเอกัตตนิยซึ่งเป็นการแสดงความเป็นอย่างเดียวกัน ด้วยการสืบต่อ^{๒๖๔} ก็อาจกล่าวได้ว่าอนุโลมญาณที่นับเข้าในวุฏฺฐานคามินีวิปัสสนามีการเห็นแจ้งพระนิพพานเป็นอารมณ์ เพราะมรรคจิตและมรรคญาณไม่ใช่มาจากที่อื่น แต่เกิดต่อเนื่องจากจิตและญาณที่มีมาก่อนหน้านั้นเอง วิปัสสนานี้จึงเรียกว่าบุรพภาคมรรค คือ ทางปฏิบัติขั้นกลางที่เกิดก่อนโลกุตตรมรรค เป็นการปฏิบัติวิปัสสนาที่ประกอบด้วย อริยมรรคมืองค์ ๘ (วิปัสสนามรรค)

ผู้ปฏิบัติที่ประสงค์จะเห็นแจ้งพระนิพพานในปัจจุบันชาติ จำต้องมีกัมมัสสกตาสัมมาทิฏฐิอย่างบริบูรณ์ อีกทั้งต้องชำระศีลให้หมดจดด้วยการอบรมองค์มรรคในหมวดศีล ๓ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นองค์มรรคที่เป็นบาทฐานของวิปัสสนาเหล่านี้ก่อน นอกจากนั้น จะต้องเจริญสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้จิตพ้นไปจากนิวรณ์ตามหลักจิตตวิสุทธิ ต่อมา จึงเจริญวิปัสสนาที่เรียกว่าบุรพภาคมรรค ตั้งแต่นามรูปปริจเฉทญาณ > ปัจจยปริคคหญาณ > สัมมสนญาณ > อุทฺถัพพญาณ > ภังคญาณ > ภยญาณ > อาทินวญาณ > นิพพิทาญาณ > มุญฺจิตุกัมยตาญาณ > ปฏิสังขญาณ > สังขารูปกขญาณ > อนุโลมญาณ ลำดับถัดไป โคตรภูญาณ มรรคญาณ และผลญาณจักเกิดขึ้นด้วยกำลังของวิปัสสนาดังกล่าว ต่อจากนั้น ปัจจเวกขณญาณจึงเกิดขึ้นมาพิจารณา มรรคผล ฯลฯ ตามที่กล่าวมาแล้ว ผู้ปฏิบัติที่มีองค์มรรคเป็นบาทฐาน เมื่อเจริญวิปัสสนาที่เรียกว่าบุรพภาคมรรค ย่อมจะเข้าถึงความดับรูปนามที่เรียกว่านิพพานด้วยหมู่ธรรมเหล่านั้น

ในขณะที่เจริญวิปัสสนาอยู่ หมวดปัญญาคือ เมื่อวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิเกิดขึ้น สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ ย่อมเกิดประกอบพร้อมกัน โดยการน้อมจิตสู่อารมณ์โดยลักษณะไม่เที่ยง ในขณะที่รู้เห็นความไม่เที่ยง คำว่า สัมมาสังกัปปะ แม้จะแปลตามศัพท์ว่า ความดำริชอบ ก็ได้ไม่ได้หมายความว่า เป็นความตั้งใจจะคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่งในขณะเจริญวิปัสสนา แต่เป็นการน้อมจิตสู่พระนิพพานในขณะที่เกิดมรรคเพื่อทำพระนิพพานให้ประจักษ์ ส่วนสัมมาวายามะคือความเพียรในการกำหนดรู้ทุกขณะไม่ให้

สัณฺทสูต

สติขาดช่วงจากปัจจุบัน โดยกำหนดว่า “เห็นหนอ” “ได้ยินหนอ” ฯลฯ อีกทั้งมีการระลึกรู้เท่าทันเป็นสัมมาสติ และการที่จิตตั้งมั่นแนบแน่นอยู่ในอารมณ์ที่ถูกกำหนดแม้เพียงชั่วขณะ เป็นวิปัสสนาขณิกสัมมาสมาธิ สมาธิประเภทนี้เป็นสิ่งสำคัญมากในทุกขณะที่เจริญวิปัสสนา ถ้าสมาธินี้ มีกำลังไม่เพียงพอ วิปัสสนาญาณที่แก่กล้าย่อมไม่อาจจะเกิดขึ้น ดังนั้น องค์มรรค ๓ ที่เป็นหมวดสมาธิ คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ ขณิกสัมมาสมาธิเหล่านี้ จึงเป็นสมาธิที่เป็นอุปการะมากแก่วิปัสสนา

องค์มรรค ๓ ในหมวดศีล คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และ สัมมาอาชีวะ ที่ผู้ปฏิบัติได้สมาทานให้บริบูรณ์ก่อนที่จะเจริญวิปัสสนา ย่อมจะบริบูรณ์แม้ในขณะที่เจริญวิปัสสนาเช่นกัน เช่นเดียวกับในทุกขณะที่ผู้ปฏิบัติกำหนดรู้อารมณ์โดยลักษณะที่ไม่เที่ยง ฯลฯ ย่อมไม่ทำให้ความเข้าใจผิดว่าเที่ยง ฯลฯ เกิดขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ จึงย่อมปราศจากมิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ และมิจฉาอาชีวะ ดังนั้น จึงกล่าวว่าองค์มรรคในหมวดศีล ทั้ง ๓ หมดจดบริบูรณ์ในขณะที่เจริญวิปัสสนา

นอกจากนี้ ในเวลาที่วิปัสสนาสมาธิบังเกิดขึ้น องค์มรรคที่เหลือ อีก ๗ ประการ มีสัมมาสังกัปปะ ฯลฯ ย่อมจะเกิดประกอบพร้อมกันตามสมควร นับว่าผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้สภาวะต่างๆ นั้น เจริญวิปัสสนาด้วย องค์มรรค ๘ ซึ่งเรียกว่าบุรพภาคมรรคในทุกขณะ จนกระทั่งวิปัสสนามรรค แก่กล้าบริบูรณ์แล้ว อริยมรรคมีองค์ ๘ จะเกิดขึ้นพร้อมกันเป็นมรรคสมังคี เมื่อนั้นย่อมจะเกิดอริยมรรคที่เรียกว่าโสดาปัตติมรรค ตามมาด้วย โสดาปัตติผลและปัจจุเวกขณญาณดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

สัลวันตสูตร

สรุปได้ว่า ทางปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นสามารถจำแนกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. มุลมรรค ทางปฏิบัติขั้นต้น คือ ศีล สมาธิ และสัมมาทิฐิ
๒. บุรพภาคมรรค ทางปฏิบัติขั้นกลางที่เกิดก่อนโลกุตตรมรรค คือ การปฏิบัติวิปัสสนาที่ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ (วิปัสสนามรรค)
๓. โลกุตตรมรรค ที่เกิดคู่กับโลกุตตรผล เป็นโลกุตตรธรรมในพระพุทธศาสนา มี ๔ ระดับ คือ โสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค โลกุตตรมรรคนี้เป็นชื่อรวมของอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นโลกุตตรเจตสิกที่เกิดร่วมกันในขณะที่บรรลุมรรค^{๒๖๕}

เมื่อผู้ที่ได้บรรลุพระโสดาบันเจริญวิปัสสนามรรคมีสัมมาทิฐิ ฯลฯ ให้ยิ่งขึ้นแล้ว ย่อมจะบรรลุสกทาคามิมรรค-สกทาคามีผลเป็นพระสกทาคามี จากนั้นมีการเจริญวิปัสสนามรรคต่อไป ก็จะบรรลุอนาคามิมรรค-อนาคามีผลเป็นพระอนาคามี พระอนาคามีที่เจริญวิปัสสนามรรคต่อมา ย่อมได้ชื่อว่าเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อบรรลุอรหัตตมรรคอย่างแท้จริง โดยมีอรหัตตผลและปัจจเวกขณญาณเกิดขึ้นตามมาเป็นปกติ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงนับว่าการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ในขณะที่บรรลุอรหัตตมรรคของพระอรหันต์ทั้งหลายจึงสำเร็จบริบูรณ์ พระสารีบุตรมุ่งหมายถึงความบริบูรณ์ดังกล่าว จึงกราบทูลว่า ปุณ จปริภนเต ชีณาสวสส ภิกขุโน อริโย อภูจุงคิโก มคโค ภาวิตो โหติ สุภาวิตो.

สีลวันตสูตร

(ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นธรรมที่ภิกษุ
ชีนาสพเจริญอบรมดีแล้ว)

พระอรหันต์สามารถเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ตามที่ท่านต้องการ
ได้อย่างบริบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นสัมมาทิฐิ ฯลฯ ในวิปัสสนาธรรม หรือ
สัมมาทิฐิ ฯลฯ ที่เป็นองค์ประกอบของอริยมรรค แต่อาจมีพระอรหันต์
ที่ไม่สามารถเข้าผลสมุบัติได้ในบางคราว คือพระอรหันต์ประเภท
โนสตตวิหารี ซึ่งเป็นผู้ไม่ได้เจริญอริยมรรคอยู่เสมอ เหมือนพระเถระ
ผู้เป็นอาจารย์ของสามเณรที่กล่าวมาแล้วในเรื่องอานิสงส์จากการเจริญ
วิปัสสนาของพระอรหันต์ แต่คงมีจำนวนน้อยมาก

เขมสูตร

ตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นคำอธิบายเกี่ยวกับกำลังปรีชาญาณ
ทั้ง ๑๐ ของพระอรหันต์ ท่านสาวกชนผู้ฟังธรรมคงพอจะเข้าใจได้ บัดนี้
อาตมาจะอธิบายเรื่องที่พระอรหันต์กล่าวปฏิญาณว่าตนเป็นผู้สิ้นอาสวะ
แล้วด้วยคำว่า ชีนา เม อาสวา. (กิเลสของเราสิ้นแล้ว) เป็นต้น โดยนำ
ข้อความจากอังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต เขมสูตร มาแสดง ดังต่อไปนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ วัดพระเชตวัน อาราม
ของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระเขมะและพระสุมณะ
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วได้ถวายอภิชาตทักขณัง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง
พระเขมะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จสิ้น ปลงภาระได้ บรรลุประโยชน์ตน สิ้นเครื่องผูกพัน หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ไม่มีความคิดว่า ผู้ที่ประเสริฐกว่าเรามีอยู่ ผู้ที่เสมอกับเรามีอยู่ หรือผู้ที่ด้อยกว่าเรามีอยู่” ๒๖๖

ข้อความข้างต้นกล่าวว่าพระอรหันต์ไม่มีมานะ ๓ อย่าง และแสดงว่าตนเองก็ไม่มีมานะ ๓ อย่างนี้เช่นกัน เพราะพระอรหันต์เป็นผู้ที่สามารถกำจัดมานะทั้ง ๓ (คือ ความถือตัวว่าผู้ที่ประเสริฐกว่าเรามีอยู่ ผู้ที่เสมอกับเรามีอยู่ หรือผู้ที่ด้อยกว่าเรามีอยู่) ข้อความนี้จึงเป็นการกราบทูลเรื่องที่ตนปราศจากมานะทั้งปวงโดยอ้อม ซึ่งนับว่าเป็นเนื้อความที่ลึกซึ้ง เมื่อพระเชมะกราบทูลดังนี้แล้ว ได้ลุกจากอาสนะหลีกไป ต่อจากนั้นพระสุมนะก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จสิ้น ปลงภาระได้ บรรลุประโยชน์ตน สิ้นเครื่องผูกพัน หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ไม่มีความคิดว่า ผู้ที่ประเสริฐกว่าเรามีอยู่ ผู้ที่เสมอกับเรามีอยู่ หรือผู้ที่ด้อยกว่าเรามีอยู่”

ข้อความที่พระสุมนะกราบทูลพระผู้มีพระภาค เหมือนกับข้อความของพระเชมะ คือ การที่พระอรหันต์ปราศจากมานะทั้ง ๓ อย่าง หลังจากพระสุมนะกราบทูลดังนี้แล้วได้ลุกจากอาสนะหลีกไป ต่อมาพระผู้มีพระภาคได้รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า

สัณฺทสูตฺร

“ภิกษุทั้งหลาย เหล่ากุลบุตรที่กล่าวพยากรณ์อรรถัตถผลเหมือน พระขเมและพระสุมนะเช่นนี้ อีกทั้งได้กล่าวเนื้อความที่ประสงค์จะแสดง โดยมีได้ระบุดังตนเองไว้โดยตรง ย่อมต่างกับโมฆบุรุษบางคนในธรรมวินัยนี้ ผู้เหมือนจะร่าเริงกล่าวพยากรณ์อรรถัตถผลอยู่ พวกเขาย่อมถึงความ คับแค้นในภายหลัง”^{๒๖๗}

การพยากรณ์อรรถัตถผลของพระโสณะ

ในสมัยพุทธกาลมีบุตรเศรษฐีคนหนึ่งชื่อโสณะ ตั้งแต่เยาว์วัยเป็นผู้ไม่เคยเหยียบเท้าสัมผัสพื้นดิน จึงมีขนขึ้นที่ฝ่าเท้า ท่านฟังธรรมจาก พระพุทธเจ้า พลังดำริว่าผู้ที่อยู่ทางโลกยากที่จะประพาสพรหมจรรย์นี้ ให้หมดจดบริบูรณ์ได้ ต้องออกบวชเท่านั้นจึงจะปฏิบัติได้อย่างบริบูรณ์ เมื่อคิดดังนี้แล้ว ท่านจึงสละสมบัติออกบวช ต่อมาท่านได้ไปเดินจงกรม ที่ป่าช้า เพียรชวนชวายปฏิบัติอย่างอุกฤษฏ์จนกระทั่งฝ่าเท้าแตกมีเลือด ไหลออกเปื้อนทางเดินจงกรมเหมือนโรงฆ่าสัตว์ ทว่าแม้ท่านจะเพียร ปฏิบัติอย่างแรงกล้าเช่นนี้ก็ไม่อาจบรรลุคุณธรรมวิเศษได้ จึงครุ่นคิดว่าผู้ที่ปฏิบัติธรรมอย่างอุกฤษฏ์ด้วยความเพียรเช่นเราเพียงนี้ จิตก็ยังไม่ อาจพ้นไปจากกิเลส เช่นนี้เอาเถิด เรามีสมบัติในเรือนมากมาย ถ้ากระไร เราจะลาสิกขาไปแสวงสมบัติและบำเพ็ญบุญสร้างกุศลตามสมควรแก่ ฆราวาสวิสัยดีกว่า

ขณะนั้นพระผู้มีพระภาคทรงทราบารจิตของพระโสณะ จึงเสด็จไปหาด้วยฤทธิ์ ครั้นท่านได้พบพระพุทธองค์แล้วได้ถวายบังคมแล้ว

นั่งอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง พระองค์ทรงแนะนำพระโสดนให้ปฏิบัติโดยไม่ยิ่งหรือหย่อนเกินไป เหมือนสายพิณที่ไม่ตึงหรือหย่อนเกินไป ท่านจึงลดความเพียรลงแล้วปฏิบัติให้วิริยะสมดุลกับสมาธิตามที่ทรงแนะนำ เมื่ออินทรีย์ทั้งหลายมีความเสมอกัน ไม่นานนักก็บรรลุอรหัตตผล หลังจากเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านได้ไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลเรื่องที่ตนบรรลุธรรม เรื่องนี้มีข้อความโดยย่อในพระวินัยปิฎก มหาวรรค^{๒๖๘} ดังนี้

“ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์มีอาสวะสิ้นแล้ว ภิกษุนั้นย่อมโน้มใจไปสู่เหตุ ๖ สถานคือ ๑) เนกขัมมะ การโน้มใจไปสู่บรรพชา ๒) ปวิเวก โนมใจไปสู่ความเจียบสงัด ๓) อัปยาปัชชะ โนมใจไปสู่ความไม่เบียดเบียน ๔) อุปาทานชยะ โนมใจไปสู่ความสิ้นอุปาทาน ๕) ตัณหาชยะ โนมใจไปสู่ความสิ้นตัณหา ๖) อสัมโมหะ โนมใจไปสู่ความไม่หลงใหล”

อนึ่ง เหตุ ๖ สถานที่เกิดของพระอรหันต์โน้มไปเหล่านี้ในคัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่าคืออรหัตตผล^{๒๖๙} ต่อจากนั้นพระโสดนได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ สำคัญเช่นนั้นว่า:-

๑. ท่านผู้นี้อาศัยคุณแต่เพียงศรัทธาอย่างเดียวเป็นแน่ จึงมีจิตโน้มไปสู่บรรพชา ดังนี้ ข้อนี้ก็มิได้เห็นอย่างนั้นเลย ภิกษุชีนาสพผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีกิจที่ควรกระทำเสร็จแล้ว ไม่เห็นว่าตนยังมีกิจที่ต้องกระทำ หรือจะต้องเพิ่มพูนกิจที่ได้กระทำแล้ว จึงโน้มใจไปสู่

บรรพชา เพราะตนสิ้นราคะ โทสะ และโมหะ (ข้อความนี้คงจะหมายถึง ความคิดของบางท่านที่ประสงค์จะออกจากกามคุณด้วยความเลื่อมใส)

๒. ท่านผู้นี้ปรารถนาลาภสักการะ และการสรรเสริญเป็นแน่ จึงน้อมใจไปในความเยียบสัจด์ ดังนี้ ข้อนี้ก็มิพึงเห็นอย่างนั้นเลย ภิกษุ ชีณาสพผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีกิจที่ควรกระทำเสร็จแล้ว ฯลฯ จึงน้อมใจ ไปสู่ความเยียบสัจด์ เพราะตนปราศจากราคะ โทสะ และโมหะ (ข้อนี้ คงจะหมายถึงความคิดของบางท่านที่ประสงค์การอยู่ในสถานที่เยียบสัจด์ ด้วยความปรารถนาลาภสักการะ และการสรรเสริญ)

๓. ท่านผู้นี้เชื่อถือสัณฺทสูตฺรปราสาทโดยความเป็นแก่นสารเป็นแน่ จึงน้อมใจไปสู่ความไม่เบียดเบียนดังนี้ ข้อนี้ก็มิพึงเห็นอย่างนั้นเลย ภิกษุชีณาสพผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีกิจที่ควรกระทำเสร็จแล้ว ฯลฯ จึงน้อมใจไปสู่ความไม่เบียดเบียน เพราะตนปราศจาก ราคะ โทสะ และ โมหะ (ข้อนี้คงจะหมายถึงความคิดของบางท่านที่มีความอดทนไม่มีจิต โกรธเคืองด้วยสัณฺทสูตฺรปราสาทที่เข้าใจผิดว่าความอดทนทำให้กรรมชั่ว เก่าหมดสิ้นไปตามคำสอนของนิครนถ์นาฏบุตร)

พระโสณะกราบทูลต่อไปว่า “พระพุทฺธเจ้าข้า แม่หากฐุปารมณฺ์ ที่หยาบ ซึ่งจะพึงทราบชัดด้วยจักขุผ่านมาสู่คลองจักขุของภิกษุผู้มีจิต หลุดพ้นแล้วโดยชอบอย่างนี้ ก็ย่อมไม่ครอบงำจิตของภิกษุนั้นได้เลย จิตของภิกษุนั้นไม่ระคนด้วยกิเลส เป็นธรรมชาติตั้งมั่นไม่หวั่นไหว และ ภิกษุนั้นย่อมพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและดับไปของจิตนั้น”^{๒๗๐}

สีลวันตสูตร

อธิบายได้ว่า แม้พระอรหันต์จะเห็นรูปารมณ์ที่ตีสเลศหรือทรม
อย่างยิ่ง จิตของท่านก็ไม่ไหลไปตามรูปารมณ์ที่เห็นอยู่ ไม่ระคนกับกิเลส
ที่พอใจหรือไม่พอใจ เป็นธรรมชาติที่ดำรงมั่นโดยปกติอย่างหมจด
ไม่หวั่นไหว อีกทั้งท่านรู้ชัดว่ารูปารมณ์และจิตที่เห็นเกิดดับอยู่เสมอ
เช่นเดียวกับในเวลาได้ยินเสียง รู้กลิ่น ลิ้มรส กระบสสัมผัส หรือนึกคิดทางใจ
จิตของท่านก็จะไม่ไหลไปตามอารมณ์ที่กำลังรู้อยู่ ยังคงดำรงมั่นไม่หวั่นไหว
เพียงรู้เห็นความเกิดดับของอารมณ์ที่ถูกรู้กับจิตที่รู้อารมณ์เท่านั้น

การรู้เห็นของผู้ปฏิบัติที่กำลังเจริญสติปัฏฐานอยู่ในขณะนี้
มีความสอดคล้องกับการที่พระอรหันต์รู้แจ้งความเกิดดับอย่างรวดเร็ว
ของอารมณ์กับจิตที่รู้อารมณ์ในขณะเห็น ฯลฯ ข้อความข้างต้นจึงนับว่า
เป็นการให้กำลังใจที่สำคัญแก่ท่านผู้ที่กำลังพากเพียรปฏิบัติดังกล่าว

ต่อมา พระโสดะได้กราบทูลพระพุทธเจ้าด้วยคาถาอีกหลายบท
โดยอาตมาจะขอยกคาถา ๒ บทสุดท้ายมานำเสนอไว้ดังนี้

เสโล ยถา เอกขโน

วาเตน น สมิริติ

เอว รุปา รสา สหุทา

คนธา ผสสา จ เภาเวลา.

อิฏฐา ธมมา อนิฏฐา จ

นปเปเวเนติ ตาทิโน

จิตฺ จิตตํ วิปปมุตตํ

วณณจสสานุปสสติ. ^{๒๗๑}

“ภูเขาศิลาล้วนเป็นแท่งที่บย้อมไม่สะท้อนเพราะลม ฉนใด รูป
เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ทั้งหมด ทั้งที่เป็นอิฏฐารมณ์
และอนิฏฐารมณ์ บย้อมไม่ทำจิตของบุคคลผู้คงที่ให้หวั่นไหวได้ ฉนนัน

สัจวันตสูตร

จิตของผู้คงที่นั้น เป็นจิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ไม่เกาะเกี่ยวด้วย
อารมณ์ใดๆ เพราะผู้คงที่นั้นพิจารณาเห็นความเสื่อมไปแห่งอารมณ์นั้น”

การพยากรณ์อรรถัตผลของพระสารีบุตร

ครั้งหนึ่งพระกฬารชัตติยะได้สนทนาพูดคุยกับพระสารีบุตรว่า

พระกฬารชัตติยะ : ท่านสารีบุตร พระโมลียผัคคุณะได้ลาสิกขา
เป็นคฤหัสถ์แล้วขอรับ

พระสารีบุตร : พระโมลียผัคคุณะคงจะไม่ได้ได้รับความพอใจใน
พระธรรมวินัยนี้กระมัง

พระกฬารชัตติยะ : ถ้าเช่นนั้นท่านสารีบุตรคงจะได้ความพอใจ
ในพระธรรมวินัยนี้กระมังขอรับ

พระสารีบุตร : ผู้มีอายุ ผมได้ความพอใจและไม่มีความสงสัยใน
พระธรรมวินัยนี้เลย

พระกฬารชัตติยะ : ผู้มีอายุ ก็ต่อไปเถา ท่านจักไม่สงสัยหรือ
ขอรับ

พระสารีบุตร : ผู้มีอายุ ถึงต่อไปผมก็ย่อมไม่สงสัยเลย

คัมภีร์อรรถกถาอธิบายเรื่องนี้ว่า “การไม่ได้ความพอใจคือ การ
ที่ไม่ได้บรรลุมรรคเบื้องต้นและผลเบื้องต้น ๓^{๒๗๒} ผู้ที่ได้บรรลุมรรคผล

เบื้องต้น ๓ หมายถึงผู้ได้บรรลุนิพพานเป็นพระอนาคามีแล้ว ย่อมจะไม่
ลาสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์

ส่วนคำถามต่อมาที่ถามว่า ‘ก็ต่อไปเล่า ท่านจักไม่สงสัยหรือ’
เป็นการถามถึงว่าพระสารีบุตรได้กำจัดปฏิสันธิในภพใหม่ต่อไปได้แล้ว
หรือ โดยมีนัยคือ ท่านได้บรรลุนิพพานแล้วหรือ

การที่พระสารีบุตรตอบว่า ‘ถึงต่อไป ผมก็ไม่สงสัยเลย’ หมายถึง
ความไม่สงสัยในความเป็นพระอรหันต์ เพราะได้บรรลุนิพพานแล้ว” นี้
คือคำอธิบายจากคัมภีร์อรรถกถาโดยตรง^{๒๗๓}

คำตอบที่ว่า ‘ถึงต่อไปผมก็ไม่สงสัยเลย’ เป็นการพยากรณ์
ยอมรับความเป็นพระอรหันต์ของพระสารีบุตร ดังนั้น พระกฬารชัตติยะ
จึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลว่า พระสารีบุตรได้อวดอ้าง
อรหัตผลว่า ‘เรารู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควร
ทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคได้รับสั่งให้เรียกพระสารีบุตรมาซักถาม
ว่า “สารีบุตร เขาว่าเธออวดอ้างอรหัตผลว่า ‘เรารู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว
อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความ
เป็นอย่างนี้อีกต่อไป จริงหรือ’”

พระสารีบุตร : ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์หาได้กล่าวถึง
ความบรรลุนิพพานด้วยบทและด้วยถ้อยคำว่า ชาติสิ้นแล้ว เป็นต้น

สัณทิตสูตร

พระผู้มีพระภาค : สารีบุตร กุลบุตรย่อมพยากรณ์อรรถัตถผล โดยอ้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้นนอรรถัตถผลที่เธอพยากรณ์ไป แล้วบุคคลพึงเห็นตามที่เธอพยากรณ์

พระสารีบุตร : แม้ข้าพระองค์ก็ได้กราบทูลอย่างนี้มีใช้หรือว่า ข้าพระองค์หาได้กล่าวเนื้อความนั้นด้วยถ้อยคำเช่นนั้นไม่

ข้อความนี้หมายความว่า พระสารีบุตรกราบทูลว่าท่านไม่ได้พยากรณ์เนื้อความคือการบรรลุอรรถัตถผลด้วยถ้อยคำดังกล่าว และไม่ได้คัดค้านว่าท่านไม่ได้กล่าวเช่นนั้นโดยสิ้นเชิง

ข้อความนี้มาจากสังยุตตนิกาย นิทานวรรค กฬารสูตร^{๒๗๔} ข้อความจากพระบาลีที่นำมาอ้างนี้เป็นหลักฐานที่แสดงว่า พระอรหันต์มักกล่าวแสดงการยอมรับความเป็นพระอรหันต์ของตัวท่านเองโดยอ้อม ในคัมภีร์ อรรถกถา มีอีกตัวอย่างหนึ่ง ดังนี้

พระอริยบุคคลรู้ได้ยาก

ในสมัยที่พระศาสนายังเจริญรุ่งเรืองในประเทศลังกา มีพระชวีตา ที่คอยปรนนิบัติพระอรหันต์รูปหนึ่งอยู่ที่ภูเขาคิตตลบรรพต วันหนึ่งในขณะกลับจากบิณฑบาต พระชวีตาได้ถามพระอาจารย์ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า “พระอริยเจ้าเป็นเช่นไรหรือขอรับ” พระอรหันต์ตอบว่า “ภิกษุชราบางรูปในพระศาสนานี้แม้จะติดตามปรนนิบัติผู้วัตรน้อยวัตรใหญ่ ถือบาตรจีวรตามอยู่ก็ไม่รู้ว่าอาจารย์ของตนเป็นพระอริยเจ้า การรู้ความ

เป็นพระอริยะเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยาก” อย่างไรก็ตาม แม้พระขรรค์ตาที่ได้ฟังคำตอบจากพระอาจารย์ของตนกล่าวอยู่เช่นนี้ ก็ยังไม่รู้ว่าพระอาจารย์ของตนนั้นเป็นพระอรหันต์^{๒๗๕}

พระอริยเจ้าทั้งหลายเป็นผู้มักน้อย จึงไม่ต้องการจะประกาศตนว่าเป็นพระอริยเจ้า ดังข้อความในอรรถกถามูลปณณาสกัว่า

“ส่วนภิกษุผู้มักน้อยรูปใด เป็นหนึ่งในบรรดาพระอริยบุคคลมีพระโสดาบัน เป็นต้น ย่อมไม่ปรารถนาให้ผู้อื่นรู้ความที่ตนเป็นโสดาบัน ฯลฯ ชื่อว่า ผู้มักน้อยในอริคม (การบรรลุธรรม) เหมือนกุลบุตร ๓ คน และเหมือนนายช่างหม้อชื่อว่า ฌฎิการ”^{๒๗๖}

เมื่อเปรียบเทียบลักษณะที่พระอริยเจ้ามิได้ประกาศว่าตนเป็นพระอริยะ และการที่ท่านมีความมักน้อยในการประกาศคุณธรรมของตน ทำให้พิจารณาได้ว่า ผู้ที่ประกาศว่าตนเป็นพระโสดาบันหรือพระอรหันต์ ทั้งยังแสดงความไม่พอใจคนที่ไม่เชื่อถืออีก จะเป็นพระอริยเจ้าจริงได้หรือไม่

สืลวันตสูตร

บทสรุปสืลวันตสูตร

อาตมาขอสรุปสืลวันตสูตรซึ่งเป็นพระสูตรที่แสดงคำถามและคำตอบระหว่างพระสารีบุตรกับพระมหาโกณฑัญญะ มีคำถามและคำตอบ ๕ ข้อ ดังนี้

คำถามที่ ๑ พระมหาโกณฑัญญะถามว่า ภิกษุผู้มีศีลควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนโดยแยบคาย พระสารีบุตรตอบว่า ภิกษุผู้มีศีลควรใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ โดยแยบคาย ด้วยการพิจารณาว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรครีร้ง เป็นดังไฟแตก เป็นดังหนาม เป็นบาป เป็นโรคไข้ เป็นเหมือนคนแปลกหน้า เสื่อมสลาย ว่างเปล่า และไม่ใช่อัตถ์ ผู้ที่เจริญสติรู้เห็นอุปาทานชั้น ๕ ตามลักษณะ ๑๑ ประการเช่นนี้ ย่อมได้บรรลुโสดาปัตติผล

คำถามที่ ๒ พระมหาโกณฑัญญะถามว่า พระโสดาบันควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนโดยแยบคาย พระสารีบุตรตอบว่า พระโสดาบันผู้ใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ โดยแยบคายตามลักษณะ ๑๑ ประการดังกล่าว ย่อมจะบรรลุสกาทาคามีผล

คำถามที่ ๓ พระมหาโกณฑัญญะถามว่า พระสกาทาคามีควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนโดยแยบคาย พระสารีบุตรได้ตอบเช่นเดียวกับที่อธิบายมาก่อนหน้านี้แล้ว โดยท่านได้ชี้ให้เห็นว่า การบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามีก็เหมือนกับการปฏิบัติที่ทำให้บรรลุเป็นพระโสดาบันและพระสกาทาคามี

คำถามที่ ๔ พระมหาโกฏิฐิตะถามว่า พระอนาคามีควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนโดยแยบคายจึงจะบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ พระสารีบุตร ตอบว่า พระอนาคามีควรปฏิบัติตามที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงจะบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ได้ โดยมีอารมณ์ที่ควรกำหนดรู้คือ อุปาทานขันธ์ ๕ และมีวิธีปฏิบัติคือ การกำหนดรู้ลักษณะ ๑๑ ประการ ไม่ใช่เพียงกำหนดรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือกำหนดรู้ด้วยลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

คำถามที่ ๕ พระมหาโกฏิฐิตะถามว่า พระอรหันต์ควรใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่าไหนโดยแยบคาย พระสารีบุตรตอบอีกครั้งโดยเห็นว่า พระอรหันต์ควรใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ์ ๕ โดยแยบคาย ด้วยการพิจารณาว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ... ว่างเปล่าและไม่ใช่อัตถ์ ตาม ลักษณะ ๑๑ ประการ เช่นเดียวกัน

เพราะมีผู้ที่เข้าใจว่า พระอรหันต์เป็นผู้สำเร็จกิจในการกำจัดกิเลสแล้ว จึงไม่มีกิจใดที่ต้องทำอีก เหมือนคนที่เกษียณอายุจากการทำงานที่พักผ่อนอยู่เฉยๆ พระมหาโกฏิฐิตะจึงตั้งคำถามนี้เพื่อให้บุคคลผู้เข้าใจผิดเช่นนั้นเกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง ในเรื่องนี้พระสารีบุตรตอบว่า พระอรหันต์ไม่ได้อยู่เฉยๆ ท่านยังใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง ฯลฯ เหมือนที่ปุถุชนและพระเสกขะใส่ใจกำหนดรู้ธรรมเหล่านั้นนั่นเอง

แม้พระอรหันต์จะไม่มีกิจที่ต้องปฏิบัติเพื่อเจริญคุณธรรมให้ก้าวหน้ายิ่งไปกว่าอรหัตตผล และไม่จำเป็นต้องเจริญไตรสิกขาให้ยิ่งขึ้น

เพราะสิกขา ๓ ของท่านบริบูรณ์แล้ว และท่านสามารถกำจัดกิเลสทุกอย่างได้โดยสิ้นเชิงแล้ว แต่ทว่าการใส่ใจกำหนดรู้รูปนามของท่านมีประโยชน์ต่อการเจริญสติระลึกรู้ปัจจุบันขณะ และสัมปชัญญะที่รู้เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริงอยู่เสมอ ตามปกติแล้วพระอรหันต์ทั้งหลายจะปรารภณาในการเจริญสติสัมปชัญญะเป็นพิเศษ ซึ่งแตกต่างจากปุถุชนทั่วไปที่พอใจกับความคิดที่เป็นอิสระโดยไม่ต้องกำหนดสติ อีกทั้งเข้าใจว่าการปฏิบัติธรรมเพื่อเจริญสติสัมปชัญญะเป็นเรื่องเหนื่อยยากลำบาก เช่นเดียวกับคนที่ชอบอ่านตำราปริยัติที่มักจะรีนรมยในการศึกษาค้นคว้าตำรา การที่พระอรหันต์สามารถกำหนดรู้รูปนามปัจจุบันได้อย่างเชี่ยวชาญทำให้ท่านมีความสุขในการเจริญสติสัมปชัญญะ มากกว่าการมีอิสระทางความคิดที่ถูกครอบงำด้วยกิเลสหลงลืมสติเหมือนปุถุชนทั่วไป ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อท่านกำหนดรู้ได้อย่างต่อเนื่องเช่นนี้ ก็จะสามารถเข้าผลสมาบัติ เสพนิพพานสุขเป็นอารมณ์ได้ในทุกเวลาที่ต้องการ อีกทั้งสามารถกำหนดรู้ทุกขเวทนาที่ทนได้ยากทางกายด้วยวิปัสสนาญาณ ทำให้ทุกขเวทนานั้นสงบลง แม้จะเกิดขึ้นอีกก็จะถูกระงับได้ด้วยการกำหนดรู้เท่าทันปัจจุบันนั้น

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จึงสรุปได้ว่า พระอรหันต์ย่อมดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุขในอัฐภาพปัจจุบันที่ยังดำรงอยู่ ด้วยอานิสงส์ที่ได้รับจากการใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ว่าไม่เที่ยง ฯลฯ และการเจริญสติสัมปชัญญะดังกล่าว

สืลวันตสูตร

คำลงท้าย

ด้วยอานิสงส์ของกุศลเจตนาที่ท่านสาธุชนได้สดับรับฟังสืลวันตสูตรโดยเคารพ ขอให้ท่านทั้งหลายมีความสุขกายสุขใจ สามารถใส่ใจกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ ตามลักษณะ ๑๑ ประการมีความไม่เที่ยงเป็นต้น ได้เจริญวิปัสสนาอย่างบริบูรณ์ จนสามารถเกิดความเห็นแจ้งบรรลुพระนิพพานที่ดับทุกข์ทั้งปวงด้วยมรรคญาณและผลญาณโดยพลันเทอญ

จบสืลวันตสูตร

จิรํ ติฏฐตุ สทฺธมฺโม.

ขอพระสัทธรรมจงสถิตดำรงมั่นประดิษฐาน

ตราบข้าวจิรฐิติกาลเทอญ

เชิงอรรถ.....

^๑ ส.ป. ๑๖/๑๒๒/๑๓๒

^๒ ส.ป. ๑๖/๑๒๓/๑๓๔

^๓ อตเถ ภาณํ อตถปฏิสัมภิตา. (อภิ.วิ. ๓๕/๗๑๘/๓๕๙)

“ความรู้ในผล [ปัญญาซึ่งสามารถกระทำการกำหนดในผลได้
อย่างแจ่มแจ้ง และจำแนกแยกแยะได้] ชื่อว่า อรรถปฏิสัมภิตา”

^๔ ฐมเม ภาณํ ฐมมปฏิสัมภิตา. (อภิ.วิ. ๓๕/๗๑๘/๓๕๙)

“ความรู้ในเหตุ [ปัญญาซึ่งสามารถกระทำการกำหนดในเหตุ
ได้อย่างแจ่มแจ้ง และจำแนกแยกแยะได้] ชื่อว่า ธรรมปฏิสัมภิตา”

^๕ ตตฺร ฐมนิรุตฺตาทิลาเป ภาณํ นิรุตฺติปฏิสัมภิตา.

(อภิ.วิ. ๓๕/๗๑๘/๓๕๙)

“ความรู้ในการพูดภาษาคงที่นั้น [ปัญญาซึ่งสามารถกระทำการ
กำหนดในการใช้ภาษาคงที่ (ได้แก่ ภาษามคร) ได้อย่างแตกฉาน ชัดเจน
และจำแนกแยกแยะได้] ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภิตา”

^๖ ภาณฺเสุ ภาณํ ปฏฺฐาณปฏิสัมภิตา. (อภิ.วิ. ๓๕/๗๑๘/๓๕๙)

“ความรู้ในญาณทั้งหลาย [ปัญญาซึ่งสามารถกระทำการ
กำหนดญาณทั้งหลายได้อย่างถูกต้อง ชัดเจน และจำแนกแยกแยะได้]
ชื่อว่า ปฏฐาณปฏิสัมภิตา”

๗ พหิทธา ปุณฺณตารมณโธ นินฺตเตตฺวา เอกสฺมีเยว อารมมณ
จิตฺตสฺส สมมเทว ลยณํ อปฺปนํ ปฏิสลลณํ, โย โกจิ สมาปตฺติวิหาโร.

(ม.อุ.ฎีกา ๓/๒๗๖/๔๓๘)

“คำว่า ปฏิสัลลณะ คือ การหลีกเร้น กล่าวคือ การประกอบจิต
ไว้ด้วยดีในอารมณ์เดียว โดยห้ามอารมณ์ภายนอกนานาประการ หมายถึง
การอยู่ด้วยสมาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง”

๘ วิสุทฺธิ. ๑/๔/๔

๙ ส.ป. ๑๗/๙๙/๑๑๗

๑๐ อญฺจ สํเวควตฺถุณี นาม ชาตฺติชราพฺยาธิมรณานิ จตฺตาริ, อปายทุกฺขํ
ปญฺจมํ, อตีเต วฏฺฏมุลกํ ทุกฺขํ, อนาคเต วฏฺฏมุลกํ ทุกฺขํ, ปจฺจุปฺปนเน
อาหารปริเยญฺจิมุลกํ ทุกฺขนฺติ.

(วิสุทฺธิ. ๑/๖๖/๑๔๖-๔๗)

“สังเวควัตถุ ๘ ประการ ได้แก่

๑. ความเกิด (ชาติ)

๒. ความแก่ (ชรา)

๓. ความเจ็บ (พยาธิ)

๔. ความตาย (มรณ)

๕. ทุกข์ในอบาย (อปายทุกฺข)

๖. ทุกข์มีวิภวภูเป็นเหตุในอดีต (อดีตวฏฺฏมุลกทุกฺข)

๗. ทุกข์มีวิภวภูเป็นเหตุในอนาคต (อนาคตวฏฺฏมุลกทุกฺข)

๘. ทุกข์มีการแสวงหาอาหารเป็นเหตุในปัจจุบัน

(ปจฺจุปฺปนนาอาหารปริเยญฺจิมุลกทุกฺข)”

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกา (วิสุทฺธิ. ฎีกา ๑/๖๖/๑๘๖) มีอธิบาย
เพิ่มเติมว่า

“ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายมีได้ในสัณฺฑิภูมิตามสมุทฺตนิคคํ ดังนี้ จึงควรทราบทุกขในอภายว่าเป็นทุกขที่เกิดจากเหตุคือพืณฺณการ ๕ อย่าง (ในนรก คือ เครื่องจองจำ เช่น ขวากเหล็กเพลิง หอก ดาบ หรือโซ่เหล็ก, ความเจ็บปวดแสนสาหัสจากความร้อน ความหนาว หรือความทรมานทางร่างกายอื่นๆ, ความหิว, ความกระหาย และการถูกรบกวนจากนายนิรยบาล เช่น ถูกทุบตี ขว้างปา หรือถูกเผาไหม้ด้วยไฟนรก) ความหิวกระหาย[ในเปรตและอสุรกาย] และการเบียดเบียนกัน เป็นต้น[ในนรก] ทุกขทั้งหมดนั้น[มีการเกิด ฯลฯ] นับว่าเนื่องด้วยปัจจัยบัพพะของสัตว์นั้น ๆ ดังนี้ จึงถือเอาทุกขที่มีวิภวภูตเป็นมูลเหตุในอดีตกาลและอนาคตกาล นอกจากนั้น ในเหล่าสัตว์ที่ยังชีพด้วยอาหาร ทุกขคือความเป็นอยู่ของเหล่าสัตว์ผู้เลี้ยงชีพอาศัยความพากเพียรนั้นซึ่งไม่เกี่ยวกับสัตว์เหล่าอื่น[ซึ่งมิได้แสวงหาอาหาร] จึงกล่าวว่าเป็นสังเวควัตถุที่ ๘”

^{๑๑} อภ.สํ.อ. ๑/๑๓๕-๔๒/๑๐๐, วิสุทฺธิ. ๒/๖๖๒/๒๕๐

^{๑๒} สํ.ส.อ. ๑/๑๑๙/๑๓๓

^{๑๓} สํ.ส. ๑๕/๑๑๙/๙๑, พุ.ย. ๒๕/๔๑/๑๕๙

^{๑๔} ม.ม. ๑๒/๒๔๑/๒๐๓

^{๑๕} ในพระไตรปิฎกฉบับไทยทุกฉบับมีรูปที่พระในบทหน้าว่า รูป-
ปาทานกฺขนโร เวทณูปาทานกฺขนโร สลยูปาทานกฺขนโร สงฺขารูปาทานก-
ขนโร วิธญาณูปาทานกฺขนโร แม้ฉบับสิงหลก็มีรูปที่พระในบทหน้าเหมือน

ฉบับไทย ทำให้เข้าใจว่าฉบับไทยคงจะมีรูปตามฉบับสิงหล อย่างไรก็ตาม ฉบับฉัฏฐสังคีติมีรูปรัสสะในบทหน้าว่า รูปุปาทานกขนโธ เวทณุปาทานกขนโธ สณฺณปาทานกขนโธ สงฺขารุปาทานกขนโธ วิญญาณุปาทานกขนโธ ผู้แปลขอชี้แจงเรื่องนี้ว่า รูปุว่า รูปุปาทานกขนโธ เป็นต้นที่มีรูปรัสสะใน รูปุ, เวทณุ, สณฺณ, สงฺขารุ, วิญญาณุ ถูกต้องตามหลักภาษาด้วยเหตุเหล่านี้ คือ

๑. ในภาษาบาลี รูปที่มีการที่ขะสระหลังเมื่อลบสระหน้าด้วย สูตรในปทรูปสัทธิปกรณ์ (สูตร ๑๗) ว่า ที่ขมิ. (เมื่อลบสระหน้าแล้ว สระหลังเป็นที่ขะในบางแห่ง) ต้องมีบทสำเร็จเพียงรูปเดียวเท่านั้นไม่มีสองรูป เช่น พุทฺธ + อนฺนสฺสติ = พุทฺธานฺนสฺสติ ทั้งนี้เพราะบทว่า กวจิ (ในบางแห่ง) ติดตามมาจากสูตร (สูตร ๑๔) ว่า กวจาสวณฺณ ลุตฺเต. (เมื่อสระหน้าอัน มีเสียงไม่เสมอกันถูกลบแล้ว แปลงสระหลัง [คือ อี, อี และ อุ] เป็นสระ อสวณฺณะ [คือ เอ โอ] ในบางแห่ง และบทว่า กวจิ ก็แสดงเพียงรูปเดียว เท่านั้น ไม่มีสองรูปเหมือน วา ศัพทโนสูตรว่า วา ปโร อสรูปา. (ลบสระ หลังจากอสรูปสระ) เช่น ยสฺส + อิทานิ = ยสฺสทานิ, ยสฺส อิทานิ (บท สำเร็จมิได้สองรูป)

๒. ในปทรูปสัทธิปกรณ์ (สูตร ๑๗) ดังกล่าว แสดงรูปที่ไม่ที่ขะ สระ คือรูปว่า ปณฺจสุปาทานกขนเรสุ (ปณฺจสุ + อุปาทานกขนเรสุ) ซึ่ง ไม่ที่ขะเป็นรูปว่า ปณฺจสุปาทานกขนเรสุ และคำนี้ก็คล้ายคลึงกับคำว่า รูปุปาทานกขนโธ ซึ่งตัดบทเป็น รูป + อุปาทานกขนโธ โดยมีบทหลังคือ อุปาทานกขนโธ คล้ายกับบทว่า อุปาทานกขนเรสุ ใน ปณฺจสุปาทานกขนเรสุ

สรุปความว่า บทว่า รูปุปาทานกชนโธ เป็นต้น ตามฉบับฉัฏฐ-
สังคีติ จึงถูกต้องตามหลักภาษาด้วยอำนาจของ กวจิ ศัพท์ที่ติดตาม
มาจากสูตรว่า กวจาสวณณํ ลุตเต. ที่กล่าวมาแล้ว โดยบทว่า กวจิ
แสดงเพียงรูปเดียวเท่านั้น ไม่มีสองรูปเหมือน วา ศัพท์ในสูตรทั่วไป
ดังคำอธิบายในคัมภีร์นยาสะและกัจจายนวิถณนาว่า

ตสฺมา สนฺเทหฺมกตฺวา กวจิสทฺโท จ นฺวาสทฺโท จ อิมํ เทวํ สฺมาน
ตฺถา, วาสทฺโท จ วิภาสาสทฺโท จ อิมํ เทวํ สฺมานตฺถาติ คเหตพฺพํ.

(นยาส ๑/๒๑)

“ดังนั้น จึงไม่ควรกระทำความสงสัยแล้วถือเอาข้อความว่า ทั้ง
๒ ศัพท์เหล่านี้คือ กวจิ และ นวา ศัพท์ มีอรรถเสมอกัน ทั้ง ๒ ศัพท์เหล่านี้
คือ วา และ วิภาสา ศัพท์ มีอรรถเสมอกัน”

กวจินฺนวา จ เอกตฺถา เยภฺยเยเนกรูปกา

วา วิภาสา สฺมานตฺถา ปาเยโนภยรูปกา. (กจ.วณฺณนา ๑/๑๔)

“กวจิ และ นวา ศัพท์ มีอรรถเสมอกัน มีรูปอย่างเดียวกันโดย
มาก [มีบทสำเร็จรูปเดียว] ส่วน วา และ วิภาสา ศัพท์ มีอรรถเสมอกัน
มีรูปทั้งสองอย่างโดยมาก [มีบทสำเร็จสองรูป]”

๑๖-๑๗ ที.ม. ๑๐/๓๗๕/๒๖๐

๑๘ ตตฺถ รูปํ รูปุตถาย สงฺขตมภิสงฺขโรนฺตํยติ ยสฺมี ยสฺมี กาเล สยน-
นิสฺสชฺชาทิวเสน ปวตฺตา ยา ยา รูปวิกิติ อิจฺฉียติ, ตสฺมี ตสฺมี กาเล ตสฺสา
ตสฺสา รูปวิกิติยา ชาตตฺถาย อิริยาปถปรีวตฺตนาทิวเสน ตํ ตํ รูปวิกิติ
สงฺขตํ อภิสงฺขโรนฺตํยติ อตฺถโธ. ขชฺชโภชฺชาทิกํ วตฺถาลงฺการาทิกํ มณฺจปัสสเค-

รณาทิกัม สัพพ อุกโณคปริโณคภูตัม พาทิรรูปปี คเหตุวา โยเชตุํ วมุญฺหิติเยว.

(ปรมตถ.ฎีกา ๗/๑๖๕/๓๓๙)

“ในพระบาลีนั้น พระดำรัสว่า รูป รูปตถาย สงขตํ อภิสงฺขโรนติ. (ปรุ่แต่งผลธรรมคือรูปเพื่อให้เกิดรูป) มีความหมายว่า บุคคลย่อมต้องการความเปลี่ยนแปลงของรูปใดๆ ที่ประสงค้ในการนอนและการนั่ง เป็นต้น ในกาลใดๆ สังขารย่อมปรุ่แต่งผลธรรมคือความเปลี่ยนแปลงของรูปนั้นๆ ด้วยการเปลี่ยนอิริยาบถ ฯลฯ เพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของรูปนั้นๆ การประกอบความโดยรวมเอารูปภายนอกที่เป็นเครื่องอุปกโณคปริโณคทั้งหมดมีของเคี้ยวของกิน เป็นต้น ผ้าและเครื่องประดับ เป็นต้น หรือเตียง ตั่ง เรือน และรถ เป็นต้น ย่อมสมควรอีกด้วย”

๑๙ ที.ม.อ. ๒/๓๗๕/๓๘๑

๒๐-๒๒, ๒๔ วิสุทฺธิ. ๑/๒๓๖/๓๑๖

๒๓ อทสฺสนโต อายนฺติ

ภงคา คจฺจนตยทสฺสนํ

วิขุขุปาโทว อากาเส

อุปฺปชฺชนฺติ วยฺนฺติ จ.

(พ.ม. ๒๙/๑๐/๓๕, วิสุทฺธิ. ๒/๒๙๔)

“ชั้นทั้งหลายมาโดยไม่ปรากฏ ดับแล้วก็ไปสู่ที่ไม่ปรากฏ ย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป เหมือนสายฟ้าแลบในอากาศ ฉะนั้น”

๒๕ “ธรรมอันจำแนกเป็นชั้น อายตนะ ธาตุ อินทรีย์ สัจจะ และ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น เป็นภุมิ (อารมณ์) ของปัญญานี้ วิสุทฺธิ ๒ เหล่านี้ คือ สลวิสุทฺธิและจิตตวิสุทฺธิเป็นมูลเหตุของปัญญานี้, วิสุทฺธิ ๕ คือ ทิฏฺฐิ-

วิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสน-
วิสุทธิ และญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นสรีระของปัญญานี้ ดังนั้น ภิกษุผู้สั่งสม
ความรู้ด้วยการเล่าเรียนและไต่ถามในธรรมที่เป็นภูมิเหล่านั้น เมื่อกระทำ
วิสุทธิ ๒ ที่เป็นมูลและทำวิสุทธิ ๕ ที่เป็นสรีระให้ถึงพร้อมแล้ว พึงควร
อบรมปัญญาให้เจริญขึ้น”

๒๖ ตตถ บุริมานิ เทว สจจานิ วัณฺณํ, ปจฺฉิมานิ วิวณฺณํ. เตสุ ภิกฺขุโน
วัณฺณํ กมฺมฏฺฐานาภินิเวโส โหติ, วิวณฺณํ นตฺถิ อภินิเวโส.

(ที.ม.อ. ๒/๔๐๒/๔๑๗, อภ.วิ.อ. ๒/๒๐๔/๑๒๔)

“ในบรรดาสิ่งจะทั้งหลาย สิ่งจะสองอย่างแรก (ทุกขสัจและ
สมุทัยสัจ) ชื่อว่า วัณฺณสัจจะ สิ่งจะสองอย่างหลัง (นิโรธสัจและมัคคสัจ)
ชื่อว่า วิวณฺณสัจจะ การเจริญกรรมฐานย่อมมีแก่ภิกษุในวัณฺณสัจจะ มีใช่
ในวิวณฺณสัจจะ”

๒๗-๒๘ ม.ม. ๑๒/๓๙๐/๓๔๘

๒๙ วิสุทฺธิ.ฐีกา ๒/๖๙๓/๔๒๗

๓๐ วิสุทฺธิ. ๑/๓๔๙/๔๐๔

๓๑ วิสุทฺธิ.ฐีกา ๒/๘๔๕/๕๖๑

๓๒ วิ.มหา. ๔/๑๓-๗/๑๓-๖, ส.ม. ๑๙.๑๐๘๑.๓๖๙-๗๐,
ช.ป. ๓๑/๑๐/๓๕๘-๖๑

^{๓๓} ตตถ ปริมาณิ เทว สจฺจานิ วณฺณํ, ปจฺฉิมาณิ วิวณฺณํ. เตสุ ภิกฺขุโน วณฺณเณ กมฺมณฺญจนาภินิเวโส โหติ, วิวณฺเณ นตฺถิ อภินิเวโส. ปริมาณิ हि เทว สจฺจานิ “ปญฺจกฺขนธฺา ทุกฺขํ, ตณฺหา สมฺพุทฺติ เอวํ สงฺเขเปน จ “กตเม ปญฺจกฺขนธฺา, รูปกฺขนธฺโรตฺธาทินา นเยน วิตถาเรน จ อาจริยสฺส สนฺติเก อุกฺคณฺหิตฺวา วาจา ย पुनः पुनः प्रवृत्तेन तो यो कावजो गम् गโรति.

(ที.ม.อ. ๒/๔๐๒/๔๑๗, อภี.วิ.อ. ๒/๒๐๔/๑๒๔)

^{๓๔} ตถา हि “ทสพฺลสมฺมนาคโต ภิกฺขเว ตถาคโต จตฺตฺหิ เวสารชฺเชหิ สมฺมนาคโต อาสภํ จานํ ปฏฺิชานาติ, ปรีสาสุ สีนฺหาทํ นทติ, พรหมจกํ ปวตฺเตติ. อิมสฺมี สติ อิทํ โหติ ยาว เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนธฺสฺส นิโรธโหติตฺติ อเนน สีนฺหาทสฺสฺเตน ปกาสิโต เอวเมตฺถิเก วาที ปนายสมฺมโต สตถา กิมกฺขาเยติ ปุณฺเณ อายสมฺมตา อสฺสชิตฺเถเรน-

เย ธมฺมา เหตุปฺปภาว

เตสํ เหตุํ ตถาคโต อาห

เตสฺสจ โย นิโรธ

เอวํวาทิ มหาสมฺมโนติ

วุตฺโต. เตน วิญญายติ เหตุปฺปภาวานํ เหตุํ ปฏฺิจจสมฺปปาโทติ.

(วิสุทฺธิ.ฎีกา ๒/๕๗๓/๒๕๔)

“แท้จริงแล้ว เนื้อความที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้โดยพิสดาร อย่างนี้ในสีนหาสูตรนั้นว่า ‘ตถาคตผู้เพียบพร้อมด้วยกำลัง ๑๐ เวสาร์ชช- ญาณ ๔ (ญาณทำให้แก่ลวกกล้า ๔) ย่อมปฎิญาณฐานะอันองอาจ บั่นลือ สีนหาท ประภาสธรรมจักรอันประเสริฐในบริษัทว่า ความดับกองทุกข์ ทั้งหมดนี้ย่อมมีได้ ด้วยความเข้าใจว่าเพราะมีเหตุอย่างนี้ (อวิชชา เป็นต้น) จึงมีผลอย่างนี้ (สังขาร เป็นต้น)’ ดังที่พระอัสสชิได้กล่าวตอบอุปติสส-

ନଈଁ ଶି.ପ. ୧୩/୯୦/୧୦୫

(សំ.ប.ខ. ២/៩០/៣៤៧)

ଶା. ସଂ. ୧୩/୩୯/୩୭

૩૯ ઇ.વિ. ૨/૨/૬-૬

૧૯૯૭ ઓ.ઈ.વિ. ૨/૨/૯૭

៤០-៤២ ខ.វិ.ខ. ២/២/៦

๔๓ วิสุทธิ. ๒/๕๘๘/๑๗๙

၂၆၁

รูปสมณณา? ตตถาปี ตัสภาวานติวตตนโต โหติเยว รูปสมณณา,
อนุคคาหกปจยวเสน วา. (วิสุทฺธิ.ฎีกา ๒/๔๓๒/๙๕)

๔๕ ม.ม. ๑๒/๒๔๕/๒๐๗

๔๖ ส.สพ. ๑๘/๑/๑

๔๗-๔๘, ๕๑ วิสุทฺธิ. ๒/๖๙๘/๒๗๙

๔๙ วิสุทฺธิ. ๒/๖๙๕/๒๗๗

๕๐ อง.นวก.อ. ๓/๓๖/๓๐๙

๕๑ วิ.ม. ๔/๒๐/๑๗

๕๓ ที.ม. ๑๐/๓๘๐/๒๕๓, ม.ม. ๑๒/๑๑๓/๘๒

๕๔ โย ทุกขาย เวทนาย ปฏิฆานุสโย, โส อนุเสติ. โย สุขขาย
เวทนาย รากานุสโย, โส อนุเสติ. (ส.สพ. ๑๘/๒๕๔/๑๙๑)

“ปฏิฆานุสยอนเนื่องในทุกขเวทนา รากานุสยอนเนื่องใน
สุขเวทนา”

๕๕ อทุกขมสุขา ปน ทฺพทีปนา. อนธการาว อวิญฺฐา. สา สุขทุกขานํ
อปคเม สาทาสตปปฏิกเขปวเสน มชฌตตการญฺฐา อทุกขมสุขา เวทนาคี
นยโต คณฺหนตฺสส ปากฺกฺวา โหติ.

(ที.ม.อ. ๒/๓๕๙/๓๓๙, ม.ม.อ. ๑/๑๑๓/๒๗๖)

“ส่วนอุเบกขาเวทนา^{๕๖}รู้ได้ยาก ไม่ปรากฏชัดเช่นกับความมิด
อุเบกขาเวทนานั้นปรากฏแก่ผู้เข้าใจตามนัยว่า อุเบกขาเวทนามีอาการ
วางเฉยเป็นกลางด้วยการปฏิเสธความชอบใจหรือไม่ชอบใจเมื่อสุขเวทนา
หรือทุกขเวทนาหายไป”

ทุททีปนาติ ฉาณน ทีเปตุ อสกุณเณยยา. ทุทพิณเณยยาติ
อตโธ. เตนหา อนธการาว อวิภูตาติ. (ที.ม.ฎีกา ๒/๓๕๙/๓๒๖)

“คำว่า ทุททีปนา (รู้ได้ยาก) หมายความว่า ไม่อาจรู้ด้วยปัญญา
กล่าวคือ เข้าใจได้ยาก ฉะนั้น จึงกล่าวว่า อนธการาว อวิภูตา. (ไม่ปรากฏชัด
เช่นกับความมิด)”

๕๖ โย อทุกขมสุขาย เวทนาย อวิชานุสโย, โส อนุเสติ.
“อวิชานุสยนอนเนื่องในอุเบกขาเวทนา”

๕๗ วิสุทฺธิ. ๒/๗๓๙/๓๑๒

๕๘ วิสุทฺธิ. ๑/๒๓๖/๓๑๖

๕๙ ที.ม. ๑๐/๓๗๕/๒๖๐

๖๐-๖๑ วิสุทฺธิ. ๒/๗๓๙/๓๑๓

๖๒ วิสุทฺธิ. ๒/๗๔๐/๓๑๓

๖๓ ฌนวินิพโกเค กเตติ สมุหเมน กิจจารมมณฺเณ จ ปภทิตเ. ยา
hesa อญญมญฺญปตถทเรสุ สมฺทิตฺเตสุ รูปารูปมฺเมสุ เอกตตานิเวส-
วเสน อปริมหิตตสงฺขารเอหิ คยฺหมานา สมุหฺมนตา, ตถา เตสํ เตสํ ฌมานํ
กิจจภทสฺส สติปิ ปฏินียตภาเว เอกโต คยฺหมานา กิจจฺชนตา, ตถา

สารมณณธมมานํ สติปิ อารมณณกรณเกเท เอกโต คยหมานา อารมณ-
ชนตา จ, ตา ธาตุสุ ญาณน วินิพฺพชิตวา ทิสสมานา หตฺเถน ปริมุขียมาโน
แผนปิณโท วีย วิลยํ คจฺจนติ, “ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานา สุญฺญา เอเต
ธมมา ธมมตฺตาติ อนตฺตลกฺขณํ ปากฺกฏรํ โหติ. (วิสุทฺธิ. ๒/๗๓๙/๔๘๓)

๒๔ หตฺถโต ทิ ตมฺมุกเก วา สรเก วา กิสมิณฺจิทเว วา ปติตฺวา ภินเน
อโห อนิจฺจนฺติ วทฺนติ. เอวํ อนิจฺจํ ปากฺกฏํ นาม. อตฺตภาวสฺมี ปน คณฺท-
ปีฬกาทีสุ วา อุกฺกจิตาสฺ ขาณุกณฺณกาทีหิ วา วิทฺธาสฺ อโห ทุกฺขนฺติ วทฺนติ.
เอวํ ทุกฺข์ ปากฺกฏํ นาม. อนตฺตลกฺขณํ อปากฺกฏํ อนธการํ อวิภูตํ พุพฺปปฏิวิฆณํ
ทุกฺขทีปนํ พุพฺปปฺลยาปนํ. อนิจฺจทุกฺขลกฺขณานิ อุปฺปาทา วา ตลาถตฺตานํ
อนุปฺปาทา วา ปฺลยาณนฺติ. อนตฺตลกฺขณํ วินา พุทฺธอุปฺปาทา น ปฺลยาณติ
พุทฺธอุปฺปาเทเวว ปฺลยาณติ. มหิทฺธิกา ทิ มหานุภาววา ตาปสฺสปริพฺพาชกา
สรณฺจสฺตถาราทโยปิ อนิจฺจํ ทุกฺขนฺติ วตฺตุํ สกโกณฺติ อนตฺตาติ วตฺตุํ น
สกโกณฺติ. สเจ ทิ เต สมฺปตฺตปฺริสาย อนตฺตาติ วตฺตุํ สกฺกุณฺเวยฺยํ, สมฺปตฺต-
ปฺริสาย มคฺคผลปฺฏิเวโร ภาเวยฺย. อนตฺตลกฺขณปฺลยาปนณฺทิ อณฺวสฺส
กสฺสจฺจิ อวิสโย สพฺพพฺลยฺพุทฺธานเมว วิสโย. เอวเมตํ อนตฺตลกฺขณํ อปากฺกฏํ.
ตสมฺมา สตฺถา อนตฺตลกฺขณํ ทสฺเสนโต อนิจฺเจน วา ทสฺเสสิ ทุกฺขเชน วา
อนิจฺจทุกฺขเขทฺติ วา. (อภิ.วิ.อ. ๒/๑๕๔/๕๕)

“เมื่อคนทั่วไปทำงาน ช้น หรือสิ่งของอะไรๆ ตกจากมือแตก ก็
มักพูดว่า โอ! มันไม่เที่ยง ความไม่เที่ยงจึงชื่อว่าปรากฏแล้วอย่างนี้ โดย
หลักเดียวกัน เมื่อร่างกายมีไข้หรือตุ่มหนอง เป็นต้น หรือถูกต่อและหนาม
 ฯลฯ ทิ่มตำ ก็มักพูดกันว่า โอ! เป็นทุกข์เหลือเกิน ชื่อว่าความทุกข์จึง

ปรากฏแล้วอย่างนี้ [ความไม่เที่ยงและความเป็นทุกข์ดังกล่าวเป็นเพียงสมมุติบัญญัติ] ดังนั้น อนัตตลักษณะย่อมไม่ปรากฏ ยังมีตน ไม่แจ่มชัด รู้แจ้งแทงตลอดและแสดงให้เข้าใจได้ยาก ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็กาลที่พระตถาคตจะทรงอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม อนิจจลักษณะและทุกขลักษณะย่อมปรากฏได้ **แต่อนัตตลักษณะไม่ปรากฏภายนอกพุทธกาล จะปรากฏได้เฉพาะในพุทธกาล** ในสมัยนอกพุทธกาล ดาบส ปรีพาชก และแม้กระทั่งสรงกโคพิริสัตร์ เป็นต้น ผู้มีฤทธานุภาพมาก อาจแสดงสภาวะธรรมต่างๆ โดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ แต่ไม่อาจจะกล่าวโดยแสดงความเป็นอนัตตา เพราะการแสดงอนัตตลักษณะมิใช่วิสัยของผู้อื่น เป็นวิสัยโดยเฉพาะของพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเท่านั้น ดาบส ฯลฯ เหล่านั้นจึงไม่สามารถแสดงความเป็นอนัตตาในหมู่ศิษย์สาวกที่ประชุมกันอยู่ เมื่ออนัตตลักษณะไม่พึงปรากฏด้วยประการฉะนี้ จึงไม่มีผู้สามารถจะแทงตลอดมรรคผลได้ มีพระบรมศาสดาเพียงพระองค์เดียวที่จะทรงแสดงอนัตตลักษณะได้ โดยความไม่เที่ยงบ้าง โดยความเป็นทุกข์บ้าง โดยความไม่เที่ยงและเป็นทุกข์บ้าง”

๖๕ อนตตลกขณปณณปาปนสส อญญะส อวิสยตตา อนตตลกขณ-
ทีปกาณิ อนิจจทุกขลกขณานนญจ ปณณปาปนสส อวิสยตตา ทสสิตา โหติ.

(อภิ.วิ.มุลฎีกา ๒/๑๕๒/๔๓)

“ท่านกล่าวว่า การแสดงอนิจจลักษณะและทุกขลักษณะเพื่อที่จะแสดงให้รู้ถึงอนัตตลักษณะ ไม่ใช่ฐานะที่มีได้ เพราะการประกาศอนัตตลักษณะไม่ใช่วิสัยของผู้อื่น”

๖๖ อัง.นวก. ๒๓/๑/๒๙๒

๖๗ อัง.นวก.อ. ๓/๑/๒๘๖

๖๘ อัง.นวก. ๒๓/๓๖/๓๔๘

๖๙ วิปัสสนาจิตตัม ตาว สนวนเสน ฤติวเสน ปริยตติวเสน ปณตติว-
วเสน จ สนตัม นิพพานนติ เอวํ อสงขตาย อมตตาย ชาติตยา อุปสํหริตี.
มคคจิตตัม นิพพานํ อารมมณกรณวเสนว. “เอตํ สนตัม เอตํ ปณัตตนติ
น เอวํ วทตี. อิมินา ปนากาเรน ตํ ปฏีวิชณฺโตะ ตตถ จิตตํ อุปสํหริตีตี
อตฺโถ. โส ตตถ จิตฺตํ ตสฺสา ติลกขณารมมณาย วิปัสสนาย จิตฺโต. อาสวานํ
ขยํ ปาปฏณาตีตี อนุกฺกเมน จตฺตาริ มคฺเค ภาเวตฺวา อรหตฺตํ ปาปฏณาตี.

(อัง.นวก.อ. ๓/๓๖/๓๑๐-๑)

๗๐, ๗๓ สํ.ข. ๑๗/๑๒/๑๘

๗๑ สํ.ข. ๑๗/๑๓-๔/๑๘-๙

๗๒ ขุ.ป. ๓๑/๕๒/๖๐, วิสุทฺธิ. ๒/๗๔๑/๓๑๔

๗๔ มลฺลินท. ๓๓๕

๗๕ มคฺโคปิ เตน ทินนสณฺณํ อมฺฤจิตฺตวาว อวิจิสฺนตติวเสน ตํ ญาณํ
อนุปปนฺนธมาโน อนิพฺพิทฺธปฺพุพฺพํ อปทาลิตปฺพุพฺพํ โลภกฺขนฺธํ โทสกฺขนฺธํ
โมหกฺขนฺธํ นิพฺพิชฺฌมาโนว ปทาลยมาโนว นิพฺพตฺตตี.

(วิสุทฺธิ. ๒/๘๐๘/๓๕๕)

“แม้มรรคก็ไม่ละสัญญาที่โคตรภูญาณนั้นไว้ เกิดขึ้นต่อจาก[โคตรภู] ญาณนั้นโดยความสืบเนื่องโดยไม่มีระหว่างกัน อีกทั้งยังกำจัดกองโลภะ กองโทสะ และกองโมหะ ที่ไม่เคยถูกกำจัดมาก่อน”

^{๗๖} คำว่า สกกายทิกฺขุ มีความหมาย ๓ ประการ (ขุ.ข.อ. ๑๐/๑๖๗) คือ

๑. ความเห็นผิดในกองรูปนามที่มีจริง คือ เห็นผิดกองรูปนามที่มีจริงโดยปรมาตม์ว่าเป็นอัตตาตัวตน

- สนโต กาโย สกกาโย. (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส
สนต = ปรากฏ, มีจริง) + กาย = กองรูปนาม, หมู่ขั้นค์ แปลง สนต เป็น ส
เช่นคำว่า สขฺชน = สัตบุรุษ)

- สกกาเย ทิกฺขุ สกกายทิกฺขุ. (สัตตมัตตปุริสสมาส)

๒. ความเห็นผิดที่มีจริงในกองรูปนาม คือ แม้อัตตาตัวตนจะไม่มีจริง แต่ความเห็นผิดก็มีอยู่จริง

- กาเย ทิกฺขุ กายทิกฺขุ. (สัตตมัตตปุริสสมาส)

- สติ กายทิกฺขุ สกกายทิกฺขุ. (วิเสสนบุรพบทกรรมธารย-
สมาส)

๓. ความเห็นผิดที่เกิดขึ้นเมื่อมีกองรูปนามที่มีจริง คือ แม้กองรูปนามจะมีจริงโดยปรมาตม์ แต่ความเห็นผิดก็เกิดขึ้นเป็นอัตตาตัวตน

- สติ กาเย ทิกฺขุ สกกายทิกฺขุ. (สัตตมัตตปุริสสมาส)

ความเข้าใจผิดในสัkkายทิกฺขุหรืออตฺตทิกฺขุ (อตฺตานุทิกฺขุ) นั้นมีอยู่ ๒๐ ประการ โดยจำแนกขั้นค์ ๕ ออกเป็นขั้นค์ละ ๔ ประการ โดยจะขอยกเฉพาะรูปขั้นค์มาอธิบาย ดังนี้

๑. รูปเป็นอัตตา (รูปิ อตฺตา.) คือ บางคนเห็นว่า ร่างกายคือ ตัวตน บุคคล หรืออัตตา เช่น ขณะท้อง เหยียด เคลื่อนไหวมือหรือเท้า ก็เข้าใจว่าเป็นตัวเองที่เคลื่อนไหวร่างกายส่วนต่างๆ โดยความเห็นผิดว่า อัตตาคือร่างกาย

๒. อัตตามีรูป (รูปวา อตฺตา.) คือ บางคนเห็นว่า อัตตาไม่ใช่ ร่างกาย แต่เกี่ยวเนื่องกับร่างกาย คล้ายกับเงาของต้นไม้ที่เกี่ยวเนื่องกับ ต้นไม้นั้น โดยเข้าใจว่าอัตตาไม่ได้เป็นผู้เคลื่อนไหวร่างกายส่วนต่างๆ แต่ กระทบโดยร่างกายซึ่งเป็นของอัตตา และการเคลื่อนไหวเกิดขึ้นตามความ ประสงค์ของอัตตา โดยความเห็นผิดว่าอัตตาคือจิตที่มีรูป

๓. รูปมีอยู่ในอัตตา (อตฺตนิ รูปิ.) คือ บางคนเห็นว่า กายอิง อาศัยอัตตา คล้ายกับกลีบของดอกไม้ที่อิงอาศัยดอกไม้้นั้น โดยความเห็นผิด ว่าอัตตาคือจิต

๔. อัตตามีอยู่ในรูป (รูปสมี อตฺตา.) คือ บางคนเห็นว่า อัตตา อาศัยอยู่ในกาย โดยกล่าวว่าอัตตานั้นแทรกซึมไปทั่วร่างกายและมีขนาด เท่าขนาดของร่างกาย โดยความเห็นผิดว่าอัตตาคือจิต

สรุปความในที่นี้ว่า ความเชื่อเรื่องอัตตามีอยู่ ๔ ประเภท ประเภทแรกเห็นว่าร่างกายคืออัตตา ส่วน ๓ ประเภทหลังเห็นว่าร่างกาย คือจิตซึ่งเกี่ยวข้องกับร่างกายโดยอัตตาเป็นเจ้าของร่างกายที่ตนพึงพา อาศัยอยู่ หรือเป็นสิ่งที่อิงอาศัยร่างกาย

ดังข้อความในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรคที่ว่า

อิธ คหปติ อสสุตวา ปุณฺณชโน อริยานํ อทสสาวิ อริยธมฺมสส
อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต, สปปริสํสาณํ อทสสาวิ สปปริสธมฺมสส อโกวิโท

สพฺบุริสธมเม อวินิตฺ, รูปํ อตฺตโต สมฺนุสฺสติ, รูปวนฺตํ วั อตฺตานํ, อตฺตนิ
 วั รูปํ, รูปสฺมี วั อตฺตานํ. เวทณํ อตฺตโต สมฺนุสฺสติ ฯเปฯ สณฺณ.
 สงฺขาเร. วิญฺญาณํ อตฺตโต สมฺนุสฺสติ, วิญฺญาณํ วนฺตํ วั อตฺตานํ, อตฺตนิ
 วั วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมี วั อตฺตานํ. เอวํ โข คหปติ สกฺกายทิกฺกุจิ โหติ.

(ส.สพ. ๑๘/๓๔๕/๒๖๒)

“ท่านคหบดี ปุณฺชนในโลกลนี้ผู้ไม่มีความรู้ ไม่ได้พบพระอริยะ
 ไม่ฉลาดและไม่ได้อบรมดีแล้วในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้พบสัตบุรุษ
 ไม่ฉลาดและไม่ได้อบรมดีแล้วในธรรมของสัตบุรุษ เขาย่อมพิจารณาเห็น
 รูปเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือ
 พิจารณาเห็นอัตตาในรูป พิจารณาเห็นเวทนาเป็นอัตตา ฯลฯ สัญญา
 ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญฺญาณเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่า
 มีวิญฺญาณ พิจารณาเห็นวิญฺญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาใน
 วิญฺญาณ ท่านคหบดี สักกายทิกฺกุชฺชีย่อมมิได้ด้วยการพิจารณาอย่างนี้”

^{๗๗} ม.ม. ๑๒/๗๔/๕๐

^{๗๘} คำว่า ปุณฺชน ตามคำอธิบายข้างต้น แปลว่า “ผู้มีศาสนาหลายคน”
 มีรูปวิเคราะหว่า ปุณฺ ชนา สตถาโร เอเตสนติ ปุณฺชนา. (ฉฺฉฐีพหุพพิหิ-
 สมาส คำว่า ชน แปลว่า ศาสนา ตามรูปวิเคราะหว่า ชเนนตติ ชนา =
 ผู้ยัง[สาวก]ให้เกิดขึ้น มาจาก ชน ธาตุ <เกิด> + เณ การิตปัจจัย + อ
 ปัจจัยในเหตุกัตตุสาธนะ) ดังคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาว่า

ปุณฺ สตถารานํ มุขุโลกิกาติ ปุณฺชนา. (ม.ม.อ. ๑/๒/๒๒)

“ผู้ปฏิญาณต่อหน้าศาสนาหลายคน ชื่อว่า ปุณฺชน”

ปฤ สตถารานํ มุขมุลโลกิกาติ เอตถ ปฤ ชนา สตถุปภิญญา
เอเตสนติ ปฤชชนาติ วจนตโถ. (ม.ม.ฎีกา ๑/๒/๗๖)

“อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ชน แสดงความหมายว่า อวิฆาตะ (ผู้ไม่
เบียดเบียน) ในคำว่า ปฤ สตถารานํ มุขมุลโลกิกา. (ผู้ปฏินาถต่อหน้า
ศาสดาหลายคน) นี้ มีรูปวิเคราะห์ว่า ผู้มีศาสดา คือ ผู้มีการปฏินาถกับ
ศาสดาหลายคน ชื่อว่า ปฤชน”

คำว่า ปฤชชน มีความหมาย ๑๒ ประการ โดยความหมาย
๑๐ ประการแรกพบในคัมภีร์มหานิทเทส (พ.ม. ๒๙/๕๑/๑๒๒-๒๓) และ
อรรถกถาของมัชฌิมนิกาย (ม.ม.อ. ๑/๒/๒๒-๓) ความหมาย ๒ ประการหลัง
เป็นคำอธิบายของคัมภีร์มัชฌิมนิกายฎีกา (ม.ม.ฎีกา ๑/๒/๗๖-๗) มีคำแปล
ตามศัพท์และรากศัพท์ดังต่อไปนี้

๑. ผู้ยังกิเลส[คือสักกายทิฐิ]อันหนาแน่นให้เกิดขึ้น = ปฤ กิเลส
ชเนนตีติ ปฤชชนา. (ปฤ บทหน้า + ชน ธาตุ <เกิด> + เณ การิต-
ปัจจัย + อ ปัจจัยในเหตุกัตตุสาธนะ บทว่า ปฤ เป็นนิบาต ลง โย หุตติยา-
วิภัตติแล้วลงไป)

๒. ผู้ถูกสักกายทิฐิอันหนาแน่นให้เกิดขึ้น = ปฤ กิเลส
หิ ชนิตาติ ปฤชชนา. (ปฤ บทหน้า + ชน ธาตุ <เกิด> + เณ การิตปัจจัย + อ
ปัจจัยในเหตุกรรมสาธนะ บทว่า ปฤ เป็นนิบาต ลง หิ ตติยาวิภัตติ
แล้วลงไป)

๓. ผู้มีศาสดาหลายคน = ปฤ ชนา สตถาโร เอเตสนติ ปฤชชนา.
(ฉนฺธิพหุพหิสมาส คำว่า ชน แปลว่า ศาสดา ตามรูปวิเคราะห์ว่า ชเนนตีติ
ชนา = ผู้ยัง[สาวก]ให้เกิดขึ้น มาจาก ชน ธาตุ <เกิด> + เณ การิตปัจจัย

+ อ ปัจจยในเหตุกัตตุสาธนะ)

๔. ผู้มีคติจำนวนมาก = ปุณฺณ ชนา คติโย เอเตสนติ ปุณฺณชนา.

(ฉฐฐิพฺพหิสมาส คำว่า ชน แปลว่า คติ ตามรูปวิเคราะห์ว่า กมฺมกิลฺลเสหิ ชนตพฺพาทิ ชนา. คติที่พึงถูกรกรรมและกิลฺลให้เกิดขึ้น มาจาก ชน ธาตุ <เกิด> + เณ การิตปัจจย + อ ปัจจยในเหตุกรรมสาธนะ หรือ ชายนฺติ เอตถ สตฺตาทิ ชนา. คติอันเป็นที่เกิดขึ้นของเหล่าสัตว์ มาจาก ชน ธาตุ + อ ปัจจยในอธิกรณสาธนะ)

๕. ผู้มีอภิสังขารเป็นต้นจำนวนมาก = ปุณฺณ ชนา อภิสังขาราทโย

เอเตสนติ ปุณฺณชนา. (ฉฐฐิพฺพหิสมาส คำว่า ชน แปลว่า สภาวะมี อภิสังขาร เป็นต้น ตามรูปวิเคราะห์ว่า ชายนฺติ เอเตหิ สตฺตาทิ ชนา. สภาวะมีอภิสังขาร เป็นต้นที่ทำให้สัตว์เกิดขึ้น มาจาก ชน ธาตุ <เกิด> + อ ปัจจยในกรณสาธนะ)

๖. ผู้ถูกห้วงกิลฺลอันมากพัดพาไป = ปุณฺณ โอฆฺเหติ ชนียฺนติ

วฺยฺหนตฺติติ ปุณฺณชนา. (ปุณฺณ บทหน้า + ชน ธาตุ <ลอย, พัดพา> + อ ปัจจย ในกรรมสาธนะ บทว่า ปุณฺณ เป็นนิบาต ลง หิ ตติยาวิภตฺติแล้วลบไป)

๗. ผู้มีกิลฺลที่ทำให้เดือดร้อนเป็นอันมาก = ปุณฺณ ชนา สนฺตาปา

เอเตสนติ ปุณฺณชนา. (ฉฐฐิพฺพหิสมาส คำว่า ชน แปลว่า กิลฺลที่ทำให้ เดือดร้อน ตามรูปวิเคราะห์ว่า ชนฺนติ เอเตหิ สตฺตาทิ ชนา. กิลฺลที่ทำให้ เดือดร้อน ชื่อว่า ชนฺน มาจาก ชน ธาตุ <เดือดร้อน> + เณ การิตปัจจย + อ ปัจจยในกรณสาธนะ)

๘. ผู้มีกิลฺลที่ทำให้เร่าร้อนเป็นอันมาก = ปุณฺณ ชนา สนฺตาปา

เอเตสนติ ปุณฺณชนา. (ฉฐฐิพฺพหิสมาส คำว่า ชน แปลว่า กิลฺลที่ทำให้

เดือดร้อน ตามรูปวิเคราะหว่า ขายนติ เอเตหิ สตตาคิ ขนา. กิเลสทีทำให้
เราร้อน ชื่อว่า ขนะ มาจาก ขน ธาตุ <เราร้อน> + อ ปัจจัยในกรณสาธนะ)

๙. ผู้กำหนดในเบญจกามคุณอันมาก = ปุณฺ ปณฺจสุ กามกฺเคณฺสุ
ขนา รตตาคิ ปุณฺขขนา. (สัตตมิต์ปปริสสมาส คำว่า ขน แปลว่า ผู้กำหนด
ตามรูปวิเคราะหว่า ขายนติขนา. ผู้กำหนด ชื่อว่า ขนะ มาจาก ขน ธาตุ
<กำหนด> + อ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ บทว่า ปุณฺ เป็นนิบาต ลง สุ สัตตมิต์-
วิภัตติแล้วลปไป)

๑๐. ผู้มีนิเวรณอันมาก = ปุณฺ ขนา นิเวรนา เอเตสนติ ปุณฺขขนา.
(ฉฺฉฐีพหุพพิหิสมาส คำว่า ขน แปลว่า นิเวรณ ตามรูปวิเคราะหว่า ขายนติ
เอเตหิ สตตาคิ ขนา. นิเวรณที่เป็นเครื่องปิดกั้นความดี ชื่อว่า ขนะ มาจาก
ขน ธาตุ <ปิดกั้น> + อ ปัจจัยในกรณสาธนะ)

๑๑. ผู้อยู่ภายในชนผู้ประพฤติธรรมต่ำทรามจำนวนมาก
= ปุณฺสุ นิจธมฺมสมาจาเรสุ ขายนติขนา. (ปุณฺ บทหน้า + ขน ธาตุ
<เกิดขึ้น> + อ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

๑๒. ผู้เป็นต่างหากจากพระอริยะ = ปุณฺ วิสฺสฏฺโง เอว ชโน
ปุณฺขชโน. (อวธารณบุรพบทกรรมธารยสมาส)

^{๗๙} ม.ม. ๑๒/๒๑/๑๓

^{๘๐} สยิขเนสุ ตาว สกกายทิฏฺฐิ วิจิกิจฉา สีสพฺพตปฺรามาโส อปาย-
คมนียา จ กามราคปฺลิฆาติ เอเต ปณฺจ ธมฺมา ปรมณฺวณฺวชฺชา.

(วิสุทฺธิ. ๒/๘๓๐/๓๖๘)

“ลำดับแรกในสังโยชนทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะและปฏิกษะที่นำไปสู่อบาย ย่อมถูกกำจัดได้ด้วยญาณแรก (โสดาปัตติมรรคญาณ)”

มกุโข ปฟาโส อีสสา มัจฉริยํ มายา สาเจยยนติ อิเม ฉ โสดาปัตติมคเคน ปิยฺยนติ. (ม.ม.อ. ๑/๗๒/๑๘๓)

“กิเลส ๖ ประการเหล่านี้ คือ ความลบหลู่คุณท่าน (มักขะ) ความตีตนเสมอท่าน (ปฬาสะ) ความริษยา (อิสสา) ความตระหนี่ (มัจฉริยะ) ความเจ้าเล่ห์เสแสร้ง (มายา) และความโอ้อวดหลอกลวง (สาธูยยะ) ถูกกำจัดได้ด้วยโสดาปัตติมรรค”

๘๑ วิสุทฺธิ. ๒/๘๑๐/๓๕๖

๘๒ อนมตคโคยํ ภิกฺขเว สํสારโ, ปุริมา โภภฺนิ น ปญฺญาติ อวิชฺชา-
นีนฺวรณํ สุตตํ ตณฺหาสญฺโญชนานํ สนฺชาวตํ สํสรั. (ส.ข. ๑๗/๔๙/๑๑๗)

“ภิกษุทั้งหลาย สังสารวัฏฏนี้มีขอบเขตที่ใครๆ ตามรู้ไม่ได้ ส่วนเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกั้น มีต้นหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่”

๘๓ ขุ.ธ.อ. ๑/๑/๗

๘๔-๘๕ วิสุทฺธิ. ๒/๘๑๐/๓๕๖

๘๖ อัง.สตุตฺก. ๒๓/๕/๔

๘๗ กตโม จ โส อานนฺท ฌมฺมาทาโส ฌมฺมปริยาโย, เยน สมฺนฺนาคโต
อริยสาวโก อากฺขมาโน อุตฺตนาวิ อุตฺตานิ พฺยากรเยย “ชีณฺนิโรยฺมฺหิ

ชีณตฺรจณานิชิ ชีณเปตติวิสโย ชีณาปายทุกคตฺติวินิปาโต, โสตาปนโน-
หฺมสมฺมิ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปฺรายนฺติ? อิทฺ อานนฺท อริยสวโก
พุทฺธเอ อเวจฺจปฺปสาเทน สมฺนฺนาคโต โหติ “อิตฺปิ โส ภควา ฯเปฯ สตุถา
เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควาติ. ธมฺเม ฯเปฯ สํเฆ ฯเปฯ อริยกฺขฺเตหิ สีเลหิ
สมฺนฺนาคโต โหติ อุกฺขณฺเตหิ ฯเปฯ สมฺมาธิสํวตฺตนิเกหิ. อโย โข โส อานนฺท
ธมฺมาทาโส ธมฺมปฺริยาโย, เยน สมฺนฺนาคโต อริยสวโก อากฺขมาโน
อตฺตนาเว อตฺตนาํ พฺยากรเวยย “ชีณนิรโยมฺหิ ชีณตฺรจณานิชิ ชีณเปตติ-
วิสโย ชีณาปายทุกคตฺติวินิปาโต, โสตาปนโนหฺมสมฺมิ อวินิปาตธมฺโม นิยโต
สมฺโพธิปฺรายนฺติ.

(ส.ม. ๑๙/๑๐๐๔/๓๐๘)

“อานนท ธรรมที่เป็นกระจกส่องธรรมอันพระอริยสาวกมีอยู่
ประจำและพยากรณ์ตนเองได้ว่า เรามีนรกสิ้นแล้ว มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน
สิ้นแล้ว มีภูมิแห่งเปรตสิ้นแล้ว มีอบาย ทุกคติ และวินิบาตสิ้นแล้ว เราเป็น
โสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ เป็นผู้ที่จะได้ตรัสรู้มรรค ๓ เบื้องสูงในภายหน้า
แน่นอน ธรรมที่เป็นกระจกส่องธรรมเหล่านี้ เป็นอย่างไร กล่าวคือ
อริยสาวกในธรรมวินัยนี้

๑. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทฺธเจ้า
ว่า ‘แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของ
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้จำแนกธรรม’

๒. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม ฯลฯ

๓. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ ฯลฯ

๔. ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะชอบใจ ไม่ขาด ฯลฯ อันเป็นไป
เพื่อสมาธิ

อานนทฺ นี้แลคือธรรมที่เป็นกระจกส่องธรรมอันพระอริย-
สาวกมีอยู่ประจำและพยากรณ์ตนเองได้ว่า เรามีนรกสิ้นแล้ว มีกำเนิด
สัตว์ดิรัจฉานสิ้นแล้ว มีภูมิแห่งเปรตสิ้นแล้ว มีอบาย ทุกคติ และวินิบาต
สิ้นแล้ว เราเป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ เป็นผู้ที่จะได้ตรัสรู้มรรค ๓ เบื้องสูง
ในภพหน้าแน่นอน”

๘๘ ภูตบุพพุ ภิกขเว สุปปพุทโธ ภูฏี อิมสมิเยว ราชคเhte เสฏฺฐิ-
ปุตฺโต อโหสิ, โส อุตฺตยานภูมึ นิยุยนฺโต อทฺทส ตฺรสิขี ปจฺเจกพุทฺธํ นฺคเร
ปิณฑาย จรนต์, ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ “กฺวายํ ภูฏี ภูฏิจีวรเณ วิจรตีติ
นิฏฺฐหิตฺวา อปฺปยามโต กริตฺวา ปกฺกามิ. โส ตสฺส กมฺมสฺส วิปาเกน พฺหุ-
นิ วสฺสานิ พฺหุ นิ วสฺสสตานิ พฺหุ นิ วสฺสสทฺสฺสานิ พฺหุ นิ วสฺสสทฺสฺสทฺสฺสานิ นิรเ-
ย ปจิตฺถ, ตสฺเสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน อิมสมิเยว ราชคเhte ภูฏี มนุสฺส-
ทลิตฺโต อโหสิ มนุสฺสกปฺปเณ มนุสฺสวราโก.

(พ.อุ. ๒๕/๔๓/๑๖๒, พ.อุ.อ. ๔๓/๓๒๑)

“ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะเป็น
บุตรเศรษฐีในกรุงราชคฤห์นี้เอง เขาออกไปเที่ยวเล่นในสวน ได้เห็น
พระตครสิขีปัจเจกพุทธเจ้า กำลังเดินบิณฑบาตในพระนคร ครั้นเห็น
แล้วจึงคิดอย่างนี้ว่า ผู้เป็นโรคเรื้อนใดกันห่มผ้าสกปรกของคนโรคเรื้อน
เที่ยวไป แล้วถ่มน้ำลายเดินเวียนซ้าย ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เขาไหม้อยู่
ในนรกหลายร้อยหลายพันหลายแสนปี [และในชาตินี้]ได้เกิดเป็นชาย
โรคเรื้อน ยากจน กำพรว้า เป็นผู้เขี้ยวใจ ในกรุงราชคฤห์นี้ด้วยเศษวิบาก
แห่งกรรมนั้น”

๘๘ พ.อ. ๒๕/๔๓/๑๖๑

๙๐ โส กิร อตีเต เอโก เสฏฐิปปุตโต หุตวา อตตโน สหาเยหิ ตีหิ เสฏฐิ-
 ปุตเตหิ สหธิ กีนฺโตนฺต เอกํ นครโสภินี คณิกํ อุตฺตยานํ เนตฺวา ทิวสํ สมฺปตฺติ
 อนุภวิตฺวา อตฺถงฺคเต สุริเย สหาเย เอตทฺโวจ “อิมิสฺสา หตฺเถ กหาปณ-
 สหสฺสํ พหุณฺณจ สุวณฺณํ มหคฺฆานิ จ ปสาธณานิ สวฺวิชนฺติ, อิมสฺมี วเน
 อยฺโย โภจิ นตฺถิ, รตฺติ จ ชาตา, หนฺท อิมํ มยฺ มาเรตฺวา สพฺพํ ฌนํ คเหตฺวา
 คจฺฉามาติ. เต จตฺตารอฺปิ ชนา เอกชฺฉมาสยา หุตฺวา ตํ มาเรตฺตุํ อุปกฺกมฺมฺสุ.
 สหา เตหิ มาริยมาณา “อิมเ นิลลชฺชา นิกฺกรณฺมา มยา สหธิ กิเลสสนฺถวํ
 กตฺวา นิรปรารธํ มํ เกวลํ ฌนโลเกณ มาเรณฺติ, เอกวารํ ตาว มํ อิมเ มาเรณฺตุ,
 อหํ ปน ยกฺขิณี หุตฺวา อนเคววํ อิมเ มาเรตฺตุํ สมตฺถา ภเวยฺยณฺติ ปตฺถณํ
 กตฺวา กาลมกาสิ. เตสุ กิร เอโก ปกฺกสาติ กุลปุตฺโต อโหสิ, เอโก พาหิโย
 ทารุจิริโย, เอโก ตมพทาจิโก โจรฆาตโก, เอโก สุปฺปพฺพุโร กุณฺณสิ อิติ อิมสํ
 จตฺนํ ชนํ อเนกสฺเต อตตมาเว สา ยกฺขโยนิยํ นิพฺพตฺตา คาวิ หุตฺวา
 ชีวิตา วโรเปสิ. เต ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสนฺเทน ตตฺถ ตตฺถ อนฺตรามรณํ
 ปาปฺณิสฺส. เอวํ สุปฺปพฺพุทฺธสฺส กุณฺณิสฺส สหสา มรณํ ชาตํ, เตวํ วุตฺตํ “อถ โข
 อจิริปกกนฺตํ ๒เปฯ วโรเปสฺสิติ.

(พ.อ.อ. ๔๓/๓๐๙)

“ได้ยินมาว่า ในอดีตกาล สุปฺปพฺพุทฺธกุณฺณินั้นเป็นบุตรของเศรษฐี
 คนหนึ่ง เพื่อจะหาความสำราญจึงได้ชักชวนบุตรเศรษฐีอีก ๓ คนผู้เป็น
 สหายของตน พาหญิงงามเมืองนางหนึ่งไปสู่อุทยานเสพสุขอยู่ตลอดวัน
 เมื่อพระอาทิตย์ลับไป เขาได้กล่าวกับสหายทั้งสามว่า ‘ทองคำมีค่าจำนวน
 มากถึงพันกหาปณะและเครื่องประดับอันหาค่ามิได้ มีอยู่ในกำมือของ

หญิงคนนี้นี้ เมื่อในป่านี้ไม่มีใครอื่น อีกทั้งก็ค้ำมิดแล้ว เอาเถอะ พวกเราช่วยกันฆ่าหญิงนี้เสีย แล้วยึดทรัพย์ทั้งหมดไปกันเถิด’ คนทั้ง ๔ นั้นเป็นผู้มีอริยาศัยเดียวกัน จึงพยายามช่วยกันฆ่าหญิงนี้

หญิงนั้นเมื่อกำลังถูกฆ่า จึงตั้งความปรารถนาว่า ‘คนพวกนี้ช่างไร้ยางอาย ไม่มีความกรุณา ทำการอริกรรมเสพสมกับเราด้วยตณฺหาราคะแล้วยังจะฆ่าเราผู้ปราศจากความผิดเพียงด้วยความโลภในทรัพย์เท่านั้น คนพวกนี้ลงมือฆ่าเราก่อนได้เพียงครั้งนี้ ส่วนเราขอพึงเกิดเป็นยักษ์ฉิฉิเพื่อจะสามารถตามฆ่าคนพวกนี้ได้ในทุกภพชาติ’ แล้วจึงสิ้นใจไป กล่าวกันว่าในสหายทั้ง ๔ นั้น คนหนึ่ง[ได้มาเกิด]เป็นกุลบุตรชื่อว่า ปุกกุสะ คนหนึ่งเป็นพาหิยทารุจริยะ คนหนึ่งเป็นเพชฌฆาตเคราแดง และอีกคนหนึ่งเป็นสุปปพุทธภูฏฐิ ส่วนหญิงงามเมืองนั้นเกิดเป็นแม่โคในกำเนิดยักษ์ปลงชีวิตคนทั้ง ๔ นั้นในหลายร้อยอัฐภาพ พวกเขาถึงแก่ความตายในระหว่างอัฐภาพนั้นๆ ด้วยผลกรรมดังกล่าว สุปปพุทธภูฏฐิจึงถึงความตายโดยฉับพลันเช่นนี้ ดังพระบาลีว่า อถ โข อจิรปุกกนฺตํ ฯ เปฯ โวโรเปสี. (ทันใดนั้นเอง โคแม่ลูกอ่อนได้ชีวิตชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะผู้จากไปไม่นานจนล้มลงเสียชีวิต)”

๙๑ ปกกนฺโต จ ภูฏฐโรคาภิภเวณ ฉินฺนหตฺถปาทงฺคฺลฺลํ อุกฺการคตฺโต สมฺนตฺโต วิสสฺนทฺมานาสโว กณฺชุตฺติปติปิฬิโต อสฺสจฺจิ ทฺวคฺคณโธ เซจฺจจตฺโม ปรมการุญญตํ ปตฺโต “นายํ กาโย อิมสฺส อจฺจนตฺสนตฺสส ปณฺธิตตมสฺส อริยธมฺมสฺส อาชาโร ภวิตฺตุ ยุตฺโตติ อูปปนฺนาภิสฺสนฺธินา วิย สคฺคสํวตฺตนิเยน ปุณฺณกมฺเมณ โอภาเส กเต อปฺปายุกสํวตฺตนิเยน อฺปจฺเฉทเกณ

ปาปกมเมณ กตูปจิตน โจทียมาโน ตรุณวจนาย เณยา อาปติตวา มาริตโต.
เตน วุตตํ “อถ โข อจิรปกนตํ สุปปพฺพุธํ ภูณฺสี คาวิ ตรุณวจนา อธิปติตวา
ชีวิตา โวโรเปสฺสิตี.

(ขุ.อุ.อ. ๔๓/๓๐๘-๙)

“อนึ่ง สุปปพพุทธะผู้หลักไป มีนิ้วมือและนิ้วเท้าด้วน เพราะถูก
โรคเรื้อนครอบงำ มีตัวเป็นนาค มีน้ำหนองไหลออกรอบตัว ถูกหนองผี
ปีคันไล่โครก มีกลิ่นเหม็น น่าเกลียดยิ่งนัก ถึงความเป็นผู้นำสงสารอย่าง
ที่สุด ครั้นถูกบาปกรรมที่ตนกระทำสั่งสมไว้เป็นอุปจเฉทกรรมส่งผลให้
อายุสั้น จึงถูกโคแม่ลูกอ่อนขวิดให้ล้มลงตายไป ทำให้บุญกรรมจากการ
บรรลุธรรมมีโอกาสนำส่งผลสู่สวรรค์ แยกเช่นเหตุที่มุ่งหมายเอาไว้ว่า ‘สรีระนี้
ไม่สมควรจะรองรับอริยธรรมอันประณีตและสงบยิ่งนั้นอย่างแท้จริง’
ฉะนั้น จึงกล่าวว่า อถ โข อจิรปกนตํ สุปปพฺพุธํ ภูณฺสี คาวิ ตรุณวจนา
อธิปติตวา ชีวิตา โวโรเปสฺ. (ทันใดนั้นเอง โคแม่ลูกอ่อนได้ขวิดชาย
โรคเรื้อนชื่อสุปปพพุทธะผู้พึ่งจากไปไม่นานจนล้มลงเสียชีวิต)

^{๙๒} ขุ.อุ. ๒๕/๔๓/๑๖๒

^{๙๓} สทฺธํ สมาทียีติ สมมาสมพฺพุโธ ภควา, สวากขาโต ภควตา ธมฺโม,
สุปปปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺฆโมติ รตนตตยสนฺนิสฺสยํ ปุพฺพภาคสทฺธญฺเจว
โลกุตฺตรสทฺธญฺจาติ ทฺวิธมฺปิ สทฺธํ สมมา อาทียิ. ยถา น ปุณฺ อาทาตพฺพา
โหติ, เอวํ ยาว ภวภฺชยา คณฺหิ. อตฺตโน จิตฺตสนฺตानะ อุปฺปาเทสฺสิติ อตฺโถ.
สึลํ สมาทียีติอาทิสฺสุปิ เอเสว นโย. สึลนฺติ ปุพฺพภาคสึเลน สทฺธิ มคฺคสึลํ
ผลสึลญ. สุตฺนติ ปริยตฺติพาหุสจฺจํ ปฏฺวิเวธพาหุสจฺจญฺจาติ ทฺวิธมฺปิ สุตฺ.
ปฺริยตฺติธมฺมาปิ หิ เตน ธมฺมสฺสวณฺกาเล สจฺจปฺปฏฺวิเวธาย สาวเกหิ

ยถาลทฺธปฺปการํ สุตา ปริจิตา มนฺสาณูปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปวิวิทา จาติ.
จาคนฺติ ปจฺมมคฺควชณฺณิกเลสาภิสงฺขารานํ โวสฺสคฺคสงฺขาตํ จาคํ, เยน
อริยสวากาเทยยธฺมเมสฺมุตฺตจาคาจโหนติ ปยตปาณิโวลฺลสฺสคฺครตา. ปณฺณนฺติ
สทฺธิ วิปสฺสนาปณฺณาย มคฺคปณฺณญฺเจว ผลปณฺณญฺจ. (พ.อุ.อ. ๔๓/๓๑๓)

“คำว่า สทฺธิ สมาธิยิ. (ยึดมั่นในศรัทธา) หมายความว่า เขา
ยึดมั่นโดยชอบซึ่งศรัทธาทั้ง ๒ อย่าง คือ ศรัทธาที่เป็นเบื้องต้น (โลกียะ)
และศรัทธาที่เป็นโลกุตตระ อันอาศัยพระรัตนตรัยว่า พระผู้มีพระภาค
เป็นผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้
ดีแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ปฏิบัติด้วยดี เป็นความ
ยึดมั่นที่ทำให้เกิดขึ้นในกระแสจิตของตนตลอดจนสิ้นภพสิ้นชาติ แม้คำว่า
สลิ สมาธิยิ. (ยึดมั่นในศีล) เป็นต้นก็มีนัยเดียวกัน

คำว่า สลิ (ศีล) คือ ศีลที่ประกอบกับมรรคจิตและผลจิต พร้อมทั้ง
ศีลอันเป็นเบื้องต้น คำว่า สุตํ (ความรู้) คือ ความรู้ทั้งสองอย่าง ได้แก่
ความรู้มากในปริยัติ และความรู้มากในปฏิเวธ กล่าวคือ เธอสดับ สั่งสม
เพ่งด้วยใจ และรู้แจ้งอย่างดีด้วยปัญญา ในปริยัติธรรมตามที่สาวก
ทั้งหลายได้รับจากการแทงตลอดสังขะในเวลาฟังธรรม

คำว่า จาคํ (จาคะ) คือ การบริจาคที่ปล่อยวางกิเลสและ
อกิสังขาร (กรรม) ซึ่งถูกกำจัดไปด้วยปฐมมรรค (โสดาปัตติมรรค) ซึ่ง
ทำให้พระอริยสาวกเป็นผู้สละขาดไทยธรรม มีมือสะอาด มีความยินดี
ในการสละ

คำว่า ปณฺณ (ปัญญา) คือ ปัญญาที่ประกอบกับมรรคจิตและ
ผลจิต พร้อมด้วยวิปัสสนาปัญญา”

^{๙๔} องค์ธรรมของ อปจยคามิ คือ มรรคจิต ๔ และเจตสิกที่ประกอบ
๓๖ ดังข้อความในคัมภีร์ธัมมสังคณีและอรรถกถาว่า

อปจยคามิโน ธมมา. (อภิ.ส. ๓๔/๑๐/๒)

“สภาวะธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพาน มีอยู่”

โตโต เอว อาจยสงฆาตา จยา อเปตตดา นิพพานํ อเปตํ จยาติ
อปจโย. ตํ อารมมณํ กตวา ปวตตนโต อปจยํ คจฺจนตฺติ อปจยคามิโน.
อริยมคฺคานเมตํ อธิวจฺนํ. (อภิ.ส.อ. ๑/๑๐/๙๐)

“คำว่า อปจยะ คือ พระนิพพานที่ปราศจากสภาวะของปฏิสนธิ
จตุติ และภพอันเกิดจากกรรมและกิเลสเหล่านั้นแหละ

คำว่าอปจยคามิคือธรรมที่ทำให้ถึงพระนิพพานเพราะดำเนินไป
เพื่อรับเอาพระนิพพานนั้นเป็นอารมณ์ คำนี้เป็นชื่อของมรรคญาณอัน
ประเสริฐ”

^{๙๕} องค์ธรรมของ อาจยคามิ คือ อกุศลจิต ๑๒ โลกียกุศลจิต ๑๗
เจตสิกที่ประกอบ ๕๒ ดังข้อความในคัมภีร์ธัมมสังคณีและอรรถกถาว่า

อาจยคามิโน ธมมา. (อภิ.ส. ๓๔/๑๐/๒)

“สภาวะธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิและจตุติ มีอยู่”

กมฺมกิลเสหิ อาจยตฺติติ อาจโย. ปฏิสนฺธิจตุตฺติคฺคิปปวตฺตนาํ เอตํ
นามํ. ตสฺส การณํ หุตฺวา นิปฺพาทนภฺภาเวน ตํ อาจยํ คจฺจนตฺติ ยสฺส วา
ปวตฺตนาติ, ตํ ปุคฺคํ ยถาวุตฺตเมว อาจยํ คเมวตฺติปิ อาจยคามิโน. สาสว-
กุสลากุสลานํ เอตํ อธิวจฺนํ. (อภิ.ส.อ. ๑/๑๐/๙๐)

“คำว่า อางยะ คือ สภาวธรรมที่เกิดจากกรรมและกิเลส คำนี้เป็นชื่อของปฏิสันธิ จูติ และภพที่ดำเนินไปต่อเนื่อง

คำว่า อางยคามมี คือ ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศลซึ่งเป็นอารมณ์ของอาสวะ อันเป็นเหตุให้เข้าถึงปฏิสันธิ จูติ และภพ ซึ่งเข้าถึงปฏิสันธิ จูติ และภพนั้นโดยการยังผลให้สำเร็จ หรือยังบุคคลผู้มีธรรมดังกล่าวให้ถึงปฏิสันธิ จูติ และภพ”

^{๙๖} อปฺปมาณารมฺมณา เจตนา วิปากานํ ปริตฺตารมฺมณานํ ขนฺธานํ กมฺมปจฺจเยน ปจฺจโย. (อภิ.ป. ๔๑/๓๒/๓๖๒)

“เจตนาที่มีอุปมาณธรรม (มรรคผลนิพพาน) เป็นอารมณ์ เป็นปัจจัยแก่[วิปาก]ขั้นที่รับเอากามาวจรธรรมเป็นอารมณ์ด้วยอำนาจของกัมมปัจจัย”

^{๙๗} ปริตฺตารมฺมณตฺติเก อปฺปมาณารมฺมณา เจตนาติ เสฏฺขานํ โคตรกฺขเจตนา. ปจฺจเวกฺขณเจตนาติปิ วตฺตํ วณฺณติ. (อภิ.ป.อ. ๓/๘๒/๕๖๓)

“คำว่า อปฺปมาณารมฺมณา เจตนา (เจตนาที่มีอุปมาณธรรมเป็นอารมณ์) คือ โคตรกฺขเจตนาของพระเสกขะ แม้จะกล่าวว่า ปจฺจเวกฺขณเจตนา ก็ควร”

^{๙๘} พุ.ธ. ๒๕/๑๗๘/๔๘

^{๙๙} วิสุทฺธิ. ๑/๘๑๐/๓๕๖

^{๑๐๐} มิจฉาทิฏฺฐิ ๓ ประการ ซึ่งเป็นกิเลสอันตราย (อันตรายคือกิเลส) อันจะส่งผลให้ไปเกิดในนรกหลังจากเสียชีวิต เรียกว่า นียตมิจฉาทิฏฺฐิ คือ

ความเห็นผิดที่เป็นกิเลสนำพาไปสู่นรก และขัดขวางการเข้าถึงสวรรค์และนิพพาน ได้แก่

๑. อภิริยทิฏฐิ ความเห็นผิดว่าไม่มีบุญบาป ไม่มีกรรมดีหรือกรรมชั่ว การกระทำใดๆ ย่อมไม่ส่งผลเป็นคุณหรือโทษ **ความเห็นนี้ปฏิเสธเหตุคือการทำความกรรมทั้งหลาย**

๒. นัตถิกทิฏฐิ ความเห็นผิดว่าเหล่าสัตว์ตายแล้วสูญ ไม่มีภพใหม่ ไม่มีผลของบุญ ไม่มีผลของบาปในภพต่อไป **ความเห็นนี้ปฏิเสธผลคือผลของกรรม**

๓. อเหตุกทิฏฐิ ความเห็นผิดว่าไม่มีกรรมดีหรือชั่วที่เป็นเหตุให้เกิดคุณโทษ สัตว์ทั้งหลายเป็นสุขหรือทุกข์โดยปราศจากเหตุปัจจัย **ความเห็นนี้ปฏิเสธทั้งเหตุและผล**

เมื่อปฏิเสธเหตุก็จัดว่าปฏิเสธผล และเมื่อปฏิเสธผลก็เป็นการปฏิเสธเหตุ **ความเห็นผิดทั้ง ๓ ประการจึงเหมือนกันโดยคัดค้านว่าบาปบุญไม่มีจริง ผลของบาปบุญก็ไม่มีจริง ดังข้อความว่า**

ตตถ ปุโรณ “กโรโต น กรียติ ปาปนติ วทนโต กมมํ ปฏิพาหติ. อชิโต “กายสส เกทา อจฺจิชฺชตีติ วทนโต วิปากํ ปฏิพาหติ. มกฺขลิ “นตฺถิ เหตุติ วทนโต อุกฺกํ ปฏิพาหติ. ตตถ กมมํ ปฏิพาหนเตนาปิ วิปาโก ปฏิพาหิตโ หติ, วิปากํ ปฏิพาหนเตนาปิ กมมํ ปฏิพาหิตโ หติ. อิติ สพฺเพเปเต อตฺถโต อุกฺกํปฏิพาหกา อเหตุกฺวาทา เจว อภิริยวาทา จ นตฺถิกวาทา จ โหนติ ฯเปฯ ตตถ โกจิ เอกํ ทสฺสนํ โอกกมฺติ, โกจิ เทว, โกจิ ติณฺปิ, เอกสมิํ โอกกนฺเตปิ, ทวีสุ ตีสุ โอกกนฺเตสุปิ นียตฺมิจฺฉาทิฏฺฐิโก จ โหติ. ปตฺโต สคฺคฺมคฺคาวรณญฺเจว โมกฺขมคฺคาวรณญจ. อภพโป ตสฺส ภาวสฺส อนนฺตรปี

สคคฺ คนตุํ, ปคว โมกขํ. วรรณชาณฺโก นามส สตโต ปจวิโคปโก,
เยภฺยเยน เอวรฺอุปสส ภวโต วรรณํ นตฺถิ. (ที.สี.อ. ๑/๑๗๐-๑๗๒/๑๕๐-๑)

“ในบรรดาเจ้าลัทธิทั้ง ๖ นั้น ปุณณกัสนปะกล่าวว่่า เมื่อคน
ทำบาปก็ไม่ว่่าทำ ชื่อว่่าย่อมปฏิสัธกรรม อชิตเกสกัมลกล่าวว่่า สัตว์
ย่อมขาดสูญเมื่อสร้ระแตกสลาย ชื่อว่่าปฏิสัธวิปาก มักขลิโคสาลกล่าว
ว่่า เหตุย่อไม่มี ชื่อว่่าปฏิสัธทั้งกรรมและวิปากทั้งสอง แม้เมื่อปฏิสัธ
กรรมก็ชื่อว่่าปฏิสัธวิปากด้วย แม้เมื่อปฏิสัธวิปากก็ชื่อว่่าปฏิสัธกรรม
ด้วย ดังนั้น แม้เจ้าลัทธิทั้งหมดนั้นก็ปฏิสัธทั้งกรรมและผลกรรมทั้งสอง
โดยใจความ จัดเป็นอเหตุกวาทะ อกริยวาทะ และนัตถิกวาทะ

บางคนทีเชื่อกฎนี้เหล่านั้แม้อย่างเดียวบ้าง สองอย่างบ้าง สาม
อย่างบ้าง ชื่อว่่าย่อมเป็นผู้มีมิจฉาทิฎฐิแน่อน ถึงการห้ามทางสวรรค์
และห้ามทางนิพพาน อย่างว่่าแต่พระนิพพานเลย แม้ถัดจากภพนั้นต่อไป
ก็ยากทีจะได้ไปสวรรค์ บุคคลเหล่านั้ชื่อว่่าเป็นตอในวัฏฏะ ย่อมเฝ้าแผ่น
ดินโดยมาก กล่าวคือ การออกจากภพของบุคคลเช่นนี้ย่อไม่มี”

เอกจจา มิจฉาทิฎฐิ สคฺคาวรณา เจว โหติ มคฺคาวรณา จ. เอกจจา
มคฺคาวรณาเยว โหติ, น สคฺคาวรณา. เอกจจา เนว สคฺคาวรณา น
มคฺคาวรณา. ตตฺถ อเหตุกทิฎฐิ อกริยทิฎฐิ นตฺถิกทิฎฐิ ติ อัย ติวิธา
สคฺคาวรณา เจว โหติ มคฺคาวรณา จ. ทสวตฺถกา อนตคาทิกา มิจฉาทิฎฐิ
มคฺคาวรณา โหติ น สคฺคาวรณา. วิสตีวตฺถกา สกฺกายทิฎฐิ เนว
สคฺคาวรณา น มคฺคาวรณา. (อ.เอกก.อ. ๑/๓๐๔/๓๘๖)

“๑. มิจฉาทิฎฐิ ๓ ประเภททีทั้งห้ามสวรรค์และมรรค ได้แก่
๑) อเหตุกทิฎฐิ ๒) อกริยทิฎฐิ ๓) นัตถิกทิฎฐิ

๒. บางประเภทห้ามมรรคอย่างเดียว แต่ไม่ห้ามสวรรค์ ได้แก่
อันทคาหิกมิจฉาทิฎฐิซึ่งมีวัตุ ๑๐

๓. บางประเภทไม่ห้ามทั้งสวรรค์และมรรค ได้แก่ สักกายทิฎฐิ
ซึ่งมีวัตุ ๒๐”

๑๐๑ วินยยาติ ตทงควินยเน วา วิกขมณวินยเน วา วินยิตวา.

(เนตติ.อ. ๒๓/๑๐๕)

“คำว่า วินยย (กำจัด) คือ กำจัดด้วยตทงคปหาน (ละได้
ชั่วขณะ) หรือด้วยวิกขมณปหาน (ละได้ด้วยการข่มไว้)”

๑๐๒ อาชีวัฐฐมกศีล คือ ศีลที่มีอาชีวะเป็นข้อที่ ๘ ได้แก่ ๑) เว้นจาก
การฆ่าสัตว์ ๒) เว้นจากการลักทรัพย์ ๓) เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม
(รวมเว้นจากการดื่มสุรา) ๔) เว้นจากการพูดเท็จ ๕) เว้นจากการพูด
ส่อเสียด ๖) เว้นจากการพูดคำหยาบ ๗) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ และ
๘) เว้นจากมิจฉาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพผิด) ดังข้อความว่า

จตุพพิธํ ปน วจีหุจจริตํ ติวริณจ กายหุจจริตํ ปหาย อุกฺกั
สุจริตํ ปุเรนตสเสว ยสฺมา อาชีวัฐฐมกํ สีลํ ปุเรติ, น อิตรสฺส, ตสฺมา
ตทฺภยानนฺตรํ สมมาอาชีโว วุตฺโต. เอวํ วิสุทฺธาชีเวน ปน “ปริสุทฺโธ เม
อาชีโวติ.

(ที.สี.อ. ๑/๓๗๕/๒๘๓)

“อนึ่ง อาชีวัฐฐมกศีลย่อมบริบูรณ์แก่บุคคลผู้ละวจีหุจจริต ๔
กายหุจจริต ๓ แล้วบำเพ็ญวีสุจริตและกายสุจริตเท่านั้น หาใช้บริบูรณ์
แก่บุคคลอื่นไม่ ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสสัมมาอาชีวะในลำดับต่อจาก
สัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะทั้งสองนั้น”

สุปริสุทธานิ ตีณิ กายกมฺมานิ, จตตาริ วจีกมฺมานิ, สุปริสุทธโ
อาชีโวติ อิทํ อาชีวกมฺมกํ. (วิสุทธิ.ฎีกา ๑/๑๑/๓๔)

“ศีล ๘ อย่างนี้ คือ กายกรรม ๓ อันหมดจดดี วจีกรรม ๔ อัน
หมดจดดี และการเลี้ยงชีพอันหมดจดดี ชื่อว่า อาชีวกมฺมกศีล”

๑๐๓ มิจฉตเตสุ มิจฉาทิฎฺฐิ มุสาวาทโ มิจฉากมฺมนโต มิจฉา-
อาชีโวติ อิเม ปจฺมยถาวชฌมา, มิจฉาสงกปโป ปิสุณวจา ผรุสวจาติ
อิเม ตติยถาวชฌมา, เจตนาเยว เจตถ วาจาติ เวทิตพฺพา.

(วิสุทธิ. ๒/๘๓๐/๓๖๘)

“ในบรรดามิจฉามรรคทั้งหลาย มิจฉามรรคเหล่านี้ คือ มิจฉา-
ทิฎฺฐิ มุสาวาท มิจฉากัมมันตะ และมิจฉาอาชีวะ ย่อมถูกจำกัดด้วยญาณ
ที่ ๑ (โสดาปัตติมรรคญาณ)

ส่วนมิจฉาสังกัปปะ ปิสุณวจา และผรุสวจาเหล่านี้ ย่อมถูก
จำกัดด้วยญาณที่ ๓ (อนาคามิมรรคญาณ) และพึงทราบว่[าโดยองค์ธรรม]
เจตนาที่ชื่อว่าจានในที่นี้”

๑๐๔ สมฺพปฺปลาปมิจฉาวายามสติสมาธิวิมุตติถานานิ

จตุตถถาวชฌานิ.

(วิสุทธิ. ๒/๘๓๐/๓๖๘)

“สัมพปฺปลาปะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ มิจฉา-
วิมุตติ และมิจฉาญาณ ย่อมถูกจำกัดได้ด้วยญาณที่ ๔ (อรหัตตมรรคญาณ)”

๑๐๕ ขณิกสมาธิเป็นสมาธิที่รับรู้รูปนามซึ่งเกิดดับอยู่ตลอดเวลาใน
ปัจจุบันขณะ ขณิกสมาธินี้แม้จะตั้งอยู่ชั่วขณะตามรูปนามซึ่งเป็นอารมณ์
ที่ตนกำหนดรู้ แต่ก็มิได้หมายความว่ากำลังน้อยในวิปัสสนากรรมฐาน

และจัดได้ว่ามีกำลังเทียบเท่าอุปจารสมาธิในสมถกรรมฐานเลยทีเดียว เพราะทำให้จิตหมดจดจากนิวรณ์เหมือนอุปจารสมาธิ เนื่องด้วยฌณิกสมาธิจะปรากฏในขณะที่จิตรับรู้รูปรูปนามอย่างต่อเนื่องโดยปราศจากนิวรณ์และในขณะที่ยินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา มีกำลังสมดุลกัน จึงเรียกว่าสมาธิชั่วขณะตามอารมณ์ของวิปัสสนาคือ รูปนามที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จึงไม่เรียกว่าอุปจารสมาธิเหมือนในสมถกรรมฐาน เพราะอุปจารสมาธิต้องมีอารมณ์คือปัญญาที่มีกสิณเป็นต้นที่ไม่เปลี่ยนแปลงเหมือนรูปนาม

ดังข้อความว่า

ตสเสว วายมมานสฺส นจิเรเนว ธาตุปปเภทวภาสนปณฺหา-
ปริคฺคหิตํ สภาวธมฺมามมณฺตตา อปฺปนํ อปฺปตฺโต อุปฺจารมตฺโต สมาธิ
อฺปปชฺชติ. (วิสุทธิ. ๑/๓๐๘/๓๘๙)

“เมื่อเธอพากเพียรอยู่อย่างนั้น สมาธิอันปรากฏด้วยปัญญาที่แสดงประเภทของธาตุ อันเป็นเพียงอุปจาระไม่บรรลุอัปปนา เพราะมีอารมณ์เป็นสภาวธรรม ย่อมเกิดขึ้นโดยเร็ว”

อุปจารสมาธิติ จ รุฬหิวเสน เวทิตพฺพํ. อปฺปนํ หิ อฺเปจฺจ จาริ
สมาธิ อุปฺจารสมาธิ, อปฺปนา เจตถ นตฺถิ. ตาทิสสฺส ปน สมาธิสฺส
สมานลกฺขณตฺยา เอวํ วุตฺตํ. กสฺมา ปเนตถ อปฺปนา น โหตีติ? ตตถ
การณฺมาห “สภาวธมฺมามมณฺตตาติ. สภาวธมฺเม หิ ตสฺส คมภีรภาวโต
อสติ ภาวนาวิเสส อปฺปนาณานํ น อฺปปชฺชติ. (วิสุทธิ. ฎีกา ๑/๓๐๘/๕๒๑)

“อนึ่ง คำว่า อุปจารสมาธิ (เพียงอุปจาระ) พึงทราบว่าเป็นเรื่องด้วยชื่อที่ปรากฏทางโลก ที่จริงแล้วสมาธิที่ดำเนินไปใกล้อัปปนา ชื่อว่าอุปจารสมาธิ และในชาตกรรมฐานนี้ก็ไม่มีอัปปนา แต่ท่านกล่าวอย่างนี้เพราะสมาธิเช่นนั้นก็มีลักษณะเหมือนกัน[ด้วยการกำจัดนิวรณ์]

ท่านจะกล่าวถึงเหตุในเรื่องนั้นว่า เหตุใดอัปปนาจึงไม่มีในชาตกรรมฐานนี้ จึงอธิบายว่า สภาวธมมารมมณตฺตา (เพราะมีอารมณ์เป็นสภาวธรรม) กล่าวคือ เมื่อไม่มีภาวนาพิเศษ[ตามลำดับวิสุทธิ ๗] อัปปนาย่อมเกิดขึ้นในสภาวธรรมไม่ได้ เพราะมีสภาพลักซึ่ง”

สมถยานิกสส ทิ อุปจารปฺปนาเกทฺ สมาธิ อิตฺรสฺส ขณิกสมาธิ, อุภเยสมปิ วิโมกฺขมุขตตยํ วิชา น กทาจิปิ โลกุตฺตราริควโม สมภาวติ. เตนาทฺ สมาธิญฺเจว วิปสฺสนญฺจ ภาวยามาโนติ. (วิสุทธิ.ฎีกา ๑/๔/๑๗)

“โดยแท้จริงแล้ว การบรรลุโลกุตตรธรรมย่อมไม่มีแก่สมถยานิกโดยปราศจากสมาธิที่จำแนกเป็นอุปจาระและอัปปนา ทั้งไม่มีแก่วิปัสสนายานิกโดยปราศจากขณิกสมาธิ และไม่มีแก่บุคคลทั้งสองฝ่ายโดยปราศจากหนทางสู่วิโมกข์ ๓ (อนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา และอนัตตานุปัสสนา) ฉะนั้นจึงกล่าวว่า สมาธิญฺเจว วิปสฺสนญฺจ ภาวยามาโน. (อบรมสมาธิและวิปัสสนาปัญญาอยู่)”

สมถํ อนุปฺปาเตตฺวาติ อวธารณน อุปจารสมาธิ นินฺตเตติ, น ขณิกสมาธิ. น ทิ ขณิกสมาธิ วิชา วิปสฺสนา สมภาวติ. (ม.ม.ฎีกา ๑/๓๓/๒๕๗)

“ท่านห้ามอุปจารสมาธิโดยใช้คำปฏิเสธว่า สมถํ อนุปฺปาเตตฺวา (ไม่ยังสมถะให้เกิดขึ้น) แต่ไม่ห้ามขณิกสมาธิ เพราะวิปัสสนาย่อมไม่เกิดขึ้นโดยปราศจากขณิกสมาธิ”

ขณิกจิตเตกคคตาทิ ขณมตตฏฐิติโก สมาธิ. โสปี ทิ อารมมณ
นิรนตรํ เอกากาเรน ปวตตมานโน ปฏิปุกฺเขน อนภิกฺขุโต อปปีโต วีย จิตฺตํ
นิจฺจลํ ฐเปติ. เตน วุตฺตํ “เอวํ อุปฺปन्नายาติอาทิ. (วิสุทฺธิฎฺฐีกา ๑/๒๓๕/๔๐๙)

“คำว่า ขณิกจิตเตกคคตา (ความตั้งมั่นแห่งจิตชั่วขณะ)
หมายความว่า สมาธิที่ตั้งอยู่ชั่วขณะ โดยปกติแล้ว สมาธิที่ดำเนินไปใน
อารมณ์ด้วยอาการเดียวอย่างต่อเนื่อง และไม่ถูกนิเวรณที่ตรงกันข้าม
ครอบงำนั้น ย่อมตั้งจิตไว้มั่นเหมือนฌานสมาธิที่ยังลงแล้ว”

๑๐๖ วิสุทฺธิ. ๑/๘๑๐/๓๕๖

๑๐๗ ปญจ คหปติ ภายานิ เวรานิ อปฺปฬาย ทุสฺสีโล อิติ วุจฺจติ, นิรยญจ
อุปฺปชฺชติ. กตมานิ ปญจ? ปาณาติปาตํ อทินฺนาทานํ กาเมสุ มิจฺฉาจารํ
มุสาวาทํ สุราเมรยมชฺชปมาทญฺ्ञานํ. อิมานิ โข คหปติ ปญจ ภายานิ
เวรานิ อปฺปฬาย ทุสฺสีโล อิติ วุจฺจติ, นิรยญจ อุปฺปชฺชติ.

(อง.ปญจก. ๒๒/๑๗๔/๑๙๔)

๑๐๘ ปญจ คหปติ ภายานิ เวรานิ ปฬาย สีลวา อิติ วุจฺจติ, สุคฺคตฺติญจ
อุปฺปชฺชติ. กตมานิ ปญจ? ปาณาติปาตํ อทินฺนาทานํ กาเมสุ มิจฺฉาจารํ
มุสาวาทํ สุราเมรยมชฺชปมาทญฺ्ञานํ. อิมานิ โข คหปติ ปญจ ภายานิ เวรานิ
ปฬาย สีลวา อิติ วุจฺจติ, สุคฺคตฺติญจ อุปฺปชฺชติ. (อง.ปญจก. ๒๒/๑๗๔/๑๙๔)

๑๐๙ ยโต โข คหปติ อริยสาวกสฺส ปญจ ภายานิ เวรานิ วุปฺสนฺตานินฺโหนฺติ,
จตุทฺธิ จ โสตาปตฺติยฺงคฺเคหิ สมณฺณาคโต โหติ, อริโย จสฺส ฌาโย ปญฺญา-
สุทฺธิญฺโจะ โหติ สุปฺปญฺนิวิโร, โส อากงฺขมาโน อตฺตนา ว อตฺตนา พฺยากรเยย
“ชีณนโรมฺหิ ชีณตฺริจฺฉานโยนิ ชีณเปตฺติวิสโย ชีณาปายทฺทุกฺคตฺติวินิปาโต

โสตาปนโนหมสมิ อวินิปาตธมโม นียโต สมโพธิปรายโนติ. กตมานิ ปณจ
ภยานิ เวรานิ วูปสนตานิ โหนติ?

๑. ยัม คหปติ ปาณาติปาตี ปาณาติปาตปจจยา ทิฏฐธมมิกมปิ
ภยัม เวรัม ปสวติ, สมปรายิกมปิ ภยัม เวรัม ปสวติ, เจตสิกมปิ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ
ปฏิสฺสเวทยติ. ปาณาติปาตา ปฏีวิริตสฺส เอวํ ตํ ภยัม เวรัม วูปสนตํ โหติ.

๒. ยัม คหปติ อทินนาทายี อทินนาทานปจจยา ทิฏฐธมมิกมปิ
ภยัม เวรัม ปสวติ, สมปรายิกมปิ ภยัม เวรัม ปสวติ, เจตสิกมปิ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ
ปฏิสฺสเวทยติ. อทินนาทานา ปฏีวิริตสฺส เอวํ ตํ ภยัม เวรัม วูปสนตํ โหติ.

๓. ยัม คหปติ กาเมสุมิจฉาจารย์ กาเมสุมิจฉาจารย์ปจจยา ทิฏฐ-
ธมมิกมปิ ภยัม เวรัม ปสวติ, สมปรายิกมปิ ภยัม เวรัม ปสวติ, เจตสิกมปิ
ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสฺสเวทยติ. กาเมสุมิจฉาจารย์ ปฏีวิริตสฺส เอวํ ตํ ภยัม เวรัม
วูปสนตํ โหติ.

๔. ยัม คหปติ มุสาวาที มุสาวาทปจจยา ทิฏฐธมมิกมปิ ภยัม เวรัม
ปสวติ, สมปรายิกมปิ ภยัม เวรัม ปสวติ, เจตสิกมปิ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสฺสเวทยติ.
มุสาวาทา ปฏีวิริตสฺส เอวํ ตํ ภยัม เวรัม วูปสนตํ โหติ.

๕. ยัม คหปติ สุราเมรยมชฺชปมาทภูจายี สุราเมรยมชฺช-
ปมาทภูจानปจจยา ทิฏฐธมมิกมปิ ภยัม เวรัม ปสวติ, สมปรายิกมปิ ภยัม เวรัม
ปสวติ, เจตสิกมปิ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสฺสเวทยติ. สุราเมรยมชฺชปมาทภูจานา
ปฏีวิริตสฺส เอวํ ตํ ภยัม เวรัม วูปสนตํ โหติ. อิมานิ ปณจ ภยานิ เวรานิ
วูปสนตานิ โหนติ.

(ส.นิ. ๑๖/๔๑/๖๖-๗)

๑๑๑ มหาโยธ วิย โยคาวจร. ตสเสว โหติ “ยาว สกกายวณฺณวตฺตติ,
ตาว ทวตฺตีสกมมกรณอฏฺฐนวุติโรคปณฺจวิสติมหากเยหิ ปริมุจฺจณํ นตฺถิติ.

(ม.ม.อ. ๒/๒๔๕/๒๓, อจ.ปณฺจก.อ. ๓/๗๑/๓๔)

“พระโยคาวจรเหมือนนักรบผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ดำริอย่างนี้ว่า ตราบ
เท่าที่กระแสนแห่งกองรูปนามยังเป็นไปอยู่ ย่อมไม่อาจรอดพ้นจากกรรม
คือการทรมาน ๓๒ อย่าง โรค ๙๘ อย่าง และมหากัย ๒๕ อย่าง”

๑๑๒ ราชยาทีนํ ปณฺจวิสติ มหากยานิ.

(ม.ม.ฎีกา ๒/๒๔๕/๑๒๐, อจ.ปณฺจก.ฎีกา ๓/๗๑/๓๕)

“กัยใหญ่ ๒๕ อย่างมีราชกัย เป็นต้น”

๑๑๓ วิสุทฺธิ.ฎีกา ๒/๘๑๐/๕๓๗

๑๑๔ ฉาติพฺยสนมฺปิ ทุกฺข์, โรคพฺยสนมฺปิ ทุกฺข์, โภคพฺยสนมฺปิ ทุกฺข์,
สึลพฺยสนมฺปิ ทุกฺข์, ทิฏฺฐิพฺยสนมฺปิ ทุกฺข์, ราชกฺยมฺปิ ทุกฺข์, โจรกฺยมฺปิ ทุกฺข์,
เวรีกฺยมฺปิ ทุกฺข์, ทพฺภิกขกฺยมฺปิ ทุกฺข์, อคฺคิกฺยมฺปิ ทุกฺข์, อุทกกฺยมฺปิ ทุกฺข์,
อุมิกฺยมฺปิ ทุกฺข์, อาวณฺณกฺยมฺปิ ทุกฺข์, กุมภีลกฺยมฺปิ ทุกฺข์, สสุกฺกามกฺยมฺปิ ทุกฺข์,
อตตานุวาทกฺยมฺปิ ทุกฺข์, ปราณุวาทกฺยมฺปิ ทุกฺข์, ทณฺฑกฺยมฺปิ ทุกฺข์,
ทุคฺคตฺติกฺยมฺปิ ทุกฺข์, ปริสาสารชกฺยมฺปิ ทุกฺข์, อาชีวกกฺยมฺปิ ทุกฺข์,
มรณกฺยมฺปิ ทุกฺข์.

(มิลินท. ๒๐๘)

“แม้ญาติพินาศก็เป็นทุกข์ แม้โรคพินาศก็เป็นทุกข์ แม้โรคพินาศ
ก็เป็นทุกข์ แม้ศีลพินาศก็เป็นทุกข์ แม้ทิฏฐิพินาศก็เป็นทุกข์ แม้ราชกัย
ก็เป็นทุกข์ แม้โจรกัยก็เป็นทุกข์ แม้เวรีกัย (กัยจากคู่เวร) ก็เป็นทุกข์

แม่ทุพภิกขภัยก็เป็นทุกข์ แม่อัคคีภัยก็เป็นทุกข์ แม่อุทกภัยก็เป็นทุกข์
แม่อุมิภัย (ภัยที่เกิดจากเกลียวคลื่น) ก็เป็นทุกข์ แม่อาวัญภัย (ภัยที่เกิด
จากน้ำวน) ก็เป็นทุกข์ แม่กุมภิลภัย (ภัยจากจระเข้) ก็เป็นทุกข์ แม่สุสุกาภัย
(ภัยจากปลาร้าย) ก็เป็นทุกข์ แม่อัตตานูวาทภัย (ภัยจากการตีเตียน
ตนเอง) ก็เป็นทุกข์ แม่ปรานุวาทภัย (ภัยจากการถูกผู้อื่นตีเตียน) ก็เป็น
ทุกข์ แม่ทัณทภัย (ภัยจากอาชญา) ก็เป็นทุกข์ แม่ทุคติภัยก็เป็นทุกข์ แม่
ปริสาสรัชชภัย (ภัยจากความครั่นคร้ามในบริษัท) ก็เป็นทุกข์ แม่อาชีวกภัย
(ภัยจากการหาเลี้ยงชีพ) ก็เป็นทุกข์ แม่มรณภัยก็เป็นทุกข์”

๑๑๕ ราชโต วา โจรโต วา มนุสฺสโต วา อมนุสฺสโต วา อคฺคิโต วา
อุทกโต วา ปิสาจโต วา ขาณุกโต วา กณฺฏกโต วา นกขตโต วา ชนปท-
โรคโต วา อสทมฺมโต วา อสททิกฺขโต วา อสปปุริสโต วา จณฺท หตฺถิ-
อสส มิค โคณ กุกฺกุร อหิ วิจฺฉิก มณิสปฺป ทิปิ อจฺฉ ตรีจฺฉ สุกร มหีส ยกฺข-
รกฺขสาทีหิ นานาภยโต วา นานาโรคโต วา นานาอุปทฺทโต วา อารกฺขิ
คณฺหนฺตฺ. (พระปริตรธรรม ๗ ชุมนุมเทวดา)

“ขอสัตว์ทั้งหลายจงได้รับการคุ้มครองจากภัยอันตรายที่เกิด
จากผู้ปกครองประเทศ โจร มนุษย์ อมนุษย์ ไฟ น้ำ ปิศาจ ต่อไม้ หนาม
เคราะห์ร้าย โรคระบาดในถิ่นมนุษย์ ความประพฤติของคนทราม ความ
เห็นผิด คนร้าย โรคภัย และอุปัทวต่าง ๆ อันเกิดจากข้าง ม้า กวาง วัว
สุนัข งู แมงป่อง งูเขียว เสือดาว หมี หมาป่า หมู กระบือ ยักษ์ และรากษส
ที่ดุร้าย เป็นต้น”

๑๑๖ ตตถ กตมานิ จตตาริ ภายานิ? ชาติภยํ ชราภยํ พยาธิภยํ
มรณภยํ. อิมานิ จตตาริ ภายานิ. (อภิ.วิ. ๓๕/๙๓๙/๔๖๐)

“ภย ๔ มีอะไรบ้าง ภยเหล่านี้ คือ ชาติภย ชราภย พยาธิภย
และมรณภย เรียกว่า ภย ๔”

๑๑๗ ตตถ กตมานิ อปรานิปี จตตาริ ภายานิ? ราชภยํ โจรภยํ อคคิภยํ
อุทกภยํ. อิมานิ จตตาริ ภายานิ. (อภิ.วิ. ๓๕/๙๓๙/๔๖๐)

“อีกอย่างหนึ่ง ภย ๔ มีอะไรบ้าง ภยเหล่านี้ คือ ราชภย
โจรภย อัคคีภย และอุทกภย เรียกว่า ภย ๔”

๑๑๘ ตตถ กตมานิ อปรานิปี จตตาริ ภายานิ? อุมิภยํ กุมภีลภยํ
อาวฏฏภยํ สสุกภยํ. อิมานิ จตตาริ ภายานิ. (อภิ.วิ. ๓๕/๙๓๙/๔๖๐)

“อีกอย่างหนึ่ง ภย ๔ มีอะไรบ้าง ภย ๔ เหล่านี้ คือ อุมิภย
กุมภีลภย อาวฏฏภย และสสุกภย”

๑๑๙, ๑๒๐ อัง.จตุกก. ๒๑/๑๒๒/๑๓๙-๔๒

๑๒๐ ตตถ กตมานิ อปรานิปี จตตาริ ภายานิ? อตตานุวาทภยํ
ปรานุวาทภยํ ทณฺหภยํ ทุคฺคตติภยํ. อิมานิ จตตาริ ภายานิ. (อภิ.วิ. ๓๕/๙๓๙/๔๖๐)

“อีกอย่างหนึ่ง ภย ๔ มีอะไรบ้าง ภย ๔ เหล่านี้ คือ อตตานุ-
วาทภย ปรานุวาทภย ทณฺหภย และทุคฺคตติภย”

๑๒๑ อภิ.วิ. ๓๕/๙๓๙/๔๖๐-๑

๑๒๓ อิติ อิเมหิ จตฺถิ จตฺถุเกหิ โสฬส มหาภยานิ นาม กถิตานิ.

(อภิ.วิ.อ. ๒/๙๓๙/๕๔๕)

“โดยประการดังนี้ ได้แสดงมหาภัย ๑๖ ด้วยหมวดสี่ ๔ หมวด เหล่านี้”

๑๒๔ อภิ.วิ.อ. ๒/๙๔๒/๕๔๘

๑๒๕ ตตถ กตมานิ ปณจ ภยานิ? อาชีวกภยํ อสีโลกภยํ ปริสา-
สารชชภยํ มรณภยํ ทุกฺคตภยํ. อิมานิ ปณจ ภยานิ. (อภิ.วิ. ๓๕/๙๔๒/๔๖๓)

“ภัย ๕ มีอะไรบ้าง ภัย ๕ เหล่านี้ คือ อาชีวกภัย อสีโลกภัย
ปริสาสารชชภัย มรณภัย และทุกฺคตภัย”

๑๒๖ อถาปนเรนาภาเรนภยํ วุจฺจติ อชฺชตฺตํ กิจฺจตสฺมฺมฺหฺนํ ภยํ ภยานํ
ฉมฺภิตตฺตํ โลมทฺโส เจตโส อุพฺเพโค อุตฺตราโส ชาตภยํ ชราภยํ พยาธิภยํ
มรณภยํ ราชภยํ โจรภยํ อคฺคิภยํ อุทกภยํ อตฺตานาวาทภยํ ปราณาวาทภยํ
ทณฺทภยํ ทุกฺคตภยํ อุมิภยํ กุมภีลภยํ อาวฺฏฺฏภยํ สฺสุกภยํ อาชีวกภยํ
อสีโลกภยํ ปริสาชฺช ภยํ มทฺทณภยํ ทุกฺคตภยํ ภยานํ ฉมฺภิตตฺตํ
โลมทฺโส เจตโส อุพฺเพโค อุตฺตราโส. (ขุ.ม. ๒๙/๑๕๘/๓๐๙)

“อีกอย่างหนึ่ง โดยความหมายต่างกัน ความกลัว อาการกลัว
ความครั่นคร้าม ขนพองสยองเกล้า ความหวาดเสียว ความสะดุ้งแห่งจิต
ที่เกิดขึ้นภายใน มีจิตเป็นสมุฏฐาน เรียกว่า ภัย คือ ชาตภัย ชราภัย พยาธิ-
ภัย มรณภัย ราชภัย โจรภัย อคฺคิภัย อุทกภัย อตฺตานาวาทภัย ปราณาวา-
ทภัย ทณฺทภัย ทุกฺคตภัย อุมิภัย กุมภีลภัย อาวฺฏฺฏภัย สฺสุกภยํ อาชีวกภัย
อสีโลกภัย ปริสาสารชชภัย ทุกฺคตภัย เหตุที่น่ากลัว ความครั่นคร้าม ขนพอง
สยองเกล้า ความหวาดเสียว ความสะดุ้ง”

๑๒๗ เวรณจ นามเต หุวิธ โหติ พาทิร อชมตติกนติ. เอเกน หิ เอกสส
ปีตา มาริโต โหติ โส จินเตสิ “เอเตน กิร เม ปีตา มาริโต อหมิปี เตเย
มาเรสสามิตี นิสิต สตถ์ อาทาย จรติ. ยา ตสส อพณนตเร อุปปนนเวร-
เจตนา, อิห พาทิร เวร นาม. ยา ปน อิตรสส “อัย กิร ม มาเรสสามิตี จรติ,
อหเมว น ปจมตร มาเรสสามิตี เจตนา อุปปชติ, อิห อชมตติก เวร
นาม.

(ส.นิ.อ. ๒/๔๑/๘๓)

“อนึ่ง ขึ้นชื่อว่าเวรนี้มี ๒ ประการ คือ เวรภายนอก และ
เวรภายใน กล่าวคือ ก็เมื่อบิดาของคนคนหนึ่ง ถูกบุคคลหนึ่งฆ่าตาย
เขาจึงคิดว่า ‘ชาวว่า บิดาของเราถูกผู้นี้ฆ่าตายเสียแล้ว แม้เราก็จักฆ่า
มันให้ตายเหมือนกัน’” ดังนั้นจึงเอาศีลศรคคมกล้าพกดัดตัวไป เจตนาอัน
เป็นเหตุก่อเวรที่เกิดขึ้นแล้วในภายในของเขา ชื่อว่าเวรภายนอก ส่วน
บุคคลนอกนี้ ผู้ฆ่าบิดาของเขานั้นเกิดความตั้งใจว่า ได้ยินว่า บุคคลนี้เที่ยว
เพื่อจะฆ่าเรา เรานี้แหละจักฆ่ามันก่อน นี่ชื่อว่าเวรภายใน”

๑๒๘ อัง.เอกก.อ. ๒/๔๑/๑

๑๒๙ ม.ม.ฎีกา ๒/๒๔๕/๑๒๐, อัง.ปณจก.ฎีกา ๓/๗๑/๓๕

๑๓๐ วิสุทฺธิ. ๑/๘๑๐/๓๕๖

๑๓๑ วิสุทฺธิ. ๒/๘๑๐/๓๕๖

๑๓๒ วิสุทฺธิ.ฎีกา ๒/๘๑๐/๕๓๗

๑๓๓ ปรมตถวินิจนย ๒๖/๑๐๒๕

๑๓๔ ปรมตถวินิจนย ๒๖/๑๐๒๕, สงคห ๙/๖๐/๖๒

๑๓๕ ตสส มยห์ ภนฺเต เอวํ โหติ “โกสุ นาม เม ฌโม อชฺชตตํ อปฺปหีนํ,
เยน เม เอกทา โลกธมฺมาปิ จิตฺตํ ปรียาทาย ติฏฺฐนฺติ, โทสธมฺมาปิ จิตฺตํ
ปรียาทาย ติฏฺฐนฺติ, โมหธมฺมาปิ จิตฺตํ ปรียาทาย ติฏฺฐนฺตํติ.

(ม.ม. ๑๒/๑๗๕/๑๓๗)

“ข้าพระองค์เกิดความสงสัยอย่างนี้ว่า ธรรมชื่ออะไรเล่า ที่
ข้าพระองค์ยังละไม่ได้เด็ดขาดในภายใน อันเป็นเหตุให้โลกธรรมก็ดี
โทสธรรมก็ดี โมหธรรมก็ดี ยังครอบงำจิตของข้าพระองค์ไว้ได้เป็นครั้งคราว”

๑๓๖ โส เอวํ โข เต มหานาม ฌโม อชฺชตตํ อปฺปหีนํ, เยน เต เอกทา
โลกธมฺมาปิ จิตฺตํ ปรียาทาย ติฏฺฐนฺติ, โทสธมฺมาปิ จิตฺตํ ปรียาทาย
ติฏฺฐนฺติ, โมหธมฺมาปิ จิตฺตํ ปรียาทาย ติฏฺฐนฺติ. (ม.ม. ๑๒/๑๗๖/๑๓๗)

“มหานามะ ธรรมที่ท่านยังละไม่ได้เด็ดขาดในภายใน อันเป็น
เหตุให้โลกธรรมก็ดี โทสธรรมก็ดี โมหธรรมก็ดี ยังครอบงำจิตของท่านไว้
ได้เป็นครั้งคราว ก็คือโลกธรรม โทสธรรม และโมหธรรมนั่นแหละ”

๑๓๗-๑๓๘ ม.ม. ๑๒/๔๙๓/๔๓๘

๑๔๐ ปุน จปรํ ภิกฺขเว อริยสาวโก อิติ ปฏฺฐสยฺจิกฺขติ “อิมํ นุ โข อหํ
ทิฏฺฐี อาเสวนฺโต ภาเวนฺโต พหุสฺสักรฺโนโต ลภามิ ปจฺจตฺตํ สมํ, ลภามิ
ปจฺจตฺตํ นิพฺพตฺตินฺติ. โส เอวํ ปชานาติ “อิมํ โข อหํ ทิฏฺฐี อาเสวนฺโต
ภาเวนฺโต พหุสฺสักรฺโนโต ลภามิ ปจฺจตฺตํ สมํ, ลภามิ ปจฺจตฺตํ นิพฺพตฺตินฺติ.

(ม.ม. ๑๒/๔๙๔/๔๓๘)

๑๔๑ ปุน จปร ภิกขเว อริยสาวโก อิติ ปฏิสฺสจิกฺขติ “ยถารูปายาหิ
ทิกฺกุจฺฉิยา สมณฺณาคโตะ ‘อตฺถิ นุ โข อิทํ พหิทฺธา อญฺโณ สมฺโณ วา พราหฺมโณ
วา ตถารูปาย ทิกฺกุจฺฉิยา สมณฺณาคโตะติ. โส เอวํ ปชานาติ “ยถารูปายาหิ
ทิกฺกุจฺฉิยา สมณฺณาคโตะ, นตฺถิ อิทํ พหิทฺธา อญฺโณ สมฺโณ วา พราหฺมโณ วา
ตถารูปาย ทิกฺกุจฺฉิยา สมณฺณาคโตะติ. (ม.ญ. ๑๒/๔๙๕/๔๓๘-๓๙)

“ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก คือ ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้
ว่า เราเพียบพร้อมด้วยความเห็นเช่นใด สมณะหรือพราหมณ์อื่นนอก
ธรรมวินัยนี้ผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นเช่นนั้นมิอยู่หรือ เธอรู้ช้อย่างนี้ว่า
เราเพียบพร้อมด้วยความเห็นเช่นใด สมณะหรือพราหมณ์อื่นนอก
ธรรมวินัยนี้ผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นเช่นนั้นมิได้มี”

๑๔๒ วิธีอธิษฐานจีวรมี ๒ ประเภท คือ

๑. อธิษฐานเป็นไตรจีวร (เตจวิริกอธิษฐาน) คือ การกล่าวระบุผ้า
ที่จะอธิษฐานทีละผืนไปโดยกล่าวว่า

- อิมํ สงฆาภี อธิฏฺฐามิ. (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาภีนี้)
- อิมํ อุตฺตราสกํ อธิฏฺฐามิ. (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอุตตราสาคนี้)
- อิมํ อนฺตรวาสกํ อธิฏฺฐามิ. (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอันตราวาสกนี้)

การอธิษฐานดังกล่าวจัดว่าเป็นการปฏิบัติวินัยอย่างเคร่งครัด
เพราะภิกษุต้องนำผ้า ๓ ผืนนี้ติดตัวไปทุกแห่ง ไม่อาจเก็บจีวรแล้วไปอยู่
สถานที่อื่นแล้วให้อรุณขึ้นในสถานที่อื่นได้ ถ้าทำเช่นนั้นก็ต้องอาบัติ
นิสสัคคียปาจิตตีย์ที่อยู่แยกกับจีวรในขณะอรุณขึ้น ตามที่กล่าวไว้ใน
อุทฺทิสฺสติกขาบทของนินสัคคียปาจิตตีย์

อนึ่ง ภิกษุผู้อธิษฐานเป็นไตรจีวรเช่นนี้ชื่อว่า วินยเตจีวริกะ (ผู้ทรงจีวร ๓ ผืนตามวินัย) แต่ภิกษุนั้นอาจเก็บจีวรมากกว่า ๓ ผืนก็ได้ โดยอธิษฐานจีวรอื่นนอกจาก ๓ ผืนนี้เป็นผ้าบริชารดังที่จะกล่าวต่อไป นอกจากนั้น คำว่า เตจีวริกะ ตามหลักพระสูตรหมายถึง ชูตั้งคเตจีวริกะ คือ ผู้ทรงจีวร ๓ ผืนตามชุตงควัตร โดยมีจีวร ๓ ผืนเท่านั้นด้วยการสมาทานว่า อติเรกจีวร ปฏิภิกขามิ, เตจีวรังกัม สมาทิยามิ. (ข้าพเจ้าปฏิเสธอติเรกจีวร ขอสมาทานองค์ของผู้ทรงไตรจีวร)

๒. อธิษฐานเป็นผ้าบริชาร (ปริกขารโจฬอธิษฐาน) คือ การอธิษฐานโดยไม่ระบุผ้าที่อธิษฐานว่าคืออะไร เช่น อิมํ จีวรํ ปริกขารโจฬํ อธิญฺจามิ. (ข้าพเจ้าอธิษฐานจีวรนี้เป็นผ้าบริชาร) หรือ อิมานิ จีวรานิ ปริกขารโจฬานิ อธิญฺจามิ. (ข้าพเจ้าอธิษฐานจีวรเหล่านี้เป็นผ้าบริชาร) การอธิษฐานเช่นนี้มีประโยชน์เพื่อความสะดวกในการเก็บจีวร โดยภิกษุนั้นอาจเดินทางไปอยู่ในสถานที่อื่นได้โดยไม่ต้องนำจีวรไปให้ครบ ๓ ผืน ดังนั้น ภิกษุอาจอธิษฐานจีวรของตนเป็นปริกขารโจฬะก็ได้ หรืออธิษฐานเศษผ้าหรือผ้าผืนสั้นที่ไม่พอจะอธิษฐานเป็นไตรจีวรให้เป็นปริกขารโจฬะ หรือจะทำวิกัปปนาเศษผ้าสั้นก็ได้

สรุปความว่า การอธิษฐานเป็นไตรจีวร (เตจีวรกอธิษฐาน) ต้องมีผ้า ๓ ผืน ที่ภิกษุทำการอธิษฐานโดยระบุชื่อของผ้าจีวรแต่ละผืน ในขณะที่อธิษฐาน ส่งผลให้ภิกษุสามารถเก็บจีวรในสถานที่อื่นได้โดยไม่ต้องครองผ้าให้ครบ ๓ ผืนในเวลาอรุณขึ้นภายในที่พักอาศัย แต่การอธิษฐานจีวรเป็นผ้าบริชาร (ปริกขารโจฬอธิษฐาน) เป็นการไม่ระบุชื่อของผ้าจีวร

ส่งผลให้ภิกษุไม่จำเป็นต้องเก็บจีวรให้ครบ ๓ ผืนในเวลาอรุณขึ้นภายใน
ที่พักอาศัย (กังขาพจนานุกรม จีวรวรรค กณิสสิกขาบท)

^{๑๔๓} ปุน จปร ภิกขเว อริยสาวโก อิติ ปฏิสยจิกขติ “ยถารูปาย ฌมมตาย
ทิกฺขจิสมนฺโน ปุคฺคโล สมนฺนาคโต, อหฺมปิ ตถารูปาย ฌมมตาย
สมนฺนาคโตติ. กถํรูปาย จ ภิกขเว ฌมมตาย ทิกฺขจิสมนฺโน ปุคฺคโล
สมนฺนาคโต? ฌมมตา เอสา ภิกขเว ทิกฺขจิสมนฺนสฺส ปุคฺคลสฺส, กิณฺจาปี
ตถารูปี อาปตฺตี อาปชฺชติ, ยถารูปาย อาปตฺติยา วุฏฺฐานํ ปณฺณายติ, อถ โข นํ
ชิปปเมว สตฺถริ วา วิญญฺสุ วา สพฺรหมจารีสุ เทเสติ วิวรติ อุตฺตานิกโรติ,
เทเสตฺวา วิวรติว อุตฺตานิกตฺวา อายตี สํวรํ อาปชฺชติ. เสยฺยถาปี ภิกขเว
ทฺโหร กุมาริ มนฺโท อุตฺตานเสยฺยโก หตฺถเณ วา ปาเทณ วา อํคาริ
อภฺกมิตฺวา ชิปปเมว ปฏิสฺสํหริติ, เอวเมว โข ภิกขเว ฌมมตา เอสา ทิกฺขจิ-
สมนฺนสฺส ปุคฺคลสฺส, กิณฺจาปี ตถารูปี อาปตฺตี อาปชฺชติ, ยถารูปาย
อาปตฺติยา วุฏฺฐานํ ปณฺณายติ, อถ โข นํ ชิปปเมว สตฺถริ วา วิญญฺสุ วา
สพฺรหมจารีสุ เทเสติ วิวรติ อุตฺตานิกโรติ, เทเสตฺวา วิวรติว อุตฺตานิกตฺวา
อายตี สํวรํ อาปชฺชติ. โส เอวํ ปชานาติ “ยถารูปาย ฌมมตาย ทิกฺขจิ-
สมนฺโน ปุคฺคโล สมนฺนาคโต, อหฺมปิ ตถารูปาย ฌมมตาย สมนฺนาคโตติ.

(ม.มู. ๑๒/๔๙๖/๔๓๙)

“ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก คือ ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า
บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นมีลักษณะเช่นใด เราก็มีลักษณะเช่นนั้น
หรือ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นมีลักษณะอย่างไร เรามีลักษณะ
อย่างนี้ คือ แม้จะต้องอาบัติที่มีการออกจากอาบัติได้เช่นนั้น ก็รีบแสดง

เปิดเผยทำให้ปรากฏถึงอาบัตินั้นในสำนักศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีที่เป็นวิญญูชน ครั้นแสดงเปิดเผยทำให้ปรากฏแล้วก็สำรวมระวังต่อไป

อุปมาเหมือนเด็กอ่อนที่นอนหงาย มือหรือเท้าถูกถ่านไฟแล้ว ก็รีบชักมือหรือเท้ากลับทันที ฉนั้นใด บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นก็ฉนั้น มีลักษณะอย่างนี้ คือ แม้จะต้องอาบัติที่มีการออกจากอาบัติได้เช่นนั้น ก็รีบแสดงเปิดเผยทำให้ปรากฏถึงอาบัตินั้นในสำนักศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีที่เป็นวิญญูชน ครั้นแสดงเปิดเผยทำให้ปรากฏแล้วก็สำรวมระวังต่อไป อริยสาวกนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นลักษณะเช่นใด เราก็มีลักษณะเช่นนั้น”

แม้ในรัตนปริตร (คาถา ๑๒) ก็กล่าวถึงปัจจุเวกษณาที่ ๕ นี้ว่าเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของพระโสดาบัน ดังข้อความว่า

ภิกขจาปี โส กมม กโรติ ปาปกํ กาเยน วาจา อุท เจตสา วา
อภพพ โส ตสส ปฏิจฺจนาย อภพพตา ทิฏฺฐปทสฺส วุตฺตา
อิทมปิ สํเข รตนํ ปณฺตี เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

“แม้ท่านเหล่านั้นยังทำความผิดด้วยกาย วาจา หรือใจอยู่บ้างก็ตาม แต่ท่านก็ไม่ปกปิดความผิดนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้เห็นพระนิพพานเป็นผู้ไม่ปกปิดความผิด ข้อนี้เป็นพระรัตนคุณอันประเสริฐของพระสงฆ์ ด้วยสัจวาจานี้ ขอจงมีความสวัสดี”

๑๔๔ ปุน จปรํ ภิกขเว อริยสาวโก อิติ ปฏิสฺสณจิกฺขติ “ยถารูปาย ฌมฺมตตาย ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล สมฺนนาโคโต, อหฺมปิ ตถารูปาย ฌมฺมตตาย สมฺนนาโคตติ. กถํารูปาย จ ภิกขเว ฌมฺมตตาย ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล สมฺนนาโคโต?

ธมมตา เอสา ภิกขเว ทิฏฐิสมปณนสส ปุคฺคสส, กิณจาปิ ยานิ ตานิ
สพฺพหมจารีณํ อุจฺจาวจานิ กิกรณียานิ, ตตฺถ อุสฺสุกํ อาปนฺโน โหติ, อถ
ขวสฺส ติพฺพาเปกฺขา โหติ อธิสึลสิกฺขา ย อธิจิตฺตสิกฺขา ย อธิปญฺญาสิกฺขา.
เสยฺยถาปิ ภิกขเว คาวิ ตฺรณวจฺฉา ฅมภณฺจ อาลุมฺปติ, วจฺฉกณฺจ อปจฺฉินฺติ,
เอวเมว โข ภิกขเว ธมมตา เอสา ทิฏฐิสมปณนสส ปุคฺคสส, กิณจาปิ ยานิ
ตานิ สพฺพหมจารีณํ อุจฺจาวจานิ กิกรณียานิ, ตตฺถ อุสฺสุกํ อาปนฺโน โหติ,
อถ ขวสฺส ติพฺพาเปกฺขา โหติ อธิสึลสิกฺขา ย อธิจิตฺตสิกฺขา ย อธิปญฺญาสิกฺขา.
โส เอวํ ปชานาติ “ยถารูปาย ธมมตาย ทิฏฐิสมปณฺโน ปุคฺคโล สมณฺนาคโธ,
อหฺมปิ ตถารูปาย ธมมตาย สมณฺนาคโธติ. (ม.ม. ๑๒/๔๙๗/๔๓๙-๔๐)

“ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก คือ ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า
บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นมีลักษณะเช่นใด เราก็มีลักษณะเช่นนั้น
หรือ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นมีลักษณะอย่างไร เรามีลักษณะ
อย่างนี้ คือ อริยสาวกแม้จะชวนชวายนในกิจทั้งน้อยใหญ่ที่ควรทำของ
เพื่อนพรหมจารี แต่เธอก็มีความปรารถนาอันแรงกล้าในอธิศีลสิกขา
อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา

อุปมาเหมือนโคแม่ลูกอ่อน เล็มหญ้าพาลงช้างเลื่องตุลุกไปพาลง
ฉันทใด บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็น ก็ฉันทนั้น เป็นผู้มีความพออย่างนี้
คือ แม้อริยสาวกจะชวนชวายนในกิจทั้งน้อยใหญ่ที่ควรทำของเพื่อน
พรหมจารี แต่เธอก็มีความปรารถนาอันแรงกล้าในอธิศีลสิกขา อธิจิตต-
สิกขา และอธิปัญญาสิกขา อริยสาวกนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้เพียบ
พร้อมด้วยความเห็นมีลักษณะเช่นใด เราก็มีลักษณะเช่นนั้น”

๑๔๕ ปุน จปรํ ภิกขเว อริยสาวโก อิติ ปฏิสฺสยจิกฺขติ “ยถารูปาย พลตาย ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล สมฺนนาโคโต, อหฺมปิ ตถารูปาย พลตาย สมฺนนาโคโตติ. กถํรูปาย จ ภิกขเว พลตาย ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล สมฺนนาโคโต? พลตา เอสา ภิกขเว ทิฏฺฐิสมฺปนฺนสฺส ปุคฺคลสฺส, ยํ ตถาคตฺตป-
ปเวทิตฺเต ฌมฺมวินเย เทสียมาเน อภฺยจิกฺตฺวา มนสิกฺตฺวา สพฺพเจตฺสา สมฺนนาหริตฺวา โอิทิสฺโสโต ฌมฺมํ สุณฺนาติ. โส เอวํ ปชานาติ “ยถารูปาย พลตาย ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล สมฺนนาโคโต, อหฺมปิ ตถารูปาย พลตาย สมฺนนาโคโตติ.

(ม.ม. ๑๒/๔๙๘/๔๔๐)

“ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก คือ ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็น มีผลเช่นใด เราก็มียผลเช่นนั้นหรือ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นนั้นมีผลอย่างไร เรามีผลอย่างนี้ คือ เมื่อผู้ทรงปัญญาแสดงธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว เธอสนใจ ใส่ใจ กำหนดด้วยจิตทั้งปวงแล้วเจียโลตพึงธรรม อริยสาวกผู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นมีผลเช่นใด เราก็มียผลเช่นนั้น”

๑๔๖ ปุน จปรํ ภิกขเว อริยสาวโก อิติ ปฏิสฺสยจิกฺขติ “ยถารูปาย พลตาย ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล สมฺนนาโคโต, อหฺมปิ ตถารูปาย พลตาย สมฺนนาโคโตติ. กถํรูปาย จ ภิกขเว พลตาย ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล สมฺนนาโคโต? พลตา เอสา ภิกขเว ทิฏฺฐิสมฺปนฺนสฺส ปุคฺคลสฺส, ยํ ตถาคตฺตปเวทิตฺเต ฌมฺมวินเย เทสียมาเน ลภฺติ อตฺถเวทํ, ลภฺติ ฌมฺมเวทํ, ลภฺติ ฌมฺมุปสฺสยหิตํ ปาโมชฺสํ. โส เอวํ ปชานาติ “ยถารูปาย พลตาย ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล สมฺนนาโคโต, อหฺมปิ ตถารูปาย พลตาย สมฺนนาโคโตติ.

(ม.ม. ๑๒/๔๙๙/๔๔๐-๑)

“ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก คือ ภิกษุยอมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นมีผลเช่นใด เราก็มียผลเช่นนั้นหรือ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นมีผลอย่างไร เธอมีผลอย่างนี้ คือ เมื่อผู้ทรงปัญญาแสดงธรรมวินัยที่เถาคตประกาศแล้ว เธอเข้าใจเหตุ (การละกิเลส) เข้าใจผล (ความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระรัตนตรัย) และได้รับ ปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม อริยสาวกนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยความเห็นมีผลเช่นใด เราก็มียผลเช่นนั้น”

๑๔๗ อภิ.ป. ๓๖/๓๑/๑๒๒, อัง.ติก. ๑/๒๒/๒๒๗

๑๔๘ สตथा हि पुरतस्सुत्ता तुเลत्वा सपुण्यनुत्तमाณन परिजिณितिवा
อัย ปุคฺคโล สพฺพมหาปญฺโญ ติกฺขวิปสฺสโก เอกเมว ภาวํ นิพฺพตฺเตตฺวา
อรหตฺตํ คณฺหิสฺสตีติ เอกพีซีตี นามํ อภาสิ. อัย ปุคฺคโล ทฺหิตยํ ตตฺถิยํ จตฺตถุ
ปญฺจมนํ ญฺจํ ภาวํ นิพฺพตฺเตตฺวา อรหตฺตํ คณฺหิสฺสตีติ โกลฺโลกลิตฺติ นามํ อภาสิ.
อัย ปุคฺคโล สตฺตมํ ภาวํ นิพฺพตฺเตตฺวา อรหตฺตํ คณฺหิสฺสตีติ สตฺตกฺขตฺต-
ปรโมติ นามํ อภาสิ.

(อภิ.วิ.อ. ๒/๘๐๙/๔๖๐)

“กล่าวโดยละเอียดว่า พระศาสดาทรงซึ่งดูด้วยปัญญาของ
พระพุทธเจ้าแล้ว ทรงกำหนดด้วยพระสัพพัญญุตญาณว่า

๑. บุคคลนี้มีปัญญามากกว่าคนทั้งปวง มีวิปัสสนาแก่กล้า
ให้เกิดได้เพียงภพเดียวเท่านั้นแล้วจักเข้าถึงอรหัตตผล จึงทรงตั้งชื่อว่า
เอกพีซี

๒. บุคคลนี้ให้ภพที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ และที่ ๖ เกิดแล้ว จัก
เข้าถึงอรหัตตผล จึงทรงตั้งชื่อว่า โกลังโกละ

๓. บุคคลนี้ให้ภพที่ ๗ ที่เกิดแล้ว จักเข้าถึงอรรถัตตผล จึงทรงตั้งชื่อว่า สัตตักขัตตูปมมะ”

๑๔๙ กุลโต กุลํ คจฺจนฺตํติ โกลํโกโล. โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยโต หิ ปญฺญา ย นีเจ กุล อุปฺปตฺติ นาม นตฺถิ, มหาโกกกุลเสสุเยว นิพฺพตฺตํติโตตฺถโณ.

(อภิ.ป.อ. ๒/๓๒/๕๔)

“ผู้ใดยอมไปจากตระกูลสู่ตระกูล เหตุนั้น ผู้นั้นชื่อว่า โกลังโกละ กล่าวคือ ขึ้นชื่อว่า การเกิดในตระกูลต่ำตั้งแต่การรู้แจ้งพระโสดาปัตติผล ย่อมไม่มี ท่านยอมเกิดในตระกูลที่มีโภคทรัพย์มากแน่นอน”

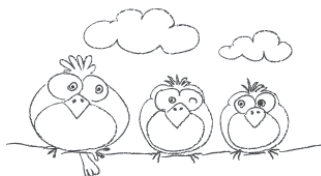
กตโม จ ปุคฺคโล โกลํโกโล? อึเธกฺจโจ ปุคฺคโล ติณฺณํ สยฺโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺโน โหติ อวินิปาตธมฺโม นียโต สมฺโพธิปฺราयโน. โส เทว วา ตีณิ วา กุลานิ สนฺชาวิตฺวา สํสริตฺวา ทุกฺขสฺสนตํ กโรติ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล โกลํโกโล.

(อภิ.ป. ๓๖/๓๒/๑๒๒-๓, อัง.ติก. ๑/๒๒/๒๒๗)

“บุคคลผู้เป็นโกลังโกละ คืออะไร บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นโสดาบัน ไม่ตกต่ำในอบาย แน่นอนต่อมรรค มีมรรคญาณเบื้องต้น ๓ เป็นเบื้องต้น เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ ประการ บุคคลนั้นท่องเที่ยวไป ๒ หรือ ๓ ตระกูลแล้วจึงจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นโกลังโกละ”

เทว วา ตีณิ วา กุลานํติ เทวมนุสฺสวเสน เทว วา ตโย วา ภเว. อิติ อยมฺปิ มิสฺสกกฺวเณว กถิโต. เทสฺนามตฺตเมว เจตํ เทว วา ตีณิ วาติ. ยาว ญฺญูจฺฉว สํสรณฺโตปิ ปน โกลํโกโลว โหติ.

(อภิ.ป.อ. ๒/๓๒/๕๔)

“คำว่า เทว วา ตีณิ วา กุลานิ (๒ ภพ หรือ ๓ ภพ) คือ ไปสู่ ๒ ภพ หรือ ๓ ภพด้วยอำนาจการเกิดเป็นเทวดาและมนุษย์ แม้โกลังโกละ นี้ก็มีตรัสไว้โดยเนื่องด้วยภพที่ปะปนกันนั้นเทียว และคำว่า เทว วา ตีณิ วา นี้ก็เป็นเพียง[ตัวอย่างของ]เทศนา เพราะแม้ผู้ที่ท่องเที่ยวไปจนถึงภพที่ ๖ ก็ได้ชื่อว่าโกลังโกละนั่นเอง”

๑๕๐ ขนรพีช นาม กถิตํ. ยสส หิ โสตาปนฺนสฺส เอกํเยว ขนรพีชํ อตฺติ เอกํ อตฺตภาวคฺคหณํ, โส เอกพีชี นาม. มานุสฺสํ ภวณฺติ อิทํ ปเนตฺถ เทสฺนามตฺตเมว. เทวภาวํ นิพฺพตฺเตตฺติปิ ปน วตฺตุํ วฏฺฏติเยว.

(อภิ.ป.อ. ๒/๓๓/๕๔)

“ชื่อว่า พีชะ คือ ชันธอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว กล่าว คือ พระโสดาบันใดมีพีช คือ ชันธครั้งเดียวเท่านั้น หมายถึง มีการถือเอา อัตภาพครั้งเดียว พระโสดาบันนั้นชื่อว่า เอกพีชี และคำว่า มานุสฺสํ ภว (ภพของมนุษย์) นี้เป็นเพียง[ตัวอย่างของ]เทศนาในที่นี้ แต่ควรกล่าวว่า ยังเทวภูมิให้เกิด ได้อีกด้วย”

๑๕๑ กตโม จ ปุคฺคโล เอกพีชี? อีเษจฺโจ ปุคฺคโล ตินฺณํ สลฺโลชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺโน โหติ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปฺรายโน. โส เอกํเยว มานุสฺสํ ภวํ นิพฺพตฺเตตฺวา ทุกฺขสฺสन्दํ กโรติ, อयํ วุจฺจติ ปุคฺคโล เอกพีชี.

(อภิ.ป. ๓๖/๓๓/๑๒๓, อจ.ติก. ๑/๒๒/๒๒๗)

๑๕๒ สเจ หิ อุปริ ตินฺณํ มคฺคานํ วิปสฺสนา พลวตฺติ โหติ เอกพีชี นาม โหติ. ตโต มนฺทตฺราย โกลฺโลโล. ตโต มนฺทตฺราย สตฺตกฺขตฺตฺปรมฺติ.

(อภิ.ป.อ. ๓/๓๒/๕๕)

“ถ้าวิปัสสนาแห่งมรรคทั้ง ๓ มีกำลัง พระโสดาบันก็ชื่อว่า
เอกพีซี ถ้าอ่อนกว่าวิปัสสนาของเอกพีซีนั้น ก็ชื่อว่าโกลังโกละ ถ้าอ่อน
กว่าวิปัสสนาของโกลังโกละนั้น ก็ชื่อว่าสັตตักขัตตูปรมะ”

๑๕๓ เอกจโจ หิ โสตาปนโน วัฏฏขณาสโย โหติ วัฏฏาภริโต ปุนปฺปโน
วัฏฏสมิเยว วิจจติ สนนิสฺสติ. อนาถปิณฺฑโก เสฏฺฐิ วิสาखा อุปาสิกา
จุฬรณมหารถา เทวปุตฺตา อนกวนฺโณ เทวปุตฺโต สกฺโก เทวราชา นาคทตฺโต
เทวปุตฺโตติ อิมะ หิ เอตตกา ชนา วัฏฏขณาสยา วัฏฏาภริตา อาทิตฺโต
ปญฺจาย ฉ เทวโลเก โสเธตฺวา อกนิฏฺเฐ จตฺวา ปรินิพฺพายิสฺสนฺติ อิมะ อิท
น คหิตา.

(ส.ม.อ. ๓/๔๙๔/๓๑๕, อภ.ป.อ. ๓/๓๓/๕๓)

๑๕๔ โลกุตฺตรํ ฆานํ ภาวะติ นิยฺยานิกํ อปจยคามิํ ทิฏฺฐิจิตฺตานํ ปหานาย
ปจฺมาย ภูมียา ปตฺติยา.

(อภ.ส. ๓๒/๒๗๗/๘๔)

“ผู้เพียรปฏิบัติเจริญฌานที่เป็นโลกุตตระซึ่งเป็นเหตุนำออก
จากวัฏทุกข์ให้ถึงนิพพาน เพื่อละทิฏฐิ เพื่อบรรลุลูมิเบื้องต้น”

โลกุตฺตรํ ฆานํ ภาวะติ นิยฺยานิกํ อปจยคามิํ กามราคพยาปาหํ
ตณฺหาวย ทุตฺติยาย ภูมียา ปตฺติยา.

(อภ.ส. ๓๒/๓๖๑/๑๐๒)

“ผู้เพียรปฏิบัติเจริญฌานที่เป็นโลกุตตระซึ่งเป็นเหตุนำออกจาก
วัฏทุกข์ให้ถึง นิพพาน เพื่อบรรลุลูมิที่ ๒ เพื่อทำกามราคและพยาบาท
ให้เบาบาง”

โลกุตฺตรํ ฆานํ ภาวะติ นิยฺยานิกํ อปจยคามิํ กามราคพยาปาหํ
อนวเสสฺสปหานาย ตุตฺติยาย ภูมียา ปตฺติยา.

(อภ.ส. ๓๒/๓๖๒/๑๐๒-๓)

แจ้งอรณ

“ผู้เพียรปฏิบัติเจริญฌานที่เป็นโลกุตตระซึ่งเป็นเหตุนำออกจาก
วิภูทุกข์ให้ถึง นิพพาน เพื่อบรรลุนิยามที่ ๓ เพื่อละกามราคะและพยาบาท
โดยสิ้นเชิง”

โลกุตตร ฌาน ภาเวติ นิยานิก อปจยคามิ รูปปราคอรูปปราค-
มานอุทฺตจจจวิชขาย อนวเสสปปหานาย จตฺตถาย ญมียา ปตฺติยา.

(อภิ.ส. ๓๒/๓๖๓/๑๐๓)

“ผู้เพียรปฏิบัติเจริญฌานที่เป็นโลกุตตระซึ่งเป็นเหตุนำออก
จากวิภูทุกข์ให้ถึง นิพพาน เพื่อบรรลุนิยามที่ ๔ เพื่อละรูปราคะ อรูปราคะ
มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาโดยสิ้นเชิง”

๑๕๕ ในที่มณิกาย มหาวรรค สักกปัญหสูตร (ที.ม. ๑๐/๓๖๙/๒๔๔) มีคาถา
ดังนี้

จตุทหํ ทิวียา กายา	อายุํ หิตฺวา อมานุสํ
อมุโฬห คพฺภเมสสามิ	ยตฺถ เม รมตี มโน.

“เมื่อข้าพระองค์จตุตถจากกายทิพย์ ละอายุอันเป็นทิพย์ เป็นผู้
ไม่หลง จะเข้าสู่ครุฑในตระกูลที่ข้าพระองค์มีใจยินดี”

สวาทํ อมุฬฺหปญฺญสฺส	วิหฺรํ สาสเน รโต
ถาเยน วิหริสสามิ	สมฺปชาโน ปฏฺฐิสฺสโต.

“เมื่อข้าพระองค์นั้นยินดีในศาสนาของพระผู้มีพระภาคผู้มี
ปัญญาไม่สับสน ข้าพระองค์มีสัมปชัญญะ มีสติอยู่โดยชอบธรรม”

ถาเยน เม จรโต จ	สมฺโพธิ เจ ภวิสสตี
อถฺญาตา วิหริสสามิ	เสวว อนโต ภวิสสตี.

“เมื่อข้าพระองค์ประพาศโดยชอบธรรมก็จักมีสัมโพธิ (สภามิ-
มรรค) ข้าพระองค์จะรู้ทั่วถึงอยู่ นั้นแหละจะเป็นที่สุดของข้าพระองค์[ใน
โลกมนุษย์]”

จุตาคี มาณสา กายา อายุ หิตวาน มานุส
ปน เทโว ภวิสสามิ เทวโลกสมิุตตโม.

“เมื่อข้าพระองค์จุติจากกายมนุษย์ ละอายุของมนุษย์แล้ว จัก
เกิดเป็นเทพอีก ข้าพระองค์จะเป็นผู้สูงสุดในเทวโลก (ท้าวสักกเทวราช)”

เต ปณิตตรา เทวา อกนิฏฐา ยสสสินโน
อนติเม วตตมานมहि โส นิวาโส ภวิสสติ.

“เทพเหล่านั้นชั้นอกนิฏฐภาพ เป็นผู้ประณีตกว่า เป็นผู้มียศ ใน
ภพสุดท้ายที่ดำเนินไปอยู่ อกนิฏฐภาพนั้นจะเป็นที่อยู่ของข้าพระองค์”

๑๕๖ อัย กิร ตโต สกุกตตภาวโต จโต ตสมิ อุตตภาเว อนาคามิมคคสส
ปฏิลทตตทา อุทธีโสโต อกนิฏฐคามิ หุตวา อวิหาทีสุ นิพพตตโนโต อวसानเ
อกนิฏฐเ นิพพตตีสสติ. ตัง สนธาย เอวมาห. เอส กิร อวิเหสุ กปปสทสส
วลีสสติ, อตบเปสุ เทว กปปสทสสทานิ, สุทสเสสุ จตตาริ กปปสทสสทานิ,
สุทสสีสุ อญฺ, อกนิฏฐเสสุ โสฬสาติ เอกตีส กปปสทสสทานิ พรหมอายุ
อนุภวิสสติ. สกโก เทวราชา อนาถปิณฺฑโก คหปติ วิสาขา มหาอุปาสิกาติ
ตโยปิ หิ อิม เอกปฺปมาณอายุกา เอว. วญฺญวกริตสสตา นาม เอเตหิ
สทิสสา สุขภาคิโน นาม นตฺถิ.

(ที.ม.อ. ๒/๓๖๘/๓๕๖)

๑๕๗ เอกั ภาวนติ อนาคามิโน อนนกกชตตุณจ ตตเถว อุปปชชนตสส
เหฏฐา อนาคมนวเสน เอโก ภโวติ คเหตวา วุตตัง.

(อภิ.สํ.มุลฎีกา ๑/๓๕๐/๑๔๔)

๑๕๘ เอโก ภโวติ คเหตวา วุตตนติ เอเตน สตต ภเว เทว ภเวติ อิทมปิ
อธิปายวเสน เนตพพตถัง, น ยถารุตวเสนาติ ทสเสติ. ตตถายั อธิป-
ปาโย – เอกวารั กามาวจรเทเวสุ เอกวารั มนุสเสสุติ เอวมปิ มิสสิตูปตติ-
วเสน เตสุ เอกิสสา เอว อุปตติยา อัย ปริจเณโท.

(อภิ.สํ.อนฎีกา ๑/๓๕๐/๑๔๗)

๑๕๙ ภูมมเทวา ปน อรหตตํ ปตวาปิ ยาวชีวั ติฏฐนติ. ฌสุ กามาวจร-
เทเวสุ โสตาปนนสกทาคามิโน ยาวชีวั ติฏฐนติ. อนาคามิโน รูปภวั คนตุ์
วฏฐติ. ซีณาสเวน ปรินิพพาตุ์ กสฺมา นิสัยโนกาสสสุ อภาวา.

(อภิ.วิ.อ. ๒/๑๐๒๘/๕๖๙)

“แม้ภุมเทวดาจะบรรลुरुหัตตผลแล้ว ก็ยังดำรงอยู่ในภพภูมิ
นั้น]จนสิ้นอายุขัย เทวดาที่เป็นโสตาบันหรือสกทาคามีในเทวภูมิ ๖ ชั้น
เท่านั้นที่ดำรงอยู่ในภพภูมินั้น]จนสิ้นอายุขัย ส่วนที่เป็นอนาคามีพึงไปสู่
รูปภูมิ และที่เป็นซีณาสพพึงปรินิพพานในเทวภูมิ ๖]

ถามว่า เพราะเหตุไร

ตอบว่า เพราะไม่มีโอกาสที่จะหลีกเร้นได้”

๑๖๐ อัย ปเนตถ สมาปชชนกโม. ผลสมาปตตตติเกน ทิ อริยสาวเกน
รโหคเตน ปฏิสลลีนเนน อุทยพพยาทิวเสน สงฺขารา วิปสสิตพฺพา. ตสส
ปวตตานุปฺพวิปสฺสนสฺส สงฺขารารมณโคตรภูณานนฺตรา ผลสมาปตติ-

วเสน นิโรธะ จิตต์ อปเปติ. ผลสมาบัติตินินนตาย เจตถ เสกขสสาปิ ผลเมว
อุปปชติ, น มคฺโค. (วิสุทฺธิ. ๒/๘๖๓/๓๘๗)

“ผลสมาบัตินั้นมีลำดับของการเข้าดังนี้ คือ พระอริยสาวก
ผู้ประสงค์จะเข้าผลสมาบัติ ต้องไปในที่สงัดหลีกเร้นอยู่ กำหนดเห็นสังขาร
ด้วยวิปัสสนาญาณมีอุทยัพพญาณ เป็นต้น เมื่อวิปัสสนาญาณดำเนินไป
ตามลำดับของกระแสรूपนาม จิตย่อมแนบแน่นในความดับ[กระแสรूप
นาม]ด้วยอำนาจของผลสมาบัติในลำดับต่อจากโคตรภูญาณที่มีสังขาร
เป็นอารมณ์ และในการเข้าผลสมาบัตินี้ ผลจิตเท่านั้นบังเกิดขึ้นแม้แก่
พระเสกขะ เพราะเป็นผู้มีจิตโน้มไปในผลสมาบัติ มรรคจิตหาเกิดไม่”

๑๖๑-๑๖๒ ม.มฺ.อ. ๑/๑๗๕/๓๘๔

๑๖๓ ม.มฺ. ๑๒/๑๗๕/๑๓๗

๑๖๔ ม.มฺ.อ. ๑/๑๗๕/๓๘๕

๑๖๕ อัยกิริราชาสภากามิมคเคน โลภโทสมหานิรวเสสา ปิยนตฺติ
สญฺญี อโหสิ. อัย อปปหีนํ เม อตฺถิตฺติ ชานาติ. อปปหีนํ อูปาทาย
ปหีนํ ปุน ปจฺจโต วา วตตตฺติ สญฺญี โหติ. อริยสาวกสฺส เอวํ สนฺเทโห
อุปปชตฺติ. อาม อุปปชติ. กสมฺมา? ปณฺณตฺติยา อโภวิทฺตตา. อัย กิเลโส
อสุกมคฺควชฺโหมติ อิมิสฺสา ปณฺณตฺติยา อโภวิทฺตสฺส หิ อริยสาวกสฺสาปิ เอวํ
โหติ. กิํ ตสฺส ปจฺจเวกฺขณา นตฺถิตฺติ. อตฺถิ. สา ปน น สพฺเพสํ ปริปุณฺณา
โหติ. เอโก หิ ปหีนกิเลสเมว ปจฺจเวกฺขติ, เอโก อวสฺสิจฺจกิเลสเมว, เอโก
มคฺคเมว, เอโก ผลเมว, เอโก นิพฺพานเมว. อิมาสฺส ปณฺจสฺส ปจฺจเวกฺขณาสฺส
เอกา วา เทว วา โน ลทฺถุํ น วฏฺฏนฺติ. อิติ ยสฺส ปจฺจเวกฺขณา น ปริปุณฺณา.

ตสส มคควชฌกิลสปลณณตติย อโกวิทตดา เอว โหติ.

(ม.ม.อ. ๑/๑๓๕/๓๘๕)

๑๖๖ วิสุทฺธิ. ๒/๘๑๒/๓๕๘

๑๖๗ กตเม ฌมา กุสลา? ยสมี สมเย โลกุตตร ฌานํ ภาเวติ นิยานิกํ
อปจยคามิ กามราคพยาปาทานํ ตนุภาวาย ทุติยาย ภูมิยา ปตติยา, วิวิจเจว
กาเมหิ ฯเปฯ ปจมํ ฌานํ อุปสมปชช วิหริติ ทุกขปฏิบัติ ทนฺธาภินฺถํ,
ตสมี สมเย ผสฺโส โหติ ฯเปฯ อณฺณินฺทริยํ โหติ ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ ฯเปฯ
อิม ฌมา กุสลา.

(อภิ.ส. ๓๔/๓๖๑/๑๐๓)

“สภวธรรมที่เป็นกุศลคืออะไร ผู้เพียรปฏิบัติเจริญโลกุตตรฌาน
ซึ่งเป็นเหตุนำออกจากวิภวทุกขให้เข้าถึงนิพพาน เพื่อบรรลุมุมิที่ ๒
(สกทาคามิภูมิ) เพื่อทำการระคะและพยาบาทให้เบาบางเพื่อสัจจจากาม
ฯลฯ ครั้นบรรลุปฐมฌานที่เป็นทุกขาปฏิบัติทาพันธธาณญายอยู่ในสมัยใด
ในสมัยนั้น ผัสสะ ฯลฯ อณฺณินฺทริยํ ฯลฯ อวิกฺเขปะ ก็ย่อมเกิดขึ้น ฯลฯ
สภวธรรมเหล่านี้ชื่อว่าปกุศล”

๑๖๘ อธิจจุปปตติยา จ ปริยญฺจณมนฺทาย จ. สกทาคามิสฺส หิ วมฺภวานุ
นุสาริมหาชนสเสว กิลสา อภินฺทํ นุปฺปชฺชนติ กทาจิ กทาจิ อุปฺปชฺชนติ,
อุปฺปชฺชนตาปิ วิรพการา หุตฺวา อุปฺปชฺชนติ วิรพวาปีตเขตเต องฺกุรา
วีย. อุปฺปชฺชมานาปิ จ วมฺภวานุสาริมหาชนสเสว มทฺทนฺดา ผรณฺดา
ฉาเทนฺตา อนฺธการํ กโรนฺดา นุปฺปชฺชนติ. ทวีหิ ปน มคฺเคหิ ปหีนฺตดา
มนฺทา มนฺทา อุปฺปชฺชนติ. ตนุการา หุตฺวา อุปฺปชฺชนติ อพฺภปฺภลํ
วีย มกฺชิกาปตฺติ วีย จ.

(อภิ.ส.อ. ๑/๓๖๑/๒๙๕)

๑๖๙ ตตถ เกจิ เถรา วทนต์- สกทาคามิสส กิเลสา กิณจาปี จิเรณ
อุปปชชนติ, พพลาว ปน หุตวา อุปปชชนติ. ตถา หิสส ปุตตา จ อิตโร จ
ทิสสนตติ. เอตํ ปน อปฺปมาณํ. ปุตตธิตโร หิ อญฺคปจฺจกฺปราชญสสมตฺเตนปี
โหนติ. (อภิ.สํ.อ. ๑/๓๖๑/๒๙๕)

๑๗๐ ก็ ปน อญฺณถาปี คพฺภคฺคหณํ โหติ. โหติ. กถํ. กายสํสฺสเคน
โจฬคฺคหณน อสุจิปาเนน นาภิปราชญสเนน รูปทสฺสเนน สทฺเทน คนฺธเนน.
(วิ.มหา.อ. ๑/๓๖/๒๒๓)

“ถามว่า การตั้งกรรมโดยเหตุอื่นยังมีอยู่หรือ

ตอบว่า มี

ถามว่า มีได้อย่างไร

ตอบว่า มีได้ด้วยการเคล้าคลึงร่างกาย การจับผ้า การดื่มอสุจิ
การลูบคลำสะดือ การเห็นรูป การได้ยินเสียง และการได้สูดกลิ่น”

อญฺฐ หิ คพฺภการณานิ. วุตฺตญฺเหตํ-

เมถุนโจฬคฺคหณํ

ตนุสํสฺสโค จ นาภิอามสนํ

ปานํ ทสฺสเนน

ฆายนมิติ คพฺภเหตโว อญฺฐาติ.

(สารตถ.ฎีกา ๒/๓๖/๑๕)

เหตุของการตั้งกรรมมี ๘ อย่าง ดังโบราณจารย์กล่าวว่า

“เหตุที่ทำให้สตรีตั้งกรรมมี ๘ อย่าง คือ ๑) การเสพเมถุน
๒) การจับผ้าชุ่มชื้น ๓) การเคล้าคลึงร่างกาย ๔) การลูบคลำสะดือ
๕) การดื่มอสุจิ ๖) การจ้องดูรูป ๗) การได้ยินเสียง ๘) การได้กลิ่น”

แจ้งอรณ

๑๗๑ ภวเสน ปน โสตาปัตติมคโค อปายภวโต ฐฏฐาติ. สกทาคามิมคโค สุกตภเวกเทศโต. อนาคามิมคโค สุกติกามภวโต. ฐฏฐาติ อรหตตมคโค รูปารูปภวโต ฐฏฐาติ. สพพภเวหิ ฐฏฐาติเยวาติปี วทนติ.

(อภิ.วิ.อ. ๒/๔๐๖/๓๒๒)

“ด้วยสามารถแห่งภูมิ โสตาปัตติมรรคยอมออกจากอบายภูมิ สกทาคามิมรรคออกจากสุคติภูมิบางส่วน อนาคามิมรรคออกจากกามสุคติภูมิ อรหัตตมรรคออกจากรูปภูมิและอรุภูมิ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวอีกว่า อรหัตตมรรคออกจากภูมิทั้งหมด”

๑๗๒-๑๗๓ อัง.ติก. ๒๐/๘๗/๒๒๕

๑๗๔ เอกิ สมยํ ภควา นาทิเก วิหริติ คิณฺฆกาฬเส. เตน โข ปน สมเยน ภควา ปรีโต ปรีโต ชนปเทสุ ปริจารเก อพภตฺตีเต กาลกเต อุปปตฺติสุ พยากรโรติ กาสีโกสเลสุ วชซีมลเลสุ เจตวิเสสุ กุรูปญจาเลสุ มจฺจนฺตฺรเสนสุ “อสุ อมฺตรํ อุปปนฺโน, อสุ อมฺตรํ อุปปนฺโน.

ปโรปนฺนาสา นาทิกิยา ปริจารกา อพภตฺตีตา กาลกตา ปญฺจนํ โอรมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรีนิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกา. สาธิกา นวฺุตี นาทิกิยา ปริจารกา อพภตฺตีตา กาลกตา ตินฺณํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา รากทโสโมหานํ ตนฺตฺตา สกทาคามิโน สกิทเว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺติ. สาทิเรกานิ ปญฺจสฺถานิ นาทิกิยา ปริจารกา อพภตฺตีตา กาลกตา ตินฺณํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นียตา สมฺโพธิปฺรายนฺติ.

(ที.ม. ๑๐/๒๗๓/๑๗๒)

“สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ตำบลกัณฐิ ในหมู่บ้านนาทิกะ ได้ทรงพยากรณ์ถึงการอุบัติของเหล่าชนในแคว้นรอบๆ คือ แคว้นกาสิ แคว้นโกศล แคว้นวัชชี แคว้นมัลละ แคว้นเจติ แคว้นวังสะ แคว้นกुरू แคว้นปัญจาละ แคว้นมัจฉะ และแคว้นสุรเสนะ ผู้เคยบำรุงพระรัตนตรัย ที่ถึงกาลล่วงลับไปแล้วว่า คนโน้นเกิด ณ ที่โน้น คนโน้นเกิด ณ ที่โน้น

ชาวบ้านนาทิกะที่ล่วงลับไปแล้วเหล่านั้น มากกว่า ๕๐ คน เป็นผู้ผุดเกิด[เป็นพรหมชั้นสุทธาวาส] แล้วปรินิพพานในพรหมโลกนั้น จักไม่กลับมาเกิดอีก เพราะสิ้นโอรัมภาคัยสังโยชน์ (สังโยชน์เบื้องต้น) ๕ ประการ (สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ และภวิมะ)

ชาวบ้านนาทิกะที่ล่วงลับไปแล้วเหล่านั้น มากกว่า ๙๐ คน เป็นพระสกทาคามี ผู้มาสู่โลกนี้อีกเพียงคราวเดียวแล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ ประการ และกระทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบาง

ชาวบ้านนาทิกะที่ล่วงลับไปแล้วเหล่านั้น มากกว่า ๕๐๐ คน เป็นพระโสดาบัน จักไม่ตกต่ำในอบาย มีความแน่นอนต่ออมรรค และมีมรรคญาณเบื้องต้น ๓ เป็นเบื้องต้น เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ ประการ”

๑๗๕ อนาคามิโน ปน สุทธาวาเสสุ อุปปชชนตติ อนาคามิโนเยว อริยาปฺปชฺชนา ทิกาเล, ปจฺฉาปิ วา ปญฺจมชฺฌานํ ทิวิธมปิ ภาเวตฺวา สทฺธาทิ-อินฺทริยเวมตฺตตานุกกเมณ ปญฺจสุ สุทธาวาเสสุ อุปปชชนตติ.

(วิภาวินี ๕/๘๖/๒๖๒)

“คำว่า อนาคามิโน ปน สุทธาวาเสสุ อุปปชชนตติ. (ส่วนพระอนาคามิ ย่อมไปอุบัติในหมู่พรหมชั้นสุทธาวาส) หมายความว่า

พระอริยเจ้าผู้เป็นพระอนาคามีเจริญปัญญาจนฉกฉวยในเวลาที่เป็นปุถุชน เป็นต้น หรือแม่ในภายหลัง[จากที่เป็นพระอนาคามี] ย่อมไปอุปบัติในหมู่พรหม ชั้นสุทธาวาสภูมิ ๕ ตามลำดับความต่างกันอย่างอินทรีย์มีศรัทธา เป็นต้น (สัทอินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิทรีย์ และปัญญินทรีย์)”

๑๗๖ รูปาวจรารูปาวจรesu สพเพปิ ยาวชีโว ติฏฐนติ. ตตถ รูปาวจรเ
นิพพตตาโสตาปนนสกทาคามีโน น ปุน อีหาคณนติ, ตตถเฏว ปรีนิพพายนติ.
เอเต หิ ฌานอนาคามีโน นาม. (อภิ.วิ.อ. ๒/๑๐๒๘/๕๖๙)

“แม่เทวดาที่เป็นพระอริยะทั้งหมดในรูปาวจรและอรูปาวจรย่อม ดำรงอยู่ในภพภูมินั้น]จนตลอดชีวิต ในรูปาวจรและอรูปาวจรเหล่านั้น พระโสดาบันและพระสกทาคามีผู้บังเกิดในรูปาวจรภูมิ ย่อมไม่กลับมา เกิดในโลก (กามาวจรภูมิ) นี่อีก ย่อมปรีนิพพานในรูปาวจรภูมินั้นนั่นเอง เพราะท่านเหล่านี้ชื่อว่า เป็น ฌานอนาคามี”

อิมมहि เจ ภิกขเว สมเยติ ก็ สนธายาห? ฌานอนาคามีตํ.
ตสมิณฺหิ สมเย พุราหฺมณฺสส ปจฺจมมคฺเคน ปญฺจ อฏฺฐสจฺจิตตานิ ปหีนานิ,
ปจฺจมชฺฌาเนน ปญฺจ นีวรณานีติ ฌานอนาคามีภูฏาเน จิโต. โส
อปริหีนชฺฌาโน กาลํ กตฺวา ตตถเฏว ปรีนิพพายะย. สเจ ปนสฺส
ปุตฺตทาริ อนุสาสนตฺสส กมฺมณฺเต วิจาเรณตฺสส ฌานํ นสฺสติ, นญฺเจ
ฌาเน คติ อนิพฺพทา โหติ, อนญฺเจ ปน นิพฺพทาติ อิมํ ฌานอนาคามีตํ
สนธาย เอมมาห. (สํ.ม.อ. ๓/๕๑๒/๓๒๓)

“ถามว่า ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อิมมฺหิ เจ ภิกฺขเว สมเย (ถ้าอุณณาพรหมณฺ์พึงสิ้นชีพในเวลานี้) หมายถึงอะไร ตอบว่า ตรัสไว้โดยมุ่งหมายถึงความเป็นมานอนาคามี เพราะพรหมณฺ์ได้กำจัดอกุศลจิต ๕ ดวง (โลกทิฏฐิตตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑) ด้วยปฐมมรรคในเวลานั้น และกำจัดนิวรณ์ ๕ ด้วยปฐมฌาน ดังนั้น ท่านจึงดำรงอยู่ในฐานะของมานอนาคามี ท่านไม่เสื่อมจากฌาน เมื่อสิ้นชีพไปก็ต้องปรินิพพานในรูปาวจรภูมิในนั้นเอง แต่ถ้าพรหมณฺ์ต้องดูแลปกครองลูกเมีย จัดการงานอยู่ ฌานย่อมเสื่อมไป ถ้าฌานเสื่อมไปแล้ว คติก็ไม่แน่นอน แต่ถ้าฌานไม่เสื่อม คติจึงแน่นอน ดังนั้น พระองค์จึงตรัสไว้อย่างนี้โดยหมายเอาความเป็นมานอนาคามี”

ฉานลาภิโน หิ สพฺเพปิ อริยา พรหมโลกูปปนา เหฏฺจา นอุปฺปชฺชนติ. อุทฺธํ อุทฺธํ อุปฺปชฺชนตาปิ เวหฺพลํ อกนิฏฺฐํ ภวคฺคณฺจ ปตฺวาน ปุณฺณยตฺถ ชายนฺติ, ตตฺถ ตตฺถเฏว อรหตฺตํ ปตฺวา ปรีนิพฺพายนฺติ. เตนฺวาท “อิมฺสฺมี สุตฺเต ฉานานาคามี นาม กถิโตติ. ฉานวเสน หิ เหฏฺจา น อาคจฺฉตฺติติ ฉานานาคามี. (อง.ติก.ฎีกา ๒/๙๕/๒๔๒)

“อธิบายว่า พระอริยเจ้าทั้งหมดผู้บรรลุฌานแล้วไปเกิดในพรหมโลก ย่อมไม่ไปเกิดในกามาวจรภูมิที่เป็นภูมิเบื้องต่ำ แต่จะไปเกิดในพรหมภูมิเบื้องสูงขึ้นไป เมื่อไปถึงเวฬุผลาภูมิ (ปุถุชนภวัคคภูมิ คือ ยอดภูมิปุถุชน) อกนิฏฐาภูมิ (อริยภวัคคภูมิ คือ ยอดภูมิพระอริยะ) หรือ เนวสัณฺณานาสัณฺณายตนภูมิ (สัพพภวัคคภูมิ คือ ยอดภูมิปุถุชนและพระอริยะ) ย่อมไม่ไปเกิดในภูมิอื่นอีก ท่านจะบรรลุอรหัตผลแล้วปรินิพพานในภูมินั้นๆ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า อิมฺสฺมี สุตฺเต ฉานานาคามี

นาม กลิตโต. (พระพุทธองค์ตรัสถามอนาคามีไว้ในพระสูตรนี้) เพราะ
ผู้ไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภูมิเบื้องล่างด้วยอำนาจของฌาน ชื่อว่า
ฌานอนาคามี”

๑๗๗ ส.ม. ๑๙/๕๑๒/๑๙๑

๑๗๘ ปณฺณิม อวฺสุโส อุปาทานกฺขนฺธา วุตฺตา ภควฺตา. เสยฺยถิโก.
รูปฺปาทานกฺขนฺโธ ฯเปฯ วิญญฺณฺปาทานกฺขนฺโธ. อิมฺสฺส ขวาทํ อวฺสุโส
ปณฺณจฺสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ น กิณฺจิ อตฺตํ วา อตฺตนิยํ วา สมฺนุปฺสสามิ, น
จฺมฺหิ อรหํ ชีณาสวํ, อปิจ เม อวฺสุโส ปณฺณจฺสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ “อสมฺมิตฺติ
อริคตํ, อยมฺหมสมฺมิตฺติ น จ สมฺนุปฺสสามิตฺติ. (ส.บ. ๑๗/๘๙/๑๐๒)

“ผู้มีอายุ อุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้
ได้แก่ รูปปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป) ฯลฯ วิญญานปาทานชั้น
(อุปาทานชั้นคือวิญญาน) ผมไม่พิจารณาเห็นอัตตา หรือสิ่งที่เนื่องด้วย
อัตตาอะไรๆ ในอุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้ และผมก็ไม่ได้เป็นพระอรหันต-
ชีณาสพ แต่ผมเข้าใจว่า ‘เรามี’ อยู่ในอุปาทานชั้น ๕ และผมก็ไม่ได้
พิจารณาเห็นว่าอุปาทานชั้น ๕ นี้เป็นเรา”

๑๗๙ ส.บ. ๑๗/๘๙/๑๐๓-๔

๑๘๐ ส.บ. ๑๗/๘๙/๑๐๔

๑๘๑ **วิปัสส** คือ ความรู้เห็นคลาดเคลื่อน, ความรู้เข้าใจผิดเพี้ยน
จากความเป็นจริง มี ๓ ประเภท ได้แก่

๑. สัญญาวิปลาส คือ สัญญาคลาดเคลื่อน, หมายรู้ผิดพลาดจากความเป็นจริง เช่น คนที่เข้าใจผิดคิดว่าเชือกเป็นงู

๒. จิตตวิปลาส คือ จิตคลาดเคลื่อน, ความคิดผิดพลาดจากความเป็นจริง เช่น คนบ้าคิดว่าหญ้าเป็นอาหาร

๓. ทิฏฐิวิปลาส คือ ทิฏฐิคลาดเคลื่อน, ความเห็นผิดพลาดจากความเป็นจริง โดยเฉพาะเชื่อถือไปตามสัญญาวิปลาสหรือจิตตวิปลาสนั้น เช่น มีสัญญาวิปลาสเข้าใจผิดคิดว่าเชือกเป็นงู แล้วเกิดทิฏฐิวิปลาส เชื่อหรือลงความเห็นว่าที่บริเวณนั้นมีงูชุม หรือมีจิตตวิปลาสว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นต้องมีผู้สร้าง จึงเกิดทิฏฐิวิปลาสว่า แผ่นดินไหวเพราะเทพเจ้าบันดาล

วิปลาส ๓ ประเภทนี้ ที่เป็นพื้นฐาน แบ่งออกเป็นอย่างละ

๔ ลักษณะ (รวมเป็นวิปลาส ๑๒) คือ

๑. วิปลาสในสิ่งที่ไม่เที่ยง ว่าเที่ยง
๒. วิปลาสในสิ่งที่เป็นทุกข์ ว่าเป็นสุข
๓. วิปลาสในสิ่งที่ไม่เป็นตัวตน ว่าตัวตน
๔. วิปลาสในสิ่งที่ไม่งาม ว่างาม

ดังข้อความว่า

จตตารโमे ภิกขเว สญญาวิปลาสา จิตตวิปลาสา ทิฏฐิวิปลาสา. กตเม จตตารโ. อนิจฺเจ ภิกขเว นิจฺจนฺติ สญญาวิปลาสो จิตตวิปลาสो ทิฏฐิวิปลาสो, ทุกฺเข ภิกขเว สุขฺนฺติ สญญาวิปลาสो จิตตวิปลาสो ทิฏฐิวิปลาสो, อนตฺตนิ ภิกขเว อตฺตาทิ สญญาวิปลาสอ จิตตวิปลาสอ ทิฏฐิวิปลาสอ, อสุภะ ภิกขเว สุภฺนฺติ สญญาวิปลาสอ

จิตตวิปัสสนา โทณจิตตวิปัสสนา. อิมะ โข ภิกขเว จตตารโ สณฺณาวิปัสสนา
จิตตวิปัสสนา โทณจิตตวิปัสสนา. (อภ.จตุกก. ๒๑/๔๙/๕๘)

“ภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปัสสนา จิตตวิปัสสนาและโทณจิตตวิปัสสนา
ทั้ง ๔ ลักษณะมีอะไรบ้าง คือ

๑. สัญญาวิปัสสนา จิตตวิปัสสนา และโทณจิตตวิปัสสนา

ในสิ่งที่ไม่เที่ยง ว่าเที่ยง

๒. สัญญาวิปัสสนา จิตตวิปัสสนา และโทณจิตตวิปัสสนา

ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ว่าเป็นสุข

๓. สัญญาวิปัสสนา จิตตวิปัสสนา และโทณจิตตวิปัสสนา

ในสิ่งที่เป็นอนัตตา ว่าเป็นอัตตา

๔. สัญญาวิปัสสนา จิตตวิปัสสนา และโทณจิตตวิปัสสนา

ในสิ่งที่ไม่งาม ว่างาม

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปัสสนา จิตตวิปัสสนา และโทณจิตตวิปัสสนา
มี ๔ ลักษณะเหล่านี้”

วิปัสสนาติ อนิจฺจทุกฺขอนตตอสุภะสุเยว วตฺถุสุ “นิจฺจํ สุขํ อตฺตาทิ
สุภณฺติ เอวํ ปวตฺโต สณฺณาวิปัสสนา จิตตวิปัสสนา โทณจิตตวิปัสสนา
อิมะ ตโย. (วิสุทฺธิ. ๒/๘๒๙/๓๖๖)

ที่กล่าวว่า วิปัสสนา คือ วิปัสสนา ๓ ประเภท เหล่านี้ ได้แก่

๑. สัญญาวิปัสสนา ความสำคัญคลาดเคลื่อน

๒. จิตตวิปัสสนา ความคิดคลาดเคลื่อน

๓. โทณจิตตวิปัสสนา ความเห็นคลาดเคลื่อน

ซึ่งเป็นไปในวัดฤๅที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน และไม่งาม ตามลักษณะอย่างนี้ว่าเที่ยง เป็นสุข เป็นตัวตน และงาม”

๑๘๒ อสุภะ สุภณฺติ สยฺยวณฺณํ จิตฺตวิปลาสา ตตฺถยถาณวณฺณมา, ทุกฺเข สุขนฺติ สยฺยวณฺณํ จิตฺตวิปลาสา จตฺตยถาณวณฺณมา. (วิสุทฺธิ. ๒/๘๓๐/๓๖๘)

“สัญญาวิปลาสและจิตวิปลาสในสิ่งที่ไม่งามว่างาม ถูกกำจัดได้ด้วยญาณที่ ๓ ส่วนสัญญาวิปลาสและจิตวิปลาสในทุกข์ว่าเป็นสุข ถูกกำจัดได้ด้วยญาณที่ ๔”

๑๘๓ อง.นวก. ๒๓/๓๖/๓๔๘

๑๘๔ ม.มู. ๑๒/๗๘/๕๒

๑๘๕ มรณสมเย เสตจฺจตฺตสฺส เหฏฺฐา สิริสยเน นิปนฺโนเยว อรหตฺตํ ปาปฺณิ. (วิ.ม.อ. ๓/๑๐๕/๗๒)

“สมัยเมื่อใกล้จะสวรรคต บรรทมเหนือพระแท่นอันมีสิริภายในได้ พระเศวตฉัตรนั่นเอง ได้ทรงบรรลुरुหัตตผล”

๑๘๖ คาถาปริโยสาเน สนฺตติมหามตฺโต อรหตฺตํ ปตฺวา อตฺตโน อายุสงฺขาร โอลฺเลนฺโต ตสฺส อปฺปวตฺตนาภํ ฃตฺวา สตถารํ อาห “ภนฺเต ปรีนิพฺพานํ เม อนุชานาถาติ. (ช.ธ.อ. ๒/๑๔๒/๖๐ สนฺตติมหามตฺตวตฺถุ)

“ในกาลจบพระคาถา สันตติมหาอำมาตย์ได้บรรลुरुหัตตผลแล้ว เมื่อพิจารณาอายุสังขารของตน จึงทราบอายุสังขารนั้นว่าความเป็นไปไม่ได้ได้กราบทูลพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงอนุญาตการปรินิพพานแก่ข้าพระองค์เถิด”

๑๘๗-๑๘๘ อง.ทสก. ๒๔/๙๐/๑๔๐

๑๘๙ อง.ทสก. ๒๔/๙๐/๑๔๐-๑

๑๙๐ วิปุลลาเสสุ อนิจเจ นิจจํ, อนตฺตนิ อตฺตาทิ จ สญญาจิตฺต-
ทิกฺขวิปุลลาสา, ทุกฺเข สุขํ, อสุเก สุภฺนติ ทิกฺขวิปุลลาโส จาติ อิม
ปจฺมฅานวชฺฌา. (วิสุทฺธิ. ๒/๘๓๐/๓๖๘)

“ในบรรดาวิปุลลาสทั้งหลาย ความสำคัญผิดคิดเห็นคลาดเคลื่อน
ในสิ่งไม่เที่ยง ว่าเที่ยง ในความไม่ใช่ตัวตน ว่าเป็นตัวตน และความเห็น
คลาดเคลื่อนในทุกข์ ว่าสุข ในสิ่งไม่งาม ว่างาม เหล่านี้ถูกกำจัดได้ด้วย
ญาณที่ ๑”

๑๙๑ อง.นวก. ๒๓/๓/๒๙๕

๑๙๒ อง.นวก.อ. ๓/๓/๒๘๖

๑๙๓, ๑๙๕ อง.ทสก. ๒๔/๙๐/๑๔๑

๑๙๔ ม.อุ.อ. ๔/๑๐๔/๖๗

๑๙๖ อถ โข อายสฺมา สพฺพกามี รตฺติยา ปจฺจุสสมยํ ปจฺจุจฺจุจาย
อายสฺมนตํ เรวตํ เอตทโวจ “กตเมณ ตวํ ภูมิจิวิหาเรน เอตฺรทฺธิ พฺพุลํ วิหฺรสีติ.
เมตฺตาวิหาเรน โข อหํ ภนฺเต เอตฺรทฺธิ พฺพุลํ วิหฺรามีติ. (วิ.จ. ๓/๔๕๕/๒๙๘)

“ครั้นพอใกล้สว่าง พระสัพพกามีลุกขึ้น ได้กล่าวกับพระเรวตะ
ดังนี้ว่า ‘ท่านเรวตะ เวลานี้ท่านอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรเป็นส่วนมาก’

ท่านพระเรวตะตอบว่า ‘พระคุณท่าน เวลานี้ผมอยู่ด้วยเมตตาวิหารธรรมเป็นส่วนมาก’”

๑๙๗) สนุนิสานาเทมีตี สนุนิสีทาเปมิ. ตถาคโต หิ ยสฺมี ขณเ ปริสา
สาธุการิ เทติ, ตสฺมี ขณเ ปุพฺพาโกเคน ปริจฺฉินฺทิตฺวา ผลสมาปตฺตี
สมาปชฺชติ. สาธุการสทฺทสฺส นิคฺโขเส อวิจฺฉินฺเนเยว สมาปตฺติโต วุฏฺฐาย
จิตฺตฺวานโต ปฏฺฐาย ธมฺมํ เทเสติ. พุทฺธานณฺหิ ภวํคปริวาโส ลหุโก
โหตีติ อสฺสาสวาเร ปสฺสาสวาเร สมาปตฺตี สมาปชฺชนฺติ.

(ม.ม.อ. ๒/๓๘๗/๒๐๐)

“คำว่า สนุนิสานาเทมี แปลว่า ให้สงบนิ่งอยู่ กล่าวคือ ในขณะที่
บริษัทให้สาธุการ พระตถาคตทรงกำหนดด้วยการใส่ใจก่อนแล้วจึงทรง
เข้าผลสมาบัติ เมื่อเสียงสาธุการยังไม่เงียบขาดสาย ทรงออกจากสมาบัติ
แล้วแสดงธรรมต่อจากที่ทรงพักไว้ เพราะพระพุทธรเจ้าทั้งหลายทรงมี
กระแสภวังคจิตดำเนินไปเร็ว พระองค์จึงทรงเข้าผลสมาบัติทุกลมหายใจเข้า
และทุกลมหายใจออก”

๑๙๘) ขุ.เถร. ๒๖/๖๐๖/๓๕๔

๑๙๙) อง.ทสก.อ. ๓/๒๘/๒๔๘

๒๐๐) โปธิปักขียธรรม ๓๗ (ธรรม ๗ หมวดที่เป็นฝ่ายแห่งการตรัสรู้)

๑. สติปัฏฐาน ๔ : กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนา-
สติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๒. สัมมปธาน ๔ : สังวรปธาน ปหานปธาน ภวนาปธาน และ
อนรักขนาปธาน

๓. อิทธิบาท ๔ : ฉันทิทธิบาท วิริยิทธิบาท จิตติทธิบาท และ
วิมังสีทธิบาท

๔. อินทรี ๕ : สัทอินทรี วิริอินทรี สตินทรี สมานินทรี และปัญญินทรี

๕. พละ ๕ : สัทธาพละ วิริยะพละ สติพละ สมาธิพละ และ ปัญญาพละ

๖. โพชฌงค์ ๗ : สติสัมโพชฌงค์ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริย-
สัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์
และอุเบกขาสัมโพชฌงค์

๗. อริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา
สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ เจตสิกที่เป็นองค์ธรรม

๑. สติปัญฐาน ๔	สติ
๒. สัมมปธาน ๔	วิริยะ
๓. อิทธิบาท ๔	ฉันทะ วิริยะ ปัญญา (และ จิต)
๔. อินทรี ๕	สัทธา วิริยะ สติ เอกัคคตา ปัญญา
๕. พละ ๕	สัทธา วิริยะ สติ เอกัคคตา ปัญญา
๖. โพชฌงค์ ๗	สติ ปัญญา วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ เอกัคคตา ตัตตรมซ์ฉัตตตา
๗. อริยมรรคมีองค์ ๘	ปัญญา วิตก วิรตีเจตสิก ๓ วิริยะ สติ เอกัคคตา

หมายเหตุ: อธิปัตติปัจจัย ๔ คือ ฉันทาธิปัตติ วิริยาธิปัตติ จิตตาธิปัตติ
และวิมังสาธิปัตติ มีองค์ธรรมเหมือนกับอิทธิบาท ๔

๒๐๑ อัง.ทสภ. ๒๔/๙๐/๑๔๑

๒๐๒-๒๐๔ ส.ม. ๑๙/๓๗๐/๑๒๖

๒๐๕ ที.ม. ๑๐/๓๘๐/๒๕๔

๒๐๖ ส.สพ. ๑๘/๒๕/๑๕

๒๐๗ ส.สพ. ๑๘/๕๓/๒๘

๒๐๘ ส.สพ. ๑๘/๒๕๕/๑๙๕

๒๐๙ ม.ม. ๑๒/๓๙๐/๓๔๘

๒๑๑ ทุกชาย เวทนาย พุฏโฐ สมานโน โสจติ กิลมติ ปริเทวติ อุตตาทาฬิ
กนทติ สมโมหํ อาปชชติ, ตสส ปฏิมานุสโย อนุเสติ. (ม.อ. ๑๔/๔๒๕/๓๖๗)

เมื่อบุคคลถูกทุกขเวทนากระทบแล้วย่อมเศร้าโศก ลำบาก รำไร
ทุพต็อก คร่ำครวญ ถึงความสับสน เขามีปฏิมานุสัย (กิเลสนอนเนื่องใน
สันดานคือปฏิมะ) นอนเนื่องอยู่”

๒๑๑ จกขุณจ ภิกขเว ปฏิจจ รุเป จ อุปปชชติ จกขุวิญญาณํ,
ติณณํ สงคติ ผสโส, ผสสพจยา อุปปชชติ เวหิตํ สุขํ วา ทุกขํ วา
อทุกขมสุขํ วา. โส สุขาย เวทนาย พุฏโฐ สมานโน อภินนทติ อภิวทติ
อขโณสย ตัญจติ, ตสส รากานุสโย อนุเสติ. (ม.อ. ๑๔/๔๒๕/๓๖๗)

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด
ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สุข
ทุกข์ หรืออุเบกขาที่สัตว์เสวยจึงเกิด เขาถูกสุขเวทนากระทบแล้ว ย่อม

เปลิดเพลิน เขยชม ยึดติด บุคคลนั้นยังมีราคานุสัย (กิเลสอันนอนเนื่องในสันดานคืออโรคะ) นอนเนื่องอยู่”

๒๑๒ จกขุณจ โข ภิกขเว ปฏิจจ รูปเป จ อุปปชติ จกขุวิณญาณ, ตินณ สงคติ ผสโส, ผสสปัจจยา อุปปชติ เวทยิต์ สุขํ วา ทุกขํ วา อทุกขมสุขํ วา. โส สุขาย เวทนาย ผุฏฺโห สมาโน นาภินนทติ นาภิวทติ นาขโณสา ยติฏฺฐติ, ตสส รากานุสโย นานุเสติ. ทุกขาย เวทนาย ผุฏฺโห สมาโน น โสจติ น กิลมติ ปริเทวติ น อุตตาทิ กนทติ น สมโมหํ อาปชติ, ตสส ปฏิกขานุสโย นานุเสติ. อทุกขมสุขาย เวทนาย ผุฏฺโห สมาโน ตสสา เวทนาย สมุทยณจ อตถกมณจ อสสาทณจ อาทีนณจ นิสสรณณจ ยถาภูตํ ปชานาติ, ตสส อวิชขานุสโย นานุเสติ. (ม.อ. ๑๔/๔๒๖/๓๖๘)

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิณญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สุข ทุกข์ หรืออุเบกขาที่สัตว์เสวยจึงเกิด เขาถูกสุขเวทนากระทบแล้ว ย่อมไม่ เปลิดเพลิน ไม่เขยชม ไม่ยึดติด บุคคลนั้นไม่มีราคานุสัยนอนเนื่องอยู่

เมื่อเขาถูกทุกขเวทนากระทบแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่ร่ำไร ไม่ทูปตอก คร่ำครวญ ไม่ถึงความสับสน บุคคลนั้นไม่มีปฏิฆานุสัย นอนเนื่องอยู่

เมื่อเขาผู้ถูกอุเบกขาเวทนากระทบแล้ว ย่อมรู้ชัดความเกิดขึ้น ความเสื่อมไป คุณ โทษ และธรรมเป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนาเหล่านั้น ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นไม่มีวิชขานุสัยนอนเนื่องอยู่”

๒๑๓, ๒๑๗ ส.ม. ๑๙/๓๗๐/๑๒๖

๒๑๔ ที.ม. ๑๐/๓๘๑/๒๕๕

๒๑๕ ผู้เพียรปฏิบัติควรตามรู้กองรูปเป็นหลักก่อน เพราะรูปปรากฏชัดเจนกว่านาม เหมือนกระจกเงาที่ใสสะอาดสามารถส่องเห็นใบหน้าได้อย่างชัดเจน ดังข้อความว่า

สเจ ปนสส เตน เตน มุขเณ รูปิ ปริคคเหตวา อรูปิ ปริคคณหโต สุขุมตตา อรูปิ น อุปภูจาทิ, เตน จฺรณิกเขปํ อกตวา รูปเมว ปุนปฺปุนํ สมมสิตพฺพํ มนสิกาตพฺพํ ปริคคเหตพฺพํ ววตถเปตพฺพํ. ยถา ยถา หิสฺส รูปํ สุวิกุขาโลติ โหติ นิซฺชฏฺฐํ สุปริสุทฺธํ, ตถา ตถา ตทารมมณา อรูปธมฺมา สยเมว ปากฺกฺกา โหนติ. (วิสุทฺธิ. ๒/๖๖๙/๒๕๔)

“อนึ่ง เมื่อผู้ปฏิบัตินั้นกำหนดรูปตามนัยนั้นๆ แล้วกำหนดนามอยู่แต่นามยังไม่ปรากฏขึ้นมา เพราะเป็นสภาพสุขุมละเอียดอ่อน เธอไม่ควรละเลิกการกำหนดเสีย ควรพิจารณาใส่ใจกำหนดรูปนั้นแหละ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า เพราะว่ารूपที่ผู้ปฏิบัติชำระล้างดีแล้ว บริสุทธิ์ดีแล้ว นามทั้งหลายที่มีรูปนั้นเป็นอารมณ์ย่อมปรากฏขึ้นเองด้วยอาการนั้นๆ โดยแท้”

๒๑๖ ส.สพ. ๑๘/๔๗/๒๖

๒๑๘ ส.ม. ๑๙/๓๗๐/๑๒๖-๒๗

๒๑๙ คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึงปริยญา ๓ ประเภท คือ

๑. ญาตปริยญา คือ การรู้ชัดด้วยการกำหนดรู้สภาวะลักษณะ คือ ลักษณะเฉพาะของรูปนาม หมายถึง นามรูปปริจเฉทญาณ และ ปัจจยปริคคญาณ

๒. ตีรณปริญา คือ การรู้ชัดด้วยการพิจารณาเห็นสามัญ-
ลักษณะ คือ ลักษณะทั่วไปที่เป็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน
หมายถึง สัมมสนญาณ และอุทยัพพญาณ

๓. ปหานปริญา คือ การรู้ชัดด้วยการละนิวาสัญญา เป็นต้น
หมายถึง วิปัสสนาญาณตั้งแต่ภังคญาณเป็นต้นไป

๒๒๐ ส.ม. ๑๙/๓๗๐/๑๒๗

๒๒๑ **หมวดกายนุปัสสนา**แบ่งออกเป็น ๖ หมวดใหญ่และ ๑๔
หมวดย่อย (ที.ม. ๑๐/๓๗๔-๓๗๕/๒๔๘-๕๕) ดังนี้

๑. หมวดอานาปานะ คือ การกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออก

๒. หมวดอิริยาบถ คือ การกำหนดรู้อิริยาบถใหญ่ทั้ง ๔ ได้แก่
การเดิน ยืน นั่ง นอน

๓. หมวดสัมปชัญญะ คือ การกำหนดรู้อิริยาบถย่อย เช่น การ
เหยียด การคู้ เป็นต้น รวมไปถึงอิริยาบถใหญ่

๔. หมวดปฏิกูลมนสิการ คือ การกำหนดรู้สิ่งปฏิกูลว่าร่างกาย
เป็นของน่ารังเกียจด้วยอาการ ๓๒ เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น

๕. หมวดธาตุมนสิการ คือ การกำหนดรู้ธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ ธาตุ
ดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม

๖. หมวดนิวาสวิถิกะ คือ การกำหนดรู้ซากศพ ๙ ประเภทมี
ซากศพที่พองอืด เป็นต้น

หมวดเวทนานุปัสสนาแบ่งออกเป็น ๙ ประเภท (ที.ม.

๑๐/๓๘๐/๒๕๕) ดังนี้

๑. สุขเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุขทางกาย เช่น รู้สึกว่าตัวเบา สบาย สดชื่น และความรู้สึกเป็นสุขทางใจ เช่น ความดีใจ ปลาบปลื้ม อิ่มเอิบ สบายใจ ปิติยินดี

๒. ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางกาย เช่น ความเจ็บปวด เมื่อย เหน็บชา คัน แสบ ร้อน จุกเสียด แน่น วิงเวียน ฯลฯ และความรู้สึกเป็นทุกข์ทางใจ เช่น ความหงุดหงิด กังวล ไม่สบายใจ ท้อแท้ เสียใจ น้อยใจ คับแค้นใจ ฯลฯ

๓. อุเบกขาเวทนา คือ ความรู้สึกเฉยๆ เป็นความรู้สึกที่ไม่เป็นสุขหรือทุกข์อย่างชัดเจน

๔. สุขเวทนาที่อิงกามคุณ คือ ความสุขที่เกิดจากกามคุณ ๕ (รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส)

๕. สุขเวทนาที่ไม่อิงกามคุณ คือ ความสุขที่เกิดจากการปล่อยวาง กามคุณ เช่น สุขจากการเข้าฌาน

๖. ทุกขเวทนาที่อิงกามคุณ คือ ความทุกข์ทางกายหรือใจที่เกิดจากกามคุณ

๗. ทุกขเวทนาที่ไม่อิงกามคุณ คือ ความทุกข์ที่เกิดจากการไม่ยึดติดกามคุณ เช่น ทุกข์จากความไม่สบายทางกายหรือใจที่มีธรรมะเป็นเหตุ (การเสื่อมจากญาณ)

๘. อุเบกขาเวทนาที่อิงกามคุณ คือ ความรู้สึกเฉยๆ ที่ระคนกับ กามคุณ

๙. อุเบกขาเวทนาที่ไม่อิงกามคุณ คือ ความรู้สึกเฉยๆ ที่ละเอียด
ประณีตที่สุด เช่น อุเบกขาในฌานที่ ๔

หมวดจิตตานุปัสสนาแบ่งออกเป็น ๑๖ ประเภท (ที.ม.

๑๐/๓๘๑/๒๕๕) ดังนี้

- ๑-๒. จิตมีราคะ/จิตไม่มีราคะ
- ๓-๔. จิตมีโทสะ/จิตไม่มีโทสะ
- ๕-๖. จิตมีโมหะ/จิตไม่มีโมหะ
- ๗-๘. จิตหดหู่/จิตฟุ้งซ่าน
- ๙-๑๐. จิตมหัคคตะ (จิตยิ่งใหญ่, ประณีต)/จิตไม่เข้มหัคคตะ
- ๑๑-๑๒. จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า/จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า
- ๑๓-๑๔. จิตตั้งมั่น/ จิตไม่ตั้งมั่น
- ๑๕-๑๖. จิตหลุดพ้น/จิตไม่หลุดพ้น

หมวดธัมมานุปัสสนาแบ่งออกเป็น ๕ หมวดย่อย (ที.ม. ๑๐/๓๘๒-

๔๐๒/๒๖๘) ดังนี้

- ๑. นิ वर्ณ ๕ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทระ
 อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิฉา
- ๒. ชันธ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ
- ๓. आयตने ๑๒ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และรูป เสียง กลิ่น
 รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์
- ๔. โพชนงค์ ๗ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ
 และอุเบกขา
- ๕. อริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

๒๒๒ สังยุตตนิกาย มหาวรรค มหาวรรคสังยุตต์ ปฐมคิลานสูตร
ส.ม. ๑๙/๑๙๕/๗๑-๗๒, สังยุตตนิกาย มหาวรรค มหาวรรคสังยุตต์
ทุติยคิลานสูตร ส.ม. ๑๙/๑๙๖/๗๒-๗๓

๒๒๓ อถ โข ภควโต วสสุปคตสฺส ขโร อาพาโธ อุปฺปชฺชិ, พาฬหา
เวทนา วตฺตนฺติ มารณฺนติกา. ตตฺร สุทฺถํ ภควา สโต สมฺปชาโน อธิวาสสิ
อวิหฺลยมาโน. อถ โข ภควโต เอตทฺโหสิ “น โข เมตํ ปฏฺฐิรูป, โยหํ อนุ-
มนฺเตตฺวา อุပ္ภูจฺจาเก อนปฺโลเกตฺวา ภิกฺขุสํฆํ ปรีนิพฺพาเยยฺย, ยนฺนุนาหิ
อิมํ อาพาธํ วีริเยน ปฏฺฐิพฺปนาเมตฺวา ชีวิตฺตฺสงฺขารํ อธิฏฺฐาย วิหเรยฺยนฺติ. อถ
โข ภควา ตํ อาพาธํ วีริเยน ปฏฺฐิพฺปนาเมตฺวา ชีวิตฺตฺสงฺขารํ อธิฏฺฐาย วิหาสิ.
อถ โข ภควโต โส อาพาโธ ปฏฺฐิปปสฺสสมฺภิ. (ที่.ม. ๑๐/๑๖๔/๙๐)

“ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงจำพรรษา ได้เกิดพระอาการประชวร
อย่างรุนแรง มีทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสจนเจียนจะปรินิพพาน
พระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะ ทรงอดกลั้นไม่พริ้งพริ้วพลางดำริว่า ‘การ
ที่เราไม่บอกผู้อุปัฏฐาก ไม่อำลาภิกษุสงฆ์ปรินิพพานนั้น ไม่เหมาะแก่เรา
ทางที่ดี เราควรใช้ความเพียรขับไล่อาพาธนี้ ดำรงชีวิตสังขารอยู่ต่อไป’
ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงใช้ความเพียรขับไล่พระอาการประชวรนั้น
ทรงดำรงชีวิตสังขารอยู่ พระอาการประชวรจึงสงบ”

๒๒๔ ม.อุ.อ. ๔/๗๖/๔๗

๒๒๕ อภ.ทสก. ๒๔/๙๐/๑๔๑

๒๒๖ จตตาริmani ภิกขเว สมมปปธานานิ. กตmani จตตาริ? อธิ ภิกขเว
ภิกขุ อนุปปนฺนํ ปาปกาณํ อกุสลาณํ ฌมานํ อนุปปาทาย ฌนํ ชเนติ
วายมตี, วีริยํ อารภตี, จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตี ปทฺทตี. อุปปนฺนํ ปาปกาณํ
อกุสลาณํ ฌมานํ ปหานาย ฌนํ ชเนติ วายมตี, วีริยํ อารภตี, จิตฺตํ
ปคฺคณฺหาตี ปทฺทตี. อนุปปนฺนํ กุสลาณํ ฌมานํ อุปปาทาย ฌนํ ชเนติ
วายมตี, วีริยํ อารภตี, จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตี ปทฺทตี. อุปปนฺนํ กุสลาณํ
ฌมานํ จิตฺตยา อสมฺโมสาย ภิกฺขโสภาวาย เวปุลฺลํ ภาวนา ย ปาริปุริยา
ฌนํ ชเนติ วายมตี, วีริยํ อารภตี, จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตี ปทฺทตี. อิมานิ
โฆ ภิกขเว จตตาริ สมมปปธานานิ. (อง.จตุกก. ๒๑/๑๓/๑๘)

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมปปธาน (ความเพียรชอบ) ๔ ประการนี้
ทั้ง ๔ ประการมีอะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ พยายาม
ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อ:-

๑. ป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น (สังวรปธาน)
๒. ละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว (ปหานปธาน)
๓. ทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น (ภาวนापธาน)
๔. ความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย เพิ่มพูนไปบุญล้น เจริญเต็มที่แห่ง
กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว (อนุรักษนาปธาน)

ภิกษุทั้งหลาย สัมมปปธานมี ๔ ประการเหล่านี้”

๒๒๗ ภูตาปคฺคฺคปฺปนฺนํ คือ เกิดขึ้นสวຍอารมณ์แล้วดับไป

๒๒๘-๒๒๙ อง.ทสก. ๒๔/๙๐/๑๔๑

๒๓๐ กตมณฺจ ภิกฺขเว สทฺธาวลํ? อธิ ภิกฺขเว อริยสาวโก สทฺโธ โหติ, สทฺทหติ ตถาคตสฺส โพธิ “อิตฺติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ วิชชาจรณสมปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควาติ. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สทฺธาวลํ.

(อง.ปณจก. ๒๒/๒/๒)

“สทฺธาวลจะเป็นอย่างไร คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มี ศรัทธา คือเชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มี- พระภาคพระองค์นั้น ทรงเป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้- แจ้งโลก ทรงเป็นสารถิฝึกบุคคลที่ควรฝึก ไม่มีใครยิ่งกว่า ทรงเป็นศาสดา ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้รู้แจ้ง ทรงเป็นผู้อธิบายธรรม นี้เรียกว่า สทฺธาวละ”

อธิ มหานาม อริยสาวโก ตถาคตํ อนุสฺสรติ “อิตฺติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ วิชชาจรณสมปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควาติ. ยสฺมี มหานาม สมเย อริยสาวโก ตถาคตํ อนุสฺสรติ, เนวสฺส ตสฺมี สมเย รากปรียฺญจิตฺตํ จิตฺตํ โหติ. น โทสปรียฺญจิตฺตํ จิตฺตํ โหติ. น โมหปรียฺญจิตฺตํ จิตฺตํ โหติ. อชฺชุตเมวสฺส ตสฺมี สมเย จิตฺตํ โหติ ตถาคตํ อารพภ. (อง.ฉก. ๒๒/๑๐/๒๗๕-๗๖)

“มหานามะ ข้ออื่นยังมีอีก อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ระลึกถึง ตถาคตว่า ‘แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงเป็นผู้ไกล จากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงถึงพร้อมด้วยความรู้และความ ประพฤติ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก ทรงเป็นสารถิฝึกบุคคลที่

ควรฝึก ไม่มีใครยิ่งกว่า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้รู้แจ้ง ทรงเป็นผู้อธิบายธรรม’ มหานามะ สมัยใด อริยสาวก ระลึกถึงตถาคต สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม ไม่ถูกโทสะกลุ้มรุม ไม่ถูกโมหะกลุ้มรุม สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น ย่อมปรารถตถาคตดำเนินไปตรงทีเดียว”

๒๓๑) พระธรรมในศาสนาพุทธจำแนกออกเป็น ๑๐ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน และปริยัติธรรม กล่าวคือ

๑. มรรค ๔ ได้ชื่อว่า ธรรม โดยตรง เพราะทรงสัตว์ไว้ไม่ให้ตก อบายและทุกข์ในวัฏฏะจริงๆ อีกทั้งนิพพานได้ชื่อว่าธรรม เพราะมรรคญาณ กำจัดกิเลสโดยรับเอาานิพพานเป็นอารมณ์

๒. ผล ๔ ได้ชื่อว่า ธรรม โดยการอุปจาระ คือ สำนวนที่กล่าวถึง เหตุ แต่มุ่งให้หมายถึงผลอีกด้วย โดยกล่าวถึงมรรคญาณ ๔ และนิพพาน อันเป็นเหตุ แต่เจตนาหมายถึงอริยผล ๔ ที่เป็นผลอีกด้วย

๓. ปริยัติ ได้ชื่อว่า ธรรม โดยผลอุปจาระ คือ สำนวนที่กล่าวถึง ผล แต่มุ่งให้หมายถึงเหตุอีกด้วย โดยกล่าวถึงอริยมรรค ๔ และนิพพาน อันเป็นผล แต่เจตนาหมายถึงปริยัติที่เป็นเหตุให้บรรลุมรรคญาณ ๔ และนิพพานอีกด้วย

ดังข้อความว่า

ธมมณฺจ ภิกฺขุสงฺฆมฺหาติ เอตฺถ ปน อธิคตมคฺเค สจฺฉิกตนิโรธ
ยถานุสสิํหฺมํ ปฏิปชฺชมาเน จ จตุสฺส อปาเยสฺส อปตฺมาเน ธาเรตฺติ ธมฺโม. โส
อตฺถโต อริยมคฺโค เจว นิพฺพานณฺจ. วุตฺตตฺถเจตํ “ยาวตา ภิกฺขเว ธมฺมา

ಗೌಡ

เชิงอรรถ

รากวิราคมเนชมโสภ

ธมมมสงขตมปปฎิฎล

มธุรมิม ปคณ สุวิกตต

ธมมิม สรณตถมเปหิ

‘เธอจงถึงพระธรรมอันทำให้กำจัดราคะ ไม่หวั่นไหว ไม่เศร้าโศก ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง นำปรารภนา ไพบราคะ ละเอียดอ่อน ซึ่งพระตถาคต ทรงจำแนกไว้แจ่มแจ้งแล้วนี้ เพื่อเป็นที่พึ่งที่ระลึกเกิด’ ”

ในคานานี้ คำว่า รากวิราโค (อันทำให้กำจัดราคะ) หมายถึง มรรค

คำว่า ธเนชมโสภ (ไม่หวั่นไหว ไม่เศร้าโศก) หมายถึง ผล

คำว่า ธมมมสงขต (ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) หมายถึง พระนิพพาน

คำว่า อปปฎิฎล มธุรมิม ปคณ สุวิกตต (ไม่แปรเปลี่ยน นำปรารภนา ละเอียดอ่อน ซึ่งพระตถาคตทรงจำแนกไว้แจ่มแจ้งแล้ว) หมายถึง ธรรมชั้นทั้งสี่อันพระตถาคตทรงจำแนกไว้แจ่มแจ้งแล้วเป็นปิฎก ๓ ”

ตตถ ธมโมติ อเนกวิธสุ ธมเมสุ โลกุตตโร อูปาติโต สจฉิกิตโต จ จตุสุ อปาเยสุ สัสสเร วา สตเต อปตมานเน ธาเรตีติ ธมโม ฯ เปฯ เตปิฎโก ปน ปาฬิธมโม สกตถปตถาภิเกเท อตเถ ธาเรตีติ ธมโม. เกจิ ตู วิทู “ปาปเก อกุสเส ธมเม ธุนาติ กมเปติ วิทธีเสตีติ ธมโมติ ธูธาดวเสนปิ นิพพจัน วทนติ, ตํ มคคธมเม อตีว ยุชชติ, ผลนิพพานปริยตติธมเมสุ ปน ปริยาเยน ยุชชติ. (สีติ.ธาค. ๔๔๘)

“ในพากย์นั้น คำว่า ธมโม (ธรรม) คือ ในบรรดาธรรมมีอเนกประการ โลกุตตรธรรมที่บุคคลทำให้เกิดขึ้นและรู้แจ้ง ชื่อว่า ธรรม เพราะทรงสัตว์ไว้ไม่ให้ตกไปในอบาย ๔ หรือในวัฏฏสงสาร ... ส่วนบาลีธรรมคือ พระไตรปิฎก ชื่อว่า ธรรม เพราะทรงประโยชน์ที่จำแนกเป็นประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น เป็นต้น ผู้รู้บางท่านกล่าววิเคราะหโดยเนืองด้วย

ฐ ธาตุอีกว่า ‘ชื่อว่า ธรรม เพราะกำจัดอกุศลธรรมที่ต่ำทราม’ ข้อความ
นั้นย่อมสมควรยิ่งในมรรคธรรม แต่ในผล นิพพาน และปริยัติธรรม ย่อม
สมควรโดยอ้อม”

ตนนิพพุตตกิลีสวิทฺธสนญเจตฺถ ธารณํ. เอวญจ กตฺวา อริยมคฺโค,
ตสฺส ตทตฺถสัทฺธิเหตุตฺยา นิพฺพานญฺจาติ อุกฺขเมว นิปฺปริยาโยโต ธารเติ.
อริยผลญจ ปน ตํสมฺมุจฺฉินนํกิลีสปฏิปฺปสสมฺภเนน ตทณฺฑุลตฺยา, ปริยตฺติ-
ธมฺโม จ ตทตฺถิคมเหตุตฺยาติ อุกฺขมปิ ปริยาโยโต ธารเติตฺติ เวทิตพฺพํ.

(กษ.อภินวฎีกา ๑๒๙)

“อนึ่ง การทรงไว้ในเรื่องนี้เป็นกรการจัดกิเลสที่ทำให้ไปเกิดใน
อบายและสังสารวัฏนั้น ดังนั้น พึงทราบว่ทั้งสองอย่างคืออริยมรรคและ
นิพพานอันเป็นเหตุทำให้สำเร็จประโยชน์กล่าวคืออริยมรรคนั้น จึงชื่อว่า
ทรงเหล่าสัตว์ไว้โดยตรง ส่วนอริยผลได้ชื่อว่าทรงไว้โดยอ้อม เพราะคล้อยตาม
มรรคนั้นด้วยการระงับกิเลสที่ถูกกำจัดแล้วโดยเด็ดขาดอีกครั้งหนึ่ง
และปริยัติธรรมได้ชื่อว่าทรงไว้โดยอ้อม เพราะเป็นเหตุให้บรรลุอริยมรรค
และอริยผลนั้น ดังนั้น อริยผลและปริยัติธรรมทั้งสองอย่างจึงชื่อว่า
ทรงเหล่าสัตว์ไว้โดยอ้อม”

อิมสฺมี อตฺเถ จตฺตาริ อริยมคฺคา นิพฺพานญจ นิปฺปริยาโยโต
ธมฺโม นาม. อริยมคฺคา หิ กิลีเส สมฺมุจฺฉินฺทนฺตา นิพฺพาเนน สหฺเว หุตฺวา
สมฺมุจฺฉินฺทนฺติ. น วินาติ, ตสฺมา เตเยว ปญจ เอกนตฺโต ธมฺโม นามาติ.
ปริยตฺติธมฺโม ปน ธารณฺปาโยเยว โหติ. จตฺตาริ สามญฺญผลานิ จ
ธารณฺผลานิเยว โหนติ, กิลีสานํ ปฏิปฺปสสมฺภนฺวเสน ปวตตตฺตา

ธารณานุกูลปวตตานี จ. ตสฺมา เอเต ปณฺจ ปริยายธมฺมาเยวาทิ.

(ปรมตล.ฎีกา ๑/๑๐/๑๐)

“ในอรรถดังกล่าว อริยมรรค ๔ และนิพพาน ชื่อว่า ธรรม โดยตรง เพราะอริยมรรคที่กำจัดกิเลสโดยสิ้นเชิงได้เกิดร่วมกับนิพพาน ไม่แยกกันกำจัด[กิเลส] ธรรม ๕ อย่างนั้นจึงชื่อว่า ธรรม

ส่วนปริยัติธรรมเป็นเหตุแห่งการทรงไว้ ทั้งสามัญญผล ๔ ก็เป็น ผลแห่งการทรงไว้และเป็นไปโดยคล้อยตามการทรงไว้ เพราะเกิดขึ้นด้วยการยังกิเลสให้สงบอีกคราวหนึ่ง ธรรมทั้ง ๕ อย่างนั้นจึงชื่อว่า ธรรม โดยปริยาย”

๒๓๒ ปุณ จปรํ มหานาม อริยสาวโก ธมฺมํ อนุสฺสเรติ “สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิกฺกุจิโก อกาลิโก เอหิปสฺสสิโก โอปนียิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิติ. ยสฺมี มหานาม สมเย อริยสาวโก ธมฺมํ อนุสฺสเรติ, เนวสฺส ตสฺมี สมเย รากปฺริยญฺจุตฺตํ จิตฺตํ โหติ. น โทสปฺริยญฺจุตฺตํ จิตฺตํ โหติ. น โมหปฺริยญฺจุตฺตํ จิตฺตํ โหติ. อุชฺศตเมวสฺส ตสฺมี สมเย จิตฺตํ โหติ ธมฺมํ อารพฺภ.

(อง.ฉก.ก. ๒๒/๑๐/๒๗๖)

“มหานามะ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ตามระลึกถึงธรรมว่า ‘พระธรรมเป็นธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว เห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ขึ้นกับกาล เป็นธรรมที่ควรมาดู ควรน้อมมาปฏิบัติ เป็นธรรมที่วิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน’ มหานามะ สมัยใด อริยสาวกระลึกถึงธรรม สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกัณฺฐมฺม ไม่ถูกโทสะกัณฺฐมฺม ไม่ถูกโมหะกัณฺฐมฺม สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมปรารภธรรม ดำเนินไปตรงที่เดียว”

^{๒๓๓} ปุน จปร มหานาม อริยสาวโก สัมม อนุสสรติ “สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสโฆ, อุชุปฏิปันโน ภควโต สาวกสโฆ, ฉายาปฏิปันโน ภควโต สาวกสโฆ, สามิจิปฏิปันโน ภควโต สาวกสโฆ, ยทิท จตตาริ ปุริสสุคานิ อฏฺฐปฺริสสุคคฺคา, เอส ภควโต สาวกสโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิณเณยฺโย อณฺชสิริณเณยฺโย อนุตฺตรํ ปุณฺณกเขตฺตํ โลกสฺสาติ. ยสฺมี มหานาม สมเย อริยสาวโก สัมม อนุสสรติ, เนวสส ตสฺมี สมเย รากปฺริยญฺญจิตฺตํ จิตฺตํ โหติ. น โทสปฺริยญฺญจิตฺตํ จิตฺตํ โหติ. น โมหปฺริยญฺญจิตฺตํ จิตฺตํ โหติ. อุชฺชตเมวสส ตสฺมี สมเย จิตฺตํ โหติ สัมม อารพฺก.

(อง.ฉก. ๒๒/๑๐/๒๗๖-๗๗)

“มหานามะ ข้ออื่นยังมีอีก อริยสาวกระลึกถึงพระสงฆ์ว่า ‘พระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี[ตามพระพุทฺธพจน์] พระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติตรง[ตามมัชฌิมา-ปฏิปทา] พระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อพระนิพพาน พระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติที่ควรนับถือ ท่านเหล่านั้น คือบุรุษ ๔ คู่ กล่าวคือ พระอริยบุคคล ๘ จำพวกนี้แหละพระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค ผู้ควรรับสักการะ ผู้ควรแก่ของต้อนรับ ผู้ควรรับทักษิณาทาน ผู้ควรอัญชลีกรรม เป็นนาบุญอันประเสริฐของโลก’ มหานามะ สมัยใด อริยสาวกระลึกถึงพระสงฆ์ สมัยนั้นจิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกัฏฐมรุม ไม่ถูกโทสะกัฏฐมรุม ไม่ถูกโมหะกัฏฐมรุม สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมปรารภพระสงฆ์ดำเนินไปตรงทีเดียว”

๒๓๔ ผู้แปลขอยกพุทธสุภาษิตที่พระพุทธองค์ตรัสถึงสติว่า

สติ โลกสฺมิ ชาคโร. (ส.ส. ๑๕/๘๐/๕๑)

“สติเป็นธรรมเครื่องตื่นอยู่ในโลก”

สติมโต สทา ภทฺท. (ส.ส. ๑๕/๒๓๘/๒๕๐)

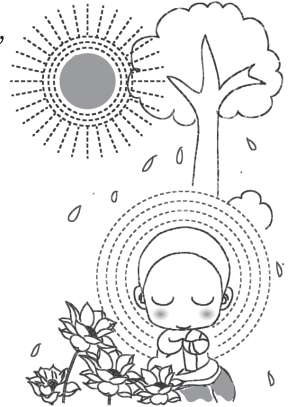
“ผู้มีสติ มีความเจริญทุกเมื่อ”

สติมา สุขเมธติ. (ส.ส. ๑๕/๒๓๘/๒๕๐)

“คนมีสติ ย่อมได้รับความสุข”

สติมโต สุเว เสยโย. (ส.ส. ๑๕/๒๓๘/๒๕๐)

“คนมีสติ เป็นผู้ประเสริฐทุกวัน”

๒๓๕-๒๓๖ ส.สพ. ๑๘/๙๙/๗๖

๒๓๗ ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตตํ วิมฺจุจติ,
ภวาสวาปิ จิตตํ วิมฺจุจติ, อวิชชาสวาปิ จิตตํ วิมฺจุจติ, วิมุตตสฺมิ “วิมุตตมิต
ถาณํ โหติ, “ซีณา ชาติ, วุสิตํ พรหมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตถตตยาติ
ปชานาติ. ตํ กิสฺส เหตุ? เอวญฺเหดํ ภทฺทาลิ โหติ, ยถา ตํ สตถุสสาสเน
สิกขาเย ปริปุรการิสฺสาติ. (ม.ม. ๑๓/๑๓๙/๑๑๕)

“เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ
ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่น
เพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุ นั้นเป็น
ผู้บำเพ็ญสิกขา [๓] คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา]
ในศาสนาของศาสดาให้บริบูรณ์”

^{๒๓๘} ตตถ อนนถวาทถณสสามิตินทริยนติ ‘อนมตคเค สํสาร์วณฺเณ
อนนถวาทํ อมตํ ปทํ จตฺตสจฺจธมฺเมว วา ชานิสสามิตี ปฏิปนฺนสส อิมินา
ปฺพพาโกเคน อุปฺปนฺนํ อินทริยํ. (อภิ.สง.อ. ๑/๒๗๗/๒๗๒)

“ในบรรดาบททั้ง ๔ เหล่านั้น คำว่า อนนถวาทถณสสามิตินทริยํ
(อนัญญาตถณฺญสสามิตินทริยํ) หมายถึง อินทริยอันเกิดขึ้นด้วยความ
ตั้งใจอย่างนี้ของผู้ปฏิบัติด้วยการใส่ใจว่า เราจักรู้แจ้งพระนิพพานหรือ
สัจธรรม ๔ ที่ไม่เคยรู้มาก่อนในสังสารวัฏฏ์อันไม่ปรากฏเบื้องต้น”

ปจฺฉิเมสุ ปน ทิสฺส ปรมํ ปฺพพภาเค อนนถวาทํ อมตํ ปทํ จตฺตสจฺจ-
ธมฺมํ วา ชานิสสามิตี เอวํ ปฏิปนฺนสส อุปฺปชฺชนโต อินทริยณฺุจสมภวโต
จ อนนถวาทถณสสามิตินทริยนติ วุตฺตํ.

(อภิ.วิ.อ. ๒/๒๑๙/๑๓๕, วิสุทฺธิ. ๒/๕๒๕/๑๓๖)

ส่วนในอินทริย ๓ ข้างท้าย ข้อแรกเรียกว่า อนัญญาตถณฺญสสามิ
ตินทริยํ เพราะเกิดแก่บุคคลผู้ปฏิบัติด้วยการใส่ใจอย่างนี้ว่า เราจักรู้แจ้ง
พระนิพพานหรือสัจธรรม ๔ ที่ไม่เคยรู้มาก่อน และเพราะมีเนื้อความของ
ความเป็นอินทริย”

^{๒๓๙} ตติยํ อญฺญาตาวินฺ ทตฺตสฺส จเจสุ นิฏฺฐิตวาณกิกจฺจสส ชีณาสวสเสว
อุปฺปชฺชนโต อินทริยณฺุจสมภวโต จ อญฺญาตาวินทริยํ.

(อภิ.วิ.อ. ๒/๒๑๙/๑๓๕, วิสุทฺธิ. ๒/๕๒๕/๑๓๖)

“ข้อ ๓ เรียกว่า อญฺญาตาวินทริยํ เพราะเกิดแก่พระชีนาสพ
ผู้รู้แจ้งคือมีหน้าที่รู้เห็นสัจจะ ๔ สำเร็จแล้ว และเพราะมีเนื้อความของ
ความเป็นอินทริย”

๒๔๐ ที่.ม. ๑๐/๓๗๕/๒๔๙

๒๔๑-๒๔๒ อญ.ทสก. ๒๔/๙๐/๑๔๑

๒๔๓ โยเปส ยถาวุตตปการาย เอตาย ฌมมสามคคิยา พุชฌตติ กตวา อริยสาวโก โพธิ์ติ วุจจติ, ตสส โพธิสส อังคาติปิ โพชฌงคา เสนงครณงคาคาโย วีย. เตนาหุ อญฺจกถาจริยา “พุชฌนกสส ปุคฺคสส อังคาติ วา โพชฌงคาติ.

(ส.ม.อ. ๒/๑๘๒/๒๐๔)

“ท่านเรียกพระอริยสาวกนั้นว่า โพธิ ตามความหมายว่า ผู้ตื่นจากนิทราคือกระแสกิเลสด้วยหมู่ธรรมนั้นตามที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งถือว่าโพชฌงค์ เพราะเป็นเหตุให้เป็นผู้ตื่นจากนิทราคือกระแสกิเลสนั้น ดุจองค์ประกอบของกองทัพและชิ้นส่วนของรถ เป็นต้น ดังพระอรธกถาจารย์กล่าวว่า ‘อีกอย่างหนึ่ง โพชฌงค์ คือ เหตุเพื่อเป็นผู้รู้เห็น[อริยสัจ ๔]’”

๒๔๔ โพชฌงเคติ เอตถ โพธิยา โพธิสส วา อังคาติ โพชฌงคา. ก็ วุตตํ โหติ? ยา หิ อญ ฌมมสามคคิ ยาย โลกียโลกุตตรมคฺคกฺขณ อูปฺปชฺชมานาย- สีนุทฺธจฺจปติฏฺฐานายูหนกามสุขตตภิสมณานุโยคอุจฺเจตสสสตากินิเวสาทินิ อเนเกสํ อูปททวานํ ปฏิปทฺขญฺตาย สติฌมมวิจยวิริยปติปสสทฺธิสมาธิ อุกฺเขสาสงฺฆาตาย ฌมมสามคคิยา อริยสาวโก พุชฌตติ กตวา โพธิ์ติ วุจจติ. พุชฌตติ กิเลสสนฺตานนิตฺทาย อญฺจกถิ จตฺตาริ วา อริยสจฺจานิ ปฏิวิชฺฌตติ นิพพานเมว วา สจฺฉิกโรตฺติ วุตตํ โหติ. ยถา “สตฺต โพชฌงเค ภาเวตวา อนุตฺตรํ สมมาสมโพธิ อภิสมฺพุทฺโธติ. ตสฺสา ฌมมสามคคิสงฺฆาตาย โพธิยา อังคาติ โพชฌงคา ฌานงฺคมคฺคกฺคาคาโย วีย.

(ส.ม.อ. ๒/๑๘๒/๒๐๔)

“ในคำว่า โขฆณฺเฑ (โขฆณฺค์) นี้ พึงทราบรูปวิเคราะหฺว่าเป็นองค์ของหมู่ธรรมที่ทำให้ตื้นจากนิทราคือกระแสกิเลส หรือเหตุเพื่อให้เป็นผู้ตื้นจากนิทราคือกระแสกิเลส จึงชื่อว่า โขฆณฺค์ กล่าวสรุปใจความว่า โโพธิ คือ หมู่ธรรมมี สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปัตติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่ออันตรายทั้งหลายไม่น้อย มีความหดหู่ ท้อถอย ความฟุ้งซ่าน การยึดติด[ด้วยตัณหา] การขวนขวาย[ด้วยทิฏฐิ] การประกอบตนให้เฟลิดเฟลินในกาม การทรมานตนให้ลำบาก ความเห็นผิดว่าโลกขาดสูญ ความเห็นผิดว่าโลกเที่ยง และความถ้อยมั่น เป็นต้น ซึ่งปรากฏในขณะของโลกิยมรรคและโลกุตตรมรรค อันทำให้อริยสาวกตื้นจากนิทราคือกระแสกิเลส

คำว่า พุชฺฌติ แปลว่า ตื้นจากนิทราคือกระแสกิเลส หรือการแทงตลอดอริยสัจ ๔ หรือทำให้แจ้งพระนิพพาน ดังข้อความว่า

ภควาปิ ภนฺเต เอตฺรหิ อรหํ สมมาสมพุทฺโธ ปญฺจ นีวรณํ
ปหาย เจตโส อุปกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรณํ จตุสฺส สติปฏฺฐานํ
สุปฺตติจติจิตฺตํ สตฺตํ สมโพฆณฺเฑ ยถาภูตํ ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมมาสมโพธิ
อภิสมพุทฺโธ.

(ที.ปา. ๑๑/๑๔๓/๘๗)

‘แม้พระผู้มีพระภาคผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองในบัดนี้ ก็ทรงละนิรณ ๕ ที่ทำให้ใจเศร้าหมอง ทอนกำลังปัญญา มีพระทัยมั่นคงในสติปัญญาน ๔ ทรงเจริญสัมโพฆณฺค์ ๗ ตามความเป็นจริง ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ’

ชื่อว่า โขฆณฺค์ เพราะเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ธรรม อันได้แก่ธรรมสามัคคีนัน ดุจองค์แห่งฉานและองค์แห่งมรรค เป็นต้น”

๒๕๔ สติเมธิกขเวโพชฌงคาภาวิตาพหุสีกตาอนุปปนนาอุปปชชนติ
นาณณตฺร ตถาคตสฺส ปาตุภาวา อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส. กตเม สุตต?
สติสมโพชฌงโค ฯเปฯ อุเปกขาสมโพชฌงโค. อิเม โข ภิกขเว สุตต
โพชฌงคา ภาวิตา พหุสีกตา อนุปปนนา อุปปชชนติ นาณณตฺร ตถาคตสฺส
ปาตุภาวา อรหโต สมมาสมพุทฺธสาติ. (ส.ม. ๑๙/๑๙๐/๖๙)

“ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ประการนี้ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มาก
แล้ว เมื่อยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และจะไม่เกิดขึ้นโดยปราศจากการอุบัติ
ของพระตถาคต ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง

โพชฌงค์ ๗ ประการมีอะไรบ้าง คือ

๑. สติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ ๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์

โพชฌงค์ ๗ ประการนี้ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว เมื่อยัง
ไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และจะไม่เกิดขึ้นโดยปราศจากการอุบัติของพระตถาคต
ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ดังนี้แล”

๒๕๖ อารทวิริยสฺส อุปปชฺชติ ปิติ นิรามิสสา. อयํ วุจฺจติ ปิติสมโพชฌงฺโค.

(อภ.วิ. ๓๕/๔๖๗/๒๗๔)

“ปิติสัมโพชฌงค์คืออะไร คือ ปิติที่ปราศจากกามคุณ ๕ ย่อม
เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปรารภความเพียร นี้เรียกว่า ปิติสัมโพชฌงค์”

เอตถ หิ สมพุชฺชติ อารทวิปสฺสโกโต ปญฺญาย โยคาวจรติ
สมโพธิ. (ที.ม.อ. ๒/๓๘๕/๔๐๑, ม.ญ.อ. ๑/๑๑๘/๓๐๖)

“อนึ่ง ในเรื่องนี้ ผู้ پاکเพียรปฏิบัติย่อมเห็นประจักษ์ตั้งแต่
เริ่มปรารภวิปัสสนา จึงชื่อว่า สัมโพธิ”

อุทยพพยณานุปาบาทโต ปฏฺจาย สมโโพธิปฏิบัติทายํ จิตฺตํ นาม
โหตฺติ อาห “อารทฺธิวปสฺสโกโต ปฏฺจาย โยคาวจโรติ สมโโพธิติ.

(ที.ม.ฎีกา ๒/๓๘๕/๔๐๖, ม.ม.ฎีกา ๑/๑๑๘/๔๗๔)

“ผู้พากเพียรปฏิบัติ ชื่อว่าตั้งอยู่ในปฏิบัติทาเริ่มเห็นประจักษ์
ตั้งแต่ปัญญารู้เห็นความเกิดดับปรากฏ ฉะนั้น จึงกล่าวว่า อารทฺธิวปสฺสโกโต
ปฏฺจาย โยคาวจโรติ สมโโพธิ. (ผู้พากเพียรปฏิบัติย่อมเห็นประจักษ์ตั้งแต่
เริ่มปรารภวิปัสสนา จึงชื่อว่า สัมโพธิ)”

ในคัมภีร์วิภังคัมข้อความที่ตรัสว่า อารทฺธิวปสฺส (ภิกษุผู้ปรารภ
ความเพียร) ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาขยายความว่า อารทฺธิวปสฺสโกโต
ปฏฺจาย (ตั้งแต่เริ่มปรารภวิปัสสนา) และคัมภีร์ฎีกาได้อธิบายว่า เวลาเริ่ม
ปรารภวิปัสสนาของผู้ปรารภความเพียร คือเวลาที่ปัญญารู้เห็นความ
เกิดดับปรากฏขึ้นในระดับวิปัสสนาญาณที่ ๔ นั่นเอง

๒๔๗ โก จ ภิกฺขเว อาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา ธมฺมวិจยสมฺโพชฌณฺคสฺส
อุปฺปาทาย อุปฺปนฺนสฺส วา ธมฺมวិจยสมฺโพชฌณฺคสฺส ภาวนาย ปาริปุริยา?
อตฺถิ ภิกฺขเว กุสลากุสลา ธมฺมา สวชฺชานาชฺชา ธมฺมา หีนปฺปณีตา
ธมฺมา กณฺหสุกฺกสฺสปฏิภาคา ธมฺมา, ตตฺถ โยนิโสมนสสิการพหุสสีการ,
อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา ธมฺมวิจยสมฺโพชฌณฺคสฺส อุปฺปาทาย
อุปฺปนฺนสฺส วา ธมฺมวิจยสมฺโพชฌณฺคสฺส ภาวนาย ปาริปุริยา.

(ส.ม. ๑๙/๒๓๒/๙๒-๓)

“อะไรเล่าเป็นเหตุทำธัมมวิจยสัมโพชฌณค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น
หรือเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌณค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งขึ้น กล่าวคือ

ธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศล มีโทษหรือไม่มีโทษ ทราหมหรือประณิต เหมือน
สีดำหรือสีขาว มีอยู่ ความใส่ใจโดยแยบคายให้มากในธรรมเหล่านั้น
เป็นเหตุทำอัมมวิจยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือเจริญอัมมวิจย-
สัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งขึ้น”

๒๔๘ อภิ.สง. ๓๔/๕๕/๑๒

๒๔๙ คำว่า ปัสสัทธิ แปลว่า ความสงบ เป็นความสงบกายสงบใจ
ทั้งสองอย่าง ความสงบกายเรียกว่า กายปัสสัทธิ ส่วนความสงบใจเรียกว่า
จิตตปัสสัทธิ ที่จริงแล้ว กาย ศัพท์ในกายปัสสัทธิ ไม่ได้หมายถึงร่างกาย
โดยตรง แต่หมายถึงกองเจตสิกชั้น ๓ คือ เวทนาชั้น ๓ สัญญาชั้น ๓ และ
สังขารชั้น ๓ อย่างไรก็ตาม พระพุทธองค์ไม่ได้ตรัสว่า เจตสิกปัสสัทธิ
คือ ความสงบของเจตสิก ก็เพราะว่าแม้กายปัสสัทธิจะเป็นความสงบ
ของเจตสิก แต่ก็ยังส่งผลต่อร่างกายของผู้ที่เกิดกายปัสสัทธินี้ด้วย
หมายความว่าไม่เพียงแต่เขามีความสงบทางใจอย่างเดียว แต่ยังมีความ
สงบทางร่างกายอีกด้วย (โดยอ้อม) เพราะเหตุเกิดของรูปในร่างกายมี
๔ อย่าง คือ กรรม จิต อุตุ และอาหาร และจิตก็เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้
รูปกายสงบ

ตามหลักพระอภิธรรม กายปัสสัทธิกับจิตตปัสสัทธิเป็นเจตสิก
ประเภทหนึ่ง เรียกว่า ปัสสัทธิ อยู่ในโสภณสาธารณเจตสิก คือ เจตสิก
ที่เกิดร่วมกับโสภณจิต มีทั้งหมด ๑๙ ดวง ปัสสัทธิดังกล่าวยังมีกลุ่ม
เจตสิกที่คล้ายคลึงเกิดร่วมกัน คือ กายลหุตาและจิตตลหุตา (ความเบา
ทางกายและใจ) กายมุทุตาและจิตตมุทุตา (ความอ่อนทางกายและใจ)

กายกัมมัณฺญตาและจิตตกัมมัณฺญตา (ความควรแก่การใช้งานทางกายและใจ) กายปาคุณฺญตาและจิตตปาคุณฺญตา (ความคล่องแคล่วทางกายและใจ) กายชุกตาและจิตตชุกตา (ความซื่อตรงทางกายและใจ กล่าวโดยสรุป เจตสิก ๖ ดวงเหล่านี้ (ยุคธรรม ๖ คู่) เป็นกลุ่มเจตสิกที่คล้ายคลึงกัน และมักเกิดขึ้นในขณะที่ยู่ปฏิบัติมีสมาธิในระดับอุปจารสมาธิที่รับรู้อุคคหณินิต (อารมณ์ที่จิตรับเอาได้ชัดเจน, นิมิตติดตา) หรือระดับอุทฺทပ္พญาณที่เห็นความเกิดดับ อธิบายดังต่อไปนี้

๑) กายปัสสัทธิและจิตตปัสสัทธิ เป็นสภาวะระงับความเร่าร้อนทางกายและใจ ทำให้ได้รับความสุขใจในขณะบำเพ็ญกุศล หมายความว่า ถ้าเราไม่มีความสุขใจ ยังมีความเร่าร้อนทางใจอยู่ ปัสสัทธิทั้งสองย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ แต่เมื่อปัสสัทธิทั้งสองเกิดขึ้นแล้ว ย่อมส่งผลให้ได้รับความสุขใจในการบำเพ็ญกุศล เปรียบได้กับปลาที่ถูกจับวางไว้ในน้ำ ปลาย่อมรู้สึกเป็นสุขใจขณะที่อยู่ในน้ำ ในกรณีตรงกันข้าม ถ้าปัสสัทธิดังกล่าวไม่เกิดขึ้น ก็เปรียบได้กับปลาที่ถูกจับวางบนแผ่นดินร้อน มักรู้สึกกระสับกระส่ายดิ้นรนไปมา (ปรมต.ฎีกา ๒/๑๐๔/๙๗)

๒) กายลหุตาและจิตตลหุตา เป็นความเบาทางกายและใจ ทำหน้าที่ทำให้ไม่ห่อหุ้มตระหนี่ในการบำเพ็ญกุศล เปรียบได้กับดอกบัวที่วางไว้ในน้ำ ทำให้ดอกบัวนั้นเป็นสิ่งที่สดชื่นอยู่ในน้ำ ส่วนขณะที่ไม่เกิดกายลหุตาและจิตตลหุตา ก็เป็นลักษณะที่จิตห่อหุ้มตระหนี่ในการบำเพ็ญกุศล เปรียบได้กับดอกบัวที่วางไว้บนแผ่นดินร้อน ย่อมทำให้ดอกบัวต้องเหี่ยวเฉา (ปรมต.ฎีกา ๒/๑๐๕/๙๗)

๓) กายมฤตุมุตาและจิตตมฤตุมุตา เป็นความอ่อนทางกายและใจ ทำให้จิตอ่อนนุ่มเหมือนทหารที่อยู่ท่ามกลางญาติพี่น้อง แต่ถ้ามฤตุมุตาทั้งสองอย่างไม่เกิดขึ้น ก็เปรียบได้กับทหารที่อยู่ท่ามกลางศัตรู ไม่มีความอ่อนโยน มีแต่ความแข็งแกร่งต่าง (ปรมตถ.ฎีกา ๒/๑๐๖/๙๗)

๔) กายกัมมัณฺญูตาและจิตตกัมมัณฺญูตา เป็นความควรใช้งานทางกายและใจ ทำให้ตั้งจิตไว้ในกุศลได้ตามต้องการ เหมือนแท่งทองที่ทวนลม แต่ถ้ากัมมัณฺญูตาทั้งสองอย่างนี้ไม่เกิดขึ้น ก็เหมือนกลบที่ถูกขัดทวนลม ย่อมถูกลมพัดปลิวกระเด็น (ปรมตถ.ฎีกา ๒/๑๐๗/๙๗)

๕) กายปาคุณฺญูตาและจิตตปาคุณฺญูตา เป็นความคล่องแคล่วทางกายและใจ ทำให้ไม่หวั่นไหวในการบำเพ็ญกุศล เปรียบได้กับจระเข้ที่ถูกโยนไว้ในน้ำลึก มีความคล่องแคล่วในการดำน้ำ แต่ถ้าปาคุณฺญูตาทั้งสองอย่างนี้ไม่เกิดขึ้น ก็เปรียบได้กับวານรที่ถูกโยนไว้ในน้ำลึก ย่อมสิ้นรณกระสับกระส่าย (ปรมตถ.ฎีกา ๒/๑๐๘-๙/๙๘)

๖) กายชุกตาและจิตตชุกตา เป็นความซื่อตรงทางกายและใจ ทำให้จิตไม่หดหู่ไม่ซัดส่ายไม่ท้อถอยไม่ฟุ้ง เหมือนคนมีสติเดินทางย่อมสามารถเดินทางได้อย่างสม่ำเสมอ ถ้าพบต่อไม้ก็หลีกเลี่ยงต่อไม้ ถ้าพบหลุมบ่อ ก็สามารถหลีกเลี่ยงสถานที่ที่ควรหลีกเลี่ยงได้ แต่ถ้าอชุกตาทั้งสองอย่างไม่เกิดขึ้น จิตย่อมมีสภาวะหดหู่เชื่องซึม ง่วงเหงาหาวนอนบ้าง ซัดส่ายบ้าง ท้อถอยบ้าง ฟุ้งบ้าง จิตของคนทั่วไปมิได้คงที่ในทุกขณะ คือ บางครั้งก็เป็นฤาษีบ้าง นักบวชบ้าง เพชฌฆาตบ้าง ลิงป่าบ้าง บางครั้งเกิดกุศลบ้าง อกุศลบ้าง บางครั้งทำบุญไปแล้วนึกตระหนี่บ้าง เปรียบได้กับคนเมาสุราเดินทาง มักเดินเซไปเซมา (ปรมตถ.ฎีกา ๒/๑๑๐/๙๘)

^{๒๕๐} **สมาธิและวิริยะต้องมีความสมดุลกัน การปฏิบัติจึงจะเจริญก้าวหน้า** เพราะถ้ามีสมาธิมากกว่าวิริยะ ก็อาจทำให้เกิดความง่วงเหงาหาวนอน ถ้าวิริยะมากกว่าสมาธิ ก็จะทำให้เพียรพยายามจนจิตฟุ้งซ่านไม่ตั้งมั่นรู้สึกท้อแท้ใจ **เมื่ออินทรีย์เสมอกันแล้วจะทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตตั้งมั่นย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง**

^{๒๕๑} วิสุทฺธิ. ๒/๔๗๔/๑๐๘ อภ.สง.อ. ๑/๑/๑๘๓

^{๒๕๒} อิมสํ ขวาหํ อาวุโส สตตนํ โพชฌงค์นํ เยน เยน โพชฌงค์เณ อากงขามิ ปุพฺพณฺหสมํ วิหริตุํ, เตน เตน โพชฌงค์เณ ปุพฺพณฺหสมํ วิหรามิ. เยน เยน โพชฌงค์เณ อากงขามิ มชฺจนฺทิกสมํ วิหริตุํ, เตน เตน โพชฌงค์เณ มชฺจนฺทิกสมํ วิหรามิ. เยน เยน โพชฌงค์เณ อากงขามิ สายณฺหสมํ วิหริตุํ, เตน เตน โพชฌงค์เณ สายณฺหสมํ วิหรามิ. สติสมโพชฌงค์ อิติ เจ เม อาวุโส โหติ, อปฺปมาโณติ เม โหติ, สฺสมารทฺโหติ เม โหติ, ติฏฺฐนฺตํ จ นํ ติฏฺฐตีติ ปชานามิ, สเจปิ เม จวติ, อิทปฺปจฺจยา เม จวตีติ ปชานามิ ฯเปฯ อุเปกฺขาสมโพชฌงค์ อิติ เจ เม อาวุโส โหติ, อปฺปมาโณติ เม โหติ, สฺสมารทฺโหติ เม โหติ, ติฏฺฐนฺตํ จ นํ ติฏฺฐตีติ ปชานามิ, สเจปิ เม จวติ, อิทปฺปจฺจยา เม จวตีติ ปชานามิ.

เสยฺยถาปิ อาวุโส รมโณ วา ราชมหามตฺตสฺส วา นานารตฺตานํ ทุสฺसानํ ทุสฺสกรณฺทโก บรูโอสส, โส ยํยเทว ทุสฺสยฺคํ อากงเขยฺย ปุพฺพณฺหสมํ ปารุปีตุํ, ตนฺตเทว ทุสฺสยฺคํ ปุพฺพณฺหสมํ ปารุเปยฺย ยํยเทว ทุสฺสยฺคํ อากงเขยฺย มชฺจนฺทิกสมํ ปารุปีตุํ, ตนฺตเทว ทุสฺสยฺคํ มชฺจนฺทิกสมํ ปารุเปยฺย ยํยเทว ทุสฺสยฺคํ อากงเขยฺย สายณฺหสมํ ปารุปีตุํ, ตนฺ ตเทว

ทุสสยัคํ สายณหสมยํ ปารุเปยย. เอวเมว โข อหํ อาวุโส อิมสํ สุตตนํ
โพชฌงค์านํ เยน เยน โพชฌงค์เณ อากงขามิ ปุพฺพณหสมยํ วิหริตุํ, เตน
เตน โพชฌงค์เณ ปุพฺพณหสมยํ วิหรามิ. เยน เยน โพชฌงค์เณ อากงขามิ
มชฺฌนทิกสมยํ วิหริตุํ, เตน เตน โพชฌงค์เณ มชฺฌนทิกสมยํ วิหรามิ, เยน
เยน โพชฌงค์เณ อากงขามิ สายณหสมยํ วิหริตุํ, เตน เตน โพชฌงค์เณ
สายณหสมยํ วิหรามิ.

(ส.ม. ๑๙/๑๘๕/๖๔-๕)

^{๒๕๓} อิติ อิมสมิ สุตเต เณรสส ผลโพชฌงค์า กถิตา. ยทา ทิ เถโร
สติสมโพชฌงค์ํ สีสํ กตวา ผลสมาปัตติํ สมาปชฺชติ, ตทา อิตเร ฉ ตทนวยา
โหนติ. ยทา ธมมวิจยาทีสุ อณฺเฏตรํ, ตทาปิ เสสา ตทนวยา โหนตฺติติ เอวํ
ผลสมาปัตติยํ อตฺตโน จินฺณวสิตํ ทสฺเสนโต เถโร อิมํ สุตตํ กเถสีติ.

(ส.ม.อ. ๓/๑๘๕/๒๑๑)

“ด้วยเหตุนี้ในพระสูตรนี้ท่านจึงกล่าวโพชฌงค์ที่เป็นผลสมบัติ
ของพระเถระ กล่าวคือ เมื่อใดพระเถระทำสติสัมโพชฌงค์ให้เป็นหลัก
ขณะเข้าผลสมบัติ เมื่อนั้นโพชฌงค์ ๖ ประการอื่นย่อมคล้อยไปตาม
สติสัมโพชฌงค์นั้น เมื่อใดพระเถระทำโพชฌงค์อย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็น
หลักในบรรดาโพชฌงค์ ๗ มีธัมมวิจยะ เป็นต้น เมื่อนั้นโพชฌงค์ที่เหลือ
ย่อมคล้อยไปตามโพชฌงค์นั้นอีกด้วย พระเถระจะแสดงความชำนาญที่
ปฏิบัติมาของตนในผลสมบัติ จึงกล่าวสูตรนี้ด้วยประการฉะนี้”

^{๒๕๔} สังยุตตนิกาย มหาวรรค มหาวรรคสังยุตต์ ปฐมคิลานสูตร
ส.ม. ๑๙/๑๘๕/๗๑-๗๒

๒๕๕ สังกตนิทาย มหาวรรค มหาวรรคสังยุตต์ พุติยคิลานสูตร
ส.ม. ๑๙/๑๙๖/๗๒-๗๓

๒๕๖ สังกตนิทาย มหาวรรค มหาวรรคสังยุตต์ ตติยคิลานสูตร
ส.ม. ๑๙/๑๙๗/๗๓-๗๔

๒๕๗ อ.ทสก. ๒๔/๙๐/๑๔๑

๒๕๘ คติ ๕ อย่างนี้พบในอังคุตตรนิทาย นวกนิบาตว่า
ปญจมา ภิกขเว คติโย. กตมา ปญจ. นโรย ติจจณานิ
เปตติวิสโย มนุสสา เทวา. อิมานิ ภิกขเว ปญจ คติโย. (อ.นวก. ๒๓/๖๘/๓๗๙)
“ภิกษุทั้งหลาย คติมี ๕ อย่างเหล่านี้ ทั้ง ๕ อย่างมีอะไรบ้าง
คือ นรก กำเนิดตริจณาน เปตติวิสัย มนุษย์ และเทวดา ภิกษุทั้งหลาย คติ
มี ๕ อย่างเหล่านี้แล”

พระพุทธองค์ตรัสอบายภูมิ ๓ ในพระสูตรนี้ โดยรวมเอา
อสุรกายเข้าในเปรต และรวมพรหมไว้ในเทวดา

๒๕๙ อิมานิ ภิกขเว ปญจณัน คตินิ ปหานาย ๆเปฯ อิมะ จตตาริ
สติปฏฐานา ภาเวตพพา. (อ.นวก. ๒๓/๖๘/๓๗๙)

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญสติปฏฐาน ๔ เหล่านี้เพื่อกำจัด
คติ ๕ ทั้งหมด ฯลฯ”

๒๖๐ สมมาทิฏฐิยา สมนาคตาติ เอตถ กมมสสกตสมมาทิฏฐิ,
ฉานสมมาทิฏฐิ, วิสสนาสมาทิฏฐิ, มคคสมมาทิฏฐิ, ผลสมมาทิฏฐิ
ปญจวิธา สมมาทิฏฐิ. (อ.เอกก.อ. ๑/๓๐๕/๓๘๖)

“ในพระพุทธดำรัสว่า สมมาทิฏฐิยา สมนนาคตา. (ผู้ถึงพร้อมด้วยสัมมาทิฏฐิ) นี้ สัมมาทิฏฐิมี ๕ ประเภท คือ กัมมัสสกาตาสัมมาทิฏฐิ ฌานสัมมาทิฏฐิ วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ มัคคสัมมาทิฏฐิ และผลสัมมาทิฏฐิ”

๒๖๑ สมมาทิฏฐิกาติ กัมมัสสกาตฌานวิปัสสนามคฺคผลวเสน ปญฺจวิธาย สมมาทิฏฐิยา สมนนาคตา. อปิ จ ปจฺจเวกฺขณญาณมปิ สมมาทิฏฐิเยวาทิ เวทิตพฺพา. (อ.ป.ปญจ.อ. ๓/๑๑๔/๔๘)

“พระดำรัสว่า สมมาทิฏฐิกา (ผู้มีสัมมาทิฏฐิ) คือ ผู้ถึงพร้อมด้วยสัมมาทิฏฐิ ๕ ประเภทโดยจำแนกเป็นกัมมัสสกาตาสัมมาทิฏฐิ ฌานสัมมาทิฏฐิ วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ มัคคสัมมาทิฏฐิ และผลสัมมาทิฏฐิ อีกประการหนึ่ง พึงทราบว่แม้ปจฺจเวกฺขณญาณก็เป็นสัมมาทิฏฐิทีเดียว”

๒๖๒ ปริวาส คือ การที่พระภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ต้องประพฤติดนตามพระวินัยที่กำหนด คือ การอยู่กรรม (วุฏฺฐานวธี) เพื่อชำระศีลให้บริสุทธิ์จากความเศร้าหมองที่เกิดจากการผิดพลาด โดยต้องสำราภาพและอยู่ปฏิบัติฝึกฝนตนเองตามจำนวนวันที่ปกปิดอาบัติไว้ เพื่อให้กลับมาเป็นผู้บริสุทธิ์ในพระธรรมวินัยได้อีกครั้ง

มานัต คือ พิธีในพระวินัยสงฆ์สำหรับภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสส เพื่อทำการ นับ หรือ ปลดเปลื้อง อาบัติ โดยเป็นการประพฤติวัตรเพื่อกอกจากอาบัติที่ตัวเองต้อง ซึ่งต้องประพฤติดูอยู่ ๖ ราตรี เรียกว่า วุฏฺฐานวธี (ระเบียบการออกจากอาบัติ) เพื่อให้กลับเป็นภิกษุที่นับเข้าในหมู่สงฆ์ได้ตามปกติ

อัพภาน คือ การเรียกภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสที่ได้ประพฤติก
แก้ไขตนเองตามพระวินัยจนครบถ้วนแล้ว กลับคืนสู่หมู่สงฆ์และคืนสู่
ภาวะบริสุทธิ์ เป็นขั้นตอนสุดท้ายในวุฏฐานวิธี โดยพระสงฆ์อย่างน้อย
๒๐ รูปจะสวดประกาศให้ภิกษุรูปนั้นกลับเข้าร่วมหมู่ได้อีกครั้ง

๒๖๓ สุขุม ฅพภ ฅณหนตัม ปรีปภัม ฅจณนตัม ตีวธิ์ สมหี ปรีปุเรติ
ฅณิกสมฮี อุปจารสมฮี อุปปนาสมฮินติ.

(วิสุทฺธิ. ๑/๗๒/๑๕๗, อภิ.สง.อ. ๑/๑/๑๖๖, พุ.ม.อ. ๑๐/๑๒๖)

“ความสุขที่เจริญขึ้นอย่างแก่กล้าย่อมยังสมาธิ ๓ อย่าง คือ
ฅณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ ให้บริบูรณ์”

โส ฅณิกสมาธิ วิปัสสนาสมาธิ อุปจารสมาธิ ปจฺมฅมานสมาธิ.

(พุ.ป.อ. ๑/๒๕/๑๓๖)

“สมาธิที่ประกอบด้วยวิตกและวิจารณ์ เป็นฅณิกสมาธิ (สมาธิ
ชั่วขณะ) วิปัสสนาสมาธิ (สมาธิในวิปัสสนา) อุปจารสมาธิ (สมาธิใกล้จะ
แนบแน่น) และปฐมฅมานสมาธิ (สมาธิในปฐมฅมาน)”

ตสเสวํ วายมมานสฺส นจิเรเนว ธาตุปปเภทวภาสนปญฺญา-
ปรีคคหิโต สภาวธมฺมามรณตฺตา อปฺปนํ อปฺปตฺโต อุปจารมตฺโต สมหี
อุปปชฺชติ.

(วิสุทฺธิ. ๑/๓๐๘/๓๘๙)

“เมื่อเธอพักเพียรอยู่อย่างนั้น สมาธิอันปรากฏด้วยปัญญา
ที่แสดงประเภทของธาตุ อันเป็นเพียงอุปจาระไม่บรรลุอัปปนาเพราะมี
อารมณ์เป็นสภาวะธรรม ย่อมเกิดขึ้นโดยเร็ว”

วิปัสสนากุณฺเณ ลกฺขณปฏฺวิเณน อุปฺปชฺชติ ชณฺณิจิตฺเตกคฺคตา.

(วิสุทฺธิ. ๑/๒๓๕/๓๑๕)

“ความตั้งมั่นแห่งจิตชั่วขณะ (ชณฺณิจิตเตกคฺคตา) ย่อมเกิดขึ้น ด้วยการแทงตลอดไตรลักษณ์ในขณะเจริญวิปัสสนา”

อุปจารสมาธิติ จ รุฬหิวเสน เวทิตพฺพ. อุปฺปนํ หิ อุเปจฺจ จาริ
สมาธิ อุปจารสมาธิ, อุปฺปนา เจตถ นตฺถิ. ตาทิสฺส ปน สมาธิสฺส
สมานลกฺขณตยา เอวํ วุตฺตํ. กสฺมา ปเนตถ อุปฺปนา น โหติติ. ตตถ
การณมาห “สภาวะมมารมณตฺตาติ. สภาวะมเม หิ ตสฺส คมภีรวาทอ
สติ ภาวนาวิเสส อุปฺปนาณํ น อุปฺปชฺชติ. โลกุตฺตรํ ปน ฌานํ
วิสุทฺธิภาวนานุกกมวเสน, อารูปี อารมมณาติกกมภาวนาวเสน
อุปฺปนาปฺตํ โหติติ.

(วิสุทฺธิ. ฎีกา ๑/๓๐๘/๕๒๑-๒๒)

“อนึ่ง พึงทราบว่าเป็นอุปจารสมาธิโดยความเป็นสำนวน เพราะ
อุปจารสมาธิคือสมาธิที่ดำเนินไปใกล้อุปฺปนา แต่อุปฺปนาสมาธิไม่มีในการ
กำหนดรู้ธาตุนี้ พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้อย่างนี้ เพราะ[ชณฺณิ]สมาธิ
เช่นนั้น มีลักษณะเสมอกัน[กับอุปจารสมาธิด้วยการกำจัดนิวรณ์]

ท่านจะกล่าวถึงเหตุในเรื่อนั้นว่า เหตุใดอุปฺปนาสมาธิจึงไม่มี
ในธาตุกรรมฐานนี้ จึงกล่าวว่า สภาวะมมารมณตฺตา (เพราะมีอารมณ์
เป็นสภาวะธรรม) เมื่อไม่มีภาวนาพิเศษ[ตามลำดับวิสุทฺธิ ๗] อุปฺปนาย่อม
เกิดขึ้นในสภาวะธรรมไม่ได้ เพราะมีสภาพล็กซึ่ง ส่วนฌานที่เป็นโลกุตฺตระ
บรรลุปฺปนาตามลำดับการเจริญวิสุทฺธิ ๗ และอรุณานบรรลุปฺปนา
ตามลำดับการลวงอารมณ์”

ขณิกจิตเตกคคตาติ ขณมตฏฐิติโก สมาธิ. โสปี ทิ อารมมเณ
นิรนตรํ เอกกาเรน ปวตตมานโน ปฏิปทฺเขน อนภิกฺขโต อปปีโต วีย จิตฺตํ
นิจฺจลํ จเปติ.

(วิสุทธิภูมิภา ๑/๒๓๕/๔๐๙)

“คำว่า ขณิกจิตเตกคคตา (ความตั้งมั่นแห่งจิตชั่วขณะ)
หมายความว่า สมาธิที่ตั้งอยู่ชั่วขณะ ที่จริงแล้วขณิกสมาธินั้นเกิดขึ้นอยู่
ในอารมณ์[รูปนาม]โดยอาการตั้งมั่นอย่างเดียวกันไม่ขาดช่วง เมื่อไม่มี
กิเลสแทรกเข้ามา ก็ทำจิตให้สงบได้เช่นเดียวกับอัปปนาสมาธิ”

๒๖๔ เอกัตตณัย คือ การแสดงความเป็นอย่างเดียวกันด้วยการสืบทอด
หมายความว่า แสดงความเป็นเอกภาพของสภาวะธรรมคือรูปนามที่สืบทอดกัน
ใน ๓ ภพ (อดีตภพ ปัจจุบันภพ และอนาคตภพ) แม้ว่าหลักปฏิจ-
สมุปบาทจะเน้นถึงความเป็นเหตุเป็นผลกันของสภาวะธรรมทั้งปวง ก็ไม่พึง
คิดว่า อวิชชา ตัณหา และเหตุอื่นๆ เป็นปัจจัยปรุงแต่งบุคคลหนึ่ง ส่วน
วิญญาน นามรูป และเหตุอื่นๆ เป็นปัจจัยปรุงแต่งอีกบุคคลหนึ่ง ทั้งนี้
เพราะความเชื่อเช่นนี้ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ คือเชื่อว่าสัตว์บุคคลเมื่อ
ตายไปแล้วย่อมดับสูญไม่เกิดอีก ในความเป็นจริง กระแสรูปนามเปรียบได้
กับวงจรชีวิตของต้นมะม่วง เมล็ดมะม่วงงอกขึ้นเป็นต้นอ่อน มันเจริญ
เติบโตขึ้นตามลำดับจนเป็นต้นมะม่วงใหญ่ ดังนั้น เมล็ดมะม่วง ต้นอ่อน
และต้นมะม่วง จึงเกิดความสัมพันธ์กันเป็นกระแสของเหตุและผลที่
ต่อเนื่องกันไปไม่ขาดตอน จึงกล่าวไม่ได้ว่าทั้ง ๓ สิ่งเหล่านี้ คือ
เมล็ดมะม่วง ต้นอ่อน และต้นมะม่วง เป็นคนละอย่างกัน

ในทำนองเดียวกัน อวิชา สังขาร วิญญาณ เป็นต้น ซึ่งเกิด
ต่อเนื่องโดยความเป็นเหตุเป็นผลกันอย่างไม่ขาดสายในกระแสขันธ์ใด
เราก็อาจกล่าวได้ว่าหมายถึงเพียงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น
พระเทวทัตผู้ที่ทำให้สังฆเภท เป็นบุคคลเดียวกันกับพระเทวทัตที่เสวยทุกข์
อยู่ในอเวจีมหานรก หรือท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้ที่บริจาคทาน ก็คือ
บุคคลเดียวกันกับท่านอนาถบิณฑิกะผู้ที่ไปบังเกิดในเทวโลก

ดังคำอธิบายในคัมภีร์ไวยากรณ์และอรรถกถาฎีกาว่า

เหตุผลสมพนฺธเณ

สนฺตานานุปฺเจตฺโต

ปวตฺโต เอกตตฺนโย

กวิเนน ปกาลิโต.

(สหท.ชาลินี ๔๙)

“จอมกวีแสดงว่า นัยที่เป็นไปโดยการสืบต่อกระแสโดยความ
เกี่ยวข้องกันของเหตุและผล ชื่อว่า เอกัตตนัย”

ตตถ อวิชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณฺณติ เอว
พีชสฺส อํกุราทิภาเวน รุกฺขภาวปฺปตฺติ วีย สนฺตานานุปฺเจตฺโต เอกตตฺนโย
นาม. ยํ สมฺมา ปสฺสนฺโต เหตุผลสมพนฺธเณ สนฺตานสฺส อนุปฺเจตฺตวาทโพธโต
อุจฺเจตฺตทิกฺขจฺจ ปชฺหติ. มิจฺฉา ปสฺสนฺโต เหตุผลสมพนฺธเณ ปวตฺตมานสฺส
สนฺตานานุปฺเจตฺตสฺส เอกตตคฺคฺคฺชนฺโต สสฺสตทิกฺขจฺจ อฺปาทยิตฺติ.

(วิสุทฺธิ. ๒/๖๖๐/๒๔๘)

“ในนัยทั้ง ๔ เหล่านั้น ความไม่ขาดสายแห่งกระแสรูปนาม
ดังนี้คือ เพราะอวิชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึง
มีวิญญาณ เป็นต้น เหมือนการสืบต่อจากเมล็ดถึงความเป็นหน่อ ฯลฯ
[สืบต่อกันมา]จนถึงความเป็นต้นไม้ ชื่อว่า เอกัตตนัย จึงทำให้บุคคล

ผู้ไม่เห็นผิดละอูจเฉททิฏฐิได้ เพราะหยั่งรู้ความไม่ขาดสายแห่งกระแส
รูปนามอันสืบต่อกันโดยความสัมพันธ์กันแห่งเหตุและผล ถ้าบุคคลมี
ความเห็นผิด ย่อมจะยึดมั่นสัสสตทิฏฐิ เพราะถือเอาความไม่ขาดสาย
แห่งกระแสรูปนามอันสืบต่อกันโดยความสัมพันธ์กันแห่งเหตุและผลว่า
เป็นอย่างเดียวกัน”

ปจฺจยโต จสฺส อุทยทสฺสเนน เอกตตฺตโน ย ปากโฏ โหติ เหตุผล-
สมฺพนฺธเน สนฺตานสฺส อนฺุปจฺเจทวโปทโต. อถ สฺมฺมจฺจุตรํ อูจเฉททิฏฺฐิ ปชฺหติ.

(วิสุทธิ. ๒/๗๒๙/๓๐๓)

“อนึ่ง เอกัตตนัยก็ปรากฏชัดแก่ผู้ปฏิบัตินั้นด้วยการเห็นความ
เกิดขึ้นจากปัจจัย เพราะหยั่งรู้ความไม่ขาดสายของกระแสรูปนามด้วย
ความสัมพันธ์ของเหตุและผล (ปัจจัยปริคคหญาณ) ในขณะนั้น เขาย่อม
ละอูจเฉททิฏฐิได้ดียิ่งขึ้น[กว่าการละสัสสตทิฏฐิด้วยทิฏฐิวิสุทธิ]”

สนฺตานานุปจฺเจเทน พิชฺฌ รุกฺขภาวํ ปตฺตํ รุกฺขภาเวน ปวตฺตนฺติ
เอกตฺเตน วุจฺจตีติ สนฺตานานุปจฺเจโท เอกตฺตํ, เอวมิธปิ อวิชาที่นํ
สนฺตานานุปจฺเจโท เอกตฺตนฺติ ทสฺเสติ. (อภิ.วิมฺมูลีกา ๒/๒๔๒/๑๔๕)

“ท่านแสดงว่า เมล็ดที่เจริญเติบโตจนเป็นต้นไม้ ดำเนินไปโดย
ความเป็นต้นไม้ ด้วยความไม่ขาดช่วงของกระแส จึงกล่าวไว้โดยความ
เป็นสิ่งเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ ความไม่ขาดช่วงของกระแสจึงเป็นเอกัตตนัย
ฉันใด ความไม่ขาดช่วงของกระแสวิชาเป็นต้น แม้ในปัจจุสมุปปาสนี้
ก็ชื่อว่า เอกัตตนัย ฉันนั้น”

อวิชาชาติสุ วิญญายมาโน เหตุผลธมมานํ เอกสนตติปิตตาติ-
สงขาโต เอกตตาทิภาโว เตเนว สภาเวน ฌายติ, น อวิชาติภาเวนาคี.

(อภิ.วิ.อนฎีกา ๒/๒๔๒/๑๕๐)

“ภาวะของเอกัตตณัย เป็นต้น เรียกว่า สภาวะดำเนินไป
ในกระแสเดียวกันของธรรมที่เป็นเหตุและผล ซึ่งบุคคลผู้มีความเห็นถูกย่อม
เข้าใจธรรมคืออวิชา สังขาร ... ขรา และมรณะ ตามสภาวะนี้ โดยไม่ได้มี
ความเข้าใจผิดในสภาวะดำเนินไปในกระแสเดียวกันของอวิชา เป็นต้น”

สรุปความว่า เอกัตตณัย เป็นการแสดงกระแสรูปนามที่ดำเนินไป
ต่อเนื่องไม่ขาดสายด้วยความเป็นเหตุและผล เปรียบได้กับหน่อที่เกิด
จากเมล็ด ใบอ่อนเกิดจากหน่อ จากนั้นกลายมาเป็นใบแก่ กิ่งก้านสาขา
และต้นไม้ เพราะมีการสืบต่อจากเมล็ดนั้นๆ ในกรณีเดียวกัน กระแส
รูปนามก็เกิดขึ้นสืบต่อกันไม่ขาดสาย จากวิญญูณที่เกิดขึ้นจากสังขาร
สังขารที่เกิดขึ้นจากอวิชา ฯลฯ ผู้ที่ไม่เข้าใจเอกัตตณัยย่อมจะไม่เข้าใจว่า
นมส้มที่มีลักษณะแข็งเกิดขึ้นจากน้ำนมได้อย่างไร เหมือนกับที่ไม่เข้าใจ
การสืบต่อของรูปนามที่เป็นเหตุและผลกันตามความเป็นจริง คือ ไม่เข้าใจว่า
เป็นอย่างเดียวกันโดยการสืบต่อเหล่านั้น จึงยึดมั่นสัสสตทิฎฐิ (ความเห็นผิด
ว่าโลกเที่ยง) ส่วนผู้ที่เข้าใจเอกัตตณัยย่อมจะเข้าใจการสืบต่อของรูปนาม
ดังกล่าว จึงจะกำจัดอุจเฉททิฎฐิ (ความเห็นผิดว่าโลกขาดสูญ) ได้

๒๖๕ ทางปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นที่เรียกว่า มรรค ซึ่งจำแนกไว้ ๓
ขั้นนี้ เป็นการสรุปแนวปฏิบัติจากพระสูตรที่กล่าวไว้ข้างต้น แม้จะไม่พบ
ชื่อวามูลมรรคและบุรพภาคมรรคตามที่อธิบายไว้ในคัมภีร์อรรถกถาและ
ฎีกา แต่พบข้อความที่แสดงถึงบุรพภาคมรรคในคัมภีร์อรรถกถาว่า

อวยลหิ ปุพฺพภาเค โลกียเ สติปฏฺฐานมคฺโค ภาวิตฺ โลกุตฺตร-
มคฺคสฺส อธิคมาย สํวตฺตติ. (ที.ม.อ. ๒/๓๗๓/๓๔๙)

“แท้จริงแล้ว มรรคคือสติปฏฺฐานฝ่ายโลกียะในส่วนเบื้องต้น
(บุรพภาคมรรค) นี้ เมื่อบุคคลอบรมแล้วย่อมดำเนินไปเพื่อบรรลุมรรค
ฝ่ายโลกุตฺตระ”

เอส โลกุตฺตรโร อริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค โย สห โลกิเยน มคฺเคน
ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ สงฺขํ คโต. (อภิ.วิ.อ. ๒/๒๐๕/๑๓๐)

“อริยมรรคมืองค์ ๘ ที่เป็นโลกุตฺตระนี้ พร้อมทั้งโลกิยมรรค[คือ
วิปัสสนา] ถึงการนับว่าเป็นทางปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์”

๒๖๖ โย โส ฆนฺเต ภิกฺขุ อรหํ ชีณาสโว วุสิตวา กตกรรมิโย โอหิตภาโร
อนุปฺปตฺตสทฺธโถ ปริกฺชีณภวสํโยชน สมมทญฺญา วิมุตฺโต, ตสฺส น เอว
โหติ “อตฺถิ เม เสยฺโยติ วา อตฺถิ เม สทิสฺโสติ วา อตฺถิ เม หิโนติ วาติ.

(อ.จ.ฉก.ก. ๒๒/๔๙/๓๔๗)

๒๖๗ เอวํ โข ภิกฺขเว กุลปฺตฺตา อญฺญํ พยาโกโรนฺติ, อตฺถโถ จ วุตฺโต,
อตฺตา จ อนุปฺนินฺโต. อถ จ ปน อธิเกจฺเจ โมฆปริสา หสมานกา มญฺเญ
อญฺญํ พยาโกโรนฺติ, เต ปจฺฉา วิฆาตํ อาปชฺชนฺติ. (อ.จ.ฉก.ก. ๒๒/๔๙/๓๔๗)

๒๖๘ วิ.ม. ๕/๒๔๔/๘

๒๖๙ เนกขมมาธิมุตฺโตติอาทิ สพฺพํ อรหตฺตวเสน วุตฺตํ. อรหตฺตํ หิ
สพฺพทิลเสหิ นิทฺชนตฺตตาเนกขมมํ, เตหฺว ปวิเวตฺตตฺตาปวิเวโก พยาปชฺฌา-
ภาวโต อพฺยาปชฺชํ. อุปาทานสฺส ขยฺนเต อุปนฺนตฺตา อุปาทานกฺขโย,

ตณหานํ ขยนเต อุปปนตตา ตณหกขโย, สมโฆภาวโต อสมโฆโหติ
วูจติ. (วิ.ม.อ. ๕/๒๔๔/๑๖๔)

“คำทั้งหมดว่า เนกขัมมาธิมุตโต (น้อมไปในเนกขัมมะ) เป็นต้น
พระโสณโกฬิวิสะกล่าวไว้ด้วยอำนาจของอรรถัตถผล กล่าวคือ ด้วยการ
พยากรณ์อรรถัตถผล ดังนี้

๑. เนกขัมมะ เพราะน้อมไปสู่บรรพชา ออกไปจากกิเลสทั้งหมด
๒. ปวิเวก เพราะความวิเวกแห่งจิต สงัดจากกิเลสเหล่านั้น
๓. ความไม่เบียดเบียน เพราะไม่มีความเบียดเบียน
๔. ความสิ้นอุปาทาน เพราะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสิ้นไปแห่ง
อุปาทาน
๕. ความสิ้นตัณหา เพราะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสิ้นตัณหา
๖. ความไม่ลุ่มหลง เพราะไม่มีความหลงมกมาย”

๒๗๐-๒๗๑ วิ.ม. ๕/๒๔๔/๘

๒๗๒ อสสาสมลตถาติ อสสาสํ อวสสุยํ ปติฏฺฐํ น หิ ญฺณ อลตถ, ตโย
มคเคตฺติณิ จผลานิ ญฺณ นาลตถาติ ทีเปติ. ยทิทิตานิลเญยยน สิกขิํ ปจจกฺขา
หีนายาวตเตยยาติ อยํ เณรสฺส อธิปฺปาโย. (ส.นิ.อ. ๒/๓๒/๗๐)

“คำว่า อสสาสมลตถ (คงไม่ได้ที่อาศัย) หมายความว่า พระโมลีย-
ฝัคนะคงไม่ได้ที่อาศัย คือ ที่พึง[ที่ทำให้พอใจในธรรมวินัย] เป็นแน่ ซึ่ง
พระสารีบุตรแสดงถึง การที่ยังไม่บรรลุมรรค ๓ และผล ๓ อย่างแน่นอน
โดยพระสารีบุตรหมายความว่า ถ้าพระโมลียฝัคนะพึงบรรลุมรรค
และผลเหล่านั้น เธอไม่พึงบอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์”

^{๒๗๓} อายตี ปนาวุโสติ อิมินา “อายตี ปฏิสนฺธิ ตุมหากํ อุกฺขมาภูตานิ อุกฺขมาภูตานิ อรหตฺตปฺปตฺตี ปุจฺฉติ. น ขวาทํ อาวุโส วิจิกิฉณามิตี อิมินา เถโร ตตฺถ วิจิกิฉณาภาวํ ทีเปติ. (ส.นิ.อ. ๒/๓๒/๗๐)

“คำว่า อายตี ปนาวุโส (ผู้มีอายุ ก็ต่อไปแล้ว) นี้ ถ้ามถึงการบรรลุ อรหัตตผลของพระสารีบุตรว่า ท่านเพิกถอนการปฏิสนธิต่อไปแล้วหรือ ยังไม่เพิกถอน

คำว่า น ขวาทํ อาวุโส วิจิกิฉณามิ. (ผู้มีอายุ ถึงต่อไปผมก็ยอม ไม่สงสัยเลย) แสดงว่าพระสารีบุตรไม่มีความสงสัยในการบรรลุอรหัตตผล นั้น”

^{๒๗๔} ส.นิ. ๑๖/๓๒/๔๘

^{๒๗๕} ตตฺริทํ วตฺถุ จิตฺตลปฺพทวาสิโน กิร ชีณาสวตฺเถรสฺส อุกฺกุจฺจาโก วุฑฺฒปฺพพฺชีโต เอกทิวสํ เถเรน สทฺธิ ปิณฺฑาย จริตฺวา เถรสฺส ปตฺตจิวรรํ คเหตฺวา ปิณฺฑจฺชีโต อาคจฺฉนฺโต เถรํ ปุจฺฉิ “อริยานํ นาม ภนฺเต กิทิสํ. เถโร อาห “อิเธกฺจโจ มหาลโล อริยานํ ปตฺตจิวรรํ คเหตฺวา วตฺตปฺปิปฺปตฺตี กตฺวา สห จรณฺโตปิ เนว อริเย ชานาติ, เอวํ พุชฺชานา อาวุโส อริยาติ. เอวํ วุตฺเตปิ โส เนว อญฺเฆสิ. (ม.มฺ.อ. ๑/๒/๒๓)

“ในข้อนี้ มีเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์ ได้ยินมาว่า ภิกษุขรรค์ตาผู้ เป็นอุปัฏฐากของพระเถระชีณาสพพ้านกอยู่ ณ จิตตลบรรพต วันหนึ่ง เทียวบิณฑบาตไปกับพระเถระ รับบาตรและจีวรของพระเถระแล้วเดิน ตามมาข้างหลัง ได้ถามพระเถระว่า ‘ท่านผู้เจริญ พระอริยเจ้าเป็นเช่นไร ขอรับ’ พระเถระตอบว่า ‘ภิกษุชราบางรูปในศาสนานี้ รับบาตรและจีวร

ของพระอริยเจ้า ทำข้อวัตรปฏิบัติแล้ว แม้เที่ยวไปร่วมนั้น ก็ยังไม่รู้จัก
พระอริยเจ้า ผู้มีอายุ พระอริยเจ้ารู้จักได้ยากอย่างนี้’ แม้เมื่อพระเถระ
กล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุขรัวตานั่นก็ยังไม่เข้าใจ”

๒๗๖ โย ปน โสตาปณนาทีสุ อณตโร หุตวา โสตาปณนาทิภาว
ชานาเปตฺน อิจฺฉติ, อโย อธิคมอบปิจฺโณ นาม ตโย กุลปุตฺตาวี ฆฏิการกฺขมภ-
กาโร วีย จ.

(ม.ม.อ. ๒/๒๕๒/๔๘)

ดัชนีคำศัพท์

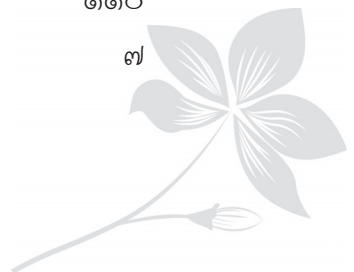

ก, ข, จ, ฉ

กิเลสวัฏฏ์	๑๒
กิจจขณะ	๘๕, ๘๗
กรรมวัฏฏ์	๑๒
โกลังโกละ	๑๗๖
ชนบัญญัติ	๘๗
จินตามยปัญญา	๑๒๙
ฌานอนาคามี	๒๐๗

ท, ธ, น

ทุกขลักษณะ	๖๓
ทุกขานุปัสสนา	๖๓
ทุพพลวิปัสสนา	๕๐
ธัมมปฏิสัมภิตา	๗
นัตถิกทิวฐิ	๑๔๐
นิพพิทาญาณ	๑๑๐
นिरูตติปฏิสัมภิตา	๗

ดัชนีคำศัพท์

บ, ป, พ, ภ

บุรพภาคมรรค	๓๐๐
ปฏิกฐานปฏิสัมภทา	๘
ปฏิสังชาญาณ	๑๑๑
ปริสาสารัชชกัย	๑๕๙
ปโลกโต	๗๗
พยสนะ	๑๕๔
พระชีณาสพ	๒๖๓
โพชฌงค์ ๗	๒๘๒
ภยญาณ	๑๑๐
ภังคญาณ	๑๐๗
ภาวนามยปัญญา	๑๒๙

ม

มิจฉากัมมันตะ	๑๔๔
มิจฉามรรค	๑๔๐
มิจฉาทิภุชชี	๑๔๐
มิจฉาวาจา	๑๔๓
มิจฉาวายามะ	๑๔๖
มิจฉาสังกัปปะ	๑๔๒
มิจฉาสติ	๑๔๗

ดัชนีคำศัพท์

มิจฉาสมาธิ	๑๔๘
มิจฉาอาชีวะ	๑๔๕
มฤยจิตุกัมมยตาญาณ	๑๑๑
มุลมรรค	๓๐๓

ย, ร, ล, ว

ยาถาวมานะ	๑๘๘
รูปปนลักขณะ	๕๘
โลกุตตรมรรค	๓๐๓
วิปัสสนาญาณพิเศษ	๓๐๐
วิปากวิมฺว	๑๒

ส

สมุทมนะ	๘๘
สีกกายทิฏฐิ	๑๑๘
สังขารเปกขาญาณ	๑๑๑
สัตตักขัตตูปรมะ	๑๗๕
สันตติมนะ	๘๗
สัมมสนญาณ	๑๐๖
สัมมปปธาน ๔	๒๖๕
สัสสตทิฏฐิ	๑๔๐

ดัชนีคำศัพท์

ศีลพยสนะ	๑๖๐
ศีลพัทปรามาส	๑๒๐
สุญญโต	๗๗
สุตมยปัญญา	๑๒๙

อ

อนิจจตา	๓๘
อนิจจานุปัสสนา	๓๖, ๘๒
อนัตตลักษณะ	๗๙, ๘๕
อนัตตา	๗๙
อนัตตานุปัสสนา	๗๙
อภิญาปัญญา	๔๔
อนตโต	๗๘
อริยกันตศีล	๑๒๘
อริยมรรค	๒๙๖
อยาถาวะมานะ	๑๘๘
อสีโลกภัย	๑๕๙
อตัฏฐสัมภิตา	๗
อัสมิมานะ	๑๘๘, ๑๘๙
อาชีวกภัย	๑๕๙
อาทีนวญาณ	๑๑๐
อารัมมณชนะ	๘๗
อุจเฉททิฎฐิ	๑๔๐

ดัชนีคำศัพท์

อุทธังโสตอกนิภูฐคามิ

๒๐๘

อุทยัพพญาณ

๑๐๖

อุปธิวิเวก

๒๓๔

เอกพีซี

๑๗๖, ๑๗๗

รายนามผู้อุปถัมภ์

เจ้าภาพสร้างต้นฉบับสี่วันตสุตร

นายแพทย์ธีระชัย - ดร.เอื้องฟ้า - ธัญธิดา คงเอี่ยมตระกูล	๒๔,๐๐๐ บาท
คุณทรงศนีย์ นาคราช	๒๐,๐๐๐ บาท
คุณศุภษา ศิระเอกมงคล	๑๐,๐๐๐ บาท
คุณชมพูนุช แสงพานิชย์	๑๐,๐๐๐ บาท
คุณมาลี และคุณก้องรัฐ ศิรินิมิตรผล	๑๐,๐๐๐ บาท
คุณสุวิทย์ โจนวานิช อุทิศแด่ คุณพ่อไพจิตร โจนวานิช	๑๐,๐๐๐ บาท
รวม ๘๔,๐๐๐ บาท	

กลุ่มอภิธรรมวัดพระราม ๙

คุณกึ่งกาญจน์ อารักษ์พุทธนันท์	๒๐,๐๐๐ บาท
คุณสิริเรียม ภักดีดำรงฤทธิ์	๘,๐๐๐ บาท
นายแพทย์อณูศิษฐ์ พรหมมาตย์	๕,๐๐๐ บาท
คุณชวนชื่น ชีวะกานนท์	๕,๐๐๐ บาท
คุณพรรณพิไล สุพรรณโรจน์	๓,๐๐๐ บาท
คุณแสงสุวรรณ บุญคุ้ม	๒,๐๐๐ บาท
คุณสมพร โล่ห์วิสุทธิ	๒,๐๐๐ บาท
คุณธีรพงษ์ ทิพย์วัฒน์ และคุณประภัสสร สมบูรณ์ประเสริฐ	๒,๐๐๐ บาท
คุณสุมาลี มอนโย	๑,๐๐๐ บาท
คุณรัชณี อังตระกูล	๑,๐๐๐ บาท
คุณประไพศรี ลักษณะมีวัฒนา	๑,๐๐๐ บาท
คุณชลิดา ชินะนาวิน และคุณชลธิชา ฟองสมุทร	๕๙๙ บาท

คุณวิภาวรรณ เบนนิแมน	๕๐๐ บาท
คุณวัลภา อร่ามวิทย์	๕๐๐ บาท
คุณวนิทิพ สถิตาภรณ์	๕๐๐ บาท
คุณนพมาศ วงศ์เตย์	๕๐๐ บาท
คุณเครือพันธ์ ศรีสุพรรณ	๕๐๐ บาท
คุณอาภากร โกรรัมย์	๓๐๐ บาท
คุณอารยา วัฒนกิจ	๒๐๐ บาท
คุณศรีฟุ้ง จิระจิตสัมพันธ์	๒๐๐ บาท

รวม ๕๓,๗๙๙ บาท

รวมทั้งสิ้น ๑๓๗,๗๙๙ บาท

รายชื่อผู้ร่วมพิมพ์สัปดาห์สุดสัปดาห์

กองทุนพิมพ์หนังสือธรรมะ ชมรมเพื่อนบุญเพื่อนธรรม	๕๐,๐๐๐ บาท
พระมหาทองม้น สุทนต์จิตโต (แสนไชย)	๓๐,๐๐๐ บาท
คุณดาร์ตัน พัทธกิจสิทธิ์และคณะ	๒๕,๐๐๐ บาท
"คณะป่า" โดยคุณชัชวาล อรรถกิจโกศล	๒๐,๒๖๐ บาท
คุณศรีสุวัฒน์ เอี่ยมเจริญ	๒๐,๐๐๐ บาท
คุณกันตธีร์ ศุภมงคล	๑๐,๐๐๐ บาท
พระมหาสงวน สุทธิธนาโณ	๑๐,๐๐๐ บาท
คุณจันทน์ ฉัตรศิริเวช	๕,๙๐๐ บาท
ผศ.มยุรี เจริญ	๕,๙๐๐ บาท
คุณสุพีร์ ศิริชัยมนัส	๕,๐๐๐ บาท
คุณณัฏฐ์ เหมะรัชตะ	๓,๐๐๐ บาท
คุณบุญลักษณ์ ปัทมพรหมนัส	๓,๐๐๐ บาท
คุณวีระชัย เขียววัฒนาธาดาและคุณก้อง ลีขิตธีรเมธ	๓,๐๐๐ บาท
ดร.วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ	๓,๐๐๐ บาท
ศ.ไชยยศ เหมะรัชตะ	๓,๐๐๐ บาท
คุณแจ่มใส สุวรรณศักดิ์ศรี	๓,๐๐๐ บาท

คุณวัฒนา ชำรงค์สัตย์	๓,๐๐๐ บาท
แม่ชีธีรพร สิมะสิงห์, แม่ชีธนาภัทร(ณ นคร) รักประดิษฐ์	๒,๕๙๙.๙๙ บาท
และญาติธรรม	
คุณยุพิน จิระไชยเชื่อนขันธ	๒,๑๑๑ บาท
คุณณรงค์ อินเียว	๒,๐๐๐ บาท
คุณกิ่งแก้ว มัตยะสุวรรณ	๒,๐๐๐ บาท
คุณชาณวิทย์ - คุณลักขมี มโนธีรวัฒน์	๒,๐๐๐ บาท
คุณฐิติพร อรรถกิจโกศล	๒,๐๐๐ บาท
คุณธีรพร จงสถาพงษ์พันธ์	๒,๐๐๐ บาท
คุณประทีน อุนากุล	๒,๐๐๐ บาท
คุณเปรมจิตต์ วัฒนะประเสริฐ	๒,๐๐๐ บาท
คุณภาวณา ภูสุวรรณ	๒,๐๐๐ บาท
คุณรัตนภรณ์ เทพชาตรี	๒,๐๐๐ บาท
คุณสมพร โล่ห์วิสุทธิ	๒,๐๐๐ บาท
คุณสรินนา อรรถกิจโกศล	๒,๐๐๐ บาท
คุณอารีย์ ชีวะประเสริฐ และครอบครัว	๒,๐๐๐ บาท
พ.ต.ท.วิชญ์ จำรูญโรจน์	๒,๐๐๐ บาท
พระมหาธณชพงศ์ สุพรหมปญโญ	๒,๐๐๐ บาท
รศ.ดร.วิไล เทียนรุ่งโรจน์ หนูนกัດ	๒,๐๐๐ บาท
คุณประทีน อุนากุล	๒,๐๐๐ บาท
คุณภรณ์ ไพบูลย์เลิศ	๒,๐๐๐ บาท
คุณหญิงศิริรัตน์ มาลากุล ณ อยุธยา	๒,๐๐๐ บาท
แพทย์หญิงสุมิตราและคุณสุวรรณ ทองประเสริฐ	๒,๐๐๐ บาท
ครอบครัวชยาสิริ	๑,๙๐๐ บาท
คุณพุมพิชมา เรืองชัยนันท์	๑,๕๐๐ บาท
คุณศาริณี สนิทประชากร	๑,๕๐๐ บาท
คุณอุดมพร สิริสุทธิ	๑,๓๐๐ บาท
คุณธรรมฤทธิ์ ลิขิตธีรเมธ	๑,๒๒๒ บาท
คุณวนิดา ตรียางกูรศรี	๑,๑๑๑ บาท

พระมหาวิริยบุต วิริยุตโตโม	๑,๐๔๐ บาท
ดร.โรศะนี ชัยพันธ์	๑,๐๑๗ บาท
อ.นันทนา สันตติวุฒิ	๑,๐๐๐ บาท
คุณกานดา เอนกกลาภากิจ	๑,๐๐๐ บาท
คุณจินตนา สิงห์สุรเมธ	๑,๐๐๐ บาท
คุณไฉลก สัมพันธ์ราษฎร์	๑,๐๐๐ บาท
คุณชัชวาล อรรถกกิจโกศล	๑,๐๐๐ บาท
คุณทัศนีย์ โชคเจริญรัตน์	๑,๐๐๐ บาท
คุณธวัชชัย ขาดีอาชาโนย	๑,๐๐๐ บาท
คุณนงนุช หัสเมตโต	๑,๐๐๐ บาท
คุณนภาพร อัจฉราฤทธิ์ และคณะ	๑,๐๐๐ บาท
คุณบุญฤทธิ์ ไมตรีบริรักษ์ (แม่ก๊ก)	๑,๐๐๐ บาท
คุณปิยะดา พลูท่าจักร	๑,๐๐๐ บาท
คุณพรกมล ไตรุ่ง	๑,๐๐๐ บาท
คุณพรพรรณ สมบูรณ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณพิรพร คล่องเวสสะ	๑,๐๐๐ บาท
คุณพิศิษฐ์ สุกใส	๑,๐๐๐ บาท
คุณพูนทวี สัจยากร	๑,๐๐๐ บาท
คุณเพ็ญรวี สือรัตน์ศิริ	๑,๐๐๐ บาท
คุณไพรัช เจาพะเกษตริน	๑,๐๐๐ บาท
คุณรัตมณี เศรษฐวงศ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณลลิตา รัตนพันธุ์ศรี	๑,๐๐๐ บาท
คุณวรุณศิริ วัฒนอาภรณ์ชัย	๑,๐๐๐ บาท
คุณวิยะดา อ่างแก้ว	๑,๐๐๐ บาท
คุณศักดิ์ชัย กฤตยะอมรกุล - คุณเมตตา กิตติคุณ	๑,๐๐๐ บาท
คุณศิริวัฒนา จรุงวัฒน์	๑,๐๐๐ บาท
คุณสมใจ วงศ์กุลเลิศ	๑,๐๐๐ บาท
คุณอารีรัตน์ แพทย์นุเคราะห์	๑,๐๐๐ บาท
ดร.อัญชฎา พูลทัตฐาน	๑,๐๐๐ บาท

ทพญ.อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ	๑,๐๐๐ บาท
พล.ต.ท.ชนวีร์ ชมาฤกษ์	๑,๐๐๐ บาท
พลโทหญิงพรจิตา ชัยอำนวย	๑,๐๐๐ บาท
ม.ล.ปิยะทิพย์ โรชารพพิทักษ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณวนิดา เจริญจิตพงษ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณณัฐนันท์ พงษ์พันธ์และคุณคาสีคาเงะ ซากายูริ	๑,๐๐๐ บาท
คุณพัชรี อัสสธีรนิววัฒน์	๑,๐๐๐ บาท
คุณมัทนา แสงจินดาวงษ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณศนิवार เติมชิต	๑,๐๐๐ บาท
คุณศิริพรรณ บุญเกิด	๑,๐๐๐ บาท
คุณสุชาดา ภมรสาร	๑,๐๐๐ บาท
คุณสุดสายใจ ปานหิรัญ	๑,๐๐๐ บาท
คุณสุทัศน์ - คุณอำพร การกระสัง	๑,๐๐๐ บาท
คุณอดุลย์ บุญกิจ	๑,๐๐๐ บาท
คุณอรรวรรณ อัครวิชัย	๑,๐๐๐ บาท
คุณอุดมลักษณ์ - คุณدنุพล ศรีทัศน์	๑,๐๐๐ บาท
พระครูประคุณสรกิจ (การุณย์ กุศลนนโท)	๑,๐๐๐ บาท
อ.นันทนา สันตติวุฒิ	๑,๐๐๐ บาท
ผศ.ดร.สมบูรณ์ ตาสนธิ	๙๙๙ บาท
คุณนงลักษณ์ มงคลยศ	๙๙๙ บาท
คุณณัฐเสกข์ ฤทธิ์ทองพิทักษ์	๖๐๐ บาท
คุณสมทรง สุพจน์งามกุล	๕๕๐ บาท
คุณชนมณีภา - คุณชัชฎา ภู่ประยูร	๕๐๐ บาท
คุณดวงกมล เจียมบุตร	๕๐๐ บาท
คุณธณิกายุจน์ จิตรธรรมจักร	๕๐๐ บาท
คุณนรินดา ศรีวัฒนะธรรมมา	๕๐๐ บาท
คุณนฤมล ภาณุนำภา	๕๐๐ บาท
คุณนวรรตน์ โชติธนกกาญจน์กุล	๕๐๐ บาท
คุณนิธิพันธ์ หาญประสพวัฒน์	๕๐๐ บาท

คุณเพ็ญพรรณ ปทุมมาศ	๕๐๐ บาท
คุณวรรณภา อัสสะกระวิน	๕๐๐ บาท
คุณสมหมาย คุปต์นิวัติศัยกุล	๕๐๐ บาท
คุณสายพิน แดงหอม	๕๐๐ บาท
คุณสินีรัตน์ ศรีประทุม	๕๐๐ บาท
คุณสุทิพย์ พลอยศิริ	๕๐๐ บาท
คุณสุนีย์ บุรินทร์รัตน์	๕๐๐ บาท
คุณสุภาพร หลายเจริญทรัพย์	๕๐๐ บาท
คุณสุวรรณ ภูานำภา	๕๐๐ บาท
คุณเสนีย์ คุปต์กานต์	๕๐๐ บาท
คุณอริยา นิลประสิทธิ์	๕๐๐ บาท
พ.ต.ท.หญิง ญัฐนันท์ ประสพสันติ	๕๐๐ บาท
พระครูวินัยธร ธีรปัญญา	๕๐๐ บาท
พล.อ.ท.หญิง นิตยา อิมอโนทัย	๕๐๐ บาท
คุณกานต์รดา เรื่องรัตน์	๕๐๐ บาท
คุณจินตนา เทียนรัตน์	๕๐๐ บาท
คุณจิง แซ่ฉั่ว และลูกหลานเหลน	๕๐๐ บาท
คุณณภาพัช เต็มมโนธรรม	๕๐๐ บาท
คุณนพมาศ ศิริชุมพวง	๕๐๐ บาท
คุณบุญขึ้น ลิมสุวรรณ์	๕๐๐ บาท
คุณปติตตา ไทธนาลาภวดี	๕๐๐ บาท
คุณพองนวล ใจพิแสง	๕๐๐ บาท
คุณยายสุกานดา แซ่เตีย ครอบครัวบุญตาม และญาติธรรม	๕๐๐ บาท
คุณยุพิน รอดธง	๕๐๐ บาท
คุณสิตา เจริญพินิจนันท์	๕๐๐ บาท
คุณอณิชา ไพศาลอุทัยกุล	๕๐๐ บาท
คุณอัญชลา ตั้งกนกวิทยา	๕๐๐ บาท
คุณอัมพร เหลืองลักษณ์ และครอบครัว	๕๐๐ บาท
คุณอัชฌา-คุณอดิศักดิ์ รัตนวงศ์นรา และครอบครัว	๔๐๙ บาท

คุณเมตตา เสรีวิวัฒนา	๔๐๐ บาท
คุณลัดดาวัลย์ - คุณพวงชมพู เขียวเทศ	๔๐๐ บาท
คุณสุภาณี สายสนธิ์	๔๐๐ บาท
มหาคันธาราม ลำปาง โดยพระมหาอมร สังข์นคร	๔๐๐ บาท
คุณจุฑารัตน์ ปันศรี	๓๐๐ บาท
คุณฉวีวรรณ ชัยจันทร์	๓๐๐ บาท
คุณชัชวาล อรรถกิจโกศล	๓๐๐ บาท
คุณธนพร ชีระพลาสุข	๓๐๐ บาท
คุณนภาพรณีย์ เจียเจริญ	๓๐๐ บาท
คุณสมศรี แสงสว่างชัย	๓๐๐ บาท
คุณสันธิ์ดา กาญจนพันธุ์	๓๐๐ บาท
คุณสุภรณ์ กุศลนำเสนอ	๓๐๐ บาท
พ.อ.(ญ)กรรณิการ์ แสงสว่าง	๓๐๐ บาท
ภิกษุณีรัตน อัมมเมธา	๓๐๐ บาท
คุณณัฐนันท์ เสรีรังสรรค์	๓๐๐ บาท
คุณจินตนา ลีกิจวัฒน์	๓๐๐ บาท
คุณแสงเดือน จารุโรจน์	๓๐๐ บาท
คุณอุษา พุทธานุภาพ	๓๐๐ บาท
คุณกรกมล เต็มมนธรรม	๒๐๐ บาท
คุณพบพร จักรพานิชกุล	๒๐๐ บาท
คุณพรทิพย์ ศิริสตัยวงศ์	๒๐๐ บาท
คุณรพีพัฒน์ ชนะพันธ์	๒๐๐ บาท
คุณรุ่งทิพย์ วรเมธามาศ	๒๐๐ บาท
คุณเรวดี ลิ้มปิโชติกุล	๒๐๐ บาท
คุณวงศ์จันทร์ งามัญศรี	๒๐๐ บาท
คุณศุภางค์ ทิพย์พิทักษ์	๒๐๐ บาท
คุณสุวิไล เทพคุณหมิมิตต์	๒๐๐ บาท
คุณแสงชัย คำใส	๒๐๐ บาท
คุณอภิศรา ชัยรักษ์	๒๐๐ บาท

คุณอมรรัตน์ รุ่งพิบูลย์	๒๐๐ บาท
คุณทองคำ ทุมรินทร์	๒๐๐ บาท
คุณฉันทพร กิสเทวิน	๒๐๐ บาท
คุณแม่ลัดดา วงศ์ตัน	๒๐๐ บาท
คุณอรพิน ธรรมบุตร	๒๐๐ บาท
คุณฉวีวรรณ นามโคตร	๑๐๘ บาท
คุณวิไลวรรณ แสงสว่างชัย	๑๐๐ บาท
คุณศักดิ์ศรี หอมเดชนะกุล	๑๐๐ บาท
คุณสมบูรณ์ วงศ์สันติเมธ และครอบครัว	๑๐๐ บาท
คุณพ่อยุ้ยแอ๋ แซ่เจ็ง	๑๐๐ บาท
คุณอรุณวรรณ เอียดเคน	๑๐๐ บาท

รวมเป็นเงิน ๓๓๒,๐๑๕.๙๙ บาท

รวมเงินบริจาคเพื่อจัดพิมพ์ทั้งสิ้น	๓๓๒,๐๑๕.๙๙ บาท
ค่าพิมพ์จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม	๒๙๐,๐๐๐ บาท
ค่าจัดอาร์ตเวิร์ก และค่าออกแบบปก	๑๐,๐๐๐ บาท
รวมค่าใช้จ่ายในการพิมพ์	๓๐๐,๐๐๐ บาท
คงเหลือปัจจัย	๓๒,๐๑๕.๙๙ บาท

*ปัจจัยที่เหลือจำนวนนี้สำหรับสมทบทุนในการพิมพ์หนังสือเล่มต่อไป ฯลฯ

ประวัติและผลงาน

พระมหา ดร.ตันธสาราภังค์ ปาฬิปาโมกข์

อายุ : อายุ ๖๕ ปี พรรษา ๔๔

วิทยฐานะ

ป.ธ.๙, เจริญคุณคณวจากธัมมาจริยะ สาสนธชัมมาจริยะ และปริญญา-
พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บรรพชา

วันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ เมื่ออายุ ๑๒ ปี ณ จิตตภาวันวิทยาลัย
พัทยา โดยมี สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท

วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๕ เมื่ออายุ ๒๑ ปี ณ วัดท่ามะโอ จังหวัด
ลำปาง โดยมีพระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต ปริญญาคุณูปบัณฑิตกิตติมศักดิ์
อดีตเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ เป็นพระอุปัชฌาย์

การศึกษา

พ.ศ. ๒๕๒๒ สอบได้ชั้นโสดชนป็นติ (ชั้นนักศึกษา) วัดท่ามะโอ จังหวัด
ลำปาง

- พ.ศ. ๒๕๒๗ เดินทางไปศึกษา ณ ประเทศสหภาพพม่า โดยพำนักอยู่ที่
วัดวิสุทธาราม จังหวัดแปร (Prome) ๗ ปี และวัดวิสุทธาราม
จังหวัดมณฑลตะเล่ย์ ๓ ปี
- พ.ศ. ๒๕๒๙ สอบได้ชั้นพื้นฐานของรัฐบาลเมียนมา (เกียรตินิยมของภาค)
- พ.ศ. ๒๕๓๐ สอบได้ชั้นนักศึกษาของสมาคมพุทธศาสนานูเคราะห์ จังหวัด
แปร (เกียรตินิยมของจังหวัด)
- พ.ศ. ๒๕๓๑ สอบได้ชั้นนักศึกษาของสมาคมเอกชนเจติยัคคะ ประเทศ
สหภาพพม่า (เกียรตินิยมอันดับ ๓ ของประเทศ)
- พ.ศ. ๒๕๓๔ สอบได้ชั้นธรรมาจริยะของสมาคมเอกชนเจติยัคคะ ประเทศ
สหภาพพม่า ได้รับเกียรติบัตรเป็น เจติยัคคะคณวาจกัมมา
จริยะ (เกียรตินิยมอันดับ ๒ ของประเทศ)
- พ.ศ. ๒๕๓๕ สอบได้ชั้นธรรมาจริยะของรัฐบาลพม่า ได้รับเกียรติบัตรเป็น
ศาสนธัมมมาจริยะ
- พ.ศ. ๒๕๕๖ จบปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๕๖ สอบได้ ป.ธ. ๙ สำนักเรียนวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

เกียรติคุณ

- เข็มเชิดชูเกียรติวีปัสสนาจารย์ ถวายเนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ ๕๐ ปี
สถาปนายุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยฯ วันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๓
- เกียรติบัตรในฐานะผู้มีผลงานดีเด่น สาขาพระพุทธศาสนา มูลนิธิงานังค์
ทองประเสริฐ วันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๔
- เสาเสมอธรรมจักร ประเภทส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา สาขาการ
แต่งหนังสือพระพุทธศาสนา วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐
- ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ จาก
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๐
- เสาธรรมโอศิก จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ
ยุวพุทธิก-สมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ วันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๒

ผลงานฝ่ายพระอิทธิธรรม

๑. อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี (แปล)
๒. อภิธัมมมาวตาร (แปลและอธิบาย)
๓. สัจจสังเขป (แปลและอธิบาย)
๔. พระอิทธิธรรมเป็นพระพุทธรูป และประวัติคัมภีร์สัททาวิเสส
๕. อัญญสาลินี (แปลและอธิบาย)
๖. คาทาสาธยายในงานฉลองวันพระอิทธิธรรม (แปล)

ผลงานฝ่ายพระสูตร

๑. เนตติปกรณ์ (แปลและอธิบาย)
๒. เนตติอรรถกถา (แปลและอธิบาย)
๓. เนตติฎีกา (แปลและอธิบาย)
๔. พระสูตรตันตปิฎกแปลและอธิบาย เล่ม ๑๒ (มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่ม ๑)
๕. อรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ แปลและอธิบาย เล่ม ๑
๖. ฎีกามัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ แปลและอธิบาย เล่ม ๑
๗. วิสุทฺธิมรรค เล่ม ๑ (แปลและอธิบาย)
๘. วิสุทฺธิมรรค เล่ม ๒ (แปลและอธิบาย)
๙. วิสุทฺธิมรรค เล่ม ๓ (แปลและอธิบาย)
๑๐. วิสุทฺธิมรรค เล่ม ๔ (แปลและอธิบาย)

ผลงานฝ่ายพระวินัย

๑. สารัตถทีปนี มหาวรรค (แปลและอธิบาย)
๒. สารัตถทีปนี จูฬวรรคและปริวารวรรค (แปลและอธิบาย)
๓. กังขาวิตรณี เล่ม ๑ (แปลและอธิบาย)
๔. กังขาวิตรณี เล่ม ๒ (แปลและอธิบาย)
๕. ศील ๒๒๗ ข้อ

ผลงานฝ่ายวิปัสสนา

๑. สติปัฏฐาน ทางสายเดียว (แปลจาก SATIPATTHANA - THE ONLY WAY)
๒. ศึกษาวิธีเจริญสติด้วยภาษาง่าย ๆ
๓. การเจริญสติปัฏฐาน
๔. โพธิปักขิยธรรม
๕. ทางสู่นิพพาน
๖. ส่องสภาวะธรรม
๗. อาสิวิโสฬสมสูตร
๘. ภาารสูตร
๙. วิมุตตตายตนสูตร
๑๐. บันทึกการสอบอารมณ์ของวิปัสสนาจารย์สายมหาสี
๑๑. ธรรมบรรยาย ๒๐ เรื่องของภิกษุทันตवासะ (แปล)
๑๒. อานาปานทีปนี (แปล)
๑๓. วิปัสสนานัย เล่ม ๑ (แปล)
๑๔. วิปัสสนานัย เล่ม ๒ (แปล)
๑๕. มหาสติปัฏฐานสูตร (แปล)
๑๖. ัมมจักกัปปวัตตนสูตร (แปล)
๑๗. ปฏิจจสมุปบาท (แปล)
๑๘. นิพพานกถา (แปล)
๑๙. พรหมวิหาร (แปล)
๒๐. อนัตตลักขณสูตร (แปล)
๒๑. วัมมิกสูตร (แปล)
๒๒. เหมวตสูตร (แปล)
๒๓. ปุราณสูตร (แปล)
๒๔. สัลเลขสูตร (แปล)
๒๕. อาทิตตปริยายสูตร (แปล)
๒๖. สีลวันตสูตร (แปล)
๒๗. รูปกรรมฐาน (แปลจากหนังสือสำนักผาออก)
๒๘. นามกรรมฐาน (แปลจากหนังสือสำนักผาออก)
๒๙. วิปัสสนากรรมฐาน (แปลจากหนังสือสำนักผาออก)
๓๐. ลักขณาทิจตุกะ (แปลจากหนังสือสำนักผาออก)
๓๑. ปิฎฐานปัจจัย (แปลจากหนังสือสำนักผาออก)

ผลงานฝ่ายหลักภาษา

๑. สังฆนันทนนิยาม และสาธนะในกิตก์
๒. พาลาวตาร (ปริวรรต)
๓. ปทสังคหะ (ปริวรรต)
๔. กัจจายนสารมัญชรี
๕. คันถาภรณ์มัญชรี
๖. งามตอบคัมภีรฐิบทในคัมภีรปทฐิบท
๗. วฤตตรัตนการ (แปล)
๘. วฤตโทมมัญชรี
๙. สุโพธาลังการมัญชรี
๑๐. สังฆนันทนนิยาม และสังฆนันทนนิยาม
๑๑. คัมภีรณันท์ ๔ ฉบับ (ปริวรรต)
- ๑๒-๑๔. ปทฐิบทมัญชรี เล่ม ๑-๓
- ๑๕-๑๗. พาลาวตารมัญชรี เล่ม ๑-๓๑
๑๘. สุโพธาลังการฎีกา (ปริวรรต)

ผลงานปฎิณการธรรม

๑. เกลกฏาหคาถา (แปลและอธิบาย)
๒. พระปริตรธรรม (แปล)
๓. นมัสการะ มหาปณามะ (แปล)
๔. เมตตาทาวนา
๕. ทารุกขันโธปมสูตร (แปลจาก PARABLE OF THE LOG)
๖. คุณธรรมของคนดี
๗. พรหมวิหาร ๔
๘. เมตตาทา
๙. ปัชชมฐ (แปลและอธิบาย)
๑๐. ชินาลังการ (แปลและอธิบาย)
๑๑. คำอธิบายเมตตปริตร
๑๒. พรองดองประคองมิตร
๑๓. อุปปาสันติ (แปลและอธิบาย)
๑๔. สุขแท้อยู่ในตน
๑๕. มรดกธรรมของหลวงพ่อ
- ๑๖-๑๙. ปรกาส่องใจ ๑-๔
๒๐. เจตียงคณเจตียงคณมานุคคหมาสมีติยา สงเขปุปตติกา (ประวัติย่อของสมาคมนเจตียงคณะ ปริยัตติมานุคคหะ ภาษาบาลี)
๒๑. การศึกษาของคณะสงฆ์พม่า (แปล)

รวมผลงาน : ๙๑ เล่ม

สีลวตาวุโส โกฎิจิต ภิกขุณา อิเม ปณฺจุปาทานก-
ชนธา อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคฺโต คณฺหโต สลฺลโต
อหฺมโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต สฺสณฺณโต อนตฺตโต
โยนิโส มนสิกาตพฺพา.

จํานํ โข ปนตํ อวฺุโส วิชฺขติ, ยํ สีลวา ภิกฺขุ
อิเม ปณฺจุปาทานกฺชนธฺ อนิจฺจโต ฯเปฯ อนตฺตโต
โยนิโส มนสิโรนฺโต โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกเรยยาติ.

(ส.ป. ๑๗/๑๒๒/๑๓๒)

“ท่านโกฎิจิตะ ภิกษุผู้มีศีลควรใส่ใจกำหนดรู้
อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้โดยแยบคาย [ด้วยลักษณะ
๑๑ ประการ] ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรคเรื้อรัง
เป็นดังฝีแตก เป็นดังหนาม เป็นบาป เป็นโรคไข้
เป็นเหมือนคนแปลกหน้า เสื่อมสลาย ว่างเปล่า
และไม่ใช้ตัวตน

เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้มีศีลใส่ใจกำหนดรู้อุปาทาน-
ชั้น ๕ ประการเหล่านี้โดยแยบคายว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ
ไม่ใช่ตัวตน อาจทำให้แจ้งโสดาปัตติผล”